

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSTANBUL'DA KENTSEL AYRIŞMA

Yayına Hazırlayan: HATİCE KURTULUŞ

İSTANBUL'DA KENTSEL AYRIŞMA

Yayına Hazırlayan
HATİCE KURTULUŞ

ARASTIRMA
DİZİSİ
BAĞLAM

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

2.
BASIM

İSTANBUL'DA KENTSEL AYRIŞMA

Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar

Yayına Hazırlayan: HATİCE KURTULUŞ

Bağlam Yayınları 243
İnceleme-Araştırma 166
ISBN 978-975-8803-39-2

Yayına Hazırlayan: Hatice Kurtuluş
İstanbul'da Kentsel Ayrışma
Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar

© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Temmuz 2005
İkinci Basım: Mart 2016
Kapak Fotoğrafı: Hatice Kurtuluş
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 22826

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 9/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

***"Bana Kent'in kapısını açan ve
içeri davet eden hocam İlhan Tekeli'ye"***

İÇİNDEKİLER

Asuman TÜRKÜN – Hatice KURTULUŞ <i>Giriş</i>	9
Binnur ÖKTEM <i>Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere - Maslak Aksı</i>	25
Hatice KURTULUŞ <i>Bir “Ütopya” Olarak Bahçeşehir</i>	77
Besime ŞEN <i>Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi</i>	127
Hatice KURTULUŞ <i>İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği</i>	161
Maya ARIKANLI ÖZDEMİR <i>Kentsel Dönüşüm Sürecinde Eski Bir Gecekondu Mahallesi: Karanfilköy - Kentlere Vurulan “Neşter”ler</i>	187
Serpil BOZKULAK <i>“Gecekondu”dan “Varoş”a: Gülsuyu Mahallesi</i>	239
Şükrü ASLAN <i>1970’li Yıllarda İstanbul’da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Deneyimi: 1 Mayıs Mahallesi</i>	267
Didem DANIŞ – Ebru KAYAALP <i>Bir Bağlamlandırma Denemesi: Elmadağ’da Göçmenlik Deneyimleri</i>	287
Yazarlar Hakkında	307

GİRİŞ

Asuman TÜRKÜN - Hatice KURTULUŞ

istanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren süregelen mekânsal dönüşüm süreci, farklı etmenlere bağlı olarak, değişen hız ve nitelikte gerçekleşmektedir. Bu dinamikler arasında, toplumsal yapıda radikal değişimler yaratan ekonomi politikalarının başat rol oynadığı, dünyanın pek çok metropoliten alanında olduğu gibi İstanbul'da da açıkça izlenmektedir. Bu mekânsal dönüşüm süreçleri, ulusal kalkınma stratejileri/politikaları ve mekânın bu öncelikler çerçevesinde edindiği rollere bağlı olduğu kadar, kentin tarihsel olarak hem ulusal hem uluslararası düzlemde yüklendiği rollere, sivil ya da kamusal aktörlerin farklı dönemlerdeki tercihleri, güçleri ve olanaklarına da bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Farklı ölçeklerde ortaya çıkan bu dinamikler yerel ölçekte varolan ya da yaratılan potansiyellerle harmanlanarak kentsel mekânı dönüştürmekte ve yeni makro-formu ortaya çıkarmaktadır.

İstanbul'un, özellikle, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren girdiği mekânsal dönüşüm sürecini ve buna bağlı olarak 2000'li yıllarda kentsel ayrışmalarla iyice belirginleşen yeni makro-formunu, yukarıdaki çerçeve içinde sorgulayabilmek için bazı yeni yöntemsel ve kuramsal yaklaşımlara gereksinim duyulmaktadır. Bilginin bağlam bağımlı ve tarihsel niteliği göz önüne alındığında, farklı dönemlerde yapılmış olan araştırmalar, ortaya çıkmış olgulardan ve dönüşümlerden etkilenmekte ve bu "yeni"yi anlayabilmek için farklı kavramlaştırmalara gitmek zorunlu hale gelmektedir. Ancak gerçekliğin algılanmasında değişen ontolojik ve epistemolojik kabuller, araştırmaların metodolojisini ve açıklama biçimlerini de belirlemektedir. Dolayısıyla, kentsel araştırmaların tarihsel olarak izlediği yola bakıldığında, farklı dönemlerde belirli konuların ve açıklama biçimlerinin önem kazandığı, ontolojik kabullerin ve bilgiye yaklaşma biçiminin de bu açıklama biçimlerini etkilediği görülmekte-

dir. 1980 sonrası kent yazını incelendiğinde, daha önceki dönemlerde yoğunluğu olan kentleşme-göç, kentsel gelişim, kentsel kalite, ulaşım sorunları, dönüşen sosyal yapılar, gecekondu alanlarının dönüşümü, kente uyum, konut, bölgesel dengesizlikler gibi konuların yeni içerikler kazanarak sürdürüldüğü, ancak bu çalışmaların yanı sıra yeni kentsel araştırma konularının ve yaklaşım biçimlerinin de dünyadaki gündeme paralel olarak ağırlık kazanmaya başladığı izlenebilmektedir (Eraydın, 2003). Özellikle 1980’ler sonrası dönem, küreselleşmenin ve neoliberal ekonomi politikaları uygulamalarının tüm boyutlarıyla dünyadaki üretim ve emek örgütlenmelerine ve düzenleme mekânizmalarına damgasını vurduğu, dünyada coğrafi-mekânsal ölçeklerin ve hiyerarşilerin yeniden yapılandığı ve kentlerin bu yeni işbölümü ve ölçekler çerçevesinde şekillendiği yılları içermektedir (Brenner, 2000; Warner ve Gerbasi, 2004). Kentler, kendi içsel dinamikleri ve potansiyelleri ile bu sürecin parçası haline gelirken daha önce ortaya çıkmamış bir takım olgular ve problem alanları araştırmaların konusu olmaya başlamıştır.

Bu dönemde değişen en önemli kabullerden birisi, yeni iletişim olanaklarıyla sınırların öneminin azalması ile birlikte kentlerin ve bölgelerin diğer alanlarla çok daha yoğun ekonomik ve sosyal ilişkiler içine girmesi ve giderek daha fazla dış dinamiklerin ve uluslararası/ulusal güç dengelerinin etkisi altında evrilmesidir. Bu dönemde, üretimin coğrafi ölçeğinde ve kentler arası hiyerarşideki dönüşümler, küresel kent/dünya kenti kavramları, yeni üretim süreçleri ve ortaya çıkan yeni sanayi merkezleri, yerel yönetim-demokراسي ilişkileri, kentlerde yeni rant alanları, küresel ekonominin ortaya çıkardığı yeni merkezler, yeni işbölümüne bağlı olarak ortaya çıkan sınıfsal katmanlaşmalar ve bunların mekânsal tercihleri ile şekillenen yeni kentsel ayrışmalar, dolayısıyla kentsel rantın yeniden bölüşümü ile kazanan ve kaybeden grupların incelenmesi yeni araştırma konuları olarak gündeme yerleşmektedir.

İstanbul, bu dönemde ortaya çıkan dönüşümlerin en yoğun olarak yaşandığı kentlerden biri olarak, bu araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Bu kentte ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve mekânsal dönüşümler, kentsel rantların yeniden bölüşümü, farklı aktörlerin eşitsiz güç ilişkileri ve özellikle mekânsal dönüşümün niteliği ve yoğunluğu önemli araştırma konuları olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bu araştırmaların sayısının henüz çok az olduğu ve dünya sistemindeki değişimleri, bu sistemle bütünleşme, üretim ve bölüşüm ağlarına katılma biçimlerini, bu ağlardaki eşitsiz güç ilişkilerini ve farklı aktörlerin kentleri ilgilendiren karar mekanizmalarını etkileme olanaklarını ve güçlerini de göz önüne alabilen kapsamlı araştırmalara gerek olduğu da belirtilmektedir (Eraydın, 2003).

Değişen araştırma konularının yanı sıra, araştırmaların ontolojik ve epistemolojik kabulleri, diğer bir deyişle gerçekliğin ve bilginin ne olduğuna ve nasıl ulaşılabileceğine ilişkin kavramsallaştırma ve bilim insanlarının bu çerçevede aldığı konum, araştırmalarda kullanılan metodolojiyi ve açıklama biçimlerini etkilemektedir. Özellikle dönüşümün hızlı olduğu zaman/mekân bağlam-

larında Eleştirel Gerçekçilik Kuramı uygun bir araştırma çerçevesi ve farklı toplumsal kuramlarla eklemlenebilecek bir meta-kuram niteliği göstermektedir (Tekeli, 1994). Pozitivist bakış açısının önerdiği gibi, ortaya çıkmış olgular arasındaki ilişkilerden yola çıkan genellemeler yerine, Eleştirel Gerçekçi Kuram ampirik olarak gözlenen dünyanın arkasında keşfedilmesi gereken yapıların ve bunlara içkin güçlerin olduğunu kabul eder. Bu bağlamda Eleştirel Gerçekçilik Kuramı kapsamlı bir yapı analizi yapma olanağını sunar; böyle bir çerçeve içinde, farklı zaman/mekân bağlamlarında ortaya çıkmış yapıların hiyerarşik güçleri ve etkileşimlerini incelemek; dolayısı ile mekânsal olarak ortaya çıkmış farklılıkları açıklamak olanaklı olmaktadır. Bu yapılardan daha az bağlam bağımlı olanların belirli zaman dilimlerinde dünya çapında yaygınlığı ve etkinliği söz konusuysen, bağlam bağımlılığı yüksek olanlar daha çok ulusal ve yerel düzeyde farklı dinamikler sonucu ortaya çıkmış olumsal ya da tarihsel yapılanmaları içermektedir. Bu çerçeve, açık sistemler içinde sürekli değişen bir araştırma nesnesiyle uğraşan toplum bilimlere uygun bir epistemoloji ve metodoloji geliştirme olanağını sunmaktadır (Türkün-Erendil, 2000). 1990'lı yıllardan beri sanayi coğrafyası ve kentsel araştırmalarda kullanılan bu epistemolojik-metodolojik çerçevenin, mekânsal dönüşüm süreçlerini daha derinlemesine çözümlemeyi olanaklı kıldığı görülmektedir.

Kentsel Dönüşümde Üç Radikal Evre

Böyle bir metodolojik çerçeveden kentlere bakmaya başladığımızda, İstanbul'da önemli mekânsal dönüşüm dönemlerine de, tarihsel, yerel ve ulusal potansiyellerle dünyadaki toplumsal ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin karşılaşması olarak bakmak gerekir. Birinci önemli dönüşümün ondokuzuncu yüzyılda yaşanmaya başladığı öne sürülebilir; 19. yüzyılda, sanayi kapitalizminin, toplumsal, mekânsal, yönetsel ve ideolojik tezahürü olarak ortaya çıkan modernite, ulus devletin oluşumu ve kentleşme süreçlerinin eş zamanlı ve birbirini destekleyen unsurlar olarak ortaya çıkmalarına neden olmaktaydı. Bu süreçler ilk olarak batıda sanayileşen kentlerin dönüşümünde belirleyici olmuştur; dolayısıyla, kentsel alanlarda kapitalizm, sanayileşme ve göçle birlikte ortaya çıkan hızlı dönüşüm, pek çok araştırmacının bu karmaşık ve kimi zaman kaotik yapıyı anlamaya ve açıklamaya çalışan modeller geliştirmesine neden olmuştur. Modernite projesi, mekânı, sanayi üretiminin yarattığı yeni toplumun fiziksel ortamı olduğu kadar, üretim ve yeniden dağıtım ilişkilerini meşrulaştıracak bir ideolojik araç olarak tasarlamaktaydı. Bu sayede, sanayinin gereksinim duyduğu üretim alanları, yeni konut alanlarının ve mal-hizmet akışlarına uygun, düzenli ve kontrollü fiziksel mekânların organizasyonunun, aynı zamanda, toplumsal düzenin kurulmasında etkin olacağı ve buna uygun davranan bireylerin ortaya çıkacağı varsayılmaktaydı. (Tekeli, 1987). Modern kentler sadece işyeri ve konutun birbirinden ayrıştığı yerler olarak değil, kentsel işlevler ve toplumsal sınıfların da mekânda ayrışarak yerleşimine

olanak verecek biçimde planlanmıştır. Modernitenin sanayi kapitalizmi ile birlikte ilerleyişiyle ortaya çıkan yeni kentsel işlevler ve büyüyen sanayinin ve artan kent nüfusunun etkin ve kontrollü bir şekilde düzenlenmesi önceliğiyle *zonlara* ayrılarak biçimlendirilen kentler ve modern mimari stiller dünyanın pek çok yerinde kendini göstermiştir.

Batı kapitalizminin yükselişinin birbirine bağımlı üç boyutunu oluşturan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme, 19. yüzyılda hâlâ tarımsal artışa dayalı bir imparatorluk olan Osmanlı'nın başkentinde de belirgin mekânsal dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Çok düşük sanayileşme düzeyine karşılık, İstanbul'un dünya ticaretinde bir ara-liman kenti olması, belirgin bir ticari sermaye birikimine neden olmakta ve 19. yüzyılda kentte modern planlama uygulamaları ortaya çıkmaktadır. Kentte, geleneksel ve modern yapılı çevrelerin birarada sergilendiği bir mekânsal biçimlenme belirginleşmektedir. Diğer yandan, 1920'lerden itibaren, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet yaratma çabasında siyasi nitelik ön plana çıkmaktadır. Batıda ulus-devlet kapitalist üretimin bir düzenleme aracı olarak sanayileşmenin altyapısını kurarken, Türkiye'de ulus-devlet siyasal bir nitelik taşımakta ve toplumsal bilinç düzeyinde oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede mekânsal düzenleme yoluyla bu bilincin yaratılmaya çalışılması çok önemli araçsal bir işleve sahiptir. Bu nedenle, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da başlayan mekânsal modernleşme, 1920'lerden itibaren başkent Ankara'da devlet eliyle modern bir kent yaratma girişimi ile etkin biçimde sürdürülmektedir. Cumhuriyetin erken yıllarında Ankara'da gerçekleşen bu radikal mekânsal modernleşme, yeni ulus devletin pek çok kentinde yansımalarını bulmakta ve pek çok Anadolu kenti için ilk kent planları yapılmakta ve modern kentin tipik özelliklerinden olan anıtlı modern meydanlar açılmaktadır. Burada deterministik bir kabul bulunmaktadır: çevre değiştiğinde, bireyin davranışı da değişen çevrenin gereklerine uygun olarak biçimlenecektir (Kasaba, 1997). Dolayısıyla, modern kent araçsal bir işlev kazanmakta ve bu kent modelinin diğer kentlerin de dönüşümünü hızlandıracağı varsayılmaktadır. (Tekeli, 1998; Bozdoğan ve Kasaba, 1998; Bozdoğan, 2002). İstanbul'da ise, Cumhuriyet sonrası radikal bir ekonomik ve politik düşüş dönemi yaşanmakta, kent sadece nüfus ve ticari birikim olanaklarını kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda, yüzlerce yıldır sahip olduğu siyasi kimliğini de kaybetmektedir. Ancak 19. yüzyılda başlayan planlama hareketleri ve mekânsal modernleşme, bütün ülkede olduğu gibi İstanbul'da da, Ankara'ya göre oldukça düşük bir hızda da olsa devam etmektedir (Tekeli, 1994a).

İkinci önemli kentsel dönüşüm evresi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde ve Amerika'da, tıpkı fordist üretim gibi, yaygın ve kitlesel olarak üretilen ve refah devleti politikalarının da desteğiyle orta sınıflara yeni bir yaşam şekli sunan, alt kentleşme dönemidir. Erken sanayileşmiş ülkelerde, bu evrede sanayiler kent dışına atılarak geniş metro-politen alanlar oluşmuştur. Fordist sanayilerin yarattığı istihdam olanakları ve

sosyal refah devleti politikaları ile giderek genişleyen ücretli kesimler, kent merkezine belirli bir uzaklıkta kendilerine yeni bir yaşam tarzı vaat ederek kurulmuş orta sınıf alt kentlerine akın etmişlerdir. Orta sınıfların boşalttığı eski kent merkezleri ise daha düşük gelir gruplarının ve çoğunlukla etnik azınlıklar, siyahlar ve yeni göçmenlerin gettolarına dönüşmüştür. Kentsel dönüşümün bu evresinde, geç sanayileşen ülkelerde de radikal mekânsal dönüşümler gerçekleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ithal ikameci kalkınma stratejileri ile sanayileşme hızları göreceli olarak artan eski tarım toplumlarında, tarımsal yapıların çözülmeye başlamasıyla büyük çaplı göç hareketleri yaşanmaya başlamış ve özellikle sermaye kutuplaşmasının olduğu kentler, ciddi nüfus baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu hızlı kentleşme süreci, politik iktidar eliyle sürdürülen planlama ve mekânsal modernleşmenin kalıplarını aşarak kontrolsüz ve "kendine özgü" bir kentleşme süreci yaratmaktadır. Yoğun göç alan kentlerde, "modern" ve "geleneksel" sektörler ikili bir yapı oluştururken, konut alanları farklı gelir gruplarının buldukları "spontan", çoğu zaman meşru olmayan çözümlerle ve her dönemin kendine özgü güç ilişkileri içinde biçimlenmektedir. Kentsel dönüşümün bu evresinde, sanayi ülkelerindeki metropoliten alanlar, uzmanlaşmış fordist sanayiler, işlevlerde ayrılmış merkezi iş alanları ve emeğin bölünmesiyle ortaya çıkan orta-sınıf alt kentleri ile biçimlenirken, geç sanayileşen ülkelerin metropoliten alanları aşırı nüfus baskısı ve yetersiz istihdamla, kontrolsüz biçimde genişlemektedir. Topraktaki mülkiyet yapısının sağladığı olanaklarla, göçmenlerin barınma maliyetlerini kendilerine yükleyen gecekonducular, bu dönemdeki mekânsal dönüşümde başrolü oynamaktadır.

Kentsel dönüşümün üçüncü evresi ise, kapitalizmin 1970'lerden itibaren içine girdiği krize bağlı olarak bütün dünyada üretimin ve mekânsal yapıların radikal olarak yeniden ölçeklendirildiği ve yapılandırıldığı küreselleşme dönemidir. Kapitalizmin krizini aşmak üzere bulunan çözümler çerçevesinde yoğunlaşan küreselleşme sürecinde neoliberal ekonomi politikalarının dünyada yaygınlık kazanması, mekânsal yapılarda doğrudan ve dolaylı olarak bir dizi dönüşümle mümkün olabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında "modern kentin düşüşü" olarak da adlandırılan süreçte (Jacobs, 1961; Storper, 2004), alt kentleşme nedeniyle cazibesini kaybederek çöküntü alanlarına dönüşen kentin merkezi bölgelerinin yeniden yapılanması, yeni kentsel dönüşüm evresinin boyutlarından birini oluşturmaktadır. Batıdaki sanayi kentlerinin birçoğu 'sanayisizleşme' olarak adlandırılan bir sürecin sonucunda 'üretim mekânları' olmaktan 'tüketim mekânları' olmaya doğru evrilmekte ve küresel ekonomi içinde servis sektörünün en önemli kazanç alanını oluşturduğu mekânlara dönüşmektedir (Urry, 1995). Batı kentlerinde sunulan hizmetlerin sermaye ve insan çekmede kullandığı en önemli araç da kentlerin bütün olanaklarının, bu arada geçmişinin de yeniden devreye sokularak farklı biçimlerde pazarlanır ve diğer kentlerle yarışır hale getirilmesidir (Fainstein ve Judd, 1999; Harvey, 1987; Zukin, 1991; Sadler, 1993; Storper, 2004). Bu süreçte, yüksek tekno-

loji ile çalışan hizmet, yönetim, medya ve yönetsel aktiviteler, çalıştırdıkları yüksek ücretli işgücü ile eski metropoliten merkezlere yönelmekte ve kent merkez alanlarında büyük kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan, özellikle ucuz emek maliyetleri nedeniyle emek-yoğun sektörlerin ya da pek çok farklı sektörde emek-yoğun aşamaların gerçekleştirildiği alanlar haline gelen üçüncü dünya kentlerinden bazıları, bu dönüşüme uyum sağlamaya elverişli koşullara sahip olmaları nedeniyle çok hızlı bir büyümeyle karşılaşmaktadırlar.

Kitlesel üretimin ve sistemin her alanda ürettiği tek tipleşmeye duyulan tepkilerle de birleşince, özellikle 1970'lerden sonra, 'farklılık' yüceltilen bir değer olarak ortaya çıkmıştır; sınıf içi toplumsal katmanlardaki çeşitlenme ve bu alanların giderek birbirinden, hem üretimde yüklendikleri işlevler hem de tüketim kalıpları açısından ayrışmaya başlaması kent mekânının da buna bağlı olarak daha çok adalar halinde şekillenmesine yol açmaktadır. 'Sanayisizleşme' türü bir dönüşümü yaşamamış kentler açısından böyle bir sürecin anlamı ise, kentlerde yeni yatırım ve tüketim olanakları yaratması ve özellikle sanayisi ile ortaya çıkmayan kentlerde turizmin ve küresel tüketimin ortaya çıkardığı sermaye birikim olanaklarıdır. Bir yandan kentleri küresel turizm sektörünün bir parçası haline getiren yatırımlar, diğer yandan da küresel üretim ve tüketim kültürüne uygun yeni merkezi iş alanları ve lüks konut yatırımları kentleri sermaye için çekici hale getirmektedir. Bu yeni alanların, farklı dinamiklerle gelişme, birbirinden farklı ekonomik kaynaklara sahip dünyanın değişik kentlerinde yaygın olarak ve batı kalıplarına benzer şekillerde üretilmesi, hem yatırımların ve yeni tüketim olanaklarının, yerli ve yabancı yatırımcılar ve tüketiciler açısından çekiciliğinin artırılması hem de kent toprağında oluşacak rantın çoğaltılması ve yeniden paylaşılması anlamına gelmektedir.

Pek çok kentte gözlemlendiği gibi, merkezi alanlar daha önce buralarda yerleşmiş bulunan üst-gelir grupları tarafından terk edilmekte ve kentin çeperinde farklı gelir gruplarına hitap eden yeni konut adaları ya da banliyöler ortaya çıkmaktadır. Geride ise çoğunlukla bakımsızlık nedeniyle bozulmaya terk edilen ve çok çeşitli alt-gelir grupları ya da çoğu kentlinin dışladığı kesimler tarafından kiralanan konut alanları kalmakta, merkezler ise geceleri terk edilen tehlikeli alanlar haline gelmektedir. Özellikle gelişmiş ülke kentlerinin merkezlerinde yaşanan bu dönüşüm bu merkezi bölgelerin vergi gelirlerinde ve elde edilen rantlarda azalmaya neden olurken belediyeler de hem sermayeyi hem de orta ve üst-gelir gruplarını yeniden merkeze getirmenin yollarını aramaktadırlar. Sonuç olarak, yenileme projeleri çerçevesinde merkezdeki çöküntü alanlarındaki konutlar, orta ve üst-gelir gruplarını çekecek biçimde 'soylulaştırılırken' aynı zamanda da tarihi mekânlar restore edilerek yeni işlevlerle yeniden kullanıma açılmakta, özellikle sanayi kentlerinde artık atıl hale gelen sanayi alanları ya da kıyı kullanımları dinlenme ve eğlenme alanları olarak yabancı turist için de cazip kılınmış turistik bölgelere dönüştürülmektedir. Bu şekilde yüksek rant elde etme olanağını yitirmiş ancak bu potansiyeli

barındıran kent parçaları yüksek gelir grupları açısından cazip kılınarak tüke-time açılmaktadır. (Smith, 1986, 2002; Warner ve Gerbasi, 2004). Soylulaştırma ve diğer yenileme projeleri çöküntü alanlarında yaşayan ve kent içinde ucuz konut edinme olanakları son derece sınırlı olan yoksul kesimleri yerinden etmekte ve kentin çeperinde yeni yoksulluk bölgelerine itmektedir. Ayrıca, kentte varolan potansiyellerin yeniden canlandırılması yanı sıra yerel yönetimlerin, daha büyük organizasyonlara ev sahipliği yapmak üzere devreye girerek uluslararası spor karşılaşmaları için stadyumlar, fuar alanları, Disneyland gibi 'tema parkları' ve eğlence mekânları ve özellikle turistler için güvenli alışveriş alanlarının yaratılmasına ön ayak oldukları gözlenmektedir (Boyer,1992; Sorkin, 1992; Gottdiener, 1995). Mekânsal dönüşümün bu evresinde, yeni yatırım ve tüketim alanları açılarak neoliberal politikalar çerçevesinde 1970'lerin ekonomik krizine kısmi bir çözüm oluşturulmakta ve bazı grupların güçleri ve elde edilen kentsel rantlar pekiştirilmektedir.

Dünyanın eski metropoliten alanlarında sanayinin yer değiştirmesinden kaynaklanan ciddi nüfus ve sermaye kayıplarına karşın, aynı dönemde (1950-1980'ler) Türkiye'nin metropoliten alanları, özellikle de İstanbul, aldığı yoğun göçlerle merkezden çepere, boşluk bırakmadan genişlemeye devam etmekteydi. Bu dönemde, metropoliten genişlemeyi, planlama aracını elinde bulunduran kamusal otorite değil, topraktaki tarihsel mülkiyet örüntülerinin yarattığı, fırsatları kontrol eden güç odakları belirlemektedir. Ulusal pazara yönelik ithal ikameci ekonomi politikaları ve popülist siyasetin yol verdiği bu metropolitenleşme biçimi, 1980'li yıllarla birlikte yerini yeni bir kentleşme stratejisine bırakmaktadır. İthal ikameci ekonomi politikaları yerini ihracata öncelik veren neoliberal politikalara, popülist siyaset ise yerini kayırmacı ilişkilere bırakmakta, kent ve kentsel arazi, sermaye birikiminin sahnesi olmaktan, bizatihi aktörü olmaya doğru evrilmektedir. Dünyada gerçekleşen büyük kentsel dönüşüm uygulamalarından elde edilen rantlar ve birikim olanakları, küresel lüks tüketim kültürünün yarattığı talep ile beslenerek, geniş ölçekli kentsel yatırımları teşvik etmektedir. Siyasette kayırmacılık ilişkilerinin hızla palazlandığı yeni burjuvaziyi, küresel tüketim kültürü ile tanıştıracak kentsel yatırımlar, özellikle İstanbul'da çöküntü halindeki tarihi mekânları yeniden öne çıkaran projeler, kapalı lüks konut siteleri, lüks eğlence ve dinlence mekânları, spor ve kongre merkezleri olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yanda, 1950'lerden 1970'lerin sonlarına kadar düşük ücretli emeğin ve sınıf altı tabakanın barınma ihtiyacına cevap veren gecekondu mahalleleri ise, sosyal devletin erozyonu, ücretlerde dramatik düşüşler ve kent merkezlerinde yükselen rantlar nedeniyle merkezden kaçan alt-orta ve orta sınıfların talebi ile birlikte, giderek apartmanlaşarak büyümeye devam etmektedir.

İstanbul'daki mekânsal dönüşümün bir başka boyutunu ise özellikle illegal uluslararası göçlerle ortaya çıkan gettolaşma olarak niteleyebileceğimiz bir süreç oluşturmaktadır. 1980'lerde Afgan göçmenlerle başlayan bu süreç 1990'larda Afrika ve Kuzey Irak'tan gelen illegal göçlerle sürmektedir. Türki-

ye'nin daha önceki yıllarda uluslararası anlaşmalarla aldığı göçlerde (Türk-Yunan nüfus mübadelesi; Balkan Göçmenleri gibi), göçmenlerin kentsel mekânda yer seçmeleri kamu otoritesi eliyle gerçekleşmekte ve yasal göçmen mahalleleri oluşmaktaydı. Oysa 1980'li yıllardan itibaren Türkiye, illegal uluslararası göçlerin bir bölümüne köprü görevi gören bir konum edinmektedir. Dünyadaki yeni ekonomilerin gereksinim duyduğu vasıflı iş gücü yasal yollar-dan küresel emek pazarına akarken, vasıfsız iş gücü de yasal olmayan yollar-dan bu pazara doğru hareket etmektedir. Türkiye ve özellikle İstanbul bu illegal nüfus hareketliliğinde, bir eşik ülke-eşik kent olarak belirli süreler için bu nüfusu barındırmaktadır. İllegal göç trafiğinde bir bekleme eşiği olan İstanbul'da kaçak göçmenlerin geçici yer seçim davranışı belirli kentsel nokta-larda yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunlaşmanın yarattığı mekânsal dönüşüm kentin özellikle eski mahallelerinde yeni gettolaşma örüntülerini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Afrikalı ve Kuzey Iraklı kaçak göçmenlerin yaşadığı ve genellikle kent merkezlerine yakın bu mahallelerin (Harbiye, Elmadağ, Tarla başı, Cihangir gibi) bir yandan soylulaştırma projeleri ile dönüşürken, aynı anda gettolaştıkları da dikkati çekmektedir.

Kentsel Dönüşüm ve Toplumsal Adalet Sorunu

Yukarıda sıraladığımız pek çok dinamiğin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan büyük çaplı kentsel gelişme / yenileme / dönüşüm uygulamaları son yıllarda pek çok kentte olduğu gibi, yaşanmakta olan ekonomik gerilemeyi telafi etmek üzere, İstanbul'da da "yeni kent politikası" olarak gündeme gelmiş ve mekânsal dönüşümde önemli bir rol üstlenmiştir. Her ne kadar bu gelişmeler, İstanbul'u *dünya kenti* yapacak dönüşümleri sağlamak amacıyla "kamu yararı-na" dayandırılmaktaysa da, gerçekte söz konusu olan, dünyadaki pek çok örnekte görüldüğü gibi, kentsel rantları arttırmanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Bir yandan uluslararası sermayeyi kente çekecek yatırımlar (yeni iş ve alışveriş merkezleri, eğlence ve konaklama hizmetleri gibi) ve farklı gelir grupları için konut ve yaşam çevresi çeşitliliği sunan planlı konut alanları yaratmak amacıyla kentin çeperini büyük ölçekli projeler için imara açmak, diğer yandan da, tarihi kent yaşamına dahil etmek ve çökmeye terk edilmiş alanları yeniden kazanmak türü söylemler, bu rant artışlarını meşrulaştırmaktadır. Oysa bu birikim modelinin, doğal olarak, rasyonalitesi, belirli bir mekânı üst-gelir gruplarına açmaya dayanmaktadır. Bu daha çok seçilmiş bir 'orta ve üst-sınıf demokrasisi' olarak devreye girmekte ve çok daha az demokratik ancak çok daha elit bir karar üretme ve uygulama süreçleriyle gerçekleşmektedir. Çoğunlukla ortaya çıkan ise güvenli ve kentin yoksulluğunun dışlanabildiği ve görünmez kılındığı adaların yaratılmasıdır. Sonuç olarak da kamu tarafından bu tür projelere aktarılan kaynaklar, toplumun yoksul kesimlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına ayrılacak paydan kesilerek sağlanmakta ve bu önceliğin meşruluğu, uzun vadede herkesin yararına

olduğu iddia edilen kentsel kazançla açıklanmaktadır. Ancak rantın doğrudan ya da dolaylı olarak belirli kesimlere aktarılması ve kamuya dönmemesi sonucunda, elde edilen kazancın ne kadarının toplumun ihtiyaçlarına döndüğü kuşkuludur (Swyngedouw, vd., 2002; Kurtuluş, 2003; Türkün, 2004). Diğer bir deyişle, burada tanımlanan “kamu yararı” kavramı refah devleti zamanında tanımlanandan farklı özellikler göstermektedir ve rantın aktarıldığı ya da hizmet götürülen kesimler farklıdır.

İstanbul’da bu sürecin hazırlıkları 1980’lerin başında başlamakta ve 1990’larda sonuçları mekânda açıkça görünür hale gelmektedir. Çeşitli operasyonlarla yönlendirilen toplu konut projeleriyle, kentin tarihsel merkezlerinde ve yeni metropoliten çevresindeki lüks konut yatırımları, kentte kaçak yapılaşmayı ve konut arzı yetersizliğini çözmek gibi meşrulaştırıcı bir söylem ve kente tarihini iade etmek gibi bir misyona sahip gibi görünmektedir. Ancak uygulamalar, özellikle güç dengelerinin son derece eşitsiz olduğu İstanbul’da, bu eşitsizliği daha da artırmaya doğru evrilmektedir. Ortaya çıkan sonuç farklı tarafların ortak kararlarına ve uzlaşmasına dayanmadığı için de yalnızca belirli grupların kısa vadeli çıkarlarının bir yansıması olarak ortaya çıkmakta ve kentin bütünlüğünden koparak ayrışmasına, adalaşmasına, müzeleşmesine ya da bazı toplumsal kesimleri dışlayıcı unsurlar olarak işlev görmesine neden olmaktadır. Diğer yandan bu uygulamaların bir sonucu olarak kentsel kaynakların kentli sınıflar arasında paylaşımında artan eşitsizlikler, kent yoksulluğunun derinleşip yaygınlaşmasına, varsılığın ise kutuplaşıp ayrışmasına neden olmaktadır (Kurtuluş, 2003; Türkün ve Ulusoy, 2004). Bu durumda, modern kente ideolojik anlamını veren “mekândaki kamusal bütünlük ” giderek parçalanmakta ve Marston’un (2000) ifadesiyle “sosyal olarak inşa edilmiş bir ölçek” olan kent, bu niteliğini giderek kaybetmektedir.

Mekânsal Dönüşüm Sürecinde Kapitalist Kentleşmenin Özgün Boyutlarından Biri Olarak Gecekondular

İstanbul’daki mekânsal dönüşümün bir diğer boyutunu ise, geç kapitalistleşen ülkelerin, hızlı kentleşme süreçlerinde özgün mekânsal farklılaşmalar olarak ortaya çıkan gecekondu yerleşimlerindeki yeni dönüşümler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, 1950–1980 yılları arasında, sadece geç kapitalistleşen ülkelerin değil, merkez kapitalist ülkelerin kent yazınında da, az gelişmiş ülkelerdeki hızlı kentleşme süreçlerinin yarattığı düzensiz ve plansız yerleşim alanları önemli yer tutmaktaydı. 1950’lerde ortaya çıkan Gelişme Teorisi, kapitalizmin yeni sakinlerinin toplumsal-ekonomik yapılarını analiz etmek için genel bir teorik çerçeve önermekteydi. Ülkelerin tarihsel ve yerel özgünlüklerini fazla dikkate almayan genellemeleri ile toplum bilimlerin tüm disiplinleri üzerinde etkili olan ekonomi kökenli bu teori, özellikle 1960’lar ve 1970’lerin Sosyoloji ve Kent yazınlarında da başat analiz aracı olarak kullanılmıştır. Türkiye’de tarımsal yapıdaki geleneksel üretim ilişkilerinin çözülmesi, yoğun iç

göçler ve hızlı kentleşme süreçlerinin betimlenebilmesinde, Gelişme Teorisi geniş olanaklar sağlamıştır. Bu nedenle 1950-1980 yılları arasında Türkiye’de kent yazını, Gelişme Teorisi ile azgelişmişliğin açıklanmasında ideal araştırma nesnelerinden biri olan gecekondu yerleşimlerine odaklanmıştır. Bu sayede, azgelişmişliğin somut mekânsal sembollerinden biri olarak gecekondu, Gelişme Teorisinden beslenen kentsel çalışmaların ana eksenine oturmuş ve belki de akademik olarak en çok ilgi gören kentsel fenomen olmuştur.¹

Toplum Bilimlerinde, belirli dönemlerde hakim olan ontolojik ve epistemolojik kabullerin, toplumsal olguların çözülmesindeki ideolojik rolleri de hesaba katıldığında, gecekondu, geleneksel tarım toplumundan, modern kapitalist topluma geçiş halindeki ülkelerde ortaya çıkan özgün-geçici yerleşim formları olarak ele alınmaktaydı. Üstelik dünyanın geç kapitalistleşen pek çok ülkesinde aynı dönemde benzer yerleşim biçimlerinin ortaya çıkması genelleme yapabilmeyi kolaylaştırmaktaydı. Bu çerçevede, kentleşme hızı ile sanayileşme ve modernleşme hızı arasındaki eşzamansızlığın yarattığı spontan yerleşim biçimleri olarak ele alınan gecekondu, sırasıyla, illegal yapılaşma süreçleri; barındırdıkları nüfusun işgücü olarak niteliği ve kentle bütünleşme sorunları; arazi ve konut piyasası ile bütünleşme ve ticarileşme süreçleri; yoksullukla mücadele stratejileri; yarattıkları özgün kültürel formlar gibi boyutlarıyla çalışılmıştır. Ekonomi politik bakış açısı ile, eksik sermaye birikimi dolayısıyla kırılgan kentsel sanayiler için ucuz emek deposu; kent planlaması bakış açısıyla düzensiz-çarpık kentleşme, sosyolojik ve kültürel bakış açıları ile geç modernleşen toplumların yarı-modern mekânsal-kültürel formunun bir parçası olarak ele alınan gecekondu, 1980’li yıllardan itibaren girdikleri yeni dönüşüm evresi, bilimsel bir yeniden sorgulama gereğini ortaya çıkarmaktadır.

1970’lerden itibaren dünyada yaşanan mekânsal dönüşüm süreçlerini, varolan ontolojik ve epistemolojik kabullerle açıklamanın zorlaşması ve bu kabullerin dışında yeni sorular sormanın zorunlu hale gelmesi, gecekondu gibi kentsel fenomenlerin de yeniden sorgulanabilmesine olanak vermektedir. 1970’lerin başlarında Lefebvre ve Castells’in öncülüğünde yeni sorular sormaya başlayan eleştirel kent teorisi, kentsel gelişmeyi ve kentsel gelişmenin bu yeni evresini kavramsallaştırmak üzere yeni yaklaşımlar ortaya atmaya baş-

¹ Örneğin aynı dönemde bir diğer radikal mekânsal dönüşümün gerçekleştiği eski kent merkezleri ve buralardaki apartmanlaşma olgusu, gecekondulaşma kadar akademik ve popüler ilgiye mazhar olmamıştır. Bunun temel nedeni apartmanlaşmanın modern kentin gelişiminde rastlanılan bir olgu olmasına karşın gecekondu, modernleşememe, dolayısıyla az gelişmişliğin somut göstergelerinden biri olmasıdır. Bu nedenle günümüz kent yazınının en ihmal edilmiş konularından biri, kanımızca, gecekondulaşmayla aynı dönemlerde ortaya çıkan yapı-satıcı apartmanlaşma olgusudur. Soylulaştırma projeleri ile yeniden değer kazanan kent merkezlerinin, mekânsal dönüşüm sürecinin iyi analiz edilmemiş bu eksik halkası, belki de soylulaştırma süreçlerini çalışan kent bilimcileri sayesinde, gecikmiş bir ilgiyle tamamlanabilme fırsatı bulacaktır.

lamıştır. Bu yaklaşımlar öncelikle kentleşmedeki *evrensellik* ideolojisini eleştirmişlerdir. Bu eleştirinin merkezinde, kentlerin kapitalist üretim tarzı altında ortaya çıkmış *sosyal olarak kurulmuş mekânsal ölçekler* olduklarını yok sayan ve kentsel mekânı biyolojik analogi yoluyla betimlemeye çalışan Şikago Okulu bulunmaktadır. Aynı zamanda, kapitalist kentleşme ile modernite arasında doğrudan ilişkiye aşırı vurgu yaparak, kapitalist kentleşmenin *kentsel arazi bağları* ve *ekonomi politikaları* ile şekillenen mekânsal boyutunu görünmez kılan Gelişme Teorisi de, 1970'lerin sonlarından itibaren kentsel alanlarda küresel ölçekte ortaya çıkan yeni dönüşümleri açıklamakta yetersiz kalarak etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Kapitalizmin yarattığı mekânsal farklılaşma ve ayrışma süreçlerinde kentsel arazi bağlarını; emeğin ve sermayenin konumunu; sınıfsal bölünmelerin rolünü; yeni işbölümü ve sınıfların kentsel mekânda yer seçim davranışının arkasındaki olumsal etmenlerin sorgulanması gereğini ortaya atan eleştirel kent teorisi, "kapitalist kent" sorunsalını 1970'li yıllardan beri kent bilimlerinin gündeminde tutmaktadır². Bu çerçevede kapitalist kent, geleneksel-modern ya da gelişmiş-azgelişmiş kategorileri ile değil; kapitalist üretim biçimi ve sermaye birikimi sürecinde tarihsel-yerel-mekânsal olumsallıkların yarattığı farklılaşmalar ve değişen toplumsal organizasyona bağlı olarak ortaya çıkan yeni ölçekler yoluyla betimlenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçeveye bağlı olarak da, yakın zamana kadar, azgelişmiş ülkelerin kentleşme süreçlerinin özgün yerleşim biçimleri olarak ele alınan gecekondulu yerleşimlerini, azgelişmişliğin simgesel göstergelerinden biri olmanın ötesinde, kapitalist kentleşmenin özgün bir formu olarak ele almak anlam kazanmaktadır.

İstanbul'da 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut ve nitelik kazanan mekânsal dönüşüm sürecinde yeniden yapılanan metropoliten alanda, gecekondular da bulundukları "yere" bağlı olarak yeni bir dönüşüm evresine girmektedirler. Bu yeni evrede gecekondulu yerleşimleri, Scott'ın *kentsel arazi bağları* (urban land nexus) (1980) kavramıyla ifade edilen bağlantılarla dönüşmeye başlamaktadır. Buna göre, gecekondulu yerleşimlerinin üzerinde bulunduğu araziler, kentsel gelişme sektörünün aktörlerinin ve hane halklarının mekânsal talepleriyle, değişen arazi rantlarının kesişmesi ile oluşan farklı bölgesel avantaj sistemine bağlı olarak dönüşüm sürecine girmektedir. Bu nedenle gecekondulu yerleşmelerinin "yeri" kentsel dönüşüm sürecinde özel bir önem kazanmaktadır. İstanbul metropoliten alanında 1980'li yılların ortalarından itibaren bazı gecekondulu yerleşimleri bulundukları "yere" bağlı olarak kentsel dönüşüm projeleri ile yapılı çevre olarak kalıcı bir dönüşüm sürecine girerken, bazı gecekondulu yerleşimleri orta sınıfların konut talebi ile düşük maliyetli apartmanlaşma ile büyümekte, bazı gecekondulu yerleşimleri ise, yine bulundukları "yere" bağlı olarak *varoşlaşma* sürecine girmektedir.

² Eleştirel Kentsel Yazının önemli bazı örnekleri için Bkz: Lefebvre, 1974; Castells, 1977; Harvey, 1989; 1989a; Scott, 1980; Smith, 1984; Massey 1985.

Scott'ın, kentin son çözümlemede sermaye ve emek gibi iki ana sosyal sınıfın ilişkisinin, kendi temelinde yatan üretim tarzı içinde rasyonel ilişkilerin belirdiği mekânsal bir yapı olduğuna ilişkin yaklaşımı, gecekondulu yerleşimlerinin bu yeni evresini açıklamakta oldukça verimli bir çerçeve sunmaktadır. Buna göre bazı gecekondulu bölgeleri kentsel gelişme sektörünün sermaye birikim alanına girerek dönüşmeye başlarken, bazı gecekondulu alanları da yeni göçlerle giderek değeri düşen emeğin yer seçtiği yoksulluk ve çöküntü alanlarına dönüşmektedir. İstanbul'un gecekondulu yerleşimlerinin bu yeni dönüşüm evresi, kapitalist kentleşmenin küresel evresiyle bağlantılı olarak yeniden ele alınması gereken kentsel fenomenlerden biri olma özelliğini korumaktadır.

Mekânsal Dönüşüm ve Yeni Kentsel Ayrışmaya Eleştirel Bakmak

Bütün bu tartışmalar bizi mekânsal dönüşüm ve kentsel ayrışmaların çok boyutlu ve çok belirlenimli yapısıyla karşı karşıya bırakmaktadır; Bu dönüşüm ve ayrışma, sadece fiziksel boyutlarıyla ampirik olarak tartışılacak bir konu olmayıp, ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve ideolojik boyutlarıyla ele alınması gereken bir olgu olarak görülmelidir. Aynı zamanda farklı dönüşüm biçimlerinin bütün kentsel sınıflar açısından meşruiyetinin tartışılması ve buna yönelik etik kaygıların eleştirel bir biçimde ortaya konması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kitap, bu bakış açısıyla yola çıkan eleştirel çalışmalarla, 1980'ler sonrasında İstanbul'da ortaya çıkan dönüşümlerin karmaşık yapısının kritik bazı boyutlarını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Kitapta tamamı özgün araştırmalara dayalı sekiz bağımsız çalışma yer almaktadır. İstanbul'daki mekânsal dönüşüm ve ayrışmanın farklı boyutlarını ele alan makalelerden ilk dördü, dünyadaki neoliberal ekonomi politikaları ve küreselleşme sürecinin yarattığı yeni kentsel fenomenlerin, İstanbul'un kentleşme deneyiminde sorgulandığı çalışmalardır. Burada dünyadaki yeni sermaye birikim modellerinin ortaya çıkardığı yeni işbölümü, sermaye ve emeğin konumu ve mekânsal farklılaşmalar ilişkisel olarak ele alınmakta ve tarihsel olumsuzlukların yapılı çevrenin oluşumundaki rolü ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Birinci makale, Binnur Öktem'in "Küresel Kent" söylemini eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı ve kentsel mekânı dönüştürmedeki rolüne vurgu yaptığı "Küresel Kent Söyleminin Kentsel mekânı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı" başlıklı çalışmasıdır. Binnur Öktem'in Cardiff Üniversitesinde, John Lovering'in danışmanlığında yaptığı doktora tezine dayanan makale, "Küresel Kent" kavramını derinlemesine analiz etmekte ve bir "söylem" olarak mekânsal dönüşüm yaratıcı rolüne vurgu yapmaktadır. İstanbul'un 1980'li yıllarda girdiği mekânsal dönüşüm sürecinde bu söylemin dönüşümü meşrulaştırıcı rolünün yerel politika kararları çerçevesinde ele alındığı çalışma, kent yazınına özgün ve eleştirel bir katkı sunmaktadır. İkinci ve dördüncü çalışmalar Hatice Kurtuluş tarafından yapılan mikro ölçekli iki araştırmaya dayanmakta ve İstanbul'daki yeni kentsel ayrışmanın iki farklı boyutu ele

alınmaktadır. “*Bir Ütopya olarak Bahçeşehir: Mekânsal Ayrışmada Yeni Bir Boyut*” ve “*İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği*” başlıklı çalışmalar, İstanbul için yeni yerleşme biçimleri olan alt kentler ve dışarıya kapalı olarak inşa edilen lüks konut sitelerini dünyadaki örnekleriyle karşılaştırarak ele almaktadır. Bu iki çalışmada, İstanbul’daki alt kentleşme ve kapalı yerleşimler (gated communities), yeni sınıfsal bölünmelere bağlı olarak, konut piyasasının sunucuları tarafından yönlendirilen talep çeşitlenmesi, sınıfların taşıdığı kültürel ve tarihsel olumsuzluklar bağlamında ele alınarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü çalışma Besime Şen’in “*Soylulaştırma: Kent-sel mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi*” başlıklı makalesidir. Bu makalede yeni kent kuramları arasında önemli bir yere sahip olan Soylulaştırma Kuramı üzerine derinlemesine bir tartışma yürütülmekte ve İstanbul’da soylulaştırılan mekânlar bu kuram çerçevesinde betimlenmeye çalışılmaktadır. Uluslararası Kent Yazınında önemli yere sahip olan Soylulaştırma Kuramı ve bu konudaki çok sayıda ampirik çalışmaya rağmen Türkçe Kent Yazınında konu ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle besime Şen’in makalesi Türkçe Kent Yazınına önemli bir katkı potansiyeli taşımaktadır.

Kitaptaki beşinci, altıncı ve yedinci makalelerde, 1950–1980 yılları arasında, gelişme yazınındaki tanımı ile *az gelişmiş* ülkelerin kentleşme deneyimlerinin özgün yapısal parçalarından biri olarak ele alınan, 1980’lerden itibaren ise kapitalist kentleşmenin özgün mekânsal farklılaşmalarından biri olarak anlam kazanan gecekondolu olgusu bazı yeni boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmaların ilkinde 1970’lerin gecekondolu yerleşmelerinin bir kısmında yaratılmaya çalışılan *yerleşimsel politik kültür* analiz edilmeye çalışılırken; diğer iki makalede post-sosyal devlet ve neoliberal ekonomi politikalarının altında gecekondolu yerleşimleriyle ilgili yeni senaryolar ve söylemlere eleştirel bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yoksulluğun mekândaki ayrışmasını eski ve yeni biçimleriyle betimleyen bu çalışmaların ilki, 1970’lerde İstanbul’daki kentleşme süreçlerinin ve özellikle de gecekondulaşmanın önemli bir boyutu olan “mekânın politikleşmesi”nin örneklerinden biri olan *1 Mayıs Mahallesi* üzerine Şükrü Aslan’ın yaptığı çalışmadır. Kırdan kente göçmüş kitlelerin yaşadığı bir gecekondolu mahallesinde, *yerleşimsel demokrasi* deneyimi olarak gerçekleştirilmeye çalışılan bir projeyi kendi tarihsel-politik bağlamı içinde ve kentsel katılımcılık sorunsalıyla ele alan bu çalışma 1960 ve 1970’lerin gecekondulaşma deneyiminde ihmal edilmiş bazı yönleri açığa çıkarmakta ve tartışmaya açmaktadır. “*1970’li Yıllarda İstanbul’da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Deneyimi: 1 Mayıs Mahallesi*” başlıklı çalışma, mekânsal farklılaşmalar ile sınıf ve politika bağlantısına ışık tutması açısından Türkiye Kent Yazınına özgün bir katkı sunmaktadır. Kitabın altıncı makalesi olan “*Kentsel Dönüşüm Sürecinde Eski bir Gecekondolu Mahallesi, Karanfilköy: Kentlere Vurulan “Neşterler”*” başlıklı çalışmada, Maya Arıkanlı Özdemir, İstanbul’un en eski gecekondolu yerleşmelerinden biri olan Karanfilköy Mahallesi’nin bulunduğu “yer”e bağlı olarak karşı karşıya kaldığı mekânsal dönüşüm

baskısını, kentsel dönüşüm senaryolarına bağlı olarak çözümlemeye çalışmaktadır. Bu çalışma, kentsel gelişme sektöründen beslenen yeni ekonomi içinde, bulunduğu "yer" açısından sahip olduğu avantajlar nedeniyle bir gecekondu mahallesinin karşı karşıya kaldığı dönüşüm baskısını ortaya koyarken, *kentsel arazi bağları*'nın mekânsal dönüşüm süreçlerindeki etkin rolünü göstermesi açısından ufuk açıcudur. Kitabın yedinci makalesinde, Türkiye'de değişen ekonomi ve kentleşme politikalarının gecekondu üzerinde yarattığı dönüşümün söylemsel boyutu çözümlenmeye çalışılmaktadır. "*Gecekondu Varoşa Gülsuyu Mahallesi*" başlıklı çalışmada Serpil Bozkulak, İstanbul'daki gecekondulaşma süreçlerini, farklı kentleşme evreleri içinde ele almakta ve bu evreler içinde gecekondu söyleminin de nasıl değiştiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, gecekondu varoş olarak betimlendiği yeni söylemin arkasında yatan politik, kültürel ve sınıfsal düzlem ile taşıdığı anlam gecekondu mahallesinin içinden ve dışından analiz edilmeye çalışılmaktadır. Kitabın sekizinci ve son makalesi olan "*Bir Bağlamlandırma Denemesi: Elmadağ'da Göçmenlik Deneyimleri*" başlıklı çalışma Didem Danış ve Ebru Kayaalp'in birlikte yürüttükleri, etnografik semt monografisi niteliğindeki araştırmaya dayanmaktadır. Elmadağ'ın, İstanbul'un 150 yıllık kentleşme deneyimi içinde aldığı göçün niteliğini, mekânın taşıdığı tarihsel ve kültürel olumsallıklarla bağlantılı olarak ele alan makalede, kentin merkezi mahallelerinden birinin geçirdiği dönüşüm, ulusal ve uluslararası evresel göç dalgalarının oluşturduğu niteliksel izler sürülerek analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Kaynakça

- Boyer, M. C. (1992) "Cities for sale: Merchandizing history at South Street Seaport", içinde *Variations on a Theme Park*, M. Sorkin (der.), New York: Hill and Wang, 181-204.
- Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (der.) (1998) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Bozdoğan, S. (2002) *Modernizm ve Ulusun İnşası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Brenner, N., (2000) "The Urban Question as a Scale Question: Reflection on Henri Lefebvre, Urban Theory and the Politics of Scale", *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 2, 361-78.
- Castells, M. (1977) *The Urban Question*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Eraydın, A., 2003, Kentleşme, Kalkınma ve Nüfus, *Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını: Eleştirel bir Değerlendirme*, TUBA Raporları, 33-41 ve 151-180.
- Fainstein, S.S. ve Judd, D.R. (1999) "Global forces, local strategies, and urban tourism", *The Tourist City* içinde, D.R. Judd, S.S. Fainstein (der.), Yale University, 1-17.
- Gottdiener, M. (1995) *Postmodern Semiotics*, Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Harvey, D., 1987, "Flexible accumulation through urbanization: reflections on post-modernism in the American city", *Antipode*, 19, 260-86.

- Harvey, D., (1989) *The Postmodern Condition*, Basil: Blackwell.
- Harvey, D. (1989a) *The Urban Experience*, John Hopkins Press, Baltimore
- Jacobs, J. (1961) *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage Books.
- Judd, D.R. (1999) "Constructing the tourist bubble", *The Tourist City* içinde, D.R. Judd ve S.S. Fainstein (der.), Yale University, 35-53.
- Kasaba, R. (1997) "Certainties and Modern Ambiguities", *Rethinking modernity and the National Identity in Turkey* içinde, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (der.), Seattle, London: University of Washington Press, 15-36.
- Kurtuluş, H. (2003) "İstanbul'da Ayrıcalıklı Konut Alanları ve Yoksulluğa Kentsel Kaynak Transferleri Çerçevesinden bir Bakış", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB-Şehir Plancıları Odası Yayını
- Lefebvre, H. (1974) *The Production of Space*, Blackwell, Cambridge, Mass, 1991.
- Marston, S.A. (2000) "The Social Construction of Scale" *Progress in Human Geography*, 24, 2, 219-42
- Massey, D. (1985) *Spatial Division of Labour*, Macmillan, London.
- Sadler, D. (1993) "Place-marketing, competitive places and the construction of hegemony", *Selling Places: The City as Cultural Capital Past and Present* içinde, G. Kearns ve C. Philo, Oxford: Pergamon Press, 175-192.
- Scott, A.J. (1980) *The Urban Land Nexus and the State*, Pion, London
- Smith, N. (1984) *Uneven Development*, Blackwell, Cambridge, Mass
- Smith, N. (1986) "Gentrification, the frontier, and the restructuring of urban space", *Gentrification of the City* içinde, N. Smith ve P. Williams, London: Allen and Unwin, 15-34.
- Smith, N. (2002) "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy", *Antipode*, 34, 427-450.
- Sorkin, M. (der.), (1992) *Variations on a Theme Park*, New York: Hill and Wang.
- Storper, M. (2004) "Explaining urban resurgence: can our theories do any better?", *The Leverhulme International Symposium, 2004: The Resurgent City*, 19-21 April, London.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve Rodriguez, A. (2002) "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", *Antipode*, 34, 542-577.
- Tekeli, İ. (1987) "Kent toprağında mülkiyet dağılımı ve el değiştirme süreçleri", *Ankara: 1985'den 2000'e* içinde, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 87-104.
- Tekeli, İ. (1994) Demokratik düşüncenin temellendirilmesi ve eleştirel kuram üzerine, *Toplum ve Bilim*, 63, ss. 102-121.
- Tekeli, İ., (1994a) *The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, IULA-EMME
- Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1-24.
- Tekeli, İ. (2001) *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi Yayınları.

- Türkün Erendil, A. (2000) Mit ve gerçeklik olarak Denizli-üretim ve iş gücünün değişen yapısı: Eleştirel kuram açısından bir değerlendirme, *Toplum ve Bilim*, 86, 91-117
- Türkün, A. (2004) Yeni bir Kentsel Önceliğe Doğru: Kentsel Turizm, *Almanak, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul*, 427-37.
- Türkün, A. ve Ulusoy, Z. (2004) "İronik Karşılaşmalar: Kale'nin Kentle ve Kentin Kale'yle İki Karşılaşması" *Kentin Zulası: Ankara Kalesi* içinde, T. Bora (der.), İletişim, 221-286.
- Urry, J. (1995) *Consuming Places*, New York: Routhledge.
- Warner, M., ve Gerbası, J. (2004) "Rescaling and Reforming the State under NAFTA: Implications for Subnational Authority" *International Journal of Urban and regional Research*, 28, 4, 858-73.
- Zukin, S. (1991) *Landscapes of Power*, Berkeley: Johns Hopkins University.

KÜRESEL KENT SÖYLEMİNİN KENTSEL MEKÂNI DÖNÜŞTÜRMEDEKİ ROLÜ

BÜYÜKDERE-MASLAK AKSI

Binnur ÖKTEM

Giriş

Küreselleşme 1980'lerin sonlarından itibaren hem akademik hem de politik çevrelerde hakim söylem haline geldi. Akademik çevrelerde kent çalışmalarında, küreselleşme söylemi postmodernizm, bilgi toplumu, gibi konularla birlikte giderek artan oranda eleştirel teoriden uzaklaşıp marxist yaklaşımların ve modernist teorilerin yerini alır iken (Gottdiener, 2000; Markusen, 1999), politik düzlemde ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke hükümetlerinin ve uluslararası organizasyonların politik dokümanları bu söylemin argümanlarıyla biçimlenmektedir. Dünya ekonomisinde, politik, sosyal ve mekânsal alanlarda meydana gelen dönüşümleri belli bir açıdan açıklayan bu söylem, hakim sınıf tarafından oluşturulan bir politik ve ekonomik programı meşrulaştırmak üzere oluşturulmuş ve yaygınlaştırılmıştır. Bunun içindir ki sadece mevcut durumun analizini değil aynı zamanda ekonomik, politik, sosyal ve mekânsal alanlara dair bir dizi politika önerisini de içermektedir.

Küreselleşme söylemlerinin hem politik hem de akademik çevrelerde yaygınlık kazanmasına paralel olarak 'mekân' hakkında da bir dizi tartışma başlamıştır. 'Küresel/Dünya Kenti' küreselleşme ile birlikte ortaya çıktığı iddia edilen mekânsal kategorilerden biri olarak tanımlanmış, yeni küresel ekonominin bu kentlerden yönetildiği ve kontrol edildiği ileri sürülmüştür¹. Küresel kent kategorisinin, kentin küresel ekonomide oynadığı rol ile açık-

¹ Küresel Kent ve Dünya Kenti kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

lanması ve gerekli politikalar uygulanırsa bu statünün elde edilebileceğine dair argümanlar, büyük kentleri küresel kent liginde yer alma yarışına sokmuştur.

İstanbul da benzeri büyüklükte ve önemdeki birçok kent gibi bu yarışa dahil edilmiş son yirmi yıldır kentin politikaları ve planlama kararları bu çerçevede çizilmiştir. Kent yine birçok diğer kent gibi hem içsel yapısında hem de dünyayla kurduğu ilişkide bir dizi yeni süreçlere girmiştir. Bu makalenin temel amacı İstanbul'un mekânsal yapısının son dönemde yaşadığı dönüşümün arkasındaki dinamikleri tartışmak ve küresel kent söyleminin bu süreçteki rolünü ortaya koymaktır. Bu noktada tartışmalar Büyükdere-Maslak aksında ortaya çıkan ve İstanbul'un uluslararası iş merkezi olarak ilan edilen alana yoğunlaşacaktır.² Burada ileriye sürülen tez, küresel kent söyleminin büyük kentlerin dönüşümüne ilişkin getirdiği temel argümanların yetersiz olduğu, ancak hakim küreselleşme ve küresel kent söylemlerinin başka bir dizi ilişkileri ve süreçleri meşrulaştırarak kenti dönüştürdüğünü göstermektir.

Makalenin ilk bölümünde küresel kent söyleminin temel argümanları analiz edilecek, küresel kentin tanımı ile bu tanımın oluşmasına dair dinamikler, küresel kent olma kriterleri ve bir kentin küresel kent olması için geliştirilen politika önerileri tartışılacaktır. Bu bölümde küresel kent söyleminin teorik ve metodolojik problemlerine rağmen söylemin nasıl ideolojik bir araç olarak kentleri biçimlendirdiği ortaya konulacaktır.

İzleyen bölümde, İstanbul'da küresel kent söyleminin kentsel politikalarda nasıl yorumlandığı ve küresel kent hiyerarşisinde yer alabilmek için bir kentin sahip olması gereken en önemli altyapı hazırlıklarından biri olarak işaret edilen uluslararası bir finans merkezi yaratma çabalarının kent politikalarını ve planlama kararlarını nasıl biçimlendirdiği anlatılacaktır. Bu bağlamda Büyükdere-Maslak aksında kentin finans merkezi olarak ortaya çıkan ve gökdelenler biçiminde gerçekleşen yeniden yapılanma ve gelişim, bu aksın gelişiminde rol alan aktörler, bu aktörler arasındaki ilişkiler, küresel kent söyleminin bu süreçte oynadığı rol, aksın dönüşüm ve gelişmesinden kimlerin kazandığı ve kaybettiği gibi sorular çerçevesinde tartışılacaktır. Alan çalışması bulgularının teorik çerçevede tartışılması ise son bölümde yer alacaktır.

Hakim Küresel Kent Söylemi

Küresel kent söylemi, daha kapsamlı küreselleşme söylemi içinde ortaya çıkmıştır. Söylemin akademik çerçevesi Friedmann ve Wolff tarafından ortaya atılan daha sonra Sassen ve bir dizi diğer akademisyen tarafından geliştirilen

² Büyükdere- Maslak aksı ve aksın Şişli ve Beşiktaş uzantıları akademisyenler ve uluslararası emlak ofislerince İstanbul'un uluslararası finans ve işmerkezi ya da kentin prestijli iş merkezi olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu makalenin ileriki bölümlerinde de açıklanacağı üzere SHP ve Refah Partisi dönemlerinde hazırlanan planlarda aksdaki gelişimin dondurulacağı veya kontrol edileceği öngörülmüş, yine bu planlarda aks kentin uluslararası iş merkezi olarak tanımlanmamıştır.

Dünya kenti hipotezi etrafında geliştirilen tartışmalardır. Dünyanın birçok ülkesinde bu hipotezin argümanları etkili bir politika aracı olmuştur. Birçok merkezi ve yerel hükümet son yirmi yıldır kentlerini küresel kent yapmak için birbirine benzeyen politikalar üretmişlerdir. Küresel kent söyleminin inşasında akademik tartışmalar ve politik uygulamalar birbirlerini derinden etkilemişlerdir. Politik uygulamalar akademik tartışmalardan etkilendiği gibi bazen de bazı akademik çalışmalar, politik deneyimlerin savunuculuğunu yapabilmektedir (Lovering, 1997; Markusen, 1999). Küresel kente dair deneyimler de akademi ile politika arasındaki bu karşık ilişkileri yansıtmaktadır.

Hakim küreselleşme söylemi içinde mekânsal yeniden yapılanmalara ilişkin bir dizi yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların çeşitliliğine rağmen iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, ulus devletin egemenliğini yitirdiği ve tek kimlikli sınırsız bir dünyaya doğru gidildiğine dairdir (Ohmae, 1995). Birincisini bütünleyen nitelikteki diğer iddia ise, yeni küresel ekonominin yeni bir mekânsal organizasyon çerçevesinde organize ve kontrol edildiğini ileri sürer ve bu mekânları da küresel kent, ihracat bölgeleri, *offshore* bankacılık bölgeleri ve odakları, serbest ticaret bölgeleri, yeni bölgeler, vb. olarak adlandırır. Taylor (2000) küresel kentlerin bunların arasında en göze çarpan mekânsal gösterge olduğunu ileri sürerken, Castells (1994) küresel kentlerin en kolay tanınan yeni mekânsal oluşum olduğunu iddia etmektedir.

Dünya Kenti kavramı 18. yy'dan itibaren kullanılmış olmakla beraber bugünkü anlamını 1980'den sonra kazanmıştır. İlk defa Goethe tarafından 18. yy'da Paris ve Roma'nın kültürel zenginliğini ifade etmek için, daha sonra 1915'te İskoç plancı Geddes tarafından ise dönemin yeni büyük metropoliten alanlarını tanımlamak için kullanılmıştır (Gottman, 1989). Kavramın anlamı ünlü plancı Peter Hall tarafından genişletilmiş, 1966'da yazdığı 'Dünya Kentleri' başlıklı kitabında dünya kentlerini dünyanın en önemli ekonomik aktivitelerinin yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlamıştır. Hall'ün dünya kenti hâlâ bir sanayi kenti fakat aynı zamanda güçlü ulusal hükümetlerin, bazen uluslararası otoritelerin de yer seçtiği kenttir (Gottman, 1989). Dünya kenti, finans ve yönetimi de içine alan ekonomik aktivitelerin ve büyük eğitim ve kültürel aktivitelerinin yer aldığı, tıp ve hukuki konular başta olmak üzere değişik alanlarda uzmanlaşmış insanların yoğunlaştığı yerlerdir. Bu kriterlere göre Hall, Londra, Paris, Hollanda'nın Randstad Bölgesi, Moskova, New York, Tokyo ve Ruhr Vadisi'nin dünya kenti olduğunu ileri sürmektedir (Hall, 1984). Bir dünya sistemi teorisyeni olan Braudel'e göre ise dünya kenti, içinde bulunduğu ekonomik sisteme hakim olan kenttir (Braudel, 1984). Bu yaklaşımda 17. yy Hollanda'sında Amsterdam, 19. yy Britanya'sında Londra ve 20. yy'nin Amerika Birleşik Devletlerinde ise New York dünya kentidir (Braudel, 1984).

Kavram bugünkü anlamıyla 1980'lerin başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Cohen dünya kenti kavramını, yeni uluslararası işbölümünün (New International Division of Labour (NIDL)) merkezi olarak tanımlamıştır

(1981).³ Kavram daha sonra 1982'de Friedmann ve Wolff tarafından geliştirilmiştir. Friedmann ve Wolff dünya kentini ortaya çıkan yeni dünya ekonomisiyle bağlantılı olarak tanımlamışlardır. İzleyen yıllarda birçok akademisyenin bu hipoteze önemli katkıları olmuştur. Bunların arasında Sassen (1986, 1991, 1994, 2000) ve Friedmann'ın (1982, 1986, 1995) çalışmaları dünya kenti araştırmacıları için temel referans kaynakları olmuşlardır. Küresel kent söyleminin argümanları 1980'lerin başlarından itibaren de etkili bir politik söylem olarak dünyadaki birçok büyük kentin kentsel politikalarını belirlemektedir.

Hakim söyleme göre dünya kenti, küresel ekonominin kontrol, yönetim ve organizasyon merkezi olarak tanımlanmaktadır. Friedmann'a (1986) göre uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve birikiminin gerçekleştiği mekânlardır. Bölgesel, ulusal ve uluslararası ekonomiler bu kentlerde eklenirler (Friedmann, 1995). Küresel ulaşım, iletişim ve haberlerin, bilginin ve kültürün üretilip yayıldığı dünya kentleri önemli ideolojik ve kontrol fonksiyonlarını da yerine getirirler (Friedmann, 1995). Pryke (1999) ekonominin hakim ritminin bu kentlerde yaratıldığını, Knox (1995) ise dünya kentlerinin küresel ekonomi içindeki önemlerinin onların söylem, toplu inanç, yenilik ve bilgi geliştirmedeki yeteneklerinden kaynaklandığını ileri sürer. Sassen (1991) ise dünya kentlerini sadece kontrol ve yönetim merkezleri olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finansal yeniliklerin üretiminin de gerçekleştiği kentler olarak tanımlayarak dünya kenti kavramına yeni bir boyut kazandırır.

Dünya kenti söylemi, küresel kentlerin ortaya çıkışını yeni bir küresel ekonominin ortaya çıkmasıyla açıklar. Küreselleşmenin, dünya ekonomisinin karşı konulamaz piyasa güçleri tarafından yeniden yapılandırılması ve teknolojiye bağlı olarak gerçekleştiği ve bu küreselleşmenin yeni, kaçınılmaz ve karşı konulamaz olduğu varsayılmıştır. Uluslararası ölçekteki ekonomik, sosyal, siyasal ve mekânsal yapılarıdaki son otuz yıllık dönüşüm ve gelişmelere temellendiren bu argümanlar 1970 ve 1980'ler boyunca uluslararası ekonomiden küresel ekonomiye doğru bir dönüşüm yaşandığını ileri sürer (Castells, 1994; Sassen, 1991, 1994). Castells küresel ekonominin son yirmi yıldır enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme ile mümkün olduğunu ve teknolojik enformasyon devriminin büyük yapısal dönüşümlerin omurgası olduğuna işaret eder iken, Sassen iletişim ve enformasyon teknolojilerinin küresel ekonominin ortaya çıkışını mümkün kıldığını ifade etmektedir (Castells, 1994; Sassen 2000b). Teknolojideki büyük ilerlemelerin bilgi ve yatırım akışkanlıklarını arttırdığı, sanayinin yer seçim kriterlerini ve bireysel tüketici tercihlerini değiştirdiği ileri sürülmüştür.

Küreselleşmeyi yeni kılan olgunun ticarete konu olan mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin artması, uluslararası ticarete daha fazla ülkenin rol alması,

³ Yeni Uluslararası İşbölümü Teorisi (New International Division of Labour) Frobel, Heinrichs ve Kreye tarafından 1977 yılında ortaya atılmıştır. Uluslararası firmaların davranışlarına, iç-yapılarına ve desantralizasyonlarına bakmaktadır.

finansal piyasaların genişleyen rolü olarak gösterilmiştir (Giddens, 1999). Uluslararası ticaret ve yatırımın tarihte 1970'lerden beri ilk kez bu kadar çok arttığı ileri sürülmüş; dünya ticaretindeki artış, uluslararası işlemler ile ticaretin hem kompozisyonu hem de coğrafyası açısından önemli derecede değişmesi küreselleşmenin göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Hammadde, tarımsal ürün, ya da madencilik ürünleri yerine finans ve uzmanlaşmış hizmetler uluslararası ekonomik işlemlerin ana kalemleri olmuşlardır (Sassen, 1994).

Küresel ekonominin yeni organizasyonu, sanayinin özellikle gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere desantralizasyonu, finansal aktiviteler ile hizmet sektörünün küresel ölçekte genişlemesini sağlamıştır. Buna paralel olarak üretimin ve finansal piyasaların küresel ölçekte genişleyen ağının kontrol ve yönetim ihtiyacı, küresel kentleri oluşturduğu ileri sürülmüştür (Sassen, 1991). Söylem, ekonominin küreselleşmesi arttıkça merkezi fonksiyonların dünya kentlerinde yoğunlaştığı, yeni küresel ekonominin ana aktörleri büyük firmaların küresel operasyonlarını kontrol edebilmeleri için gerekli altyapının bu kentler tarafından sağlandığını varsaymaktadır (Hill ve Kim, 2000).

Küresel kentlerin dünya ekonomisiyle entegrasyon biçim ve derecelerinin küresel kentler arasında bir küresel kent hiyerarşisi yarattığı ileri sürülmüştür. Akademik literatürde farklı kriterlere dayanan farklı küresel kent hiyerarşileri geliştirilmiştir. İlk çalışmalardan birini gerçekleştiren Cohen büyük firmaların genel merkezlerinin, uluslararası banka ve stratejik firma servislerinin varlığına bakmaktadır. İlk 500 firmanın yer seçimine, toplam satış ve yabancı satış yüzdelere bakıp kentleri uluslararası, ulusal ve bölgesel olarak sınıflandırmıştır (Cohen, 1981). Friedmann ise büyük bir finansal merkezin varlığı, ulus ötesi firmaların genel merkezleri (bölgesel merkezleri de dahil edilmiştir) ve uluslararası kuruluşların buralarda yer seçmesi, ticari hizmetler sektörünün hızla gelişmesi, önemli imalat sektörü merkezi olmak, önemli ulaşım noktasında bulunmak ve nüfus büyüklüğü gibi bir dizi farklı kriter belirlemiştir. Friedmann (1986) küresel kentleri birinci ve ikinci dereceden küresel kentler olarak ayırmakta ve bunları merkez ve yarı çevre ülkelere yerleştirmektedir.⁴ Bu hipotez aynı seviyedeki kentler arasında belirgin benzerlikler olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Friedmann ikinci derecedeki kentlerin hiyerarşideki yerinin veri yetersizliği ve kentlerin dünya ekonomisinde gösterdikleri performansla bağlı olarak değişebileceğinden hareketle sadece öneri niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Sassen ise dün-

⁴ Friedmann'ın oluşturduğu hiyerarşi Wallerstein'in dünya sistemi teorisini temel alır. Wallerstein (1974) dünyayı üç alt bölgeye ayırır; merkez, yarı-çevre ve çevre. Merkez alanlar Kuzey-batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Japonya gibi sanayileşmiş ve muhtemel 'sanayi ötesi' bölgeleri içermektedir. Yarı çevre ülkeler ekonomisi hâlâ merkezdeki sermaye ve teknik bilgiye bağlı olan fakat hızla sanayileşen alanları kapsamaktadır. Bunlar ise Meksika, Brezilya, Mısır, Singapur, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerdir. Çevre ise tarımın egemen olduğu, teknolojik olarak geri ve politik olarak zayıf, dünyanın geri kalanını kapsamaktadır (Friedmann ve Wolff, 1982).

ya kenti olma kriterleri olarak uzmanlaşmış hizmet sektörü ve finansal araçların üretimi ve uluslararası yatırım, mal ve finans piyasalarının varlığını tanımlamıştır (Sassen, 1991, 1994). En güçlü küresel kentlerin New York, Londra, Tokyo, Paris, Frankfurt, Zurih, Amsterdam, Sidney ve Hong Kong olarak belirlemiştir. Bunlar ayrıca Sao Paulo, Meksiko City, Bombay, Buenos Aires ve Seul'ü de içermektedir (Sassen, 1994).⁵

Uluslararası finans hareketlerinin yoğunlaşması, uluslararası firmaların genel merkezlerinin yer seçmesi, küresel ulaşım ve iletişim ağlarının varlığı, yüksek düzey uzmanlaşmış hizmetlere sahip olması, medya ve kültür aracılığıyla ideolojik sirayet dünya kentinin büyümesinin arkasındaki dinamikler olarak tanımlanmıştır (Friedmann, 1986). Bir kentin yeni küresel ekonomideki işlevinin bu kentlerde oluşan herhangi bir yapısal değişiklikte etkili olacağı ileri sürülmüştür (Friedmann, 1986).

Dünya kentlerinin ekonomik, sosyal, politik ve mekânsal yapılarında ya da diğer alanlarda gerçekleşen değişikliklerin arkasındaki temel güç, küresel ekonominin dinamikleri ile açıklanmıştır. Küresel kentlerin ekonomik yapısı hizmet ve enformel sektörlerdeki önemli büyüme ve imalat sektöründe düşüş olarak tanımlanmıştır (Sassen, 1991, 1994; Knox, 1995). Servis sektöründeki büyüme diğer birçok kent için de geçerli olmakla birlikte küresel kentin farkı, bu kentlerdeki ekonomik faaliyetlerin ulusal ya da iç dinamiklerle değil de küresel ekonominin işleyişiyle açıklanmış olmasıdır (Friedmann, 1986). Küresel kentler aynı zamanda kentin yeni sektörleri için buluşların yapıldığı ve bu buluşların pazarının da olduğu yerlerdir (Sassen, 1991).

Kentte yeni sektörlerin yükselmesi, imalat sanayindeki düşüş ve teknolojik gelişmeler bu kentlerin istihdam yapısını değiştirmiş, emek piyasasında ikili bir yapı oluşturmuştur (Sassen-Koob, 1986). Bir taraftan profesyonel mesleklerin sayısı diğer taraftan yüksek oranlarda nitelsiz işgücü talep eden işler de artmıştır (Sassen-Koob, 1986). Küresel kentler nitelsiz hizmet işgücüne dayalı işlerin de artmasına paralel olarak büyük ölçekteki göçün yönlendiği yerler olmuşlardır. Yeni ekonomik yapı ile birlikte mekânsal ve sosyal kutuplaşmanın ortaya çıktığı ileri sürülmüştür (Sassen, 1991). Küresel yönetim ve

⁵ Birçok diğer akademisyen de değişik kriterlerle küresel kent listeleri oluşturmuşlardır. Sınıflandırmalarda kullanılan faktörlerin birçoku ekonomik göstergelerdir. Bu araştırmacıların eklediği yeni kriterlerden bazıları şunlardır; telekomünikasyon (Hepworth, 1990), Warf (1989, 1995), yaşam kalitesi (Simon, 1995), uluslararası ilişkiler ve kültürel merkezlik (Friedmann, 1995) (Short ve Kim, 1999). Daha ıddalı bir dünya kenti sınıflandırması ise son yıllarda GaWC (Globalisation and World Cities/ Küreselleşme ve Dünya Kentleri) adı verilen araştırma grubu tarafından ileri sürülmüştür. Sassen'in çalışmalarını ilke olarak kabul edip, ileri servis sektörlerinin özellikle muhasebe, reklam, bankacılık, finans ve yasal konularda uzmanlaşmış uluslararası firmaların ofis ağları ve yer seçimi kriterlerine temellendirilen bir veri tabanı oluşturmuşlar ve bu veri tabanına göre de kentleri sınıflandırmışlardır (Taylor, 2000). Dünya kenti hipotezi birçok akademisyen tarafından birçok kentin dünya kenti hiyerarşisinde olup olmadığını ölçmek için kullanılmıştır. ABD kent sistemleri, İtalyan kent sistemi Asya dünya kenti hiyerarşisi (Short vd., 1996 ve birçok bireysel kent çalışması).

finansal hizmet fonksiyonlarının artışı özellikle uzmanlaşmış hizmetlerin artışı, yeni ofis mekânlarının ve lüks konut alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (King, 1990).

Küresel kentlerin birbirleri ve ait oldukları ulus devletlerle olan ilişkilerinin değiştiği varsayılmıştır. Küresel kent hipotezi aynı düzeydeki küresel kentlerin örneğin Londra, New York ve Tokyo'nun küresel ekonomide aynı işi yapmak için birbirleriyle yarışmadıklarını ileri sürer (Sassen, 1991). Bu kentler küresel ekonomide farklı rolleri ve fonksiyonları yerine getirirler. Küresel kentler ile ait oldukları ülkelerdeki diğer kentler arasındaki eşitsizlik büyüktür. Ekonomik aktivitelerin yeni uluslararası biçimleri ulus devlet ile küresel kent arasındaki ilişkiyi problemli kılar (Sassen, 1991). Küresel kentlerin büyümesine katkıda bulunan dinamikler ulus devletin büyümesine aynı derecede katkıda bulunmayabilir (Sassen, 1991). Diğer taraftan ulus devletlerin küresel ekonomiye eklenilebilmeleri ve küreselleşmenin yararlarından faydalanabilmelerinin ancak küresel kentlere sahip olmakla mümkün olduğu ifade edilmiştir.

Hakim bakış açısı yerel ve bölgesel hükümetlere kentlerin küresel ekonomide kontrol ve yönetim merkezi olabilmeleri için önemli roller vermektedir. Sermayenin artan hareketliliği ve üretimin teknolojik ve sosyal organizasyondaki yeniden yapılanmalardan dolayı merkezi hükümet için belli yeniden üretim koşullarını organize ve koordine etmenin artan derecede imkânsız kıldığı ileri sürülmüştür (Mayer, 1994). Küresel kent söylemine göre yeni küresel ekonominin stratejik aktörleri artık ulus ötesi olarak tanımlanan uluslararası şirketlerdir ve yeni küresel ekonomi kentler ve bölgeler üzerinden organize edilir (Sassen, 1994; Friedmann, 1986; Dünya Bankası, 1999b). Küresel ölçekte artan faaliyetlerini vurgulamak için bu şirketlere ulus ötesi adı verilmiştir. Bu firmaların üretiminin yeni organizasyon ve teknolojik ilerlemeler sonucu mekândan bağımsızlaştığı ileri sürülmüştür. Artık uluslararası firmalar ulus devlet sınırlarını kolaylıkla aşır neresi kendileri için kârlı ise oraya yerleşmektedirler (Ohmae, 1995). Yeni ekonominin yükselişi, küresel yönetişimin ortaya çıkışı ve kültürlerin küresel düzeyde melezleşmesi yeni bir dünya düzeninin göstergeleri olarak kabul edilmiş bu düzende ulus devletin egemenliğini kaybettiği varsayılmıştır (Ohmae, 1995; Albrow, 1996). Bu söylem ulus devletlerin kentleşme sürecini etkilememeleri ancak uygun ekonomik ve yasal çevrenin hazırlanması gerektiğini iddia eder (Dünya Bankası, 1999). Bu kentler yeni küresel ekonominin motoru olarak tanımlanmıştır. Bir kentin profilini ve uluslararası kent hiyerarşisinde yerini belirleyen faktörün, yerel politik organizasyonların uluslararası sermaye ile olan pazarlıklarına ve uluslararası sermayenin taleplerine yönelik yerel koşulların yaratılmasına yani etkin olmalarına bağlı olduğu ileri sürülmüştür (Mayer, 1994).

Küresel ekonomiye başarılı bir eklenilme için temel politika küresel ölçekte yarışmacı kentlerin yaratılması olarak önerilmiştir (Dünya Bankası, 1999). Dünya Bankası küresel ekonomiye eklenilebilen ülkelerin bundan büyük yararlar sağlayacağı küresel ekonomide yarışamayanların ise geri

kalacağını ileri sürmektedir (Dünya Bankası, 1999). Eğer doğru politikalar uygulanırsa küresel kent statüsünün elde edilebileceğine inanılmış bu ihtimal kentler arasında bir yarışmaya yol açmıştır (Douglass, 2000; Hill ve Kim, 2000). Haider (1992) bu yarışmayı 'mekân savaşları' olarak adlandırmaktadır. Küresel kentin ekonomik zenginliği kentin küresel ekonomideki rolüne bağlıdır. Küresel kent küresel ekonomiyle eklemlendikçe ekonomisi de aynı oranda gelişir (Sassen, 1991; Castells, 1994). Bunun için de küresel kentin ekonomisinin gelişimi yabancı yatırımları ve ulus ötesi firmaları çekme kapasitesine ve küresel ekonomide kontrol ve yönetim faaliyetlerini üretebilme kapasitesine bağlıdır (Sassen, 1999b; Nijman, 1996b; Kaplan ve Schwartz, 1996; Walker, 1996). Birçok hükümet, uluslararası organizasyon, araştırma enstitüsü ve kredi firması küresel kent statüsünü elde etmek için benzer politikalar üretmişlerdir (Machimura, 1998). Bu benzer politikalar sınır ötesinde artan oranda birbirlerini etkilemektedirler. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonunun ülkelerin borç krizlerini çözmeleri için önerdikleri makroekonomi politikalar ve doğrudan kent politikalarını etkileme vasıtasıyla bu söylemin özellikle yeni sanayileşen ve gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmasında oynadığı rol önemlidir. Benzer politika paketleri bu organizasyonlar vasıtasıyla etkili olmuştur.

Kentlerin yarışabilirliklerini artırmak için benzer politika stratejileri izlenmiştir. Mevcut politika formülasyonu altında bir dünya kenti fonksiyonu öncelikle büyük ölçekli altyapı projelerinin teşviki ve yabancı yatırımcılara garanti verilmesi, ikinci olarak da kentin yeni imajlarının muhtemel yatırımcılara ve tüm dünyaya satılmasıdır. Hızlı tren, uluslararası havaalanı, fuar alanları, yüksek teknoloji sanayi parkları, uluslararası iş merkezleri, vs. projeleri küresel yatırımları ve diğer küresel akışkanlıkları çekmesi için gerekli altyapı hazırlıkları olarak önerilmiştir (Douglass, 2000). Küresel kent formasyonunun göreceli olarak yeni boyutu; son dönemde artan derecede sergilere, festivallere ve dünya çapında önemli aktivitelere, organizasyonlara ev sahipliği yapmaktır.

Küresel kentler ulus ötesi sermaye ile ulus devletin çıkarları arasında çelişkilerin yer aldığı mekânlardır. Küresel kentin hakim sınıfı ulus ötesi sınıftır (Sklair, 1999). Bu sınıfın kültürü kozmopolitan, ideolojisi tüketimci, amacı küresel düzeyde sermaye birikiminin problemsizce gerçekleştirilmesidir (Sklair, 1999). Küresel kent söylemi küresel kent oluşumunun sosyal maliyetine de vurgu yapar. Küresel kent ulus ötesi sermaye ile ulusal burjuvazi, ulus devletle ulus ötesi sermaye ve ulus devletle o kentin insanları arasında mücadelelere sahne olabilir (Friedmann ve Wolff, 1982). Çatışma kentin kaynaklarının alt sınıfların konut, eğitim, sağlık, ulaşım ihtiyaçları ile ulus ötesi sermayenin ekonomik altyapı ve kendi sosyal yeniden üretimlerine yönelik talepleri arasında nasıl kullanılabileceğine dairdir (Friedmann, 1986). Sosyal kutuplaşma dünya kenti araştırmacıları arasında çok tartışılmasına rağmen politikacılar ve yerel "booster"lar tarafından göz ardı edilmiş çoğu zaman politika ajandalarının en sonuna koyulmuştur (Olds, 2001). Ancak söylem sıkça kay-

nakların öncelikle kente küresel akışkanlıkları çekmek için gerekli yatırımlara yönlendirilmesi ve böylece elde edilen ilerlemenin kentteki diğer sınıflara da yararlar sağlayacağını öngörmüştür (Keyder ve Öncü, 1993). Nihayetinde küresel kent olamamanın maliyetinin çok yüksek olduğu bunun küresel sistemde periferikleşme küresel sistemin dışına itilme ve geri kalmışlık olacağı ifade edilmiştir (Friedmann, 1986).

Dünya Kenti Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım

Küresel kent söyleminin teorik ve metodolojik sorunları vardır. Küresel kent söylemi küresel kentlerin ortaya çıkışının arkasındaki temel dinamiğin ekonomik küreselleşme ve teknolojik gelişme olduğunu ileri sürmektedir. Küreselleşmeye yaklaşımı ekonomik ve teknolojik deterministtir. Dünya kapitalist üretim sisteminin son otuz yılda piyasa güçlerinin evrimi, iletişim, enformasyon ve ulaşım teknolojilerindeki müthiş ilerlemeler sonucu küreselleştiği varsayılmış ve küreselleşme yeni, doğal, karşı konulamaz ve kaçınılmaz bir süreç olarak algılanmıştır. Bu yaklaşım ilgili politik süreçleri bir taraftan göz ardı etmekte diğer taraftan ise neoliberal politikaların savunuculuğunu yapmaktadır (Lovering, 1997,1999; Markusen, 1999). Bu problem 1980'lerin ortalarından beri küreselleşme ve küresel kent söylemlerinin post-modernizm, post-fordizm, yeni bölgeselcilik, vb. söylemlerle birlikte, kent çalışmalarında çeşitli marksist yaklaşımların ve modernleşme teorilerinin yerlerini alarak etkinliklerinin artması ile ilişkilidir (Gottdiener, 2000; Markusen, 1999; Lovering, 1997). Küresel kent söylemi eleştirel marksist yaklaşımı göz ardı ederek politik süreçlere özellikle de neoliberalizme eleştirel olmayan bir yaklaşım izlemektedir. Böylesi bir çerçeveden bakış da kapitalist üretim sisteminin yeniden yapılanmasının politika, ekonomi ve kültür arasında karşılıklı bir etkileşim gerektirdiği gerçeğini göz ardı etmekle sonuçlanmaktadır. Halbuki küreselleşme kapitalist üretim sisteminin 1960 sonlarında içine girdiği krizi aşmak üzere güçlü elit gruplar tarafından oluşturulmuş politik bir projedir ve bu proje neoliberal politikalar ve Yapısal Uyum Programlarının uygulanması vasıtasıyla gerçekleşmektedir ve bu yüzden de küreselleşmeyi savunanların aksine doğal bir süreç değildir.

Kapitalist ekonomide kâr hadlerinde düşüş, ekonomik durgunluk ve Üçüncü Dünya ülkelerinin artan borçları İkinci Dünya Savaşı sonrasının Kalkınmacı Projesinin (Developmentalist Project) sonunun geldiğini haber vermiş dünya ekonomisi 1960'ların sonlarından itibaren yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Küreselleşme projesi, Kalkınmacı Projenin yerine geliştirilmiş, kapitalizmin en son aşamasındaki politik projenin adıdır (McMichael, 1996, Amin, 2000). Bu projenin ideolojisi neoliberalizmdir (Amin, 2000). Neoliberalist politikalar kapitalist ekonominin içine girdiği krizi çözmek üzere 1970 sonlarından itibaren gündeme gelmiş, aynı politikalar IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası organizasyonlar tarafından da izlenmiş, Yapısal Uyum Politikaları ile önce Üçüncü

Dünya ülkelerinde ve Doğu Bloku'nun çözülmesinden sonra ise Eski Doğu Bloku ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Neoliberal ütopya 1987 borsa krizi ile sarsılmış, ekonomik kriz ve aynı dönemde Sovyet sisteminin çözülmesi 'küreselleşme' söyleminin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Yıldızoğlu, 1996). Küreselleşme söylemi bir taraftan neoliberal ekonomi politikaları diğer taraftan sosyal düzeni ve istikrarı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Küreselleşme söyleminin argümanlarında söz konusu olan dünya ekonomisindeki gelişmeler neoliberal politikaların uygulanması sonucu ortaya çıkmıştır. Kapitalizm küresel bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkmıştır ve yeni olduğu iddia edilen dünya ekonomisinin küreselleşmesi aslında kapitalizmin karakteristiğidir (Bromley, 1999b, Arrighi, 1999). Son otuz yılda gerçekleşen küreselleşmenin öncesinin olmadığı ve dünya ekonomisinin ilk defa bu kadar çok küreselleştğine dair iddialar ise mittir (Hirst ve Thompson, 1996). Hirst ve Thompson (1996) uluslararası ticaret, yatırım, para transferlerinin ancak 20. yy'ın başındaki seviyeye ulaştığını, uluslararası şirketlerinin birçoğunun hâlâ ait oldukları ülkelere bağlı olduklarını ve ulusötesi firma olarak adlandırılan firmaların sayılarının az olduğunu göstermişlerdir.⁶ Kısaca ifade etmek gerekirse dünya ekonomisinde son otuz yıldır bir dönüşüm yaşandığı gerçektir. Ancak bu gelişmeler hakim küreselleşme söyleminin iddia ettiği gibi yeni ve doğal bir süreç içinde değil ancak politik bir projenin uygulanması sonucunda ortaya çıkmıştır ve küreselleşme ile arttığı iddia elden küresel akışkanlıklar politik kararlardan ve güç ilişkilerinden bağımsız değildir.

Bununla birlikte dünya kenti araştırmacıları küreselleşmenin dünya ekonomisinin doğal ve otonom evrimi sonucu ortaya çıktığı yaklaşımını benimseyerek dünya kentinin oluşumunun arkasındaki dinamikleri açıklamada uluslararası finans hareketleri, uzmanlaşmış servis sektörünün ve bilgi, teknoloji, sermaye, imaj, vb. küresel akışkanlıkların artan önemi gibi akışkanlıklara vurgu yapmaktadırlar (Sassen, 1991, 2000; Friedmann, 1986, 1995; Castells, 1994). Böylece küresel kent söylemi ekonomilerin ve kentlerin yeniden yapılanmasında süreçlere yoğunlaşarak dönüşümün politik karakterini ve aktörleri göz ardı etmektedir (Markusen, 1999, Lovering, 1997). Dünya kenti hipotezi uluslararası firmaları en önemli aktör, uluslararası finansal işlemler, uluslararası ticaret, vb. küresel akışkanlıkları küresel kentin

⁶ Bu makalede küreselleşme tartışmalarına etraflıca yer vermenin imkânı yoktur. Küreselleşmeye eleştirel bakan kaynaklardan bazıları şunlardır; Amin, S. (1997) *Capitalism in The Age of Globalisation*, Amin, S. (2000) *The Political Economy of the Twentieth Century*, Arrighi, G. (1999) 'The Global Market', Bromley, S. (1999) *Marxism and Globalisation*, Chase-Dunn, C. (1999) *Globalisation: A World-System Perspective*, Chossudovsky, M. (1997) *The Globalisation of Poverty*, Gray, J. (1999) *False Dawn the Delusion of Global Capitalism*, McMichael, P. (1996) *Globalization: Myths and Realities*, Petras, J (2000) *The Third Way: Myth and Reality*, Piven, F.F. (1995) *Is It Global Economics or Neo-Laissez-Faire*, Tabb, W.K. (1997) *Globalisation is An Issue, The Power of Capital is The Issue*, Hirst P. and Thompson G. (1996) *Globalisation in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*.

oluşumunda temel dinamikler olarak tanımlamakta, ancak bu süreçte ulus devletin, yerel hükümetlerin, uluslararası organizasyonların ve elit grupların rollerini göz ardı etmekte ya da minimize etmektedir.⁷ Söylem küresel yerel karşıtlığını ve bu karşıtlık içinde küresel güçlerin belirleyici olduğunu ve bu güçlerin de aslında küresel kentleri inşa ettiği savını benimsemektedir.

Halbuki küresel kent formasyonunun arkasındaki dinamiklere bakan birçok akademik çalışma devletin ve diğer elit grupların bu süreçteki rollerine dikkat çekmektedirler. White (1998) Tokyo ve Paris örneklerinde bu kentlerin küresel kente dönüşmesinde devletin rolünün önemli olduğunu ileri sürer. Douglass (2000) da Pasifik'deki ülkelerde özellikle merkezi hükümetlerin lider kentlerini küresel kent yapmak için oynadıkları kritik role dikkat çekmektedir. Machimura ve Thornley küreselleşme politikalarının uygulanmasının büyüme koalisyonlarının (growth coalition) kurulması ile gerçekleştiğine işaret etmektedirler (Thornley, 1999; Machimura, 1992). Thornley (1999) Londra, Singapur ve Sydney'de küresel kent projesinin kamu ve özel sektör arasında kurulan koalisyonlarla gerçekleştiğini göstermektedir. Machimura ise Tokyo'nun küresel kent projesinin nasıl büyük müteahhitler ve yönetimdeki muhafazakâr parti tarafından oluşturulduğuna dikkat çekmektedir (Machimura, 1992). Ancak Thornley, Machimura ve White küresel kentlerin oluşumunda devlet ve diğer elit grupların rollerine dikkat çekmekle beraber küreselleşmeye dışsal, karşı konulamaz üst bir süreç olarak yaklaşmaktadırlar.

Ancak Fitch ve Davis'in, New York ve Los Angeles'ta gösterdiği gibi kentlerin dönüşümü basitçe küresel piyasa güçleri tarafından belirlenmemektedir. Fitch (1993) New York'un ekonomik dönüşüm için tasarlandığını iddia etmektedir. Markusen ve Gwiasda (1994) 1980'lerin başında New York'ta finans sektöründeki gelişmenin dönemin Cumhuriyet Partili yönetiminin serbest ticaret uygulamaları, aşırı deregülasyon, doların aşırı değer kazanması, yüksek emlak faizlerinin desteklenmesi vb. yoluyla finans sermayesinin çıkarlarını sanayi sermayesinin çıkarlarına tercih ettiği politikaların sonucu olduğuna işaret eder. Kentteki emlak, sigorta ve finans sektörünün elit grupları emlak şirketleri sanayi yerine daha kârlı lüks ofis ve konut inşaatları yapabilmek için New York'un sanayisini merkezsizleştirmeyi hedeflemişlerdir (Fitch, 1993). Ayrıca 1970'lerdeki akademik çalışmalar politikacılara ve plancılara firmaların genel merkezlerini ve bunlarla ilişkili servislerin kentte kalmasını sanayinin ise merkezsizleştirmesini tavsiye etmişlerdir (Fitch, 1993; Markusen ve Gwiasda, 1994). Fitch (1993) küresel kent kavramının New York'ta elit grup tarafından kentteki spekülâtif ofis binalarını doldurmak adına kenti uluslararası firmalara satmak için kullanıldığını iddia eder. Fitch'in açıklamasına benzer biçimde,

⁷ Sassen ve Friedmann dünya kentinin formasyonunda devletin ve politikanın rolünü göz ardı ettiklerini daha sonraki çalışmalarında kabul etmişlerdir (Friedmann, 2001; Sassen, 1998, 2001).

Davis de (1990) büyük müteahhitler (developer) ve onların finansal müttefikleri birkaç petrol firması ve eğlence sektörüyle birlikte kamu ve özel sektör koalisyonunun bir kültürel üst yapıyı oluşturarak Los Angeles'in bir dünya kenti olarak ilan edilmesinde itici güç olduklarına dikkat çeker.

Küresel kent söylemi birçok araştırmacı tarafından küreselleşmeye ekonomik ve teknolojik determinist yaklaşımı, devlet ve politikanın rolünü göz ardı etmesi ve gerçekte kentte neler olduğunu anlamada yetersiz olduğu gerekçesi ile de eleştirilmiştir. Küresel kentin tanımında ve küresel kent kriterlerinde ki belirsizlik ve hatta bir uzlaşma olmaması, sosyal kutuplaşma ve mekânsal ayrışma konularını açıklamada yetersizliği en çok eleştirilen diğer noktalar olmuştur.⁹ Küresel kentin tanımı ve bir kenti küresel kent yapan kriterler net değildir. Markusen'in (1999) iddia ettiği gibi 'dünya kenti' kavramı değişik gözlemciler ve yazarlara tamamen o kişilerin niyetlerine bağlı olarak değişik şeyler ifade edebilmektedir. Kavram belirli bir ekonomik aktiviteye (servis, finans ve ulus ötesi firmaların genel merkezlerine) ve dünya ekonomisinin bir yönlü açıklamasına bakmakta, tarihsel boyutu ve dünyadaki diğer yerleri dışlamaktadır (King, 1995; Hill ve Kim, 2000; Öncü ve Weyland, 1997; Smith, 1998; Lovering, 1999; Larner, 1998). Hill ve Kim (2000) küresel kentin piyasa merkezli bir ekonomik modeli yansıttığını bunun için de bütün kentler için kullanılamayacağına dikkat çekmektedirler. Örneğin Japonya-Tokyo modelinin, başka bir modeli, devlet merkezli ekonomi modelini, yansıttığını ileri sürmektedirler (Hill ve Kim, 2000). Dünya kenti araştırmalarında küresel kentin güç ve kontrol kapasitesinin nasıl ölçüleceğine dair de genel bir fikir birliği yoktur (Markusen, 1999). Farklı araştırmalar farklı göstergelere ve farklı süreçlere yoğunlaşmış, değişik göstergelere dayanan değişik sınıflan-

⁹ Söylemin küresel kentin ekonomik, sosyal, politik ve mekânsal yapısına ilişkin getirdiği argümanlar birçok akademisyen tarafından test edilmiştir. Lyons ve Salmon (1995) Amerika'daki uluslararası firmaların mekânsal dağılımlarına baktıkları çalışmalarında bu firmaların her zaman küresel kentlerde yoğunlaşmadıklarını ve her zaman küresel kentlerdeki hizmet sektörünü kullanmadıklarını ortaya koymuşlardır. Markusen ve Gwiasda (1993) ise küresel kent hipotezini savunanların aksine imalat sanayinin varlığı ile hizmet sektörünün gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. İmalat sanayi göreceli olarak gelişen ya da merkezsizleşmeyi daha düşük yaşayan kentlerin hizmet sektöründe daha fazla iş yarattığını iddia etmişlerdir (Markusen ve Gwiasda 1993). Sassen imalat sanayi ile hizmet sektörü arasındaki korelasyonu kabul etmekle beraber bunların aynı mekânda olma gerekliliği olmadığını ileri sürer (Sassen, 1994). Küresel kent hipotezinin bir diğer önemli argümanı olan 'sosyal kutuplaşma' tezi de güçlü eleştirilere hedef olmuştur. Hamnett (1994) Sassen'in sosyal kutuplaşma tezinin Amerika kentlerindeki yaşananların bütün kentlere basitçe genelleştirmesi olduğunu iddia eder. Avrupa'da artan işsizliğe ve devlete bağlı yaşayan nüfustaki artışa rağmen sosyal kutuplaşma yerine profesyonelleşme vardır (Hamnett, 1994). Rands-tadt-Hollanda örneğinin küresel ekonomi tarafından yaratılan düşük ücretli artan hizmet sektörünün ortaya çıkardığı problemlerin refah devleti uygulamalarıyla hafifletildiği bir örnektir (Hamnett, 1994). Bu argümanı geliştiren Baum (1997) ise bir kentteki sosyal kutuplaşmanın düzeyinin sadece ekonomik küreselleşmeye bağlı yapısal dönüşümlerle değil ama cinsiyet, kent tarihi, kent kültürü, vb. gibi bir dizi diğer faktöre de bağlı olduğunu ifade etmiştir.

dirmalar ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde küresel kent çalışmaları için tanımlanan gerekli veriye ilişkin de problem vardır. Short ve diğerleri (1996) bu durumu küresel kent çalışmalarının 'küçük kirli sırı' olarak tanımlamaktadırlar. Taylor, Walker ve Beaverstock (1999) küresel kent çalışmalarının probleminin ulus devlet bazlı veri tabanı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Küresel kentte dair temel problem, bir dizi akademisyenin de işaret ettiği üzere, kentsel araştırmalar için küresel kent söyleminde tanımlandığı şekliyle somut bir kentin olmaması ancak farklı şekillerde eklenmiş uluslararası ağların ve pratiklerin sonsuz bir karşılıklı etkileşimin varlığı ve küresel kent söyleminin küreselleşme politik projesinin bir parçası olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Smith, 1998; Larner, 1998; Kelly, 1997; Lovering, 1997). Küresel kent bir sosyal inşa, etkili bir söylemdir (Smith, 1998).

Kapitalizmin yeniden yapılanması ideolojik manipülasyon gerektirir. Küreselleşme projesi küreselleşme yanlısı söylemler yayarak bu politik projeyi hem yönlendirir hem de meşrulaştırır. Küresel kent söylemi bu politik projenin kentsel ideolojisi. Söylem, yukarıda da tartışıldığı üzere, çarpıtılmış bir gerçeklik üzerine kurulmuş ve taraflı bir gelecek portresi çizmektedir (Lovering, 1997). Söylem son otuz yıldır ekonomiye ve kentlerin dönüşümüne dair yeni olduğu iddia edilen başarılı küresel kent modeli ve bu modeli gerçekleştirebilmek için izlenmesi gerektiği öngörülen politikaları ile güçlü sınıfların çıkarlarına hizmet etmek üzere oluşturulmuştur.

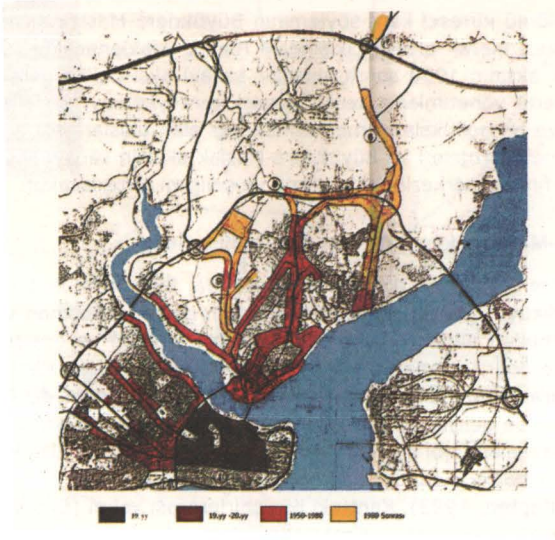
Küreselleşme söylemi ulusal ve daha alt ölçeklerde yaygınlaştırılmış ve belli ekonomik, bölgesel ve kentsel politika önerilerini içermektedir (Kelly, 1997; Larner, 1998). Küreselleşme söylemi böylece yeni bir mekânsal oluşumu yönlendirmede ve meşrulaştırmaktadır (Larner, 1998). Söylem bir küresel kent hiyerarşisi oluşturmuş, kentlerin küresel ekonomide gösterdikleri performansla göre bu hiyerarşide yükselip düşebileceklerini eklemiştir. Kentler arasında bir yarışma olduğu ve bunun için de kentlerin küresel ekonomide başarılı olabilmesi ve küresel kent hiyerarşisinde yer alabilmesi için yarışmaları gerektiği varsayılmıştır. Sassen'in (1998) işaret ettiği gibi küresel kentlerin sabitlenmiş bir sayısı yoktur başarı ülkelerin ekonomileri üzerindeki kontrollerini kaldırmalarına, kamu işletmelerinin özelleştirmelerine (uluslararası yatırımcılara sunulacak bir şeylerin olmasına), ve ulusal ve yabancı firmaların ve piyasaların kenti kendi aktiviteleri için merkez yapmalarına bağlıdır. Diğer bir deyişle, bu kentler neoliberal politikaları izlemelidir. Ekonomilerini geliştirmelerinin tek yolu olarak sunulan bu politikalar küresel ile yerel ölçekleri arasında yapay bir karşıtlık yaratarak ve küresel akışkanlıkların güçlü ve yerelin ise sadece alıcı ya da aracı olduğuna dair ideolojik saldırılarıyla meşrulaştırılmıştır. Ayrıca küresel kentin küreselleşmenin kazananı olarak ilan edilmesi, zenginliğin yoğunlaştığı mekânlar olduğunun ileri sürülmesi, bu kentlerin kültürün, ideolojinin, ekonominin, politika, vb. merkezi olarak tanımlanması ve ülkelerin geleceğinin de küresel kente sahip olmalarıyla yakında ilişkilendirilmesi bu politikaların meşrulaştırılmasında kullanılan diğer ideolojik

söylemlerdir. Kavrama dair muğlaklık ise Markusen'in (1999) de işaret ettiği gibi politikacılara belli kararları meşrulaştırmak için fırsat vermektedir.

Küresel kent söyleminin gücü onun uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde elit gruplara cazip gelmesidir. Yeni mekânsal oluşum tarihsel süreç içinde inşa edilmiş politik ekonomi içinde güçlü sınıfların çıkarlarıyla şekillenir (Kelly, 1997). Dünya kentinin oluşumunun arkasındaki temel dinamik küreselleşme politik projesinin söylemlerinin yerel elit tarafından politik uygulamalara dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. 'Nihayetinde bir kentin politik ekonomisi daha geniş ekonomik değişimlerin etkilerinin ve iş çevrelerinin (Business) amaçlarının tartışılır, çözümlenir ve eylem için ajandaya dönüştürülmesi yoluyla biçimlendirilir' (Lovering, 1997: 77). 'Kentsel aktörler küresel ve yerelin ne olduğuna dair sınırları çizerek kendileri için yararlı olacak küresel faktörleri seçerler, bu küresel faktörleri mevcut yapılarla birleştirirler ve politik sembollerini harekete geçirerek çıktılarını meşrulaştırırlar' (Machimura, 1998:192). 'Küresel'in ihtiyaçlarını karşılama yerel güç ilişkileri ile yakından ilişkilidir' (Kelly, 1997: 168). Birçok yerde de temel motivasyon bu projelerden ortaya çıkacak yararılara kişisel erişilebilirliktir (Kelly, 1997).

Küreselleşme söyleminin kentler üzerindeki etkileri hakim küreselleşme söylemini yorumlayanların ve karar alıcıların karar verme yapısındaki politik güçlerin dağılımı, ekonomik gelişme düzeyi, küreselleşme sürecindeki pozisyon, coğrafya, tarih, kentin ırksal ve etnik ilişkiler tarihi, vb bağlı olarak çeşitlidir. Ekonomik yenileşme, ekonomik gelişme küresel kent formasyonunun arkasındaki temel etken olarak ortaya çıkmış olmakla beraber küresel kent formasyonuna ilişkin tartışmalar Batılı olmayan ülkelerde daha çeşitli tartışmalar yaratmıştır. Douglass (2000) yeni sanayileşen ülkelerde küresel kent yapma çabalarının arkasındaki dinamikleri ulusal gurur, genelde ise düşük ücretli montaj hattından teknolojik olarak ileri üretim ve yüksek düzeyli servis merkezine başarılı bir dönüşüm olarak tanımlamaktadır. Diğer motivasyonlar üçüncü dünya statüsünden birinci dünya statüsüne geçiş, kültürel periferiden küresel tüketim için kültürel sembollerin yaratılması ve uluslararasılaşma vasıtasıyla mevcut rejimin meşrulaştırılarak sürdürülmesidir. Bu Pasifik ülkelerinde devletin gelişme ideolojisinin köşe taşı olmuştur. Dünya kenti formasyonu ayrıca batılılaşmanın son aşaması olarak değerlendirilmiştir (Machimura, 1998). Küreselleşme temel tartışmada modernleşmenin yerini almıştır (Özay, 2000). Küreselleşme politikaları kentlerin modernleşmesinin bir aracı olarak kabul edilmiştir.

Özet olarak, küresel kent söyleminin iddia ettiği gibi teknolojik gelişmelerin ve kapitalist ekonominin piyasa güçlerince evrimi sonucu oluşmuş somut küresel kent yoktur. Bununla birlikte kentlerin son yirmi yıldır önemli bir dönüşüm yaşadığı doğrudur. Bu dönüşümler kapitalist ekonominin yeniden yapılanma sürecinde politika, kültür ve ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimlerin sonucudur ve küresel kent söylemleriyle yönlendirilir, meşrulaştırılmıştır.

Merkezi İş Alanının Tarihsel Gelişimi

Kaynak: Kaptan, H. (1993)

Küresel Kent Söyleminin Büyükdere-Maslak Aksının Gelişimindeki Rolü

Hakim küresel kent söyleminin argümanları 1980'lerin başlarından itibaren İstanbul'a dair üretilen kentsel politikaların belirlenmesinde en etkili söylem olup kentsel yapının belirlenmesinde, biçimlenmesinde ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Söylem bir taraftan dünya da ve Türkiye'de ekonomik, sosyal, politik ve mekânsal alanlardaki dönüşümlere dair bir açıklama çerçevesi çizerken aynı zamanda bu alanlara dair üretilecek güçlü politika önerilerini de içerir. Son yirmi yıldır İstanbul'a dair birçok küresel kent söylemi üretilmiş, İstanbul'u küresel kent yapma adına hem merkezi hem de yerel hükümetler tarafından farklı projeler üretilmiştir.

Uluslararası bir finans merkezine sahip olma gerekliliği fikri 1984'ten beri yönetime gelen İstanbul Büyükşehir Belediyesi yerel yönetimlerince ve bazı merkezi hükümetler ve ilçe belediyelerince benimsenmiştir. Yerel yönetimler ve bazen de merkezi hükümetler ve ilçe belediyeleri tarafından İstanbul için farklı uluslararası iş merkezi projeleri üretilmiştir. Bu projelerin birçoğu kentin mekânsal yapısını farklı boyutları ile etkilemiş bir kısmı ise proje aşamasında kalmıştır. Uluslararası iş merkezi yaratmayı hedefleyen projelerin çokluğu ve çeşitliliğine rağmen, Büyükdere-Maslak aksı Avrupa yakasında uluslararası finans merkezi olarak ortaya çıkarken, Altunizade ve Kozyatağı da Asya yakasında ikinci dereceden uluslararası finans merkezi olarak yapılanmıştır. Maka-

lenin bu bölümü küresel kent söyleminin Büyükdere-Maslak aksının uluslararası iş merkezli olarak ortaya çıkışındaki rolüne odaklanacaktır. Önce Büyükdere-Maslak aksının 1950 sonrasında bir sanayi aksı haline gelişini anlatılacak, sonra da yerel yönetimlerin kentli küresel kent yapmayı hedefleyen kentsel politikaları ve bu politikaların merkezinde yer alan uluslararası iş merkezli yaratmaya yönelik projeleri ve Büyükdere-Maslak aksının sanayi aksından kentin uluslararası finans merkezine dönüşümü ve gelişimi tartışılacaktır.

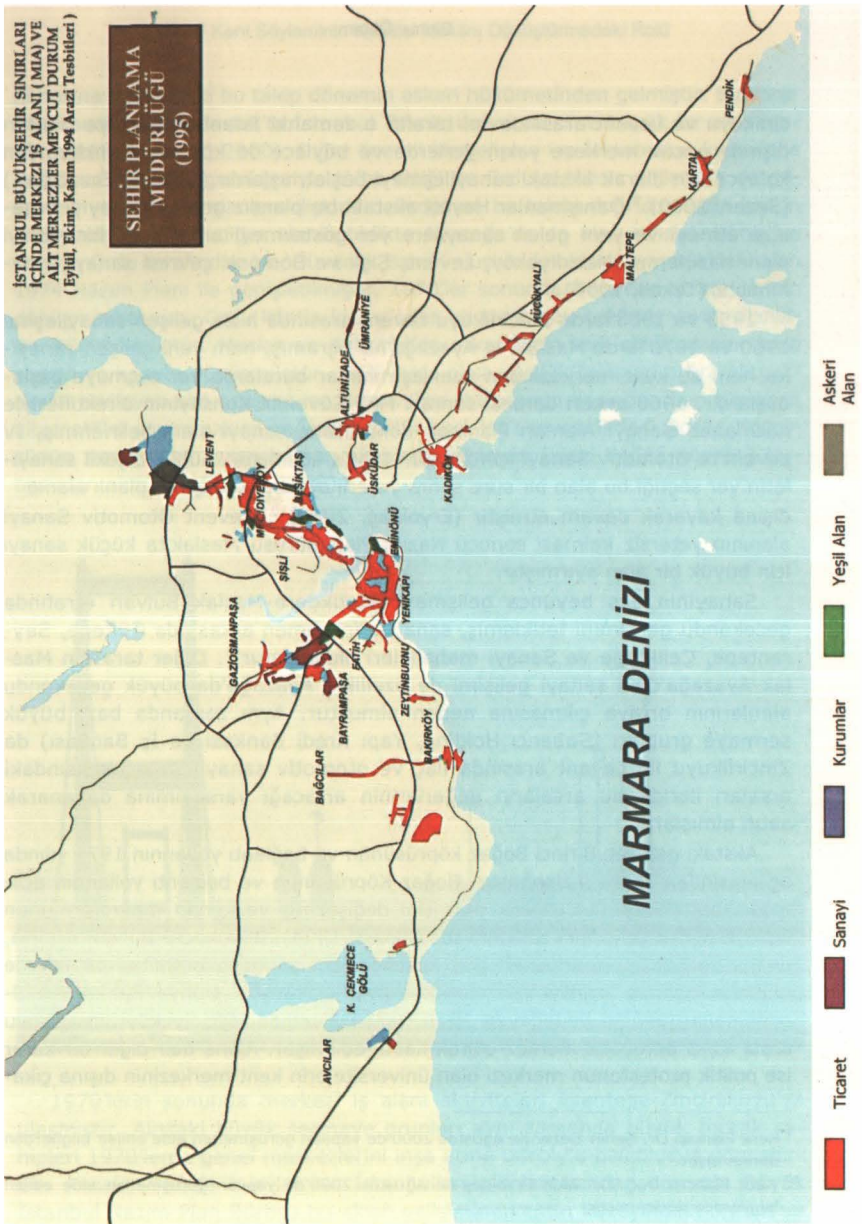
Büyükdere-Maslak Aksının Sanayi Aksı Haline Gelişi

Büyükdere Bulvarı kentin Avrupa yakasında, Şişli Camii ile başlayan Esentepe, Zincirlikuyu, Levent, Sanayi, Maslak'tan geçip Hacıosman yamaçlarında biten, İstanbul'un hayati öneme sahip su havzalarının ve ormanların bulunduğu kuzeye doğru uzanan en önemli akslarından birisidir. Kentin prestijli iş merkezli olarak tarımlı merkez aksı olan Beşiktaş-Taksim'in devamında farklı bir yapılanma ile gelişmiştir. Aksın sanayi alanları, toptancılar, merkez otobüs terminali, havaalanı, göl çevresi ve orman alanlarına yakın lüks konut alanları ve Tekirdağ'a doğru giden kıyıda yoğunlaşan ikinci konutlar ile güçlü bağlantıları vardır (Kaptan, 1993). Kentteki iki şehirlerarası yolun (E-5 ve TEM) birbirine en yakın geçtiği nokta olmasından dolayı bu aksa erişilebilirlik kentin herhangi bir parçasından kolaydır. Akstaki ana kullanım 1990'ların başına değin sanayi iken, özellikle son on beş yılda ofis ağırlıklı kullanıma dönüşmüştür. İstanbul'un A sınıfı toplam ofislerinin %65'i Taksim, Büyükdere-Maslak ve Beşiktaş'ta yer almaktadır (ULI Market Profiles, 2000).

Büyükdere-Maslak aksı 1950'lerin başında hâlâ kırsal bir görünümdeydi. Bununla birlikte hızlı sanayileşme ve Anadolu'dan gelen göçle aks izleyen birkaç on yılda hızla dönüşüme uğramıştır. İzlenmeye başlanan müdahaleci iktisadi politikalarla birlikte sanayinin gelişmesi, tarımda yapısal iyileştirmeler, sanayide kamu ekonomik işbirliklerinin kurulması yabancı sermaye yarışmacılığının kısıtlanması ve özel sektör için koruma yoluyla ekonomik büyüme hedeflenmiştir (Kazgan, 1999). Bu politikaların uygulanması sanayileşme ve kentleşme süreçlerini hızlandırmış, böylece İstanbul'un sosyo-ekonomik pozisyonu ülkedeki diğer kentlere göre güçlenmiş, kent mekânında hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır (Akkal, 1996). 1950'ye değin İstanbul planlamasını kontrol eden Prost tarafından hazırlanan planlarda kentin kuzeye gelişmesi öngörülmemiş bunun içinde döneminin sonunda ortaya atılan ve Levent'te planlanan konutlara ve aksta yer seçmek isteyen sanayi taleplerine karşı çıkmıştır (Cansever, 1993). Prost'un istifasından sonra İstanbul'un planlamasını kontrol eden Danışmanlar Heyeti Büyükdere-Maslak aksının gelişimine dair iki önemli karar geliştirmiştir. Birincisi Prost zamanında izin verilmeyen ve başlangıçta düşük gelir gruplarının konut ihtiyacını karşılamayı hedefleyen sonra lüks konut alanlarına dönen Levent konutlarının inşasıdır. İkincisi ise sanayiye ilişkindir. İlk büyük ilaç ve otomotiv sanayi kuruluşları Zin-

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR SINIRLARI
İÇİNDE MERKEZİ İŞ ALANI (MİA) VE
ALT MERKEZLER MEVCUT DURUM
(Eylül, Ekim, Kasım 1994, Arazi Tesbilleri)

ŞEHİR PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ (1995)

Merkezi İş Alanı ve Alt Merkezler

Kaynak: 1995 İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu

cirlikuyu ve Levent arasında sol tarafta o zamanki İstanbul Belediye sınırları dışında ancak merkeze yakın yerlerde ve böylece de köy muhtarlıklarından kolayca izin alarak akstaki sanayileşmeyi başlatmışlardır (Örneğin Eczacıbaşı) (Sezer, 2000).⁹ Danışmanlar Heyeti akstaki bu plansız gelişen sanayiye organize etmeyi ve yeni gelen sanayilere yer göstermeyi amaçlayan bir sanayi planı hazırlamış, Mecidiyeköy, Levent, Şişli ve Bomonti çevresi sanayiye ayrılmıştır (Tekeli, 1994).

1950 ve 1960'larda Zincirlikuyu Levent arasında hızla gelişen sanayileşme 1960 ve 1970'lerde Maslak ve Ayazağa'na sıçramış, hem yeni gelişen sanayiler hem de kent merkezinden uzaklaştırılanlar buralarda yer seçmeye başlamışlardır. 1960 askeri darbesi sonrası Milli Güvenlik Konseyinin direktifleriyle hazırlanan Sanayi Alanları Planında dokuz tane sanayi alanı belirlenmiş, IV Levent'te Otomotiv Sanayi için bir alan tahsis edilmiştir. Küçük ölçekli sanayilerin yer seçtiği bu alan bir süre sonra yeterli olmamış gelişme, planlı alanın dışına kayarak devam etmiştir (Eryoldaş, 2000)¹⁰. Levent Otomotiv Sanayi alanının yetersiz kalması sonucu Nazım Plan Bürosu Maslak'ta küçük sanayi için büyük bir alan ayırmıştır.

Sanayinin aks boyunca gelişmesi Büyükdere-Maslak Bulvarı etrafında gecekondü gelişimini tetiklemiş, sanayilerin hemen arkasında Gültepe, Seyrantepe, Çeliktepe ve Sanayi mahalleleri oluşmuştur¹¹. Diğer taraftan Maslak-Ayazağa'daki sanayi gelişimi de özellikle Ayazağa'da büyük gecekondü alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bazı büyük sermaye grupları (Sabancı Holding, Yapı Kredi Bankası ve İş Bankası) da Zincirlikuyu ile Levent arasında ilaç ve otomotiv sanayilerinin karşısındaki arsaları ileride bu arsaların değerlerinin artacağı varsayımına dayanarak satın almışlardır.

Akstaki gelişme Birinci Boğaz köprüsünün ve bağlantı yollarının 1974 yılında açılmasından sonra hızlanmıştır. Boğaz Köprüsünün ve bağlantı yollarının açılması kentteki zaman uzaklık matrisini değiştirmiş ve kentin makroformunun kuzeye doğru gelişimini tetiklemiştir (Tekeli, 1994). Büyükdere Bulvarı sigorta, finans ve holding merkezleri gibi fonksiyonları çekmeye başlamış 1970'lerde merkezi iş alanı kullanımları Mecidiyeköy'e ulaşmıştır. Dünya Bankasının finansmanını almayı hedefleyen 1974 Nazım Planında Mecidiyeköy-Zincirlikuyu arası ikinci derecede merkez olarak kabul edilmiştir. Alana dair diğer bir karar ise politik protestonun merkezi olan üniversitelerin kent merkezinin dışına çık-

⁹ Kent Plancısı Dr. Seher Sezer ile Ağustos 2000'de yapılan görüşmeden elde edilen bilgilerden derlenmiştir.

¹⁰ Kent Plancısı Doç. Dr. Akın Eryoldaş ile Ağustos 2000'de yapılan görüşmeden elde edilen bilgilerden derlenmiştir.

¹¹ Menderes döneminde gerçekleştirilen büyük bulvarlar açmayı hedefleyen kentsel operasyonlar sırasında yerlerinden edilen nüfusun bir bölümünün Gültepe'ye yerleştirilmesi bu semtin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

nlmasına ilişkindir ki bu talep dönemin askeri hükümetinden gelmiştir. Bu kararın sonucu olarak Maslak'ta İstanbul Teknik Üniversitesi'ne büyük bir alan tahsis edilmiştir (Sezer, 2000). Diğer önemli bir gelişme ise İstanbul'un kuzeyinde Ordu'nun güvenlik gerekçesiyle talep ettiği ve Orduya tahsis edilen ya da gelişmesi yasaklanan alanlara ilişkindir. Ordu'nun bu talebi doğrultusunda kentin kuzeyindeki bir dizi diğer alanla birlikte Ayazağa'da da alan tahsis edilmiş ve burada Ordu tarafından bir 'Güvenlik Bandı' oluşturulmuştur. Ayazağa'daki alan 1974 Nazım Planı ile genişletilmiştir. 1970'ler sonunda Ordu'nun stratejilerinin dönüşmesi sonucu Ordu kentin kuzeyinden ya tamamen çekilmiş ya da alanlarını küçültülmüştür. Maslak ve Ayazağa'da askeriye'nin terk ettiği alanlar hızla sanayi ve konuta dönüşmüştür. 1970'lerde aksa yönelik talepleri artırarak gelişimini etkileyen son gelişme ise Nazım Plan Bürosunun başından beri tüp geçit alternatifini savunmasına rağmen politik baskılar sonucu Birinci Boğaz Köprüsü'nün tamamlanmasının hemen akabinde başlayan İkinci Boğaz Köprüsü tartışmaları olmuştur (Sezer, 2000).

1970'lerin sonunda merkezi iş alanı aktiviteleri Esentepe-Zincirlikuyu'ya ulaşmıştır. Akstaki büyük sermaye grupları aynı zamanda büyük toprak sahipleri 1970'lerde genel merkezlerini inşa etme talebiyle belediyeye gitmişlerdir. Ancak 1966'da kurulan ve İstanbul'un planlamasından sorumlu Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu bu aksın gelişimine kentin kuzeyindeki orman ve havza alanlarını koruma stratejisinin önemi nedeni ile karşı çıkmıştır. Uzun yıllar süren İstanbul'un nazım plan çalışmaları kent için sürdürülebilir bir ge-

lişmenin ancak kent, Marmara Denizine paralel geliştirilir ve kuzeye doğru gelişme engellenirse mümkün olacağı yönündedir. Bu nedenden dolayı Nazım Plan Bürosu akstaki genel merkez inşa etmeye yönelik talepleri reddetmiştir.

Sanayi Aksından Uluslararası İş Merkezine Dönüşüm:

Anavatan Partisi Dönemi (1984–1989)

İstanbul'un küresel kent projesi Anavatan Partisi (ANAP) döneminde neoliberal politikaların bir parçası olarak başlamıştır. Türkiye'nin hinterlandında ve iç politik-ekonomik yapısındaki gelişmeler 1980'lerde uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar için uygun ortamı yaratmıştır (Arıcanlı ve Rodrik, 1990). Bu gelişmeler 1980'deki askeri müdahalenin yarattığı ortam, uluslararası finans kuruluşları ile olan ilişkilerini artıran ulusal burjuvazinin (özellikle TUSİAD) desteği, Özal'ın (Eski Dünya Bankası elemanı ve askeri hükümetin ekonomiden sorumlu devlet bakanı) varlığı, Türkiye'nin Avrupa ve Amerika için artan jeo-politik önemidir (Boratav, 1991). 1980 Ocak ayında neoliberal politikaları temel alan ilk istikrar (stabilization) programı askeri darbenin yarattığı baskıcı politikalarla uygulanmaya başlanmıştır. Askeri yönetimin hazırladığı yeni anayasal ortamda özellikle emek süreci ve demokratik örgütlenmeler sınırlanarak neoliberal politikaların uygulanmasının önü açılmıştır.

1983'te gerçekleşen seçimlerle yönetime gelen Anavatan Partisi (ANAP), liberal kanat ve açık bir İslami görüş ile muhafazakâr kanat olmak üzere iki yaklaşımdan oluşmaktaydı. Liberal merkez sağ, dinci ve milliyetçi sağ ideolojilerini bir araya getirmiştir (Öniş, 1991; Keyder ve Öncü, 1993). Piyasa ekonomisi ile İslami değerlerin bir sentezini yapmayı hedefleyen partinin ideolojisi muhafazakâr ilericiler ve Batı rasyonalitesini benimsemiş İslami kültürel değerlere bağlılık olarak tanımlanmıştır (Göle, 1993). ANAP 1983'te merkezi seçimlerde ve 1984'teki yerel seçimlerde de büyük başarı göstermiştir. Seçimler boyunca Özal, partisini neoliberal politikaları en başarılı şekilde uygulayabilecek tek parti olarak ilan etmiştir. Neoliberal politikaların benimsenmesiyle uluslararası ve ulusal elit grupların parti politikalarını desteklemeleri ve ülke içindeki muhalefetin zaten askeri darbe ile bastırılmış olması, ANAP'ın bu dönemdeki siyasi başarısının arkasındaki önemli dinamiklerdir (Keyder ve Öncü, 1993; Boratav, 1991).

ANAP hükümetinin politikaları esnek döviz kuru, ihracata dayalı büyüme stratejisi, kamu teşebbüslerinde reform ve özelleştirme, finansal serbestleşme, ithalatın serbestleşmesi ve doğrudan yabancı yatırımı çekme olarak tanımlanmıştır. Ulusal ve uluslararası elitin neoliberal ideolojisi medya vasıtasıyla ve 'alternatif yok' sloganıyla ülkenin ekonomik ve sosyal problemleri için tek çözüm olarak yaygınlaştırılmıştır (Boratav, 1991). Bu argümanlar en azından ANAP hükümetinin ilk yıllarında toplumdaki hemen bütün sınıfları, işçi

sınıfından burjuvazinin farklı kesimlerine kadar etkilemiş ve ikna etmiştir. Böylece ANAP iktidara ilk geldiği dönemde güçlü bir destek bulmuştur.

Neoliberal politikaların ilk uygulandığı dönemde Özal hükümetine uluslararası finansal kuruluşlar da güçlü bir destek vermişlerdir. Hiç kuşku yok ki ülkenin değişen uluslararası politik rolünün de bunda önemli bir etkisi olmuştur. İran'daki devrim Avrupa'nın ve Amerika'nın Ortadoğu politikasını değiştirmiş ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünün artmasına neden olmuştur (Atasoy, 1996). Bütün bu gelişmeler ekonomik anlamda OECD, Dünya Bankası ve IMF'nin Türkiye'ye yüksek miktarlarda kaynak aktarmasına yol açmıştır (Aricanlı ve Rodrik, 1990).

Çerçevesini kısaca çizmeye çalıştığımız bu genel politik ve ekonomik ortam beraberinde yerel düzeyde de önemli dönüşümleri getirmiştir. Yerelin ekonomik bir varlık olarak önemine vurgu yapan neoliberal söylemin mekânsal yeniden yapılanmaya dair içeriği, ANAP tarafından kabul edilmiş, ülkenin güney ve batı sahillerinde turizmin geliştirilmesi, metropoliten alanlara odaklanma ve serbest ticaret bölgelerinin gerekliliğine dair argümanlar hükümetçe benimsenmiştir (Ekinci, 1994). ANAP 1984'teki yerel seçimlerde elde ettiği başarı bu politikaların uygulanması için uygun ortamı sağlamıştır. İstanbul'un ANAP'tan yeni belediye başkanı Dalan, hükümetin neoliberal politikalarını tamamen benimsemiştir.

ANAP'ın kentsel politikalarına hakim olan söylem İstanbul'u Ortadoğu ve Avrupa'nın uluslararası ticaret, kültür ve finans merkezi yapmaktır. Başbakan Özal ve belediye başkanı Dalan, Beyrut'un iç savaş dolayısıyla merkezi rolünü kaybettiği, İstanbul'un Ortadoğu'da finansal merkez olarak Beyrut'un yerini alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İstanbul'un bu rol için Ortadoğu'dan Sovyetler Birliği'ne kadar uzanan hinterlandından dolayı Beyrut'a göre daha avantajlı olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca ekonomik liberalleşmenin kentin bölgedeki önemini artıracığı varsayılmıştır. 1970 sonrasında yaşanan dünya ekonomik krizi ve petrol fiyatlarındaki artış; Ortadoğu ile finansal, ticari ve turizm ilişkilerinin artması, Irak ve İran arasında süren savaşın İstanbul'a bölgesel bir rol verdiği iddia edilmiştir (Keyder, 1999).

ANAP'ın uluslararası kent söylemi İstanbul'un uluslararası sermayeyi çekmek için uygun altyapı ve yapı çevrenin gerekliliğini içerir. Uluslararası kentin mekânsal dokusu ANAP'ın söyleminde gökdelenler, geniş otoyollar, lüks oteller, alışveriş merkezleri ve lüks konut alanları ile tanımlanmıştır. ANAP'ın uluslararası kenti özellikle New York olmak üzere Amerikan kentlerinden etkilenmiştir (Sezer, 2000). Ulusal büyük sermaye grupları, ANAP hükümetinin İstanbul'a biçtiği yeni rolünü ve yönetimin büyük kent operasyonlarını desteklemiş bu operasyonların gerçekleşmesi sürecinde hükümet ile çeşitli koalisyonlar oluşturmuşlardır (Özdemir, 1999). Gerçekleştirilen kentsel operasyonlar hem iç hem de dış basında yankı bulmuş, Dalan ve Özal büyük sermaye gruplarının temsilcileri ile birlikte bu haberlerde İstanbul'un hinterlandında bir

bölgesel merkez olma potansiyellerini aktaran demeçlerle yer almışlardır (*International Herald Tribune*, 1986; *Fortune*, 1988; *Paris Match*, 1989).

Girişimci politikacıların tercih edildiği ANAP iktidarında Dalan, pragmatik yaklaşımı ile ön plana çıkmıştır (Göle, 1993). Merkezi yönetim, İstanbul'un finansal gelirlerini ve yerel yönetimin özerkliğini artırmış, planlama sistemine müdahale ederek plan yapma, onama, uygulama ve değiştirme haklarını yerel yönetimlere devretmiştir. Dönemin belediye başkanı Dalan, ağır sanayinin kent dışına taşınması, tarihi yarımada'daki sanayi ve merkez aktivitelerini azaltarak turizm alanına dönüştürülmesi, uluslararası iş merkezi yaratılması, beş yıldızlı otellerin, alışveriş merkezlerinin ve lüks konut alanlarının inşasının cesaretlendirmesi ve merkezi iş alanının ve turistik alanların havaalanına otayollar ve bağlantı yollarla bağlanması gibi operasyonlara girişmiştir (Keyder ve Öncü, 1993; Sezer, 2000).

Uluslararası bir iş merkezi yaratmak ise en önemli kentsel projelerden biri olarak kabul edilmiştir. Dalan, uluslararası bir finans merkezi yaratmak için 15 tane proje geliştirdiklerini belirtmiştir (*Milliyet*, 15.11.1987). Bu projeler arasında Essen Planı Dalan yönetiminin en büyük uluslararası iş merkezi projesi olup 1986'da gündeme gelmiştir. Uluslararası İş Merkezi yaratma amaçlı ilk proje olan Essen Projesi 1986'da Anavatan Partisi tarafından kentin merkezi alanlarına yakın çöküntü ve gecekondularla çevrili Piyalepaşa-Dolapdere aksı için geliştirilmiştir. Plan, Piyalepaşa Dolapdere aksında çok sayıda gökdelenin yer alacağı bir aks olarak önerilmiştir (Sezer, 2000). Bu aks kentin geri kalan kısımlarına bağlamak için Boğaz'da üçüncü bir köprü, Haliç'te yeni bir köprü, Beşiktaş ve Samatya arasında viyadüklerle bağlanan bir otoyol ve tarihi yarımada'da açılan tüneller önerilmiştir (Sezer, 2000; Ekinçi, 1994). Küçük bir Alman firmasına hazırlatılan proje ilk başta bir ulaşım planı olarak hazırlanmış ancak belediye tarafından uluslararası iş merkezini içine alacak şekilde genişletilmiştir (Ekinçi, 1994). Plan sivil toplum örgütleri, özellikle Mimarlar Odası tarafından 1980 Nazım Plan kararlarını hiçe saydığı, üçüncü köprüyü önererek kentin kuzeyine gelişmeyi desteklediği, tarihi yarımada için getirdiği karayolları ve tünel kararları ile tarihi yarımada'nın tarihi değerlerini tahrip edeceği gerekçesi ile eleştirilmiştir (Ekinçi, 1994). Plan tamamen uygulanmamış ancak bu plana istinaden Tarlabaşı Bulvarı genişletilmiş ve Taksim Meydanı yeniden düzenlenmiştir. Bununla beraber plan ileride tekrar değerlendirileceği üzere izleyen yıllardaki yerel yönetimlerce tekrar gündeme getirilmiştir.

1980 Nazım Planına ve ANAP hükümetinin Essen planına rağmen, Dalan'ın da işaret ettiği gibi büyük sermaye gruplarının baskıları sonucu uluslararası iş merkezi projesi Büyükdere-Maslak aksına kaymıştır (*Kilometre*, 1992). Anavatan Partisi hem merkezi hem de yerel yönetimde iktidara geldiğinde akstaki arazi sahiplerinin yönetim merkezlerini burada inşa etme talepleri tekrar gündeme gelmiştir. Bu dönemde ilk talepler Sabancı Holding, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Tatlıcılar Holding, Alarko Holding

ve Merkez Bankası İstanbul şubesinden gelmiştir. Alarko Holding ve Tatlıcılar Holding dışındaki diğer talepler firmaların kendi yönetim binalarını inşa etmeye yöneliktir.

Genelde Şişli-Mecidiyeköy-Esentepe aksında yer alan bu firmalar, 1980 sonrasında uluslararası yabancı sermaye ile olan ilişkilerini arttırmışlardır. Finansal liberalleşmeyle finans sektörü gelişmiş, bu gelişmeye paralel olarak bu kesimin ileri düzey teknolojiyle donatılmış bina talebi gündeme gelmiştir. Büyük sermaye gruplarından oluşan bu kesimin yeni mekânsal organizasyon ihtiyaçları özellikle prestijlerini de sağlayacak niteliklerle tanımlanmaktadır. İleri düzeyde iletişim ve haberleşme donanımlarına sahip olunması istenen bu binalar aynı zamanda dağınık yönetim birimlerinin de tek bir merkezde toplanması açısından da önemliydi. Büyükdere-Maslak aksındaki arsalarının ihtiyaca karşılık verecek büyüklükte olması, aksın erişilebilirliğinin yüksek olması, merkezi iş alanının bu aksa doğru gelişmesi bu firmaların akstaki taleplerini yönlendiren etmenler olmuştur.

ANAP döneminde bu arazi sahiplerinin istedikleri planlama izinlerini almaları iki nedenden dolayı zor olmamıştır. Birincisi aksta planlama izni talep eden toprak sahipleri aynı zamanda Türkiye'nin büyük sermaye gruplarından. Ulusal büyük sermaye grupları ANAP hükümetinin izlediği neoliberal ekonomi politikaları ve onun kentsel politikası olan İstanbul'u uluslararası kent yapma söylemini başından beri desteklemişler bu akstaki taleplerini meşrulaştırmak için de bu söylemi kullanmışlardır. İkincisi bu grupların ANAP'la olan organik ilişkileridir. ANAP dönemi boyunca İstanbul'u küresel kent yapmak için elit gruplarla merkezi ve yerel yönetim arasında güçlü bir uzlaşma oluş-

muştur. Başbakan Özal, Belediye Başkanı Dalan yatırımcılar ve mimarlar ile beraber planlama izninin verilmesinden, proje aşamasına ve altyapının gözölmesine dair her aşamada birlikte hareket etmişlerdir.

İstanbul için yapılan planlama çalışmaları, kentin kuzeye doğru gelişimini sakıncalı bulduğu için Büyükdere-Maslak aksının gelişimi 29.7.1980'de onaylanan 1980 Nazım Planında öngörülmemiştir. Ancak 1980'de göreve gelen askeri yönetim, Nazım Plan Bürosunu lağvetmiş, askerî dönemi izleyen ANAP iktidarı ise yeni yasal düzenleme ile Büyükşehir yönetim modelini getirmiş, plan yapma, onama ve uygulama yetkisini belediyelere vermiştir. Dalan 1980 Nazım Planının pasif, korumacı ve pratikte işlemez olduğunu öne sürmüştür (Sezer, 2000). Bu dönemde planlamaya olan yaklaşım önemli düzeyde değişmiştir. Büyük Şehir Belediyesi Planlama Müdürlüğüne 1:25000 ölçekli çevre düzeni planları ile 1:5000 Nazım plan çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, kentin farklı parçalarına ilişkin planlar yerli ve yabancı firmalara ihale edilmeye başlanmıştır. ANAP hükümeti kamu bürokrasinin özellikle de yerel ve merkezi yönetimdeki planlama kadrolarının rolünü azaltmıştır. Plan yapma, onama ve uygulama yetkisini belediyelere vererek yerelleşme adına politikacılar kentsel rantların dağıtımında otorite ve güç vermiştir. Özal ve Dalan sık sık girişimcilere olanak sağlayarak bürokratik engellerin kaldırılması gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Büyükdere-Maslak aksında idare binası inşa etmeye yönelik ilk imar izni talepleri geldiğinde, Dalan hükümeti mevcut planlama sistemini esnekletirmiş ve bu sermaye grupları için maksimum yükseklikleri vermek üzere bir dizi mekanizma geliştirmiştir. Bir İngiliz Türk ortak firmaya hazırlatılan Boğaziçi Öngörünüm ve Etkilenme Alanları Planında Büyükdere-Maslak aksının sağında kalan Zincirlikuyu ile Levent arası Yönetim merkezi olarak ilan edilmiş, burası için emsal 3 verilmiştir.¹² Ancak arazi sahipleri bu emsale dair plan değişikliği talep etmiş bu değişiklikler de AVAN proje diye adlandırılan, tamamen bu binalar için gerekli yüksek yapılaşma izinlerini vermeyi amaçlayan ve o ana değin planlama pratiğinde yer almayan bir mekanizmayla Büyükşehir Belediyesi danışman gurubunun görüş ve kararları ile gerçekleştirilmiştir (Sezer, 2000).

Yapılaşmanın gökdelen biçiminde gerçekleşmesi talebi temelde Dalan, Özal ve diğer birkaç ANAP'lı politikacıdan gelmiş, yatırımcılar da bu fikri hemen kabul etmişlerdir. Dalan Sabancı Center'ın mimarlarını, Amerika'ya Trump Tower'ı incelemeye göndermiştir (Tümay, 2000)¹³. Özal ve Dalan sık sık gökdelenlerin kenti güzelleştirdiği ve modernleştirdiğini vurgulamışlardır (Milliyet, 15.06.1986). Dalan İstanbul'u kuleler kenti yapacağını ifade etmiştir (İstanbul Power, 2000). Sabancı Holding yönetim kurulu başkanı Sakıp Sabancı Sabancı Center'ın gökdelenlerinin Türkiye'nin modernleşmeyi gerçekleştirmedeki yeteneği, hırslı ve gücünü yansıttığını ifade etmiştir. Eczacıbaşı için

¹² Emsal bir arsadaki toplam yapılaşma hakkını ifade eder.

¹³ Mimar Haluk Tümay ile 2000 yılında mülakat yapılmıştır.

proje hazırlayan ünlü mimar Kevin Roche, Büyükdere-Maslak aksındaki gelişmeyi Amerikan ideolojisinin transferi olarak yorumlamıştır (*Arradamento Dekorasyon*, 1993).

İlk dönem talepler içinde Alarko Holding ve Koray İnşaat kat karşılığında inşaatları gerçekleştirmişlerdir. Alarko Holding kendi payını Emlak Bankası'na ve Koray İnşaat da payını IBM'e satmış böylece büyük kârlar elde etmişlerdir. Bu gökdelenlerin satışındaki başarı ve akstaki prestijli firmaların varlığı arazi spekülasyonunu artırmış, bu da akstaki özellikle sanayicileri, büyük inşaat firmalarını ve diğer yatırımcıları gökdelen inşa etmek üzere motive etmiştir. Diğer arsa sahipleri özellikle zengin sanayiciler artan arsa spekülasyonundan yararlanmak için yerel yönetime baskı yapmaya başlamışlardır. Artan taleplerle birlikte belediye aksa dair mevcut iki plan hazırlamıştır; 1988'de Büyükdere Caddesi Güzergahı Ticaret Alanları Uygulama İmar Planı ve Şişli-Ayazağa Revizyon İmar Planı. Bu planlarla akstaki Şişli Büyükdere aksındaki arsalar emsal 4,5 ve Maslak'taki arsalar ise emsal 2.3 oranlarında yapılaşma hakkı verilmiş, bu da akstaki dönüşümü hızlandırmıştır (Büyükdere Caddesi Güzergâhı Ticaret Alanları Uygulama İmar Planı Notları, 1988; Şişli Ayazağa Revizyon Plan Notları, 1988). Arsa spekülasyonu aksta artan yapılaşmanın temel dinamiği olmuştur. Akstaki birkaç gökdelen dışında diğer arsa sahipleri Türkiye'nin büyük inşaat şirketleriyle kat karşılığı anlaşmalara gitmişlerdir.¹⁴ Akstaki yüksek arsa spekülasyonu hem de İstanbul'un aksın prestijli iş merkezi haline gelmesi inşaat firmalarını buraya çekmiştir. Büyük firmalar, finans ve uzmanlaşmış hizmet sektörü aksta yer seçmeye başlamıştır. Aksa yabancı firmaların yatırımcı olarak talebi yoktur. Akstaki yapılaşmada iş merkezi, iş merkezi artı otel, iş merkezi artı alışveriş merkezi artı konut (rezidans) gibi kullanımlar vardır.

ANAP'ın İstanbul'u uluslararası kent yapmak söylemini nasıl, hangi kentsel operasyonlarda ve ne zaman kullandığına bakıldığında yabancı sermaye için uygun bir ortam yaratmak, İstanbul'u neoliberal politikaların vitrini yapmak, kenti Amerikan kentlerine benzeterek modernleştirmek ve büyük sermaye ile politik ortaklık ilişkisini sürdürmek olduğu ortaya çıkmaktadır. ANAP hükümeti Büyükdere-Maslak aksının gelişiminde bu aksa dair verilen imar izinlerini küresel kent söylemini kullanarak meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Küresel kent söyleminin ana önerilerinden biri olan uluslararası bir iş merkezi gerekliliği bu güçlü sermaye grupları tarafından yönetimden talep ettikleri binalara dair gerekli plan değişikliklerinin yapılması ve imar izninin verilmesi ya da arsa spekülasyonundan yararlanmak üzere kullanılmıştır. Spekülatif kent ve turizm rantları, ihracata yönelik destekler, hayali ihracat, özelleştirme ve borsa işlemleri, fiyat belirleme politikası, mali destekler ve batan bankaların kurtarılması ile birlikte neoliberal ekonomi altında en önemli rant arama ve

¹⁴ Koray İnşaat, Yüksel Holding, ST-FA İnşaat Şirketi, Tepe İnşaat Şirketi, Giz İnşaat şirketi ve Inco İnşaat şirketi aksta en çok iş yapan inşaat firmalarıdır.

rant yaratma alanlarından biri olarak ortaya çıkmıştır (Boratav ve diğerleri, 1996). Arsa spekülasyonu kalkınmacı dönemde de popüler bir rant aracı olmasına rağmen, bunun ölçeği ve süreci 1980 sonrasında değişmiştir. Türkiye'nin büyük sermayesi 1960 ve 1970'lerin kârlı yatırım alanlarını terk ederek arsa spekülasyonuna yönelmiştir (Sönmez, 1996).

ANAP döneminde alınan kararlar ve planlama çalışmaları sonucu gelişen bir diğer merkez de Altunizade ve Kozyatağı'dır. Kentin ikinci derece uluslararası iş merkezi olarak adlandırılan ve Asya yakasında yer alan Altunizade ve Kozyatağı'nın gelişimi de buradaki toprak sahiplerinin talebiyle gündeme gelmiştir (Sezer, 2000). Özal döneminde toprak sahipleri E-5 boyunca bir merkezi iş alanı geliştirme önerisini getirmiş, buna sıcak bakan yönetim de bir proje hazırlatmıştır. E-5 ve Yakın Çevresi İş Merkezi Koridor Planı 19.1.1988'de ihale edilmiş ancak plan tamamlanmadan Dalan dönemi sona ermiş, izleyen yönetimce de iptal edilmiştir. Ancak Dalan'ın bir mülakatında da belirttiği gibi toprak sahiplerinin talepleri alınan bir takım planlama kararları ile desteklenmiş ve akstaki gelişme başlatılmıştır (Kilometre, Haziran, 1992).

Böylece ANAP hükümeti Avrupa yakasında Büyükdere-Maslak aksında, Asya yakasında ise Altunizade-Kozyatağı'nda merkezi hükümetin de tam desteğiyle uluslararası iş merkezi oluşumunu başlatmış ve uygun planlama kararlarını almıştır. Bu dönemin sonunda inşaatı tamamlanmış gökdelen, iş merkezi sayısı birkaç tane olmakla beraber buradaki toprak sahiplerine yüksek yapılaşma hakları verilmiş ve bir kısmı çoktan inşaat firmaları ile çeşitli anlaşmalara giderek iş merkezlerinin inşası için hazırlıklara başlamışlardır.

Ancak ANAP hükümetinin ilk yıllarındaki ekonomik büyüme 1986'da düşmeye başlamış, uygulanan politikalar toplumda istihdam ve gelir eşitsizliklerini artırmaya başlamıştır. ANAP küreselleşme projesine yoğunlaşmış ve gecekondu bölgelerinde yaşayanların kötü yaşam koşullarını göz ardı etmiştir (Bilgin ve Karaören, 1993). Arsa spekülasyonunu tetikleyen kentsel politikalar ANAP döneminde rüşvet, adam kayırma ve yolsuzlukların artmasını ve böylece de ANAP'a olan desteğin azalmasını getirmiştir. ANAP'ın gerçekleştirdiği hemen her büyük proje sivil toplum örgütlerinin özellikle de Mimarlar Odası'nın eleştirilerine hedef olmuş, bunların birçoğu yasal ortama taşınmıştır. 1989 yerel seçimlerinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) yerel seçimleri kazanarak İstanbul'da yönetime gelmiştir.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti Dönemi (1989–1994)

Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) seçim propagandasını ANAP dönemindeki usulsüzlüklerle mücadele etme ve sosyal adaleti getirmeye dair vaatler üzerinden yürütmüş ve 1989 yerel seçimlerinde İstanbul da dahil olmak üzere birçok kentte seçimleri alarak büyük bir başarı kazanmıştır. SHP daha ilk baştan ANAP'ın dünya kenti projesine eleştirel bakmış, İstanbul için ANAP'ın projesinden farklı bir proje tanımlamıştır.

SHP iktidarının ilk yıllarında dünya kenti söyleminde demokratikleşme, insan hakları, uluslararasılaşma, vb. kavramlara vurgu vardır. SHP'nin amacı İstanbul'u Avrupa sistemine eklemlenmek ve kent için hinterlandı olan Avrupa'da önemli bir rol vererek dünya kenti yapmaktır (Eurodialog, 1991). Belediye, EURODIALOGUE adını verdiği platformda Avrupa'daki kentlerin belediye başkanlarını yılda bir kez bir araya getirerek ortak projeler gerçekleştirmek ve böylece Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecini hızlandırmayı hedeflemiştir (Eurodialogue, 1991). İstanbul'un 2600 yıllık tarihi ile ekonomik, sosyal, politik ve kültürel ilişkilerin merkezinde olmasından dolayı Avrupa'nın kentlerini bir araya getirmede özgün bir konumu olduğu vurgulanmıştır (Eurodialogue, 1991). Eurodialogue'a ilaveten İstanbul Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'nin (International Union of Local Authorities (IULA)) bölgesel merkezi olması, IULA ve WALD (World Academy for Local Government and Democracy)'de çeşitli seminerler, toplantılar ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu platformlarda İstanbul "İ.Ö.622'den beri Avrupa'nın Barış ve Demokrasi merkezi ve de Avrupa'nın en büyük ve en hızlı büyüyen kenti" olarak tanıtılmıştır.

SHP'nin söylemi 1991'de Avrupa Parlamenter Sol'unun yeniden yapılanması çerçevesinde yeniden şekillenmiştir (Keyder, 1999). Yeni ideolojik çizgi Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, Yeni Dünya Düzeni ve küreselleşme söylemlerinin etkisinde yeniden yapılanmıştır. Bu çerçevede biçimlenen partinin ekonomik ve kentsel politikaları eşit fırsat, insan hakları vb. gibi sosyal demokrat değerlerle serbest piyasa ekonomisinin direktiflerini birleştirmeye çalışmıştır (Ekinci, 1994). Küresel kent projesini bu çerçevede tanımlayan SHP'nin bu

projesinin oluşumunda sosyal demokrat politikacılar, bürokratlar ve akademisyenler etkili olmuşlardır. SHP'nin küresel kent projesinin argümanlarının küresel kent tartışmalarından, özellikle Sassen, Friedmann ve Castells'in çalışmalarından etkilendiği görülmektedir.

SHP küreselleşmenin iletişim, ulaşım ve teknolojiadaki gelişmeler dolayısıyla kaçınılmaz olduğunu ve yeni küresel ekonominin metropoliten alanlar üzerinden organize edildiğini ileri sürmüştür (İstanbul Raporu, 1992). Küreselleşen dünya da güçlü küresel akışkanlıklar nedeniyle ulus devletlerin egemenliklerini yitirdikleri, yeni ekonomik ilişkilerin kentleri güçlü konuma getirdiği ifade edilmiştir (İstanbul Raporu, 1992). Yeni küresel ekonomide yeni güç bloklarının ortaya çıktığı ve Avrupa Birliği'nin bunlardan birisi olduğu belirtilmiş, Türkiye'nin AB'ye katılarak küreselleşmesi gerektiği ve bu süreçte İstanbul'un rolünün önemli olduğuna vurgu yapılmıştır (İstanbul Raporu, 1992). Eğer AB içindeki kentler Friedmann'ın kriterlerine göre sınıflandırılrsa, iki kent hiyerarşisinden bahsedilebileceği belirtilmiş, İstanbul'un da bu hiyerarşide yer bulması gerekliliği hedef olarak belirlenmiştir (İstanbul Raporu, 1992).

SHP'nin söylemi İstanbul'un dünya kenti statüsünü elde etmek için iki önemli potansiyeli olduğuna dikkat çekmektedir. Birincisi, İstanbul'un doğal hinterlandını 20.yy'ın başındaki siyasi gelişmeler sonucu kaybettiği, ancak Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra hem doğal hinterlandına kavuşmuş hem de daha önce etki alanında olmayan Türk devletleri de bu hinterlanda girmiştir (İstanbul Raporu, 1992).¹⁵ ANAP'ın İstanbul'un Beyrut'un yerini alarak dünya kenti olması yönündeki argümanı, bu iki kentin tarihsel olarak farklı hinterlandları bulundukları gerekçesiyle gerçekçi bulunmamıştır. Kentin dünya kenti olabilmesi için ikinci avantajı ise uzun tarihi boyunca sahip olduğu çok kültürlü, çok milletli ve çok dinli geleneği olarak tanımlanmıştır.

İstanbul'u Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Karadeniz Bölgelerinde önemli bir ulaşım ve iletişim noktası yapmayı ve uluslararası bilim, sanat ve kültür merkezi olması yönünde uluslararası sermaye için hazırlamayı hedeflemiştir (İstanbul Raporu, 1992). Bunun için de serbest ticaret zonları, dünya ticaret merkezi, uluslararası fuarlar, borsa, modern ofisler, uluslararası havaalanı, modern iletişim sistemi, beş yıldızlı oteller, tren yolları, motor yollar, uluslararası kongre ve kültür merkezleri, uluslararası stadyum ve spor merkezleri önerilmiştir (İstanbul Raporu, 1992). Yeni mekânsal düzenlemeler ve planlar yoluyla etnik ayrışmayı engellemek, yaşam kalitesini iyileştirmek, tarihi çevreyi korumak, göç eden nüfusun kent yaşamına uyumunu sağlamak, yerel yönetiminin demokratikleştirilmesi ve planlama sistemine halk katılımının sağlanması ise diğer önemli kentsel politikalar olarak tanımlanmıştır (İstanbul Raporu, 1992).

¹⁵ Türki Cumhuriyetlerin bu hinterlanda dahil olmasının potansiyellerle birlikte birtakım sorunları da getirebileceğine dikkat çekilmiştir (İstanbul Raporu, 1992).

SHP İstanbul'un küresel kent olabilmesi, akışkan haldeki sermayeyi çekebilmesi için uluslararası bir iş merkezine sahip olma gerekliliğini benimsemiştir. Ancak böylesi gökdelenler formunda geliştirilecek bir uluslararası iş merkezinin kent merkezinde özellikle de Büyükdere-Maslak aksında yer almasının kentin kuzeye gelişimini engellemek ve Boğazın tarihi silüetini korumak adına sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bunun için de Büyükdere-Maslak aksında ANAP döneminde gerçekleştiren planlar tekrar gözden geçirilmiş uluslararası iş merkezi için SHP yönetiminin sonunda bitirilebilen Nazım Plan'da kentin çeperinde Ferhatpaşa'da yer gösterilmiştir (Nazım Plan Raporu, 1994).¹⁶ Ancak aynı yıl SHP dönemi 1994 seçimleri ile sona erdiğinden bu yönelim bir planlama kararı olarak kalmıştır.

SHP'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesini yönettiği zaman boyunca merkezi hükümet 1991'e kadar ANAP daha sonra ise SHP ve Doğru Yol Partisi koalisyonu tarafından yönetilmiştir. ANAP'ın merkezi hükümette olduğu dönem boyunca merkezi ve yerel hükümetin küresel kent projeleri çatışmıştır. Merkezi hükümet Dalan döneminde başlayan ve büyük sermayenin önemli bir kısmı tarafından desteklenen projeyi sürdürmekte kararlı iken bu proje SHP hükümetince durdurulmuş ve inceleme altına alınmıştır. Bu da yerel yönetimle merkezi yönetimi ve yerel hükümetle büyük sermayeyi karşı karşıya getirmiştir.

¹⁶ SHP yerel yönetimde olduğu dönemde nazım plan çalışmalarını yeniden başlatmıştır.

Akstaki gelişmenin spekülâtif karakteri ANAP yönetimini izleyen SHP yönetimi döneminde özellikle ANAP merkezi hükümeti ile olan çatışmalar sırasında ortaya çıkmıştır. SHP yerel yönetimi Dalan döneminde başlatılan büyük kentsel projelerin birçoğunu Büyükdere-Maslak aksındaki gökdelen inşaatları da dahil olmak üzere rüşvet, görevi kötüye kullanma, adam kayırma gibi nedenlerle durdurmuştur. Aynı zamanda SHP yerel yönetimi Büyükdere Caddesi Güzergâhı Ticaret Alanları Uygulama İmar Revizyon Planını hazırlayarak ANAP döneminde 4.5 olarak verilen emsalı 3'e indirmiştir. Bu plan yapılaşma hakları indirilen toprak sahipleri ile SHP hükümetini karşı karşıya getirmiştir. Böylece bir önceki dönemde büyük sermaye ile yerel hükümet arasında kenti küresel kent yapmaya yönelik kurulan koalisyon bozulmuştur. Yerel seçimlerde ikinci kez iktidara gelememesine rağmen ANAP merkezi hükümette ikinci kez iktidara gelmeyi başarmıştır. SHP'nin belediyede yönetime geldiği dönem ANAP'ın ikinci kez merkezi hükümette olduğu döneme rastlar. Dalan döneminde başlatılan büyük kentsel projelerin durdurulması ve yine bu dönemde verilen yapılaşma haklarının SHP yönetimince indirilmesi üzerine, merkezi hükümetteki ANAP bu alanları Turizm Alanı ilan ederek buralara dair plan yapma, onaylama ve değişiklik haklarını yerel yönetimlerden alarak merkezi hükümete vermiştir. Bu değişiklik merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında, Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası gibi sivil toplum kuruluşlarının da dahil olduğu bir çatışma ortamı doğurmuştur. SHP yönetimi, Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası merkezi hükümeti turizm kararlarına istinaden mahkemeye vermiştir. SHP yönetimi ve Mimarlar Odası merkezi hükümeti bazı yatırımcıların çıkarlarını korumak ve bunu meşrulaştırmak için Uluslararası/Dünya Kenti söylemini kullanmakla eleştirmişlerdir. Asıl amacın ANAP'a yakın sermaye gruplarına ayrıcalıklı haklar vererek arsa spekülasyonundan yararlanmalarını sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Akstaki bu tarz bir yapılaşmanın kentin tarihi ve kültürel kimliğini ve silüetini tahrip edeceği, sosyal ve teknik alt yapı problemleri yaratacağı ve kentin gelişmesini kuzeye çekerek kaotik ve sürdürülemez bir büyüklüğü tetikleyeceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca ayrıcalıklı bir sermaye grubu buradaki arsa spekülasyonundan yararlanırken, devlet bu gelişmenin yarattığı altyapı ve çevre problemlerini çözmek için zaten kısıtlı olan kaynaklarını ayırmak zorunda bırakılmıştır. Merkezi hükümetin Turizm Alanı kararları 1991 ve 1993'te kaldırılmış olmasına rağmen aksın gelişmesi sürmüştür.

Aynı süreçte Büyükdere-Maslak aksındaki büyük ilaç ve otomotiv firmaları (on iki tane firma) bir araya gelerek SHP yönetiminin hazırladığı Büyükdere Caddesi Güzergâhı Ticaret Alanları Uygulama İmar Revizyon Planının iptali için belediyeye karşı dava açmışlardır. Belediyenin kendi yapılaşma haklarına saldırdığını iddia etmişlerdir. Bununla birlikte izleyen Refah Partisi döneminde akstaki planlama hakkı daha da azaltılmış ve emsal 2.5 olmuştur. Mahkeme SHP hükümeti tarafından verilen yapılaşma hakkının geçerli olduğuna karar vermiştir.

Bütün bu gelişmeli süreç bir taraftan sürerken, SHP yönetiminin İstanbul'u küresel kent yapmak için kültür ve tarihin ön plana çıkarmıştır. Küresel kent statüsünü kentin tarihi, kültürel ve fiziksel değerlerini koruyarak ve demokratikleşme, insan haklarına saygı ve uluslararasılaşma değerleri üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Kentin çok kültürlülüğü ve Avrupalı kimliği çeşitli platformlarda, konferanslar, kültürel ve sportif aktiviteler, kitaplar ve dergiler vasıtasıyla gündeme getirilmiştir.¹⁷ SHP belediye yönetimi sürecinde ANAP'ın küresel kent projesi üzerinden büyük sermaye gruplarıyla olan tavizkâr tavrına karşılık daha çekinceli ve daha müdahaleci bir tavır sergilemiştir. Kentin tarihi, doğal ve kültürel değerlerine zarar verdikleri, belli bir sınıfın çıkarlarını korudukları, kentsel sorunları artırdıkları ve kamunun kaynaklarını israf ettiği gerekçesiyle SHP, ANAP'ın büyük sermayeyle birlikte oluşturduğu küresel kent projesine karşı çıkmıştır. Sonuç itibarıyla SHP'nin büyük sermayeyle ilişkisi bir uzlaşmazlık içinde geçmiştir. Ancak SHP'nin İstanbul küresel kent projesinde de uluslararası finans merkezi gerekliliği kabul edilmiş, fakat akstaki yatırımcıların talepleri ile kentsel değerler arasında bir orta bir yol bulmaya çalışılmıştır.

Bu yönetim sürecinde de arsa spekülasyonu gerek merkezi hükümetin ve gerekse ilçe belediyelerinin faaliyetleri sonucu özellikle kentin çeperlerindeki gelişmeler biçiminde devam etmiştir. Bu gelişmelerin de etkisiyle SHP dönemi, popülist politikalar izleyip kente göçü daha da artırdığı ileri sürülerek eleştirilmiş ve küresel kent olma adına kayıp olarak değerlendirilmiştir (Keyder, 1999a). Kamuoyunda İSKİ skandalı olarak bilinen rüşvet ve yolsuzluk iddiaları bu dönemde yaşanan su sıkıntısının başlaması, Ümraniye çöplüğünün patlaması, belediye çevre temizlik işçilerinin grevi gibi yaşanan olumsuzluklarla birlikte partiyi yıpratmıştır. ANAP 1991 genel seçimlerde kaybetmiş yerine gelen SHP-DYP koalisyonu da kısa süren bir tereddüitten sonra neoliberal politikaları izlemeye devam etmiştir. SHP dönemi sonunda ekonomik problemler ağırlaşmış ekonomi 1994 Nisan'ında krize girmiştir.

Refah Partisi Dönemi (1994–2004)

Refah Partisi 1980'ler boyunca popüler olmaya başlamış ilk büyük seçim zaferini 1994 yerel seçimlerinde kazanmıştır. Temelde İslami bir siyaset izleyen bu partinin ideolojisi güçlü sanayileşme yoluyla ekonomik gelişme ve sosyal hayatın İslami ilkelere göre düzenlenmesi ve nihayetinde adil topluma ulaşma olarak özetlenebilir. Partinin ideolojisi seküler devletin ideolojisiyle daha baştan çatışmış bu da partinin birçok kez Anayasa Mahkemesince kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁸ Partinin ideolojisi izleyen yıllarda küreselleşme

¹⁷ Avrasya Maratonu, Polenezköy Festivali, Eurodialog, WALD ve IUİA-EMME toplantıları, Büyükşehir Belediyesi Yayınları bu platformlardan bazılarıdır.

¹⁸ Refah Partisi Milli Nizam Partisi adı altında 1971'de kurulmuş ancak 1972'de Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılmıştır. Milli Selamet Partisi adı altında tekrar kurulan parti ikinci kez

söylemi içinde yeniden tanımlanmıştır. Partinin ideolojisinin yeniden yapılması da küresel kent söylemine Refah Partisi döneminde yeni boyutlar kazandırmıştır.

1994 yerel seçimleri İstanbul'un küresel kent olma fırsatını yakalayabilmesi adına bir test olarak değerlendirilmiştir (Boş, 1999). Bu seçim çalışmalarında Refah Partisi hariç diğer partiler (SHP, ANAP ve DYP) söylemlerini ve propagandalarını kenti küresel yapmak üzerine kurmuşlardır. Refah Partisi ise ulusal kalkınmacı (nationalist developmentalist) yaklaşımına uyan biçimde sosyal adalet, yolsuzluklarla mücadele ve toplumsal değerlere vurgu yapmıştır. Propagandası bölgesel, dinsel ve etnik alanları da kapsayan eşitlik, emeğe saygı, yoksulluk, işsizlik ve açlık problemlerine ilaç, sosyal güvenlik, kardeşlik, merhamet, kalkınma, adil yönetim ve sosyal adalet kavramları üzerine yoğunlaşmıştır.

Refah Partisi politik desteğini daha çok kentin fakir kesimlerinden almıştır. Partinin başarısı kentin gecekondu bölgelerinde yaşayanların zaferi olarak görüldü (Aksoy ve Robins, 1996; Coşkun, 1994). Türkiye'deki 1980 askeri müdahalesi ve Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerindeki sosyalizmin çökmesi ile radikal solun geri çekilmesi gibi bir süreçte, bu partinin radikalleşen ideolojik tutumunun sonuçlarını ve özellikle altsınıfların değişen eğilimlerini görmek açısından bu seçim oldukça önemli olmuştur. Margulies ve Yıldızoğlu (1997) Refah Partisi'nin yükselişini şu nedenlerle açıklıyor; partinin nüfusun ekonomik anlamda zorluk çeken kısımlarının sesi olması, diğer partilerin bu konuya eğilmemeleri, uluslararası gelişmelerin İslami en belirgin anti-emperyalist güç olduğunu aydınlatmaya devam etmesi ve partinin kampanyasını diğer partilerden farklı olarak kişiselleştirerek taraftarlarını organize etmesidir.

Refah Partisi'nin küresel kent projesinin açıklanması ise Partinin küreselleşme temelinde modernleşme projesini yeniden tanımlaması, İstanbul'un İslami ideolojideki yeri, İslami partinin batılılaşma ve modernleşmeye bakışı, Müslüman entelektüellerin modernleşmeye bakış açılarındaki değişim ve İslami sermayenin ekonomik küreselleşmeye bakışının değişmesi ışığında anlaşılmalıdır.

Refah Partisi ekonomi politikasını faizsiz, sömürsüz, tekelsiz, devlet tarafından düzenlenen piyasalar ve tam istihdam olarak tanımlamıştır. Bu model İdeal İslami düzen ile klasik refah devleti karşımı bir modeldir (Tuğul, 2002). Parti 1994 seçimlerine değin ve seçimler boyunca bu yaklaşımını korumuş, ekonomik konularda küreselleşme karşıtı bir söylem geliştirmiştir. Ancak iktidara geldikten kısa bir süre sonra kalkınma yanlısı yaklaşımını değiştirmiştir. Bu değişim Partinin Fazilet Partisi adı altında tekrar kurulmasıyla Adil

ise 1980 askeri darbesi ile birlikte diğer siyasi partilerle beraber kapatılmıştır. Refah Partisi adı altında tekrar kurulan parti ilk büyük zaferini 1994 yerel seçimlerinde elde etmiş, iki yıl sonra yapılan genel seçimlerde ise koalisyon hükümetinin ortağı olmuştur.

Düzen modelinin yerini serbest piyasa ekonomisi ve daha şeffaf bir özelleştirme üzerine kurulan modelin almasıyla netleşmiştir (Tuğul, 2002). Refah Partisinin ekonomi politikasının dönüşümünün arkasındaki nedenler Partinin sistemle uzlaşmaya gitmesi, İslami sermayenin söylemindeki dönüşüm ve Parti içindeki yeni teknokratların yaklaşımlarındaki değişimle özetlenebilir. Partinin ekonomi politikası dünya ekonomisinin küreselleştiği çerçevesinden hareketle tanımlanmış ve İstanbul ileri teknoloji sektörlerinde ve hizmetlerde birikim için bir potansiyel kaynak olarak görülmüştür (Bora, 1999).

Küreselleşmenin ülkeler arasında yarışmayı güçlendirdiği ve ülkelerin de birbirleriyle metropoliten alanları üzerinden yarıştıkları iddia edilmiştir (Nazım Plan, 1995). Uluslararası ekonomik yarışmada önemli rol oynayan metropollerin bilgi, karar alma ve organizasyon merkezleri olduğu ve bu metropollerin sosyal ve teknik altyapıya sahip oldukları, uluslararası düzeyde üretim ve dağıtımını gerçekleştirebilecek kapasiteye sahip oldukları, uluslararası ulaşım ve iletişimin kesişme noktasında oldukları, uluslararası bankacılık, sigorta ve finans için gerekli uluslararası iş merkezi ile uluslararası düzeyde rekreasyon ve otellere sahip oldukları belirtilmiştir (Nazım Plan, 1995). 1995 Nazım Plan'ında İstanbul'un gelişmesi ve büyümesinin ülke ve bölge gelişmesiyle koordineli gerçekleştirileceği ve böylece kentin dünya metropoliten kentler hiyerarşisinde yer alacağı öngörülmüştür. İstanbul Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa ve İslam ülkelerinin ekonomileriyle eklemlenerek uluslararası yönetim ve karar alma merkezi olacaktır. Refah Partisi Müslüman ülkeleri de İstanbul'un hinterlandına katarak önceki dönemlerde İstanbul için oluşturulan küresel kent projelerinden farklı bir hinterland tanımlamıştır. Parti daha ilk kurulduğu dönemden itibaren Müslüman ülkeler ile yakın ilişkileri savunmuş, hatta dönemin Parti lideri Erbakan Türkiye'nin Avrupa ya da Amerika Birleşik devletlerinden çok Müslüman ülkeleri referans alması gerektiğini birçok kez vurgulamıştır (Turan, 1993). İslami ideolojide İstanbul'un ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Refah Partisi'nin eliti İstanbul'u uluslararası ticaret, bilim ve teknoloji merkezi yapmak üzere güçlü bir motivasyon göstermiştir. Ancak bu projenin Türk, İslami, Osmanlı ve Anadolu kültürel değerleriyle dengelenen bir proje olması gerektiği vurgulanmış, küreselleşme söylemi, Türk ve İslami değerlerin katılması koşuluyla benimsenmiştir (Aksoy ve Robins, 1996; Çınar, 1997). İstanbul'un tarihi, kültürel ve doğal değerlerini koruyarak ve dünya kenti kimliğini tarihi kültürel kimliğiyle özdeşleştirerek dünya kenti olması hedeflenmiştir. Refah Partisi de SHP yönetimine benzer biçimde 'Çok Kültürlülük' nosyonunu ön plana çıkartmış, ancak Refah Partisi'nin yorumu ve kültürel politikaları tamamen farklı olmuştur. Refah Partisi İstanbul'u İslami değerler temelinde tanımladığı ulusal kültüre vurgu yaparak dünya kenti yapmayı amaçlamıştır. Refah Partisi'nde 1950'lerden itibaren İstanbul İslam'ın merkezi ve mücevheri olarak görülmüş, ancak aynı zamanda modernleşmenin kenti ve bu özden uzaklaştırdığı ileri sürülmüştür (Bora, 1999). 1994 seçimleri boyunca

ca Refah Partisi propagandasını İstanbul'un ikinci kez fethi ve karanlığın ışığa dönüşü olarak tanımlamıştır (Bora, 1999). Kültür politikaları, Osmanlı çokkültürlülüğüne dayandırılmış, farklı politik, ideolojik, dinî ve etnik grupları kucaklayan bir çokkültürlülük politikası benimsenmiştir. Parti Yeni Osmanlı çokkültürlülüğü temelinde modern Türkiye için bir sosyal uzlaşma modeli geliştirdiğini iddia etmiştir.

Refah Partisi'ne göre de Türkiye'nin geleceği İstanbul'un dünya kenti statüsünü elde etmesine bağlıdır. İstanbul'un coğrafi, politik ve jeo-kültürel avantajları vardır (Nazım Plan, 1995). Refah yönetimi Türkiye'nin Türki devletler, Ortadoğu ve Müslüman Dünyayla olan kültürel ilişkilerinin ve Türkiye'nin ekonomik ve/veya kültürel üstünlüklerini İstanbul'un avantajları olarak tanımlamıştır (Nazım Plan, 1995).

Bunun için önerilen politikalar tarihi kent dokusunu korumak, uluslararası ölçekte spor, kültür, ticaret ve servis alanları düzenlemek, kültürel ve sosyal aktiviteleri iyileştirmek, uluslararası konferans, kongre, sanat ve kültür merkezleri yaratmak, müze ve arşiv merkezleri açmak, turizm potansiyelini geliştirmek, uzmanlaşmayı cesaretlendirmek, rekreasyon ve turizm alanlarının kalitesini iyileştirmek, sanayiye kent merkezinin dışına taşımak, hizmet sektörünün gelişmesini desteklemek, ulaşım ve iletişim sistemini iyileştirmek ve merkezi iş alanını geliştirmektir (Nazım Plan, 1995).

Refah Partisi İstanbul'da uluslararası bir iş merkezi yaratma gerekliliğini kabul etmiş ancak SHP yönetimi gibi kent merkezinden uzakta yer seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nazım Plan'da Yenibosna'nın bunun için uygun yer olduğuna karar verilmiştir. Ancak Nazım Plan kararına rağmen İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu İlçe Belediyesi Dalan döneminin Essen Planını revize etme kararı almış ve buna istinaden Piyalepaşa Dolapdere aksında gökdelenler şeklinde bir uluslararası iş merkezi yaratma gündeme gelmiştir (*Cumhuriyet*, 17.08.1999). Plana karşı bazı siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte burada yaşayanlar kampanya başlatmışlardır. Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Belediyeyi bu planın Nazım Plan kararlarını hiçe sayılarak hazırlandığı ve tarihi yarımadanın karakteristiklerini bozacağını iddia ederek mahkemeye vermiş, Plan 1999'da iptal edilmiştir.

Refah Partisi Büyükdere-Maslak aksının gelişimini desteklememiştir. 1994 seçimlerinden önce Erdoğan merkezi yerlerdeki gökdelen inşaatlarına karşı olduklarını ilan etmiştir. 1995 Nazım Planında kentin kuzeye doğru gelişimini engellemek için bu akstaki gelişmenin dondurulmasına dair plan kararı verilmiştir. Şişli-Beşiktaş-Levent-Maslak aksı Rehabile Edilecek Ticaret Alanı olarak tasarlanmış ve uzmanlaşmış servis ve ticaret fonksiyonlarının aksta yer seçmesi, aksın sosyal ve teknik altyapısının iyileştirilmesine karar verilmiştir (Nazım Plan, 1995). Uluslararası iş merkezi için ise kentin çeperinde medya yönetim fonksiyonlarının yer aldığı Yenibosna aksının uzantısında ve onunla bütünleşen bir alan önerilmiştir. Bu karara rağmen Refah Partisi'ne yakınlığı ile bilinen, belli bir büyüklüğe ulaşmış ve aynı zamanda MÜSİAD üyesi olan

Kombassan ve Erol Yarar gibi İslami firmalar da yerlerini Büyükdere- Maslak aksında seçmeye başlamışlardır. Büyükşehir Belediyesi'nin uluslararası iş merkezine dair kararlarına rağmen Şişli Belediyesi yönetimi Şişli 2020 adlı bir proje hazırlamış ve yüksek yapılaşma izinleri vererek ve toprak sahiplerini ve yatırımcılarla yaptıkları görüşmelerle akstaki gökdelen yapımını desteklemiştir (Sisli We Are The Vision of Istanbul 2000, 1995). Bununla birlikte akstaki arsa sahipleri ve yatırımcılar ANAP hükümeti boyunca hazırlanan planlarda verilen planlama kararlarına istinaden yapılaşmaya devam etmişlerdir. Çoğu zaman mevcut planların verdiği yapılaşma haklarından daha fazlasını kullanan bu yatırımcılar aksta sanayiden iş merkezlerine doğru dönüşümü hızlandırmışlardır.

Refah Partisi yönetimi sırasında merkezi hükümet tarafından İstanbul için başka bir uluslararası iş merkezi projesi açıklanmıştır. Hükümetin 'Kaynak Paketi' içinde dönemin başbakanı Erbakan tarafından 'Singapur Projesi' olarak, başbakan yardımcısı Çiller tarafından ise 'New York-Manhattan Projesi' olarak tanıtılan proje *flagship* proje olarak sunulmuştur. Bir Fransız firmasına hazırlatıldığı ileri sürülen proje 293 gökdelen, 94000 konut ve bir finans merkezi, bir Turkodisney, hastaneler, spor merkezleri, yapay göller, parklar, alışveriş merkezleri, havaalanı ve barajı kapsayan bu büyük projenin nerede olacağına dair ise başbakan ve başbakan yardımcısı da görüş birliğine varamıştır. Sonuçta proje sadece gazete haberi olarak kalmıştır.

Refah Partisi döneminde uluslararası bir iş merkezi yaratmaya yönelik bir diğer çaba ise Şişli Belediye Başkanlığından gelmiştir. ANAP'tan olan Şişli Belediye Başkanı Aslıtürk, 1994'te bir Amerikan firması olan Parson Brckerhoff'a 'Şişli 2020' isimli bir proje hazırlatmıştır. Proje Büyükdere-Maslak aksını ve yakın çevresini içeren alan için hazırlanmıştır. Proje, Türkiye'nin Ortadoğu, Karadeniz ve Orta Asya bölgesinde önemli bir potansiyele sahip olmasından hareketle Türkiye'nin ekonomik yenilenmesine doğrudan katkıda bulunacak yabancı yatırımcıları çekeceği ve uluslararası yatırım operasyonlarını artırarak daha fazla ileri teknolojiyi transfer edeceği yönünde Şişli'nin Uluslararası Bir Finans ve Ticaret Merkezi olarak geliştirilmesi iddiasına dayanmaktadır (Sisli We Are The Vision of Istanbul 2000, 1995).

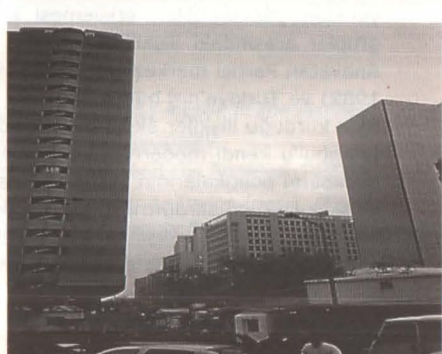
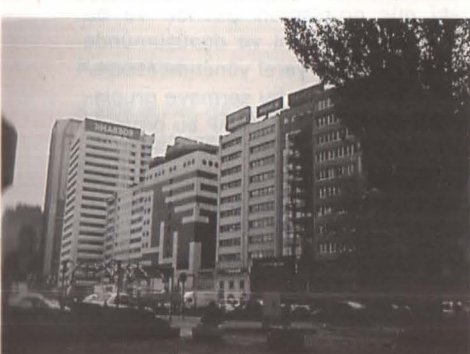
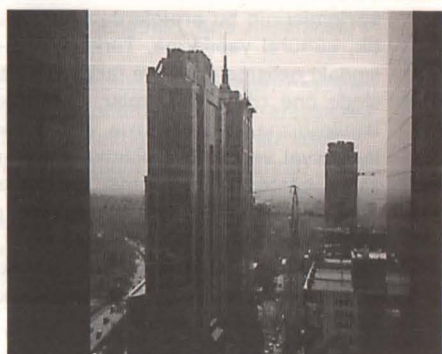
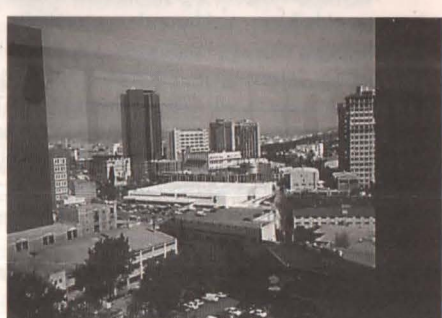
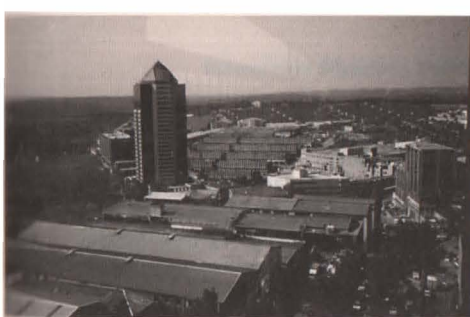
Şişli Belediyesi'nin Türk ekonomisinin canlanmasında önemli bir katkı yapabileceğine inandığı bu plan on adımdan oluşmaktadır: Bir 'Dünya Ticaret Merkezi' kurmak, büyük finans kurumları ve holdinglerin genel merkezleri için altyapıyı hazırlamak yani İstanbul'un 'Wall Street'ini yaratmak, yeni ticaret zonunu çevreleyen alanlardaki gecekonduların iyileştirmek ve burada yaşayanları uydu yerleşmelere transfer etmek, Rekreatyon ve Kamusal Parklar, Kapalı ve Açık Otoparklar yapmak, Atık Yönetimi, Alışveriş Alanları, Fuar ve Eğlence alanları EXPO ve Disneyland gibi ve Enerji Sağlayan Merkez (Şişli We Are The Vision of Istanbul 2000, 1995). Bu plan kapsamında Şişli Kültür ve Kongre Merkezinin inşası, bazı gecekonduların iyileştirilmesi, Büyükdere-Maslak aksında gökdelen yapmak isteyen yatırımcıların yüksek

yapılaşma için teşvik edilmesi ve izinler verilmesi gibi uygulamalar gerçekleşmiştir. Ancak planın kararları büyük oranda proje aşamasında kalmıştır.

Refah Partisi'nin yükselişi küreselleşme tartışmasını Türkiye'nin modernleşme projesinin tartışılmasına çevirmiştir. Hem yerel hem de yabancı basın da Refah Partisi'nin operasyonları geniş bir biçimde yer almaya başlamıştır. Küresel kent politikalarının etkileri belediyenin sahip olduğu binalarda, işletmelerde ve kamusal parklardaki uygulamalarda; parti üyelerinin resmi tatiller, resmi törenlere ve festivallere seçici katılımlarında; belediye yönetiminin organize ettiği konferanslar, paneller ve seminerlerde ve yayınlarında gözlemlendi (Çınar, 1997). Seçimden hemen sonra yerel yönetim modern Türkiye'nin sembolü olan Taksim'e cami projesi önermiş, bunu takiben işletmelerde alkolü yasaklamış ve Bizans surlarını yıkma kararı almıştır. Türkiye'nin Batılı yüzünü temsil eden Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nun repertuarını değiştirerek dinî ve yerel müzik gruplarını koymuştur. Parti kent, aile, çevre, planlama, din, kültür, etnik gruplar, vb üzerine konferanslar düzenlemiş, Habitat toplantıları sırasında merkezi hükümetin programına alternatif bir toplantı düzenlemiştir. Partinin seçimleri kazandığında başlayan gerilim bu operasyonlar sırasında arttı. Seküler grupların tepkileri sonucu Taksim'deki cami projesi, Bizans surlarının yıkılması gibi projeler geriye çekilmiştir. Bu gruplar Refah Partisi'nin küresel kent projesini anti-modernist, batı ve sistem karşıtı olarak değerlendirmiş ve Refah Partisi'nin kenti İslamlaştırmayı istediği öne sürülmüştür.

Refah Partisi 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe karşı politikaları nedeniyle kapatılmıştır. Parti 1999 yılında Fazilet Partisi adı altında tekrar kurulmuştur. Belediye Başkanı Erdoğan Türk Devletine karşı konuşma yaptığı gerekçesiyle suçlu bulunmuş, belediye başkanlığına Gürtuna geçmiştir. 1999 yerel seçimlerinde Fazilet Partisi ülke genelinde oy oranı düşmekle beraber İstanbul'da seçimleri ikinci kez kazanarak göreve gelmiştir. Gürtuna yönetimi Erdoğan döneminin politikalarını aynen izlemeye devam etmiştir.

Yaklaşık son yirmi yıldır uluslararası finans merkezi yaratmaya yönelik politikalar ve planlar Avrupa yakasında Büyükdere-Maslak aksında ve Asya yakasında ise Altunizade ve Kozyatağı'nda hızlı bir mekânsal dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Ancak küreselleşme ve küresel kent söylemleri ile biçimlenen bu politika ve planlar, kent mekânının dönüşümünün arkasındaki dinamikleri açıklamada tümüyle yeterli değildir. Hakim söylemin pratikte etkili olması kentteki aktörler arasında koalisyonlar ve uzlaşma gerektirmektedir. Çoğu zaman farklı aktörlerin çıkarları, aktörler arasındaki güç ilişkileri bu politikaların uygulamaya geçmesinde belirleyicidir.

Sonuç

Kapitalizmin yeniden yapılanması elit gruplar tarafından oluşturulan belli bir politik proje çerçevesinde ve belli söylemlerle yönlendirilerek ve meşrulaştırılarak gerçekleşir. Bu proje 1980'lerde neoliberalizm 1990'larda ise küreselleşme olarak adlandırılmıştır. Küresel kent projesinin formasyonu bu büyük küreselleşme politik projesinin bir parçasıdır ve küresel kent söylemi neoliberal küreselleşme projesinin kent ideolojisidir. Söylemin argümanları kentlerde ne olduğunu açıklamada yetersizdir, ancak ekonomik ve kentsel politikaları etkileyerek, yönlendirerek ve meşrulaştırarak kentlerin dönüşümünü etkilemiştir. İstanbul'un küresel kent projesi de 1980'den itibaren iktidara gelen hükümetlerin ve diğer elit grupların Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine eklemlmeye yönelik oluşturdukları politik proje kapsamında oluşturulmuştur. Son yirmi yıldır İstanbul'un mekânsal yapısında gözlemlenen dönüşümler güç ilişkilerinden bağımsız, otonom küresel akışkanlıklar sonucu değil, fakat bu politik projenin çerçevesinde gerçekleştirilen ekonomik ve mekânsal politikaların uygulamalarıyla gerçekleşmiştir.

İstanbul'da 1984 ile 2004 arasında yerel yönetimde iktidara gelen üç farklı siyasal parti kentin tarihi, jeo-politik ve kültürel değerlerini mobilize ederek kendi küresel kent projesini üretmiştir. Hakim küreselleşme ve küresel kent söylemlerinin bu projelerde yorumu ilgili aktörlerin ekonomik, ideolojik, politik, kültürel yapılarına, Türkiye'nin değişen jeo-politik konumuna ve iç yapısındaki gelişmelere göre farklılık göstermiştir. İstanbul'un küresel kent projesinde öne çıkan kavramlar modernleşme, batılılaşma, demokratikleşme, İslamileştirme, yerelleştirme, arsa spekülasyonu ve politik ortaklıktır. Bu projeler sosyal ve kültürel politikalarda farklılaşırken, ekonomik politikalarda benzerlik göstermiş her birisi neoliberal küreselleşmenin argümanlarını kabul etmiştir. Bu çerçevede çizilen kent politikalarında ve planlama kararlarında kentin uluslararası sermaye ve diğer akışkanlıklar için hazırlanması gerektiği vurgulanmış, uluslararası bir iş merkezi yaratma gerekliliği bütün yönetimlerce benimsenmiş ve bu bağlamda farklı uluslararası finans merkezi yaratmaya yönelik projeler oluşturulmuştur.

Ancak hakim küresel kent söylemlerinin kentsel alandaki gelişmeleri ve yeniden yapılanmaları etkilemesi kentteki güç gruplarının çıkarları ve bu gruplar arasındaki ilişkilere bağlıdır. B-M aksının gelişimi ve dönüşümünde Anavatan Partisi merkezi yönetimi (1983-1992), ANAP yerel yönetimi (1984-1989) ve Türkiye'nin büyük sermaye grupları ve ANAP'ın bu sermaye gruplarıyla kurduğu ilişkiler aksın gelişiminde belirleyici olmuştur. ANAP bu projeyle İstanbul'u kendi modernleşme anlayışı çerçevesinde yeniden yapılandırmayı, neoliberal politikalarının vitrini yapmayı ve büyük sermaye ile kurduğu politik ortaklık ilişkileri sürdürmeyi hedeflemiştir. Akstaki yüksek ranttan faydalanmak ise birkaç yatırımcı dışında bütün yatırımcıları aksa çeken temel motivasyon olmuştur. Küresel kent söylemi aksın gelişim sürecinde rol alan politikacılar,

yatırımcılar, mimarlar ve plancılar tarafından sık sık kullanılmıştır. Söylem bir taraftan elit grubun son dönem modernleşme ve ekonomik gelişmişlik anlayışını etkilerken diğer taraftan yine 1980 sonrasının kârlı yatırım alanı olan arsa spekülasyonunu, sermaye ile devlet arasında değişen ilişkileri ve bu bağlamda belli çıkarları ve uygulamaları meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

Büyükdere-Maslak aksında son yirmi yıldır gerçekleşen gelişme ve dönüşüm göstermiştir ki bu proje kentteki elit grupların çıkarını gözetmekte ve kentte gelir eşitsizliğini, sosyal kutuplaşmayı, mekânsal ayrışmayı, kentsel gerilimi artırmakta ve kentin sınırlı kaynaklarını belli sınıfların çıkarları için kanallandırmaktadır. Büyükdere-Maslak aksındaki gelişim kentin makro-formunun kuzeye doğru gelişmesini etkilemiş kentin kuzeyindeki ormanlar ve su havzaları lüks konut siteleri ile dolmaya başlamıştır. Aksta artan rant aksın çevresinde bir önceki dönemin sanayileşmesinin sonucunda ortaya çıkan Gültepe, Kuştepe, Karanfilköy vb. gecekondu alanları üzerinde baskı yaratmaya başlamıştır. Diğer taraftan akstaki plansız gelişme trafik, su ve altyapı kirliliği gibi birçok altyapı problemini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye 1980'den itibaren izlediği yabancı sermayeyi çekme politikasında çok da başarılı olmamıştır. Arttığı iddia edilen yabancı sermaye hareketleri büyük bir oranda gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. B-M aksındaki ofislerdeki boşluk oranı, ofise olan talebin düşük olması son dönemde gerçekleştirilen projelerde ofis dışında özellikle konut (rezidans) türü kullanımlara yönelmeye yol açmıştır.

İstanbul'un mekânsal dönüşümü büyük kentlerdeki dönüşümlerin kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde politika, ekonomi ve kültür arasındaki karşılıklı etkileşimler çerçevesinde anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Küresel kent projesi hakim küreselleşme söyleminin argümanlarının yerel aktörlerce kabul edilip yorumlanması ile yine yerelde inşa edilmektedir. İstanbul'un küresel kent projesi ve bu çerçevede odaklanılan Büyükdere-Maslak aksındaki dönüşüm, kentlerde gerçekleşen dönüşümleri anlamak için kentin, hakim söylemin kriterlerine ne kadar uyup uymadığını ölçmek yerine aktörler, bu aktörler arasındaki güç ilişkileri, küresel kent söyleminin bu süreçte oynadığı rol, kimlerin kazandığı ve kaybettiğine bakılmasının daha faydalı olabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- A look at the Planned Investments for the Year 1995 (1995) *A Look at the Planned Investments for the Year 1995*, Istanbul, The Sisli Municipality.
- Abu-Lughod, J. L. (1995) Comparing Chicago, New York, and Los Angeles: Testing some world city hypotheses, Paul L. Knox and Peter j. Taylor (der.), *World cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 171-191.
- Akkal, L. (1996) Metropoliten Değişim Sürecinde İstanbul Kent Merkezi, İstanbul

2020 Symposium'unda bildiriler olarak sunulmuştur, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Aksoy, A. ve Robins, K. (1993) İstanbul'da Dinleme Zamanı, *İstanbul*, 7, s. 56-61.
- Aksoy, A. and Robins, K. (1993) Modernism and Millennium; Trial by Space in *Istanbul, City*, 8, pp. 21-36.
- Aksoy, A. ve Robins, K. (1996) Ezilen İstanbul'un Dönüşü, *İstanbul*, 4, s. 13-18.
- Albrow, M. (1996) *The Global Age*, London, Sage.
- Alemdaroglu, A. (2002) Refah Partisini Yeniden Düşünmek: 1991 Reklam Kampanyasının Analizi, <http://www.let.leidenuniv.nl/tulp/Research/aa.htm>.
- Altun, L. (1997) Habitat II Öncesinde İstanbul Metropoliten Alanı Sosyal ve Fiziksel Ortam ve Çarpık Kentleşmeye Alternatif Çözümler (ORGA Konut Sistemi), *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul '96 Uluslararası Bilimsel Toplantıları 3-12 Haziran 1996 Cilt II*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Amin, S. (1997) *Capitalism in The Age of Globalisation*, London: Zed Books.
- Amin, S. (2000) The Political Economy of the Twentieth Century, *Monthly Review*, June, <http://www.monthlyreview.org/600amin.htm>.
- Appadurai, A. (1990) Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, *Theory, Culture and Society*, 7 (2/3), pp. 295-310.
- Arat, Y. (1991) Politics and Big Business: Janus-Faced Link to the State, M. Heper (der.) *Strong State and Economic Interest Groups The Post-1980 Turkish Experience*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Aricanlı, T. and Rodrik, D. (1990) An Overview of Turkey's Experience with Economic Liberalisation and Structural Adjustment, *World Development*, 18 (10), pp. 1343-1350.
- Arrighi, G. (1999) 'The Global Market', *Journal of World-System Research* 5(2), pp. 199-224.
- Atasoy, Y. (1996) Islamic Revivalism and the Nation State Project: Competing Claims for Modernity (1), <http://www.bsos.umd.edu/CSS97/papers/competin.html>.
- Ayata, A. (1997) The Emergence of Identity Politics in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 17, Fall, pp. 59-73.
- Aydın, U. (1993) Küreselleşen İstanbul'a Nasıl Bakmalı, Kent Kentliyi, Kentli de Kenti Iskalarsa', *İstanbul*, 7, s.12-17.
- Badcock, B. (1997) Restructuring and Spatial Polarisation in Cities, *Progress in Human Geography*, 21 (2), pp. 251-262.
- Bartu, A. (1999) Who Owns the Old Quarters? Rewriting Histories in a Global Era, Ç. Keyder (der.) *Istanbul Between the Global and the Local*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Basın Toplantıları İle Bir Yıl (1993) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *İstanbul*, Belbim.
- Baum, S. (1997) Sydney, Australia: A Global City? Testing the Social Polarisation Thesis, *Urban Studies*, 34 (11), pp. 1881-1901.

- Beauregard, R. (1991) Theorizing the Global-Local Connection, Paul L. Knox and Peter J. Taylor (der.), *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 171-191.
- Beauregard, R. A. (1991) Capital Restructuring and The New Built Environment of Global Cities: New York and Los Angeles, *International Journal of Urban and Regional Research*, 15 (1), pp.90-105.
- Beaverstock, J. V. and Smith, J. (1996) Lending Jobs to Global Cities: Skilled International Labour Migration, Investment Banking and The City of London, *Urban Studies*, 33 (8), pp.1377-1394.
- Berköz, L. (2000) Location of Financial, Insurance and Real Estate Firms in Istanbul, *Journal of Urban Planning and Development*, June, p. 75-86.
- Besli, H. (1997) Genel Değerlendirme, *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul '96 Uluslararası Bilimsel Toplantılar 3-12 Haziran 1996 Cilt II*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Bilgin, İ. ve Karaoren, M. (1993) İkili Yapıda Bir Şehir, *İstanbul*, 7, s. 36-39.
- Bora, T. (1999) Istanbul of the Conqueror: The "Alternative Global City" Dreams of Political Islam, Ç. Keyder (der.) *Istanbul Between the Global and the Local*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Boratav, K. (1991) 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K., Turel, O. and Yeldan, E. (1996) Dilemmas of Structural Adjustment and Environmental Policies Under Instability: Post-1980 Turkey, *World Development*, 24 92, pp.373-393.
- Bosphorus Obscured and Interrupted Views Area Development Plan Report (1983) T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü.
- Boyle, M., Findlay, A., Lelievre, E. and Paddison, R. (1996) World Cities and the Limits of Global Control: A Case Study of Executive Search Firms in Europe's Leading Cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, 20, pp. 498-517.
- Braudel, F. (1984) *The Perspective of The World*, London, Collins.
- Brenner, N. (1998) Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe, *Review of International Political Economy*, 5 (1), pp. 1-37.
- Brenner, N. (1999) Globalisation As reterritorialisation: The Rescaling of Urban Governance in the European Union, *Urban Studies*, 36 (3), pp. 431-451.
- Brenner, R. (2001) The World Economy at the Turn of the Millenium Toward Boom or Crisis, *Review of International Political Economy*, 8 (1), pp. 6-44.
- Bromley, S. (1999) Marxism and Globalisation, Gamble, A., Marsh, D. and Tant, T. (der.) *Marxism and Social Science*, London, Macmillan.
- Bromley, S. (1999) The Space of Flows and Timeless Time: Manuel Castells's The Information Age, *Radical Philosophy*, 97.
- Brothie, J., M. Batty, E. Blakely, P. Hall and P. Newton, (1995) *Cities in Competition: Productive and Sustainable Cities for the 21st Century*, Melbourne: Longman Australia.

- Buğra, A. (1994) *State and Business in Modern Turkey, A Comparative Study*, New York, State University of New York Press.
- Bulaç, A. (1999) İstanbul için Bir Gelecek Perspektifi, *İstanbul*, 2, s.10-15.
- Buldam, A. (1993) Nasıl Bir Uluslararası Finans Merkezi?, *İstanbul*, 7, s. 62-65.
- Byrne, D. (2001) *Understanding the Urban*, Palgrave, New York.
- Cansever, T. (1993) Ülke Ölçeğinde İstanbul'u Planlamak, *İstanbul Dergisi*, 4, s. 48-59.
- Cansever T. (1998) *İstanbul'un Geleceği, 2010 Yılı'nın İstanbul'una Doğru, Kent Zirvesi 1*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Castells, M. (1994) European Cities, the Informational Society, and the Global Economy, *New Left Review*, 204, pp. 18-32.
- Castells, M. (1997) An Introduction to the Information Age, *City*, 7, pp. 6-17.
- Chase-Dunn, C. (1999) Globalisation: A World-System Perspective, *Journal of World -System Research*, 5(2), pp. 165-185.
- Chossudovsky, M. (1997) *The Globalisation of Poverty*, London. Zed Books.
- Cochrane, A. and Jonas, A. (1999) Reimagining Berlin: World City, National Capital or Ordinary Place?, *European Urban and Regional Studies*, 6 (2), pp. 145-164.
- Cohen, R.B. (1981) The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy, M. Dear and A. Scott (der.), *Urbanization and urban Planning in Capitalist Society*, London: Methuen, 287-315.
- Coskun, Z. (1994) İstanbul Neyi Sektî?, *Birikim*, 60, April, s. 11-29.
- Çinar, A. (2001) National History as a Contested Site: The Conquest of Istanbul and Islamist Negotiations of the Nation, *Society for Comparative Study of Society and History*, pp. 364-391.
- Çinar, A.I. (1997) Refah Party and the City Administration of Istanbul: Liberal İslam, Localism and Hybridity, *New Perspective on Turkey*, 16, pp. 23-40.
- Davis, M. (1990) *City of Quartz*, London, Verso.
- Demiröz, S. (1994) Sivilleşme, Demokratikleşme ve Çok Seslilik, Kültür Politikamızın Eksenini Oluşturmaktadır, *İstanbul Bülteni*, 4, s. 20-21.
- Dicken, P. (1998) *Global Shift Transforming The World Economy*, London, Paul Chapman Publishing Ltd.
- Dincer, Ö. (1997) Şehir Yönetimi, *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul '96 Uluslararası Bilimsel Toplantılar 3-12 Haziran 1996 Cilt II*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Doel, M.A. and Hubbard, P.J. (2002) Marketing World Cities in a Global Space of Flows: Collaboration or Competition?, *Research Bulletin* 64, <http://www.Iboro.ac.uk/gawc/rb/rb64.html>.
- Douglass, M. (2000) Mega-Urban Regions and World City Formation: Globalisation, the Economic Crisis and Urban Policy Issues in Pacific Asia, *Urban Studies*, 37 (12), pp. 315-335.

- Dünya Bankası (1992) *Urban Policy and Economic Development for the 1990s, A World Bank Policy Paper*, Washington, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.
- Dünya Bankası (1999) *Creating Cities That Work In the New Global Economy*, World Bank Policy and Research Bulletin, 10 (4).
- Dünya Bankası (1999) *Entering the 21st Century World Development Report 1999/2000*, Washington, World Bank.
- Eagleton, T. (1991) *Ideology*. London, Verso.
- Ekinci, O. (1991) "Özal'ın Yüksek Bina Arzusu", *Mimarlar Odası Arşivi*, İstanbul.
- Ekinci, O. (1994) *İstanbul'u Sarsan 10 Yıl*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ercan, F. (1996) Dünya Kentleri ve İstanbul, *Toplum ve Bilim*, 71, s. 61-96.
- Erdogan, R.T (1994) İstanbul Stres Değil Huzur Kenti Olacak, *Görüş*, 13, s. 42-46.
- Erdogan, R.T. (1994) İstanbul'da Beraber Yaşamak, *İstanbul Bülteni*, 3, s. 4-5.
- Erdogan, R.T. (1995) Bir Yılın Ardından, *İstanbul Bülteni*, 14, s. 4-5.
- Eryılmaz, B. (1997) Tarihte İstanbul'un Çok Kimlikli Yapısı, *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul '96 Uluslararası bilimsel Toplantılar 3-12 haziran 1996*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Eurodialogue (1991) *Eurodialogue*, İstanbul, Greater Istanbul Municipality Publication.
- Fainstein, S, et al. (1992) *Divided Cities: New York and London in the Contemporary World*, Oxford, Blackwell.
- Fitch, R. (1993) *The Assassination of New York*, London, Verso.
- Friedmann J. and G. Wolff (1982) World City Formation: An Agenda for Research and Action, *International Journal of Urban and Regional Research*, 6 (3), pp. 309-344.
- Friedmann, J. (1986) The World City Hypothesis, *Development and Change*, 17, pp. 69-83.
- Friedmann, J. (1995) Where We Stand: A Decade of World City Research, Paul L. Knox and Peter J. Taylor (der.), *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 171-191.
- Friedmann, J. (2001) World Cities Revisited: A Comment, *Urban Studies*, 38 (13), pp. 2535-2536.
- Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man*, London: Penguin Books.
- Geleceğin İstanbul'u (1993) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *İstanbul*, Kent Basi-mevi.
- George, S. (1997) How to Win the War of Ideas: Lessons from the Gramscian Right, *Dissent*, 44(3).
- Germain, R. (2000) Globalization in Historical Perspective, R.Germain *Globaliza-tion and its Critics: Perspectives From Political Economy*, New York, Macmillan, pp. 67-90.
- Giddens. A (1999) *The Third Way*, London, Polity Press.
- Goodwin, M. (1993) The City as Commodity: The Contested Spaces of Urban De-velopment, G. Kerns and C. Philo (der.), *Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present*, Oxford, Pergamon Press, pp. 145-162.

- Gottdiener, M. (2000) Lefebvre and the Bias of Academic Urbanism, What We Can Learn From the 'New' Urban Analysis?, *City*, 4(1), pp. 93-100.
- Gottman, J. (1989) What are Cities Becoming the Centre of? Sorting Out the Possibilities, R.G. Knight (der.) *Cities in a Global Society*, London, Sage Publications.
- Göle, N. (1993) İstanbul'un İntikamı, *İstanbul*, 3, s. 20-23.
- Gray, J. (1999) *False Dawn the Delusion of Global Capitalism*, London, Granta Books.
- Gülalp, H. (1999) Türkiye'de Modernleşme Politikaları ve İslamcı Siyaset, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (der.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Haider, D. (1992) Place Wars: New Realities of the 1990's, *Economic Development Quarterly*, 6 (2), pp. 127-134.
- Hall, P. (1984) *The World Cities*, London, Weidenfeld & Nicolson.
- Hamnett, C (1994), Social Polarisation in Global Cities: Theory and Evidence, *Urban Studies*, 31 (3), s. 401-424.
- Harvey, D. (1989) From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism, *Geografiska Annaler*, 71 (1), s. 3-18.
- Harvey, D. (1995) Globalisation in Question, *Rethinking Marxism*, 8 (4), s. 1-17.
- Hatemi, H. (1997) Şehir ve Din, *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul'96 Uluslararası Bilimsel Toplantılar 3-12 Haziran 1996 Cilt I*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Healey, P. (1999) Sites, Jobs and Portfolios Economic Development Discourses In the Planning System, *Urban Studies*, 36 (1), s. 27-42.
- Held, D., McGrew, A, et al. (1999) *Global Transformations*, London, Polity Press.
- Heper, M. (1991) The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey, M. Heper (der.) *Strong State and Economic Interest Groups The Post-1980 Turkish Experience*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Hepworth, M. (1990) Planning for the Information City: the Challenge and Response, *Urban Studies*, 27(4), pp. 537-558.
- Hill, R. C. and Kim J. W. (2000) Global Cities and Developmental States: New York, Tokyo and Seoul, *Urban Studies*, 37 (12), s. 2167-2195.
- Hirst P. and Thompson G. (1996) *Globalisation in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Cambridge: Blackwell.
- Imrie, R, Pinch, S. and Boyle, M. (1996) Identities, Citizenship and Power in the Cities, *Urban Studies*, 33, pp. 1255-1262.
- İstanbul (1992) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- İşık, O. (1999) 1980'lerden 2000'lere Türkiye'de Kentsel Gelişme: Yeni Dengeler-Yeni Sorunlar, *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- İstanbul Dergisi (1996) Habitata Doğru İstanbul, *İstanbul*, Ocak, s.101-114.
- Jameson, F. (1998) The Brick and the Balloon: Architecture, Idealism and Land Speculation, *New Left Review*, 228, pp. 25-46.

- Jessop, B. and Sum, N.L. (2000) An Entrepreneurial City in Action: Hong Kong's Emerging Strategies in and for (inter) Urban Competition, *Urban Studies*, 37 (12), pp. 2287-2313.
- Jones, A. (2002) The 'Global City' Misconceived: The Myth of 'Global Management' in Transnational Service Firms, *Geoforum*, 33, pp. 335-350.
- Kamo, T. (2000) An Aftermath of Globalisation? East Asian Economic Turmoil and Japanese Cities Adrift, *Urban Studies*, 37 (12), pp. 2145- 2165.
- Kaplan, D.H. and Schwartz, A. (1996) Minneapolis-St Paul, *Urban Studies*, 17 (1), pp. 44- 59.
- Kaptan, H. (1993) *The Development Process of the Service Sector in the Metropolitan Area. An Analysis of the Buyukdere Subregion*.
- Kassab, S. (1997) On Two Conceptions of Globalisation: The Debate Around The Reconstruction of Beirut, Oncu, A. and Weyland P.(der.) *Space, Culture and Power New Identities in Globalizing Cities*, London: Zed Books, s. 42-54.
- Kazgan, G. (1999) *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul, Akdeniz Yayıncılık.
- Keeling, D.J. (1995) Transport and The World City Paradigm, Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 115-131.
- Keil, R. (1999) Globalisation Makes States: Perspectives of Local Governance in the Age of the World City', *Review of International Political Economy*, 5 (4), s. 616-646.
- Kelly, P.F. (1997) Globalization, Power and the Politics of Scale in the Philippines, *Geoforum*, 28 (2), pp. 151-171.
- Keyder Ç. and Öncü A. (1993) *İstanbul and the Concept of World Cities*, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı.
- Keyder, Ç. (1979) The Political Economy of Turkish Democracy, *New Left Review*, 115, pp. 3-44.
- Keyder, Ç. (1992) İstanbul'u Nasıl Satmalı, *İstanbul*, 3, s. 81-85.
- Keyder, Ç. (1999) Synopsis, in C. Keyder (der.) *İstanbul Between the Global and the Local*, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Keyder, Ç. (1999) The Settings, in Ç. Keyder (der.) *İstanbul Between the Global and the Local*, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- King, A.D. (1990) *Global Cities: Post-Imperialism and the Internationalisation of London*, London, Routledge.
- King, A.D. (1995) Re-presenting World Cities: Cultural Theory/Social Practice, Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 215-231.
- Knight, R.V and G. Gappert (1989) *Cities in a Global Society*, Newbury Park:Sage.
- Knox, P.L. (1995) World Cities in a World System, P. L. Knox and P.J. Taylor (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-20.
- Köksal, S. (1993) Küresel Düzlemde Yeni Eğilimler, *İstanbul*, 7, s. 50-55.

- Kowarlick, L. and Campanario, M. (1986) Sao Paulo: The Price of World City Status, *Development and Change*, 17, pp. 159-174.
- Larner, W. (1998) Hitching A Ride On the Tiger's Back: Globalisation and Spatial Imaginaries in New Zealand, *Environment and Planning D: Society and Space*, 16, pp. 599-614.
- Lovering, J. (1997) Creating Discourses Rather Than Jobs: The Crisis In the Cities and the Transition Fantasies of Intellectuals and Policy Makers, Healey, P., Cameron, S., Davoudi, S., Graham, S., and Madani-Pour, A. (der.) *Managing Cities The New Urban Context*, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd, pp. 109-126.
- Lovering, J. (1997) Global Restructuring and Local Impact, Pacione M. (der.) *Britain's Cities Geographies of Division in Urban Britain*, London: Routledge, pp. 63-87.
- Lovering, J. (1999) 'Theory Led by Policy: The Inadequacies of the 'New Regionalism' (Illustrated from the Case of Wales)', *International Journal of Urban and Regional Research* June (23), pp. 379-395.
- Lyons, D. and Salmon, S. (1995) World Cities, Multinational Corporations, and Urban Hierarchy: the Case of the United States, Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 98-114.
- Machimura, T. (1992) The Urban Restructuring Process in Tokyo in the 1980s: Transforming Tokyo into a World city, *International Journal of Urban and Regional Research*, 16 (1), s. 114-128.
- Machimura, T. (1998) Symbolic Use of Globalisation in Urban Politics in Tokyo, *International Journal of Urban and Regional Research*, 22 (2), s. 183-194.
- Macleod, G (2001) New Regionalism Reconsidered: Globalization and the Remaking of Political Economic Space, *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(4) s. 804-829.
- Marcuse, P. (2000) The Language of Globalization, Monthly Review, July-August, <http://www.monthlyreview.org/700marc.htm>.
- Marcuse, P. and Van Kempen, R. (2000) Conclusion: A Changed Spatial Order, in Marcuse, P. and Van Kempen, R. (der.) *Globalising Cities A New Spatial Order?* Oxford, Blackwell, pp. 249-275.
- Marcuse, P. and Van Kempen, R. (2000) Introduction, in Marcuse, P. and Van Kempen, R. (der.) *Globalising Cities A New Spatial Order?*, Oxford, Blackwell, pp. 1-21.
- Margulies, R. and Yildizoglu, E. (1997) The Resurgence of Islam and the Welfare Party in Turkey, J. Beinlin and J. Stork (der.) *Political Islam: Essays from A Middle East Report*, I.B. Tauris Publishers, London.
- Markusen, A. (1999) Debates and Surveys: Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, Policy Distance: The Case for Rigour and Policy Relevance in Critical Regional Studies, *Regional Studies*, 33 (9), pp. 869-884.
- Markusen, A. and V. Gwiasda (1994) Multipolarity and the Layering of Functions in World Cities: New York City's Struggle to Stay on Top, *International Journal of Urban and Regional Research*, 18 (2), pp. 167-193.

- Martin, R. (1994) *Stateless Monies, Global Financial Integration and National Economic Autonomy: The End of Geography?*, S. Corbridge, N. Thrift and R. Martin (der.) *Money, Power and Space*, Oxford, Blackwell, pp. 253-278.
- Martines, E. and Garcia, A. (1999) 'What is "Neo-Liberalism?" A Brief Definition for Activists', *Creative Resistance*, <http://www.creativeresistance.ca/awareness>.
- Massey, D. (2000) *The Geography of Power*, *Redpaper*, July, pp. 18-21.
- Mayer, M. (1994) *Post-Fordist City Politics*, A. Amin (der.) *Post-Fordism A Reader*, Oxford: Blackwell, pp. 316-337.
- Mayer, M. (1995) *Urban Governance in the Post-Fordist City*, P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham and A. Madani-Pour, *Managing Cities: The New Context*, New York: John Wiley & Sons, pp. 231-249.
- McMichael, P. (1996) *Globalization: Myths and Realities*, *Rural Sociology*, 61(1), pp. 25-55.
- Merrett, C.D. (1996) *Free Trade Neither Free Nor About Trade*, London: Black Rose Books.
- Metropolitan Alanlar ve İstanbul İli Kentleşme Stratejileri Alt Komisyon Raporu (1999) Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Mollenkopf, J. and Castells, M. (1991) *Dual City: Restructuring New York*, New York, Russell Sage Foundation.
- Nazım Plan (1971) *Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu*, T.C. İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Metropolitan Daire Başkanlığı.
- Nazım Plan (1976) *Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu*, T.C. İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Metropolitan Daire Başkanlığı.
- Nazım Plan (1980) *İstanbul Metropolitan Alan Nazım Plan 1980 Raporu*, T.C. İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Metropolitan Daire Başkanlığı Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı.
- Nazım Plan (1995) *1/50,000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu*, İstanbul, T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü.
- Newman, P. and Thornley, A. (1997) *Fragmentation and Centralisation in the Governance of London: Influencing the Urban Policy and Planning Agenda*, *Urban Studies*, 34 (7), s. 967-988.
- Nijman, J. (1996a) *Breaking the Rules: Miami in the Urban Hierarchy*, *Urban Geography*, 17 (1), pp. 5-22.
- Nijman, J. (1996b) *Miami in the Urban Hierarchy*, *Urban Studies*, 17 (1), 1-4.
- Ohmae, K. (1995) *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*, London: McKinsey & Co.s.
- Olds, K. (2001) *Globalization and Urban Change Capital, Culture and Pacific Rim Mega-Projects*, Oxford; Oxford University Press.
- Osmay, S. (1999) *1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü*, *Cumhuriyetin 75. Yılı Toplantıları*, Ankara.
- Öncü, A. and Weyland P. (1997) *Introduction: Struggles Over Lebenstraum and Social Identity in Globalizing Cities*, Öncü, A. and Weyland P. (der.) *Space, Culture and Power New Identities in Globalizing Cities*, London: Zed Books, pp. 1-20.

- Öniş, Z. (1991) Political Economy of Turkey in the 1980s: Anatomy of Unorthodox Liberalism, in M. Heper (ed.) *Strong State and Economic Interest Groups The Post-1980 Turkish Experience*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Özay, M. (2000) Globalisation as Westernization A Post Colonial Theory of Global Exploitation, in B.N. Ghosh (ed) *Contemporary Issues in Development Economics*, London, Routledge.
- Özdemir, A.D. (1999) *Socio-Morphological Transformations of Urban Space After the 1980s: A study of Istanbul City Core In a Comparative Perspective*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, METU.
- Paddison, R. (1993) City Marketing, Image Reconstruction and Urban Regeneration, *Urban Studies*, 30 (2), pp. 339-350.
- Petras, J (2000) The Third Way: Myth and Reality, *Monthly Review*, 51 (10).
- Piven, F.F. (1995). Is It Global Economics or Neo-Laissez-Faire, *New Left Review*, 213, pp. 107-114
- Pryke, M. (1999) On the Openness of Cities, J.Allen, D. Massey and M. Pryke (der.) *Unsettling Cities*, London, Routledge.
- Purvis, T. and Hunt, A. (1993) Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology..., *British Journal of Sociology*, 44 (3), pp.473-499.
- Robins, K and Aksoy, A. (1996) Istanbul Between Civilisation and Discontent, *City*, 5-6, pp. 6-33.
- Sassen-Koob, S. (1986) 'New York City: Economic Restructuring and Immigration', *Development and Change*, 17, pp. 85-119.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press.
- Sassen, S. (1994) *Cities in a World Economy*, California, Thousand Oaks, CA: Fine Forge Press.
- Sassen, S. (1995) On Concentration and Centrality, Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 63-75.
- Sassen, S. (1996) *Losing Control: Losing Sovereignty in the Age of Globalization*, New York, Columbia University Press.
- Sassen, S. (2000) Territory and Territoriality in the Global Economy, *International Sociology*, 15 (2), pp. 372-393.
- Sassen, S. (2001) Global Cities and Developmental States: How to Derail What Could Be an Interesting Debate: A Response to Hill and Kim, *Urban Studies*, 38 (13), pp. 2537-2540.
- Sassen, S. (2001) Impacts of Information Technologies on Urban Economies and Politics, *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (2), pp. 411-418.
- Sassen-Koob, S. (1986) 'New York City: Economic Restructuring and Immigration', *Development and Change*, 17, pp. 85-119.
- Scholte, J.A. (2000) *Globalization: A Critical Introduction*, New York, Palgrave.
- Short, J.R. and Kim, Y.H. (1999) *Globalization and the City*, Essex: Longman.

- Short, J.R. et al. (1996) The Dirty Little Secret of World Cities Research: Data Problems in Comparative Analysis, *International Journal of Urban and Regional Research*, 20 (4), pp. 697-717.
- Simon, D. (1995) The World City Hypothesis: reflections from the periphery, in Paul L. Knox and Peter J. Taylor (eds) *World Cities in a World System*, Cambridge, Cambridge University.
- Sisli We Are The Vision of Istanbul 2000 (1995) *Sisli We Are The Vision of Istanbul 2000: The Sisli Municipality*.
- Sklair, L. (1999) Competing Conceptions of Globalization, *Journal of World-System Research*, (5,2), pp.143-162.
- Sklair, L. (2000) The Transitional Capitalist Class and The Discourse of Globalization, <http://www.theglobalsite.ac.uk>.
- Smith, D.A. and Timberlake, M. (1995) Cities in Global Matrices: Toward Mapping the World-System's City System, Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 79-97.
- Smith, M.P. (1998) The Global City - Whose Social Construct Is It Anyway? A Comment on White, *Urban Affairs Review*, 33 (4), pp. 482-488.
- Soros, G (1998) *The Crisis of Global Capitalism (Open Society Endangered)*, London, Little, Brown Company.
- Sönmez, M. (1996) *İstanbul'un İki Yüzü 1980'den 2000'e Değişim*, Ankara, Arkadaş.
- Sönmez, M. (2001) *Gelir Uçurumu Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*, İstanbul, Om Yayınevi.
- Storper, M. (1997) *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, New York, The Guilford Press.
- Strange, S (1994) From Bretton Woods to the Casino Economy, S. Corbridge, R. Martin and N. Thrift (der.) *Money, Power and Space*, London, Blackwell Publisher, pp.49-62.
- Strange, S. (1998) Globaloney?, *Review of International Political Economy*, 5 (4), pp. 704-720.
- Suher, H. (1994) Gökdelenler Neden Artıyor, *İstanbul*, 11.
- Swyngedouw, E. and Baeten, G. (2001) Scaling the City: The Political Economy of 'Glocal' Development- Brussel's Conundrum, *European Planning Studies*, 9 (7), pp 827-849.
- Tabb, W.K. (1997) Globalisation is An Issue, The Power of Capital is The Issue, *Monthly Reviews*, 49 (2).
- Tanor, B, Bortav, K. and Aksin, S. (1997) *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Taylor, P. (2000) World Cities and Territorial States Under Conditions of Contemporary Globalisation, *Political Geography*, 5, pp. 19-32.
- Taylor, P.J. (1995) World Cities and Territorial States: The Rise and Fall of Their Mutuality, in Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 48-62.

- Taylor, P.J., Walker, D.R.F. and Beaverstock, J.V. (1999) Introducing GaWC: Researching World City Network Formation, Research Bulletin 6, <http://www.lboro.ac.uk>
- Tekeli, İ. (1992) Dünya Kenti İstanbul, *Görüş*, Kasım, s. 55-61.
- Tekeli, İ. (1994) Geleceğin İstanbul'u, *İstanbul*, 8, s. 114-116.
- Tekeli, İ. (1994) İnsanca Yaşanan Büyük Bir Dünya Kenti Geleceğin İstanbul'u, *İstanbul*, 8, s. 114-116.
- Tekeli, İ. (1994) *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, İstanbul, Kent Basımevi.
- Thornley, A. (1999) *Urban Planning and Competitive Advantage: London, Sydney and Singapore*, The London School of Economics and Political Science Discussion Paper No.2, London.
- Thrift, N. (1999) Cities and Economic Change: Global Governance?, J.Allen, D. Massey and M. Pryke (der.) *Understanding Cities. Volume 2 Unsettling Cities*, London, Routledge, pp. 271-320.
- TMMOB Mimarlar Odası (2000) *Bilirkişi Raporları İstanbul, Gökkafe, Parkotel ve Taskışla*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- TMMOB Mimarlar Odası (1991) *İstanbul'un Geleceği ve Gökdelenler*, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (1998), *TMMOB Şehir Plancıları Odası III. Donem Çalışma Raporu*, İstanbul.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (1998), *TMMOB Şehir Plancıları Odası IV. Donem Çalışma Raporu*, İstanbul.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (2000), *TMMOB Şehir Plancıları Odası V. Donem Çalışma Raporu*, İstanbul.
- Todd, G. (1995) Going Global' in the Semi-Periphery: World Cities as Political Projects. The Case of Toronto, in Knox P. L. and Taylor P.J. (der.) *World Cities in a World System*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 192-212.
- Tokatlı, N. and Erkip, F. (1998) Foreign Investment in Producer Services The Turkish Experience in the Post-1980, *Third World Planning Review*, 20 (1), pp. 87-106.
- Toker, B. (1992) *Istanbul Europe's Peace & Democracy Centre since 622 B.C.*, İstanbul, Greater Istanbul Municipality Publication.
- TOKİ, İULA-EMME (1993) *Geleceğin İstanbul'u*, İstanbul, Kent.
- Toksöz, F. (1995) İstanbul'un Yönetimi Gündemde, *İstanbul*, 13, s. 13-17.
- Toprak, B. (1993) Islamist Intellectuals: Revolt Against Industry and Technology, M. Heper, A. Oncu and H. Kramer (der.) *Turkey and the West Changing Political and Cultural Identities*, London, I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Tugul, C. (2002) Islamism in Turkey: Beyond Instrument & Meaning, *Economy and Society*, Vol. 31 (1), pp. 85-111.
- Turan, İ. (1993) Politicians: Populist Democracy, M. Heper, A. Oncu and H. Kramer (der.) *Turkey and the West Changing Political and Cultural Identities*, London, I.B. Tauris & Co. Ltd.
- ULI Market Profiles (2000) *Istanbul Metropolitan Area*, Association of Istanbul Commercial Real estate Brokers, Washington.

- Üşür, S.S. (1994) *İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, İstanbul, Metis.
- Walker, R. (1996) San Francisco, *Urban Studies*, 17 (1), pp. 60-94.
- Wallerstein, I. (1974) *The Modern World System, Vol III: The Second Great Expansion of the Capitalist World Economy 1730-1840's*, San Diego, Academic Press.
- Warf, B. (1989) 'Telecommunications and the globalization of financial services', *Professional Geographer*, 41(3), pp. 257-271.
- Warf, B. and Ericson, R. (1996) Introduction: Globalization and the U.S. City System, *Urban Studies*, 17 (1), pp. 1-4.
- Whimster, S. and Budd, L. (1992) Introduction, Whimster, S. and Budd, L. (der.) *Global Finance&Urban Living A Study of Metropolitan Change*, London: Routledge, pp. 1-30.
- White, J. (1998) Old Wine, Cracked Bottle? Tokyo, Paris, and the Global City Hypothesis, *Urban Affairs Review*, 33 (4), pp. 451-477.
- White, J.B. (1999) Islamic Chic, C. Keyder (der.) *Istanbul Between the Global and the Local*, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Wu, F. (2000) The Global and Local Dimensions of Place-Making: Remaking Shanghai as a World City, *Urban Studies*, 37 (8), pp. 1359-1377.
- Yeoh, B.S.A. (1999) Global/Globalizing Cities, *Progress in Human Geography*, 23 (4), pp. 607-616.
- Yıldızoğlu, E. (1996) *Globalleşme ve Kriz*, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Gazete ve Dergiler

- Arradamento Dekorasyon* (1993) Kevin Roche İle Söyleşi, *Arradamento Dekorasyon*, 47.
- Cumhuriyet* (1990) Çıkar Çevrelerine Merkezi Kollama, 10.07.1990.
- Cumhuriyet* (1990) Gökdelenlere Kat Sınırı, 24.05.1990.
- Cumhuriyet* (1990) Şehir Plancıları Danıştaya Başvurdu, 4.5.1990.
- Cumhuriyet* (1990) Süzer'in Gökdelenini Kurtarma Operasyonu, 11.1.1990.
- Cumhuriyet* (1989) Süzer Süzüyor, 9.7.1989.
- Cumhuriyet* (1989) Gökdelen Kurtarma, 8.7.1990.
- Cumhuriyet* (1989) Kurtarma 25 Bölgede, 9.7.1990.
- Cumhuriyet* (1986) İstanbul, Beyrut Olma Çabasında, 4.11.1986.
- Dünya* (1999) Yurtdışı İş Hacmi 35 Milyar Dolar.
- Evrensel* (1999) Mega Rantkent İstanbul, 16.02.1999.
- Evrensel* (1999) İstanbul'un Mezar Taşları, 2.2.1999.
- Fortune* (1988) İstanbul; The Linking Point, *Fortune*, 11.04.1988
- Gazete Pazar* (1998) Yerli Mimarlar Kazan Kaldırdı, 4.10.1998.
- Günaydın* (1990) Gökdelenler Dizginlensin, 29.06.1990.
- Güneş* (1990) Hedefte Üç Gökdelen, 4.5.1990.
- Güneş* (1990) Mimarların Gökdeleni Karşı Savaşı, 28.06.1990.
- Güneş* (1990) Belediyelere Hükümet Kelepçesi, 8.5.1990.

- Güneş* (1990) Gökdelenler Danıştay'dan Döndü, 3.5.1990.
- Güneş* (1990) Spekülasyon Asansöre Bindi, 7.4.1990.
- Güneş* (1990) Gökten İstanbul'a Kilit, 6.4.1990.
- Hürriyet* (2000) Bu Harita İstanbul'u Finans Merkezi Yapacak, 4.05.2000.
- Hürriyet* (1999) STFA Genel Kurmayın Temizliğine Göz Dikti, 21.07.1999.
- Hürriyet* (1999) Beyoğlu'nu Dünyaya Taşıyacağım, 14.04.1999.
- Hürriyet* (1999) DYP, Ekonomide Hak Düzenini Kuracak, 1.4.1999.
- Hürriyet* (1999) Beş Yıldızlı Yaşam, 28.05.1999.
- Hürriyet* (1995) İstanbul'u Peşin Para Satıyorlar, 20.2.1995.
- International Herald Tribune* (1986) İstanbul, *International Herald Tribune*.
- Kilometre* (1992) Dalan: Hep Frenlediler, Ekim, İstanbul, *Kilometre*.
- Milliyet* (1990) İstanbul'a Beş Trilyonluk Gökdelen, 09.06.1990.
- Milliyet* (1988) İlk Gökdelenler, 2.01.1988.
- Milliyet* (1986) İstanbul-New York Tartışması, 14-15.06.1986.
- Özgür Gündem* (1992) Özal Dikine İstanbul İstiyor, 3.12.1992.
- Paris Match* (1989) İstanbul, *Paris Match*, 4.05.1989.
- Radikal* (1999) Önlenebilen Yükseliş, 2.03.1999.
- Sabah* (1999) Beş Yıldızlı Konutlar, 6.6.1999.
- Sabah* (1997) Silivri'den Singapur Olursa, 15.02.1997.
- Sabah* (1992) İstanbul, Uluslararası Finans Merkezi Olmaya Hazır, 1.12.1992.
- Siti* (1999) Belediye'nin Kültür Politikaları Üzerine, *Siti*, Ocak.
- Yapı* (1986) İstanbul Newsweek'te, *Yapı Dergisi*, 69.
- Yapı* (1989) İstanbul ve Gökdelen/Görüşler, *Yapı Dergisi*, 19-26.

BİR “ÜTOPYA” OLARAK BAHÇEŞEHİR*

Hatice KURTULUŞ

istanbul’un genişleyen metropoliten çeperinde yeni bir yerleşim örüntüsü olarak ortaya çıkan planlı alt kentler, Türkiye’nin kentleşme deneyiminde yeni bir olgudur. Sanayi öncesi kentlerde çekirdeği oluşan ve sanayi kentyle birlikte yaygın yerleşmeler haline gelen alt kentler, modern kentleşme literatürüne orta sınıfın yarattığı bir mekânsal farklılaşma biçimi olarak girmiştir. Bugün bütün dünyada alt kentleşme (suburbia) ya da alt kent (suburb) denildiğinde ilk akla gelen, kentin merkezi alanlarının dışında, orta sınıflar için planlı olarak kurulmuş yerleşmelerdir. Ülkelere göre bazı farklılıklar içerse de bu ilk izlenim 1980’lere kadar büyük oranda doğrudur. Alt kentleşme olgusu, daima, belirli ekonomi politikaları, sermaye birikim biçimi, toplumsal işbölümü, sınıfların konumu ve mekânsal olumsuzluklar gibi bağlamlara bağımlı mekânsal farklılaşmayı işaret etmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin kentleşme deneyiminde alt kentlerin, ne tür bağlamlara bağımlı olarak ortaya çıkmış mekânsal yapılar oldukları araştırmaaya değer bir konudur.

1980’lerden itibaren ileri sanayi toplumlarında alt

* Bu araştırmanın dayandığı saha çalışması, 2003 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilmiştir. İstanbul’un bu en sıcak ayında sahada neşeyle ve merakla çalışan öğrenci arkadaşlarım ve meslektaş dostlarım olmasa bu araştırma ortaya çıkmazdı. Hepsi birer bilim insanı adayı olan sevgili Ahmet, Asalet, Apo, Derya, Gülistan, Nevra, Nihat ve Serpil’e; işlerini ihmal edip bizimle anket yapan İbo’ya ve araştırma boyunca her türlü yardımı benden esirgemenen sevgili dostum Besime’ye borcumu ödeyemem. Araştırmanın kalbini oluşturacak mülakatlardan birini gerçekleştirdiğimiz, elindeki bilgi ve kaynakları cömertçe bizimle paylaşan Emlak Pazarlama A.Ş. yetkilisi Ercan Bey’e katkılarından dolayı teşekkür borçluyum. Ayrıca uzun süredir Bahçeşehir’de yaşayan ve sadece derinlemesine mülakat randevularının alınmasında değil, lojistik olarak da bütün araştırma ekibini destekleyen Karaman ve Korkut ailelerine kalpten teşekkür ederim. Bu araştırmanın sayısal verilerini bilgisayar ortamında düzenleyen ve frekans tablolarını ortaya çıkaran, Muğla Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü araştırma görevlileri sevgili Ayla Top ve Ünal Bozyer’e emek ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.

kentleşme olgusu yeni boyutlar kazanmaktadır. Bu boyutlardan biri, yeni ekonomi politikalarına uyum yapabilen orta sınıfların, klasik alt kentlerini terk edip kentin merkezi alanlarına geri dönme eğiliminin neden olduğu dönüşümlerdir. Bu terk edişin başlıca nedenleri arasında, sosyal devlet politikalarının sona ermesiyle, alt kentlerin, giderek kuruluş niteliklerini kaybederek sınıfsal, ırksal ve etnik farklılıkları barındırır hale gelmesi ve pür konut alanı özelliklerini kaybetmeleri bulunmaktadır. Alt kentleşmede bir diğer boyut ise, toplumun alt sınıflarını dışlayıcı biçimde dışarı kapalı olarak inşa edilen ve orta sınıftan çok, üst-orta ve üst sınıflara yönelik üretilen yeni alt kentlerdir. İleri sanayi ülkelerindeki bu yeni mekânsal farklılaşmalar aynı zamanda sermaye birikim sürecinin elementlerinden birini oluşturmaktadır.

1980'lerden sonra Türkiye'de ortaya çıkan alt kentleşme ise, Batıda yaşanan bu iki ayrı alt kentleşme biçiminin bir sentezi gibidir. Bir yandan, geleneksel orta sınıfların konut talebine uygun planlı konut alanları yaratmak üzere kamu kaynaklarıyla desteklenen toplu konut projeleri, diğer yandan yükselen sınıflara seçkinlik kazandıracak, dünyadaki örneklerine benzer, kentin yalıtılmış alt kent projelerine aktarılan kaynaklarla, kapitalist kentleşme sürecinin iki ayrı döneminde ortaya çıkan iki tür alt kentleşme Türkiye'de aynı anda yaşanmaktadır.

Bu çalışmada ele alınacak olan ikinci tür alt kentleşme biçimidir. Bahçeşehir örneği ile tartışılacak olan bu yeni alt kentleşme sürecinin ele alınışında iki boyutlu eleştirel bir çerçeve kurulmaya çalışılacaktır. Bu eleştirel çerçevenin birinci boyutunu, Türkiye'de alt kentleşmenin ele alınmasında, orta sınıf talebinin belirleyiciliğine vurgu yapan kültürel bakış açılarının yarattığı eksik kavramsallaştırma oluşturacaktır. İkinci boyutunu ise, toplumsal ilişkilerin kendilerini mekânda yansıttıklarına dair Şikago Okulundan gelen yaygın bakış açısının, mekânın taşıdığı olumsuzlukları ihmal eden yaklaşımına getirilecek eleştiri oluşturacaktır. Bu eleştirel çerçeve içinde, İstanbul Metropoliten Alanında yeni bir yerleşme örüntüsü yaratan Bahçeşehir, olgunun arkasındaki gerçeklik düzleminin keşfine olanak verecek bir yöntemle çözümlenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada, toplumsal, ekonomik ve tarihsel etmenlerin zaman/mekân boyutunda bir araya gelerek, potansiyel olanı nasıl ortaya çıkardıkları; ortaya çıkan mekânsal farklılaşmanın ne tür toplumsal, ekonomik ve kültürel sonuçlar yarattığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, İstanbul'da ortaya çıkan yeni mekânsal ayrışmaları yönlendiren sermaye birikim biçimi, bu birikime olanak sağlayan politikalar ve araçları, arazi kaynakları, sermayenin yeni donanımı, emeğin yeni bölünme biçimleri ve yeni sınıfsal konumlar, olgunun arkasındaki gerçeklik düzleminin keşfine olanak verecek sorgulama alanları olarak ele alınacaktır. Diğer yandan, ortaya çıkan olgunun beslediği mekânsal farklılaşma yoluyla billurlaşan toplumsal ayrışma ve giderek azalan ortak paylaşılanlarla buharlaşan "kamu"nun yarattığı bu yeni kentleşme aşaması betimlenmeye çalışılacaktır.

Eleştirel Bir Kuramsal Çerçeve Denemesi

Türkiye'nin metropoliten alanlarında 1980'lerin ortalarından itibaren büyük sermaye yatırımlarıyla üretilmeye başlayan alt kentler, 1990'larda orta ve üst - orta sınıfların değişen/yaratılan konut talebiyle yaygınlaşmış ve metropoliten çeperlerin yeni formunun bir parçası haline gelmiştir. Sanayi kapitalizminin hakim yerleşmesi olarak ortaya çıkan modern sanayi kenti ve sanayiye merkez dışına atan metropoliten kentin gelişme dönemlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkan alt kentleşme bir mekânsal farklılaşma olarak daima sermaye birikim süreçleri ve toplumsal sınıfların pozisyonuna göre biçimlenmektedir.

Alt kentleşme konusunda başyapıt olarak kabul edilen iki çalışmada, ütöpik olarak kurgulanan ile gerçekleşen alt kentler konusunda geniş bir çerçeve bulunmaktadır. Gans'ın 1967'de yayınlanan *Levittowners* ve Fishman'ın 1987'de yayınlanan *Burjuva Ütopyaları* adlı çalışmaları, Türkiye'deki "gecikmiş" alt kentleşmenin analizi için önemli kavramsal ipuçları sunmaktadır. Diğer yandan sanayi kapitalizminin yarattığı kentleşme sürecinde sınıfsal eşitsizliklerin mekânda yeniden düzenlenişine tanıklık eden Engels, 1845'de yazdığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* adlı kitabında bu yeniden düzenlenişini betimlemektedir (Engels, 1997). 19. yüzyılın en büyük sanayi kentlerinden biri olan Manchester'da sefalet halindeki işçi sınıfı mahalleleri kentin büyük bir kısmını oluştururken; kentin kırsal çeperinde, bu sefalet mahallelerinden mekânsal olarak ayrılmış burjuva yerleşimleri bulunmaktadır (a.g.e). Fabrika sahipleriyle, orta sınıf yöneticilerin yaşadığı bağımsız villalardan oluşan bu alt kentler, 19. yüzyıldaki sınıfsal ayrışmanın mekânda yeniden düzenlenişini göstermektedir. Bu çerçevede, sanayi toplumlarında alt kentleşmeye üç aşamalı olarak bakılabilir.

Alt kentlerin tarihsel gelişimini araştıran Fishman'a göre, alt kentleşmenin ilk aşaması, Londra'da 18. yüzyıl kent yaşamının bir parçası olan, orta sınıfların hafta sonlarını geçirdikleri kır villalarının sürekli yerleşime dönüştürülmesidir (1987). Bu sürekli yerleşim biçimi 19. yüzyılın ortasından itibaren diğer sanayi kentlerinde hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanayi kentinde, merkezde yükselen arazi fiyatları, yatırımcıları kentleri çevreleyen kır arazilerine yönlendirmekte ve bu araziler, toprak spekülâtorleri eliyle hızla yerleşime açılmaktadır.

Bu yeni yerleşim biçiminin bir "burjuva ütopyası" olarak planlanması ise 19. yüzyıl ütöpik düşüncesinden etkilenen ve insan için mükemmel bir yaşam çevresinin üretilebileceğine inanan Ebenezer Howard tarafından geliştirilmiştir. Howard'ın *Geleceğin Bahçe Şehirleri* (*Garden Cities of Tomorrow*) olarak adlandırdığı altkent planlaması, 1900'lerin başında İngiltere'de uygulamaya başlamış ve hızla kıta Avrupası ve New Deal Politikaları kapsamında Amerika'da, yeni bir yaşam ve yerleşim tarzı olarak sunulmuş ve yaygınlaşmıştır (Le Gates ve Stout, 1996). Fishman'ın "burjuva ütopyası" olarak adlandırdığı bu bahçe şehirler, Howard için, sanayi kentlerinin hava kirliliği, kalabalığı ve

düzensiz yerleşiminden kaçıp, planlı, doğayla bütünleşik ve tüm fonksiyonlarıyla kendine yeten yeni kentlerdir.

Ancak 19. yüzyılın ütopyası olan bu kendine yeten alt kentler, 20. yüzyıl Avrupa kentleri ve özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan kentlerinde ütopik karakterinden çok fordist üretim tekniğiyle kitlesel olarak üretilen orta-sınıf yerleşmelerine dönüşecektir. "Burjuva ütopyası"ndan sonra, "Amerikan Rüyasının savaş sonrası versiyonu" olarak sunulacak olan alt kentlerin, aslında orta sınıflar için bir "rüya" olmadığı Gans'ın araştırmasıyla ortaya çıkacaktır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki alt kentleşmenin ilk örneklerinden olan Lewittown'da yaptığı saha araştırmasında Gans, sunulu bir rüyanın gerekleri ile bu yeni sosyal ve çevresel koşullara kendilerini uyarlayabilmek için aşırı çalışmak zorunda kalan bir orta sınıfın varlığından söz etmektedir (1996).

Orta sınıf, II. Dünya Savaşı sonrasında genişleyen fordist seri üretimin, iş-gücünü olduğu kadar, pazardaki potansiyel müşterisini oluşturmaktaydı. Writh'in, modern kent yaşamının, kentlilerin heterojen bir yapıya uyum sağlama süreci olduğuna ilişkin yaklaşımının (1996) tersine, alt kentler, orta sınıfa, sınıfsal ırksal ve etnik olarak homojen bir yerleşim vaat edilmekteydi. Orta sınıfa yeni bir kentsel yaşam tarzı olarak, bir "rüya" gibi sunulan bu yeni yerleşim ve yaşam tarzı aynı zamanda fordist birikim modelinin yapısal elementlerini taşımaktaydı. Bir yandan, kentin kalabalığından, sınıfsal ve ırksal karmaşasından uzakta, planlı ve steril bir çevrede, kendi sınıfının mensuplarıyla uyumlu bir yaşam sürdürme vaadi; diğer yandan otomobil ve ev sahibi olabilmek için sosyal devletin de desteği ile uzun vadeli kredi olanaklarıyla inşa edilen alt kentler, kolaylıkla orta sınıflar için bir yaşam hedefine dönüştürülmekteydi. Bu süreç, Keynesyen ekonomi politikalarının, kamu harcamaları ile canlandırdığı savaş sonrası sermaye birikim modelinin aktörleri tarafından yönlendirilmekteydi. Bu aktörlerin başında otomobil ve petrol sanayileriyle paralel büyüyen devlet destekli kentsel alt yapı yatırımları ve geniş arazilerin yapılaşmaya açılarak üzerlerinde kitlesel olarak inşa edilen alt kent yatırımları gelmekteydi.

Başlangıçta sınıfsal ve ırksal riskleri de ortadan kaldıracak biçimde sunulan bu yeni yerleşim biçimi ve yaşam tarzı, orta sınıfı mekânda ayırtıran bir dinamik içermekteydi. Ancak 1970'lere gelindiğinde alt kentler, Amerikanın beyaz orta sınıfının mutlu, konforlu ve sosyal bir yaşam sürdürdükleri canlı yerleşmelerden çok, ailece çalışan orta sınıfın yatakhane kentlerine dönüşmüştür. 1980'lerde ise değişen ekonomi politikalarıyla azalan sosyal devlet harcamalarının da etkisiyle yatakhane kentlerden de, eğlence, iş ve spor sektörlerini barındıran, düşük gelirli ve etnik azınlıkların yerleştiği alanlara dönüşmektedir (Lang ve Danielson, 1997). Kentlerin yeni ekonomi politikalarıyla bütünleşebilen yeni orta ve üst orta sınıfları ise bu eski alt kentleri boşaltarak iki yeni yerleşim biçimine taşınmaya başlamışlardır. Bunlardan birincisi, kentin merkezinde, büyük sermaye yatırımlarıyla yeniden soylulaştırılarak, orta ve üst orta sınıflara sunulan eski bina ve bina kompleksleri, ikin-

cisi ise, özellikle metropoliten alanların çeperlerinde yine büyük sermaye yatırımları ile geliştirilen, dışarıya duvarlarla kapalı, lüks konutlar ve yüksek maliyetli çevre düzenine sahip kapalı yerleşmelerdir.¹

Alt kentlerin ortaya çıkışı ve evrimi, mekânsal farklılaşmanın sorgulanabileceği tarihsel bir deneyim olarak ele alınabilir ve mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin çözümlenmesine katkıda bulunabilir. Harvey'in mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapıyı ilişkilendirmek için ortaya koyduğu yaklaşımda mekânsal farklılaşmanın kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde ele alınması gerekliliği vurgulanmakta ve kapitalist toplumdaki çelişkilerin büyük kısmını mekânsal farklılaşma biçimleriyle somutlaştığına dikkat çekilmektedir (1992). Alt kentler mekânsal farklılaşmanın somut örnekleri olarak yeniden üretilen toplumsal ilişkiler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ilişkilerin, toplumsal işbölümü ve üretim süreçleriyle bağlı olması nedeniyle, toplumsal sınıfların karşılıklı konumları mekânsal farklılaşmada başat rollerden birini oynamaktadır. Üstelik toplumun, sadece emek ve sermaye kesimlerinin oluşturduğu iki sınıftan değil, daha fazla sayıda sınıfsal konumdan oluştuğu düşünüldüğünde (Marx, 1976), mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiler daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu nedenle alt kentleri, tek yanlı olarak, değişen sınıf kültürü, yeni bir yaşam tarzı talebi ya da orta sınıf rüyasının yarattığı farklılaşmış yerleşimler olarak ele almak olguyu açıklayabilmek için yeterli bir yaklaşım olamamaktadır.

Mekânsal farklılaşma ile toplumsal ilişkiler arasındaki karmaşık bağlantıya Harvey, bazı etmenler aracılığı ile açıklık getirmektedir (1992). Bu etmenler üç grupta toplanabilir:

1. Sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan temel etmen;

2. Kapitalizmin çelişkili ve evrimsel niteliğinin yarattığı ikincil etmenler (emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, tüketim kalıpları ve yaşam biçimi, yönlendirilen ideolojik ve politik bilinç, toplumsal devingenliğe getirilen engeller);

3. Geçmiş üretim biçimlerinden kalmış toplumsal ilişkileri yansıtan etmenler

Özellikle, klasik sınıf konumlarında farklılaşmayı getiren 2. tür etmenler, mekânsal ayrışmanın farklı biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, emeğin bölünüşüne neden olan göç hareketleri, belli mahalle ve yerleşmelere olduğu kadar mesleksi tabakalaşmaya da etnik bir özellik kazandırmaktadır (a.g.e). Burada etnik ya da ırksal konum, sınıf konumunun önüne geçmekte ve mekânsal farklılaşmayı belirleyen faktör olabilmektedir. Amerika'da köleliğin kaldırılmasına rağmen siyahların baskı altında olması ya da Avrupa kentlerinde etnik azınlıklara uygulanan dışlama nedeniyle oluşan gettolar bu tür mekânsal farklılaşma ve ayrışmanın örnekleridir.

¹ Soylulaştırma ve Kapalı Yerleşmelerle ilgili daha geniş bir çerçeve için bu kitapta yer alan, Besime Şen ve Hatice Kurtuluş'un çalışmalarına bakılabilir.

Ancak bütün bu ikincil ve üçüncül etmenlere karşın, mekânsal farklılaşmayı belirleyiciliği bakımından daha önemli olan, birinci etmene bağlı olarak ortaya çıkan mekânın üretilme biçimidir. Kapitalist kentleşme sürecinde yapıları çevre ve alt kentlerin ortaya çıkışı, spekülâtör yatırımcı ve toprak sahibi, arazi-emlak komisyoncuları ve bunların finans ve kamu kurumları tarafından desteklenmesiyle bağlantılıdır. Harvey'in ifadesiyle,

"...sermaye birikiminin sürdürülmesi bağlamında, yerel etkinlikler ve kararlar ile konut pazarındaki davranışların mikro ve makro yönlerinin eşgüdümü kamu ve finans kurumları aracılığı ile sağlanır. Bu kurumlar, kentleşme sürecinin dinamiğini, sermaye birikimi ve ekonomik krizlerin yönetimi doğrultusunda düzenlerler ve aynı zamanda etkilerini öyle kullanırlar ki, mekânsal farklılaşmanın anahtarlarını oluşturan belli kalıplar üretilir... Bu süreç diğer yandan bireysel seçim yetisini de sınırlar... Mekânsal farklılaşma hâlihazırda ve büyük ölçüde üretilmiş durumda ise, bireyler tercihlerini buna uydurmak zorundadır" (1992)

Alt kentleşmeyi yaratan temel dinamiğin, orta sınıfların tercihlerini de yönlendiren, daha kapsamlı bir arka planı bulunmaktadır. 19. yüzyıl İngiltere'sinden, II. Dünya Savaşı sonrasına ve oradan da 2000'li yıllara kadar, alt kentler orta ve üst orta sınıflara, yeni, konforlu, mutlu ve seçkin bir yaşam tarzı vadeden reklam kampanyalarıyla satışa sunulmaktadır. Kent merkezinin "ne denli kötü" olduğu da yine bu reklam kampanyaları ile akıllara yerleştirilmektedir. Bu durumda orta sınıfın tercihi, sermaye birikim sürecinin bir parçası olarak yaratılmaktadır. Bu sermaye birikim düzeninde, yani üretim süreçlerinde meydana gelen dönüşümler de mekânda yeni farklılaşmalar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin erken dönem kapitalizminin henüz yeterince seri hale gelmemiş üretim biçiminin yarattığı alt kentleşme, daha çok kır evlerinin sürekli hale dönüştürülmeleri ve çevrelerinde yeni bağımsız konutların inşa edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası fordist seri üretime dayalı birikim sürecinde, alt kentler, geniş ölçekli ve seri olarak üretilmektedir. 1980'lerden sonrası esnekleşen üretim süreçlerine bağlı olarak yaratılmaya çalışılan yeni tüketim kültürü ve onun sembollerine uygun olarak farklı maliyet, kalite ve estetikte farklılaşmış ve çeşitlenmiş yeni alt kentler üretilmektedir.

Eğitim, mesleki farklılaşma, göç ve benzeri nedenlerle bölünen emek, bir yandan da eğitim ve çalışma yaşamından edindiği kültürle yarışmacı ve çıkarıcı bir birey olmakta ve kendi çıkarlarını maksimize edebileceği vaat edilen bir yaşam çevresinin potansiyel müşterisi olmaktadır. Harvey, beyaz yakalı orta sınıfın bu tercihini "çıkarıcı bireycilikten doğan, reklamcılarca beslenen ve kapitalist birikim mantığıyla zorlanan yaratılmış bir "mit" olarak ifade etmektedir (1992). Alt kentlerde sürdürülen yaşantının kendisi ise, orta sınıfların bu mite uyumlu davranabilmek için katlandıkları çeşitli kısıtlama ve zorunluluklar içermektedir (Gans,1996). Bu çerçeve içinde, alt kentleşmenin, bağımsız bir sınıfsal tercihten çok, emeğin bölünüşü üzerinden, sermaye birikiminin sağ-

lanması amacıyla kurgulanan bir yapılı çevre ve yaşam tarzı sunum biçimi olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede Türkiye'deki alt kentleşme, farklı sınıf konumları ile sermaye birikim süreçleri arasındaki ilişkiler analiz edilerek anlaşılabilir.

İstanbul'da Alt Kentleşmenin Evrimi Üzerine

Türkiye'nin kentleşme deneyiminde, mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapı arasındaki ilişki, kapitalistleşme sürecinde emeğin bölünme biçimleriyle bağlantılıdır. Türkiye'de kentleşme sürecini başlatan etmen 19. yüzyıldan beri yoğun göç hareketleridir. Belirli kentlere yığılan ve o kentlerin hâlihazır yerleşim alanlarına sığamayan işgücünün barınma gereksinimi mekânsal farklılaşmaya neden olmaktadır. Ancak bu farklılaşmanın biçimini belirleyen temel etmen, bu yeni iş gücü, kentin sermaye birikim süreci ve topraktaki mülkiyet örüntüsü arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, İstanbul örneğinde ve üç ayrı tarihsel dönemde ele alınarak betimlenmeye çalışılacaktır.

I. Dönem: 19. Yüzyılda İstanbul'da Sıllık Alt Kentleşme ve Sayfiye Yerleşimi

Avrupa'nın sanayi öncesi kentlerinde olduğu gibi geleneksel İstanbul'da da kentin üst ve üst orta sınıflarının (asker-bürokrat seçkinler, varlıklı esnaf, tüccar ve ticari çiftlik sahipleri) belli mevsimlerde kaldıkları ikinci konutları vardır. İngiltere örneğinde 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında yaşanan, ikinci konutların sürekli konut haline dönüşme süreci, İstanbul'da da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişme, İstanbul'da sermaye birikim olanaklarının artmasıyla yakın ilişkilidir. 19. yüzyılda İstanbul'da sermaye birikimi iki kanaldan gerçekleşmektedir. Birincisi, uluslararası ticarete ara kent işlevinden dolayı gelişen ticaret kapasitesinin yarattığı ticaret burjuvazisinin kontrol ettiği birikim olanakları; İkincisi ise, Balkanlardaki bağımsızlık hareketleri nedeniyle, Balkanlardaki geniş çiftlik arazilerini satarak İstanbul'a göç eden ve İstanbul çevresindeki özel mülk çiftlik arazilerini satın alarak ticari tarım işletmelerine dönüştüren çiftlik sahiplerinin elinde biriken sermayedir (Kurtuluş, 1999). Kiray'a göre,

"...Öncelikle bu sınıflar, tren ya da atlı araba ile ulaşılabilen mesafede geniş arazi içinde daimi konutlar edinmişlerdir. İkinci aşamada da varlığı artan orta ve üst orta tabakaların tek hakim şehir etrafında, sanayi öncesi üst tabakalarının yaşantısına özenen sayfiye evleri ve köşklerinden oluşan, yılın belirli aylarında oturdukları sayfiye yerleşmeleri ortaya çıkmıştır." (1998)

Bu tür yerleşmelere tam olarak alt kentleşme demek mümkün değildir (a.g.e). Aynı yıllarda İngiltere ve Kıta Avrupa'sındaki sanayi kentlerinin etrafını çeviren yoğun alt kentleşmeye göre, İstanbul'daki daha çok, 18. yüzyılda

İngiltere’de ticaret burjuvazisinin kır konutlarını daimi konuta dönüştürdüğü erken modele benzemektedir.

Bu dönemde yalnızca sermaye birikimi yapabilen üst sınıflar değil, bu iş kollarında çalışabilecek beceride işgücü de gelirlerini artırmakta ve değişen gelir durumuna bağlı olarak sınıf konumunda bölünmeler yaşamakta, mekânsal olarak ayrışmaktadır. 19. yüzyılın ticari sermaye birikimi sürecinde zayıf da olsa bir orta sınıf ortaya çıkmakta ve eski, etnik ve dinsel kökene dayalı yerleşmelerinden ayrılarak yeni yerleşmelere taşınmaktadır (Ortaylı, 1977; Tekeli 1994). Ancak 19. yüzyılda, kentin yeni iş merkezinin çeperindeki bu yeni konut alanları da yine alt kentleşme özelliği taşıyacak kadar yoğun ve yaygın yerleşmelere dönüşmeyecektir.

19. yüzyılda İstanbul’da ortaya çıkan mekânsal farklılaşmanın, etkin bir alt kentleşme ile sonuçlanmaması, ticari sermaye birikim sürecinin kısa sürmesi ve sanayi kentini ortaya çıkaramaması ile ilgilidir. I.Dünya Savaşı sonrasında, siyasi ve ekonomik etkinliğinin yansısı nüfusunu da büyük ölçüde kaybedeceği için İstanbul’da mekânsal farklılaşma süreci de tamamen silikleşecektir.

II. Dönem: Metropolitenleşme Sürecinde Kendiliğinden Alt Kentleşme Modeli Olarak Gecekondu Yerleşimleri ve Apartmanlaşan Sayfiye

İki dünya savaşı arası dönem, Türkiye için kentleşme hızının düşük, ancak modernleşme projesi çerçevesinde modern kent planlaması uygulamalarının yoğun olduğu bir dönemdir (Tekeli, 1994). Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan tarımsal topraklarda ve kentsel alanlarda temel sorun, Kurtuluş Savaşı sonrasında Anadolu’da kalan nüfus ile mübadeleyle gelenlerin iskânı ve devlet eliyle kurulacak sanayilerin yer seçimidir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise dünyadaki yeni ekonomik işbölümüne ve sermaye birikim modeline bağlı olarak Türkiye’nin benimsediği politikalar ve tarımda başlayan yapısal çözülme, tarımdaki işgücünün bölünmesine ve kitlesel göçlere neden olmuştur. Henüz kırılma dönemi atlatmamış olan devlet destekli kentsel sanayiler için bu göçmen nüfus, düşük maliyetli bir işgücü olarak hızla emilmeye başlamıştır. Ayrıca göçün hızı ile kentsel sanayilerin istihdam kapasitesi arasındaki fark da sanayi için geniş bir yedek işgücü ordusu yaratmıştır. Bu süreçte kentsel sanayilerde istihdam olamayan göçmen nüfusun kentte yarattığı, yeni iş kolları ve meslekler (enformel sektör), emeğin bölünmesinde önemli rol oynamıştır.

İstanbul’un metropoliten büyüme sürecini başlatan gelişmeler, mekânsal farklılaşmayı ortaya çıkaracak tüm elementleri barındırmaktadır. Bu farklılaşma, öncelikle, bu dönemim sermaye birikim biçimi içinde emek ve sermayenin ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma ile somutlaşmaktadır. Bu ilişkide, birikim için kamu olanaklarını sermayenin hizmetine sunan ekonomi politikalarının belirleyici rolü bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti hazinesinin Osmanlı’dan devraldığı geniş hazine topraklarını “işgal” ederek, kendi

Ürettikleri düşük maliyetli gecekonduyla yerleşime açan göçmenlerin engellenmemesi bu politikaların bir sonucudur. Bu özgün mekânsal farklılaşma başlangıçta kısmi ve geçici bir yerleşme biçimi olarak görülmüştür. Ancak emeğin maliyetini düşürerek sanayiye ucuz iş gücü sağlaması nedeniyle, etkin bir engelle karşılaşmadan, kısa zamanda yerleşik bir mekânsal fenomene dönüşmüştür.

Amerika'da fordist üretim sürecinin genişlettiği ücretli orta sınıf, kendilerine Amerikan Rüyası olarak sunulan alt kentlerde konut satın alarak birikime ikincil katkısını yapmaktaydı. Türkiye'de de aynı yıllarda ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla yaratılmaya çalışılan sermaye birikimi için, ucuz işgücü deposu olan gecekondu benzer bir katkı sağlamaktaydı. Her iki birikim modelinde de sosyal devlet alt kentleşmeyi yaygınlaştıracak açık ya da görünmez destekler sağlamaktaydı. Amerika'da kamu ve finans kurumlarının alt kent yatırımcıları dolayısıyla orta sınıflara sağladıkları geniş kredi olanaklarına karşın Türkiye'de devlet emek kesimine, hazine arazilerini işgalini görmezlikten gelme yoluyla bedava arazi sağlamaktaydı.

Gecekondulaşmanın bir tür alt kentleşme olarak değerlendirilebilmesi, mekânsal farklılaşmayla kapitalist üretim süreçlerini bağlantılı bulan bakış açısıyla mümkündür. 1950'lerden 1970'lerin sonlarına kadar İstanbul metropoliten alanı, merkezden çevreye doğru saçaklanma² şeklinde dağılan farklı ölçekteki sanayiler ve bu sanayilerin çevrelerinde yerleşmiş geniş gecekondu çemberleriyle biçimlenmektedir. Bu nedenle gecekondulaşma, Türkiye'de kırsal göçün sağladığı işgücü ile gelişen beslenen ithal ikameci üretim yapısının yarattığı bir mekânsal farklılaşma biçimi ve plansız/kendiliğinden bir alt kentleşme olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan İstanbul'un metropoliten büyüme sürecinde işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasıyla genişleyen orta sınıflar eski sayfiye yerleşmelerini daimi yerleşmeler haline dönüştürmeye başlamışlardır. Eski tren yolu ve deniz ulaşımının sağladığı olanakla eski sayfiyeler, merkezi iş alanlarındaki hizmet sektöründe çalışan orta sınıflar için, merkezde yükselen rantlardan kaçma olanağı sağlamaktaydı. Sayfiyelerin düzenli yerleşmeler haline gelmesiyle birlikte merkezle eski sayfiye yerleşimleri arasındaki boşluklar da (tarla, bostan ve çiftlik arazileri) kısa zaman içinde yerleşime açılmaya başlamıştır. Anadolu ve Avrupa yakasında tren yoluyla merkeze bağlı eski sayfiyelerin orta sınıflar için düzenli konut alanı haline dönüşmesi de İstanbul'a has alt kentleşmenin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Zamanla aradaki boş arazilerin parselasyon yoluyla yerleşime açılması ve tren yollarına paralel olarak gelişen karayolu bağlantısı, eski sayfiyelerle kenti birleştirerek bütüncül bir orta sınıf yerleşim örüntüsü oluşturmıştır.

² Saçaklanma terimi Kiray'ın (1998), İstanbul Metropoliten Alanının büyüme biçimini açıkla-
ken ürettiği bir kavramdır. Burada da bu anlamıyla kullanılmaktadır.

III. Dönem: Doğrudan Sermaye Birikim Aracı Olarak Alt Kentler

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren değişen ekonomi politikaları, ithal ikameci sanayileşme sürecinde devletin sermayeye dolaylı yollardan sağladığı bazı kaynakları doğrudan sağlamasına olanak tanımaktadır. Bunların başında kentleşme sürecinde ortaya çıkan kentsel rantlar gelmektedir. Ancak yeni kentsel rantlar yeni mekânsal farklılaşmalarla ortaya çıkabilmektedir. Sermayenin ve emeğin değişen konumları ve sınıf içi bölünmeler ise, yeni mekânsal farklılaşmalara zemin oluşturmaktadır. İstanbul’un metropoliten formunda gecekonduların oluşturduğu alt kentleşme örüntülerinin yanında biçim ve içerik olarak farklılaşmış yeni alt kentlerin ortaya çıkışı, üretim ilişkilerinde ve paylaşımda yeni bir dönemin mekânda somutlaşmasına işaret etmektedir. İthal ikameci dönemde üretimi temsil eden emek kesiminin gecekondularının yanında, tüketimi temsil eden, sermaye birikimi, eğitim, mesleki uzmanlaşma ve gelir düzeyi yoluyla bölünmüş orta ve üst orta sınıflara göre tasarlanmış, planlı alt kentler doğmaktadır. Dünyadaki klasik alt kentleşme deneyiminden yola çıkarak bu yeni yerleşmelerin ortaya çıkışı, daha çok, global tüketim kültürünün taşıyıcısı orta sınıfların, ya da küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni profesyonellerin konut ve yaşam tarzı talebiyle açıklanmaktadır (Aksoy ve Robins, 1994; Öncü, 1999). Oysa bu süreci tek başına orta sınıfın değişen konut ve yaşam tarzı talebi ve küresel tüketim kültürünün sembollerıyla açıklamak mümkün değildir. Tıpkı 19. yüzyılda İngiltere’de ya da savaş sonrası Amerika’da olduğu gibi 1980’ler sonrası Türkiye’de de, sunulu bir yapı çevre, yaşam tarzı ve yeni tüketim kalıplarıyla bir orta sınıf kültürü kurgulanmakta ve yukarıda sözü edilen nedenlerle bölünmüş olan emek bunun için en uygun sınıfsal zemini oluşturmaktadır.

Diğer yandan değişen ekonomi politikalarıyla kentsel yatırımların bir gelişme sektörü olarak desteklenmesi ve birikim sürecinin yeni aktörlerinin sahneye çıkması yeni mekânsal farklılaşmalarla billurlaşmaktadır. 1980’li yıllara gelindiğinde İstanbul’un metropoliten makro formu, boşluksuz bir yağ lekesi görünümündedir. Metropoliten alanın yeni çeperindeki araziler, ikinci otoyol (TEM) geçişi ile bir yandan yeni gecekondular yerleşmeleri, diğer yandan büyük sermaye yatırımları ile gerçekleşen geniş ölçekli alt kentlerle yerleşime açılmaktadır. Bu alt kentleşme belli olumsal etmenler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan birincisi, İstanbul’un yeni çeperindeki özgün bir mülkiyet örüntüsü olan ve hâlâ bakir olan geniş özel mülk çiftliklerdir. Kentin 19. yüzyıldaki ekonomik-sosyal yapısı ve mülkiyet örüntüsünün bir parçası olan bu çiftlikler, yeni sermaye birikim modelinde etkin rol oynayacaktır. Bir diğer olumsal etmen geniş kentsel yatırım projelerinin kamu ve özel finans kurumları tarafından desteklenmesini sağlayan ekonomi politikaları ve yasal düzenlemelerdir. Bir diğeri ise sermaye ile iktidar seçkinleri arasında her zaman gizil olarak var olan kayırmacılık ilişkilerinin değişen politik ahlakla birlikte meşruiyet kazanmasıdır. Bu olumsal faktörlerin yönlendirdiği mekânsal farklılaşma biçimlerinden biri olarak alt kentler, bu çalışmada, Bahçeşehir örneğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

BAHÇEŞEHİR

Araştırma Yöntemi Üzerine

Bahçeşehir araştırması, İstanbul'da yeni bir mekânsal farklılaşma ve ayrışma biçimi olarak ortaya çıkan alt kentleri temsil eden bir örnek üzerinde kurgulanmıştır. Araştırılan olguyu, küresel, yerel ve tarihsel niteliklerini göz ardı etmeden kavrayabilmek için etkin bir yöntemsel yaklaşım gerekmektedir. Son yıllarda, özellikle mekânsal farklılaşma hızının yüksek olduğu yapıları kavrayabilmekte, *Eleştirel Gerçekçi Kuram* geniş bir araştırma çerçevesi sunmaktadır (Erendil Türkün, 2000). Bu kurama göre, gerçeklik, ortaya çıkmış olan olguların ve ampirik olarak gözlenenin genellenmesi ile değil, ampirik olarak gözlenen olgunun arkasındaki yapılar ve bu yapılara içkin güçlerin açığa çıkarılabilmesi ile anlaşılabilir.³ Ortaya çıkmış olgunun arkasındaki gerçekliği keşfetmek, tek başına sayısal teknikler kullanarak ve ortaya çıkan sayısal verinin analizi ile elde edilen genellemelerden daha geniş bir metodolojik kapsam gerektirmektedir.

Ampirik olarak gözlenen olgunun ortaya çıkabilmesine olanak veren tarihsel ve olumsal faktörlerin, hangi bağlamlar içinde, potansiyel olanı olanaklı hale getirdikleri ancak daha geniş bir kapsam içinde ortaya çıkarılabilir. Eleştirel Gerçekçi Kurama göre,

"Nedensel güçler düzlemi yani gerçeklik düzlemi potansiyel olarak olabilirlik alanını tarifler; olaylar ise bu potansiyelin ortaya çıkmış biçimidir. Potansiyel olarak olanaklı olanın gerçekleşmesi olumsaldır, yani olanaklıdır ancak zorunlu değildir. Diğer yandan bu olgu ortaya çıkmış olsa bile gözleyen tarafından algılanmayabilir. Dolayısıyla yapılar ve onların potansiyel olarak taşıdıkları güç, yalnızca olumsal olarak ortaya çıkmış olandan, yani ampirik gözlemden yola çıkılarak anlaşılabilir. Bakılan nesnenin ontolojik derinliğinin kavranması ve bilgi kuramının bu ontoloji üzerine kurulması gerekir. Bir nesnenin bilgisi o nesnenin kendisine indirgenemez. Bilgi bağlam bağımlıdır, tarihseldir ve zaman / mekândan arındırılmış bir mutlak bilgi olanaksızdır." (Bhaskar, 1975, 1989, 1996 ve Sayer, 1984'den aktaran Erendil Türkün, 2000).

Bu yöntemsel kapsam çerçevesinde, Alt kentleşme olarak tanımladığımız yeni bir mekânsal farklılaşma biçimini (gözlenen olgu olarak), tarihsel ve zaman/ mekân boyutuyla ele almak gerekmektedir. Bu nedenle araştırma iki eksenli olarak kurgulanmıştır. Birinci eksen, Bahçeşehir'in kurulduğu arazinin tarihsel özelliklerine bağlı olabilirlik potansiyelinin, Türkiye'deki yeni sermaye birikim biçimi ve yarattığı sınıfsal ayrışmalarla nasıl yeni bir yerleşim olgusu-

³ Bu konuda bkz: Bhaskar'dan aktaran Erendil, 1998; Tekeli 1994a.

nu ortaya çıkardığının araştırılması oluşturmaktadır. Bu eksende, birincil ve ikincil çeşitli kaynak ve belgelerin, resmi ve aile kayıtlarının taranması ve bazı kişi ve kurumların tarihsel tanıklıklarından yararlanılması yoluyla elde edilen veriler üzerinden olgunun arkasındaki gerçeklik düzlemi keşfedilmeye çalışılmıştır. İkinci eksen ise araştırmanın ampirik boyutudur. Mikro ölçekli saha araştırmasına dayanan ampirik çalışmada sorgulama tekniği olarak niteliksel (intensive) ve niceliksel (extensive) teknikler birlikte kullanılmıştır. Araştırılan nesnenin kendi özelliğine bağlı olarak, niceliksel sorgulama tekniği için kabul edilebilir örneklem oranına ve soruların yeterli yanıtlanma oranına ulaşılması oldukça zordur. Bu nedenle niceliksel sorgulama için belirlenen, hane sayısının %5'i oranındaki örneklem, sözü edilen zorluklar nedeniyle %2'ye düşmüştür. Bu durum araştırmanın kurgulanması sırasında beklenen bir sonuç olmasından dolayı niteliksel yöntemle yapılan sorgulama önem kazanmıştır. Derinlemesine mülakat tekniği ile yapılan niteliksel sorgulama, olguya dair farklı bilgilere sahip üç farklı gruba gerçekleştirilmiştir. Birinci grubu, mekânın tarihsel bilgisine sahip kişi ve kurum temsilcilerinden (köy muhtarı, köy öğretmenleri çevredeki diğer çiftliklerin mülk sahipleri ve emlakçılar); ikinci grup, Bahçeşehir'in proje, inşaa ve satış aşamalarında profesyonel olarak bulunan kişi ve kurum temsilcilerinden, üçüncü grup ise Bahçeşehir Belediye Yönetiminde, Bahçeşehir'deki okulların yönetiminde, bölgenin güvenliğinden sorumlu Jandarma Komutanlığında çalışanlarla Bahçeşehir esnafı oluşturmaktadır. Diğer yandan tesadüfî örneklemle yapılan niceliksel sorgulamanın sınırlılıkları dolayısıyla, kartopu tekniği ile ulaşılan hane reisleriyle yapılan derinlemesine mülakatlar da niteliksel sorgulamanın bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Niceliksel sorgulamada ise anket tekniği kullanılmış ve Bahçeşehir'in farklı büyüklük ve nitelikte konutlarının oluşturduğu 4 ayrı kategoride anket çalışması yapılmıştır. Bu kategoriler aşağıdaki gibidir.

Mahalle Adları	Frekans	Yüzde
Funda		
I. Eapta (3+1) dairesel apt. bloklarından oluşan mahalle	49	33,1
Gül		
I. Eapta (4+1) dairesel apt. bloklarından oluşan mahalle	37	25,0
Şelale		
II. Eapta farklı büyüklükte dairesel apt. bloklarından oluşan mahalle	26	17,6
Villalardan oluşan mahalleler	36	24.3
Toplam	148	100

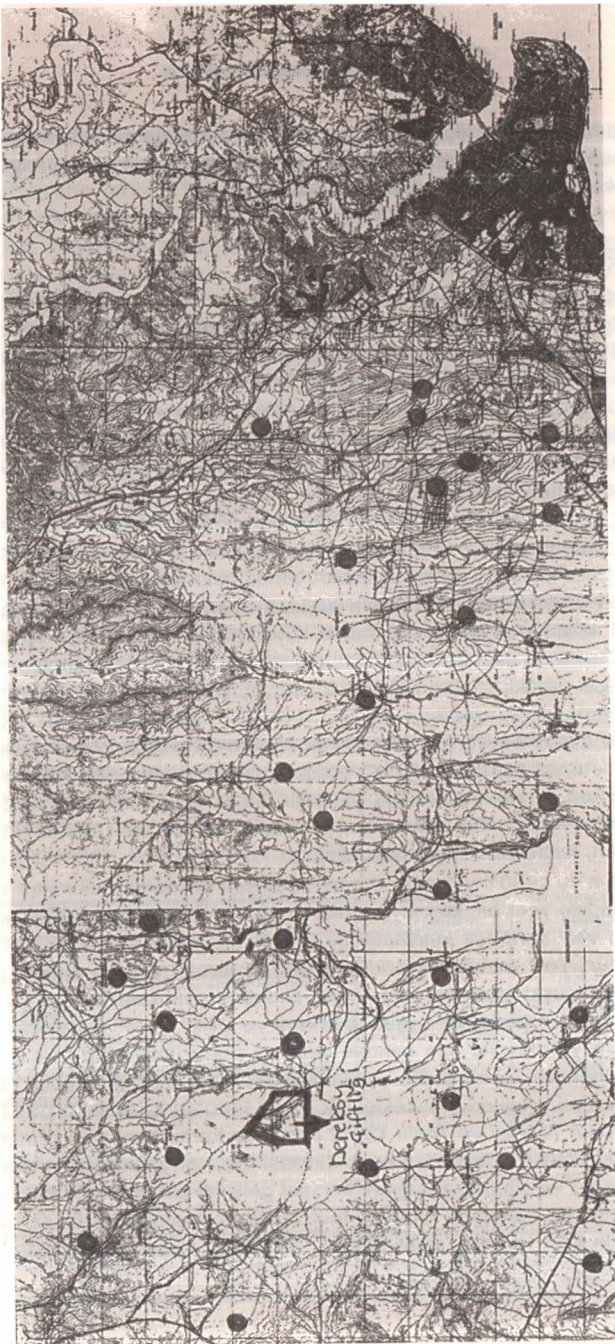
Burada anket tekniğiyle yapılan niceliksel sorgulama için örneklem, farklı gelir gruplarını temsil eden farklı konut biçimlerine göre seçilmiş ve sayısal veri frekans tablolarından ibaret bırakılmıştır.

Bahçeşehir'in Konumu

Bahçeşehir, İstanbul'un Avrupa yakasında, Küçük Çekmece Gölünün Kuzey-Batısında, eski bir çiftlik arazisi üzerinde yapılaşmış bir alt kenttir (Şekil 1 ve 2) 1980 sonrasının en büyük kapsamlı toplu konut projelerinden biridir. Kuruluş süreci ve niteliği bakımından kendinden önceki ve döneminin diğer toplu konut projelerinden (İstanbul'da *Ataköy*, Ankara'da *Batıkent* gib) önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıkların başında Bahçeşehir'in bir toplu konut projesinden çok yeni orta sınıflar için bir alt kent yaratma projesi olarak kurgulanması gelmektedir.

Bahçeşehir projesi, 1980'lerin ikinci yarısında, İstanbul'un 25 km dışında ve TEM Otoyolundan 3 km, E5 Otoyolundan ise 12 km içeride, yaklaşık 5 bin dönüm (5 milyon metrekare) büyüklüğünde eski bir çiftlik arazisinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Projenin başlangıcında çevredeki köy yerleşmesinde yaşayan köylüler, muhtar ve hatta köyün ilkokul öğretmeni için, bu "dağ başında" ev inşa edenler ancak deli olabilirdi. Diğer yandan projenin başlayabilmesi için gerekli izinlerin alınması sürecinde, konu ile ilgili Üniversite Bilim Kurullarının verdiği raporda da, bu arazinin, tasarlanmış olan toplu konut projesine uygun bir yer seçimi olmadığı belirtilmekteydi. Projenin bu olumsuz uzaklık ve arazi yapısına rağmen gerçekleştirilmesinin arkasında, İstanbul'un metropoliten büyüme sürecine yeni bir boyut getirecek olan bazı olumsal faktörlerin, siyasal elitte kayırmacılık ilişkileri içinde olan sermaye kesimleri tarafından, keşfedilmesi yatmaktadır.

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren değişen ekonomi politikaları ve siyaset yapma biçimi yeni bir sermaye birikim modeli ve sermaye kesimi yaratmaktadır. Bu yeni sermaye kesiminin birikim alanlarından biri de kentsel gelişme sektörüdür. Yeni mekânsal farklılaşmalar yaratmak yoluyla birikim sağlamak küresel ve ulusal ölçekteki neo-liberal ekonomi politikalarının bir stratejisidir. Türkiye de bu stratejiye uygun merkezi ve yerel yasal düzenlemeleri hızla yapmış ve yatırımcılar için kentsel gelişme sektörünü cazip hale getirmiştir. Bu düzenlemeler iki kanaldan yapılmaktadır. Birincisi, toplu konut yatırımlarını uzun vadeli kredilerle desteklemek üzere kurulan kamusal finans kurumları (*Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu*) ve kamu bankaları (*Emlak Bankası*) ile yatırımların desteklenmesi; İkincisi ise, yerel yönetim reformlarıyla, imar hukuku ve planlama aygıtını kentsel gelişme sektörüne hizmet eder hale getirmektedir. Bu dönemde İstanbul metropoliten alanında büyük sermaye yatırımları için tüm koşullar sağlanmıştır. Tek sorun uygun büyüklükte arazilerin bulunmasıdır.

Şekil 1

Şekil 2

Yeni Metropoliten Çeperde Tarihi Çiftliklerin Sağladığı Arazi Olanakları

1970'lerin sonlarına kadar ithal ikameci sanayiler, gecekondular ve kamusal tahsislerle mülkiyeti parçalanmış kentsel topraklar büyük kentsel yatırımlar için uygun değildir. Bu nedenle belirli büyüklükte ve mülkiyeti fazla parçalanmamış araziler gerekmektedir. Bu araziler, 19. yüzyılda İstanbul'u çevreleyen ve geniş arazilere sahip özel mülk çiftlikleri sayesinde sağlanacaktır. 19. yüzyılda, Tarihi yarımada'yı çevreleyen surların dışından başlayarak yaygın olarak yerleşmiş çiftliklerin büyük bir kısmı 1980'lerde mülkiyetleri fazla parçalanmamış büyük araziler konumundadırlar (Şekil 1 ve 2).

1980'lere kadar İstanbul'un metropoliten büyüme sürecinde metropoliten çeperdeki yerleşim örüntüsünü oluşturan gecekonduların bir kısmı, çiftliklerin çevrelerindeki hazine arazilerine yerleşmiştir. Özel mülkiyet statüsü, çoğu işlevini kaybetmiş boş araziler olmasına rağmen çiftliklerin gecekondular tarafından işgalini engellemiştir. Diğer yandan göreceli olarak kente yakın olan, surların hemen dışındaki bazı çiftlik arazileri de parselasyon yoluyla yerleşime açılmıştır. Ancak çiftliklerin büyük bir kısmı, imarsız özel mülk arazi olmaları, kente ve ana ulaşım arterlerine uzaklıkları nedeniyle yerleşime açılmamış, dolayısıyla da mülkiyetleri fazla parçalanmamıştır.

19. yüzyıl İstanbul çiftlikleri, kentin 1980'lerden sonraki metropoliten büyüme sürecinde ve yeni makro formunun oluşumunda etkin rol oynayacak olumsal etmenlerden biri olacaktır. Bu çiftlik arazileri üç farklı gelişme için kaynak oluşturmaktadır. Birincisi, belli kentsel işlevlerin (Otogar, toptancı halleri, küçük sanayi siteleri, büyük toptan alışveriş merkezleri gibi), büyük ölçekli kentsel alt yapı yatırımlarıyla merkez dışına çıkarılması için gerekli arazileri sağlamaktadırlar. İkinci olarak, kentsel sanayilerin merkez dışına atılabilmesi için kurulan organize sanayi bölgelerine, iş merkezlerine (medya-iletişim sektörü gibi) arazi sağlamaktadırlar. Üçüncüsü ise geniş ölçekli toplu konut, alt kent ve kapalı lüks konut yerleşmeleri için arazi sağlamaktadırlar.

Bahçeşehir'in üzerinde kurulduğu arazi de bu çiftliklerden biri olan Dereköy Çiftliği'dir (Şekil 1). Bahçeşehir Projesinin gerçekleşmesiyle birlikte çevresindeki bitişik çiftliklerde de hızlı bir arazi hareketliliği başlamış ve bu araştırmanın yapıldığı 2003 yılında çevredeki üç büyük çiftlik arazisinin de hızla yapılaşmakta olduğu gözlemlenmiş ve emlak ofisi sahipleriyle yapılan mülakatlarda da dile getirilmiştir. Bunlardan bazıları Kapadık Çiftliğinin üzerinde gelişen *Ardıçlı Evleri* Projesi, Boğazköy Çiftliği üzerinde *Boğazköy* Projesi ve Akçaburgaz Çiftliği üzerindeki *Alkent* Projesidir. Bahçeşehir'in yerleşime açtığı bölgede, hızlı bir arazi spekülasyonu yaşanmış ve henüz proje bitmeden çevre çiftliklerinin arazilerinin büyük bir kısmı el değiştirmiştir. 2000'li yılların başında bölgede hızlı bir yapılaşma sürmektedir. Yüksek yoğunluklu toplu konut alanları, orta yoğunlukta toplu konut alanları ve yüksek maliyetli, düşük yoğunluklu kapalı konut alanlarından oluşan bu yapılaşma biçimi yeni metropoliten makro formun temel örüntülerinden birini oluşturmaktadır. (Bkz, EK: İstanbul Arazi Kullanım Haritası)

Bahçeşehir'in Ortaya Çıkışında Arazi Geliştiricilerinin Rolü

Alt kentlerin orta çıkışında belirleyici etmenin, talep yanından çok sunum yanı olduğu ilk örneklerden itibaren görülmektedir. Sunum sürecinin önemli aktörlerinden biri ise, kırsal kullanımdaki bir toprağı kentsel araziye dönüştüren "arazi geliştiriciler"dır. İngiltere'deki erken örneklerden Amerika'daki yaygın alt kentleşmeye kadar, sunum sürecinde her zaman arazi spekülâtörlerinin aktif rollerine rastlanmaktadır (Fishman 1987; Harvey 2003, 1992). Burada kullanılacak olan "arazi geliştiriciler" (developers) kavramı bu spekülasyon sermayesini tanımlamaktadır. Arazi geliştirme, her zaman spekülâtif sermayeyi temsil eden gruplar ya da kişiler tarafından değil, merkezi ve yerel kamu otoritesi tarafından da gerçekleştirilebilen bir eylemdir.⁴ Ancak kapitalist kentleşme sürecinde sermaye birikiminin sürdürülebilmesindeki kentsel rantların etkin rolünden dolayı bu eylem piyasanın aktörlerine bırakılmaktadır.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren, kentin yeni çeperindeki tarihi çiftlik arazileri de arazi geliştiriciler için büyük fırsatlar yaratmıştır. Burada konu edilen Bahçeşehir'in arazisinin kentsel araziye dönüştürölme biçimi bu sürecin en iyi örneklerinden biridir. Bir 19. yüzyıl çiftliğı olan Dereköy Çiftliğı ilk kez 1940'larda el değıştirmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Nazi işgalı korkusu İstanbul'un Avrupa yakasındaki çiftliklerin bir kısmının satışa çıkarılmasına neden olmuştur. Bölgede büyük çiftliklere sahip yerel eşraftan olan Eşkinozlulig Ailesi, satışa çıkarılan bu çiftliklerden Dereköy ve İspartakule Çiftlikleri dahil olmak üzere bir kısmını satın almıştır. Küçük Çekmece Gölünün Batısında yer alan Eşkinoz Köyü de ismini bu ailenin sahip olduğu geniş arazilerden almaktadır. Savaş yıllarında bu bölgede düşen çiftlik fiyatları, Eşkinozlulig Ailesi için arazilerini genişletme olanağı yaratmıştır (Kurtuluş, 1999).

1980'lere kadar Eşkinozlulig Ailesinin elinde bulunan Dereköy ve bitişişinde ki İspartakule Çiftlikleri, 1984 yılında dönemin siyasi iktidarı ile yakın ilişkide bulunan Süzer İnşaat Şirketi sahibi Mustafa Süzer tarafından satın alınmıştır. Bu iki çiftliğin yaklaşık 10.000 dönüm arazisi için Süzer, Halide Eşkinozlulig'e 400 Milyon TL ödemiştir.⁵ Emlak Bankası tarafından finanse edilen Bahçeşehir Toplu Konut Projesi'nin, Süzer'in satın aldığı arazi üzerinde yer seçmesi, arazinin projeye uygunluğu nedeniyle değil, "arazi geliştirici" ile siyasi iktidarın ilişkileri sayesinde mümkün olabilmıştır. "Arazi geliştiricinin" projenin yatırımcılarından biri olması da, kentsel gelişme sektöründeki birikim olanaklarını, siyasi kayırmacılık ilişkileriyle nasıl yönlendirildiğini ortaya koymaktadır.

⁴ Kentsel arazilerin belli bir plana bağılı olarak merkezli ya da yerel kamu otoritesi tarafından geliştirildiğı sınırlı sayıda ölkede özellikle Kuzey Avrupa ölkeleri bulunmaktadır. Eski sosyalist ölkelerde de kentsel araziler kamusal olarak geliştirilmiştir. Ancak sosyalizm sonrası dönemde bu ölkelerde topraklar hızla spekülâtif hareketlerle el değıştirmektedir. (Taşan, Kok, T., 2004)

⁵ 1984 yılında, 1 ABD Doları = 365 TL'dir. Süzer, 10 bin dönüm arazisiyle Dereköy ve İspartakule Çiftliklerini yaklaşık 1 Milyon Dolar'a satın almıştır. 2003 yılında Bahçeşehir'de villa fiyatları 250-400 bin Dolar arasında, apartman daireleri ise 60-200 bin Dolar arasındadır.

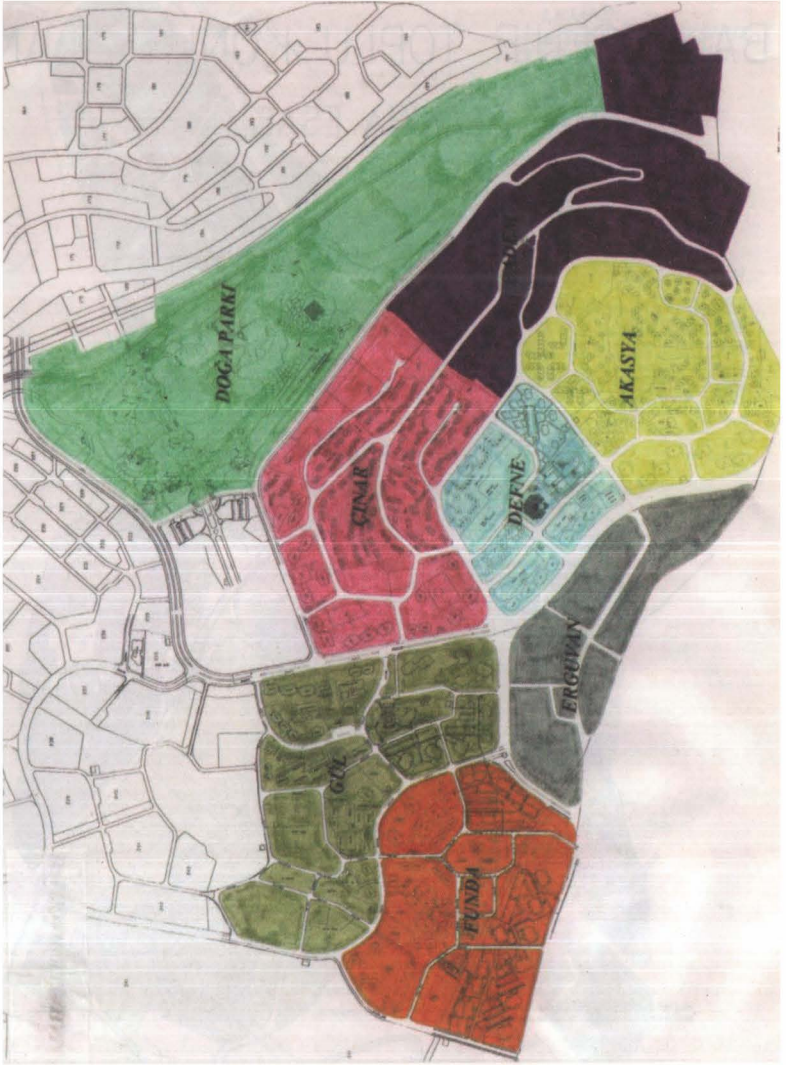
Bahçeşehir projesinin finansmanı Emlak Bankası tarafından sağlanmıştır. Projenin yatırım ortaklığı dörtlü bir konsorsiyum biçiminde oluşturulmuştur. Bu konsorsiyuma göre, arazi sahibi olan Süzer %30, Emlak Bankası %60 ve müteahhit firmalar olan Mesa %10 ve Nurol %10 pay sahibi olmaktadır. Müteahhit firmalar, maliyet + kâr (satılan konuttan %10 arsa payı) esasına göre paylarını almaktadırlar. Böylece, 1989 yılında Süzer'in sağladığı arazi ve 1992 yılında Emlak Bankası'nın Finansmanı ile Bahçeşehir Projesi uygulamaya konulmuştur.

Bahçeşehir'in Bir Alt Kent Olarak Yerleşim Planı

Bahçeşehir Projesi iki etap olarak planlanmıştır. Araştırmanın yapıldığı 2003 yılında I. Etap tamamen bitmiş ve yerleşime açılmış, II. Etapın ise I. Kısmı tamamlanıp yerleşime açılmıştır (Şekil 3 ve 4). I. Etapta yaklaşık 4500 konutu, II. Etapta ise yaklaşık 1000 konutu kapsayan apartman bloklar ve villalar bulunmaktadır. Her iki etaptaki konut sayısının yaklaşık 1/6'sı villalardan oluşmaktadır. Apartman daireleri ve villalar büyüklük ve donanım açısından farklı kategorilerde tasarlanmıştır. I. ve II. Etapta 5 farklı tip apartman dairesi ve 11 farklı tip villa bulunmaktadır. Projenin tamamlanmış etaplarında, yaklaşık 24.000 kişiden oluşan 8.000 hane yaşamaktadır. Projenin tamamı 15.000 konutluk bir alt kent yaratmak üzere tasarlanmıştır. Proje tamamlandığında Bahçeşehir tüm fonksiyonlarıyla 50.000 nüfuslu bir kent haline gelmesi beklenmektedir (Şekil 5).

Projenin amacına uygun olarak tüm kentsel işlevler yerleşim planında öngörülmüş ve büyük bir kısmı uygulanmıştır. Bu çerçevede Bahçeşehir'de, bir devlet ilköğretim okulu, bir devlet lisesi; iki özel ilköğretim okulu ve lisesi; yaklaşık on tane kreş (okul öncesi eğitim merkezi) ve bir özel üniversite bulunmaktadır. Çok sayıda dükkan ve ofisi barındıran iki ticaret merkezi, Büyük süper market zincirlerinin şubeleri, çeşitli nitelikte restoran, bar, kafeterya, sinema ve oyun salonlarını barındıran eğlence ve alışveriş merkezi, çeşitli bankaların şubeleri, tam teşekküllü bir özel hastane ve devlet sağlık ocağı, birden fazla eczane, doktor ve diş muayenehaneleri, suni olarak oluşturulmuş göletin çevresinde rekreasyon alanları, spor tesisleri ile Bahçeşehir kentsel işlevlerin büyük bir kısmına sahiptir (Şekil 6).

Diğer yandan kentsel alt yapı olarak da kendine yetecek biçimde planlanmıştır. Doğalgaz, su ve arıtma gibi alt yapı yatırımları tamamlanmıştır. 1999 yılına kadar yönetici hizmetler ve kentsel alt yapı hizmetleri, yatırımcı firmaların kurduğu bir şirket olan Yönaş tarafından sağlanmıştır. İdari özerklik anlamına da gelen bu yönetim biçimi, 1999'daki referandumla sona ermiş ve Bahçeşehir, belde belediyesi statüsüne geçmiştir. Aynı yıl yapılan yerel seçimlerle de ilk belediye başkanını seçmiştir. Ancak kentsel hizmetlerin bir kısmı hâlâ Yönaş tarafından sürdürülmektedir.

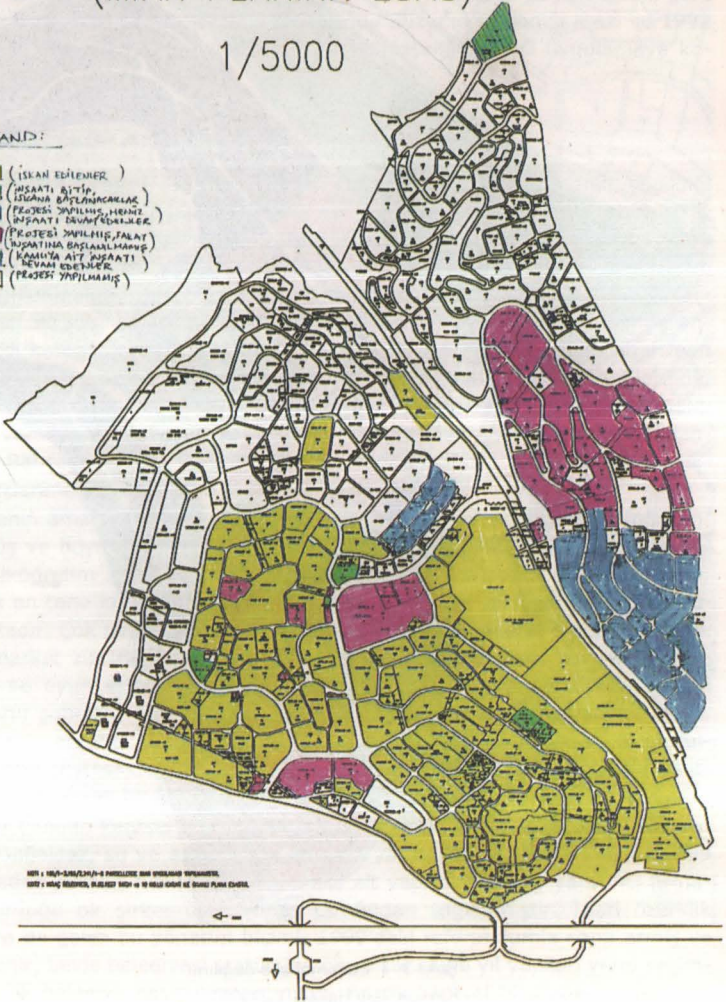
Şekil 3: I. Etap mahalle dağılımı
Kaynak: Işın Haksal, I. (1995)

BAHCESEHIR TOPLU KONUT ALANI (IMAR PLANINA ESAS)

1/5000

LETANID:

- (İSKAN EDİLENLER)
- (İNSAATI BİTİRİP, İSKANA BAŞLANMAMIS)
- (PROJESİ YAPILMIŞ, HEDAZİ İNŞAATI BAŞLANMAMIS)
- (PROJESİ YAPILMIŞ, FAKAT İNŞAATINA BAŞLANMAMIS)
- (KONUTTA AIT İNŞAATI DEVAM EDENLER)
- (PROJESİ YAPILMAMIŞ)

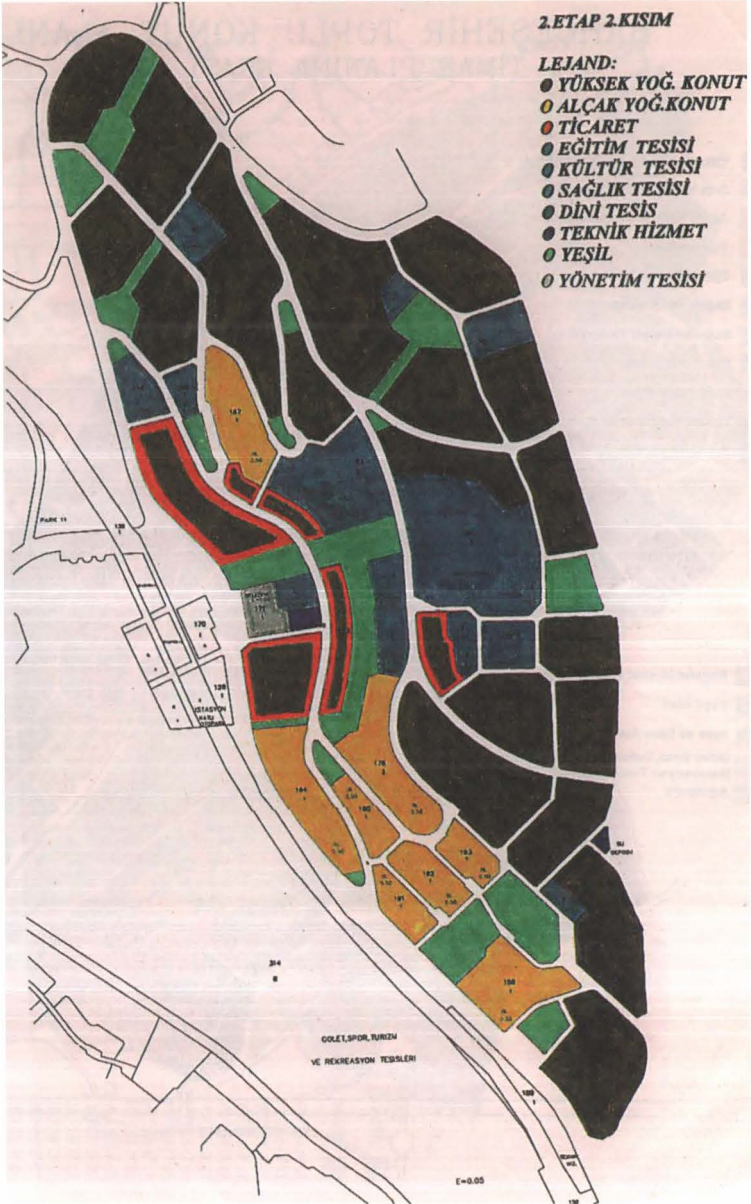
NOT: 1. İNŞAAT BİTİRİP İSKANA BAŞLANMAMIS
2. İNŞAATI BİTİRİP İSKANA BAŞLANMAMIS
3. İNŞAATI BİTİRİP İSKANA BAŞLANMAMIS

Şekil 4/1: I. ve 2. Etaplar Tamamlanmamış Kısımlar

2.ETAP 2.KISIM

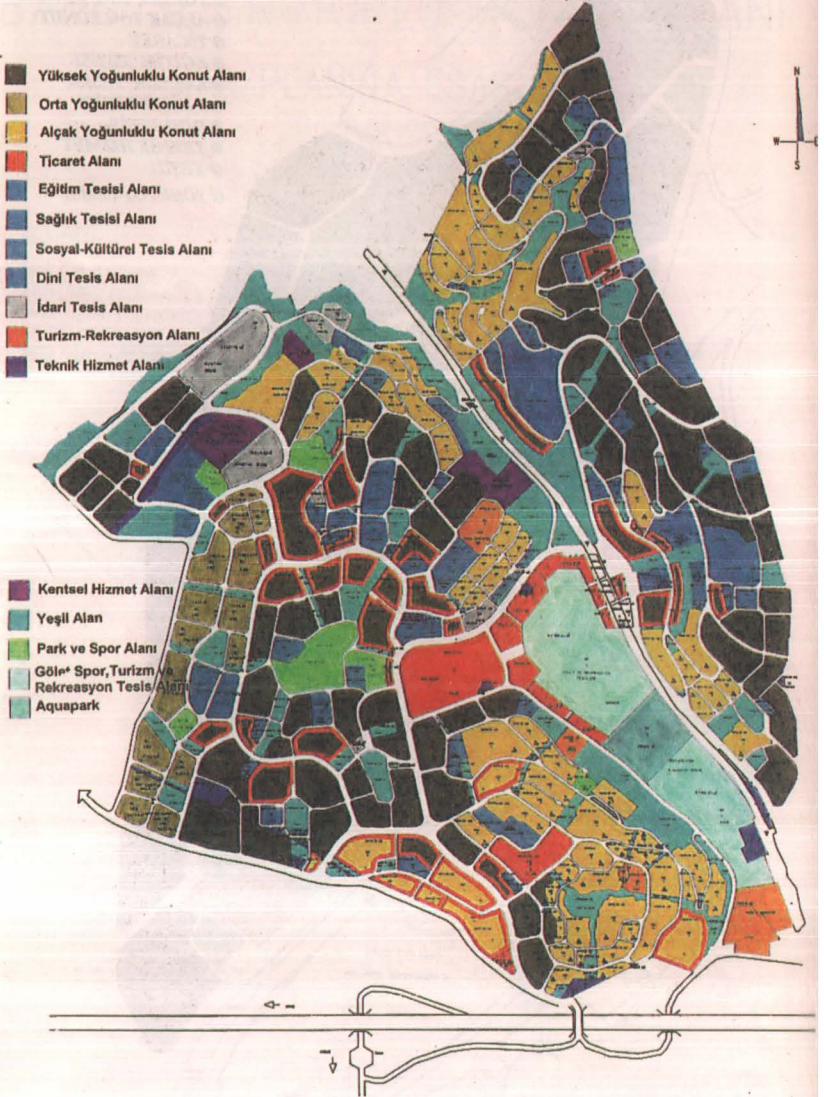
LEJAND:

- YÜKSEK YOĞ. KONUT
- ALÇAK YOĞ. KONUT
- TİCARET
- EĞİTİM TESİSİ
- KÜLTÜR TESİSİ
- SAĞLIK TESİSİ
- DİNİ TESİS
- TEKNİK HİZMET
- YEŞİL
- YÖNETİM TESİSİ

Şekil 4/2: 1. ve 2. Etaplar Tamamlanmamış Kısımlar

BAHÇEŞEHİR TOPLU KONUT ALANI (İMAR PLANINA ESAS)

Şekil 5: Projenin Tamamı

Şekil 6: Bahçeşehir’de Kentsel İşlevler
Kaynak: Işın Haksal, İ. (1995)

Bahçeşehir: Kentin Kazananlarına Sunulu Bir Ütopya

Bahçeşehir'de 1994 Haziran ayında altı ailenin yerleşmesiyle yaşam başlamıştır. Ancak talep oldukça düşüktür ve konutlar genellikle yatırım amacıyla satın alınmaktadır.

İlk yerleşenler için işe yakınlık ve çağdaş olarak tasarlanmış bir kent olması önem taşımaktadır. İlk yerleşenlerde biri olan ve hâlâ Bahçeşehir'de yaşayan bir eğitimci, Bahçeşehir'e yerleşimin iki dönemini tanımlamaktadır:

"1994 ve 1995'de buraya taşınanlar, medeni, cesur ve başarılı insanlardı. Buranın gerçekten medeni bir yerleşim olacağına inanıyorlardı. Meslekleri ve gelirleri de buna elverişliydi. Ama 1996'dan itibaren bu insan yapısı değişmeye başladı. Reklamların etkisiyle buraya her türlü insan gelmeye başladı."

1994 ve 1995 yıllarında Bahçeşehir'e talebin düşüklüğünü buradaki ilk emlak ofislerinden birinin sahibi şöyle ifade etmektedir:

"1994-1995'de Ataköy'de bir daire satıp burada iki büyük daire alınıyordu. 1996'dan itibaren bu bire bir olmaya başladı, bugün ise buradan bir daire satıp Ataköy'den iki tane alınabilir."

1994 ve 1995'deki bu düşük talep, olması gereken yoğunluğun çok altında bir nüfusa ve düşük satış hızına neden olmaktadır. Bu duruma müdahale etmek üzere Emlak Bankası oldukça yüksek maliyetli bir reklam ve tanıtım kampanyası başlatmıştır.

Reklamcılarının birinci sınıf olarak tabir ettikleri bu kampanyanın en can alıcı yanı ise, "Bahçeşehir'in ayrıcalıklı ve seçkin bir yerleşim" olduğu sloganıdır. Bu kampanya, 19. yüzyılda Howard'ın bir ütopya olarak sunduğu *Garden cities Tomorrow*'un neredeyse tüm sloganlarını içermektedir. Kampanyanın başarısı hızla ortaya çıkmış ve Bahçeşehir'e talep artmaya başlamıştır. Sayısal verilerin analizinde karşılaşılan sonuç da bu reklam ve tanıtım kampanyasının başarısını göstermektedir. 2003 yılında Bahçeşehir'de yaşayan nüfusun sadece % 16.2'si 1996'dan önce buraya yerleşmiştir. En yoğun yerleşim ise % 47 ile 1996-1997 yıllarında olmuştur (Tablo1).

Tablo 1: Bahçeşehir’de Yaşama Süresi (2003 İtibariyle)

	Frekans	Yüzde
1 ve daha az	16	10,8
2-3 yıldır	15	10,1
4 yıldır	23	15,5
5-8 yıldır	70	47,3
9 ve daha fazla yıldır	24	16,2
Toplam	148	100

Bahçeşehir kendi kampanyasını yaparken İstanbul ile ilgili hiçbir olumlu slogan kullanmamaya ve Bahçeşehir’i İstanbul’un tüm olumsuzluklarında uzakta yeni bir kent olarak tanımlamaya özen göstermektedir. Bu hazır kurulu kentte ve sunulu yaşam tarzı içinde yaşamak, İstanbul’da bir türlü edinilememiş bir mekânsal kimliği de satın alabilmek anlamına gelmektedir. İstanbul’da yaşamak ama İstanbullu olmak zorunda kalmamak, bir tür kültürel baskıdan kaçmayı da sağlamaktadır. Bahçeşehir’de yaşayanların büyük kısmı 1.kuşak göçmendir ve büyük bir kısmı kendilerini İstanbullu hissetmemektedir. (Tablo 2 ve 5). Bahçeşehir’de yaşayan hane reislerinin anne-baba doğum yerine bakıldığında ise İstanbullu hissetme oranının düşüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır (Tablo 3 ve 4). Doğum yeri ve aidiyet hissedilen yer tabloları karşılaştırıldığında kendini İstanbullu hissedenlerin oranı İstanbul’da doğmuş olanların oranına çok yakındır. İstanbul’da doğmamış olan %58,8’lik kesim kendilerini doğdukları yerden çok Bahçeşehirli hissetmektedirler.

Tablo 2: Doğum Yeri

	Frekans	Yüzde
İstanbul dışı	87	58,8
İstanbul	49	33,1
Yurt dışı	10	6,8
Cevap vermeyenler	2	1,4
Toplam	148	100

Tablo 3: Anne Doğum Yeri

	Frekans	Yüzde
İstanbul dışı	112	75,7
İstanbul	17	11,5
Yurt dışı	17	11,5
Cevap vermeyenler	2	1,4
Toplam	148	100

Tablo 4: Baba Doğum Yeri

	Frekans	Yüzde
İstanbul dışı	109	73,6
İstanbul	19	12,8
Yurt dışı	19	12,8
Cevap vermeyenler	1	0,7
Toplam	148	100

Tablo 5: En Çok Aidiyet Hissedilen Yer

	Frekans	Yüzde
İstanbullu	55	37,2
Bahçeşehirli	44	29,7
Doğduğu kentli	30	20,3
Diğer	9	6,1
Taşınmadan önceki İstanbul semtli	8	5,4
Hiç bir yer	2	1,4
Toplam	148	100

Bahçeşehir'in bir alt kent olarak sunumunda burada yaşayacak olanlara vaat edilen ayrıcalıklı ve seçkin bir yapılı çevre ama aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı sunumunun hedefi homojen bir sınıftan çok, bu yeni yerleşim ve yaşam tarzıyla homojenleşebileceği vaat edilen, oldukça heterojen bir sınıftır. Bu nedenle Bahçeşehir'i değişen orta sınıfın yerleşim ve yaşam tarzı talebinin yarattığı bir alt kent olarak tanımlamak yanıltıcı olmaktadır. Bahçeşehir'e yerleşenlerin, eğitim, meslek, kültür ve gelir düzeyleri ve gelir

kaynakları oldukça heterojendir (Tablo 6, 7, 8). Buna karşın, yeni bazı sınıfsal homojenlikler taşımaktadırlar (bir sonraki bölümde tartışılacaktır). Diğer yandan bu heterojen grubun Bahçeşehir'i tercih etme nedenleri neredeyse aynıdır (Tablo 9). Burada yine sunulu yaşamın temel sloganlarının homojenleştirici etkisi ortaya çıkmaktadır.

Bu homojenleştirici sloganlarla sunulan çevreye ve yaşam tarzına uyum yapmak, kent kültürüne uyum yapmaktan daha kolay olmaktadır. Mesleki, kültürel ve etnik farklılıkları örten ve bu heterojen kitlenin birarada yaşamasını sağlayan temel etmen, satın alma gücünün ve tüketim kalıplarının benzerliğidir. Bahçeşehir'de yaşayanlar, gelir kaynakları farklı olsa da küresel tüketim kültürünün ürünlerini kolaylıkla tüketebilecek satın alma gücüne sahiptirler. Bu nedenle kültürel, mesleki ve gelir kaynaklarındaki farklılıkların varlığı, Bahçeşehir'de yaşamının olumsuz yanı olarak görülmemektedir (Tablo 11 ve 12).

Bahçeşehir'de sunulu olan yapıli çevrenin yönetimi de (profesyonelce yönetilen çevre düzeni, planlı yerleşmiş konut dokusu, profesyonel temizlik, güvenlik ve apartman yönetimi hizmetleri ve planlı yerleşmiş sosyal ve ticaret işlevleri gibi) kültürel ve gelir kaynağına dayalı farklılıkların ortak mekânı belirlemesine olanak vermemektedir. İstanbul'un plansız ve düşük maliyetlerle yapılaşmış yaşam çevrelerine göre, Bahçeşehir'de yaşayanlara yüksek maliyetlerle iyi planlanmış bir yapıli çevre sunulmaktadır. Bütün farklılıklara rağmen aynı mekâna duyulan aidiyet bu yapıli çevreyi satın alabilme gücünün benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bahçeşehir'de çokuluslu bir emlak ofisinin yöneticisiyle yapılan mülakatta tüm farklılıklara rağmen sunulu mekânın yarattığı aidiyet duygusundaki benzerlik dikkati çekmektedir.

"Burada çok farklı yollardan para kazanan insanlar var. Çok hızlı kazananlar da var hak ederek kazananlar da, para insanı sahip hissettiriyor. Burada trafikte bunu çok hissedersiniz, herkes buranın sahibinin kendisi olduğunu düşünür."

İstanbul'un pek çok semtinde geleneksel sınıfların mekândaki ayrışmasına bağlı olarak ortaya çıkmış olan mahalle/semt aidiyeti, Bahçeşehir'de, yeni sermaye birikim sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak kazananların ortak aidiyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Bahçeşehir'in yarattığı yeni bir mekânsal aidiyetten söz etmek mümkün olabilir ancak burada yaşayanların sınıfsal aidiyeti konusunda böyle bir berraklık bulunmamaktadır.

Tablo 6: Eğitim Durumu

	Frekans	Yüzde
İlkokul	11	7,4
Ortaokul	11	7,4
Lise	60	40,5
Üniversite	60	40,5
Yük. Lis. — Doktora	6	4,1
Toplam	148	100

Tablo 7: Kadınların İşleri

	Frekans	Yüzde
Ev hanımı	56	37,8
Ücretli (Kamu-Özel)	11	7,4
İmalat	11	7,4
Kendi işyeri olan	7	4,7
Ticaretile uğraşan	7	4,7
Uzman meslekler	7	4,7
Emekli	5	3,4
Öğrenci	1	0,7
Cevap vermeyenler	43	29,1
Toplam	148	100

Tablo 8: Erkeklerin İşleri

	Frekans	Yüzde
İmalat	46	31,1
Ticaretile uğraşan	21	14,2
Ücretli (Kamu-Özel)	16	10,8
Uzman meslekler	15	10,1
Kendi işyeri olan	13	8,8
Emekli	8	5,4
Cevap vermeyenler	29	19,6
Toplam	148	100

Bahçeşehir'de yaşayanların neredeyse tamamının burada yaşamaktan memnun olmasında yine öne çıkan birinci etmen olumlu çevre koşullarıdır. Bir başka deyişle kendilerinin kurmadığı, kendilerine bir ütopya olarak sunulan yapıli çevredir. Bu nedenle, dünyadaki benzerlerinin tersine, Bahçeşehir'de yaşamayı tercih etmede birinci etmen güvenlik değil çevresel koşullardır. Anket yapılan 148 kişiden 122'si birinci tercih nedenlerinin olumlu çevre koşulları olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yapılan derinlemesine mülakatlarda da olumlu çevre koşullarının etkisi sıkça görülmüştür.

Tercih nedeni sıralamasında güvenlik üçüncü sıradadır. Oysa Bahçeşehir, etrafı duvarlarla çevrili, güvenlik kontrollü dört kapıdan girişlerin yapıldığı, apartman ve villaların güvenlik elemanı bulunduğu kapalı bir yerleşimdir. Projede de dünyadaki örneklerinde olduğu gibi güvenlik ön plana çıkarılmıştır. Ancak Bahçeşehir'de yaşayanlar için güvenlik tali bir tercih nedenidir. Dünya-daki benzerleriyle bu tezatlık da Bahçeşehir'de yaşayan bu yükselen "orta sınıfın" niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bahçeşehir'in resmi güvenliğinden sorumlu olan jandarma karakolunun bir yetkilisi, bu niteliği şöyle ifade etmektedir:

"Bahçeşehir'in güvenliğinden jandarma sorumludur. Özel güvenlik elemanları sadece giriş çıkışları kontrol eder, en ufak bir durumu bize bildirirler çünkü onların yetkileri yoktur. Burada ufak tefek hırsızlıklar ve daha çok da trafik kazaları olur. Bu nedenle burada yaşayanların güvenlikle ilgili pek bir sorunları yoktur. Ama burada yaşayan bazıları için jandarmanın varlığı bir güvenlik sorunu olabiliyor. Devlet aleyhine işlenmiş suçlardan takip altında olan 64 kişi burada yaşıyor. Ayrıca bizim tespitlerimize göre burada yaşayanların yaklaşık % 20'si de yasadışı işlerle iştigal ediyor".

Tablo 9: Bahçeşehir'de Yaşamaktan Memnuniyet

	Frekans	Yüzde
Memnun olanlar	141	95,3
Memnun olmayanlar	6	4,1
Cevap vermeyenler	1	0,7
Toplam	148	100

Tablo 10: Bahçeşehir’de Yaşamaktan Memnuniyet Nedenleri

	Frekans	Yüzde
Olumlu çevre koşulları	122	40,9
Çocuklara uygunluk (park, vb.)	40	13,4
Güvenli, sakin	34	11,4
Sosyal aktivite olanakları	26	8,7
Şehre uzaklığı	26	8,7
İşe yakınlık	20	6,7
Depreme dayanıklılık	19	6,4
Sınıfsal ayrışmışlık, seçkinlik	10	3,4
Kadınlar için daha özgür ortam	1	0,3
Toplam	298	100

Alt kentleşme literatüründe yaygın yaklaşım, alt kentlerin ortaya çıkışını, değişen orta sınıfın, daha alt sınıflardan ayrışmak, daha güvenli, prestijli ve “homojen bir sosyal çevre” de yaşama isteğiyle açıklamaktadır (Davis, 1990; Blakely ve Synders, 1997, Öncü, 1999; Ayata 1999; Caldeira, 1999). Diğer bir deyişle, aynı maddi ve kültürel sermayeye sahip olanların bir arada yaşayabilecekleri bir yaşam çevresi talebi ve vaadi, alt kentleri konut pazarının cazip malları haline getirmektedir. Ancak Bahçeşehir’de yaşayanlar arasında, klasik anlamda sınıfsal homojenliğin göstergeleri olan, meslek, iş ve kültürel yakınlıkların sınırlı olduğu yapılan farklı araştırmalarda da gözlenmektedir (Danış, 2000). Bahçeşehir’de yaşayanların büyük bir kısmı komşularıyla aralarında kültürel ve sosyal farklılıkların varlığına inanmaktadır. Bu farklılığın nedenleri de ağırlıkla kültürel ve gelir kaynaklarının farklılığına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık, Bahçeşehir’de yaşayanlar arasında, orta ve üst orta sınıfların işbölümündeki değişen konumu ve niteliği konusunda da fikir verebilecek farklı bir homojenlik bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan bu yeni homojenlik biçimi İstanbul’daki yeni sınıf konumlarının çözümlenebilmesinde kullanılabilecek bir değişken olarak da düşünülebilir.

Tablo 11: Bahçeşehir’de Yaşayanlar Aynı Kültürel Ve Sosyal Konumda mı?

	Frekans	Yüzde
Evet	20	13,5
Hayır	126	85,1
Hem evet, hem hayır	2	1,4
Toplam	148	100

Tablo 12: Farklılığın Kaynakları

	Frekans	Yüzde
Kültürel farklar	45	30,4
Düşük ve yüksek kültür farkı	27	18,2
Her çeşit insanın varlığı	33	22,3
Yasa dışı işler yapanların varlığı	9	6,1
Açıklama yapmayanlar	9	6,1
Ekonomik farklılıklar	2	1,4
Cevap vermeyenler	28	18,9
Toplam	148	100

Bahçeşehir'in Sosyal, Kültürel Ve Sınıfsal Yapısı

Bahçeşehir sakinleri, komşularıyla aralarında kültüre, mesleğe gelir kaynağına bağlı önemli farklılıklar olduğunu ileri sürerlerken, sosyal yapı olarak aralarındaki benzerliklerin onları bir araya getiren etmenler olduğunu fark etmemektedirler. Bu etmenlerin başında yaş, aile büyüklüğü, eğitim düzeyi, mülk sahipliği, mekânsal hareketlilik biçimi ve ortak küresel tüketim kültürü gelmektedir. Bahçeşehir'de hane reisi yaş ortalaması belirli bir yaş grubunda yoğunlaşmaktadır (Tablo 13). Bu yaş grubu aktif çalışma yaşı olan genç-orta yaşta yoğunlaşmaktadır. Hane reislerinin % 85,1'i 25-55 yaş grubundadır. En yoğun yaş grubu ise 36-45 yaşları arasında yoğunlaşmaktadır.

Tablo 13: Hane Reisinin Yaşı

	Frekans	Yüzde
25-35	44	29,7
36-45	57	38,5
46-55	25	16,9
56 ve üstü	22	14,9
Toplam	148	100

Hakim aile tipi ise tek ya da iki çocuklu klasik çekirdek ailedir (Tablo 14). Kültür, gelir ve mesleki farklılıklara rağmen ailenin niteliği ve hane büyüklüğü konusundaki benzerlik, ileriki sayfalarda üzerinde durulacak olan, yeni toplumsal homojenliği ifade etmesi açısından önemlidir. Çekirdek aile tipi ve hane büyüklüğü kentli orta sınıf özelliğini barındırmaktadır.

Tablo 14: Hane Reisi Kimlerle Yaşıyor?

	Frekans	Yüzde
Yalnız	4	2,7
Eşiyle birlikte	9	6,1
Eşi ve bir çocuğuyla birlikte	49	33,1
Eşi ve iki çocuğuyla birlikte	62	41,9
Eşi ve üç (ve daha fazla) çocuğuyla birlikte	15	10,1
Eşsiz ve çocuklarıyla birlikte	4	2,7
Eşi, çocukları ve aile büyükleriyle birlikte	5	3,4
Toplam	148	100

Bahçeşehir'de yaşayan hane reislerinin yarısından fazlası (%58,8) İstanbul'a Anadolu'dan göçmüştür, % 75'i ise 2.kuşak göçmandır. Ancak buradaki göçün niteliği İstanbul'un aldığı genel göçün niteliğinden farklıdır. Anadolu'dan İstanbul'a göçenlerin büyük kısmı köy ve kasaba yerleşmelerinden göçmektedir. Oysa Bahçeşehir'de yaşayanlar arasında köyde doğmuş olanların oranı oldukça düşüktür (Tablo 15). Ayrıca doğum yerlerine bağlı bir yoğunlaşma da görülmemektedir (Ek tablo 1).Türkiye'nin farklı bölge ve kentlerinde doğmuş olanların oranı birbirine yakındır. Bu sonuç, Bahçeşehir'de hemşeriliğe bağlı sosyal ilişkilerin yoğun olmadığını ve buraya yerleşme kararında hemşeri etkeninin rol oynamadığını göstermesi açısından önemlidir

Tablo 15: Doğum Yerinin Niteliği

	Frekans	Yüzde
Kent	103	69,6
Kasaba	28	18,9
Köy	12	8,1
Cevap vermeyenler	5	3,4
Toplam	148	100

Ayrıca, Bahçeşehir'deki İstanbul dışı doğumluların İstanbul'daki ilk durağı Bahçeşehir değildir. Bahçeşehir'de oturanların büyük bir kısmı buraya yine İstanbul'un başka bir semtinden taşınmıştır (Tablo 16). Başka bir şehirden

taşınan % 7,4'lük küçük grubun da büyük kentlerden gelmiş olması anlamlıdır (Tablo 17). Bu iki tablo Bahçeşehir'de yaşayanların kentsel sektörlerde belli bir birikim yapan ve yapmayı sürdüren bir grup olduğunu göstermektedir. Sermaye birikim biçimi ile sınıfsal ayrışma arasındaki ilişki de burada açıkça gözlenmektedir. Çeşitli yollardan (eğitim, mesleki uzmanlaşma, siyasi kayırmacılık gibi) birikim kanallarıyla eklenenebilenler yeni bir sınıfsal bölünme yaratarak mekânda ayrılmaktadırlar. Burada tanımı oldukça zor olan yeni bir sınıfsal konum ortaya çıkmaktadır.

Tablo 16: Bahçeşehir'e Taşınmadan Önce Yaşanan Kent

	Frekans	Yüzde
İstanbul	137	92,6
Başka bir şehir	11	7,4
Toplam	148	100

Tablo 17: İstanbul Dışından Taşınanların Geldikleri Yerler

	Frekans	Yüzde
Libya	1	9,1
Almanya	1	9,1
Eskişehir	1	9,1
Bursa	1	9,1
İzmir	1	9,1
Antalya	1	9,1
Isparta	1	9,1
Malatya	1	9,1
Trabzon	3	27,3
Toplam	11	100

Bahçeşehir'de yaşayanlar mülkiyet sahipliği konusunda da birbirlerine yakındırlar. Gerek yapılan niceliksel sorgulamada, gerekse emlak ofisleri temsilcileri ile derinlemesine mülakatlarda, Bahçeşehir'de oturanların büyük kısmının oturdukları evin sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 18). Bahçeşehir'de 1994, 1995 yıllarında birkaç emlak ofisi varken 1996-1999 arasında bu sayı 35'e çıkmıştır. 1996 ve 1997 yılında yaşanan satış patlamasını, 1999'da kiralık ev talebindeki patlama takip etmiştir. 2003 yılında ise Bahçeşehir'de

tamamen dolu olduğu için emlak hareketliliği son derece durgundur. Bu nedenle Emlak ofislerinin sayısı 17'ye düşmüş ve daha çok çevredeki diğer yerleşimleri pazarlamaktadırlar. Bahçeşehir'de satış ve kiralık patlamasını bir emlak ofisinin temsilcisi şöyle dile getirmektedir:

"Başlangıçta burası iyi geliri olan, okumuş, meslek sahibi aileler için planlanmıştı. Ama 1995'de bu aileler beklenen düzeyde buraya ilgi göstermeyince satış stratejisini ve hedef kitlesini değiştirdiler. Her kesimden ama iyi para kazananlara yönelik bir kampanya yaptılar. 1997'de inanılmaz bir satış patlaması yaşandı. Özellikle fason iş yapan tekstilciler, Rus pazarına çalışan deri ve ayakkabı imalatçıları, orta ölçekli fason ve taklit tekstil imalatı yapanlar buradan çok ev aldılar. 97'de bir emlakçının iki ayda 47 daire sattığını bilirim. 15 yılda kazanamadıklarını iki ayda kazandı emlakçılar. Bu yoğun talep fiyatları yükseltmişti ama arkasından da 98'de nereden buldun yasası çıkıp, 2000'de de ekonomik kriz olunca fiyatlar normal seviyesine döndü. Buradan yatırım için ev alanların da bir kısmı evlerini satmak zorunda kaldı"

Tablo 18: Oturulan Evin Statüsü

	Frekans	Yüzde
Ev sahibi	108	73,0
Kiralık	40	27,0
Toplam	148	100

Bahçeşehir'de ticaret ve iş merkezlerindeki ofis ve iş yerlerinin mülkiyetinin ise belli kişilerin elinde toplandığı görülmektedir. Bu nedenle konutların tersine ofis ve işyerleri büyük oranda kiralanmak yoluyla kullanılmaktadır. Ticaret Merkezi ve Mavi Çarşı esnafıyla yapılan derinlemesine mülakatlarda, ofis ve işyeri kiralarnın yüksekliğini, mülkiyetin belli ellerde toplanmış olmasına bağlamaktadırlar. Satış cirosu yüksek bir giyim mağazası sahibine göre,

"Burada kiralr çok yüksek, bu kiralr İstanbul'un en işlek caddesinde dükkan açılır. Ama satışlar da iyi, burada yaşayanlar gelir düzeyi olarak İstanbul'da yaşayanlar kadar kozmopolit değil, belli bir gelir düzeyi var. Beğendiklerini alırlar. Ama dükkan kiralarnın yüksekliği daha çok dükkanların sahiplerinin avantajlı durumuyla ilgili. Tekel gibi, bütün dükkanlar belli kişilerin elinde. Zamanında Aksaray'daki otelini satıp Mavi çarşıda düzineyle dükkan alanlar var. Ticaret merkezi ve Galeria'da da durum aynı."

Bahçeşehir'de iş yapan esnaf ve uzman mesleklerde çalışanlar (doktor, diş hekimi, veteriner, banka müdürü vd.) genellikle Bahçeşehir'de mülk sahibi iken, hizmet sektöründe ücretli çalışanların, küçük bir kısmı Bahçeşehir'de, daha büyük bir kısmı ise, çevredeki daha ucuz toplu konut alanlarında kiracı statüsünde oturmaktadır. Bu durum mekândaki farklılaşmayı somutlaştırmakta ve Bahçeşehir'in çevresinden, sadece duvarlarla değil sınıfsal olarak da ayrıştığını göstermektedir.

Bahçeşehir'de yaşayanların tuttukları işler farklı olsa da belirli alanlarında yoğunlaşmalar görülmektedir. Erkeklerin % 54,1'i, imalat (doğrudan ya da alt sözleşmeye bağlı olarak yapılan, hazır giyim, deri, ayakkabı ve plastik eşya imalatı), ticaret ve işyeri sahibidir. Uzman meslekler (pilot, doktor, mühendis, avukat, vd) ve ücretlilerin oranı ise % 20,9'dur. Bu soruya yanıt vermeyen % 19,6'lık kesimin gelirlerinin spesifik olarak tanımlanamayan işlerden kaynaklandığı düşünülebilir (Tablo 8). Bu durumda Bahçeşehir'de açık bir iş alanı yoğunlaşması görülmektedir. İmalat, ticaret ve serbest meslek olarak ortaya çıkan bu yoğunlaşmanın, orta sınıfı tanımlayan klasik tarife uymadığı görülmektedir.

Diğer yandan Bahçeşehir hanelerinde kadınların tuttukları işler ise klasik orta sınıf tarifine daha yakındır. Kadınların % 37 'si ev hanımıdır. Diğer alanlarda ise homojen bir dağılım görünmektedir. Niceliksel sorgulamada bu soruya yanıt vermeyen kadınların oranı ise % 29'a çıkmaktadır (Tablo 7). Bu soruya cevap vermeme oranının yüksekliği "ev hanımı" statüsüyle ilgilidir. Bahçeşehir'de yaşayan ev kadınlarıyla yapılan derinlemesine mülakatlarda, pek çok kadın "ev kadınlığı"nı bir mesleki statü olarak kabul etmek istemedikleri görülmüştür. Bir kısmı bunu geçici bir statü olarak görmekte ve daha çok çocukların bakımı nedeniyle dışarıda çalışmadıklarını ifade etmektedir. Bir kısmı ise eşlerinin işlerine katkıda bulunduklarını ifade etmektedir. Bu nedenlerle Bahçeşehir'de yaşayan ev kadınlarının bir bölümü kendilerini bu statü ile ifade etmek istememektedir. Bir özel kreş yöneticisi bu çelişkiyi şöyle ifade etmektedir:

"Burada çalışan annelerin oranı % 20'yi geçmez. Ama ailelerin gelir seviyesi yüksek olduğu için büyük bir kısmı çocuklarını ana okuluna - kreşe gönderiyor. Burada 10'u aşkın okul öncesi eğitim kurumu var hepsi de dolu. Ev kadınlarının çoğunluğu da evde çok az vakit geçirir burada. Daha çok alışverişle ve sosyal faaliyetlerle vakit geçiriyorlar. Bu nedenle de kendilerini annelerimiz gibi ev kadını olarak görmüyorlar."

Bahçeşehir hanelerinin yarıdan fazlası tek kişinin kazancı ile geçinmektedir. Ancak gelir konusu, bu çalışmanın gerek niceliksel gerekse niteliksel sorgulama bölümlerinde en çok zorlukla karşılaşılan bölümü olmuştur. Uzman mesleklerde ve ücretli çalışanlar dışında (%20'lik bir kesim) hiçbir meslek grubu gelirleriyle ilgili soruları yanıtlamak istememiş ya da gerçekçi olmayan

yanıtlarla geçiştirmiştir. Bu nedenle sayısal olarak ortaya çıkan sonuç, Bahçeşehir'de çocuklu bir ailenin yaşaması için gerekli asgari giderlerin çok altında kalmıştır (Tablo 19). Gelirlerini ifade etmek istemeyenlerin, kendi gelirlerini hedef almayan bir diğer soruya verdikleri yanıt da yine gerçeklikten uzaktır (Tablo 20).

Tablo 19: Aylık Hane Geliri (2003 Temmuz)

	Frekans	Yüzde
1 milyar ve altı	1	0,7
1 - 1,9 milyar	16	10,8
2 - 2,9 milyar	22	14,9
3 - 4,9 milyar	32	21,6
5 milyar ve üstü	27	18,2
Cevap vermeyenler	50	33,8
Toplam	148	100

Tablo 20: Bahçeşehir'de Yaşayabilmek İçin Gereken Aylık Gelir

	Frekans	Yüzde
1 - 1,9 milyar	19	12,8
2 - 2,9 milyar	44	29,7
3 - 4,9 milyar	47	31,8
5 milyar ve üstü	33	22,3
Cevap vermeyenler	5	3,4
Toplam	148	100

Toplumsal çözümlemede gelir düzeyi ile sınıf arasındaki bağlantı çok iyi kurulabilmiş değildir. Bu nedenle yoksullukla özdeşleşen alt sınıf, göreceli olarak refahla özdeşleşen orta sınıfın tanımını kolaylaştırmaktadır. Ancak son yıllarda bütün dünyada orta sınıf tanımıyla ilgili yeni yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Bu sınıfın hangi kriterlerle tanımlanacağı ve toplumun hangi kesimlerinin kendilerini orta sınıf olarak tanımladıkları ülkeden ülkeye değişmektedir. Short'un ifadesiyle "İngiltere'de orta sınıf, beyaz yakalı işçilerle, eğitim, hukuk, tıp gibi alanlarda uzmanlaşmış meslek sahiplerini tanımlarken, Amerika'da rutin fabrika işçileri kendilerini orta sınıf olarak kabul eder. İngiltere'de fabrika işçilerinin kendilerini orta sınıf olarak görmesi ancak bir ukalalık olarak

kabul edilir." (1996)⁶. Diğer yandan ortanın üstü ve üst sınıfları tanımlamak ise daha da zordur. Bu zorluk bir yandan, sınıflar arasındaki kültürel ve politik farklılıkların, küresel tüketim kültürüne bağlı olarak azalmasından, öte yandan, gelir düzeyi farklılıklarının sınıfsal konum üzerindeki rolünden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Bahçeşehir'de yaşayanlar kendilerini ağırlıklı üst orta sınıf olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım gelir ve tüketim kriterlerine göre oluşmaktadır (Tablo 21).

Tablo 21: Bahçeşehir'de Yaşayanlar Kendilerini Hangi Sınıfta Görüyor

	Frekans	Yüzde
Düşük, alt sınıf	3	2,0
Orta sınıf	40	27,0
Orta üstü sınıf	80	54,1
Üst sınıf	22	14,9
Cevap vermeyenler	3	2,0
Toplam	148	100

Türkiye'de ise çoğu zaman orta sınıf, düzenli bir işte, becerili emek olarak çalışmak ve belirli bir kent kültürüne sahip olmakla bağlantılı olarak tanımlanmaktadır. 1980'lere kadar buna en uygun kesim memurlardır. 1980'li yıllardan itibaren, değişen ekonomi politikaları, bu kriterlerle tanımlanan kamu ve özel kesim memurlarının ücretlerinde önemli kayıplara neden olurken, yeni bir orta sınıfın doğmasına da neden olmuştur. Bu yeni orta sınıf, küresel ve ulusal yeni ekonomilerin gereksinim duyduğu hizmet sektörü ve uzman mesleklerdeki genişlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerindeki özelleştirmelere, iletişim, medya ve finans sektörlerinin gelişmesine bağlı olan bu genişlemenin talep ettiği becerili iş gücü yeni orta sınıfı yaratmaktadır. Ancak bu yeni ortası sınıf Bahçeşehir'de sadece % 20 oranında bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Bahçeşehir, bir alt kent olarak, dünyadaki benzerleri gibi bir orta sınıf yerleşmesi olmamıştır. Yeni orta sınıfın satın alma gücüne ve küresel tüketim kültürünün sembollerine uygun olarak yaratılan bu alt kent, yeni orta sınıf yerine, sermaye birikim süreçlerinin yeni aktörlerinin yerleşimi haline gelmiştir. Burada sermaye biri-

⁶ Marx'da sınıf analizi, kapitalist üretim ve iş bölümünde, sınıfların birbirlerine karşı konumları ve politik rolleri üzerinden yapılmaktadır (1976). Marx'ın küçük burjuvazi olarak tanımladığı orta sınıf, kapitalist sınıfın çıkan doğrultusunda hareket eden ve politik ve kültürel olarak da kapitalist sınıfa işçi sınıfından daha yakındır. Amerika'daki fordist fabrika işçilerinin, İngiltere ve kıta Avrupa'sındaki orta sınıflar gibi kendilerini orta sınıf olarak görmeleri, her ikisinin de politik ve kültürel olarak kapitalist sınıfa başışık olmalarına bağlı olduğu düşünülebilir.

kiminin yoğunlaştığı, kentin yeni sanayi coğrafyasının alt kentleşmedeki rolü ortaya çıkmaktadır.

Bahçeşehir: Mekânsal Hareketlilik ve Ayrışma Dinamikleri

Toplumsal sınıfların mekânsal farklılaşmalar yoluyla ayrıştıkları ve belirli mekânlarda yoğunlaştıkları kabul edilirse, öncelikle Bahçeşehir'deki yoğunlaşmanın iki kaynağına bakmak gerekir. Birincisi, iş yeri mesafesi ikincisi ise eski oturan semttir. Bahçeşehir İstanbul'un en popüler alt kentlerinden biri olmakla birlikte İstanbul'un her yerinden değil, coğrafi olarak belli bir bölgeden nüfus almaktadır. Kent Sosyolojisinin eski bir önermesi olan "mekân toplumun bir yansımasıdır" yaklaşımına karşı "evet ama mekânın kendisi de farklılaşma yaratır" yanıtını veren yaklaşım (Massey, 1984), Bahçeşehir'in neden bazı bölgelerden nüfus aldığını da açıklamaktadır. İstanbul coğrafi olarak üç yakadan oluşmaktadır. Bunlar Anadolu, Avrupa ve İstanbul yakasıdır. Bahçeşehir ağırlıkla İstanbul yakasından nüfus almaktadır. Bahçeşehir'e taşınanların büyük bir kısmının önceki oturduğu semt İstanbul yakasında ve Bahçeşehir'e en yakın orta sınıf semtleridir (Tablo 22). Bu semtlerin bir kısmı, *Yeşilköy*, *Yeşilyurt*, *Bakırköy* gibi eski sayfiyelerden dönüşmüş, üst-orta ve orta sınıf yerleşimleri, bir kısmı da, *Bahçelievler*, *Güngören*, *Ataköy*, *Şirinevler* gibi, E-5 Karayolunun iki yanında 1970'lerden itibaren oluşmuş orta ve alt orta sınıf yerleşmelerdir (Ek Tablo 2). Burada coğrafi yakınlığın Bahçeşehir'e taşınmada belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Bahçeşehir'e çöken nüfusun hareketliliğinde yine, emeğin bölünmesine bağlı olarak oluşan sınıfsal konum değişikliklerinin ve gelir artışının etkisi olduğu yapılan mülakatlarda da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 22: Bahçeşehir'e Taşınmadan Önce Oturulan Yer

	Frekans	Yüzde
İstanbul Yakası (Haliç'in sol kuzey yanından başlayarak Çekmece göllerini ve Bahçeşehir'i de içine alarak batıya giden koridor)	111	75,0
Avrupa Yakası (Haliç'in sağ kıyısından başlayarak, Boğaz kıyısından kuzeye doğru genişleyen alan)	13	8,8
Anadolu Yakası	12	8,1
Cevap vermeyenler	12	8,1
Toplam	148	100

Diğer yandan İstanbul'un sanayi coğrafyasındaki yeni mekânsal farklılaşmalar da bu hareketliliği artırmaktadır (Güvenç ve Işık, 1996). İstanbul Metropoliten Alanını kesen iki oto yolun arasındaki bölgede yoğunlaşan 1980 sonrası gecekonduların yerleşimlerinin sağladığı ucuz iş gücü, orta ve küçük ölçekli, çoğu zaman alt sözleşmeyle çalışan, post fordist imalatın da aynı ek-sende yerleşmesine neden olmaktadır. Gerek kent içi sanayilerin merkez dışına atılması gerekse çeşitli ölçeklerde yeni üretim atölyelerinin bu bölgede yığılması, farklı niteliklerdeki alt kentlere talebi artırmaktadır. Bir yandan yoğun nüfus alan ve büyüyen Gaziosmanpaşa, Mahmutbey, Esenyurt gibi gecekonduların yarattığı alt kentleşme, diğer yandan, Halkalı, Beylikdüzü ve Esenyurt'ta, düşük maliyetli konutlardan oluşan toplu konut projelerinin yarattığı alt kentleşme ve Bahçeşehir gibi yüksek maliyetli alt kent projelerinin yarattığı alt kentleşme bir arada gelişmektedir (EK Şekil: İstanbul Arazi Kullanım Haritası). Sermaye birikim sürecinde sermaye ve emeğin mekânda yarattığı farklılaşmaların aynı zamanda mekânın kendine has özelliklerine de bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Bahçeşehir gibi, özellikle çevresinden yalıtılmış olarak tasarlanan ve bu yalıtma için gereken tüm ayrıntıların kurgulandığı alt kentler, bütün dünyada hızla yaygınlaşmakta ve yeni kentleşmenin bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır (Davis, 1990; Blekely ve Synder 1997; Caldeira, 1999). Genellikle "kapalı topluluklar" ya da "refah adaları" olarak tanımlanan bu tür yerleşmeler kentin bütünü ve yerleştikleri bölgeden tamamen ayrılmak istemektedirler. Bu ayrışma isteği, gerek kentin genel nüfusunun gerekse yerleştikleri bölgenin nüfusunun kendilerinden daha alt kültür, estetik ve yaşam tarzlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Gelir yoluyla satın alabildikleri yeni yaşam tarzı onları toplumsal olarak ayrıcalıklı bir statüye yükseltmektedir. Bu ayrıcalık en açık biçimiyle mekânda billurlaşmaktadır. Yaratılan mekânsal farklılaşma toplumda kazananlarla kaybedenleri ayırtırmakta ve kazananlar kendileri için özenle tasarlanmış ve yönetilen mekânlarda yaşamaktadır. Bahçeşehir'de yaşayanların kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri sadece mekânın yüksek maliyetle yapılması değil aynı zamanda bu ayrışmışlıktan kaynaklanmaktadır (Tablo 23). Bu mekânda ayrışmış nüfusun küçük bir kısmı kent yaşamını özlemekte ve bunu bir yerleşim alternatifi olarak görmektedir. Büyük bir kısmı ise Bahçeşehir'e alternatif olarak daha da ayrışmış ve sınıfsal olarak daha homojen olduğunu varsaydıkları daha lüks kapalı yerleşmeleri görmektedirler (Tablo 24).

Tablo 23: Bahçeşehir'de Oturmak Bir Ayrıcalık mı?

	Frekans	Yüzde
Evet	99	66,9
Hayır	48	32,4
Cevap vermeyenler	1	0,7
Toplam	148	100

Tablo 24: Bahçeşehir'den Başka Bir Semte Taşınacak Olsanız Nereye Taşınırdınız?

	Frekans	Yüzde
İstemem	67	45,3
Daha lüks bir semte	43	28
Merkeze	25	16,9
Boğaz'a	3	2,0
Depreme dayanıklı bir yere	1	0,7
Köyümüze	1	0,7
Diğer	4	2,7
Cevap vermeyenler	5	3,4
Toplam	148	100

Mekânsal ayrışma, kent ile alt kentin ve zengin ile yoksulun ayrışmasından ibaret kalmamakta, maliyetini bütün kent yurttaşlarının ödediği bir gelişme biçiminden sadece belli sınıfların yararlanmasına olanak vererek bir sosyal adalet sorunu yaratmaktadır. Bu ayrışmış mekânda yaşayanlar için kentin sorunları ya da içinde bulundukları bölgenin sorunları fazla bir anlam ifade etmemektedir. Kendine yeten bir alt kentte yaşarken, ana kente duyulan aidiyetin azaldığı oranda sorumluluk da azalmaktadır. Blakely ve Synder'e göre bu ayrışma toplumsal teması azaltarak, ortak sorumluluk ve toplumsal sözleşme bağlarını ve dolayısıyla da yurttaşlığı zayıflatmaktadır (1997). Bu tür alt kentler çoğu kez yönetimsel olarak da özerkleşmek istemektedirler.

Bahçeşehir'de yaşayanlara İstanbul'un önemli sorunlarının neler olduğu sorulduğunda verdikleri yanıtlar bu ilişki ve sorumluluk azlığını göstermesi açısından önemlidir (Tablo 25). İstanbul'un en büyük sorunu olarak gördükleri çevresel olumsuzluklar ve adi suçlardır. Bu aynı zamanda kendilerinin Bahçeşehir'de yaşama tercihlerindeki birinci etmendir. Kentin tamamına karşı bir yaklaşımları bulunmamaktadır. Kentin sorunlarının nasıl çözülebileceğine dair de benzer bir ilgisizlik görülmekte ve kentin tüm sorunlarının çözülüp

çözülememesi de neredeyse tamamen siyasi otoriteye bağlanmaktadır (Tablo 26, 26a ve 26b). Kentteki ekonomik, toplumsal ve yurttaşlık süreçlerinin etkisinden bahsedenler daha küçük bir oranı oluşturmaktadır. Bahçeşehir yönetsel olarak da özerk olmayı denemiş, ancak bazı kamusal hizmetlerin bedelini de ödemek istemeyen yerleşimciler nedeniyle belediye yönetimine geçmiştir.

Tablo 25: İstanbul'un En Önemli Sorunları

	Frekans	Yüzde
Gürültü, hava kirliliği, trafik, otopark, vb. çevresel sorunlar	68	45,9
Hızla artan adi suçlar(hırsızlık, gasp, vd.) nedeniyle güvensiz oluşu	24	16,2
Gelir adaletsizliği	13	8,8
Yoksulluk	11	7,4
Gecekondular	8	5,4
Yetersiz yerel yönetimler	5	3,4
Varoşlar	2	1,4
Ketten haksız rant elde eden çıkar örgütlerinin varlığı	2	1,4
Siyasi olaylar nedeniyle güvensiz oluşu	1	0,7
Diğer	1	0,7
Hepsi	7	4,7
Cevap vermeyenler	6	4,1
Toplam	148	100

Tablo 26: İstanbul'un Sorunları Çözülebilir mi?

	Frekans	Yüzde
Evet	71	48
Hayır	72	48,6
Bilmiyor	5	3,4
Toplam	148	100

Tablo 26a: Nasıl Çözülebilir?

	Frekans	Yüzde
İyi bir yönetimle	41	57,7
İyi bir yerel yönetimle	12	16,9
Bilmiyor	6	8,5
Eğitim olanaklarının artmasıyla	5	7,0
İş/Milli gelir olanaklarının artmasıyla	4	5,6
Göçün engellenmesiyle	2	2,8
Zamanla belki	1	1,4
Toplam	71	100

Tablo 26b: Neden Çözülemez?

	Frekans	Yüzde
Siyasi ve ekonomik nedenler	29	40,3
Bilmiyor	17	23,6
Kentlinin sorunlara ilgisizliği	10	13,9
Kentin büyüklüğü ve kozmopolit oluşu	8	11,1
Bilinçsizlik, eğitimsizlik	5	6,9
Diğer	3	4,2
Toplam	72	100

Alt kentlerin yarattığı mekânsal ayrışmanın bir diğer boyutu ise çevre yerleşmelerle ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Belirli bir gelir grubuna bir ütopya gibi sunulan yapı çevre ve yaşam tarzının korunması için önce duvarlarla bir ayrışma yaratılmakta ve dışarıdakilerin girişi denetlenmeye çalışılmaktadır. Dünya'daki pek çok örneğinde olduğu gibi bu kapatma güvenlik gerekçesi ile meşrulaştırılmaktadır. Ancak Bahçeşehir'de yapılan araştırmada, yerleşimi dışarıdakilere kapatmanın arkasında, sunum maliyetinin yerleşenler tarafından ödendiği yapı çevre ve yaşam tarzının korunmasının yattığı görülmektedir. Bu nedenle çevredeki yoksul yerleşmelerden gelebilecek olanlar engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak yasal olarak mümkün olmayan bu engelleme özel güvenlik elemanlarının denetimi şeklinde uygulanmaktadır. Diğer yandan Bahçeşehir'in kamusal-sosyal mekânlarında (sinema, lokanta, alışveriş merkezleri gibi) oluşan fiyatlarla da çevredeki yerleşimlerde yaşayanlar dışarıda tutulmaya çalışılmaktadır. Bu mekânsal ve toplumsal ayrışmanın niteliğini,

Bahçeşehir'de yayınlanan *Pazarola* adlı yerel bir derginin, Bahçeşehir Festivali hakkındaki yazıları çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Pazarola dergisinin editörünün "Deliye her gün bize dokuz gün" başlıklı yazısında, Bahçeşehir Belediyesi'nin düzenlediği dokuz günlük bahar festivali eleştirilmekte ve Belediye Başkanının popülist politikalarla show yapmasından kaynaklanan bu festival nedeniyle çevre yerleşmelerden gelenlerin yarattığı gürültü, kirlilik ve çevreye verdikleri zarar dile getirilmektedir.(2003,20, 4). Yine aynı dergide BADER'in (Bahçeşehirli Derneği) festivale eleştirisi yer almaktadır BADER, festival nedeniyle Bahçeşehir'de düzenin bozulduğundan, pop şarkıcılarının konserleri nedeniyle çevre yerleşmelerden gelen binlerce kişinin güvenlik sorunu yarattığından bahsetmekte ve Belediyeye gönderdiği metinde şöyle demektedir:

"Bahçeşehirlilerin hemfikir olduğu güvenlik konusundaki endişeler festival boyunca anlamsız hale gelmiştir. Bir yanda girişlerde kart ve kamera sistemlerinden bahsedilirken, festival boyunca her gün 50 bin kişinin geldiği kontrolsüz bir yere dönüştürülmüştür. Basmaya kıyamadığımız gölet çimleri üzerinde, bizlere yönelik olarak asılmış olan (piknik yapmak ve top oynamak yasaktır) levhaları altında, dışarıdan gelen yüzlerce kişi piknik yapmakta çiçek ve ağaçlarımızı talan etmekte, hatta geceleri yatmaktadır. Gölet bölgesindeki kafe ve restoranlara Bahçeşehirlilerin ulaşması imkânsız hale gelmiş üstüne üstlük geçici-gecekondu tarzında buralara alternatif yerler açılmıştır... Ülkemizin örnek gösterilen yerleşim yeri, özenle seçtiğimiz, titizlikle korumaya çalıştığımız Bahçeşehirimiz 10 yıllık yerleşim tarihinde en kirli ve kaos içindeki dönemini yaşamamıza yol açan festivalin tekrar etmemesi için gerekli önlemlerin alınması...." (2003.20.11)

Aynı dergide festivalle ilgili tepkilerin dile getirildiği mail grubundaki mesajlara yer verilmektedir. Bu mesajlardaki eleştirilerin bir kısmı oldukça açık bir ayrışma ifade etmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir (2003.20.8-9) :

"Bahçeşehir sakinlerinden toplanan vergi ile başka bölgelerde oturan insanlar eğlendirildi"

"Bahçeşehir'in sosyo-ekonomik profili göz önüne alındığında hazırlanan festival programı sosyal doku ile örtüşmemektedir"

"Festival nedeniyle gelenler Gölet bölgesindeki çimlere ve çevre düzenine ciddi zarar verdi. 60 bin dolarlık tahribat oldu"

"Hükümetin hazırladığı yerel yönetimler reformu gerçekleşirse, Bahçeşehir sakininin sandığının aksine bakarsınız çevre semtlerde oturanlarla aynı sandıkta oy kullanabiliriz! Kimilerine göre bu yılki festivalin amacı

Bahçeşehirli'ye değil, Bahçeşehir'in dışına yatırım yapmaktı. Potansiyel seçmen komşularımızı Bahçeşehir'e davet ederek etkilemekti."

Mekânsal farklılaşma yoluyla berraklaşan toplumsal ayrışma sürecinde, modern toplumun temel dayanaklarından olan vatandaşlık ve kentlilik, yerini yeni bir aidiyet biçimine bırakmaktadır. Bu mekânsal bir aidiyettir ve ayrıcalık ancak diğerlerini dışarıda tutarak sürdürülebilmektedir. Mekânda ayrışan toplumsal sınıfların kent ölçeğinde politik olarak birlikte hareket etmelerinin olanağı da ortadan kalkmaktadır (Fainstein S. ve diğerleri, 1992). Modern toplumun ortak yaşamından doğan "kamu"nun içi boşalmakta ve kentler kamusal mekânlar olma özelliklerini de yitirmeye başlamaktadır. Kentin sermaye birikim sürecinde, toplumsal artığı ortaya çıkaran sınıflar, bu artık sayesinde oluşan yeni kentsel mekânların "yabancıları" olarak kabul edilmektedirler. Toplumsal dışlamanın ve sınıflar arasındaki ilişkisizliğin yaratacağı kültürel ayrışma, kente kimliğini veren ortak öğelerin yok olmasına ve kentin giderek kimliksizleşmesine neden olabilecektir. Kentin kaybettiği bütüncül kimlik yerine farklılaşmış mekânları tanımlayan parçalı kimlikler ortaya çıkmakta ve bütüncül kimliğin bir parçası olan kamusal sorumluluk da ortadan kalkmaktadır.

Sonuç

Bahçeşehir, İstanbul Metropoliten Alanının 1980'lerden itibaren almaya başladığı yeni biçimin parçalarından biri olan bir alt kent örneğidir. Bu yıllardan itibaren kentin makro-formu, yapısal dönüşümler ve yeni yapılanmalarla yeniden biçimlenmekte ve metropoliten çeperde yeni üretim ve konut örüntüleri ortaya çıkmaktadır. Yeni makro-form radikal mekânsal ayrışma süreçleriyle birlikte oluşmaktadır. Kent içi sanayilerin merkez dışına atılması, farklı ölçeklerdeki post fordist imalatın, büyük ölçekli toplu konut projelerinin ve yeni gecekondu oluşumlarının çeperde yer seçmesi, bu yeni makro-formun oluşmasındaki başat aktörleridir. Ancak bu sürecin arkasında üç boyutlu bir gerçeklik düzlemi bulunmaktadır. Birincisi, değişen ekonomi politikalarının yarattığı yeni birikim olanakları ve yeni sermaye sahipliği, ikincisi, emek süreçlerindeki yeni bölünmelere bağlı olarak sınıfların değişen konumları ve üçüncü olarak da mekânın taşıdığı olumsal etmenlerdir. Yeni mekânsal farklılaşmaların yarattığı ayrışma dinamiği ise İstanbul'un kentleşme deneyimine yeni bir boyut / aşama getirmektedir. Bu ayrışma sürecinde yeni alt kentler, kentin göreceli olarak birbiriyle temas halindeki toplumsal sınıflarının temasını ortadan kaldıracak biçimde tasarlanmakta ve gerçekleştirilmektedir.

İstanbul'da 1980'lerin ortalarından itibaren başlayan ve 1990'larda yoğunlaşan bu yeni ve planlı alt kentleşme, kentin konut açığı sorununu çözmek üzere söylemleştirilen yeni konut politikalarıyla desteklenmiştir. Ancak emeğin değerinin bu politikalara paralel olarak artmaması nedeniyle, bu büyük

ölçekli projeler kentin alt gelir gruplarını konut sahibi yapmadığı gibi, imara açtığı geniş arazilerin çevresinde gecekondulaşmayı hızlandırmıştır. Bu nedenle alt kent projeleri, güvenli iş ve düzenli gelir sahibi orta sınıfları hedef almak zorunda kalmıştır. Ancak bazı projeler klasik orta sınıfı değil, kentin yeni yükselen sınıflarını hedef almıştır. Mekânsal farklılaşmanın radikal bir toplumsal ayrışma yarattığı projeler bunlar olmuştur. Bu projelerin en geniş kapsamlısı ve bütün kentsel işlevleri barındırarak, kentten ayrışacak biçimde tasarlanan alt kent Bahçeşehir'dir.

Bu çalışmada, Bahçeşehir, gerek kendisini ortaya çıkaran etmenler gerekse de yarattığı yeni yerleşme biçimi ve yaşam tarzının kentsel toplum üzerindeki sonuçları çerçevesinde sorgulanmaya çalışılmıştır. Bahçeşehir, Türkiye'nin kentleşme deneyiminde yeni bir aşamayı somutlaştıran özellikler taşımaktadır. Bu aşama, kentin, kayırmacı politikalar eşliğinde sermaye birikiminin ve piyasanın denetimine sunulduğu, sınıfların temasının azalmasıyla kamusal mekânın parçalara ayrıldığı, demokratik toplumdaki en önemli öğelerden biri olan heterojenliğin tehlike olarak olumsuzlandığı, homojenliğin barındırdığı eksik çeşitliliğin olumlandığı bir aşamadır. Dünyanın pek çok metropoliten alanının yaşadığı, ayrılmaya dayalı bu yeni kentleşme biçimini post-modern olarak tanımlamak olgunun sadece görünen kısmına dair bir betimleme yapmak anlamına gelir. Oysa olgunun arkasındaki gerçeklik düzlemi ve yaratacağı toplumsal ve mekânsal sonuçlar bundan daha derin bir çözümlemeyi gerektirmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'de 1980'li yıllarda yaygınlaşan planlı alt kentleşme sürecinin bütün boyutları bu çalışmada ele alınmamıştır. Burada derinlemesine çözümlenmeye çalışılan olgu, bu yeni alt kentleşmenin bir boyutu olan, yeni sınıfsal konumlara, bağımsız bir kent olarak ve tüm yapıyı çevre ve yaşam tarzıyla sunulan alt kentlerdir.

Bahçeşehir üç boyutlu olarak ele alınmıştır. Birinci boyutta Bahçeşehir tipi ayrılmış bir alt kenti ortaya çıkaracak olumsal etmenler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, sermaye birikim sürecinin yeni boyutları; yeni ekonomi politikalarına bağlı yapılan yapısal reformlarla kentsel sermaye birikimine olanak verecek yasal çerçevelerin oluşturulması; mekânsal farklılaşmaya neden olan yeni sınıfsal bölünmeler ve konut pazarına bir ütopya gibi sunulan bir ürünün yönlendirdiği talep, ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İkinci boyutta ise, Bahçeşehir'de gerçekleştirilen ampirik araştırmayla, bu sunulu yaşam çevresinde yaşayanların toplumsal olarak "kimler" olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Üçüncü boyutta ise mekânsal ayrışmayı besleyen içsel ve dışsal etmenler ele alınarak, İstanbul'un kentleşme deneyiminde bu yeni boyut, sonuçları açısından tartışılmıştır.

Bu çalışma teorik ve ampirik olarak belli sınırlılıklar taşımaktadır. Elbette Türkiye'nin yaşadığı ekonomik, toplumsal ve mekânsal dönüşüm süreçlerinin daha derinlemesine sorgulandığı farklı çalışmalarla, İstanbul'un kentleşme deneyimindeki bu yeni aşama daha derinlemesine kavranabilecektir.

Kaynaklar

- Aksoy, A. ve Robins, K. (1994), İstanbul between civilisation and discontent. *New Perspectives on Turkey*, 10, 57-74.
- Ayata, S. (2002), The New Middle Class and the Joys of Suburbia, *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*. Der: Kandiyoti ve Saktenber, Rutgers University Press, New Jersey
- Blakeley, E.J.ve Synder, M.G. (1997), Fortress America: Gated Communities in United States, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Caldeira, T. (1999), Duvarlar İnşa Etmek, *Birikim*, 123, 87-96.
- Danış, D. (2000), İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği, *21.Yüzyılda Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Davis, M. (1990), *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, Verso, London ve New York
- Engels, F. (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları
- Erendil, A. (1998), Using Critical Realist Approach in Geographical Research: An Attempt to Analyze the Transforming Nature of Production and Reproduction in *Denizli*, Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara
- Erendil Türkün, A. (2000), Mit ve gerçeklik olarak Denizli-üretim ve iş gücünün değişen yapısı: Eleştirel kuram açısından bir değerlendirme, *Toplum ve Bilim*, 86, 91-117
- Fainstein S., Gordon I., Harloe M., (1992) *Divided Cities: New York and London in the Contemporary World*. Oxford: Blackwell.
- Fishman, R. (1987), Bourgeois Utopias, The Rise and Fall of Suburbia, Basic Boks, New York.
- Gans, H.J. (1996), Levittown and America, *The City Reader*, Der: L.Gates ve F. Stout, Routledge
- Güvenç, M. Ve Işık, O. (1996), İstanbul'u Okumak, *Toplum ve Bilim*, 71, 6-60
- Haksal, I. (1995), Toplu Konut Yolu ile Oluşan Yeni Yerleşim Alanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi: Bahçeşehir, Halkalı-Ataköy Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü
- Harvey, D. (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis, İstanbul
- Harvey, D. (1992), Class Structure and the Theory of Residential Differentiation. The Urban Experience, Blackwell.
- Howard, E. (1996), Author's Introduction ve The Town-Country Magnet, *The City Reader*, Der:L.Gates ve F. Stout, Routledge
- Kıray, M. (1998), Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Sorunları, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Kurtuluş, H. (1999), The Roles of Çiftlik on the Formation of the Metropolitan Fringe in the Expansion of Istanbul Metropolitan Area, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Lang, R.E. ve Danielson, K.A. (1997) Gated communities in America, walling out the world, *Housing Policy Debate*, vol.8, 4, 867-99.
- LeGates, R.T.ve Stout, F.(1996), *The City Reader*, Routledge.

- Marx, K. (1976), Louis Bonoparte'nin 18 Brumelr'ı, *Seçme Eserler*, Sol Yayınları
- Massey, D. (1984), *Spatial Division of Labour*, MacMillan.
- Ortaylı, İ. (1977) İstanbul'un Mekansal Evriminin Tarihine Bir Bakış, *Amme İdaresi Dergisi*, 2, 77-97, Ankara
- Öncü, A. (1999), İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı., *Birikim*, 123, 26-34.
- Pazarola Dergisi*, (2003), 20. Sayı.
- Short, J.R. (1996), *The Urban Order*, Blackwell, Oxford.
- Taşan Kok, T. (2004) "Post sosyalist ülkelerde mekânsal dönüşümler", KBAM Ankara toplantısında sunulan bildiri
- Tekeli, İ. (1994), The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning, IULA-EMME, İstanbul
- Tekeli, İ. (1994a), Demokratik Düşüncenin Temellendirilmesi ve Eleştirel Kuram Üzerine, *Toplum ve Bilim*, 63, 102-121
- Writh, L. (1996), Urbanism as a Way of Life, *The City Reader*, Der: L.Gates ve F. Stout, Routledge

EK TABLO 1: Doğum Yerleri Dağılımı

	Frekans	Yüzde
İstanbul	49	33,1
Ankara	7	4,7
Karabük	5	3,4
Sivas	4	2,7
Samsun	4	2,7
Malatya	4	2,7
Erzincan	4	2,7
Trabzon	4	2,7
Aydın	3	2,0
Kilis	3	2,0
Kahramanmaraş	3	2,0
Ardahan	3	2,0
Batman	3	2,0
Yugoslavya	2	1,4
Almanya	2	1,4
Eskişehir	2	1,4
Denizli	2	1,4
Afyon	2	1,4
Konya	2	1,4
Kayseri	2	1,4
Amasya	2	1,4
Çorum	2	1,4
Adıyaman	2	1,4
Ordu	2	1,4
Ukrayna	1	0,7
Bulgaristan	1	0,7
İngiltere	1	0,7
Kıbrıs	1	0,7
Güney Çin	1	0,7
Makedonya	1	0,7
Bursa	1	0,7
Bilecik	1	0,7
İzmir	1	0,7
Antalya	1	0,7
Burdur	1	0,7

Kocaeli	1	0,7
Uşak	1	0,7
Tekirdağ	1	0,7
Edirne	1	0,7
Kırıkkale	1	0,7
Tokat	1	0,7
Sinop	1	0,7
Bolu	1	0,7
Nevşehir	1	0,7
Kırşehir	1	0,7
Niğde	1	0,7
Diyarbakır	1	0,7
Şanlıurfa	1	0,7
Elazığ	1	0,7
Hakkari	1	0,7
Erzurum	1	0,7
Mardin	1	0,7
Cevap vermeyen	2	1,4
Toplam	148	100

EK TABLO 2: Buraya Taşınmadan Önce Oturulan Semt Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Ataköy	27	18,2
Bahçelievler	20	13,5
Bakırköy	11	7,4
Yeşilköy	7	4,7
Avcılar	5	3,4
Fatih	5	3,4
Florya	4	2,7
Yenibosna	4	2,7
Beşiktaş	3	2,0
Küçükçekmece	3	2,0
Zeytinburnu	3	2,0
Bostanlı	2	1,4
Esenkent	2	1,4

Etiler	2	1,4
Fındıkzade	2	1,4
Halkalı	2	1,4
Merter	2	1,4
Şişli	2	1,4
Üsküdar	2	1,4
1.Levent	1	0,7
Acıbadem	1	0,7
Ambarlı	1	0,7
Bahçeşehir	1	0,7
Bayrampaşa	1	0,7
Beylikdüzü	1	0,7
Beyoğlu	1	0,7
Bostancı	1	0,7
Çatalca	1	0,7
Erenköy	1	0,7
Eyüpsultan	1	0,7
Gaziosmanpaşa	1	0,7
Göztepe	1	0,7
Güngören	1	0,7
İdealtepe	1	0,7
İstinye	1	0,7
Kadıköy	1	0,7
Kalamış	1	0,7
Kızıltoprak	1	0,7
Mecidiyeköy	1	0,7
Mimaroba	1	0,7
Pendik	1	0,7
Sarıyer	1	0,7
Suadiye	1	0,7
Şirinevler	1	0,7
Teşvikiye	1	0,7
Toplu konutlar	1	0,7
Yeşilyurt	1	0,7
Cevap vermeyen	12	8,1
Toplam	148	100

SOYLULAŞTIRMA: KENTSEL MEKÂNDAN YENİ BİR AYRIŞMA BİÇİMİ

Besime ŞEN

Giriş

Çağdaş kapitalist toplumlardaki belli başlı kentlerde çeşitli nedenlerle çöküntüye uğrayan eski kent içi alanların yeniden yapılanması "kentsel dönüşüm", "kentsel yenileme", "kentsel canlandırma", "kentsel koruma" ve "soylulaştırma" gibi kavramlarla adlandırılmaktadır. Bütün bu kavramlar farklı içeriklere sahip olmakla birlikte kentin farklı ölçeklerde ve içerikte dönüşen parçalarına işaret ederler. Bütün bu dönüşüm biçimleri bütünsel bir niteliğe sahip olması itibarıyla "kentsel yeniden yapılanma" çerçevesinde açıklandığında her bir dönüşüm biçiminin toplumsal yaşamı da dönüştüren bir niteliğe sahip olduğu görülür. Kentsel yeniden yapılanma, kentin mekânsal ve toplumsal gelişimini belirleyen ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere birçok değişkenin etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu anlamda yaşanan savaşlar ve doğal afetler gibi olağanüstü gelişmelerin dışında toplumsal sistemlerin gelişimine veya gerilemesine bağlı olarak yaşanan sanayileşme-sanayisizleşme çerçevesinde kapitalist üretim ilişkilerinin dönüşerek yeni birikim alanlarını yaratması ile üretimin örgütlenmesi ve değişen emek süreçlerini ifade eden fordizm-postfordizm, esnek üretim, enformelleşme ve bütün bu bağlamların üzerindeki kurguyu ifade eden küreselleşme gibi süreçler kentsel yeniden yapılanmanın içeriğini ve kapsamını belirlemektedir. Kentsel yeniden yapılanma nedenleri ve sonuçları itibarıyla kapitalist yeniden yapılanma süreci ile ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkar.

Kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası olan soylulaştırma(gentrification) ise bu anlamda gerilemiş eski kent içi alanların gerek mekânsal gerekse sınıfsal değişiminin çarpıcı bir örneğidir. Soylulaştırma, yeni orta sınıf ve işçi sınıfı olmak üzere iki farklı sınıfın karşılaşması biçiminde başlayıp, işçi sınıfının yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla neden ve sonuçları itibarıyla politik bir alana da işaret etmektedir. Çünkü soylulaştırma gerçekleşme koşulları ve sonuçları itibarıyla mekânsal ve toplumsal ayrışma ile toplumsal eşitsizlik yaratan bir etkiye sahiptir. Günümüzde ise uluslararası ölçekte yaygın olarak uygulanan neoliberal politikalar bu olumsuz etkileri arttırmaktadır. Gerek genel politikalarda gerekse kentsel politikalarda oldukça etkili olan neoliberal politikalar, kentsel yeniden yapılanmanın bir boyutu olan soylulaştırmanın yol açtığı olumsuz sonuçlara dair politikalar üretmede yetersiz ve kayıtsız kalmaktadır. Yaşam koşulları iyice gerilemiş olan işçi sınıfı ve gelir düzeyi gerilemiş diğer marjinal grupların kent içindeki konut seçenekleri, uygulanan bu politikaların etkisiyle sınırlanmakta hatta kentsel yaşamın olanaklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Bir başka boyutuyla ise soylulaştırma ile eski kent içi alanlarında mülkiyet ve arazi değerleri üzerinden kentsel rantlar yaratılarak yine belirli sınıflar ayrıcalıklı konuma gelmektedirler. Bu durum kaynakların bölüşümü açısından da eşitsiz bir ortam yaratmaktadır.

Bugün soylulaştırma İstanbul kent mekânında Cihangir, Ortaköy, Kuzguncuk, Galata gibi semtlerde hızla belirginleşirken, konuya ilişkin çalışmalar da aynı hızda olmasa da artmaya başladı. Konu akademik çevrenin yanı sıra medyada da farklı içerik ve kavramlarla ilgi görmektedir. Örneğin soylulaştırılan "eski İstanbul mahalleleri" nostaljik bir öykünme ile popülerlik kazandı. Mekânsal ve toplumsal yaşam açısından gerileme sürecini yaşamakta olan bu mahalle-semtlerin yeniden canlanıp "yeni sahipleri" tarafından yeniden kazanılması ise "tarihsel mirasın" yaşatılması açısından oldukça saygı görmektedir.

Bu makale "soylulaştırma" konusuna dair genel bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. İlk bölümde konuya dair yapılan tanımlar, kuramsal yaklaşımlar ve bu yaklaşımların temel tartışmalarına yer verilecektir. Yazı, eleştirel bir yaklaşımdan hareket etmesine rağmen, konuyu daha çok betimleyici bir düzeyde kalarak ele alacaktır. İstanbul'da soylulaştırma sürecine dair olan bölümde ise kente özgü ekonomik, sosyal ve mekânsal yeniden yapılanma boyutları incelenecektir. Tarihsel bir perspektifle İstanbul kent mekânının gelişimi, toplumsal süreçleri ve soylulaştırma deneyimlerinin başlıca örneklerine yer verilecektir.

Soylulaştırmayı Tanımlamak

Soylulaştırma en genel tanımıyla, gerilemiş olan eski kent içi alanlarındaki yeni bir sınıfsal ve mekânsal ayrışmayı ifade eder. Yeni orta sınıfın bu alanlara olan talebi ve mülkiyetin değerlendirilmesi ile başlayan süreç, işçi sınıfının yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu süreç aynı zamanda yeniden yatırım

için olanaklar yaratmaktadır. Dolayısıyla çok yönlü bir dönüşümün sonucu olarak soylulaştırma, kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası ve aynı zamanda sonucudur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kentsel ve ekonomik büyümenin etkisiyle yaşanan mekânsal ve toplumsal ayrışma, bugün farklı toplumsal ve ekonomik dinamiklerle kentsel coğrafya üzerinde yeni bir ayrışmaya ve hareketliliğe neden olmaktadır. Ekonomik olanaklarını arttıran veya yitiren sınıfların kentsel mekândaki hareketliliği kentlerin coğrafi sınırlarını da yeniden belirlemektedir. Eski kent içine olan bu hareketlilik, kentsel büyümenin giderek maliyetli olması ve bu etkiyle kentlerin coğrafi sınırlarına gelinmesi ile de ilgilidir. 1960 sonrası Batı kentlerinde banliyöleşmeyi takip eden süreçte eskimiş olan kent merkezleri “yenileme” girişimleriyle yeniden canlandırılmıştır. Çeşitli ölçeklerde gerçekleştirilen bu yenileme girişimleri sonucunda, eski kent içi merkezlerindeki konut ve iş alanları, mekânsal ve toplumsal açıdan yeniden yapılanmaya başlamıştır. Bu yeniden yapılanma süreci beraberinde soylulaştırmayı da doğurmuştur. Eski kent içi alanları bu dönemde oluşmaya başlayan bir sınıf (yeni orta sınıf) için de cazip özellikler kazanmıştır. Türkiye’de ise bu gelişmeler benzer nitelikleri ile özellikle 1980 sonrası dönemde ve belirgin olarak İstanbul kent mekânında görülmeye başladı.

Birçok dinamiğin etkisinde gerçekleşen ve sonuçları itibariyle oldukça tartışmalı bir gelişme olan soylulaştırmayı, Savage ve Warde (1993) birbiriyle uyumlu dört süreçte şöyle açıklamaktadır:

- Yeniden yerleşim ve bu yerleşimlerdeki yoğunlaşma gibi nedenler yerleşik bir grubun daha yüksek bir toplumsal statüdeki başka grup tarafından yerinden edilmesine yol açar.
- Yapılı çevredeki dönüşüm, mekândaki belirli estetik özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu süreç yeni yerel hizmetlerin oluşumunu da gündeme getirmektedir.
- Soylulaştırma kültür, yaşam biçimi veya en azından tüketici tercihleri ve sınıf ilişkileri gibi ayrımlarla bölünmüş olan kişileri bir araya getiren bir oluşumdur.
- Mülkiyet değerlerinin ekonomik olarak yeniden düzenlenmesi yapı endüstrisi için ticari fırsatlar yaratır. Yerel mülkiyetteki özel sahiplik ise bu sistemin kapsamını belirler.

Bütün bu süreçler mülkiyet değerlerinin artması, yapılı çevre ve yeni bir kentsel yaşamdaki iyileşmeler de bu sürecin önemli birer parçasıdır. Yukarıda belirtilen etkenlere bağlı olarak gerçekleşen süreçte konut ve iş alanları soylulaştırılma aşamalarını kimi zaman aynı anda yaşarken kimi zaman ise etkileyen dinamiklere bağlı olarak farklı aşamalarda yaşamaktadırlar. Özellikle kentsel turizmi canlandırmak amacıyla üretilen kentsel politikalar, kent merkezlerini ticari amaçlarla dönüştürmektedir. Bu tip dönüşümler, genel

ekonomik yapının iyileşme veya kriz dönemlerinden de etkilenmektedir. Doğayısıyla soylulaştırma gibi süreçler kimi zaman birkaç aşamada tamamlanmaktadır. Her bir aşamadaki geçişler ise belirttiğimiz gibi ekonomik yapıdaki iyileşmeler veya kriz dönemlerinin yanı sıra mülkiyet yapısındaki sorunlar, yasal sınırlamalar, yerel yönetimlerin uygulamaları, gibi çok yönlü etkenlere bağlı olarak daha hızlı veya daha yavaş gerçekleşmektedir. Burada dönüşümün dinamiği olarak toplumsal ilişkiler; sınıfsal, kültürel ve mekânsal ayrılmalar biçiminde yeniden oluşmaya başlamaktadır. Kent merkezlerindeki iş alanları daha çok hizmet sektörünün ofis alanları olarak yenilenerek, ulusal ve uluslararası sermaye için kârlı yatırım alanları haline gelmektedir. Fakat her soylulaştırma deneyimi için bu sonucu genelleştirmek zordur. Konut alanları ise eski yoksul kullanıcıların yerinden edilmesi ile yeni sahiplerinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yenilenmekte ve fiyat açısından da değerlendirilmiştir olmaktadır. Bugün artık üretilmeyen mimari özellikleri taşıyan ve onarımı ile geri dönüşü prestij simgesi olan konutların yeni sahipleri, aynı zamanda yeni bir kentli kültürel kimliğin temsilcileri olarak daha yüksek bir yaşam standardına kavuşmaktadır. Bütün bunlar eski kent içi alanlarını daha prestijli ve yatırım açısından daha kârlı alanlar haline getirmektedir (Kurtuluş, 2003).

Yapılı çevreyi ifade eden üretim, yeniden üretim, tüketim ve bunun dolaşımının toplamı olarak bir modeli ifade eden yapılı çevre, coğrafi olarak biçimlenen bir yapıdır (Smith, 1996). Mekân ekonomisinin coğrafi olarak yeniden yapılanması her zaman eşitsizdir. Böylece, ulusal veya uluslararası ekonominin bir bölgesindeki kentsel yeniden yapılanmanın nitelik ve niceliği, karakteri ve kapsamı bir diğer bölge ile karşılaştırılamayabilir. Bu ise dünya ekonomisinin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri arasındaki karşılaştırmada çok açık bir hal alır.

Bu açıklamalar doğrultusunda Neil Smith (1996), kentsel yeniden yapılanmayı biçimlendiren ve kaynaklarına yön veren süreci şöyle özetler:

- a. Banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkması;
- b. İleri kapitalist ülkelerdeki sanayisizleşme ve beyaz yakalı istihdamın büyümesi;
- c. Mekânın merkezileşmesi ve aynı zamanda sermayenin merkezsizleşmesi.
- d. Kâr oranlarının düşüşü ve sermayenin döngüsel hareketi.
- e. Tüketim biçimlerindeki değişme ile demografik değişimler.

Smith tarafından çizilmiş olan bu çerçeve, soylulaştırmanın oluşumuna dair önemli boyutları ortaya koymaktadır. Buna karşın soylulaştırmayı gerek kuramsal açıdan gerekse kavramsal açıdan kaotik olarak değerlendiren açıklamalar da vardır (Beauregard, 1986; Rose, 1984 ve Warde, 1991). Bu çalışmalarda soylulaştırma, gerek gerçekleşme sürecinde hangi etkenlerin ve aktörlerin belirleyici olduğu ve gerekse yeni gelenlerin sınıfsal ve kültürel kimliği açısından "kaotik" bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Kavramı ilk olarak kullanan Ruth Glass soylulaştırmayı, 1960'ların başında banliyöler yerine Londra kent merkezinde yaşamayı seçen orta sınıfın - özellikle bekar ve çocuksuz yaşayan çiftlerin- tercihleri ile başlayan bir süreç olarak tarif etmektedir (Glass, 1964; Aktaran Uzun, 2001). 1960'larda tarif edilmeye çalışılan bu sınıf bugün artık "yeni orta sınıf", "yuppy"ler (genç kentli kesim) ve "profesyoneller" gibi kavramlarla tanımlanmaktadır.

Bir başka tanımlamaya göre ise soylulaştırma köhnemiş olan eski kent içi alanlarının sokak veya mahalle ölçeğinde olmak üzere çeşitli girişimlerle eski işçi sınıfı veya "yoksul-alt sınıf" kullanıcılarının yeni orta sınıf veya daha yüksek gelirli bir sınıf tarafından yerinden edilerek sınıfsal ve mülkiyet yapısı itibarıyla değişime uğramasıdır. Kavram bu yönüyle daha çok konut piyasasındaki uygulamaları çağırıştırmaktadır. Buna göre soylulaştırma aynı zamanda kentsel arazi ve konut piyasası için bir yeniden yatırım ortamı sunmaktadır (Smith and Williams, 1986; Warde, 1991; Hamnett, 1991). Soylulaştırmayı, eski kent içi alanlarını gerilemekten ve çöküntü alanı olmaktan kurtaran bir süreç olarak gören yaklaşımın tanımlamasında ise başka bir etken üzerinde durulmaktadır. Buna göre soylulaştırıcıların ortaya çıkışı ve onların kültürel kimliği ile tüketici olarak tercihleri önemli etkenlerdir (Ley, 1984; 1994).

Kentsel gelişmenin belli bir aşamasında gerçekleşen soylulaştırma, yukarıda da değinildiği gibi 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kentsel gelişmenin yol açtığı toplumsal ve mekânsal ayrışmadan farklı olan bir ayrışmaya işaret eder. Savaş sonrası artan ekonomik ve toplumsal olanaklar, orta sınıf ile işçi sınıfının yeniden üretimi açısından daha müreffeh bir yaşam ortamı sunmaktaydı. Bu dönemde banliyölerdeki mülkiyetin değeri artmaya başladı. Kent içi alanları yatırımın bu alanlardan çekilmesi ve banliyölere olan göç ile boşalmaya başlamıştır. Smith, banliyöleşme sürecini "sermayenin banliyöleşmesi" olarak kavramsallaştırırken, bugün yaşanan süreci ise yeni banliyölerin oluşumuna yönelik sermaye hareketiyle birlikte oluşan "rant farkı" kavramı ile açıklamaktadır (Smith, 1996). Dolayısıyla yaşanan bu süreç kent içi ve merkezlerinin yeniden yapılanması açısından yeni ekonomik fırsatlar yaratmaktadır. Merkezdeki sermayenin değersizleşmesi, kentin bu "az gelişmiş" alanlarında yeniden değeri artmaya dair fırsatlar yaratmaktadır.

Genel hatları ile kentsel mekândaki yeniden yapılanmayı şu şekilde açıklamak mümkün:

2. Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Mekânsal Ayrışma; Artan Ekonomik Refah ve Olanaklar;

- Banliyölerde işçi sınıfı ile orta sınıfa daha konforlu bulunan bir yaşam ortamının sunulması.
- Banliyölerde mülkiyetin değeri artması.
- Yatırımın kent içi alanlarından çekilmesi ve kent içindeki nüfusun banliyölere olan göçü ile bu alanların gerilemesi.

- Özellikle Batı'daki kent içi alanları göçmen gruplarının veya iyice yoksullaşan kesimlerin yaşadığı yerler haline gelmesi.

1960-70'li Yıllar; Yeniden Yapılanma Süreci;

- Eski kent merkezlerinin yeniden yatırım için cazip hale gelmeye başlaması.
- Yeniden yapılanma olarak yaşanan sürecin yeni bir mekânsal ve toplumsal ayrışmayı yaratması.
- Bu ayrışmalar; Amerika'da daha çok "etnik" sorun çerçevesinde gündeme gelirken, İngiltere başta olmak üzere kimi Avrupa kentlerinde ise "sınıf" meselesi çerçevesinde konu gündeme gelmiştir.
- Özellikle olarak tarif edebileceğimiz bir sınıfın (yeni orta sınıf) 1970'li yılların sonlarında sınıfsal ayrışmayı yaratan ekonomik dönüşümlerin etkisiyle ortaya çıkmaya başlaması.

Yukarıda da belirtildiği gibi, özellikle Batı'daki kent içi alanlar savaş sonrası yıllarda, göçmen grupları ve iyice yoksullaşan kesimlerin yaşadığı yerler haline gelmiştir. Dolayısıyla bu süreç kent içi alanların eskimeye ve gerilemeye başladığı yıllar olmuştur. Bu yılları takip eden 1960 ve 1970'li yıllarda ise, eski kent merkezleri yeniden yatırım için cazip hale gelmeye başlamıştır. Bu süreç yerleşim alanlarının iyileştirilmesinden öte ekonomik, sosyal ve mekânsal boyutlarıyla daha kapsamlı bir değişimi ifade eder. Günümüzde ise neoliberal politikalar üretim, tüketim, dolaşım vb. etkinliklerden oluşan dünya ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Böylece neoliberal politikalar mekânı ve toplumsal yaşamı dönüştürerek kentin yeniden yapılanması çerçevesindeki ayrışmayı arttırmaktadır.

1960'ların sonları ve 1970'ler kentsel yeniden yapılanmanın kapsamlı olarak gerçekleştiği yıllardır. Soylulaştırma bu kapsamlı yeniden yapılanma ile ekonomik ve diğer toplumsal dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmeye başlamıştır. Bu süreç öncelikle Londra, Paris, San Francisco, Washington, Toronto ve Vancouver gibi belli başlı Batı kentlerinde görülmeye başladı. Fakat soylulaştırmanın ne zaman ve neden bu kentlerde gerçekleşmeye başladığına dair açıklamalar birçok yönüyle birbirinden farklıdır. Hamnett (1984) temel ayrımları şöyle sıralar;

- kentlerin giderek büyümesi ve değişimi ile mekânsal erişebilirlik temesindeki tercihlerin değişimi,
- nüfusun demografik ve hanehalkı yapısındaki değişim,
- yaşam biçimi ve tercihlerdeki değişim,
- enflasyon ve yatırımlara bağlı olarak konut fiyatlarındaki göreceli değişim,
- büyük kentlerdeki istihdam ve mesleki yapının değişimi.

Uygulanan ekonomik ve mekânsal politikalarla yaygınlağı artan soylulaştırma, toplumsal yaşamın ve mekânın yeniden yapılanması ağısından oldukça eşitsiz bir ortam yaratmaktadır. Bu eşitsiz ortamın düzeyi ise gerek yerel dinamikler gerekse ulusal ve küresel olmak üzere daha üst düzeydeki dinamiklerin ve politikaların etkisiyle değışebilmektedir.

Gerçekte, yerleşimlerin soylulaştırılması bütünlüklü olarak birçok fonksiyon alanının ve kentsel çevrenin rekreasyonel amaçlı yeniden geliştirilmesini de içermektedir. Kent içindeki üretim yerlerinin çöküşü ve bunun yerine modern "trendy" yani moda olan dinlenme yerleri ve çeşitli restoranların açılması kadar otel, kongre merkezleri ve kent merkezi ofislerinin gelişimi de artmıştır. Kent merkezindeki bu yeniden yapılanmalarda özel sermaye yatırımlarının payı artmış, uygulanan kentsel politikalar ise kamu-özel sektör işbirliğı çerçevesinde sermaye yatırımlarını teşvik etmiştir. Kent merkezleri ile çöküntü alanlarının yanı sıra gecekondü alanları da bu çerçevedeki politikalarla dönüşmektedir. (Dündar, 2003).

Günümüz dünya ekonomisinde yeniden yapılanan endüstriyel çevre ile bu çevrenin etkilediğı yeni ekonomik yapı, sanayi ve hizmet istihdamında önemli değışiklikler yaratmıştır. Azalan bir sanayi istihdamının yanı sıra artan bir hizmet sektörü istihdamı söz konusu olmuştur. Aslında her bir sektörde istihdam edilen sınıf yapılarında önemli farklılaşmalar olmuştur. Dolayısıyla genel olarak kapitalist toplumlarda sınıfların yapısında ve özel olarak da işçi sınıfının yapısındaki dönüşümden söz edilmeye başlanmıştır (Callinicos ve Harman, 1994). Siyasal ideoloji ve devlet müdahalesindeki değışimle, üretim ve tüketim dair her türlü özelleştirmeler ve rekabet ortamı kolaylaştırılmıştır. Soylulaştırma ise bütün bu ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin gözle görülebilen mekânsal bir parçasıdır diyebiliriz (Smith ve Williams, 1986).

Temel Kuramsal Tartışmalar

Soylulaştırmayı açıklamak üzere yapılan kuramsal yaklaşımlar en genel ayrımı ile neoklasik yer seçimi kuramlarına dayalı geleneksel yaklaşım ve eleştirel yaklaşım olmak üzere iki kategoride ele alınacaktır. Geleneksel yaklaşım, ilk dönem çalışmaları ile son dönemdeki "talep yönlü" yaklaşımda etkisini gösterir. Bu yaklaşım, soylulaştırmayı olağıan karşılayan ve bir yönüyle de bu süreci olumlu değışlendiren bir yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım ise bu sürecin öncelikle yerinden etme meselesi ile ortaya çıkan sorunları öne çıkararak, son dönem kentsel yenilemelerdeki neoliberal politikaların etkisini eleştirir. Bu yaklaşım, soylulaştırmanın genel ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanmadan ayrı ele alınamayacağından hareketle kapitalist yeniden yapılanma ile olan ilişisini öncelikli tutar.

I. Geleneksel Teoriler Etkisinde İlk Dönem Çalışmaları

Geleneksel yer seçimi kuramları 1920 ve 1930'lardaki kentsel gelişmeleri açıklamak üzere Chicago Okulu olarak bilinen ve Park, Burgess ve diğer isimlerle gündeme gelmiştir. Bu akım, kentsel alanlardaki insan yerleşimlerini biyoloji ve ekolojiden ödünç alınan kavramlarla anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır (Savage ve Warde, 1993). Kentsel fonksiyonların mekândaki dağılımı ile yer seçimi, erişilebilirlik ve bunun maliyetine bağlı olarak ele alınmıştır. Bu akımı takiben kentsel çalışmalarda mekân ekonomisi ve bölge bilimi çerçevesinde neoklasik teoriyi "mekânsallaştırma"ya çalışan ve böylelikle kentsel arazi piyasası analizlerini yaygınlaştıran bir yaklaşımın hakim olduğu görülür (Isard 1956, Alonso 1960, Munth 1961, Kain 1962; Akataran Smith ve Williams, 1986). Fakat bu yaklaşım, son dönem kentsel yeniden yapılanmaları açıklamakta sınırlı kalmıştır. Çünkü yerleşim alanlarının gelişimi ve yeniden yapılanması, arazi kullanımı ile kentsel fonksiyonların dağılımı gibi sınırlı bir çerçevede ele alınması sorunlu bir yaklaşımdır.

1960 sonları ile 1970'li yıllarda dünya krizine varan bir ekonomik gerileme ile politik muhalefetin bu dönemdeki yükselişi, kentsel çalışmalarda da etkisini göstermiştir. Geleneksel çalışmalardaki dar ve saf ekonomik açıklama bu gelişmeleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Kentsel yeniden yapılanma anlamında yaşanan soylulaştırma sürecinin gelişimi de yine bu döneme denk düşmektedir. Gerilemiş olan eski kent merkezlerinin yeniden değerlendirilerek sınıfsal anlamda da yeni bir hareketlenmeyi yaratması, mekânsal ve sınıfsal açıdan önemli bir sürecin yaşandığını göstermektedir. Kent içine olan bu yönelim, İkinci Dünya Savaşı sonrası kentin dışına, banliyölere olan nüfus ve sermaye hareketinin tersini göstermektedir. Bu yeni yönelimler neo klasik yaklaşım çerçevesinde daha çok ekonomik boyutuyla değerlendirilmiştir. Banliyölerdeki fiyatların artması sonucu burada konut almaya gücü yetmeyen orta sınıflar şehir merkezlerindeki görece ucuz konutlara yönelmişlerdir. Ayrıca 1970'lerdeki petrol krizi ulaşım maliyetlerini artırarak kent dışına olan talebi olumsuz yönde etkilemiştir.

Amerikan merkezli *beşeri ekoloji* geleneğine dayalı olan ilk dönem çalışmalarının birçoğunda soylulaştırma, semt değişimlerini tanımlayan ve sosyal değişimlere vurgu yapan biçimde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımda, konunun genel ekonomik ve toplumsal süreçlerle olan ilişkisi zayıftır. Sosyal değişimler çerçevesinde ise daha çok soylulaştırıcıların demografik tanımı ve kültürel tercihlerinin önemi vurgulanmıştır (Smith ve Williams, 1986).

İlk dönem çalışmalarının bir diğer özelliği de ampirik sorular üzerinde durmuş olmasıdır. Süreç nerede meydana gelmektedir, nasıl yayılmaktadır, soylulaştırıcılar kimlerdir. Birkaç istisna ile birlikte soylulaştırılan mahalle çalışmalarında ilgi orta sınıfın analiz edilmesi üzerinedir. Yerinden edilen işçi sınıfı ve de bu alanların kaderi üzerine ilgi daha azdır. Bu ilk dönem çalışmalarında, soylulaştırmayı birçok açıdan belirlemiş olan iktisadi olanakların iyi-

leşmesinin etkisiyle de sürece dair eleştirel bir yaklaşım özellikle Amerika’da görölmez.

Bu dönemin araştırmaları ağırlıklı olarak istatistiksel eğilimler ve kamu politikalarının önerileriyle yönlendirilmiştir. Bu dönemde kapsamlı kentsel yenileme projelerinin gerçekleştirilmesi ile bunun soylulaştırmaya olan etkisi dolayısıyla soylulaştırmanın nedenlerinden çok etkileri üzerinde durulmuştur. Nedenleri genellikle kabul edilip etkileri ise kent içindeki gerileyiş cevap verdiği için yüceltilmiştir (James 1977, Laska ve Spain 1980, Schill ve Nathan 1983, Gale 1984; Aktaran Smith ve Williams, 1986).

İlk dönem çalışmaları açısından başka bir eğilim ise 1960’larda İngiltere’de kaydedildi. Önce Londra’da belli başlı işçi sınıfı semtlerinin orta sınıf tarafından nasıl ele geçirildiği gözlemlendi. Bu süreç araştırmacıların ve politikacıların da dikkatini çekmeye başladı. Soylulaştırma bu süreci açıklamada artık somut bir kavram olarak kullanıldı. Araştırmalar sürecin yönüne ve nedenlerine yönelerek bilimsel tartışmaları alevlendirmiştir (Weesep ve Musterd, 1991). İlk dönem çalışmalarındaki bir diğer ayrım ise özellikle kentsel ekonomi açısından neoklasik teorelin “mekânsallaştırılma”ya kalkışılması ve böylelikle bir kentsel arazi piyasası analizi geliştirilmesidir. Genel olarak çalışmalar yer seçimi teorisinde çerçevesinde konut piyasası ile bunun mekânsal yapısı üzerine olmuştur (Isard 1956, Alonso 1960, Munth 1961, Kain 1962; Aktaran Smith ve Williams, 1986).

II. Son Dönem Çalışmaları: Arz ve Talep Yönlü Yaklaşımlar

1970’lerin sonlarında ortaya çıkan son dönem çalışmaları sürecin etkilerinden çok nedenleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Daha çok İngiltere merkezli araştırmalarda etkisi görölen bu yaklaşım, istatistik dökümlerden çok kuramsal analizlere dayalıdır. Bu araştırmalarda soylulaştırmaya kendine özgü izole bir süreç olarak değil de bütünlüklü bir süreç olarak; ekonomik yeniden yapılanma, istihdam yapısındaki değişimler bunun yanı sıra konut ve arazi kullanım piyasalarının kapsamlı bir alanı olarak yaklaşılmıştır. Son döneme dair ele alışlar farklı bir sınıflandırmada aşağıdaki temalar çerçevesinde belirlenmektedir:

- a. Tüketim yanlı açıklamalara karşı üretim yanlı açıklamalar.
- b. Bir “sanayi sonrası” kentinin ortaya çıkışı.
- c. Soylulaştırma sürecindeki bireysel aktörlere karşı toplumsal yapının görece önemi.
- d. “Yeni bir orta sınıf” var mı ve rolü nedir?
- e. Bugün ve de gelecekte soylulaştırmanın maliyeti nedir? (Smith ve Williams, 1986)

a) Tüketim yanlı açıklamalara karşı üretim yanlı açıklamalar

Tüketim ve üretim yanlı açıklamalar bu bölümdeki temel ayrım olan arz ve talep yönlü ele alışa denk düşmektedir. Bu ayrımda neo klasik yaklaşımın etkisindeki talep yönlü yaklaşım, yaşam tarzı değişimleri ve tercih biçimleri gibi demografik değişimleri izole ederek açıkladığından dolayı eleştirilmektedir. Buna göre açıklamaların arkasındaki üstü kapalı varsayımlar aslında konut ve arazi piyasasındaki tüketici egemenliğidir. Bunun yanı sıra üretim yanlı (arz yönlü) açıklamalar, kentsel peyzajın biçimlenmesinde tüketicilerin yerine kurumsal aktörlere ve sermayenin rolüne vurgu yapmaktadırlar. Bu perspektife göre soylulaştırma, değerini yitirmiş ve yatırımsız alanlardaki belli arazi kullanımlarında sermayenin özel ve kamusal yatırımları, kârlı yeniden yatırımlar için fırsatlar yaratmaktadır (Smith, 1979; 1986; 1996; Béauregard, 1986; 1990; Williams, 1976; 1986).

b) Bir "sanayi sonrası kenti"nin ortaya çıkışı

"Sanayi sonrası kenti" kavramı özellikle Ley (1984; 1994) tarafından geliştirilmiştir. Daha çok gelişmiş kapitalist ülke kentlerine işaret edilerek yaşanan ekonomik, sosyal ve politik yeniden yapılanmalar, tarihsel olarak sanayi sonrası toplumun ortaya çıkışı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sanayideki istihdamın düşüşü ve bilgi sektöründeki istihdam ayrıca buna bağlı hizmet sektöründeki büyüme bazı yaklaşımlarda bu büyük dönüşümün sadece bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra sanayi sonrası toplumun gelişimi ile kent arazilerinin dağılımı ve bu gelişimin kent arazilerinin kullanımları arasında doğrudan bir ilişki kurularak süreç açıklanmaktadır. Sanayi kentindeki üretim temelli arazi dağılımı ve kullanımına dair önceliklerin zayıfladığına dair argümanın bu tartışmadaki yeri önemlidir. Sanayi sonrası tezi, soylulaştırma tartışmasında üretim ve tüketim yanlı açıklamaların ikisine de yakındır. Marksist yazarlar ise üretim yanlı açıklamaya vurgu yaparak sermayenin rolünü analiz eder (Smith ve Williams, 1986).

c) Soylulaştırma sürecindeki bireysel aktörlere karşı toplumsal yapının görece önemi

Buradaki tartışma "yapı ve aktör" arasındaki güncel bir ilişkiye dayalı soruyu içerir. 1980'lerin başında Giddens gibi bazı bilim adamları "yapı ve aktör" kavramlarına dair toplumsal soruları keşfetmekle ilgilendiler (Giddens 1981; aktaran Smith ve Williams, 1986). Bu eğilim marksist teorilere ve aynı zamanda liberal politik kavrayışa karşı olarak da bir ölçüde güncelleşti. Marksist teoriler toplumsal değişimlerde daha çok yapısal açıklamalara dayalı olarak görülmüş hatta bazen yapısalcılıkla denk tutulmuştur (Duncan ve Ley 1982, Aktaran Williams ve Smith, 1986). Liberal politik teori ise beşeri bireycilerin davranış ve hareketine bağlı olarak düşünülmüştür. Yapı ve aktör ilişkisinde, toplumsal yapıları engelleyen ve ayrıca ona yol gösteren kabullerinin olmasına rağmen, toplumsal hareketleri ve böylelikle toplumsal yapıları değiştirmeyi ve oluşturmaya temsil eden bir bireysel varoluşa vurgu yapılır.

Beauregard ve Williams, yapı ve aktör üzerine olan tartışmalarla, soylulaştırma sürecinin karmaşıklığını araştırmak üzere sosyal ve ekonomik çevrenin değişimine ilişkin bir dizi yanıt bulamaya çalışır (Beauregard, 1986; Williams, 1986). Bu konuya dair bazı yazarların (Cybriwsky, Ley ve Western, 1986) bu kavramsal çerçevede soylulaştırmayı daha geniş bir toplumsal nedensellikte değerlendirdiklerine dair görüşler olsa da, yaklaşımın bireysel ve grup ve aktörlere yaptığı vurgu daha çok eleştirilmektedir.

d) Yeni bir orta sınıf var mı? Rolü nedir?

Soylulaştırma konusu yaygın olarak yeni orta sınıfın ortaya çıkışı ile tanımlanmıştır. Çünkü süreç güncel eğilimlere uygun ve “yeni genç profesyoneller” in müdavimi olduğu restoranlar, butikler, klüpler ve diğer eğlence ve dinlenme etkinliklerinin kent içinde yoğunlaşması biçiminde gündeme geldi. “Yeni orta sınıf” a dair sorular daha çok sol kanat politik yaklaşımda tartışıldı. Kapitalist toplumun sınıf yapısı 20.yüzyıl boyunca değişime uğradı ve bu yeni sınıf yapısına dair sayısız formülasyonların yapılmasına yol açtı (Walker 1979; Aktaran Smith ve Williams, 1986). Bu tartışmaların birçoğu, sınıf yapısındaki değişimin niteliği ve bazı durumlarda sınıf mücadelesi ve sınıfsal farklılıklara dair geleneksel kavrayıştaki değişimi etkileyen etkenleri tartışmaktan çok herhangi bir değişimin olup olmadığı üzerine gerçekteşmektedir. Callinicos ve Harman (1994) hizmet ve idari faaliyetlerdeki beyaz yakalı istihdamda hızlı bir büyüme olmasına rağmen bir istihdamın büyük kısmının işçi sınıfı olarak görölmesi gerektiğini göstermeye çalışır.

Bununla beraber Jager (1986) yeni orta sınıfın yükselişini, soylulaştırılan konutların mimarisinden hareketle toplumsal konumları ile okumaya çalışır. Böyle olduğunda soylulaştırmanın kendisi yeni orta sınıfın toplumsal oluşumuna katkı yapar. Jager metropoliten ölçekten çok mimariye odaklanarak analizini yapar. Williams (1986) ise soylulaştırmanın sınıf temelli bir süreci yansıttığına vurgu yapar ve süreci ileri kapitalist ülkelerdeki sınıf yapısının yeniden oluşumunu desteklediğini ileri sürer. Sınıf üzerine olan tartışmalar yalnızca çağdaş toplumun sınıf anatomisini anlamak için değil, önemli toplumsal değişimleri ve toplumsal güçlerin yeteneklerini anlamak açısından da önemlidir. (Williams ve Smith, 1986; Buttler, 1995)

e) Yerinden edilmenin maliyeti

Soylulaştırmaya dair muhafazakâr mantık, “yerinden edilmenin sorunları çöküntüye uğrayan bir kentteki daha az avantajlı vatandaşlara nazaran daha az” olduğunu ileri sürer. Buradaki temel görüş, soylulaştırmanın küçük ölçekte olduğu fakat eski çöküntü durumunu tersine çeviren bir süreç olarak olumlu karşılandığıdır. Oysa çöküntü devam etmektedir ve bu anlamda soylulaştırma daha büyük bir yerinden etmenin nedeni olacaktır (Sternlieb ve Ford 1979: 97; Aktaran Williams ve Smith, 1986).

Peter Marcuse soylulaştırma ve yerinden etmenin ayrı süreçler olmadığını gösterir. Kent içi alanların çöküntüye uğraması ve sonrasında bu alanların soylulaştırılması gibi yaşanan süreçler kentsel arazi piyasasındaki ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak işçi sınıfının yersizleşmesine neden olmaktadır. Aslında soylulaştırmaya bağlı yerinden edilme, zaten ekonomik nedenlerle yersizleşen işçi sınıfının mevcut durumuyla anlaşılabilir bir sonuçtur (Marcuse, 1986). Soylulaştırma, kent ve ülke ayrımlarına bağlı olarak farklı düzeylerde bir yerinden etme ile sonuçlanmaktadır. Bu durum, yoksul kesimin konut piyasasındaki pozisyonu veya genel ekonomik politikaların etkisine bağlı olmaktadır. Üretilen konut politikaları ile yerel yönetim hizmetlerinin kapsamı yoksul kesimin kent içinde yaşama olanaklarını sınırlamaktadır. Çöküntüye uğramış kent içi, sınırlı satın alma gücüne sahip olan yoksulların burada yaşamalarının nedeni iken şimdi yerinden edilmelerinin nedeni olmaktadır (Hamnett, 1984; Lyons, 1996). Dolayısıyla kapitalist piyasa işleyişi içinde bakıldığında soylulaştırma ile yoksulluk sadece çevreye dağıtılmaktadır. Fakat tersi durum ise oturup kentsel bozulmayı seyretmeyi önermektedir (Harvey, 2003). Kentsel yeniden yapılanmayı kapitalist yeniden yapılanma olarak ele aldığımızı göre soylulaştırmayı kapitalist ekonomik kriz, emeğin uluslararası yeni dağılımı (yeni uluslararası işbölümü), sanayisizleşme, kentin değişen fonksiyonları, devletin rolü, değişen politik arena ve daha geniş bir kapsamda uluslararası ve coğrafi kavrayışa oturtmak önemlidir (Williams ve Smith, 1986). Dolayısıyla soylulaştırmayı sadece banliyölerden kente bir geri dönüş hareketi olarak kavramak sınırlı bir açıklamadır.

Son Dönem Çalışmalarda Talep ve Arz Yönlü Yaklaşımın Yeri

Geleneksel ya da neoklasik yaklaşımın son dönem çalışmalarındaki etkisi ise özellikle talep yönlü yaklaşım çerçevesinde kendini göstermektedir. Bu yaklaşım siyasal olarak neoliberal düşüncenin etkisindedir. Günümüzde hakim bakış açısını yansıtan bu yaklaşım "tüketici tercihi" odaklı ele alışıyla daha önce de vurgulandığı gibi soylulaştırmaya kent için belli bir aşamada yaşanacak olan doğal bir fenomen olarak yaklaşmakta ve kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadır. Eski kent içi alanlarının eskimeye ve çöküntü alanları haline gelmeye başlaması ile hane halklarının buradan gitmeye başlaması da yine doğal bir hareketlilik olarak karşılanmaktadır. Medya ve hükümet politikalarında da bu hakim söylemin etkisini görmek mümkündür. Oysa tarihsel ve yapısal faktörlere bağlı olarak soylulaştırmanın incelenen her mekânda farklı ampirik sonuçlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Marksist analize dayalı çalışmalar önemli katkılar sunmaktadır (Rose, 1984).

Neoklasik yaklaşım dayalı talep yönlü bakışın bir diğer özelliği de soylulaştırmayı küçük ölçekli ve geçici bir süreç olarak ele almasıdır. Dolayısıyla kent merkezlerinden yerinden etme sonucu dışarıya olan göçün içeriğindeki

değişiklik de yine doğal bir süreç olarak karşılanmaktadır (Berry, 1980; Muller, 1981; aktaran Rose, 1984).

"Soylulaştırıcılar kimlerdir?" sorusu talep yönlü yaklaşımın temelini oluşturur (Munt, 1987). Yeniden yapılanma sürecindeki ekonomik olanaklardan yararlanarak yüksek gelir düzeyine kavuşan "yeni orta sınıf" veya "genç profesyoneller" in tüketim tercihleri ve kültürel kimliğinin önemi üzerinde durulur. Yüksek gelirli, iyi eğitilmiş, genç-çocuksuz ve daha çok entelektüel olan bu kesim, daha çok sanatçı, mimar gibi mesleklerin dışında, okul, dersane, hastane, üniversite vb. özel kuruluşlarda çalışan yüksek ücretli bir kesimin katılımıyla yaşam alanlarını çalışma mekânlarına yakın, kentsel yaşamın dinamik ve çok kültürlü olmaya başlayan bu kent içi alanlarını tercih etmektedirler. Bu kesim aynı zamanda küresel kültürün taşıyıcısı olma niteliğiyle de ayrıcalıklı bir kimliğe sahip olmaktadır (Kurtuluş, 2003).

Bu yaklaşımda ayrıca tersine bir hareketle banliyölerden kent içine doğru yeni bir hareketliliğin olup olmadığı araştırılmakta ve kent içi alanlarının çok kültürlü ve kimlikli dinamiklerine dayalı yaşamının yeniden tercih edilmeye başlanması soylulaştırmanın önemli nedenlerinden sayılmaktadır. Örneğin David Ley çalışmalarında soylulaştırıcıların kendi kültürel referansları ve demografik karakterlerinin önemi üzerinde durur. Soylulaştırıcılar, kültürel farklılıkları tercih eden ve homojenlikten kaçınan bir kesim olarak tanımlanır. Bu sınıfın konut yaşamı, aynı zamanda bireysel değerlerini de yansıtan bir içerikle anlaşılır. Demografik yapıya bakıldığında bu sınıfın çocuksuz, bekar ve artan oranda profesyoneller ile yöneticilerden oluştuğu görülür. Bu profilin, profesyonel, yönetici, aynı zamanda daha çok kent merkezinde çalıştığı söylenebilir (Munt, 1987; Ley, 1980; 1981).

Kısaca, talep yönlü yaklaşım için önemli bir açıklama aracı olan yeni orta sınıfın oluşumu, "sanayisizleşme" sürecine paralel olarak hizmet sektörü ve buna bağlı alt sektörlerin genişlemesi ile açıklanmaktadır. Ayrıca bu sınıfın soylulaştırma sürecinde mekânsal ve toplumsal dönüşümlerdeki rolüne vurgu yapılmaktadır (Bridge, 1994). Bu dönüşümler kentsel mekânın yeniden yapılmasını gerekli kıldığı ileri sürülmektedir.

Arz Yönlü Yaklaşım

1979'a kadar soylulaştırmaya dair yapılan çalışmalarda, sistematik bir tanım ve eleştirel bir açıklama görülmez. Bu dönem çalışmalarında talep eksenli hakim bir bakış açısı içinde değerlendirdiğimiz neoklasik yaklaşımın etkisi vardır. Bunu kurumsalcı ve arz yönlü politik iktisat bakış açısına dayalı çalışmalar takip eder. Neil Smith'in (1979) yaptığı çalışma bu yaklaşımın ilk ve en önemli çalışmalarındandır. Arz yönlü yaklaşım ile tanımlayacağımız bu çalışmalar genel olarak, konut piyasasındaki yeniden yapılanma ile sermaye birikim süreci ilişkisine dair genel toplumsal dinamiklerin analiz edilmesini ön planda tutar. Arka planda ise politik iktisat bakış açısının yaklaşımını kullanır.

Arz yönlü politik iktisat bakış açısı, yukarıda da değinildiği gibi soylulaştırmanın oluşumundaki belirleyici dinamikleri, yeniden yatırımın konusu olan arazi ve mülkiyet değerlerinin belirlenmesi üzerinden açıklamaya çalışır. Bu yaklaşım, konunun daha çok ekonomik yeniden yapılanma olarak yaşanan sürecin, soylulaştırmayı nasıl başlattığı ve sonuçlarının kimler üzerinde etkili olduğuna yoğunlaşmaktadır. Büyük kentlerdeki sermaye akışı, uluslararası ticaret, mali sermaye ve buna bağlı olarak bankacılık sektörü, aracı kurumlar, mali yatırım ve danışmanlık kurumları, halkla ilişkiler, reklam-pazarlama kurumları olarak çok uluslu ya da uluslarüstü şirketlerin belirleyiciliğinde gerçekleşmeye başlamıştır (Smith, 1996; Kurtuluş, 2003). Buna göre sermaye akışı, üretim faaliyetlerinden hizmet sektörüne kaymış ve kentsel rantlar aracılığıyla spekülative bir nitelikte realize olmaya başlamıştır.

Arz yönlü yaklaşımda soylulaştırmanın gerçekleşmesinde önemli rolü olduğu ileri sürülen sanatçılar, eşcinseller gibi marjinal yaşamayı tercih eden kişilerin "öncü" olarak kabulüne alternatif bir açıklama getirilmektedir. Buna göre kent öncüleri ekonomik anlamda da öncüdürler. Kent merkezindeki sosyal, kültürel politik dönüşümler, günlük yaşam deneyimlerimizi yakından ilgilendirecek düzeyde önemlidirler. Fakat bunlar ekonomik öncülerin gelişimiyle ilişkili olan dönüşümlerdir. Ayrıca, kent öncüleri bugün var olan bazı öncülerden sadece biridir. Bugünkü uluslararası ekonomik kriz bağlamında, uluslararası sermaye ve özelinde Amerikan sermayesi kent öncüsünün ifade ettiği anlamda uluslararası bir "öncü"dür. Neoliberal politikaların uluslararası düzeyde uygulamaya konulması özellikle Thatcher ve Reagan yönetimleri döneminde yaygınlaşmıştır. Gerek ülke ve yeni oluşturulan bölgeler, gerekse kentsel ölçekte, bu politikaların etkili bir şekilde uygulandığını görmekteyiz (Smith, 1996). Kentsel büyüme ve kentsel gelişmenin süreçleri ile kentsel mekânın yeniden yapılanması sürekli ve bütünlüklü bir oluşumdur. Oysa bugün yeni olan, gelişmiş kapitalist ülkelerin daha büyük oranda ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmasındaki düzey ve bunun sistematik araçlarıdır. Yapılı çevreyi ifade eden üretim, yeniden üretim, tüketim ve bunun dolaşımının toplamı olarak bir modeli ifade eden yapılı çevre, coğrafik olarak da biçimlenmektedir (Smith, 1996).

Arz yönlü çalışmalarda soylulaştırmanın konut yapılaşması ve konut sorunu ile olan ilişkisi önemlidir. Burada konuta dair kamu ve özel sektör politikalarının sürece olan etkisine de değinilmektedir. (Hamnett 1973, Williams 1976; 1986, Kendig, 1984). Sürecin yarattığı eşitsiz gelişme ise yapılı çevredeki yenileme girişimlerine bağlı yatırımlarla belirginleşmektedir (Smith, 1979; Ley, 1980) Özetlemek gerekirse soylulaştırma üzerine yapılan bu teorik açıklamalar kapsamlı ve eleştirel bir yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Arz yönlü yaklaşım çerçevesinde Neil Smith (1979; 1982; 1996)'ın geliştirmiş olduğu "rant farkı" kuramı önemli bir açıklamanın aracı olmuştur. Buna göre kent içindeki arazilerin yeniden değerlendirilmesine bağlı olarak oluşan gerçek arazi rantı ile arazinin gelecekte "en yüksek ve en iyi" kullanımıyla oluşan

potansiyel rant arasındaki fark "rant farkı"nın oluşmasına neden olur. Rant farkı, değeri lenerek gerçekleşen arazi rantının potansiyel ranttan çok daha düşük olmasıyla oluşur. Rant farkı değeri nin büyük olması, soylulaştırmanın başlaması ve hız kazanmasını sağlamaktadır.

Rant farkının oluşmasında kamusal ortaklıklar veya diğeri özel fonlar ile gerçekleştirilen konut stokundaki iyileştirmeler gerilemiş olan eski kent içi alanlarında yeniden yatırım sürecini başlatmaktadır. Rant farkı teorisinde temel talep etkeni olarak yatırımcıların ekonomik davranışları göz önünde tutulur. Potansiyel olarak daha yüksek bir arazi rantı tüketicilerin potansiyel taleplerini dikkate almış olur. Bireysel yatırımlar tek başına konut ve arazi piyasasındaki yeniden yapılanmayı açıklamakta yetersizdir.

Rant farkı teorisi konut ve arazi piyasasındaki yeniden yatırım sürecini açıklamada, sermayenin banliyöleşme biçimindeki yapılaşmaya yönelmesi ile bunu takip eden süreçte yeniden değeri lenen eski kent merkezlerine yönelmesi arasında bir nedensellik ilişkisi kurar.

Banliyölerdeki yapılaşmanın yaygınlaşması, arazi fiyatlarında da artışa yol açarken, kent içinde ise görece bir fiyat düşüklüğüne yol açmıştır. Fakat bu alanlara yönelen sermayenin değeri sizleşmesi ve mekânsal açıdan da kentsel büyümenin sınırlarına gelinmesi ile sermaye, gerilemiş eski kent merkezlerindeki yapı stoklarının yenilenmesi ve onarılması için hareketlenmiştir. Elbette bu sermaye, daha önce banliyölere yönelmiş olan sermayeye oranla çok daha az bir düzeydedir. Kısaca, yeni banliyölerin oluşumuna yönelen sermaye hareketiyle birlikte kent merkezlerindeki gerileme beraberinde bu iki alan arasında değeri lenme oranları açısından rant farkını yaratmaktadır. Eski kent merkezlerinin yeniden yapılanması ise önemli ekonomik fırsatlar yaratmaktadır.

Bu kuramda iki unsur önemlidir: Birincisi teorinin daha çok ekonomik olan boyutudur ki burada rant farkının gelişimindeki konut fiyatlarını etkileyen enflasyon ve yatırımsızlığa dair analizlerdir. Kuram bu ikisi arasında bir ilişkinin gerekliliğini araştırır. İkinci olarak, rant farkının oluşumunu açıklamada devletin rolüne dikkat çekilmektedir. Bu, teorinin kapsamlı bir açıklama için bir çerçeve sunarak bireysel durumların ikincil bir bulgu olarak eklenebileceğini ileri sürer (Smith ve Williams, 1986). Rant farkı teorisi özellikle soylulaştırıcılar hakkında bir açıklamaya sahip olmadığı noktasında eleştirilmektedir (Warde, 1991; Munt, 1987).

Smith (1996) rant farkı teorisinin, bütün karmaşıklığıyla kapsamlı bir kentsel değeri şim tartışmasından ayrılamayacağını ileri sürer. Böylece rant farkı teorisi aynı zamanda, ppst fordist üretim yapısının sonucu olan emek piyasasındaki geçişleri de içeren kentsel yeniden yapılanmanın bir açıklamasıdır. Buna ilaveten, "toplumsal yeniden yapılanma", özellikle yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışı ve kadının üretici ve yeniden üretici rollerine dair radikal bir değeri şimi kabul eder.

"Rant farkı" kuramı, açıklamalarının fazlasıyla ekonomik temelli olması noktasında eleştirilmektedir. Bir diğeri eleştiri de, soylulaştırıcıların kimliği ile

tercihlerini göz ardı etmesi üzerinedir (Munt, 1987). Kuramın Amerika'daki örneklerle dayalı olarak oluşturulduğu ve örneğin Avrupa gibi diğer ülke örneklerini açıklamada yetersiz olduğuna dair eleştiriler ise beraberinde alternatif bir kurama işaret eder.

Hamnett (1984) rant farkına olan eleştirilerinin yanı sıra Londra'daki örnekler üzerinden "değer farkı" kuramını formüle etmiştir. Burada değer farkı bir binadaki evin boş hali ile kullanılmakta olan hali ve değeri arasındaki farkı tanımlamaktadır. Burada yaşayan kişinin sözleşmeye dair hakları çoğu zaman olumsuz etki yaratır. Yani değer farkının oluşumu, devlet düzenlemelerine bağlı kiracının haklarına bağlıdır. Bir yasanın değişmesi ile geniş bir alandaki mülkiyetlerin bütün sınıf değerleri etkilenecektir. Böylece değer farkı teorisi, devlet düzenlemesinin olduğu Avrupa kentleri için geçerli bir açıklama olmaktadır. Diğer taraftan rant farkı, tekil olarak yerlerin karakteristiklerine ve bu yerlerdeki gelişmelere bağlı olmaktadır. Rant farkı, bir mülkiyetin yatırım döngüsü ile onun belirli bir gelişimine işaret eder. Rant farkı, geniş kapsamlı bir formülasyonu hedefleyerek içsel kontrole ve müdahalelere dair ayrımları göz ardı etmektedir. Bundan dolayı rant farkı kuramı esas olarak Amerika deneyimlerini açıklamaktadır (Weesep ve Musterd, 1991).

Soylulaştırmada Temel Tartışma Boyutları

Devletin Rolü

Devletin rolüne dair kuramsal analizler daha çok kurumsalcı yaklaşım tarafından yapılmaktadır. Arz yönlü yaklaşım içinde değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım, 1960 ve 1970'lerde Londra'daki yeniden yapılanmaları değerlendirmek üzere işçi sınıfı semtlerinin orta sınıf semti olarak değişmesi üzerinde durmaktadır. Kurumsalcı yaklaşım devletin ve ilgili kurumların rollerine vurgu yapar. 1960 ve 1970'lerde Islington gibi bazı kent içi alanlarındaki yeniden yapılanmalar, kamusal sorun olarak ele alınmaktadır. Piyasanın belirleyici olmasından çok devletin toplumsal yaşamdaki üretici ve düzenleyici rolüne dayalı yaklaşım ön plandadır. Yönetim politikalarına odaklanmış bu yaklaşım çerçevesinde geliştirilen yardımlar da önemli bir etkidir. Burada devletin hâlâ çeşitli mali yardım ve kentsel politikalar aracılığı ile süren ağırlıklı rolü ve yeniden yapılanma sürecindeki müdahaleci ve denetleyici gücü söz konusudur (Williams, 1976).

İngiltere ve Amerika deneyimlerinin karşılaştırılması önemli olmaktadır. Daha çok devlet müdahalesinin belirlediği İngiltere süreci ile bireylerin etkisi üzerinde duran Amerika deneyimleri, kuramsal açıdan da önem taşır. İngiltere deneyiminde piyasanın belirleyici olmasından çok devletin toplumsal yaşamdaki üretici ve düzenleyici rolüne dayalı yaklaşım ön plandadır. Bu açıdan yönetim politikaları önem kazanmaktadır. Devletin hâlâ çeşitli mali yardım ve kentsel politikalar aracılığı ile süren ağırlıklı rolü ve yeniden yapılanma sürecindeki müdahaleci ve denetleyici gücü söz konusudur. Soylulaştırma, kentsel

yenilemede olduğu gibi tam olarak bir kamusal program olmamasına rağmen, kamu sektörü faaliyetlerinden etkilenmektedir. Devletin bu sürece olan dolaylı etkisi konunun sonuçları açısından önemlidir (Warde, 1991).

Amerika kökenli çalışmalarda belirgin olarak talep yönlü açıklamalara rastlanır. Bu çalışmalarda devletin sürece olan etkisi ikincil bir etmen olarak ele alınır (Munt, 1987; Hamnett, 1973). Bu çalışmalarda önemli oranda yukarıda da bahsedildiği gibi soylulaştırcıların kimler olduğuna dair soru önem kazanmaktadır.

Kurumsalcı yaklaşım, kuramsal çözümlemesinde soylulaştırmanın hangi dönemde ve nerede olduğuunu açıklamaya çalışır. O dönemin dinamiklerini çözümlemek açısından "ne zaman" sorusu önemli olmaktadır. Fakat sürecin özellikle hangi alanlarda gerçekteştiği ve kimlerin bu alanları tercih ettiğine yönelik yapılan vurgu zayıftır (Munt, 1987).

Kadınların Süreçteki Rolü: Feminist Yaklaşım

Arz yönlü yaklaşım içinde değerlendirebileceğimiz bir diğer kuramsal açıklama da feminist yaklaşıma aittir. Bu yaklaşım "rant farkı" tezine eleştirel yaklaşsa da, üretim sürecinde değişen kadın işgücünün bu süreçteki rolünü ele alması ile genellikle Marksist yaklaşımla birlikte anılır.

İstihdam yapısındaki yeniden yapılanmayla birlikte kadın emek gücünün emek piyasasındaki yeri ve önemi artmıştır. Bu açıdan feminist yaklaşımın cinsiyet temelli analizleri soylulaştırma literatüründe yer almaya başlamıştır (Rose, 1984; Beauregard, 1986; Bondi, 1991;). Soylulaştırma konusu, emek piyasasına kadın işgücünün daha fazla katılımı ile değişen demografik, sosyal ve kültürel gelişmelerle ilgili olan ilişkilerden hareketle açıklanmaktadır. İşyeri ve yaşanan konut arasındaki mesafenin kısa olması nedeniyle kadın işgücü özellikle kent içi alanları tercih etmekte ve dolayısıyla bu alanlara olan talep artmaktadır. Kadınların emek piyasasına katılımı, hane halkı biriminde iki gelir getirici bireyi yaratarak kadın emeğine dayalı hane halkı gelirinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Böylece istihdam alanlarına yakın ikamet eden ve çocuk bakımı gibi kolaylıklara erişilebilirliği temel alan yerleşimler tercih edilmeye başlamaktadır. Bu anlamda kent içinde yer seçimi birçok açıdan optimaldir.

Feminist yaklaşımda da arz yönlü yaklaşımda olduğu gibi, değişen emek gücünün yeniden üretim koşulları ile konut ve arazi piyasasındaki yatırımlara dair sürecin işleyiş biçimi, soylulaştırmanın nasıl gerçekteştiği ve sonuçları açısından önemlidir.

Mills (1988) ise Fairview ve Vencouver üzerine yaptığı çalışmalarda başka bir etkiye dikkat çeker. Daha çok gençlerden oluşan dinamik, tekniker, profesyonel ve yönetici olarak çalışan yeni orta sınıfın, kendi mali güçlerine ve çevresel açıdan yaşam tarzlarına uygun, alternatif faaliyetlerini yaşayabilecekleri bir günlük yaşam ortamı isteğiyle bu alanları tercih etmektedirler (ak-

taran Warde, 1991). Burada ilgi çeken bir başka sonuç ise, bu kesim içinde özellikle kayda değer bir oranda profesyonel çalışan olarak kadın sayısının çokluğudur. Bunda kadın işgücünün yönetici, idareci, profesyonel ve teknik işlerde daha fazla istihdam edilmeye başlaması önemli etkindir.

Kısaca bu yaklaşımda da orta ve üst sınıf arasında, kentin prestijli ve çok cazip alanlarında yaşama eğiliminin arttığına dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla kentin nitelikli alanları üzerinde bu sınıflar tarafından bir baskı oluşmaktadır.

Sınıf Tartışmaları

Sınıf tartışmalarında temel olarak genel sınıf yapılarındaki farklılaşma, yeni orta sınıfın ortaya çıkışı ve bu sınıfın kentsel mekândaki tercihleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu ele alışıta önemli ayrımlara sahip yaklaşımların varlığından söz edebiliriz. Fakat sınıf tartışmasında daha çok "yeni orta sınıf" üzerine yapılan tartışmalar ve açıklamalar önem kazanmaktadır.

"Sanayisizleşme" süreci olarak yaşanan ve merkez kapitalist ülkelerdeki etkisi 1960'lardan itibaren görülmeye başlanan ekonomik dönüşümler, kent içi alanlarının değersizleşmeye başlaması ve bu alanlarda yaşayan kesimin yeni istihdam olanaklarının dışında kalması, soylulaştırma açısından köklü değişimlerin genel çerçevesini verir. Burada ekonomik yeniden yapılanma, gerek sınıf ilişkilerinin niteliksel olarak değişimini gerekse genel sınıf yapısındaki niceliksel ya da oransal değişmeyi belirlemektedir (Bridge, 1994). Orta sınıfın, hizmet sektörünün gelişimine paralel olarak oransal artışı ve profesyonel kesimin artan gelir düzeyi ile belli bir yaşam biçimini simgeleyen belirciliği söz konusu olmuştur.

Sınıf tartışmasındaki bir başka önemli boyut ise yeni orta sınıfın ortaya çıkışının, soylulaştırmayı başlatan bir dinamik olarak görülmesidir. Fakat soylulaştırıcıların "kültürel" kimliği ile onların kentsel yaşama yükledikleri anlam çerçevesinde oluşan hakim söylem ise burada belirtilen anlamda bir sınıf yaklaşımının içinde değerlendirilemez. Hakim söylemin dayandığı sınıf kavrayışı, mevcut kapitalist sınıf ilişkilerinin içinde kalan ve eleştirel olmayan bir düşünceye dayanır. Bu hakim söylem, neoklasik yaklaşıma dayalı liberal söylemdir. Fakat "yeni orta sınıf"ın ortaya çıkışını açıklayan birçok çalışma ise konunun ekonomik ve toplumsal dinamiklerle de ilişkisini kurarak önemli katkılar sağlamaktadır. Soylulaştırıcıların kültürel kimliğinin yanı sıra, onların ekonomik gücü ve mesleki ayrımlarının oluşumunu da açıklayan çalışmalar, konuyu açıklamada önemli olmaktadır.

Soylulaştırıcıların ayrıcalıklı kimliklerine dair en kapsamlı çözümlemeler yapılmıştır (Bourdieu, 1986). Bourdieu sınıf ayrımları için "ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye" kavramlarını geliştirir. Ekonomik sermaye kavramı kişinin mal varlığı, bireyin mesleği ve boş zaman aktivitelerini gösterirken; kültürel sermaye ise kişinin eğitim seviyesi, baba mesleği, vb. bireyin entelektüel birikimini etkileyen göstergeleri ifade eder. Sosyal sermaye de bireyin toplum içerisindeki itibarı, saygınlığı ve sosyal bağlarını kuracak birikimdir. Buna göre

soylulaştırılan alanlar belirli sınıfların kültürel tercihlerine yanıt verecek şekilde dönüşerek kültürel üretimin arttığı çevreler haline gelmektedir. Bu çözümlemelere dayalı olarak soylulaştırma, tarihi yapılar karşı bir ilgi, yeniden keşif ve mekânın tarihsel ve mimari değerini yeniden yakalamaya dair bir girişim olarak da değerlendirilmektedir. Batı'daki ve İstanbul'daki örneklerde de görüldüğü gibi soylulaştırılan çevreler, soylulaştırıcıların kültürel pratikleri ve tercihlerine yanıt verecek biçimde çeşitli örgütlenme ve etkinlikler ile ayırt edici bir yaşam tarifini de vermeye başlar. Soylulaştırma bir diğer yönüyle tarihi yapılar karşı bir ilgi, yeniden keşif ve mekânın tarihsel ve mimari değerini yeniden yakalamaya dair bir girişim olarak da değerlendirilmektedir

Kültürel dönüşümlerin yarattığı tüketici tercihleri ile yeni orta sınıfın çöküntü alanlardaki yerleşim tercihi, bu alanların bu sınıf için çekiciliği birçok nedenle açıklanabilir. Zukin (1988)'e göre bu yönelim, moda hayat tarzlarına ve yüksek kültüre meraklı tüketicilerin yani potansiyel soylulaştıncıların artan sayısına ve yüksek öğrenimine dayalı "dönüşümsel tüketimi" ile açıklanabilir. Mekânın soylulaştırılması ve işlevinin yeniden üretilmesi ve bu mekânsal ortamların tüketicisi olmak soylulaştırıcıların kendi ihtiyaçlarına uygun fiziksel nitelikteki evlerin varlığı ile mümkün olabilecek bir dönüşümdür. 1970'lerde Manhattan'da boşalmış eski imalathanelerin sanatçılar tarafından sanat atölyeleri olarak kullanılmaya başlaması aynı zamanda yaşamak için tercih edilmesi ile buralarda "kültürel bölgeler" oluşmaya başlamıştır. Bu sürecin aktörleri ise sanatçılar, yatırımcılar, emlakçılar, imalatçılar ve politikacılar. Sürecin kendisi aslında oldukça örgütlü bir deneyimi de ortaya koyar (Bourdieu, 1986).

Jones ve Varley (1999)'ın çalışmalarında ise gelişmekte olan bir ülkedeki soylulaştırma deneyimi aktarılmaktadır. Meksika'da tarihi Puebla kentindeki koruma programı ve bu süreçte yer alan aktörlerin etkisi ele alınmaktadır. Puebla'da soylulaştırma, moral etkisini kaybetmiş olmaktan korkan yerel orta sınıfın mekânı olma üzerinden inşa edilmektedir. Koruma ve soylulaştırmada sınıf ve "ırk" sembolleri vurgulanmaktadır. Sembolik sermaye, kent merkezinin yeniden anlam kazanmasında ve soylulaştırmada önemli bir motivasyon olarak değerlendirilmektedir. Moral söylem, mimari unsurların birikimi ve esasına vurgu yaparak tarihi kent merkezinin itibarını geri kazanmasını içermektedir. Benzer bir söylem Amerika'daki oluşumlarda özellikle yeni muhafazakâr söylemde "beyaz üst sınıftan kenti çalmak" olarak açığa çıkmaktadır (Smith, 1996).

Gelişmekte olan ülke örneklerindeki orta sınıf ve onun yaşam biçimine dair yapılan analizlerin, gelişmiş ülke çalışmalarından farklı olabileceğine değinilmektedir. Bu fakillik özellikle kültürel değişmelerde ortaya çıkmaktadır. Puebla örneğinde olduğu gibi sembolik ve kültürel mücadele, kimliklerin biçimlenmesi ve anlamın oluşmasındaki çekişmede de önemli bir yere sahiptir (Watts, 1991; aktaran Jones ve Varley, 1999). Bu kültürel ve sosyal davranışlardaki ayrımlar sadece sınıf yapısında değil, cinsiyet temelinde de farklılıklar içere-

mektedir. Tarihsel mirasın anlamı ve geri kazanılması meselesinde "ırk" ve etnik topluluklar üzerine sınırlı çalışmalar vardır (Smith, 1996).

Soylulaştırmanın Kentsel Çalışmalar İçin Önemi

Soylulaştırma konusunun kentsel çalışmalar açısından önemini gerek oluşturma nedenleri gerekse sonuçları itibarıyla şöyle sıralamak mümkün;

1. Eski kent içi alanlarda yaşanan gerilemenin değışmezliğıne ilişkin yaklaşımlara önemli bir yanıt olmaktadır. Fakat bu yanıt, gerileyen kentleri çözümlememiş olarak kalmaktan ne kadar kurtardığı ise hâlâ tartışmalı bir konudur.

2. Kent içi alanlarındaki dönüşümde, "işçi sınıfının", daha üst gelirli "yeni orta sınıf" tarafından yerinden edilmesiyle oluşan sınıfsal hareketliliğin toplumsal ayrışmayla sonuçlanması, yerinden edilme ve sonuçları itibarıyla yeni toplumsal sorunları üretmektedir.

3. Bir mekânsal ve toplumsal konunun incelenmesi açısından kentsel coğrafyadaki teorik ve ideolojik karmaşayı gösteren bir anahtardır.

4. Geleneksel kavrayış çerçevesindeki kentsel değışim, bir alanın tümüyle değışimine vurgu yapar. Ekonomik ve sosyal bozulmayı ele alan genel eğilimler ise artık farklılaşmaya başlamıştır. Açıklamalar temel olarak, toplumsal dinamiklerden semt dinamiklerine kaymaktadır. Bu anlamda soylulaştırmanın nasıl çalışıldığı da önem kazanmaktadır.

5. İki farklı sınıfın karşılaşması, kentin toplumsal dinamiklerini açıklamada yeni olanaklar sunmaktadır.

6. Soylulaştırma çalışmalarının sadece kent içi alanların yeniden yapılması olarak gündeme gelmesi ve içeriğinin de çoğu zaman mekânın fiziksel dönüşümü ile sınırlı kalması önemli bir eksikliktir. Oysa bu süreç, kent ve çevresine dair oluşumların da etkisindedir.

7. Soylulaştırma, kentsel değışimin ekonomik coğrafyasını da sunar. Gerçekleşen eşitsizlik ve ayrışma sadece bir konut tercihinin sonucunda oluşmaz.

Sonuç olarak soylulaştırmaya dair tartışmalar; bu sürecin neden neredeyse bütünüyle belli başlı kentlerde gerçekleştiğı, kent ekonomisi ile yüksek gelirli iş kolları arasındaki ilişkinin bu sürece olan etkisi, diğer sınıfların değil de neden yeni orta sınıfın soylulaştırıcı olduğu gibi sorular üzerinden yapılmaktadır.

İstanbul'da Soylulaştırma

İstanbul'da soylulaştırma özellikle 1980 sonrası ekonomik yeniden yapılanma ile oluşan yeni toplumsal ve mekânsal dinamikler çerçevesinde oluşmaktadır. Bu etkiyle oluşan yeni istihdam olanakları ve de sınıfsal farklılaşmalar, kentin demografik yapısında değışikliklere neden olmaktadır. "Yeni orta sınıf"ın oluşumu da yine bu süreçte belirginleşmektedir. Gerek genel sınıf bileşimindeki değışimler gerekse soylulaştırmanın oluşumundaki rolü itibarıyla

yeni orta sınıfın ortaya çıkışı, kapsamlı bir toplumsal dönüşüme işaret eder. Dolayısıyla İstanbul'da soylulaştırma konusu, sürecin görülmeye başladığı 1980 sonrası itibarıyla ekonomik ve toplumsal dinamiklerin analiz edilmesiyle ele alınacaktır. Soylulaştırılan semt ve mahallelerin soylulaştırma potansiyeli, İstanbul gibi ülke ekonomisinde belirleyici olan büyük bir kentin tarihsel birikimi çerçevesinde incelenecektir. Soylulaştırmanın oluşumu açısından yaşam ve iş olanaklarının dönüşüm ilişkisini kurmada özellikle merkezi iş alanları ile konut alanlarının yer seçimi ve işlevlerinin dönüşümünü izlemek konunun mekânsal boyutunu belirginleştirmesi açısından önemli olmaktadır.

İstanbul'da yerleşim yapısının gerek sınıfsal gerekse mekânsal açıdan tarihsel olarak nasıl farklılaştığı, soylulaştırmanın oluşumunu kavramak açısından önemlidir. Kent içi alanların gerilemesi hatta çöküntü alanlarına dönüşmesi salt mekânsal dinamiklerle değıil bunun yanı sıra ekonomik ve siyasal dinamiklerle de ele alınmalıdır. Eski kent içi alanların oluşumu Osmanlı döneminde yapılaşmaya başlamış ve Cumhuriyet döneminde de dönüşerek varlıklarını günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Tarihsel mimari birikim açısından oldukça zengin bir görünüme sahip olan Galata, Ortaköy, Kuzguncuk, Fener-Balat gibi örnekler, bugün soylulaştırma açısından da önemli potansiyellere sahiptirler. Farklı soylulaştırılma düzeylerini yaşayan bu semtler coğrafi olarak kentin farklı özellikli alanlarında konumlanmalarının yanı sıra ortak bir özellik olarak eskiden daha çok gayrimüslim olan kesimin yoğunluklu olarak yaşadıkları yerler olmalarıdır. Beyoğlu'ndaki Cihangir ve Galata gibi semtler tarihsel mimari ile boğaz ve Haliç görünümüne sahip olmakla birlikte Karaköy-Galata eksenindeki iş alanlarının da etkisindedirler. Kuzguncuk ve Arnavutköy ise birer eski Boğaz köyü olarak gerek mimari açıdan gerekse toplumsal dokusu itibarıyla soylulaştırma açısından oldukça cazip bir konumdadırlar. Fener-Balat semtleri ise yine aynı özellikli yapıları taşımakta ve Haliç gibi önemli bir kentsel merkezde yer almaktadırlar.

Osmanlı döneminde bu semtlerdeki yerleşim yapısı ile sınıfsal ve etnik kimlik yapısı oldukça farklıydı. Cumhuriyet döneminde özellikle de 1950 sonrası hızlı kapitalistleşme ile genelde İstanbul'un yerleşim yapısı ve özelinde eski semtlerin toplumsal dokusu belirgin olarak değıişime uğramıştır. Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyet sonrası bu semtlere dair en önemli değıişim, siyasal nedenlerle Ermeni, Rum ve Musevi olan halkın yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalmaları olmuştur. Yerli halkın buradan gitmesiyle boşalan konut ve işyeri mülkiyetlerinin el değıiştirme süreci ve biçimi ise dönemin politikaları açısından çarpıcı bir örnektir. Bu dönem aynı zamanda kamulaştırmalarla devlet elindeki mülkiyet miktarını da arttırmıştır. Sonuç olarak bu dönem sonunda devletin izlediğı yerleşim politikaları, bugün soylulaştırmaya konu olan mülkiyetlerin yasal tarihi açısından önemli bir aşamayı tanımlar. Bu durum, izleyen yıllarda mülkiyet piyasasındaki değıerlenme oranları ile yapılan yatırımların yönünü belirlemede de önemli bir etken olmuştur (Keyder, 2000; Öncü, 1999). Bugün soylulaştırılarak yeniden yapılanan bu semtler, bu siya-

sal etkiyle mekânsal ve toplumsal yaşam açısından ilk önemli kırılma dönemi yaşamıştır. Sürecin etkisiyle nüfus kaybederek boşalan bu semtler, 1950 sonrasında İstanbul'un bir sanayi merkezi olarak gelişmeye başlaması ve aynı dönemde tarımdaki kapitalistleşmeyle göçün artması, kente gelen göçmen nüfusun bu eski semtlere yerleşmesinde ve Zeytinburnu ile Kağıthane gibi ilk gecekondulu semtlerinin oluşumunda etkili olmuştur. Giderek artan bu gecekondulu semtleri sanayi bölgeleri ile bütünleşerek kentte yeni bir yaşam ve iş alanı dokusu yaratmıştır (Tekeli, 1994; Tümerterkin, 1997; Akkal, 1996). Merkezdeki Galata, Cihangir, Tarlabası, Fener-Balat gibi eski semtler merkezi iş alanlarına olan yakınlıkları ile erişebilirlik, konut fiyatları ve kiralari açısından, kente gelerek işçileşen kesimin konut ihtiyacını karşılamada uygun bir seçenek olmuştur. Bu semtlerdeki boş konut sayısı her şeye rağmen kısıtlıydı. Gecekondulu seçeneği ise işçileşen bu kesim açısından daha güçlü bir seçenek oldu. Sanayi alanlarının çevresinde yapılaşan gecekondulu semtleri, İstanbul'da yaygın yerleşimler haline geldiler. Fakat merkezi iş alanlarının süreç içinde değişmesi ve farklı merkezlere kaydırılması ile birlikte konut alanlarında da bunu izleyen gelişmeler görülür. Kent içindeki eski semtler ile gecekondulu alanlarının dışında, orta sınıf semtlerinin sayısı ve yoğunluğunun artmış olması da kentin yerleşim yapısı açısından başka bir farklılaşmaya işaret eder (Dökmeci, Dülgeroğlu ve Berköz, 2000).

Özellikle 1980 sonrası başlayıp 1990 sonrası dinamiklerle soylulaştırılmayı yaşayan bu semtlerin genel değişim tablosunu çıkardığımızda belli başlı aşamaları şöyle sıralamak mümkündür:

- Azınlıklara yönelik politikalarla bu semtlerde nüfusun önemli oranda azalmıştır. Bu politikalar 1975'lere değin devam etmiştir. Bu süreç kendi içinde kronolojik olarak kabaca şöyledir;

1914-1924: Azınlık nüfusunun siyasal nedenler ile ülkeyi terk etmesi.

1923-1924: Yunanistan ile olan zorunlu nüfus mübadelesi.

1942: Varlık Vergisi uygulaması ve buna bağlı mülkiyetin el değiştirmesi.

1948: İsrail Devletinin kuruluşu ve Yahudi grupların göçü.

1950'li yıllar: Kırsal alandan gelen göçmen nüfusunun artışı ve 6-7 Eylül Olayları

1960'lı yıllar: Rumların göçü.

1974 Kıbrıs İşgali: Rum göçü

1950 sonrası göç ve kent içinde yerleşim ve nüfus yoğunluğunun artması.

- Bu yoğunlaşma ile bahsedilen semtlerde kentsel faaliyetler ile toplumsal yaşamda önemli dönüşümler yaşanmıştır.
- Kentin çevresinde apartmanlaşan orta sınıf semtlerinin oluşumu da buradaki sınıfsal süzülmenin ve de ayrışmanın başka bir nedeni olmuştur. Dolayısıyla günümüze değin bu semtlerin bu nedenlerle giderek yoksullaştığını görmekteyiz.

İstanbul kentinin genel dönüşümünde ise sanayi ve buna bağlı diğer ekonomik sektörlerin mekânsal örgütlenmesi, Merkezi İş Alanları (MİA)'nın yer seçiminin etkisinde olsa da çoğu zaman bunu aşan bir karar süreci ile de gelişmesini sürdürmüştür. Merkezi İş Alanlarının (MİA) dönüşüm hattı, bir yönüyle genel ekonomik yapının gerek sektörel açıdan gerekse istihdam açısından içeriğini de vermektedir. 1950'ye kadar etkili olan Karaköy-Galata eksenindeki MİA, sanayiye dayalı hızlı kapitalistleşmenin etkisiyle Salıpazarı ve Fındıklı'ya doğru genişlemiştir. Daha sonra bu genişleme Birinci Boğaz Köprüsü'nün yapılmaya başlamasıyla, 1970'li yıllarda Şişli-Mecidiyeköy eksenine doğru ilerledi (Sönmez, 2000; Dökmeci, Dülgeroğlu ve Berköz, 2000). Bu genişlemede ulaşımaya verilen önemin payı da büyüktür. Konut ile iş mekânları arasındaki erişebilirliğin kolaylaşması daha yaygın bir yerleşimi körüklemiştir.

1950 sonrası İstanbul'daki sanayileşmeye dayalı kapitalistleşme, ekonomide özel sermaye yatırımlarının yanı sıra devletin her türlü kamusal yatırımlarını da arttırmıştır. Bu alanlarda çalışan bir orta sınıf ekonomik anlamda da güçlenmiştir. Böyle olunca kentin gelişme yönü eski kent içi alanlarındaki sınıfsal ve kültürel heterojen yapıdan, yeni kurulmuş ve sınıfsal anlamda daha homojen semtlere kaymıştır. Bu mekânsal farklılaşma, ekonomik ve sosyal yapının gelişimiyle de uyumlu bir seyir izlemiştir (Keyder, 2000; Öncü, 1999). Sınıfsal ve kültürel özellikleri ile daha homojen nitelikte olan Nişantaşı, Şişli, Bakırköy, Yeşilköy, Kadıköy gibi örnekler, İstanbul'un orta sınıf semtlerinden bazılarıdır. 1960'larda kat mülkiyetine bağlı etki ve orta sınıfın göreceli de olsa ekonomik açıdan iyileşmesiyle buralarda apartmanlaşma hızlanmıştır. Bu alanlar sermaye yatırımlarını çekebilecek bir kentsel rant potansiyeline de sahip olmuştur (Dökmeci, Dülgeroğlu ve Berköz, 2000). Eski kent içindeki semtlerin gerilediği dönemde sınıfsal pozisyonunu koruyan bir kesimin bu semtlere yerleştiği görülür. 1970'lere gelindiğinde apartmanlaşarak gelişen orta sınıf semtlerine karşılık eski kent içi alanlarındaki yoksullaşma artmıştır. Eski semtlerdeki konutlar, modern standartlar orta sınıf açısından gerekli nitelikleri taşıymıyordu. Böylece yeni yapılmış apartmanlarda daire almaya gücü yetenler taşındıkça, terk edilen eski semtler, sosyo-ekonomik açıdan ağır ağır ama kaçınılmaz biçimde gerilemekte olan bir kesimin yerleştiği daha ucuz ve daha az gözde semtler haline geldiler. Bu anlamda bir tür "sınıf düşme" durumu yaşanmıştır. Sonuç itibariyle eski kent içi semtlerinde yaşayanlar diğer yoksul kesim gibi kendi kaderlerine terk edilmişlerdir (Öncü, 1999).

1980 sonrası, neoliberal politikaların İstanbul'daki mekânsal ve sınıfsal yeniden yapılanmayı belirlemesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde devletin tutumu, diğer sektörlerde olduğu gibi kentsel arazi ve konut piyasasında da piyasanın işleyiş olanaklarını arttırmak ve sermayenin gelişimini her yönüyle desteklemek biçiminde olmuştur (Sönmez, 2000; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Bu dönemde, kent içinden dışarıya kentin çevresine

doğru olan nüfus hareketinin yanı sıra kentin gerilemiş eski semtlerine yeni bir nüfus hareketinin yaşanmaya başladığı bir dönem olması açısından önemlidir. Batı'daki tipik örneklerinde soylulaştırma, kentsel büyümenin sınırlarına gelinmiş olunan bir süreçte kent içine yeniden bir nüfus hareketini gösterirken, İstanbul'da farklı bir süreç yaşanmaktadır. Bugün İstanbul hâlâ büyüyen bir kenttir. Örneğin 1950 yılındaki nüfus bir milyon iken, 1995 yılına gelindiğinde bu rakam 9 milyon, bugün ise artık 13 milyondur. Giderek büyüyen bu kentteki nüfus, sınıfsal dağılımı açısından da oldukça karmaşık bir hal almıştır. Ayrıca yerleşim alanları önemli oranda yoğunluk kazanmıştır. Bu yoğunluk, kentin mekânsal olarak sürekli büyümesine rağmen devam etmiştir. Sonuç olarak İstanbul mekânsal açıdan büyümeye devam ederken aynı zamanda eski kent merkezleri ile Arnavutköy, Kuzguncuk gibi tarihsel ve kültürel mirası hâlâ taşıyan semtlere yönelik nüfus hareketi devam etmektedir. Bu nüfus niteliği açısından 1980 sonrası ekonomik yeniden yapılanmaların sonucunda belirginleşen bir sınıfın yani yeni orta sınıfın ayrımını da gözler önüne sermektedir.

1980 sonrası ekonomik yeniden yapılanmalar ekonomide özel sermayenin yeni yatırım olanaklarını genişleten ve bu sermayenin uluslararası sermaye ile ortaklıklarını teşvik eden bir dizi yasal yeniden yapılanmaları içerir (Dündar, 2003; Özdemir, 2000). Uluslararası ticaret, mali sermaye ve buna bağlı olarak bankacılık, sigorta kurumları ve aracı kurumlar ile mali yatırım ve danışmanlık kurumları, halkla ilişkiler, reklam-pazarlama alanındaki artan yeni istihdam olanakları yeni orta sınıfın oluşumunda ve ekonomik anlamda güçlenmesinde önemli bir değişim alanı olmuştur. İstihdamdaki payı artan hizmet sektörü, yeni orta sınıfın genişlemesi açısından önemli bir seçenek olmanın yanı sıra yarı zamanlı ve geçici çalışma seçeneği genç bir çalışan profili ile kadın emek gücünü arttırmıştır. Buna göre sermaye akışının, üretim faaliyetlerinden çok hizmet sektörüne ve kentsel rantlara kaymış olması yeni orta sınıfın pozisyonunu hem sınıfsal anlamda güçlendirmiş hem de eski kent içi alanların mekânsal olarak yeniden yapılanmasında bu sınıfa ayrıcalıklı bir ortam sunmuştur. Yeni orta sınıfın ortaya çıkışı ve bu paralelde bu sınıfın kendine özgü bir yaşam tarzı ile nitelik kazanması ise konuya tüketim odaklı yaklaşanların temel açıklaması olmuştur. Bu sınıfın bu alanlardaki konutlara olan talebi, daha çok tarihsel mimari ve kültürel birikimin korunması açısından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.

Kent merkezlerine olan talep, konutların yanı sıra eski iş alanlarına da yönelmiştir (Uzun, 2001; İslam, 2003; Ergun, 2003). Buradaki eski işyeri ve diğer mülikyetler çeşitli ofis kullanımlarının yanı sıra eğlence ve kültür merkezleri olarak yeniden yapılanmaktadır. Ortaköy ve Beyoğlu ile çevresindeki dönüşümler bu açıdan oldukça çarpıcıdır. Fener-Balat ve Kuzguncuk'ta ise bu dönüşüm, bu semtlerin gerek konumları gerekse mekânsal potansiyellerindeki sınırlılıklar nedeniyle çok daha yavaş ve yumuşak bir geçişi gösterir.

1980 sonrası kente yeni göç edenler için ise önceki göçmen nüfus için geçerli olan koşullardan farklı bir ortam söz konusudur. Özellikle 1990 sonrası zorunlu göç ve ekonomik krizin etkisiyle gelen kesim, ekonomik açıdan hiçbir birikime ve olanağa sahip değildi. Bu yeni gelen nüfus, ucuz konut seçeneği açısından oldukça zor koşullarla karşılaşmıştır. Kentin çevresindeki gecekondu alanlarının yasal kısıtlamaların gevşetilmesiyle apartmanlaşması, bu yerleşimlerin rantını artırmış ve buradaki gecekondululara ekonomik açıdan avantajlar sağlamıştır. Bu durum yeni gelenleri ise aynı şekilde kapsayamamıştır. Yine de belirli dönemler itibarıyla nüfusu azalmış ve dönemin ekonomik koşulları sonucu yoksullaşmış olan kent merkezi çevresinde yer alan Beyoğlu ve çevresi ile Fatih'in bazı mahalleleri, yine Kurtuluş ve Feriköy'ün bazı mahallelerinden oluşan semtler yeni göçmen nüfus için kısmen bir yerleşim seçeneği olmuştur. Fakat bugün bu semtlere bakıldığında sınıfsal profilin oldukça farklılaşmış olduğu görülür. Mevcut geleneksel orta sınıf, işçi sınıfı ve yeni orta sınıfa bir de yabancı göçmen nüfus eklenmeye başlamıştır. Yani mekâna bağlı sınıfsal hareket sadece kent veya ülke düzeyindeki etkenlerle oluşmamakta, uluslararası politik ve ekonomik dinamiklerin etkisiyle de belirlenmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi eski gecekondu semtlerinin düşük maliyetli apartmanlaşmasının yanı sıra bu dönemdeki hakim neoliberal politikaların etkisiyle kentin çevresindeki orman arazileri ile boğaz manzaralı alanlarda üst orta sınıfa yönelik yapılaşma, korunaklı lüks konutlardan oluşan kapalı sitelerin sayısını arttırmıştır (Kurtuluş, 2003; Ergun, 2003). Eski kent içi semtlerinin soylulaştırılarak kentin seçkin alanları haline gelmesi, yanı sıra kent çevresinde ayrıcalıklı konut alanlarının yapılaşması, mekândaki sınıfsal ve kültürel ayrışmayı arttırmaktadır. Türkiye'deki genel ekonomik yapının yaşadığı önemli kriz koşulları ile farklı sınıfların pozisyonlarındaki değişimler mekândaki bu yeniden yapılanmada kimlerin daha avantajlı olmaya başladığı veya bazı kesimlerin avantajlarını nasıl kaybettiğine dair önemli ipuçları verir (Sönmez, 2000).

İstanbul Örnekleri

İstanbul'da soylulaştırma Ortaköy, Cihangir, Galata, Fener-Balat ile eski boğaz köyleri olan Kuzguncuk ve Arnavutköy semtlerinde görülmektedir. Bu örneklerin hepsinde görülen ortak bazı özellikler vardır. Birincisi genel yapısı itibarıyla bu semtlerin eskiden Ermeni, Rum ve Musevi olan gayrimüslüm nüfusun yaşadığı yerler olmalarıdır. İkinci olarak bu semtler kendi içinde farklılıklar taşısa da genel olarak özellikli ve tarihi bir mimariye sahiptirler. Son olarak da bu semtlerin konumları itibarıyla boğaz veya Haliç manzaralı olmaları, onları cazip kılan bir başka etkidir.

Galata

Tarihi semtler ve özellikle eski kent merkezi olan Beyoğlu ve çevresinin (Galata -Pera) boşalması sonucu, bu alanda mevcut olan konut fonksiyonlarının bir kısmı yerini ticaret birimlerine, küçük imalathanelere ya da depolara bırakmış, burada yaşayan nüfus da bu merkezleri terk etmiştir. İşlevsel ve toplumsal dönüşümlerle, bu kent merkezleri giderek yoksullaşmıştır (Özden, 2003). 1980'lere gelindiğinde bu semt yukarıda belirtilen nedenlere bağlı olarak işlevlerini büyük oranda yitirmiş ve tarihsel ve özellikli mimari yapısı da büyük ölçüde bozulmaya başlamıştır. Merkezi İş Alanı'nın 1950 sonrasının başka merkezlerle kayması ve 1970'lerde Mecidiyeköy- Şişli hattının önem kazanmasıyla bölgenin ticari hayatı da büyük ölçüde zayıflamıştır. Bunun yanı sıra 1990 sonrası zorunlu göçle gelen çok yoksul bir nüfusun buraya yerleşmesi ile toplumsal sorunların da bu semtlerde belirgin olarak yaşanmasına neden olmuştur. Oysa günümüzde soylulaştırma süreci, bir yeniden yapılanmayla bu alanlarda yeniden değerlendirilmeye işaret etmektedir.

Galata'da soylulaştırmayı hızlandıran girişimler:

-Beyoğlu projesi

-Galata Kulesi ve Çevresi Bölge Düzenleme Projesi (1987)

-Güzel Beyoğlu Projesi (2001) Galata'da soylulaştırma ilk olarak 1980'lerin sonunda görülmeye başlamıştır. Daha çok mimarların ve sanatçıların burada atölye olarak kullanmaya uygun, mimari özelliği olan fakat bakımsız yüksek tavanlı binaları satın alması veya kiralaması ile başlamıştır. Sürece medya çalışanları, akademisyen, avukat vb. meslekten diğer soylulaştırıcılar eklenmeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra özellikle kule çevresinde özellikli kafe, bar gibi işletme sayısı da artmaya devam etmektedir. Henüz soylulaştırmanın ilk aşamalarını yaşayan Galata'da mülkiyet değerleri özellikle yakın bir zamanda hızlı bir artış göstermiştir. Buna rağmen boş bina sayısı hâlâ fazladır (Ergun, 2003, İslam, 2003).

Öncü diyebileceğimiz soylulaştırıcıların organize ettiği festivaller vb kültürel aktiviteler insanları bu semte çekmektedir. Ancak bu semtte de otopark sorunu yaşanmaya başlamış, bu sorunu aşmak üzere bazı binalar yıkılmakta ve bu boş arsalar otopark için kullanılmaktadır. İstanbul'da yapımı süren yeni metro hattının Galata'ya yakın bir konumda bulunması bu semti kolay erişebilirliği açısından cazip kılmaktadır.

Yerel yönetimlerin uyguladığı/ uygulayacağı çeşitli projeler, alt yapı yatırımları, plan kararları da süreci belirleyen etkenlerdir. Bunlar içinde özellikle uygulanacak olan *Galata Dönüşüm Projesi*'nin Galata'daki soylulaştırma sürecinin hızı ve kapsamına yönelik olası etkileri önemlidir. Bu proje; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Emlak İstimlak Daire Başkanlığı'na bağlı Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren **İŞAT (İstanbul Şehircilik Atölyesi)** ile İstanbul Teknik Üniversitesi ve Çevre ve Uyg-Ar Merkezi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmiştir.

Cihangir

Bu semt, Beyoğlu semtleri içinde soylulaştırma açısından Galata ile birlikte en özellikli semtlerdendir. İstiklal Caddesi'nin Boğaza bakan yamaçlarında yer alır. Soylulaştırma açısından önemli bir konut stokuna sahiptir. Mimari özelliğı ve kalitesi açısından oldukça cazip yapılara sahiptir.

1980'lere gelindiğinde Cihangir düşük gelirli grupların yaşadığı bir çöküntü alanıdır. Bu süreç 1990'ların ortalarında Beyoğlu'nun yeniden canlanmasının da etkisiyle önemli bir değışim yaşar. Bu süreçte konut fiyatlarında büyük bir artış yaşanmaya başlamış ve bununla birlikte semt bireysel ve kurumsal yatırımcılar için çekici olmuştur. Bu semtte soylulaştırmanın sonuçlarından olan, yerinden etme ve yeni orta sınıfın yerleşimi çok belirgin olarak görülmüştür. Ayrıca 1995 yılında Cihangir Güzelleştirme Derneğinin (CGD) kurulması gibi girişimlerle alandaki yenileme çalışmaları bireysellikten çıkıp örgütlü bir yapıya kavuşmuştur (Ergun, 2003; Uzun, 2001).

Cihangir'deki binalarının yeniliğı, konumu itibarıyla merkezi yerlere olan yakınlığı dolayısıyla çevre semtlerdeki çeşitli üniversite (İTÜ; MSGSÜ; YTÜ ve hatta BÜ) ve özel okulların varlığı, bu semti öğrenci, öğretmen ve akademisyenler ile çeşitli sanatçılar açısından tercih edilen bir yer yapmaktadır (Uzun, 2001). Cihangir soylulaştırma aşamaları açısından İstanbul'daki örnekler içinde en ileri düzeyi yaşayan semttir. Konut rantları hâlâ yükselmeye devam etmektedir. Dolayısıyla her aşamada yerinden eden ve edilenler de değışmekte ve üst bir sınıfın yaşadığı ayrıcalıklı bir yerleşim alanı haline gelmektedir.

Ortaköy

Ortaköy meydanı ve çevresi 1989 yılında yerel belediye tarafından başlatılan proje çalışmaları ile 1992'de yeniden düzenlenmiştir. Fakat bundan önce 1970'lerin ortalarında Ortaköy meydanının "tarihi kentsel sit alanı" olarak ilan edilmesi, buranın tarihsel birikiminin korunması açısından ilk yasal adım olmuştur. Daha sonra ise bunu "turizmi teşvik kanunları" izlemiştir (Gürler, 2003). Meydanın çevresindeki tarihi değeri ve deniz manzarası olan konutlar genellikle üst gelir grubu tarafından satın alınmış, diğerleri ise sanatçılar tarafından kullanılmışlardır. Meydan ise daha çok fast-food gıda satanlar, kafeler, sanat galerileri, kahveler, barlar, lokantalar, antika ve sanat pazarlarıyla çok canlı işlevler kazanmıştır. Fakat bütün bunlar taşıt trafiğini yoğunlaştırmıştır. Bu durum Ortaköy'de otopark problemi yaratırken Boğaz'ın diğer yerleşmeleri için de ulaşım problemi yaratmıştır (İşözen, 1992; Akataran Ergun, 2003).

Meydanın çevresindeki tarihi konutları restore ederek oraya yerleşen soylulaştırıcılar bir süre sonra alana getirilen eğlence mekânlarının artmasından ve otopark probleminden rahatsız olarak konutları terk etmişlerdir. Bugün bu konutların çoğı boş kalmış veya fonksiyon değıştirerek yeme-içme ve eğlence mekânlarına dönüşmüşlerdir. Semtte yaşanan bu farklılaşma aynı zamanda

yeni gelenlerle semtin eski yerleşimcileri arasında bazı çatışmaların yaşanmasına da neden olmuştur (Ergun, 2003) .

Ortaköy, önce konut mülkiyetinin daha üst sınıftan olan kesime geçmesi ile ilk soylulaştırma aşamasını yaşamış ve bunu daha yavaş gerçekleşen ticari soylulaştırma takip etmiştir. Dolayısıyla konut ve ticari içerikli olmak üzere iki aşamalı bir soylulaştırma yaşayan bu semt, çevresindeki yerleşimlerde de konut ve arazi piyasasındaki rantları da etkileyerek arttırmıştır. 1990'ların başında eğlence merkezi olarak en parlak dönemini yaşayan bu semt, bugün gerek ekonomik gerilemelerin etkisiyle gerekse Beyoğlu'nun eğlence merkezi olarak daha çekici bir merkez haline gelmesiyle durgun bir süreci yaşamaktadır.

Fener-Balat

Tarihi yarımada'nın Haliç tarafında yer alan Fener-Balat semti, diğer soylulaştırılan semtler gibi tarihsel ve mimari özellikleri taşıyan çok sayıda konut ve işyerlerine sahiptir. Fakat bu semt, mimari dokusu ve konut kalitesi açısından diğer örneklerle oranla daha zayıf bir niteliktedir. Ayrıca bozulma oranının diğer soylulaştırılan semtlere nazaran yüksek oluşu, konut rehabilitasyonu açısından maliyetlidir.

Fener-Balat'ta İstanbul'da düzenlenen Habitat II (1996) toplantısından sonra 1997 yılında UNESCO tarafından bir proje başlatılmıştır. Projeye bölgedeki sivil toplum örgütlerinin katılması sonucunda Avrupa Birliği, Sivil Toplum Örgütlerinin (NGO) fonundan, bölgedeki sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim üstünden finansman desteği vereceğini açıklamıştır. Proje sadece fiziki değil aynı zamanda bir sosyal restorasyonu da hedeflemektedir. ((Ersin Kalkan; *İstanbul Life.Org*: Aktaran Ergun, 2003) 1997 yılında UNESCO tarafından başlatılan rehabilitasyon projesi semtteki soylulaştırma süreci açısından önemli bir etken olmuştur. Daha çok sanatçı ve gazetecilerden oluşan soylulaştırıcılar, bölgede yaşayanlarla birlikte çevrelerini düzenlemeye çalışmaktadırlar. Burada Batı'daki örneklerde de görüldüğü gibi rehabilitasyon çalışmalarının etkisiyle başlayan soylulaştırma söz konusudur. Fakat konut niteliklerindeki bozulma dolayısıyla yüksek bir yatırımın gerekmesi ve burada yaşayan yerel halkın artan rantlara karşın hâlâ bu semtte yaşayabilme koşullarını taşımaları ve semte sahip çıkmaları sürecin hızını yavaşlatan nedenlerdir (Enlil, 1996; Aktaran Ergun, 2003).

Kuzguncuk

Eski bir Boğaz köyü olan Kuzguncuk 20.yüzyılın başlarında toplumsal açıdan oldukça kozmopolit bir yapıya sahipti. Bunun başlıca nedeni burada Müslüman nüfus ile gayrimüslim olan diğer nüfusun bir arada yaşıyor olmasıydı. Fakat buradaki bugün azınlık dediğimiz gayri müslim topluluklar Osmanlı son döneminde ve Cumhuriyetin farklı dönemlerinde olmak üzere ülkeyi terk et-

mek zorunda kalmış veya kent içinde başka semtlere taşınmak durumunda kalmışlardır. Ermeni nüfusun gidişinin yanı sıra özellikle İsrail'in kuruluşuyla Musevi nüfusun İsrail'e gidişiyse semt neredeyse boşalmıştır. 1950 sonrası İstanbul'a olan hızlı göçün başlatmış olduğı etkiyle 1960'larda bu semte yoğun olarak Karadeniz'den gelen göçmen nüfus yerleşmeye başlamıştır. Yerleşim daha çok semtin çevresine olmuş ve semt bu gecekondulu alanları ile birleşerek genişlemiştir.

1983'te çıkarılan Boğaz Gelişme Yasası buradaki tarihi evlerin korunma kapsamına alınmasına yol açmıştır. Fakat mülkiyetin el değıştirmesini ve dolayısıyla iyileştirilmesini zorlaştıran bu yasayla bazı evler köhnemiş, kullanılmaz hale gelmiştir (Uzun, 2001). Soylulaştırma süreci kentsel yenileme projelerinden farklı olarak daha çok bireysel girişimlere bağılı bir yeniden yatırım süreci olarak gerçekleşmektedir. Bu yatırımlar rehabilitasyon ve restorasyonu içerir. Alt yapı yatırımları ise daha çok yerel yönetimlerin girişimleri ve projeleri yapılmakta ve yenilenmektedir. Bu altyapı yapım aşaması ve kapsamı ise sürecin gerçekleşme hızına ve aktörlerin gücüne bağılı olarak değışebilmektedir. Yapılan bu yatırımlar ise çoğı zaman bir ekonomik değerdan çok kültürel bir değeri yaratması ile gündeme gelmektedir (Uzun, 2001; Gürler, 2003).

Arnavutköy

Eski bir boğaz köyü olan ve 19. yüzyılda ticaretin gelişimine bağılı olarak Rum orta sınıfından oluşan semt, kozmopolit bir nitelik kazanmaya başladı. Bu semtteki azınlık nüfus diğeri semtlerden farklı olarak Cumhuriyet sonrası azalmamıştır. Fakat 1950'li yıllardan sonra ve de özellikle 1974'te Kıbrıs sorununun etkisiyle burada yaşayan Rum nüfusu oldukça azalmış, 1998'de 15-20 Rum ailesi kalmıştır. Giden nüfusun yerini çoğunluğu Karadeniz'den gelen göçmen nüfus almıştır (Keyder, 2000).

Arnavutköy'deki mimari doku, evlerin küçük oluşu dolayısıyla yeni gelenlerin ihtiyaçlarına çok fazla yanıt veremediğinden dönüşememiş ve dolayısıyla varlığını sürdürmüştür. Bu evler içinde yoksul kullanıcıları ile ayakta kalabilmiştir. 1983'teki yeni mevzuat, bu tarihi evlerin korunması amacıyla evlerin dış görünümünün değışmesini de katı kurallara bağılıyordu. Eskimiş olan bu evlerin restorasyonu oldukça zorlu bir bürokratik işlemi ve yüksek bir maliyeti gerektiriyordu. Bu yasal süreç aynı zamanda İstanbul için bu evleri özellikle tercih edecek olan "yeni orta sınıf"ın hızla oluşumu ile birleşince, bu evlerin bu sınıf tarafından ele geçirilmesini kaçınılmaz kıldı. Bu süreç Arnavutköy'ün çevresini de etkiledi. Semtin çevresindeki yeni ve boğaz manzaralı, oldukça pahalı yapılaşmanın yanı sıra soylulaştırma da hız kazandı. Arnavutköy'ün eski merkezinde soylulaştırma hâlâ tamamlanmamış ve semt nüfusu sınıfsal ve demografik açıdan karma bir yapıyı yansıtmaktadır (Keyder, 2000).

Sonuç

Yukarıda genel hatları ile ele alınan örneklerde de görüleceği gibi İstanbul'da yaşanan soylulaştırma deneyimleri bazı yönleri ile Batıdaki örneklerden farklıdır. İstanbul metropol kenti büyümeye devam etse de, bu büyüme konut ve iş alanlarının ilişkisi açısından optimal olmaktan artık çok uzaktır. Bu nedenle var olan gecekondu semtlerinde nüfus, yoğunluğu arttı. Bu semtlerdeki bazı mülkiyetlerin belirsiz olması ise birçok konutun işgal yoluyla kullanılmasının önünü açmıştır. Fakat soylulaştırılan semtlerde veya mahallelerde rantın artmaya başlaması ile bu mülkler de el değiştirmeye ve yenilenerek dönüşmeye başlamıştır. Aslında eski kent merkezleri yeniden yapılanarak tarihsel ve kültürel anlamda tüketim alanları olmaktadır. Bu alanlarda ekonomik gelişme stratejisi olarak tüketim içerikli kentsel turizme yönelik kentsel politikalar desteklenerek yaygınlaşmaktadır.

İstanbul açısından soylulaştırmanın incelenmesi, kentsel mekândaki sınıfsal ayrışma ve yerinden etme meselesinin sonuçları açısından önemlidir. Bu ayrışma elbette kentin çevresindeki özellikli konumlarda bulunan arazilerin lüks konut alanları olarak yapılaşmasında da yaşanmaktadır. Yoksul işçi sınıfının konut piyasasında ucuz konut edinme veya barınma sorununu çözme açısından yaşadığı sorunlar, soylulaştırma ile daha da artmaktadır. Bu sınıfın sınırlı satın alma gücü dolayısıyla kent içinde yaşamalarının olanakları ortadan kalkmaktadır. Yerinden edilen bu sınıfın gerek konut sorunu gerekse çalışma yaşamlarına dair çözüm üretilmemektedir. Yerinden edilenlerin genel olarak ucuz konut bulma ihtiyacıyla kentin çevresinde hatta dışında diyebileceğimiz alanlarda yaşamak durumunda kaldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla iş alanlarına erişebilirlik açısından da oldukça olumsuz koşullara maruz kalan bu kesimin sorunları bu konu çerçevesinde de gündeme gelmemektedir.

Soylulaştırma, İstanbul'da ve diğer ülkelerdeki süreçleri itibariyle daha çok gerilemiş kentlerin kurtarılması ve eski tarihsel ve kültürel mirasın korunması çerçevesinde destek görmektedir. Oysa belirttiğimiz anlamda belli sınıfların konut ve yaşama dair sorunları görmezden gelinmektedir. Soylulaştırma konusu, kazanan ve kaybedenlerin kimler olduğu, sürecin sonuçları itibariyle kaçınılmaz olup olmadığı gibi soruları gündeme getirmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; soylulaştırmaya özellikle yerinden etme meselesi üzerinden baktığımızda, soylulaştırmanın gerilemiş bir semtin veya mahallenin iyileştirmesinden öte bir süreç olduğunu görmek mümkündür. Gerilemiş eski kent içi alanlarının yoksul ve marjinal gruplardan "kurtarılması" biçiminde destek gören soylulaştırma, var olan sorunlara yönelik bir politika önerisinden yoksun oluşu ile aslında marjinalleşmeyi arttıran bir etkiye sahiptir. Soylulaştırılan alanlarda ise kentsel hizmetlerin iyileştirilmesi ve yenileştirilmesi sonucu ortaya çıkan dışsallıklardan sadece belli bir kesim faydalanmış olmakta ve toplumsal eşitsizlik artmaktadır.

Kaynaklar

- Akkal, B. (1996) Metropoliten Değişim Sürecinde İstanbul Kent Merkezi, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, İstanbul.
- Beauregard, R. (1986), The chaos and complexity of gentrification, *Gentrification of the City* Der. N.Smith and P. Williams, Unwin Hyman, London
- Beauregard, R. (1990), Trajectories of neighbourhood change: the case of gentrification, *Environment and Planning A*, 22 s. 855-874.
- Bondi, L. (1991), Gender Divisions and Gentrification: A Critique, *Transations of the Institute of Britihs Geographers*, New Series 16 s.190-198.
- Bondi, L. (1999b), Gender, class and gentrification: enriching the debate, *Environment and Planning D: Society and Space*, 17 (3) pp261-282.
- Bourdieu, P. (1986) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Çev. R. Nice, Routledge, London.
- Bridge, G. (1994) "Gentrification, Class, and Residence: A Reappraisal", *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol.12.
- Butler, T. (1995), Gentrification and the urban middle classes, *Social Change and the Middle Classes*, Der. T. Butler ve M. Savage, London: UCL Pres, 188-204.
- Callinicos, A.; Harman, C. (1994) *Değişen İşçi Sınıfı*, Z Yayınları, İstanbul.
- Cybrirsky, R.A.; Ley, D.; Western, J. (1986) "The Political and Social Construction of Revitalized Neighborhoods: Society Hill, Philadelphia, and False Creek, Vancouver", Smith, n. And Williams, P. (ed) *Gentrification and The City*, Unwin Hyman Lim., Boston, London, Sydney.
- Dökmeci, V., Dülgeroğlu, Y. ve Berköz, L. (2000) *İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları*, Literatür Yay. İstanbul.
- Dündar, Ö. (2003), Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Tartırşma, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul
- İstanbul 2020 Sempozyumu, İstanbul.
- Ergun, N. (2003) Gentrification Kuramlarının İstanbul'a Uygulanabilirliği, *Tarihi ve Merkezi Semtlerin Dönüşümü Sempozyumu*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul
- Ergun, N. (2003) "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", *Tarihi ve Merkezi Semtlerin Dönüşümleri: Gentrification Kuramlarının İstanbul'a Uygulanabilirliği Sempozyumu*, Fransız Anadolu Arş. Merkezi, İstanbul.
- Gürler, E. (2003) *Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, O.D.T.Ü.
- Hamnett, C. (1973) "Improvement grants as an indicator of gentrification in inner London", *Area* 5, s. 252-261.
- Hamnett, C. (1984), Gentrification and Residential Location Theory: A Review and Assessment, *Geography and The Urban Envirement Progress in Research and Applications* Herbert, Der. D.T. and Johnston, R.J., Cilt 6, Wiley and Sons.
- Hamnett, C. (1991), The Blind Men and The Elephant: The Explanation of Gentrification, *Transaction of The Institute of British Geographers*, No: 16, 173-189.

- İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yay., İstanbul
- İslam, T. (2003), *Galata'da Soylulaştırma: Soylulaştırıcıların Demografik ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Çalışma, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul
- İslam, T. (2003) *İstanbul'da Soylulaştırma: Galata Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü.
- Jager, M. (1986) "Class Definition and the esthetics of Gentrification: Victoriana in Melbourne", Smith, N.; Williams, P. (ed) *Gentrification and The City*, Unwin Hyman Lim., Boston, London, Sydney
- Jones, G.A.; Varley, A. (1999), The Reconquest of the Historic Centre: Urban Conservation and Gentrification in Puebla, Mexico, *Envirement an Planning A*, Sayı: 31,1547-1566
- Jones, G.A.; Varley, A. (1999), The Reconquest of the Historic Centre: Urban Conservation and Gentrification in Puebla, Mexico, *Envirement an Planning A*, Sayı: 31,1547-1566
- Kemeny, J. (1992) *Housing and Social Theory*, Routledge, New York
- Kendig, H.L. (1984) "Gentrification in Australla", Palen, J. and London, B. (ed) *Gentrification, Displacement and Neighbourhood Revitalisation*, State Univ. of New York Press, Albany
- Keyder, Ç. (Der.)(2000) *Küresel ile Yerel Arasında*, Çev. Sungur Savran, Metis Yay., İstanbul
- Keyder, Ç. (2000) *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, Metis, İstanbul
- Kurtuluş, H. (2003) Mekânlarda Billurlaşan Kimlikler, *Doğu-Batı*, Sayı:3, 75-99
- Ley, D. (1980) "Liberal Ideology and the Post-industrial City", *Annals of the Association of American Geographers* 70 s. 238-258.
- Ley, D. (1981) "Inner-city Revitalization in Canada: a Vancouver Case Study", *Canadian Geographer* 25 s.124-148
- Ley, D. (1984) "Inner City Revitalization in Canada: A Vancouver Case Study", in J. John Palen ve B. London (ed) *Gentrification, Displacement and Neighborhood Revitalization*, State University of New York Press, Albany
- Ley, D. (1994) "Gentrification and the Politics of the New Middle Class", *Environment and Planning D: Society and Space*, Cilt. 12, s.53-74.
- Lyons, M. (1996) Gentrification, Socioeconomic Change, and The Geograaphy of Displacement, *Journal of Urban Affairs*, Cilt 18, Sayı:1, 39-62
- Marcuse, P. (1986) "Abandonment, Gentrification, and Displacement: The Linkages in New York City", Smith, n. And Williams, P. (ed) *Gentrification and The City*, Unwin Hyman Lim. Pub., Boston, London, Sydney
- Munt, I. (1987) Economic Restructuring, Culture, aand Gentrification: A Case Study in Buttersea, London, *Environment and Planning A*, 19, 1175-1197
- Öncü, A. (1999) "İdeal Ev" Mitolojisi Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Birikim*, Sayı 123
- Özdemir, D. (2000) "Yabancı Sermayenin İstanbul Haritası", *İstanbul*, Tarih Vakfı Yay. sayı 35, İstanbul

- Özden, P. P. (2003) "Kentin Çöküntü Alanlarında Uygulamada Yetersiz Kalan İmar Planlarının Yerine Alternatif Planlama Süreçleri", *Mali Yönetim ve Denetim* 23, İstanbul
- Pallen, J.J. ve London, B. (1984) *Gentrification, Displacement and Neighborhood Revitalisation*, State University of New York Press, Albany
- Pınarcıoğlu, M.M. (2000) *Development of Industry and Local Change*, METU Faculty of Architecture Press, Ankara
- Rose, D. (1984) Rethinking Gentrification: Beyond The Uneven Development of Marxist Urban Theory, *Envirement and Planning D: Society and Space*, Cilt 1, s. 47-74
- Savage, M.; Warde, A. (1993) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Routledge, London.
- Smith, A. (1989) Gentrification and the spatial contribution of the state: the restructuring of London's Docklands", *Antipode* 21 (3) s. 232-260.
- Smith, N. (1979) Toward a theory of gentrification; a back to the city movement by capital not people, *Journal of the American Planning Association*, 45, ss. 538-548.
- Smith, N. (1986) Gentrification, the Frontier and the Restructuring of Urban Space, *Gentrification of the City*, Der. N. Smith and P. Williams, Unwin Hyman, London
- Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and Revanchist City*, Routledge, London, New York
- Smith, N. ve Williams, P. (1986) *Gentrification of the City*, Unwin Hyman Press, Australia
- Sönmez, M. (2000) "İstanbul'da Kuzey-Güney Kutuplaşması ve Rantlar", *İstanbul, Tarih Vakfı Yay. sayı 35*, İstanbul
- Tekeli, İ. (1994) *Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, IULA-EMME Yayınları, İstanbul
- Tümertekin, E. (1997) *İstanbul Kent ve İnsan*, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul
- Uzun, C.N. (2001) Gentrification in İstanbul: A Diagnostic Study, *Nederlande Geografische Studies*,
- Warde, A. (1991) Gentrification as Cunsumption: Issues of Class and Gender, *Envirement and Planning D: Society and Space*, Sayı: 9, 223-232
- Weesep, J.V. ve Sako, Musterd (1991) Urban Housing for the Better-off: Gentrification in *Europe*, Elinkwijk b.v., Utrecht
- Williams, P. (1976) The Role of Institutions in the Inner-London Housing Market: The Case of Islington, *Transactions of the Institute of British Geographers*, Sayı: 1, 72-82
- Williams, P.(1986) "Class Constitution Through Spatial Reconstruction? A Re-evaluation of Gentrification in Australia, Britain, and the United Stated", Smith, N.; Williams, P. (ed) *Gentrification and The City*, Unwin Hyman Lim., Boston, London, Sydney
- Zukin, S. (1988) *Loft Living*, Radious, London.

İSTANBUL'DA KAPALI YERLEŞMELER BEYKOZ KONAKLARI ÖRNEĞİ*

Hatice KURTULUŞ

Giriş: Kuramsal Ele Alışlar ve Konunun Çerçevesi

Ulusal ekonomik gelişme farklılıklarına rağmen dünyanın pek çok metropoliten alanında 1980'li yıllardan itibaren yeni bir yerleşim olgusu gözlemlenmeye başlamıştır. Başlangıçta gazetecilerin ilgisini çeken ve çeşitli gazete yazılarına konu olan çevresi yüksek duvarlar ya da demirlerle, dışarıya kapalı olarak inşa edilen bu konut alanları, 1990'lı yıllarda kent bilimcilerinin dikkatini çekecek boyutlara ulaşmıştır.

Kent Sosyolojisi, Planlama, Siyaset Bilimi ve Coğrafya gibi disiplinlerinin gündemine ilkin Davis'in 1990'da yayınlanan *City of Quartz*, McKenzie'nin 1994'de yayınlanan *Privatopia* ve Blakely ve Snyder'in 1997 'de yayınlanan *Fortress America* adlı çalışmalarıyla giren bu yeni olgu, yine bu disiplinlerden gelen farklı yaklaşımlarla analiz edilmeye çalışılmaktadır.¹ *Kapalı cemaatler, refah adacıkları, kapalı adacıklar,*

-
- Bu araştırma, araştırma nesnesinin niteliğinden dolayı, oldukça zor veri elde edilen ve saha araştırması için öngörülen mülakatların kurgulandığı biçimiyle yapılamadığı bir projeye dayanmaktadır. Bu nedenle araştırma sırasında eşsiz yardımlarını gördüğüm iki bilim dostunun isimlerini burada zikredemeyeceğim. Onlar kendilerine borçlu olduğum teşekkürün büyüklüğünün farkındalar. Araştırma boyunca yapılabilen derinlemesine mülakatlarda, bazen araştırma varsayımlarının yeniden sorgulanmasına neden olacak kadar etkili deneyim aktarımları için, tüm görüşmeclere içten teşekkür ederim.

¹ Özellikle Amerika'da 1990'ların başlarında gazeteciler köşe yazılarında kentlerdeki bu yeni olguyu dile getiriyor ve kentlerdeki sosyal ayrışmanın yeni boyutlarına dikkati çekiyorlardı. Garreau'nun (1991) ve Guterson (1993) yazıları bunlardan bazılarıydı. 2000'li yıllara gelindiğinde ise kapalı yerleşmelerle ilgili akademik çalışmalar kent yazınında geniş bir yer işgal edecek sayıya ulaşmıştı. Konu ile ilgili konferanslar ve atölye çalışmalarında farklı bakış açılarının geliştirdiği yaklaşımlar tartışılmakta ve farklı ülke örnekleriyle konu analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bunlardan bazıları için bkz: Lang and Danielson (workshop: Gated communities in America, walling out the world, 1997), Blakeley and Synder (1997), Glazee (workshop: Gated communities as a global phenomenon, Hamburg, 1999), Thuillier (2002), Kruger and Landman (2003), Atkinson and Flint (2003). Farklı ülke örnekleriyle olgunun

kurtarılmış adacıklar, korunaklı yerleşmeler gibi sıfatlarla ayırt edilen bu yeni yerleşmeler ağırlıklı üç boyutuyla ele alınmaktadır. Birincisi bu yerleşme biçimini ortaya çıkaran ekonomik, sosyal, küresel ve yerel-olumsal faktörler; ikincisi, olgunun modern kent ve metropoliten alanlar üzerinde yarattığı dönüşümler ve yaratacağı olası sonuçlar; üçüncüsü ise kentli toplumsal yaşamın mekânsal ayrışma yoluyla parçalanmasını ve özelleştirilen kentsel arazilerle yok olma riski taşıyan kamusal mekân problemidir. Olgunun ortaya çıkışına ve sonuçlarına ekonomi-politik, planlama ve toplumbilimsel açıdan yaklaşmayı gerektiren bu boyutlar, konu ile ilgili kuramsal ve ampirik çalışmalarda çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Başlangıçta modern kapitalist kentin alt kentleşmesinin yeni bir boyutu gibi algılanan bu yerleşmelerin, kentsel alandan özelleştirilmiş arazide, kamuya kapalı ve yönetsel açıdan özerk öbekler olarak dikkati çekince, bu yerleşmelerin modern kentlerin tipik orta sınıf banliyölerinden farklı yeni bir olgu olduğunun farkına varılmıştır. Bu üç özellik modern kentin küresel kapitalizmle birlikte girdiği dönüşüm sürecinin habercilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin kamusal gözüne kapalı, kent yönetiminden bağımsız ve bir çeşit özel ortak mülkiyete dayalı olarak, özelleştirilmiş kentsel arazinin üzerine inşa edilen bu yeni adacıklar modern kent planlaması, kent yönetimi ve kentsel sınıfsal aidiyetler açısından radikal bir dönüşüme işaret etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan ve zamanla "yatakhane kentler" olarak tanımlanan orta sınıf alt kentlerin kaybettiği seçkinliğe karşı yeni seçkin yerleşimler yaratılmaktadır. fordist kapitalizmin genişleme yıllarında orta sınıflar için ulaşılması arzulan bir yaşam tarzının mekândaki ifadesi olan alt kentler Fishman'ın deyimiyle bir burjuva ütopyasıydı (1987). Ancak 1970'li yıllardan itibaren değişen ekonomi politikalarıyla, gelir dağılımının alt ve orta sınıflar aleyhine dramatik biçimde bozulması, klasik orta sınıf alt kentlerini seçkin mekânlar olmaktan çıkarmaya başlamıştır. Alt gelir gruplarının ve yoksul etnik azınlıkların yerleşmeye başladığı alt kentler, burjuva ütopyası olmaktan uzaklaşmıştır. Yeni burjuvazi ise, kendisine yeni seçkinlerin yaşama alanı olarak sunulan kapalı yerleşmelere taşınmaya başlamıştır.

Bu yeni kapalı yerleşim biçimi, modern kapitalist kentin orta sınıf alt kentlerinden farklılaşan yeni bir alt kentleşme yaratmaktadır. Bu yerleşimlerin, ilk bakışta geleneksel orta sınıf alt kentlerinden farkı, "kamuya kapalılık" ve bunun nedeni olarak görülen "derinleşen güvenlik ihtiyacı" olarak vurgulanmaktadır (Blekely ve Synder 1997; Kruger ve Landman. 2003). Ancak olguya farklı analiz araçlarıyla yaklaşıldığında, klasik alt kentlerle kapalı yerleşmeler arasında ekonomik, kültürel, sosyal ve hukuksal olarak da ciddi farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Kapalı yerleşmelere neoliberal politikaların eğitim, sağlık, konut edinme gibi alanlarda yarattığı yeni ayrışmaların bir sonucu

küreselliğini gösteren en geniş uluslararası toplantı olarak "International Conference on Private Urban Governance", Mainz, 2002 bildirilerine bakılabilir.

olarak ortaya çıkan çatışmalara karşı güvenlik ihtiyacının yarattığı yerleşimler olarak bakmak olguyu çözümlemede temel eksenlerden birini oluşturmakla birlikte yeterli değildir.

Dünyada artan eşitsizlikler ve yoksulluğun kentlerde suç oranlarının artışı-na neden olduğu ve yeni ekonomiden fayda sağlayan sınıflar ile zarar gören sınıflar arasındaki gerilimin, fayda sağlayan sınıfın "güvenli yerleşim" talebini yarattığına dair yaklaşım bir ölçüde kabul edilebilir olmasına karşılık, kent içi suç oranlarındaki artışla kapalı yerleşim sayısının artışı arasında sayısal olarak anlamlı bir doğru orantı bulunmamaktadır (Low, 2004). Bu nedenle kent içi şiddet ve kozmpolitenleşmeyi, özelleştirilen kentsel arazide, kendi özel güvenlik donanımı ve kent yönetiminden özerk yönetim yapısıyla kurulan kapalı yerleşmelerin ortaya çıkışının temel nedeni olarak kabul etmek eksik bir yaklaşımdır.

Yeni bir "güvenlik ihtiyacı" sorunsalına dayanan yaklaşımlar, kapalı yerleşmeleri modern kentin klasik orta sınıf alt kentlerinden çok, yüksek duvarlarla çevrili antik şehirlere ya da ortaçağın yine duvarlarla korunan şehirlerine benzetmektedir (Blakely and Synder, 1997). Oysa antik ya da ortaçağ kentinin duvarlarla çevrili olması, toplumsal artığın, (bu toplumsal artığın üretim sürecinde bulunmayan) yabancı işgalcilerden korunması ile ilgilidir. Oysa Modern sanayi toplumunda kentler, toplumsal artığı üreten sınıfların bir arada yaşadığı mekânlardır. Kente dışarıdan gelebilecek bir saldırıdan çok toplumsal artığı birlikte üreten sınıfların paylaşım sorunu nedeniyle kent içi kaleler inşa etmeleri söz konusu olmaktadır. Bu nedenle antik şehir devletlerinde ya da ortaçağda bütünlük içeren şehrin başka şehirlerin saldırılarından korunmak için yaptığı duvarlarla, modern ulus devletin kentli vatandaşlarının, aynı kentin vatandaşlarından gelecek olası saldırılarından korunmak amacıyla yüksek duvarların arkasında kapalı cemaatler yaratması oldukça farklı bir içerik taşımaktadır.

Kentsel mekânın sert bir biçimde sınıflara göre ayrışmasına neden olan bu gelişmenin çok daha geniş bir arka planı bulunmaktadır. Öncelikle bu yerleşim biçimi sadece güvenlik ihtiyacından değil belirli sınıflar için değişen kültürel sermayenin yaşam tarzı yoluyla ifade edilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır². Diğer yandan yeni ekonomilerin hayli esneklettiği mal ve hizmet üretimine karşın güvenli bir yatırım alanı olan arazi ve konut pazarının büyük sermaye yatırımları için çekim alanı haline gelmesi, yapı sektöründe yüksek maliyetli lüks konut üretimini hızlandırmaktadır. Neoliberal ekonomiler ve küresel akışlar sayesinde farklı ülkelerde aynı marka yapı malzemesi ve benzer mimari tasarımlarla inşa edilen kapalı yerleşmelerde yer alan konutlar, potansiyel müşterileri olan yükselen sınıflara uygun sloganlarla pazarlanmaktadır. Bu sloganlardaki temel vurgu, kapalı yerleşmede bir konut satın almanın aynı zamanda seçkin bir cemaatin üyesi olmak ve bir yaşam tarzı

² Burada kullanılan "kültürel sermaye" kavramı Bourdieu'nun (1989) *Distinction* adlı temel yapıtındaki ayrıntılı analizinden ödünç alınmaktadır.

satın almak anlamına geldiğine yöneliktir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001,148-53). Bu sayede satın alınan yaşam tarzı sahiplerinin yeni kültürel sermayelerini pekiştirmektedir.

Diğer yandan kapalı yerleşmelere, modern kent yaşamı ve kent politikası alanında ortaya çıkardığı sonuçlar açısından bakıldığında klasik modern kent ideolojisinin de hızla aşındığı dikkati çekmektedir. Kapalı yerleşmeler, kent yönetiminden yarı özerk bir yönetime sahiptirler. Bu özerklik kapalı alan içindeki cemaat yaşamının kurallarını koymayı ve ortak mülkiyeti özel sözleşmeler yoluyla tanımlamayı beraberinde getirmektedir. Duvarların içindeki özelleştirilmiş arazi aynı zamanda özgün bir özel mülkiyet tipi oluşturmakta ve bu ortak özel mülk araziye giriş ancak izne tabii olarak mümkün olmaktadır. Ancak modern ulus devlette bu tür bir özerklik, üniter devlet yapısı ve yerel yönetim yasaları gereği hukuksal olarak mümkün olamayacağı için, daha çok gönüllü bir kabul biçiminde işleyecektir.

Ayrıca özelleştirilmiş arazi içinde bu kapalı yerleşmeler bazı kamusal hizmetler bakımından kent yönetimine bağlı olmayı sürdürmek zorundadırlar. Kendi özel güvenlik sistemlerine rağmen kapalı yerleşim içinde gerçekleşen suçlara kamu polisi müdahale etmektedir. Enerji, su ve kanalizasyon gibi alt yapı gereksinimler de yine kamusal servislerle bağlantılı olmak zorundadır. Bu durumda özerklik, mülkiyete bağlı olarak arazinin kamuya kapatılması ile çevre düzeni, temizlik, günlük servisler ve iç güvenliğin sağlanmasının ötesine geçmemektedir (McKenzie, 1994). Belediyelerin sağlamakla yükümlü oldukları bu hizmetlerin özel firmalardan satın alınması kapalı yerleşmelerin sakinlerini, kentin diğer yaşayanlarıyla aynı kentsel vergileri ödemek konusunda rahatsız hissettirmektedir.

Kapalı yerleşmelerin yarattığı bir diğer sorun alanı ise, mekânsal ayrışma yoluyla yarattığı toplumsal ayrışma ve yeni seçkinlerin dışarıda tutarak "ötekileştirdikleri" kentli nüfustur. Belki de kapitalist kentleşme sürecinde hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmemiş bir Modernite miti olan "bütünleşmiş kentli nüfus" ya da "bütünleşmiş kent" artık açıkça ayrılmaktadır. Bu ayrışma, modern kapitalist kentte zaten gergin olan toplumsal bağları kopartmakta ve sosyal çatışmayı genişletme riski taşımaktadır (Fainstein, Gordon ve Harloe, 1992). Bu yerleşimsel bölünmeyle kentler, mekânda ve gündelik hayatta (zamanda) birbirinden farklılaşmış toplumsal kesimlerin birbirlerine değmeden bir arada durdukları bir yapıya doğru gitmektedir (Atkinson ve Flint, 2003). Bu yeni kent, klasik modern kent mitinden oldukça uzak bir yerleşim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapalı Yerleşmelerin Popüler Yerleşim Biçimi Olarak Yaygınlaşması ve Türkiye Örneği

Amerika'nın Kaliforniya bölgesinde 1980'li yıllardan itibaren hızla artan kapalı yerleşmeler, takip eden yıllarda Amerika'nın diğer bölgelerinde, Avru-

pa, Latin Amerika, Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin belirli kentlerinde de ortaya çıkmaya başlamıştır.³ Bu ülkelerin, ulus devlet olarak genel gelişmişlik seviyesinden daha çok, metropoliten kentlerin küresel pazarla bütünleşme dereceleri belirleyici olmaktadır. Bu nedenle kapalı yerleşmeler sadece eski kapitalist ülkelerin metropoliten alanlarında değil, kapitalist kentleşme süreciyle yeni tanışan sosyalizm sonrası ülkelerin belirli kentlerinde de ortaya çıkmaya başlamıştır (Al-Hamarneh, 1999).

Sermaye birikim süreci ile kapitalist kentin ortaya çıkışı arasındaki doğru-sal ilişkinin sadece toplumsal artığın yoğunlaşmasına değil, aynı zamanda mal ve hizmetlerin dolaşımına ve sınıfların karşılıklı konumuna bağlı olduğu kabul edildiğinde, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde kent formunun yeniden yapılanacak olması kaçınılmazdır. Ekonomideki küresel ve ulusal liberalizasyon Türkiye'nin politik ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşümün mekânsal etkileri ise, metropoliten alanlar başta olmak üzere, hızla ortaya çıkmaya başlamıştır.

Dünyadaki örneklerine benzer biçimde kapalı yerleşmeler özellikle İstanbul'da hızla çoğalmaya başlamıştır. Gerçek patlama ise 1990'ların sonlarında yaşanmıştır. Bu yıllar kentin yükselen orta ve üst orta sınıflarının küresel yeni tüketim kültürü ile bütünleşmeye başladıkları ve yaşam tarzlarının değiştiği yıllardır (Aksoy ve Robins, 1994; Öncü, 1999). Dünyanın ünlü dekorasyon dergilerinin peş peşe Türkiye yayın hayatına girmesi çok uluslu reklam ve tanıtım şirketlerinin Türk ortaklarıyla emlak pazarına girmeleri, sayıları hızla artan mimarlık ve iç mimarlık büroları ve artan inşaat malzemesi ithalatı bu değişimin göstergeleriydi. Kapalı yerleşimler de bu yeniden yapılanmanın boyutlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar yeni ekonomilerden ve küreselleşme sürecinden çıkar sağlayan sınıfların yerleşimsel eğilimi olarak ortaya çıksalar da hızla diğer sınıflar tarafından taklit edilmeye başlamışlardır. Bu nedenle dünyada ve Türkiye'de ilk örneklerinde kentlerin yeni seçkinlerine uygun olarak üretilen kapalı yerleşmeler, hızla kentin orta sınıfları için de arzu edilen bir yerleşim biçimine dönüşerek, daha düşük maliyetlerle üretilmeye başlamasına tanık olunmaktadır.

2000'li yıllarda artık küresel bir fenomen olarak sosyal bilimciler ve plancıların karşısında duran kapalı yerleşmeler Türkiye'nin metropoliten alanlarında da kentin yeni formunu belirlemekte ve toplumsal ilişkilerin mekânsal olarak yeniden düzenlenişini beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin kentleşme deneyiminde sadece kapalı yerleşmeler değil orta sınıf alt kentleri de yeni bir olgu olarak 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. Bu kitaptaki bir diğer çalışmada (Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir) geniş olarak üzerinde durulan bu alt kentleşme süreci Batı'nın modern kentlerinde 19 yüzyıldan itibaren ortaya

³ 1999 yılında Hamburg'da yapılan konuyla ilgili bilimsel toplantıda Amerika ve Avrupa kentlerinin yanı sıra Endonezya, Hindistan, Güney Afrika, Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Rusya, Ukrayna gibi ülkelerdeki kapalı yerleşmelerden örnekler sunulmuştur.

çıkan ve fordist kapitalizmle birlikte en yaygın haline ulaşan orta sınıf alt kentleriyle, yeni bir olgu olan kapalı yerleşmelerin bir sentezi olarak ortaya çıkarken, kapalı yerleşmeler ise dünyadaki örneklerine benzer biçimde yeni bir olgu olarak kendini göstermektedir.

Neoliberal ekonomi politikalarıyla merkez kapitalist ülkelerde yeniden yapılanan üretim süreçleri, kentsel alanlarda büyük dönüşümler yaratmakta ve kentsel gelişme sektörü en verimli birikim alanlarından biri olmaktadır. Türkiye'nin "yapısal uyum programları" çerçevesinde bütünleşmeye çalıştığı bu yeni birikim modeli, kentsel alana hızla büyük sermaye yatırımlarını çekmeye başlamıştır. Türkiye'de neoliberal ekonomi politikaları ve değişen kalkınma stratejisi, ihracata yönelik sanayi üretimini ve yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmektedir. Bu çerçevede, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek söylemiyle meşrulaşan radikal imar uygulamalarının önü yine radikal yasal reformlarla açılmakta ve metropoliten alanlar, büyük ölçekli kentsel yatırım projeleri ile hızla yapılaşmaya açılmaktadır. Ancak, metropoliten alanlarda büyük birikim olanakları sağlayan bu düzenlemeler, yabancı sermayeden çok yerli sermayenin bu alana girmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun nedeni, arazilerin imara açılma süreçlerini kolaylaştıran tüm yasal düzenlemelere rağmen yerli sermayenin politik-kayırmacılık ilişkileri ve arazi mafyası aracılığı ile süreci yönlendirmesidir. Yabancı sermaye, topraktaki karmaşık mülkiyet ilişkileri ve yasal olsa da adil olmayan imar planlaması uygulamaları nedeniyle bu alana girmekten çekinmektedir. Aynı dönemde sosyalizm sonrası ülkelerin kentlerinde büyük kentsel yatırımlar yapan yabancı sermaye Türkiye'de düşük düzeyde ve genellikle bir Türk ortak şirketiyle birlikte kentsel alana yatırım yapmaktadır (Taşan Kok, 2004)

Diğer yandan kent merkezlerinde oluşan yüksek kentsel rantlar, bu alanlarda yaşayan alt orta ve orta sınıfların bu alanları boşaltmasına neden olmaktadır. Düşük maliyetli apartmanlaşmayla orta sınıf yerleşmelerine dönüşmeye başlamış eski gecekondular, kent merkezini terk etmek zorunda kalan sınıfların talebiyle karşı karşıya kalmaktadır (Yönder, 1987,1998; Şenyalp, 1995; Erder, 1996; Buğra, 2000). Kent merkezleri ise yine büyük ölçekli sermaye yatırımlarıyla dönüşmektedir. Bu dönüşüm sürecini kolaylaştıran yasal düzenlemeler aynı zamanda kent toprağında geniş spekülasyon hareketlere yol açmaktadır. Yeni yasal düzenlemelerle Metropoliten kentlerin yönetimleri iki başlı hale gelmekte ve ilçe belediyelerine devredilen imar yetkileri sadece mevzi imar planlarıyla imarsız arazileri imara açmakla kalmamakta, aynı zamanda orman arazileri, su tutma alanları ve kıyılarda da yapılaşmayı hızlandırmaktadır. Ayrıca kentsel sit alanı içinde bulunan bazı araziler ve özel orman arazilerinde yapılaşma izni içeren bazı yasal değişiklikler Bayındırlık Bakanlığı ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Aynı yıllarda küresel pazarla maddi sermayeleri aracılığı ile bütünleşebilen ancak kültürel sermayelerini dönüştürmek gereksiniminde olan kentten yeni varlarıyla, hem maddi hem de kültürel sermayeleri yoluyla küresel pazarla

bütünleşebilen kentin eski burjuvazisi yeni bir yerleşim talebi içindedir. Küresel tüketim kültürünün yeni sembollerinden biri olan kapalı yerleşmeler, kentin yükselen sınıfları için maddi ve kültürel sermayelerinin göstergesi olabilecek ideal yerleşim biçimleridir. Bir yandan plansız yapılaşmış, yoksul kalabalıkların doldurduğu kaotik kent merkezinden uzaklaşmak, diğer yandan doğa içinde kusursuz olarak tasarlanmış bir yaşam çevresinde konut sahibi olmak, kentin yeni ve eski varsılları için yeni seçkinliğin önemli bir parçasıdır (Bali, 1999). Diğer bir deyişle yeni ekonomi politikaları sayesinde maddi sermayesini artırabilen kentli seçkinler, kültürel sermayelerini de kendi sınıflarının küresel tüketim sembolleriyle tamamlamaya çalışmaktadırlar. Yukarıda sözü edilen ekonomi politikaları ve yasal düzenlemelerin sağladığı olanaklarla, kentli yükselen sınıfların talebinin birleşmesi, inşaat sektörünün büyük sermaye gruplarını ve inşaat sektörüne yeni giren sermaye gruplarını kapalı konut üretimine yöneltmiştir.

Konunun bir diğer yanı ise kapalı yerleşmelerin, kentsel arazide yarattıkları yeni bir hisseli mülkiyet olgusudur. Türkiye'nin kentleşme deneyiminde, 1960'ların hızlı kentleşmesine ayak uyduramayan yasal düzenlemeler nedeniyle apartmanlaşma sürecinde ciddi mülkiyet sorunlarına neden olan "hisseli mülkiyet", 1970'lerde çıkarılan kat mülkiyeti yasası ile çözülebilmisti. Oysa 1980'lerin sonlarından itibaren giderek yaygınlaşan kapalı yerleşimler, özel mülk arazide yeni bir hisseli mülkiyet oluşturarak kurulabilmektedir. Bu yeni ortak mülkiyet düzenlemesi de ortaklar arasında potansiyel ihtilafları barındırmakta ve yeni mülkiyet ve kullanım hakları sorunları yaratabilmektedir.

Yukarıda çizilmeye çalışılan çerçeve içinde kapalı yerleşmeler öncelikle İstanbul ve Ankara'da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu iki metropoliten kentin seçkinleri birbirlerinden farklı sınıfsal özelliklere ve simgesel sermayeye sahiptirler (Kurtuluş, 2003). Yine bu iki kentte kapalı yerleşmelerin arazi yer seçim kararlarında da farklı fiziksel, doğal ve kültürel etmenler rol oynamaktadır. Bu nedenle Ankara ve İstanbul'daki kapalı konut alanları bazı yönleriyle farklılıklar barındırmakla birlikte büyük sermaye yatırımları ile yaratılan bu kentsel adacıklarda konut sahibi olmak, her yönüyle bir bütün olarak tasarlanmış bir yaşam tarzının satın alınması anlamına gelmektedir. Ankara'daki kapalı konut yerleşmelerinde gerçekleştirilen alan araştırmalarıyla (Ayata, 2002; Şenaylı, 2003) İstanbul'da gerçekleştirilen araştırmalardaki (Bartu, 2000; Kurtuluş, 2002) en geniş benzerlik bu konuda ortaya çıkmaktadır. Temel farklılık ise arazi yer seçim kararını belirleyen kriterler ve kurucuların niteliği konusundadır. Bu farklılıklar yazının ilerleyen bölümlerinde *Beykoz Konakları* örneği ile daha derinlemesine analiz edilmeye çalışılacaktır.

İstanbul ve Ankara'da 1980'lerin sonlarında kapalı yerleşmelerde yaşam başlamış ve kısa zamanda çevrelerindeki arazilerin de benzer yapılaşma örüntüsü ile yerleşime açılması için örnek oluşturmuştur. İlk örneklerinden yaklaşık 10 yıl sonra, 2000'lerin başında sadece İstanbul ve Ankara'da tamamlanmış ya da yapımı devam eden çeşitli büyüklük ve maliyette 200'e

yakın kapalı yerleşim bulunmaktadır (Adres, 2000–2003). Yine aynı yıllarda bu eğilim, belirli bir sermaye birikiminin olduğu diğer kentlere sıçramakla kalmamış, aynı zamanda 1970’lerin “kooperatif yazlıkları”nın yerini yine büyük sermaye yatırımlı “kapalı yazlık site”ler almaya başlamıştır (Seymen ve Koç, 1996). Akdeniz ve Ege kıyılarının popüler tatil kasabalarının çevresindeki geniş imarsız araziler, yukarıda söz edilen yasal düzenlemelerin sağladığı olanaklar ve çeşitli legal/illegal operasyonlarla hızla imara açılarak, dışarıya kapalı lüks yazlık siteler inşa edilmeye başlamıştır.

Türkiye’nin kentleşme deneyiminde yeni bir aşamaya işaret eden bu kapalı yerleşim olgusu, kentli orta ve üst orta sınıflar için en popüler ve arzulanır yerleşme biçimi haline gelmiştir. Daha düşük maliyetli orta sınıf kooperatifleri de maliyet hesaplarına, yerleşimi dışarıya kapayacak duvarlar ya da demir engellerin maliyetini, sürekli çevre düzeni ve güvenlik harcamalarını katmaktadır. Türkiye’de de dünyadaki benzerlerinde olduğu gibi kentin orta ve üst sınıfları, kentin yoksul sınıflarından ve bu yoksulluğun yansıdığı kamusal kentsel mekânlardan uzaklaşmak istemektedirler.

Bu uzaklaşma ve ayrışma isteği yine dünyada olduğu gibi “güvenlik” söylemi ile meşrulaştırılmaktadır. Ancak Türkiye, kentsel şiddet ve gerilim açısından Batılı ve Doğulu diğer ülkelerden belirgin farklılıklar taşımaktadır. Örneğin, beyaz orta ve üst orta sınıflar için siyah gettolardan gelen bir kentsel şiddet varsayımı Amerikan kentlerinde güvenlik söylemi için uygun meşruluk zemini oluşturmaktadır. Yine Güney Afrika kentlerindeki varsıl beyaz azınlık ile yoksul siyah çoğunluk, Asya ülkelerindeki farklı etnik gerilimler ve Latin Amerika kentlerinde geniş suç bölgelerine dönüşmüş *favelalar* benzer bir güvenlik söylemi için meşrulaştırıcı bir rol oynamaktadır. Türkiye kentlerinde ise etnik, ırksal ve sınıfsal şiddet ve gerilimin bu ülkelere göre düşük olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Bu nedenle Türkiye örneğinde daha belirgin olan, küresel tüketim kültürüyle bütünleşme isteğindeki kentsel seçkinlerin yeni konut ve konut çevresi talebi ile kentsel alandaki birikim olanaklarını fark eden yatırımcıların sunum kapasiteleridir.

İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği

Türkiye’nin küresel ekonomi ile bütünleşme sürecindeki etkin rolüne de bağlı olarak İstanbul metropoliten alanı hızlı bir mekânsal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu sürecin bir parçası olarak çeşitlenen konut talebi ve kentsel mekânın büyük sermaye yatırımlarına konu olması, İstanbul’un kapalı yerleşmelerin en yaygın olarak ortaya çıktığı bir metropoliten alan haline gelmesine neden olmuştur. 1980’erin sonlarında sadece bir kaç tane olan bu yerleşmeler, kartopu efekti biçiminde çoğalmıştır. 2000’lerin başında İstanbul’un, yeni ulaşım aksları ile değişen çeperi, 1960’ların gecekondulaşma hızıyla yarısan kapalı konut siteleri ile yapılaşmaya açılmıştır.

Farklı niteliklerde ve büyüklükteki bu yeni yerleşim alanlarının sayısı ve barındırdığı nüfus kayda değer rakamlara ulaşmıştır. 1970'lerin toplu konut kooperatiflerinden sayı, arazi kullanım biçimi, arazi üretim biçimi ve finansman biçimi olarak oldukça farklı olan bu yeni yerleşim biçimi İstanbul'daki yerleşim alışkanlıklarını değiştiren bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin yeni çeperini ve prestij alanlarını (Boğaz Sırtları, Kuzey Ormanları, Göl kıyıları gibi) yapılaşmaya açan bu yerleşmelerin yanında yeni ve eski gecekondu mahalleleri, büyük toptan alışveriş merkezleri ve boş arazilerle metropoliten alan, bir çeşit yamalı görüntü yaratarak yeniden biçimlenmektedir (Kurtuluş, 1999). Kentin bu yeni formuyla birlikte, İstanbul'da hiç bir zaman tam olarak gerçekleşemeyen modern kent ve kentlilik hali de başka bir aşamaya evrilmektedir.

İstanbul Metropoliten alanında kapalı yerleşmeleri çözümlemeye kalkışmak, olguya, ekonomik sosyal ve kültürel süreçler ve yaratacağı toplumsal ve mekânsal sonuçlar çerçevesinde bakmak gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Burada daha çok, belirli bir tip kapalı yerleşimi örnek olarak alan mikro ölçekli bir saha çalışması ile olgunun bazı yönleri betimlenmeye çalışılacaktır. Bu tür bir yerleşim talebini ortaya çıkaran olumsal faktörler, yerleşime olanak veren yasal düzenlemeler ve imar operasyonlarıyla bu tür yerleşimlerin kentsel - kamusal mekânı nasıl dönüştürdüğü sorgulanacaktır. Bu çerçevede kapalı yerleşmeler, İstanbul gayrimenkul piyasasında satış değerleri de analiz edilerek farklı nitelikleriyle üç grupta sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırma içinde "kamuya kapalılığı", çeşitli operasyonlarla "özelleştirilen kent toprağını" ve kentin yeni seçkinlerin "değişen tüketim sembollerini" açıkça izleyebildiğimiz üçüncü tip kapalı yerleşmeyi temsil eden *Beykoz Konakları* araştırma örneği olarak seçilmiştir. Sözü edilen üç farklı tip kapalı yerleşim şunlardır:

Birinci tip kapalı yerleşim oldukça geniş bir alanda, yeni orta sınıfın modern alt kent çeperinde alt kentlerdir. Giriş ve çıkışların kontrol edildiği 2-4 kapı ve özel güvenlik elemanlarıyla sağlanan iç güvenlikle dışarıya kapalıdır. Ancak alanın genişliği ve barındırdığı nüfusun 10 bini aştığı bu tür alt kentlerde "dışarı kapalılık" çok sert olmadığı gibi, içerdiği okul hastane, eczane, gibi kamusal hizmetler ve süpermarket, eğlence yerleri gibi sosyal işlevlerden dolayı da çevresindeki diğer yerleşmelerden (daha düşük maliyetli düzensiz konut alanları ve gecekondu öbeklerinden) gelenlerin girişinde esneklikler taşımaktadır. Farklı büyüklükteki dairelerden oluşan modern apartman blokları ve villa-evlerden oluşan konut dokusu, düşük ve yüksek yoğunluklu adalar oluşturacak şekilde çevre düzeniyle birlikte tasarlanmıştır. İçinde yaşayanların ortak bir mekânsal aidiyet geliştirdikleri ve kapalı bir cemaat oluşturdıklarını yapılan ampirik çalışmalarda ortaya çıkmaktadır (Danış 2000; Kurtuluş, 2003). Bahçeşehir bu yerleşmelerin tipik bir örneğidir. Bu tür kapalı yerleşmelerde apartman daireleri 60-150 bin ABD Doları, villalar ise 200-350 bin ABD Doları arasında değişmektedir (Adres, 2000-2003).

İkinci tip kapalı yerleşim, İstanbul'un, maddi sermayelerini hızla arttıran yeni zenginlerinin güvenli yatırım ihtiyacı ve gösterişçi tüketim yoluyla dönüştürmeye çalıştıkları kültürel sermayelerinden kaynaklı bir talebe cevap veren kapalı yerleşmelerdir. İstanbul'un lüks konut piyasasına yönelik sektör ve magazin dergilerinde "lüks konut siteleri" olarak adlandırılan ve kentin yeni çeperinde olduğu kadar coğrafi prestij alanlarında da ortaya çıkan bu yerleşmeler lüks ve gösterişli apartman blokları ve villalardan oluşmaktadır. Birinci örneğe göre daha küçük ve alt kent özelliği taşımayan bu yerleşmeler okul, hastane vd. kamusal hizmetleri dışarıdan almakta, temizlik ve çevre düzeni ve güvenlik hizmetleri için gerekli iş gücünü, uzmanlaşmış özel firmalardan çok çevrelerindeki yoksul yerleşim bölgelerinden sağlamaktadırlar. Siteye giriş çıkış çoğu zaman bir ya da iki kapıdan kontrol edilmekte ve çoğu zaman katı bir güvenlik uygulaması yapılmamaktadır. Burada yaşayanların mekânsal bir aidiyet geliştirdiklerini ve kapalı bir cemaat oluşturduklarını söylemek çoğu zaman mümkün değildir. Bunun nedeni, buradaki talebin değişkenliği ve bu tip yerleşmede yaşayanların İstanbul'un lüks konut piyasasındaki modalara bağlı sıkça konut değiştirmeleridir. Anadolu yakası boğaz sırtlarında kurulan Acarkent bu yerleşmelerin tipik bir örneğidir. Kapalı yerleşmeler en yoğun olarak bu grupta ortaya çıkmakta ve fiyatları apartman dairelerinde 200-350 bin ABD Doları, villalar 300-600 bin ABD Doları arasında değişmektedir (Adres, 2000-2003).

İstanbul'da ortaya çıkan üçüncü tip kapalı yerleşim ise dışarıya radikal olarak kapalı, mülk sahiplerine güçlü bir mekânsal aidiyet kazandıran yerleşmelerdir. Sayıları diğerlerinden az olan ve İstanbul gayrimenkul piyasasının en pahalı konutlarını barındıran bu yerleşmeler, yerleşimcilerine yatırımdan çok prestij sağlamaktadır. Kentin yeni ve eski burjuvazisi için küresel lüks tüketim kültürünün önemli sembollerinden biri olan kapalı ve seçkin bir yerleşimde yaşama talebi, politik elite yakın ilişkilerle sağlanan prestijli arazi ve büyük inşaat sermayesi bu yerleşme tipini oraya çıkaran olumsal etmenlerdir. Diğer iki tip kapalı yerleşmeye göre daha az sayıda ve yüksek maliyetli az daireli apartman, villa, köşk ve konak olarak adlandırılan geniş kullanım alanlı, bahçeli evlerden oluşan bu yerleşmeler, yüksek duvarlar ve sıkı güvenlik kontrolünün yapıldığı kapalı demir kapılarla yabancılara radikal biçimde kapalıdır. Okul ve hastane gibi hizmetleri çevrelerindeki kamu ya da özel eğitim ve sağlık kuruluşlarından değil, İstanbul'un prestijli özel okulları ve hastanelerinden sağlamakta ya da bu kuruluşların şubelerini açmaktadırlar. Temizlik, çevre düzeni ve güvenlik hizmetleri için uzmanlaşmış firmaların yanında, çevrelerindeki yoksul mahallelerden işgücü temin etmektedirler. Bu tip kapalı yerleşimlerin en popüler iki örneği Kemer Country ve Beykoz Konaklarıdır. Bu tip kapalı yerleşmelerde fiyatlar 600 bin ile 2 milyon ABD Doları arasında değişmektedir (Adres, 2000-2003).

Araştırmanın Yöntemi

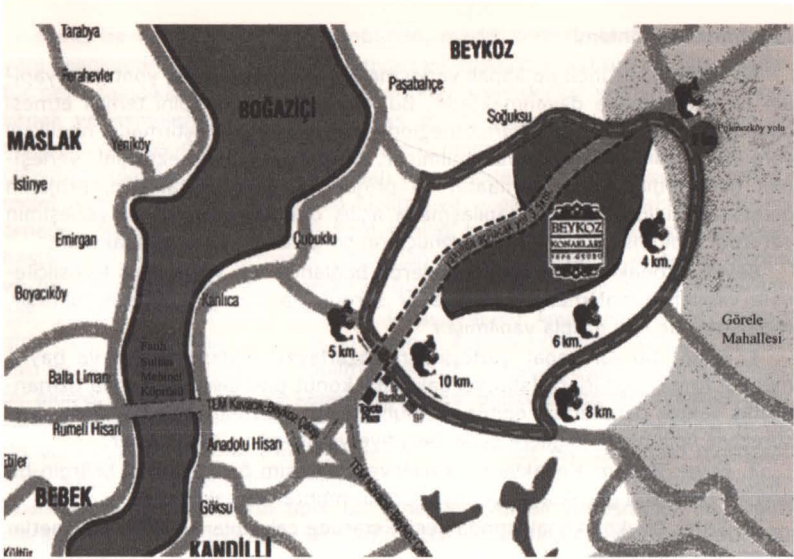
Bu çalışma, üçüncü tip kapalı yerleşmeler üzerine niteliksel yöntemle yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu kapalı yerleşme tipini temsil etmesi bakımından *Beykoz Konakları* örneğinde kurgulanmış araştırmada niteliksel sorgulama yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın ana eksenini, yerleşimin barındırdığı kapalı cemaatin ve projeyi geliştiren ortakların, projenin gerçekleştirildiği arazinin, yapılaşmaya açılış operasyonlarının ve yerleşimin yarattığı toplumsal ve mekânsal sonuçların sorgulanması oluşturmaktadır.

Beykoz Konaklarıyla çeşitli biçimlerde bağlantılı kişi ve kuruluş temsilcileriyle yapılan derinlemesine mülakatlar sorgulama tekniğini oluşturmaktadır. Mülakatlar üç ayrı grupla yapılmıştır

1. Grup: Bu tür kapalı yerleşimleri pazarlayan reklam-tanıtım ve gayrimenkul firma müdürleri, İstanbul'daki lüks konut piyasası konusunda uzmanlaşmış sektör dergilerinin editör ve muhabirleri, arazinin yapılaşmaya açılma süreciyle ilgili resmi bilgilere sahip belediye yetkilileri ve hukukçular.
2. Grup: Beykoz Konaklarını çevreleyen yerleşim örüntüsünün belirgin bir parçası olan eski gecekondu yerleşimlerinin muhtar ve sakinleri.
3. Grup: Beykoz konaklarında çeşitli statüde çalışanlar ve çeşitli hizmetler veren firma yetkilileri.

Derinlemesine mülakatların da sağladığı olanaklarla bazı resmi evrak ve kayıtlar incelenmiştir. Bu resmi evrak ve kayıtlar, bilirkişi raporları, soruşturma raporları, Beykoz Bölge Parkı ile ilgili bir üniversitenin yaptığı araştırmanın saha raporları ve Beykoz Konaklarının Yönetim Planı ile bazı yönetim kurulu kararlarıdır. Gerek İstanbul'daki kapalı yerleşmeler gerekse Beykoz Konakları hakkında sektör dergilerinin taranması, çeşitli magazin dergilerinde, magazin programlarında ve gazetelerde çıkan haberlerin analizi de araştırmanın bir diğer boyutudur.

Ancak Beykoz Konaklarının yönetici ve sakinleriyle akademik araştırma kapsamında talep edilen görüşme istekleri açıkça reddedilmiş olduğundan, yerleşimde yaşayanların, yaşadıkları yerle ilgili fikirleri ancak magazin basınında verdikleri röportajlar içinden çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma sürecinde, gecekondu ve geleneksel orta sınıf mahallelerinde yapılan saha araştırmalarına göre, kentin varsıllarının yaşadıkları yerleşmelerde araştırma yapmanın zorlukları ortaya çıkmıştır. Bu zorluklar da, bu çalışmanın yapılmasına neden olan varsayımları doğrular nitelikte olması anlamlıdır. Bu tip kapalı yerleşimler sadece "ötekileştirdikleri" kentli nüfusa değil, tüm kamu gözüne kapılarını kapamaktadırlar. Özelleştirilmiş bir kentsel yerleşime serbestçe girmek mümkün olmadığı gibi, izin almak da yönetimin aldığı kararlar nedeniyle oldukça zordur. Bu kapalılık içeriden yapılabilecek sorgulamaları engellemekle birlikte "kapalılık" fenomenini ortaya çıkaran nedenlerin sorgulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Şekil 1: Beykoz Konaklarının yeri (Kaynak: Beykoz Konakları tanıtım broşürü)

Beykoz Konaklarının Yeri ve Arazinin Yapılaşmaya Açılma Süreci

İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyısında bulunan Beykoz İlçesi'nin sırtlarında, özel orman içinde kurulan Beykoz Konaklarının arazisi, 19. yüzyıl Osmanlı seçkini olan Saip Molla Paşa'nın özel korusudur (Şekil 1). Beykoz sırtlarında yer alan koru Saip Molla Paşa Çiftliği denilen geniş bir arazinin içinde bulunmaktadır. Ancak özel orman arazisi statüsünde tarihi bir koru olduğu için yapılaşma yasağı bulunmaktadır. Beykoz'un mücavir alanında bulunan çiftliğin, orman özelliği taşımayan arazilerinin bir kısmında 1960'lardan itibaren oluşmuş yerleşik gecekondu mahalleleri bulunmaktadır. Çiftliğin mülkiyeti çok parçalanmış diğer arazilerinin büyük bir kısmı ise, 1980'lerin başlarından itibaren bir inşaat firması tarafından arazi toplama yoluyla satın alınmış ve geniş ölçekli lüks konut siteleri inşa edilmiştir. Beykoz Konaklarına kent içinden ulaşım gecekondu mahalleri arasından sağlanmaktadır. Bu nedenle TEM otoyolunun Kavacık çıkışından sağlanan tali ulaşım yolu tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Saip Molla Paşa Korusu taşıdığı özel orman vasfı nedeniyle, mülk sahiplerinin yapı izni için yaptıkları başvurular ve çeşitli zamanlarda açtıkları davalara rağmen yapılaşma yasağı, 1986 ve 1987'de yapılacak yasal değişikliklere kadar sürmüştür. Beykoz mücavir alanı içinde kalan ve tapu sicilinde "özel orman" olarak Saip Molla Paşa'nın varisleri üzerine kayıtlı arazi 1980'lerin

ortalarında İstanbul'un iki zengin tüccarı tarafından, Saip Molla Paşa'nın varislerinden satın alınmıştır.

Bu iki tüccarın kendi adlarına ve şirketlerinin adlarına yarı yarıya satın aldıkları arazi, bu alışverişten kısa süre sonra, yapılan yasal düzenlemelerle belirli oranda yapılaşmaya açılmıştır. 1986 ve 1987'de 6831 sayılı Orman Kanununun 52. maddesi iki kere değişikliğe uğrayarak, özel orman statüsündeki arazilerde %6 oranında yapılaşma izni getirmiştir. 5.6.1986 tarihinde, 6831 sayılı Orman Kanununun 52. maddesini değiştiren 3302 sayılı yasanın 7. maddesi şöyle demektedir:

"Şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerlerdeki özel orman alanlarında ifraz yapılmamak ve yatay alanın %6'sını geçmemek kaydıyla inşaat yapılabilir".

2.5.1987 tarihinde ise, aynı yasanın 52. maddesini değiştiren 3373 sayılı yasanın 11. maddesi şöyle demektedir:

"Ekim ve dikim suretiyle meydana getirilen hususi ormanlar hariç, hususi ormanlar 500 hektardan küçük parçalar teşkil edecek şekilde parçalanıp başkalarına temlik ve mirasçılar arasında ifrazden taksim edilemez. Ancak şehir kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerlerdeki hususi orman alanlarında bu kanunun 17. maddesine göre izin almak ve yatay alanın % 6'sını geçmemek üzere, imar planlamasına uygun inşaat yapılabilir. İnşaatların yapılmasında orman alanlarının tabii vasıflarının korunmasına özen gösterilir. Hususi ormanlar Orman İdaresince mahalli tapu dairelerine bildirilir."

Bu iki yasa değişikliğinden ilkindeki aşırı riskler fark edilerek, özel ormanların yapılaşmasının bazı sınırlılıklar içinde kalabilmesi için ikinci bir yasa çıkarılmıştır. Her iki yasa değişikliğinin de Saip Molla Paşa Korusunun yeni sahipleri için olduğu kadar, İstanbul'un kuzey ormanları içinde kapalı yerleşim inşa etmiş ve edecek olan sermaye kesimine ve bu arazileri yasa çıkmadan önce satın almış olan arazi spekülâtörlerine büyük maddi çıkarlar sağladığı dikkati çekmektedir.

Yapılaşma izniyle beraber Saip Molla Paşa Korusunda 984.000 metrekare (yaklaşık bin dönüm) arazi satın alan ve dönemin yerel siyasetçileri ile yakın ilişkileri bulunan iki tüccar burada prestijli bir kapalı yerleşim için girişimlerde bulunmaya başlamış ve Ankara'da geniş ölçekli ve prestijli inşaat projeleri gerçekleştiren ve yine politik elitlerle yakınlığı bilinen bir inşaat şirketi ile kat karşılığı ortaklık gerçekleştirilmiştir. 1996'da başlayan kapalı yerleşim projesi, proje yürütücüsü olan Ankaralı inşaat grubunun reklam ve tanıtımıyla İstanbul ve Ankaralı seçkinler için çekim alanı haline gelmiştir. Toplam 401 konaktan oluşan projede, özellikle İnşaat şirketinin payı olan 252 konak hızla satılmış, arazi sahiplerine ait konakların da büyük bir kısmı satılmıştır.

Beykoz Konaklarında Mülkiyet Statüsü ve Arazi Kullanım Sorunları

Beykoz Konakları Yönetim planına göre, *Beykoz Konaklarında*, konut sahipleri, yatay mülkiyet olarak tanımlanan, sadece konutlarının tabanlarının oturduğu arazi parçasının ve üzerindeki konutun sahibidirler. Evlerinin kapısından dışarıya ayak bastıkları toprak dahil olmak üzere, yapılaşma yasağı olan "ortak mülk özel orman" statüsü geçerlidir. Yönetim planında belirlenen mülkiyet statüsüne göre, bahçeler yatay mülkiyete değil ortak mülke dahil olduğu ve orman statüsünden dolayı duvar, çit vs ile çevrilmeleri ya da konağa her hangi bir yapı eklentisi ve genişletme yapmak mümkün değildir. Bu özgün mülkiyet biçimi, yerleşimle Orman Bakanlığı arasında olduğu kadar, yerleşimcilerin kendi aralarında da ciddi ihtilaflara neden olmakta ve hukuk davalarına konu olmaktadır.

Beykoz Konaklarında mülk sahibi olan pek çoğu tanınmış politikacı, işadamları ve medya mensubu olan kişiler, bahçe genişletmesi, sınır belirleyici duvar ya da çit inşaatı, konağa kış bahçesi, ek oda, garaj, vd. yapı eklentileri yapmak nedenleriyle yönetim tarafından uyarılmış ve dava konusu edilmiştir. "Yönetim Planına aykırı imalat" nedeniyle yönetimle ihtilaf içinde olan konak sahiplerinin sayısı 2003 yılının Temmuz ayında 70 kişidir. Araştırmanın yapıldığı sırada 401 konaktan yaklaşık 100 tanesinin boş olduğu, yerleşilmiş olanların küçük bir kısmının da kiralık olduğu düşünülürse, konak sahiplerinin neredeyse 1/4 ünün imzaladıkları yönetim planına uygun davranmadıkları ve ortak alan ihlallerinde bulundukları görülmektedir.

Diğer yandan Orman Yasasının ilgili maddesiyle belirlenen yapılaşma oranı, inşaat projesi kapsamında yapılaşmaya açılan alanın miktarı da yine Bölge Orman Müdürlüğü ile proje sahipleri arasında ihtilafa ve hukuk davalarına neden olmaktadır. Bu çalışmaya önemli bir kaynak oluşturan mahkeme bilirkişi raporlarının incelenmesi bu davaların içeriği ile ilgili geniş bilgi vermektedir. Bu davaların konuları, yasanın özel orman için izin verdiği %6'lık yapılaşma oranının aşılması, bahçe duvarlarıyla yatay mülkiyetin fiili olarak genişletilmesi ve yolların yapılaşma oranının dışında tutulması ile bağlantılıdır. Ayrıca yasada söz edilen orman vasfının korunması da sorunlu alanlardan biridir. Saip Molla Paşa Korusuna *tarihi koru* niteliğini veren tarihi ağaçların kesilerek yerine yeni ağaçların dikilmesi sayısal olarak orman vasfının korunması anlamına gelirken, niteliksel açıdan *tarihi koru* vasfının bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu ağaçlarda yaşayan ve İstanbul'un özgün coğrafyasının bir parçası olan koruların simgesi sincap ve benzeri hayvanlar da bu peyzaj değişimiyle hızla azalmaktadır.

Arazinin İmara Açılmasında Yerel ve Büyükşehir Belediyelerinin Rolü

Orman Yasasında 1986 ve 1987 yıllarında yapılan değişikliklere göre, özel orman arazisinde yapılaşma, Orman Bakanlığı ve ilgili belediyelerin iznine bağlı olarak gerçekleşecektir. Saip Molla Paşa Korusunun yeni sahipleri 1988

yılında ilgili izinleri alabilmek için başvuruda bulunmuş ve gerek Orman Bakanlığı, gerekse Beykoz Belediyesi ve Büyükşehir Belediyeleri, arazideki yapılaşma için hazırlanan imar planını onaylamış ve proje başlama aşamasına gelmiştir.

Türkiye'de neoliberal ekonomi politikalarının uygulayıcısı olan dönemin hükümeti ve Büyükşehir Belediye Yönetiminin açık desteği ile proje bir yasal engelle karşılaşmadan yapılaşma için gerekli inşaat ruhsatları alınmıştır. Ancak 1990'ların başında Büyükşehir Belediye Başkanının değişmesiyle, 1993 yılında arazide yapılaşma izinlerinde usulsüzlükler ve özel ormanda % 6 yapılaşma izni ile projenin uygulanması arasında çelişkiler bulunduğu gerekçesiyle, ruhsatların iptali ve imar planının yeniden yapılması istemi ile yapılaşma durdurulmuştur. Ayrıca bu izinleri veren Büyükşehir Belediyesi ve Beykoz Belediye Yetkilileri hakkında inceleme başlatılmıştır. İçişleri Bakanlığı Mülkiye Müfettişliğinin başlattığı inceleme ve soruşturma sonucunda hazırlanan raporda inşaat ruhsatlarının iptalini gerektirecek bir usulsüzlük olmadığı ve Orman Kanununun değiştirilen maddesindeki yapılaşma oranlarının yol ve alt yapı kapsamayacağı yönündeki bilrkişi raporuyla, konu gündemden düşmüştür.

1994 yerel seçimleriyle Büyükşehir Belediye Başkanının yeniden değişmesi ile de proje yeniden hızlanmıştır. 1996'da iktidar seçkinleriyle yakın ilişkili Ankaralı inşaat şirketinin projeye ortak olması ile proje hızla tamamlanarak yerleşime açılmıştır. Dönemin iktidarında üst düzey görev yapan tanınmış siyasilerin de yerleşimde konut sahibi olması bu dönemin sermaye birikim süreçlerinde iktidar seçkinlerinin rolünü düşündürmesi açısından anlamlıdır. Beykoz Konaklarında mülk sahiplerinin kimlikleri incelendiğinde, İstanbul'un yakın dönem "medyatik" zenginlerinin, medyanın üst düzey yöneticilerinin ve dönemin iktidar seçkinlerinin isimlerinin yanında arazinin yapılaşmaya açılmasında önemli rol oynayan dönemin Büyükşehir Belediye Başkanının eşinin de olduğu görülmektedir. Arazinin yerleşime açılma süreci incelendiğinde uygun hale getirilen yasaların verdiği olanaklarla ve yine yasalara uygun ruhsatlarla ortaya çıkmış bir kapalı yerleşimin, toplumsal ve kentsel adalete uygun bir yapılaşma olup olmadığı ise tartışma dışında kalmaktadır.

Beykoz Konakların Hedef Kitlesi: Kentin Yeni Seçkinleri

Beykoz Konakları projesi, araziye satın alan iki yatırımcının sınıfsal ve kültürel kimliklerini temsil eden bir mimari anlayışla kurgulanmıştır. Lüks konut üretiminde küresel eğilimi belirleyen yeni-geleneksel mimari anlayışıyla da bütünleşen bu kurgu, projeyi üstlenen inşaat şirketinin reklam ve tanıtım ofisi tarafından hedef kitleye çarpıcı bir satış kampanyası ile sunulmuştur. Bu kampanyanın hedefi İstanbul'un yeni seçkinleridir. Bir başka deyişle İstanbul burjuvazisinin yeni sakinleri.

İstanbul'da kökleri 19. yüzyıla uzanan seçkinler içi kültürel ayrışma, kentin sermaye birikim dinamiğini tekrar yakaladığı 1960'lardan 1980'li yıllara kadar

mekânda ve toplumsal yaşamda görünür değildir. Bunun nedeni, ithal ikameci ekonomi politikalarıyla iç pazara dönük birikim modelinin yarattığı burjuvazinin, bütünleştirici ulus devletin yeni burjuva sınıfını oluşturmamasıdır. Oysa 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında İstanbul'un seçkinleri ikiye ayrılmaktaydı: İktidar seçkinleri ve kentte doğmakta olan ticaret burjuvazisi. 19. yüzyılın İstanbul'u bu mekânsal ayrışmayı açıkça göstermektedir. Galata, Pera ve Tarlabası'nda hızla çoğalan modern apartmanlarda Avrupalı tüccarlarla, dine dayalı ayrılmış eski mahallelerinden, sınıfsal olarak ayrılmış bu modern yerleşim bölgelerine taşınan gayrimüslim ticaret erbabı mekânsal ayrışmanın bir yanını oluşturunuyordu (Ortaylı, 1977; Tekeli 1994). Diğer yanda sarayın üst bürokrasisini oluşturan iktidar seçkinleri ise, tarihi yarımada, Fatih ve Üsküdar'daki geleneksel konaklarının yanı sıra, Boğaz kıyılarında, sırtlarını özel ormanlara (koru) dayamış yazlık yalılarda yaşamaktaydı. İlk bakışta dine dayalı gibi görünen bu mekânsal ayrışma aslında, kentin dünya ticaretindeki yeni rolüyle bağlantılı olarak ortaya çıkan burjuva sınıfının modern çalışma ve yaşama biçimleriyle, iktidar seçkinlerinin yaşam tarzı ve zevklerine bağlı olarak ortaya çıkmaktaydı. 19. yüzyılda İstanbul'da bu iki seçkin grubun sahip olduğu farklı kültürel sermayenin birbiriyle yarışmadan yan yana durabildiğini söylemek mümkündür.

I. Dünya Savaşı sonrasının değişen koşullarında 19. yüzyıl İstanbul'unun bu iki seçkin grubu aynı zamanda gözden kaybolacaktır. Uluslararası ekonomik iş bölümüne bağlı olarak İstanbul'un uluslararası ticaretteki rolünü kaybetmesi ile birikim olanakları ortadan kalkan 19. yüzyıl burjuvazisinden ve saltanatın kaldırılarak başkentin Ankara'ya taşınmasıyla işlevsiz ve işsiz kalan Osmanlı iktidar seçkinlerinden kalan ayrılmış mekânlar ise 20. yüzyıl İstanbul'unun kentsel çöküntü alanlarına dönüşecektir.

İstanbul'da 1980'li yıllardan itibaren açıkça görünür hale gelecek olan seçkinler-içi kültürel sermaye farklılıkları 19. yüzyılın seçkinlik sembollerinin kullanılmasıyla eşitlenmeye çalışılmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren radikal olarak değişen ekonomi politikaları, siyaset yapma biçimi ve bunlara bağlı olarak yeni sermaye birikim modelinde İstanbul'un etkin rolü, İstanbul'da iki ayrı kanaldan birikim olanağı yaratmıştır. Birinci kanal, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin de desteği ile büyüyen ve uluslararası ortaklıklara hazır hale gelen geleneksel İstanbul burjuvazisinin, finans, bankacılık, sigortacılık, yabancı ortaklı alışveriş merkezleri gibi yeni yatırım alanlarıdır. Diğer kanal ise, yeni yasal düzenlemeler, kayırmacı politikalar ve maddi çıkarın yönlendirdiği imar planlarıyla yaratılan yeni birikim olanaklarıdır. Birinci kanalda, modern burjuva değerleri ile bütünleşmiş bir kültürel sermayeye sahip kentin eski seçkinleri, ikinci kanalda ise kayırmacı ilişkiler aracılığı ile maddi sermaye birikimleri hızlanan ancak kültürel sermayeleri modern burjuva değerleriyle örtüşmeyen kentin yeni seçkinleri bulunmaktadır. Maddi sermaye birikimleri birbirine yakın olsa da bu iki grubun kültürel sermayelerindeki

farklılık, seçkinlik konusunda temsil krizi yaratmaktadır. İstanbul'da bu iki farklı kültürel sermaye seçkinlik konusunda farklı sembollerle birbirleriyle yarışmaktadır.

Bu sınıf içi temsil krizi iki ayrı kapalı yerleşme biçimini ortaya çıkarmaktadır. 19. yüzyıl İstanbul'unda bir temsil krizi yaratmayan iki farklı seçkinler grubunun yaşama biçimleri ve zevkleri, kentin yeni seçkinlerinin temsil krizini aşmalarında yardımcı olacaktır. 19 yüzyılda Avrupa burjuva değerlerini taşıyan İstanbul ticaret burjuvazisinin yerini, 20. yüzyılda Amerikan Burjuva değerlerini taşıyan sanayi burjuvazisi almıştır. Bu nedenle bu sınıf için tasarlanan kapalı yerleşimleri en iyi temsil eden örnek, İstanbul'un Avrupa yakasında, kuzey ormanlarının içinde Kemerburgaz'da kurulan *Kemer Country*'dir. Amerikalı ünlü bir mimarlık şirketinin tasarladığı, küresel lüks tüketim kültürünün yeni eğilimi olan yeni-gelenekçi mimari tarzda inşa edilen kapalı yerleşmede, tüm bina, sokak, park vd. isimleri ve yerleşme işaretleri İngilizce'dir (Bartu, 2000). Kemer Country'deki mülk sahipleri arasında çok sayıda Robert Kolej mezunu, TUSİAD mensubu işadamları bulunmakta, bunlardan %33'ü tekstilci, %17'si sanayici, %50'si doktor, hukukçu ve çok uluslu şirket üst düzey yöneticisidir (Bali, 1999, 35).

Hızlı maddi sermaye birikimi ile yükselen ancak kültürel sermayeleriyle geleneksel burjuvazi ile bütünleşemeyen yeni seçkinler ise, 19. yüzyıl Osmanlı iktidar seçkinlerinin kültürel sembolleri yardımıyla bu temsil sorununu aşmaya çalışmaktadırlar. Kentin yeni seçkinleri için tasarlanan bu tip kapalı yerleşmeleri en iyi temsil eden örnek ise Beykoz Konakları'dır. Projeyi kat karşılığı olarak üstlenen inşaat şirketi, kentsel gelişme sektöründe 1980'li yıllarda en hızlı yükselen şirketlerden biridir. Dönemin iktidar seçkinleri ile yakın ilişkileri olan ve Ankara'da pek çok büyük projeyi gerçekleştirmiş olan bu şirketin, İstanbul'daki ilk yatırımı Beykoz Konakları'dır. Yukarıda sözü edilen yeni seçkinleri hedef alarak tasarlanan ve tüm tanıtım ve reklamlarda bu hedef kitlenin temsil sorununu gideren sembolere yer veren Beykoz Konakları Projesi tamamlandığında büyük bir satış başarısı elde etmiştir. Bu satış başarısında en etkili unsurlardan biri, projeyi yürüten firmanın dönemin iktidar seçkinlerini projeye çekmesiyle ortaya çıkan cazibe, diğeri ise, projenin baştan sona 19. yüzyıl iktidar seçkinlerinin kültürel sembollerini kullanan reklam-tanıtım kampanyasıdır.

Beykoz Konakları Projesinin gerçekleştirildiği arazinin Osmanlı iktidar seçkinlerinden Saip Molla Paşa'ya ait bir kuru olması, içinde yine aynı paşaya ait tarihi bir av köşkü ve at ahırının restore edilerek ortak kullanıma açılması, konutların Osmanlı seçkinlerinin geleneksel konutu olan "konak" olarak adlandırılması ve farklı ev tiplerinin Klasik Türk Sanat Müziğinin Osmanlıca makamlarıyla (segah konak, nihavent konak gibi) kategorileştirilmesi kullanılan bu sembollerden bazılarıdır. Beykoz Konakları'nın satış broşürlerinde bu semboller özenle vurgulanmaktadır. Aşağıda bu broşürden yapılmış iki alıntı bunu açıkça göstermektedir.

"Beykoz Konakları Yüzlerce Yıllık Saip Molla Paşa Korusu'nun içinde yemyeşil doğa özenle korunarak planlandı. Korunun kasrı, yapıları özenle restore edildi. 401 konaktan oluşan bu projeye çevreye saygı, komşuluk ilişkileri gibi kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel değerleri yeniden canlandırarak benzersiz bir yaşam kültürü amaçlandı"

"İstanbul'un hem içinde hem dışında sanki... Yemyeşil doğası, tertemiz havası ve kuş seslerinin harika armonisi, huzurlu mutlu bir hayat; vazgeçilmez bir mekân Beykoz Konakları. Hep o eski asil, zarif günlerini özlediğimiz İstanbul'un baş döndürücü yaşam kültürünün bir uzantısı"

Diğer yandan, tüm dünyadaki benzerlerinde olduğu gibi, üst sınıflar için tasarlanan kapalı yerleşmelerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri taşıması açısından Beykoz Konakları tipik bir örnek oluşturmaktadır. Bu özellikler de hedef kitlenin aynı zamanda küresel lüks tüketim kültüründen, İstanbul'un geleneksel burjuvazisi kadar etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Üst sınıf kapalı yerleşmeleri tüm dünyada şu ortak özellikleri taşımaktadırlar:

- Deniz, göl, orman gibi coğrafi güzelliklere sahip olan bir arazide kurulması
- Arazinin tarihsel olarak soylu sınıfla bir bağlantısının olması
- Kentin yoksullarından mesafe ve ulaşılabilirlik açısından uzak olması
- Özel güvenlik birimleri ile korunan giriş kapılar, yüksek duvarlar ve demir engellerle çevrelenmiş arazi, girişlerin elektronik kartlar ve kameralar ile denetlenmesi gibi güvenlik önlemlerinin bulunması
- Tanınmış ve seçkin bir mimarlık şirketi tarafından tasarlanmış bir projesi olması
- Yönetim ve çevre düzeninin profesyonel bir ekiple sürdürülmesi
- Yüzme havuzu, tenis kortları, golf sahası gibi spor alanları ve saray, brç gibi oyun kulüplerinin olması
- Seçkin bir özel eğitim kuruluşunun anaokulu ve ilkokulu bulunması
- Maddi sermayeleri elvermesine rağmen, kültürel sermayeleri örtüşmeyen alıcıları dışında bırakan bir satış stratejisinin bulunması.

Beykoz Konakları'nın satış broşürlerinde bu özellikler şöyle vurgulanmaktadır:

"1904 yılında inşa edilen Av Köşkü titizlikle yapılan restore çalışmalarından sonra aslına uygun olarak özel bir kulübe dönüştürüldü. Bu kulüpte, Beykoz Konaklarında yaşayanlar, istedikleri sohbetleri yapabilecekleri gibi, özel kitaplığından oyun ve bilardo salonundan, yemek servislerinden yararlanabilecekler. Ayrıca bu kulübün geniş bahçesi de her türlü yemekli müzikli büyük davetler, partiler için çok ideal.

Beykoz Konaklarında güvenliğe büyük önem verildi. Tek kapıdan ve kontrollü olarak düzenlenen site girişi, konvansiyonel yangın ihbar sistemi ve koru içine özel olarak yerleştirilmiş yangın hidrantları ile dört dörtlük bir güvenlik sistemi oluşturuldu." (a.g.b.)

Beykoz Konaklarının hedef kitlesi, iş alanları, gelir kaynakları, eğitim ve mesleki özellikleri bakımından homojen olmayan ancak maddi ve kültürel sermayeleri açısından belli bir homojenlik içeren bir yeni seçkinler grubudur. Bu nedenle Beykoz Konaklarının, dünyadaki benzerlerinde olduğu, ya da Kemer Country örneğinde olduğu kadar açık bir biçimde "kapalı cemaat" özelliği taşıdığını söylemek zordur. Beykoz konaklarında ev sahibi olanların ve kiracıların mesleklerine bakıldığında, Kemer Country'nin tersine, belirli bir meslek ve iş grubunda anlamlı bir yoğunlaşmanın ortaya çıkmamaktadır. Ancak mülk sahiplerinin büyük çoğunluğunun maddi sermaye birikimlerini 1980'lerden sonra yapmış olmaları anlamlı bir homojenlik yaratmaktadır. Bir cemaatleşmeden söz edilecek olursa bunun daha çok sermaye birikim biçimine bağlı olarak kurulan bir aidiyetten kaynaklandığı söylenebilir.

Satın Alınan Bir Yaşam Tarzı Olarak Beykoz Konakları

Araştırmanın yapıldığı 2003 Yazında, Beykoz Konaklarında satış rayiçleri, konak büyüklüğüne bağlı olarak 600 bin-1,2 milyon Amerikan Doları, kiralara ise 3-6 bin Amerikan Doları arasındadır (Adres, 2000-2003). Bu rakam İstanbul'un lüks konut piyasasındaki en yüksek rakamlardan biridir. Sadece maddi bir yaşam çevresi satın almanın ötesinde, seçkinliği simgeleyen bir yaşam tarzının satın alınıyor olması, bu pazarda fiyatı belirleyen önemli etmenlerden biri olmaktadır. Beykoz Konaklarında yaşayanlar bir yaşam tarzı oluşturmaktan çok, kendileri için yaratılmış beğeni ve rutinlerden oluşan hazır bir yaşam tarzını satın almaktadırlar. Buradaki konut sunum biçimi, yüksek kalitede, planlı ve estetik olarak tasarlanmış bir yaşam çevresi sunmanın ötesinde bir içerik taşımaktadır.

Bir refah adacığında, yapılı çevreyle birlikte sunulan yaşam tarzı, pazar için üretilecek yeni bir ürün gibi tasarlanmaktadır. Bu yapılı çevre ve yaşam tarzı, esneklikler içermeyen bir sözleşmeyle birlikte satın alınmaktadır. Beykoz Konaklarında mülk sahibi olanların imzaladıkları "yönetim planı", aynı zamanda, hazır olarak sunulmuş yapılı çevre ve yaşam tarzına uymayı kabul eden bir sözleşmedir. Bu sözleşmeye uymayanlar ise bu yapılı çevre ve yaşam tarzının diğer ortakları tarafından uyarılmakta, gerektiğinde yasal yola başvurulabilmektedir. Hazır olarak satın alınmış yaşam tarzı ile kişilerin sahip oldukları kültürel sermayenin birbirine uyumlu hale getirilmesi ise ancak "kanun" zoruyla olabilmektedir.

Beykoz Konaklarında gerçekleştirilen mülakatlarda, satın alınan yaşam tarzıyla, sahip olunan yaşam tarzı arasındaki çelişkiler açıkça izlenebilmektedir. Bourdieu'nun deyimiyle maddi sermaye ile kültürel sermaye arasındaki bu gerilimi yerleşimdeki havuz başı restoranında çalışan bir görevli şöyle ifade etmektedir.

"Konak sakinlerinin çocukları bizim kola dolabından kola aşırıyorlardı. Bir-iki defa patrona söyledim. Patron bu durumu ailelerine söyleyemeyeceğini düşünüp dolaba kilit taktı. Bazen de meyve suyu, dondurma falan yiyip parasını ödemiyorlardı. Borçları epey birikince ailelerine uygun bir dille söyledik. Ailelerin bir kısmı parayı ödedi ama çoğunluğu çocuklarına soracaklarını söyledi. Çocuklar inkâr etmiş, aileler de benim çocuğum yalan söylemez dediler ve paraları alamadık. Biz arkadaşlarla önceleri çok şaşırıyorduk, bu kadar zengin çocuklar niye böyle şeyler yapıyor diye. Ama sonra anladık canları çok sıkılıyor. Burada her şey suni olarak, hazır olarak sunulmuş, çocuklar için çok sıkıcı bir hayat, her şey gösteriş üzerine. Küçük çocuklar gösterişten nasıl eğlensin, kendilerine göre heyecan arıyorlar dedik"

Yerleşim yetkililerinden biriyle yapılan bir mülakatta ise, Yönetim Planını uygulamanın zorluklarından söz edilmektedir. Bu zorluklar, Yönetim Planının, hazır olarak sunulan yaşam tarzına uygun olarak hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Bourdieu'nun deyimiyle "habitus" ile pratik "kurulan" arasındaki çelişki burada tüm açıklığıyla ortaya çıkmaktadır (Jenkins, 2003). Yetkili, yönetim kararlarına uyulmamasını, buradaki verili yaşam tarzıyla uyuşmayan kültürel kimliğe dayandırmaktadır.

"Şu anda sitede Yönetim Planına uymayan 70-75 yapılaşma var. Üstelik birisi yapı yasağına aykırı bir eklenti yaptığında hemen diğerleri tarafından da taklit ediliyor. Mesela uyarılara rağmen, şu anda 6-7 konakta kış bahçesi imalatı ve 30-35 konakta bahçe genişletmesi, daha bir sürü eklenti var. Biz bunu yaparsak cahil adam ne yapar, gecekondular yapar, üstüne kat çıkar. Yönetim planına göre buralar ortak kullanım alanı ve yapı yasağı var. İnsanlar hem burayı beğenip geliyor sonra da kendi bahçesinde yapacağı bir değişikliğin o kadar önemli olmayacağını düşünüyor. Burada bir ortak yaşam fikri olduğunu yok sayıp, kendi düzenini kurmaya çalışıyor."

Beykoz konaklarında, oldukça yüksek bir fiyata satın almış oldukları "yaşam tarzı" yerine "kendi düzenini" kurmaya çalışanlar arasında, en üst düzeyde görevlerde bulunmuş dört politikacı, üç ünlü medya mensubu, iki ünlü futbolcu, araziye satın alarak projeyi başlatan iki sermaye sahibi ve bir ünlü şarkıcı da bulunmaktadır.

Beykoz Konakları ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları

Dünyada ve İstanbul'da kapalı yerleşmelerin yarattığı mekânsal ayrışma iki farklı ölçekte karmaşık sonuçlarıyla izlenebilmektedir. Metropoliten ölçekte bakıldığında, metropoliten alanın, gecekondulardan sonra, yeni bir yerleşim öbeklenmesi ile biçimlendiği görülmektedir. 1960 ve 70'lerde metropoliten formun oluşumunda önemli rol oynayan gecekondulaşmada, kamu arazilerinin işgaline göz yumulması yoluyla emeğin maliyetini düşürülmesi politikası

rol oynuyordu. Bu kapalı politika kamudan özel kesime dolaylı bir kaynak aktarımıydı. Bu dönemde kentin çeperinde saçaklanmalar biçiminde planlı olmayan ayrışmalar ortaya çıkıyor ama kısa zamanda boşluklar dolarak saçaklanmalar kentle bütünleşiyordu (Kıray, 1998). 1980'lerden sonra ise metropoliten kentin çeperi ve merkezi alanları yeni bir yerleşim formu olan kapalı yerleşmelerin yarattığı ayrışmalarla yeniden biçimlenmektedir. Bu dönemde metropoliten alanda ortaya çıkan kentsel rantları sermaye kesimine doğrudan aktaran açık bir kentleşme politikası izlenmeye başlamıştır. Bu politika metropoliten alanda radikal bir mekânsal ayrışma sürecini de birlikte getirmektedir.

Birbirinden mekânda ayrılan toplumsal sınıflar kendi kent haritaları içinde yaşarken, içinde yaşadıkları metropoliten kentin bütünü konusunda herhangi bir fikir ya da sorumluluk taşımamaya başlamışlardır. Beykoz Konaklarında görevli olarak çalışan gençlerden bazıları ile yapılan mülakatlarda hemen hepsinin ortak bir gözlemini temsil eden şu sözler bunu açıkça yansıtmaktadır:

"Geçen gün X Bey (konak sahibi) bana nerede oturduğumu sordu ben de oturduğum yeri söyledim. Orası neresi? Dedi ben de bağlı olduğumuz ilçeyi söyledim. Burada oturanlar İstanbul'un küçük bir kısmını biliyor, hayatları oralarda geçiyor. Zaten bilmek de istemiyorlar, ilgilerini de çekmiyor. Vallahi buradaki gençler arasında Emi-nönü'nü bilmeyenler var. Bilmesi gerekmiyor ki, orada bir işi yok."

Metropoliten ölçekteki mekânsal ayrışma, "kentle bütünleşemeyen" gece-kondulu nüfusun yanında hızla yükselen "kentle bütünleşmek istemeyen" nüfusla giderek berraklaşmaktadır. Bu yeni mekânsal ayrışma, metropoliten formu, birbirinden farklı kumaş ve desenlerin bir arada anlamlı bir bütünlük oluşturdukları "patchwork"den çok, farklı parçaların zorunluluktan bir araya geldiği "yamalı bohça"ya benzetilmektedir.

Kapalı yerleşmeler, yerel ölçekte daha da belirgin bir mekânsal ve toplumsal ayrışma yaratmaktadırlar. Bu ayrışma öncelikle arazinin özelleştirilerek, duvarlar ve bariyerlerle yerel halka kapatılması ile başlamaktadır. Beykoz Konakları örneğinde olduğu gibi daha önceleri halkın piknik ve gezinti yapabildiği tarihi bir koru "özel arazi" olarak çevrilmekte ve halka kapatılmaktadır. Türkiye'de pek çok kapalı yerleşimin çevresinde gecekondular ya da yoksul köy dokusu bulunmaktadır. Önce duvarlarla ayrılan mekân, kapalı yerleşimde yaşam başladığında çevresindeki yerleşimlere çeşitli güvenlik önlemleriyle daha da kapatılmaktadır. Kapalı yerleşim sakinleri için çevredeki yerleşimlerin iki anlamı vardır. Birincisi, buralardan gelebilecek çeşitli tehlikeler, ikincisi ise yoksulluğun hiç de estetik olmayan görüntüsü. Bu iki gerekçeyle kapalı yerleşmeler çevresindeki yoksul ya da kendinden düşük statülü yerleşmelerle temas etmelerini gerektirecek bütün olasılıkları ortadan kaldırmaktadır. Örneğin, projede olmasına rağmen Beykoz Konakları'nın içinde bir süpermarket

açılmasına yönetim ve site sakinlerinin sıcak bakmamasını bir görüşmeci şöyle açıklamaktadır:

"Projede olmasına rağmen kapsamlı bir süpermarket açılmıyor. Çünkü buradaki nüfus bir süpermarket için kârlı olabilecek sayıda değil. Mutlaka dışarıdan da müşteri gelmeli. Ama konak sahipleri buraya yabancıların girmesini istemiyor. Acarkent'ten falan gelebilecek olanları istemiyorlar aslında. Yoksa gecekonduda yaşayanların alışveriş için buraya gelecek halleri yok zaten"

Beykoz Konaklarıyla aynı araziyi paylaşan bir diğer kapalı yerleşmeden gelecek olanlar, sadece sosyal sınıf ve statü farkından dolayı değil, "dışarıya kapalılığı" bozacak olmalarından dolayı da istenmemektedir. Burada "kapalı cemaat" in özelliği daha açık ortaya çıkmaktadır.

Yerel ayrışmanın diğer tarafında, bölgede 50-70 yıldır yerleşmiş bulunan Gümüşsuyu, İncirköy ve Soğuksu gecekondu mahalleleri bulunmaktadır. Beykoz konakları bu gecekondu bölgelerinde iş gücü dahi temin etmemektedir. Gecekondu sakinleri bölgeye bu lüks yerleşimler yapılmasını önce sevinerek karşılamışlardır. Çoğu tapulu ya da tapu tahsis belgeli olmasına rağmen bölgede imar planının olmaması, gecekonduların alt yapı hizmetlerini yeterince alamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle bu yeni lüks konut yerleşimleri sayesinde imar planının yapılacağını ve gelecek alt yapı yatırımlarından kendilerinin de faydalanacağını düşünmüşlerdir. Diğer yandan da bu yerleşimlerde kendileri için çalışma olanakları doğacağını düşünmüşlerdir. Ancak her iki beklentileri de gerçekleşmemiştir. Bölgedeki kapalı yerleşmeler kısmi imar planlarıyla kurulmuş ve bölgenin tamamı imar planına kavuşmamıştır. Bu ayrılmış yerleşimler gecekondulardan işgücü de talep etmemiş, herhangi bir sosyal temas geliştirmemiştir. Saip Molla Çiftliği olarak bilinen arazi radikal bir mekânsal ve toplumsal ayrışma görüntüsü sergilemektedir. Gecekondu sakinleriyle yapılan mülakatlarda bu ayrışmanın bazı dramatik sonuçları dikkat çekicidir.

"Eskiden koruya gezmeye, pikniğe giderdik. Çocuklar sincap falan görür sevinirdi. Şehirde çocukların kedi, köpek, horozdan başka gördükleri hayvan mı var? Şimdi sincap da kuş da göremiyorlar. Orada çalışan biri söyledi, zaten sincaplar da kalmamış, ağaçlar kesilip, inşaat falan olunca kaçıp gitmişler"

"Burada iki ayrı dünya var. Şimdi ben Beykozluym demek benim için çok önemli, ben burada doğup büyüdüm. Babamlar gençken köyden gelip buraya yerleşmiş, su yok yol yok, çok kahrını çekmişler. Bana sorsalar nerelisin diye Beykozluym diyorum. Şimdi Beykoz Konaklarında, Acar kent'te oturanlar böyle diyebiliyor mu? Burada Beykozlu, Beykoz'un rantını yiyenler mi? Yoksa kahrını çekenler mi?"

Kapalı yerleşmelerin mekânda yarattığı bu ayrılmış yerleşim örüntüsünün arkasında, giderek derinleşen bir toplumsal ayrışma dinamiği bulunmaktadır. Bu ayrışmayla sınıfsal ve kültürel olarak yerleşmiş olan semt aidiyetleri de değişmektedir. İstanbul'da 19. yüzyıl ortalarına kadar din ve etnik kökene dayalı, 19. yüzyıl ortalarından itibaren sınıfsal temele dayalı olarak gelişen mekânsal ayrışmanın belirlediği semt aidiyetlerinde bir temsil sorunu ortaya çıkmaktadır. Beykoz'da birbirinden fiziksel ve sosyal olarak ayrılmış kapalı yerleşmelerle gecekonduların taşıdığı semt aidiyeti de görecelileşmektedir.

Sonuç: Kapalı Yerleşmeler Ve Özelleştirilen Kentsel- Kamusal Mekân

Metropoliten alanlardaki kapalı yerleşmeler, komşu yerleşmelerle ilişkisiz özel dünyalar yaratmaktadır. İçinde bulundukları geniş metropoliten alanın ve yerleştikleri bölgenin politik ve gündelik yaşamını paylaşmamaktadırlar. Bu ayrışma, modernitenin "sivil toplum" ve "kamusal mekân" kavramlarıyla idealleştirdiği "modern toplum"un aşınmasına işaret etmektedir. Beykoz Konaklarını ortaya çıkaran sermaye birikiminin, İstanbul'da üretilen toplumsal artışın bir sonucu olduğu ve toprakta oluşan rantın kamu kaynaklarıyla yapılan imar planları ve düzenlemeler sayesinde mümkün olabildiği hesaba katıldığında aşınma daha da derinleşmektedir.

Kentte yüz yıldan fazla bir zamandır özel arazi olmasına rağmen kamuya açık olan bir tarihi korunun yine kamu kaynakları kullanılarak kamuya kapatılması, kamusal mekânın özelleştirilmesinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Beykoz Konaklarının özel orman arazisi içinde % 6 yapılaşma izniyle kurulması sürecinde ortaya çıkan arazi kullanım ihtilafları analiz edildiğinde, özelleştirilen arazideki yolların arazi kullanım miktarı dışında tutulduğu görülmektedir. Orman Bakanlığının yasa değişikliği yaparak % 6 yapılaşma izni verdiği kordda gerçekleştirilen Beykoz Konakları Projesi bu kullanıma yolları dahil etmemiştir. Yerleşim içindeki yollar % 6'nın dışında tutulmuştur. Böylece özel orman arazisi % 6'dan daha büyük bir oranda yapılaşmaya açılmıştır. Konuyla ilgili Bölge Orman Müdürlüğünün açtığı davanın bilirkişi raporu da yolların kamusal olarak açıldığını ve yapılaşma izni içinde mütalaa edilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Burada ortaya derin bir çelişki çıkmaktadır: Özel arazinin içindeki bu yollar kamuya kapatılabilir mi?

Beykoz Konakları ve benzeri yerleşmelerde ortaya çıkan bir diğer çelişki de kentin tarihsel kültür mirasının bazı parçalarının, içinde bulundukları arazinin özelleştirilmesiyle birlikte kamuya kapatılmalarıdır. Beykoz Konaklarının içinde kalan, 19.yüzyıl İstanbul'unun mimari ve kültürel özelliklerini yansıtan Av Köşkü ve tarihi at ahır da arazinin özelleştirilmesiyle birlikte özelleştirilmiştir. Sennett bu süreci, küreselleşme ile birlikte bütün dünya kentlerinin yaşamaya başladığı bir ikilem olarak ifade etmektedir: Küresel zenginlikten paylarını alanlar yaşadıkları kentte turist gibi davranmakta ve kendi yarattık-

ları bölgelere kapanmaktadır. Sıradan bir turistin kente yaptığı maddi katkısı bile yapmamaktadırlar (Sennett, 2003).

İstanbul'da pek çok kapalı yerleşme gibi Beykoz Konakları da, Sennett'in sözünü ettiği ikileme tipik bir örnek oluşturmaktadır. Kentsel sermaye birikim olanakları ve kentsel yoksulluğun yarattığı ucuz işgücü sayesinde maddi sermayelerini hızla çoğaltan sınıfların kente yaptıkları maddi ve toplumsal katkı ise giderek azalmaktadır. Kendi adacıkları ve yaşam haritaları dışında kalan kentin gelişimine maddi bir katkıda bulunmadıkları gibi, kamusal kentsel hizmetlerden yararlanmadıkları gerekçesiyle de kentsel vergilerden kaçınmak istemektedirler. Diğer yandan, kentsel şiddetten kaçınmak için çekildikleri kapalı cennetlerin yarattığı yeni toplumsal "dışlama"nın kentsel şiddeti artırıcı etkisine karşı yeni güvenlik teknolojileri ve yolları aramaktadırlar. 401 konaktan oluşan Beykoz Konaklarının aylık güvenlik harcamaları 50 milyon üzerinde olması da bunu doğrulamaktadır. Bir kentsel yerleşmeye ekonomik olarak ayrıcalıklı bir toplum kesiminin girip diğerlerinin girişinin yasak olması, modern toplumun kavramsal olarak beslendiği "vatandaşlık" ve "sivil toplum" kavramlarını yeniden tartışmaya açmaktadır.

Kaynaklar

- Aksoy, A. ve Robins, K. (1994), *Istanbul between civilisation and discontent. New Perspectives on Turkey*, 10, 57-74.
- Al-Hamarneh, A. (1999), *The Development of Gated Communities in Russia and Ukraine. Workshop: Gated Communities as a Global Phenomenon; Hamburg'da sunulan bildiri*
- Atkinson and Flint (2003). *Fortress UK? Gated communities, the spatial revolt of the elites and time-space trajectories of segregation*. Gated Communities Conference, University of Glasgow, 19th sept. 2003 'de sunulan açılım bildirisi.
- Ayata, S. (2002), *The New Middle Class and the Joys of Suburbia, Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*. Der: Kandiyoti ve Saktenber, Rutgers University Press, New Jersey
- Bali, R. (1999), *Çılgın Kalabalıktan Uzak, Birikim*, 123, 35-46
- Bartu, A. (2000), *Kentsel Ayrışım: İstanbul'daki yeni yerleşimler ve Kemer Country örneği*, 21. *Yüzyılda Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınları
- Blakeley, E.J.ve Synder, M.G. (1997), *Fortress America: Gated Communities in United States*, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Bourdieu, J. (1989), *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge.
- Buğra, A. (2000), *Türkiye'nin Ahılsız Konut Ekonomisi, Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde: İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları
- Caldeira, T. (1999), *Duvarlar İnşa Etmek, Birikim*, 123, 87-96.
- Danış, D. (2000), *İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği*, 21. *Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- Davis, M. (1990), *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, Verso, London ve New York .
- Erder, S. (1996), *İstanbul'a bir kent konu: Ümraniye*, İletişim Yayınları
- Fainstein S., Gordon I., Harloe M., (1992) *Divided Cities: New York and London in the Contemporary World*. Oxford: Blackwell.
- Fishman, R. (1987), *Bourgeois Utopias, The Rise and Fall of Suburbia*, Basic Boks, New York.
- Garreau, J. (1991), *Edge City: Life on the New Frontier*. New York. Doubleday
- Glazse, G. ve Mayer, G. (2000) *Workshop: Gated Communities - Global Expansion of a New Kind of Settlements*. Dava -Nachrichten, 11, 17-20.
- Glazse, G., 1999, *Workshop: Gated communities as a global phenomenon*, Hamburg
- Guterson, D. (1993), *Home, Safe Home. Utne Reader*, March-April
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim Yayınları.
- Jenkins, R. (2003), *Pierre Bourdieu*. Routledge
- Kıray, M. (1998), *Az gelişmiş Ülkelerde Metropolenleşme Sorunları, Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Kruger, T. ve Landman, K.(2003), *Living in an Enclaved Society: Practical Implications of Environmental Design. The Institute for Municipal Law Enforcement of Southern Afrika Conference, 30-31 October 2003* 'de sunulan bildirisi.
- Kurtuluş, H. (1999), *The Roles of Çiftlik on the Formation of the Metropolitan Fringe in the Expansion of Istanbul Metropolitan Area*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- (2002), *İstanbul'da Ayrıcalıklı Konut Alanları ve Yoksulluğa Kaynak Transferleri Çerçevesinden bir Bakış: Bahçeşehir, Kemer Country, Acarkent, Beykoz Konakları. Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB-Şehir Plancıları Odası
- (2003) *Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler, Doğu Batı*, 23, 75-96.
- Lang, R.E. ve Danielson, K.A. (1997) *Gated communities in America, walling out the world, Housing Policy Debate*, vol.8, 4, 867-99
- Low, S. (2004), *Imprisoned by the walls built to keep "the others"out. Los Angeles Times*, 19.10.2003).
- McKenzie E. (1994), *Privatopia: Homeowner Association and the rise of Residential Private Government*, New Haven, CT: Yale University Press
- Ortaylı, İ. (1977), *İstanbul'un Mekânsal Evriminin Tarihine Bir Bakış, Amme İdaresi Dergisi*, sayı:2, 77-97, Ankara
- Öncü, A. (1999), *"İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı."*, *Birikim*, 123, 26-34.
- Sennett, R. (2003), *Respect*, Routledge
- Seymen, Ü.B. ve Koç. H. (1996), *Türkiye'de Kıyı Yerleşmelerinde Tatil Konutları*, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi, 17 Ankara.
- Soytemel, E. (2002), *Beykoz Bölge Parkı Planlama Çalışması, Saha Araştırması İzlenimleri, Yayınlanmamış Rapor*

- Şenyapılı, T. (1995), Örgütlenemeyen nüfusa örgütlü çözüm: çözümsüzlük, *Konut Araştırmaları Sempozyumu*, Konut Araştırmaları Dizisi: 1, T.C.Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Şenyapılı, T. (2003), Kaçış Adaları, *Arredamento Mimarlık*, 100, 57-61
- Taşan Kok, T. (2004) "Post sosyalist ülkelerde mekânsal dönüşümler", KBAM Ankara toplantısında sunulan bildiri
- Tekeli, İ. (1994), *The Development of İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, IULA-EMME, İstanbul
- Thullier, G. (2002), *Gated Communities in the Metropolitan Area of Buenos Aires (Argentina): A Challenge for Town Planning*. Bildiri
- Yönder, A. (1987), Informal land and housing markets: the case of Istanbul, Turkey., *Journal of the American Planning Association*, 53, 213-19.
- Yönder, A. (1998), Implication of double standarts in housing policy: development of Informal settlements in Istanbul, Turkey. *Illegal cities,: law and urban change in developing countries*. Der: Fernandes ve Warley, Zed Boks, London and New York.

Diğer Kaynaklar

1. ADRES Dergisi: 2000-2003 tüm sayıları
2. Kapalı Yerleşmelerin tanıtım-satış broşürleri
3. İçişleri Bakanlığı Maliye Müfettişliği, İnceleme ve Soruşturma Raporları
4. İçişleri Bakanlığı Maliye Müfettişliğinin İnceleme ve Soruşturması Kapsamında Talep edilen Bilirkişi Raporları
5. Mimar Sinan Üniversitesi Şehir Bölge Planlama Bölümünün 2002 yılında hazırladığı *Beykoz Belediyesi, Bölge Parkı Projelendirme İşİ Bağlamında Sosyal Yapı Araştırma Raporu*

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ESKİ BİR GECEKONDU MAHALLESİ: KARANFİLKÖY KENTLERE VURULAN "NEŞTER"LER*

Maya ARIKANLI ÖZDEMİR

Giriş

Cristopher Nolan'ın "Akıl Defteri"¹ filminde yakın belleğini yitiren bir insanın intikam öyküsü anlatılır. Filmde belleksizliğin, hep sıfırdan başlamanın yıkıcı, altüst edici, yok edici deneyimi üzerinde durulur. Biriktirilen görüntüler, sesler, kokular, tatlar, dokunuşlar ve bunların bütünlediği anılar olmaksızın bir yaşam kurmak olanaksızdır. Bu filmde konu edilen öykü bireysel bir deneyime denk düşmektedir. Peki, bu kolektif bir deneyim olduğunda neler olabilir? Hele ki kolektif belleğin ürünü olan, tüm toplumsal ilişkilerin

* Bu yazının temeli Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı'nda 2000 yılında savunulan ve Doç. Dr. Meral Özbek'in danışmanlığını yaptığı "Kentsel Dönüşüm Sürecinde Gerilimler, Dinamikler ve Karanfilköy" başlıklı Yüksek Lisans tezine dayanmaktadır. Bu tez çalışmasının hareket noktası ise kısaca şöyle özetlenebilir: 1996 yılının Temmuz ve Eylül aylarında, Karanfilköy Mahallesi'nde önce 28, daha sonra 25 konut yıkılmış ve mahalle halkı yıkımların ardından bir dayanışma şenliği düzenleyerek kendi gerçeğini kamusal alana taşıma çabasına girişmişti. Ben, o sıralarda, bu yıkımı medya aracılığıyla öğrenebilmiştim. 1997 yılının kış aylarında, benim henüz yeni öğrencisi olduğum Mimar Sinan Üniversitesi (o zamanki adıyla) Sosyoloji Bölümü'nden bir grup öğrencinin Meral Özbek ve arkadaşlarıyla (Celal Beşiktepe, Mücella Yapıcı, Hatice Kurtuluş), Kültür Grubu'nun (Ursula Blemann, Yasemin Baydar Demir, Şeyma Relsoğlu Nalça, Meral Özbek, Tül Akbal Süalp) "Barınma Hakkı Dost Yaşam Hakkıdır" projesi içerisinde, Sosyolojik Araştırmalar Kulübü'nün yürüteceği bir anket çalışmasını gerçekleştireceğini öğrendim. İlk amacım saha çalışmasına katılmaktı. Çeşitli nedenlerle bu mümkün olamadı. Uzun süren anket çalışmasının ardından, iş, toplanmış verileri ayrıştırmaya, anlamlı ve kullanılabilir hale getirmeye gelmişti. Ben işte bu noktada çalışmaya müdahil oldum. Ama öncesinde de süreci anlamaya, okumaya, tartışmaya başlamıştım. Meral Özbek ile birlikte bu arayış ve aktarma hikayesinin yarım kalmaması ve bir ürüne dönüşmesi gerektiğini düşündük ve böylelikle bu yüksek lisans tezi ortaya çıktı.

¹ Akıl Defteri filminin orijinal adı "Memento" 2001 yılında Cristopher Nolan tarafından çekilmiş ve Türkiye'de gösterime girmiştir.

izlerini taşıyan kentler bu belleksizlikten nasiplerini aldıklarında yaşamlarımız neye dönüşür? Anıları olmayan ya da yok edilen insanlar, kentler neye benzer? Bu sorular bir başka alıntı ile farklı bir anlam buluyor: "...Her zaman olduğu gibi, herşey yıkılır New York'ta... Henüz onlarla ilgilenmeye zaman bile bulamadan..."² diyor James Merril. Onun New York için sarf ettiği bu cümleler ister istemez İstanbul'a çeviriyor yüzümüzü.

İstanbul'da son bir yıldır, özellikle de son altı aydır yaşanan yıkımları, istimlâkleri, yerel yöneticilerin dilinden düşmeyen "Kentsel Dönüşüm Projeleri"ni, "Sosyal Rehabilitasyon" çalışmalarını, kentlere vurulması düşünülen "neşter"leri belki de bu çıkış noktasından hareketle okumak, anlamak gerekiyor. Bunun da ötesinde yaşanan her yeni yıkım ve dönüştürme uğraşısı geçmişte yaşanmış yıkımları akla getiriyor. Kentsel mekândaki her yıkım bir diğerini açıklamasa da, nedenleri ve sonuçları farklılaşsa da şunu unutmamak gerekiyor: Her şeyin mekânda bir yeri olduğuna ve toplumsal hayatımıza dair her şey orada yazılı olduğuna göre kentsel gerçekliğe her biri kendi gerçeğini barındıran gerçeklik parçacıkları (ya da gerçekçik) ile bakmamak gerekiyor. Bütünü algılamaya, anlamaya çalışırken geçmişte yaşanan yıkımları, bunların gerekçelerini, algılanış biçimlerini, sonuçlarını kavramak şart oluyor. Bellek, işte tam da bu noktada iki yönüyle karşımıza çıkıyor. Bunlardan ilki, yukarıda sözü edilen "yıkım" sözcüğü ile karşılığını buluyor. Yaşanan her yıkım tecrübesi kentsel bellekte, toplumsal bellekte bir izin silinmesine neden oluyor. Üstelik bu tecrübe bir sürekliliğe dönüştüğünde mekânı algılayışımız, benimselişimiz tamamen bulaniyor. İkinci yönü ise şu: Geçmişte yaşanan tecrübelerin unutulmuş olması. Yani mekânda olup bitenin belleklerimizde yer etmemesi. İşte bu yüzden, yazının kendisi "eski" bir hikâyeye dayanıyor. İstanbul İkinci Boğaz Köprüsü'nün Avrupa yakasında, TEM Kınalı Sakarya Otoyolu Bitişiği'nde, Beşiktaş Belediyesi'ne bağlı Akatlar semtinin sınırları içersinde yer alan Karanfilköy Mahallesi'nde 1996 - 1997 yılları arasında olup bitenlerin anlatılması, aradan geçen süreye rağmen, kentsel meselelerin tartışmaya açılıp mekânın örtük niteliğinin aralanmasına, yaşadığımız kente ilişkin başka soru ve sorunların gündeme taşınmasına, bugün tartışılan projelerin, planların, yasaların anlaşılmasına aracılık etme değeri taşıyor. Ayrıca, Karanfilköy'e ait olan bilgi, tecrübe, tarih belki de böyle bir yolla var kalabilme şansı yakalıyor.

² Bu alıntı James Merril'in "Bir Şehrin Nekahatı" başlıklı şiirinden yapılmıştır. Şiirin Türkçe çevirisinin tamamı Marshall Berman'ın *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (İletişim Yayınları, 1994) adlı kitabının Simgeler Ormanında: New York'da Modernizm Üzerine Notlar bölümünün başında yer almaktadır.

Karanfildk6y Anlatı(lı)yor

Karanfildk6y Mahallesi'ni anlatmaya girişmeden 6nce, on beşinci y6zyıl sonlarında Venedik'te yaşayan Hristiyan ve Yahudi tacirlerin hik6yesi ile başlamak meselenin 6nemini kavramamızda yol g6sterici bir nitelik taşıyor. Bu 6nem, kentsel mek6n d6n6ř6rken neyi i6erde neyi dışarıda bıraktığımız, neyi g6r6p neyi g6remediğimiz, neyi hatırlayıp neyi unuttuğumuz sorularının yanıtlarında gizli. Venedik ticaret geleneklerine g6re, bir alışveriş ilişkisinin her iki tarafı da Hristiyan ise aralarında s6zleşmeye vardıklarında bunu bir sarılma, 6p6şme en azından bir el sıkışma ile g6steriyorlar; taraflardan biri Hristiyan diğeri Yahudi ise akde ulaşıldığının g6stergesi yalnızca karşılıklı eğilerek yapılan bir selamlama oluyor. B6ylelikle irkiltici bir bedensel temas imk6nı t6m6yle ortadan kaldırılıyor. Buradan baktığımızda, mek6nsal ayrışmanın, ayrıştırmanın yine o d6nem Venedik muktedirlerinin eseri olması bir tesad6fe denk d6řm6yor.

Kendi y6zyılımıza baktığımızda, kentsel mek6ndaki ilişkilenme bi6imlerinin on beşinci y6zyıl Venedik'inden farklı olduğunu ima etmek pek de anlamlı olmuyor. Teresa Caldeira, Sao Paulo'yu anlattığı Duvarları İnşa Etmek adlı yazısında toplumsal ve mek6nsal ayrışmanın kentlerin en 6nemli niteliği olduğunu vurguluyor. Kentsel mek6nı d6zenleyen kurallar toplumsal farklılaşma ve ayrışma kalıplarına dayanıyor. Bu kurallar, k6lt6re ve tarihe g6re değişiyor, kamusal hayatı şekillendiren esasları g6zler 6n6ne seriyor ve sınıfların, toplumsal grupların kent mek6nı i6ersinde birbirleriyle nasıl bir ilişki i6ersinde olduklarını g6steriyor. Derdini Sao Paulo 6zerinden anlatan Caldeira'ya g6re, şimdiki zamanlarda mek6nsal d6zenleme ayrı durma idealine dayanıyor. Bu ideal, sınıfların, farklı toplumsal grupların homojen adacıklarda yaşamasını, kendilerinden farklı g6rd6kleri ve etkileşimlerinin giderek koptuğu sınıflardan, gruplardan uzak durmalarını 6ng6r6yor. Dolayısıyla, yeni mek6nsal ayrışma yapısı yeni bir kamusal alan t6r6n6n temelini oluşturuyor (Caldeira, 1999).

Karanfildk6y meselesine bakarken, burada olup biteni deşifre ederken ayrışmaya, ayrıştırmaya dayalı yeni kamusal alan t6r6n6 aklımızın bir yerinde bulundurmamız gerekiyor.

İstanbul'un Avrupa yakasındaki gecekondu mahallelerinden Karanfildk6y'de 1996 yılının Temmuz ve Eyl6l aylarında 6nce 28 daha sonra 25 konut yıkılıyor ve mahalle halkı yıkımların ardından bir dayanışma şenliği d6zenleyerek kendi gerçeğini kamusal alana taşıma 6abasına giriyor. Mahalle s6z konusu yıkımlara direnmiyor, kendini yazılı ve s6zl6 iletişim kanallarıyla dile getirmeye, anlatmaya 6alışıyor. Ama yıkımlar, medyanın da dolayımıyla toplumsal meşruiyet kazanıyor. Karanfildk6y'de yaşayanlar "kentsel rantların peşinde olan, kentin kısıtlı olanaklarını hak etmeden paylaşan, "asıl kentlilerin" ve onların 6ocuklarının geleceğini tehdit eden, ka6ak yapılaşmanın, kentsel şiddetin, siyasi huzursuzluğun sorumlusu" olarak g6r6l6yor. Hatta, bu insanlar "mezbeleler"de yaşayan, rant uğruna 6ocuklarını 6ld6rmeye kalkan "hayvanlar" olarak adlan-

dınıyor ³. İşte Karanfilköy böylelikle “temizlik” harekâtının hedefi haline geliyor. 1997 yılında, Kültür Grubu’nun “Barınma Hakkı Dost Yaşam Hakkıdır” projesi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Kulübü’nün anket çalışması ve 5. Uluslararası İstanbul Bienali kapsamında gerçekleştirilen Karanfilköy Şenliği ve Forumu ile mahalle bu bakış açısını yıkmaya ve kendini kamusal alanda anlatma çabasını daha da görünür kılmaya çalışıyor.

Karanfilköy meselesini böyle özetlediğimizde bu basit bir gecekondu yıkımı olarak anlaşılma tehlikesi taşıyor. Oysa bu hadlse bir toplumsal mekân hikâyesine denk düşüyor ve sürtünmesiz bir uzayda değil, 1980’ler sonrası “küreselleşme” süreçlerinin etkisiyle dönüşen kentsel mekânda yer alıyor.

³ Engin Ardiç, o zamanki adıyla, İnterstar televizyonunda yaptığı günlük yorumda Karanfilköy sakinlerini bu sözcüklerle nitelemiştir. Bu yorumun tam metni için Bkz. EKLER 2.1

  ek Tarlalarında Bir Mahalle

"Yıllar önce bir yaz, Sanayi deresinden geçerken- K   thane'ye dek uzanan vahş gecekondulu vadisi- tuhaf bir duyguyla ürperdim. A ır büyülenme, ardından sezgi krizi! Dereye inen dik, eğri sokaklardaki törensel faaliyet-el arabası, kum, tel, briket... onarım hareketi- gözlerimin önüne 'd ven' gibi bir şey getirdi. "Harman" diye i  geçirdim, "köylülerin yaz macerası, anlaşılan şimdi böyle sürüyor." Yol boyunca bilincimde, kendi derinliklerinden yükselen mucizeli bir esinti. Bana ait ilk düşünce... Gecekoduda yaşamadı ım halde, kendimi hep gecekondulu hissettim. İstanbul, do du um yerin hatırasını, dünya g rg m  ezmişti. Derin bir eksiklik duygusuyla, k  msenmiş yaşarken,  ocuklu um -k yl l   m- kondular ve konducular sayesinde canlanıp değer kazanabildi. Onlardan aldığım ilhamla yüzümü geçmişe  evirebildim. Gecekondulu... geçmişimin bir sabah işe yaramaz hale gelmesiyle tanıştığım korkuyu, kalbimde açan yokluk duygusunu geliştirip hayatıma bir imkân olarak girdi. Olmayan, kaybedilmiş evlerin ifadesi... Aslını arayan kırılıp küçülmüş bir şekil, g r lmez bir aynayla  o altılmış, yere g  e yansıtılmış gibi. Yoklu un yoğun görünümüyle b y lenmesem, kendime, İstanbul'a hiç de meyen, olmayan bir yerden başlayan bir hayat hikâyesi kurabilir miydim?"

Latife Tekin (1992)

Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm topraklar, kesin bir biçimde özel veya vakfa ait diye tanımlanmadık a, devlete ait addedilir. Ba ımsızlıktan sonra ise, Ermeniler ve Rumlar tarafından terk edilen gayrimenkullerin kamulaştırılmasıyla, devlet sahipli indeki toprak kategorisi genişler. 1940'lı yıllara gelindiğinde mülkiyet örüntüsü oldukça karmaşık bir görünüm ortaya koyar. Bu örüntüyü çok çeşitli tipte kamuya ait topraklar, tescilli özel mülkiyet, eski tarım arazileri, terk edilmiş gayrimüslim arazileri ve üzerinde hak iddia eden olmayan vakıf toprakları oluşturur (Keyder, 1999).

Karanfildk y' n tarihi 70 yıllık bir geçmişe uzanıyor. Buranın, Cumhuriyet öncesinde vakıflara ait bir çiftlik olduğu d ř n l yor⁴. 1920'li yıllarda, buralarda  ilek ve karanfil ekimi yapılıyor. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise, bu topraklar Karadenizli birkaç kardeşin sahiplenmesiyle parsellenip satılmaya başlanıyor. Mahallenin yerleşimi başlangıçta    büyük parsel üzerine oturuyor⁵. Önceleri Maliye Hazinesi'ne ait olan bu topraklar, 1966 yılında yürürlüğe giren

⁴ Meral  zbek, "Karanfildk y" yazısında buna de iniyordu ( zbek, 1997). Mahalle muhtarıyla (1999 yılında) yapılan görüşmeler de bunu doğruluyor.

⁵ Karanfildk y saha çalışmasına katılan Baki G l, TMMOB'dan Celal Beşiktepe'nin Karanfildk y değerlendirmesinden aktarıyor (G l, 1998).

775 no'lu yasa⁶ ile Gecekondu Önleme Bölgesi ilan ediliyor. Bu, Belediye sınırları içindeki hazine arazilerinin gecekondu önleme bölgeleri olarak değerlendirilmesi ve belediyelere bedelsiz devredilmesi anlamına geliyor. Yasa, bu bölgelerin imar ve altyapı düzenlemeleri yapılarak dar gelirli yurttaşlara (düzenleme giderleri arsa bedeli kabul edilerek) konut yapmak üzere tahsis edilmesini öngörüyor. Yani, Maliye Hazinesi, gecekondulaşmanın önlenmesi ve vasıflı sosyal konutlar yapılması için, arazileri, Belediye'ye bağlı Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü'nün yetkisine bırakıyor. Öte yandan, Karanfilköy arazisi 1986 yılında çıkan 3030 sayılı yasa⁷ ile başka bir yetki alanının kapsamına da giriyor. Bu yasaya göre, yasadışı yapılaşmış yerlerdeki belediyeler metropoliten nazım plan kuralları dışında tutuluyor. Metropolün genel çıkarları için korunması gereken bölgelerde, ilçe belediyeleri ıslah planı ve uygulama imar planı çalışmalarını başlatıp serbest bırakıyor. Fakat ilgili arazilerin bu statülerinin ilgili belediyelerce tescili gerekiyor. Yasa uyarınca, Karanfilköy arazisi Beşiktaş Belediyesi'nin yetki sınırları içinde kalıyor ve Büyükşehir Belediye'sinin burada hiçbir tasarruf hakkı kalmıyor. Sözü edilen iki yasa dışında, Karanfilköy yerleşiminin dikkat çekici iki yanı daha bulunuyor. Bunlardan ilkinde göre, arazi Boğaziçi Etkilenme Bölgesi içinde kalıyor ve burada ıslah çalışması yapılamıyor. İkincisine göre ise, yerleşim SİT alanı içinde kalıyor ve müstakil tapu sorununu beraberinde getiriyor⁸. Karanfilköy yerleşiminde ge-

⁶ 1966 - 775 sayılı yasa: Gecekondu Önleme Bölgeleri: Birinci Beş Yıllık Plan'la birlikte gelişen, merkezi hükümet eliyle gecekondu sorununa çözüm arayışının ortaya çıkardığı bir kurumdur. 1963 - 1984 arasında Türkiye'nin ve İstanbul'un gündeminde kalmıştır. 1984'te kabul edilen 2981 sayılı gecekondu affına ilişkin yasadandan sonra pratikte uygulamadan kalkmıştır. Yeni gecekondu yapımını önlemek için devletin altyapılı arsa arz etmesi ve burada konut yapacaklara teknik ve mali yardım sağlaması fikriyle ortaya çıkmıştır. 775 sayılı yasanın 5. maddesinde kurulması öngörülen Gecekondu Önleme Bölgeleri, Belediye Meclislerince kabul edildikten sonra bakanlık tarafından onaylanacaktı. Yasa kamunun ve vakıflarının arsalarının bu amaçla kullanılmasına ve özel toprakların kamulaştırılmasına kolaylıklar getiriyor, önleme bölgelerinin gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek fonlar oluştuyordu.

⁷ 1986 - 3030 sayılı yasa: Büyükşehir Belediyesi Yasası (Ekinci, 1998).

⁸ Karanfilköy arazisinin sözü edilen alanların içersinde kalması 18 Kasım 1983'te kabul edilen, Resmi Gazete'nin 22 Kasım 1983 gün ve 18229 sayılı baskısında yayımlanarak yürürlüğe giren 2960 sayılı Özel Boğaziçi Yasası'nın bir sonucudur. Boğaziçi Yasası, ülkenin belli bir yöresini korumak ve yine salt o yöreye ait imar yetkilerini ve kurallarını belirlemek üzere çıkartılan ilk kapsamlı yasa niteliğini taşır. Boğaziçi alanında 2960 sayılı yasa yürürlüğe girinceye dek, hem İmar Yasası kuralları, hem de SİT kapsamında olduğundan, uzun yıllar 1710 sayılı Eski Eserler Yasası; 23 Temmuz 1983'ten sonra ise, o tarihte yayımlanan, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın koşulları geçerli oldu. Anıtlar Yüksek Kurulu 1973'te Boğaziçi'ni SİT alanı olarak ilan ettiğinde, birçok ayrıntıyı da içeren kapsamlı bir yapılaşma kuralları tüzüğünü yürürlüğe sokmuştu, ama doğa ve kültür varlığı bulunmayan arsa ve arazilerde ülkenin her yeri için geçerli olan "tip" imar yönetmeliğinin uygulanır olması, bütüncül bir korumanın gerçekleşmemesine yol açıyordu. Bu kargaşaya son vermek ve Boğaziçi'ni salt denize bakan bölgeleriyle değil, Asya ve Avrupa kesimlerinde geniş bir etkilenme alanıyla birlikte koruma altına alarak imar disiplinine kavuşturmak amaçlandı. 1983 planlarındaki "Boğaziçi SİT alanı" sınırı ile bu alanın içinde yer alan ve yine 1983 planında belirlenen "Boğaziçi kıyı ve sahil şeridi", "öngörünüm bölgesi", "geriörünüm bölgesi" ve "etkilenme bölgeleri", 2960 sayılı Boğaziçi Yasası'nda da aynı isim ve sınırlarıyla yer alması, yasanın eki olarak

nel mülkiyet alınabilmekle birlikte, konut sahipleri sadece tapu tahsis belgesi-ne sahip olabiliyor. Tüm bu yasalar ve kararlara baktığımızda, Karanfildk y mahallesinin statüsüne ilişkin çatışmalı, muğlak bir görüntü karşımıza çıkıyor. Yani, yerleşime ilişkin yetkinin kimde olduğu, buraya ilişkin yapılanmada hangi kuralların dikkate alınması gerektiği konuları çetrefilli bir görünüm ortaya koyuyor.

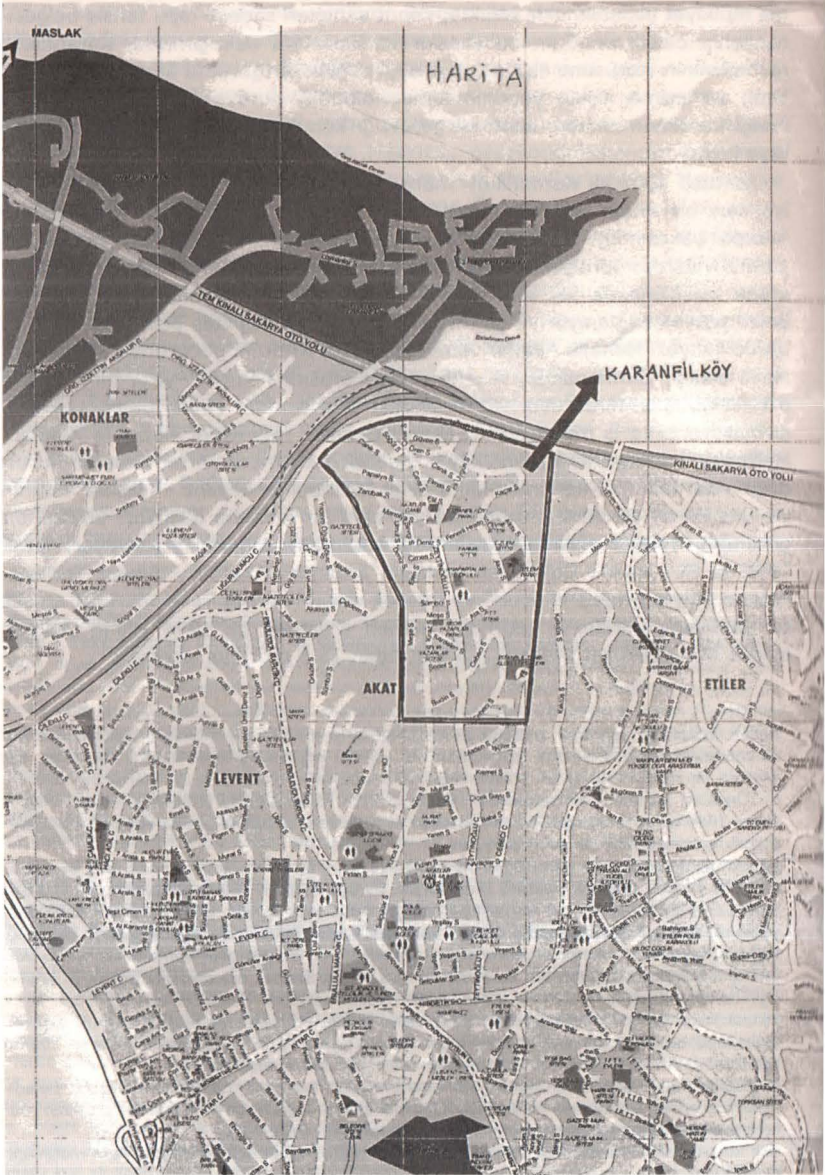
Statüsü etrefilli Karanfildk y mahallesinin İstanbul'un neresinde durduğu ise ayrı bir önem taşıyor. Karanfildk y, İstanbul İkinci Boğaz Köprüsü'n n Avrupa yakasında, TEM Kınalı Sakarya Otoyolu'nun bitişiğinde yer alıyor. 1980'li yıllarda, yerleşimin ortasından Fatih Sultan Mehmet Köprüsü geçiyor, arada kalan alanda yer alan gecekondular yıkılıyor, otoyolun kuzeyi Sarıyer Belediyesi'ne bağlanıyor ve güneydeki Karanfildk y Beşiktaş Belediyesi sınırları içinde kalıyor. Mahalle Akatlar semtinin içinde, Armutlu gecekondü mahallesi⁹, Maya Sitesi, Sarıkonaklar, Alkent siteleri arasında küçük, yeşil bir mahalle olarak varlığını sürdürüyor. evresindeki lüks semtler (Ulus, Etiler, Levent), dev alışveriş ve iş merkezleri (Sabancı Center, Yapı Kredi Plaza, İş Kuleleri, Metrocity, Akmerkez) Karanfildk y'  giderek sıkıştırıyor. Artık mahalle kurulduğu yıllardaki gibi kentin uzağına değil İstanbul'un Levent - Maslak hattının ve lüks konut alanlarının ortasında yer alan bir konuma düşüyor. Böyle si bir görünüm, 1990'lı yıllarda Karanfildk y arazisinin değerini yükseltiyor. Ocak 1996'da Büyükşehir Belediyesi yerleşim arazisini, Akatlar - Alkent Yerleşim Projesi adıyla projelendiriyor¹⁰ ve yüksek düzeyli konut ve iş merkezi amaçlı bir yaklaşımı gündeme getiriyor. Hemen ardından da 1996 yılının Haziran ayında bölgedeki kat irtifasını 6.5 metreden 15.5 metreye ıkartıyor¹¹.

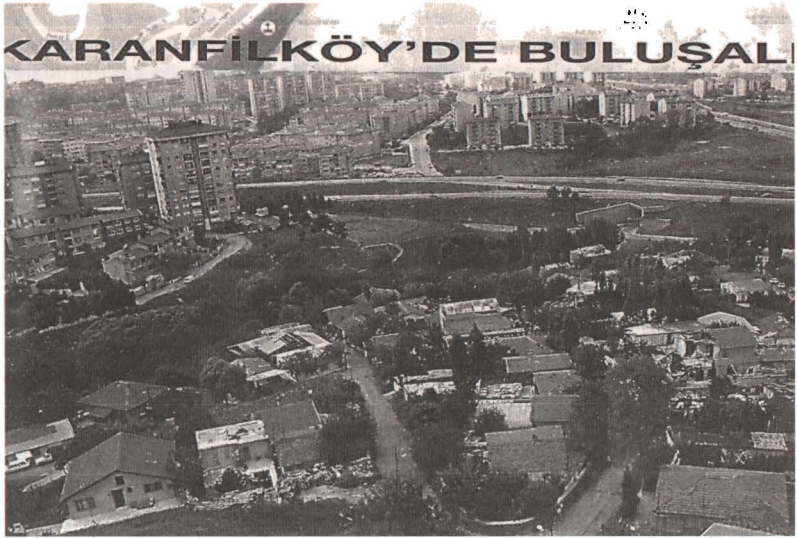
Resmi Gazete'de yer alan haritada da bu bölgeler koordinatlarıyla birlikte belirlenerek ilan edilmiştir. Yasada etkilenme bölgelerine de seyrek yoğunluklu İmar hakları tanınmış, kat sayısı 5 ile sınırlanmış ve en yüksek yapı yoğunluğu, arsa alanının %15'i olarak belirlenmiştir. Önceleri alandaki tüm sorumluluk Boğaziçi İmar Müdürlüğü'ne bırakılmış, daha sonra, 9 Mayıs 1985'te yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Yasasıyla, gerig r n m ve etkilenme bölgele-ri ilgili ilçe belediyelerine devredilmiştir.

⁹ Bu mahallenin üzerinde yer aldığı alan 1962'de İT 'ye tahsis ediliyor (90 hektarlık bir arazi) ve 1992 yılında, dönemin rektörü İlhan Kayan buraya karşı bir mücadele başlatıyor. İT  Sarıyer 1. ve 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde yüzlerce dava açıyor. 2001'de açılan davalarda yüzlerce konut için kesinleşmiş tahliye ve yıkım kararı bulunuyor. Ayrıca Sanayi Bakanlığı bölgeyi 'Teknokent' olarak projelendiriyor. Bakanlığın bu projesi plan aşamasında bulunuyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu proje ile ilgili olarak Sarıyer Belediyesi'nden görüş istiyor. İlgili belediye buradaki mülkiyet sorunu c z lmeden meselenin halledilemeyeceğini belirterek yıkıma karşı çıkıyor. Hatta yıllardır okul, cami, altyapı ve belediye otobüs hizmeti alan bu mahallede tapuların bir an önce verilmesini savunuyor. Proje uygulamaya konursa 10.000 konutun yıkımı ve 50.000 kişinin evsiz kalma olasılığı söz konusu olacak.

¹⁰ Bu bilgiler Karanfildk y Basın Bülteni'nden derlenmiştir. Bültende, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mesken ve Gecekondü Müdürlüğü'nde, mahalleye uygulanması düşünülen projenin maketinin bulunduğu açıklanmaktadır. Tam metin için Bkz. EKLER 1.1

¹¹ Söz konusu bilgi "Karanfildk y Kendini Anlatıyor" başlıklı bildiriden alınmıştır. Tam metin için bkz. EKLER 1.2

Yetmiő yillık bir gecekondu mahallesi olan Karanfilköy, İstanbul kentinin bugünkü dinamiklerinin ve geçirdiği dönüşümlerin sonucunda çok boyutlu, karmaşık süreçleri içeren, yeni ve çeşitlenmiş talepleri gündeme getiren bir değişikliğin eőiđine geliyor.

Karanfilköy mahallesi kurulduğu yıllardan sonra birkaç kez yıkımla karőılaőıyor. Mahalledeki evler inşaat sırasında, hatta inşaat tamamlandıktan sonra da yıkım yaşıyor. Bu yerleşim alanı zaman içersinde imar aflarından yararlanıyor. 1994 yılında yapılan yerel seçimlere girerken, dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı, seçim dönemine kadar yapılan gecekondulara dokunulmayacağını ama süreçten sonra yapılacak olan gecekonduları yıkacağına ilişkin bir açıklama yapıyor¹². Ayrıca, mahalleliye tapu verilemeyeceğini, ama iki kat betonarme yapımına izin verilebileceğini belirtiyor. Seçimden 1996 yılına kadar geçen sürede, mahallede inşa edilen birkaç yeni ev dışında bir değişiklik olmuyor. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz Akatlar - Alkent Projesi ve kat irtifasının artırılması meselesi olayın yönünü değiştirmeye başlıyor. İki katlı betonarme yapımına izin verilmesi ve kat irtifasının 15.5 metreye çıkarılması, mahallede yeni yapılaőmalara göz yumularak yıkım koşulları için meşru bir zemin oluşturulduğu izlenimini veriyor. Tüm bunların ardından, ilk yıkım 1996'nın Temmuz ayında, ikincisi ise Eylül ayında gerçekleşiyor. İlk etapta 28, daha sonra 25 konut yıkılıyor. Bu süreçte mahalle sakinlerinin etrafı 4000

¹² Meral  zbek, *İstanbul Dergisi*'nin 23. sayısındaki "Karanfilköy" yazısında buna değiniyordu.

polis, 1000 zabıta, çok sayıda dozer, kepçe ve panzerle çevriliyor, giriş çıkışlar yasaklanıyor, elektrik, su, doğalgaz ve telefonlar kesiliyor. Tapu tahsis belgesi olan ve daha önce imar aflarından yararlanan bir – iki katlı binaların yıkımında, belediyenin önceden bir tebligata gerek duymaması olayın boyutlarını daha da ağırlaştırıyor. Bu deneyim karşısında mahalle sakinlerinin kimi direniyor, kimisi ise seyretmekten başka hiçbir şey yapamıyor. Yıkım sonrasında evleri yıkılanlardan 17 aile eşyalarıyla komşularına sığılıyor, sığınamayanlar da çadırlara yerleşiyor. Gecekondularına emek verip, yıllar boyunca evlerini geliştirmek için çaba gösterenler, çocuklar, gençler bu yıkım karşısında geleceklerini yitirme, yerlerinden edilme korkusuna kapılıyorlar. Muğlak mülkiyet statüsü ve öngörüldüğü belirtilen yeni proje, olabilecek yeni yıkımların nüvesini taşıyor, Karanfilköy ve Karanfilköylülerin geleceği bir belirsizlik görüntüsü çiziyor.

Yıkım, yerleşim üzerinde yaşayanları, yaşananları bir anlamda silen, tarihi, kurulan, emek edilen yaşantıları sarsan, değiştiren bir sınırdı yaşama tecrübesi aslında. Geride bırakılanların anısı ve izleriyle insanların, toplulukların, biyografileri açısından çok sarsıcı bir deneyim. Karanfilköy'ün yıkım öyküsü, deneyimi şu ana kadar anlatılanlarla sınırlı değil tabii. Bu tecrübenin insan yaşamları üzerindeki yıkıcılığı çok daha sarsıcı. Karanfilköy Saha Çalışması'nda¹³ sorulan sorulara verilen yanıtlarda bunları görmek mümkün. "Hep tehdit altında hissediyor insan kendini. Bir yürek korkusu, iç sıkıntısı. Böylesi bir yaşam öylesine zor ki. Yarın ne olacağını bilemiyor insan. Bir bakmışsın evin başına yıkılmış." diyor Ayşe Kayaoğlu. "Bir canım bir de evim var, ne yaparsınız biz damsız? Yılların emeğiyle yapılanın bir anda paramparça olduğunu düşünün." diyor Sevim Ersoy ise.

Yıkımların medyada ifadelendirilmesinden ve kentlinin gecekonduyu, gecekonduyu nasıl algılandığından söz etmeden önce Karanfilköylülerin kim olduklarının, Karanfilköy'ün, ifadelendirildiği biçimin aksine nasıl bir yer olduğunun anlatılması gerekiyor.

Karanfilköy Göçmenlerinin Tarihi

Karadenizli göçmen kardeşlerin, 1930'lu yıllarda, çilek ve karanfil tarlalarının bulunduğu araziye parselleyip satmasıyla başlayan, o yıllarda kentin ilk dış mahallelerinden olan Karanfilköy'ün hikâyesine, sadece bir toplumsal mekânın hikâyesi olarak değil, aynı zamanda göçmenlerin beraberinde getirdikleri izlerin, sürdürdükleri yaşantıların tarihi olarak da bakmak gerekiyor.

Karanfilköy'ün ilk göçmenlerini Doğu Karadenizliler oluşturuyor. Mahallenin tarihi de, Karadenizli birkaç kardeş ve akrabasının eski bir vakıf çiftliği olan bu araziye gelmesiyle başlıyor. Karanfilköy, önceleri, birbirini tanıyan Rizelile-

¹³ Yazının bundan sonraki kısımlarında yani Karanfilköy'e ve Karanfilköylülere ilişkin nitelermelerde bulunan cümlelerde bir metin şeklinde ifade edilen bilgiler Karanfilköy Saha Çalışması'nın sonuçlarıdır. Bu bilgiler hem kapalı uçlu sorulardan hem de mahalle sakinlerinin kendi yaşantılarını anlattıkları açık uçlu sorulardan derlenmiştir.

rin oturduğu 15 – 20 evli bir küçük yerleşim olarak karşımıza çıkıyor. Daha sonraları,    ve Doğu Anadolu’dan mahalleye gelen aileler oluyor. Göçmenlerin b   k çoğunluğu 40’lı, 50’li yıllarda geliyor. Bu yıllar, Anadolu’nun çeşitli y  relerinden b   k kentlere g   n başladığı yıllara denk d    yor. Kimi çalışmak, daha iyi bir iş bulmak, ekmeğini kazanmak, daha rahat yaşamak için geliyor. Tarım arazilerinin küçülmesi, ekim ve üretim yapılamaması, g  venceli iş olanaklarının t  kenmesi ve gelecek kaygılarının artmaya başlaması ile aile ve akrabalarla  stanbul yollarına d  ş   yor. Kimisi ise sağ – sol çatışmalarından kaçıyor, kan davaları, d  ş  nce ayrılıkları nedeniyle kentlere geliyor. “K    n  ssızlığı beni korkutuyordu.” diyor *Fazilet Aksu*. Burada kendini rahatta ve g  vende hissettiğini s  yl  yor. Aile içi sorunlar, miras kavgaları, daha iyi bir yaşama duyulan  zlem, eğitim kaygıları g   menlerin iş bulup ekmeklerini kazanma istemlerinin yanına eklenince b    k kentin yolu tutuluyor. “Her t  rl   Şeye ihtiyaç duyuyorduk. Giyecek, oyuncak yoktu oralarda.  ocukluğumuzu yaşayamadık.” diye göçü   k  s  n   dile getiren *Bahattin D  lger* göçü yolunun bir başka boyutunu çiziyor.

G    sadece bir geliş hik  yesi değil elbette. Çok başka y  nleri de barındırıyor içinde.  stanbul’daki ilk g   menlik yılları oldukça zorlu geçiyor. Arabalarda, inşaatlarda yatarak başlıyor b    k kent deneyimi. “Bek rdım. Ağabeyimin yanına G  ltepe’ye geldim. Kahvecilik,  ıraklık yaptım. Fabrikada çalıştım. Çok sıkıntı çektim. Hiçbir Őeyim yoktu. Kapıcılıktan emekli oldum.” diyor *Ali Bal‐kan*. Kapıcılık, g  ndelik ilik,  ıraklık yapıyorlar. Nerede iş varsa orada çalışılıyor. Biriktirilen altınlar,  eyizlik k  peler, arabalar satılıyor. Sırtta kum çekiliyor, inek sağılıyor, sebze, karanfil satılıyor, marangozluk yapılıyor. HerŐeye daha iyi yaşamak, ekmeğini kazanmak, b    k kentte bir eve başını sokabilmek için katlanılıyor. O evi yapmak da pek kolay olmuyor.  lk evini çamurdan, samandan yapmış *Sabri Akkaya*. O yıllarda Akatlar, Levent daha yokmuş ortalarda. Fundalıkmış her yer. Ekmek almak için Arnavutk  y’e gidilmiş. “Karanfildk  y’ n çamurunu  iğnedik biz.” diyor *Sevime Ersoy*. Yıllar önce kim‐senin tenezz  l etmediği bu dikenlik arazide 22 yıllık emeği olduğunu da ekliyor. Karanfil ve  ilek ilk geçim kaynakları oluyor. Geçim sıkıntıları, barınma zorlukları, iş bulma sorunları, iletişim zorlukları yavaş yavaş atlatılıyor. Aile ve akrabalarla zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılıyor.

Karanfildk  yl   g   menler, kendi emekleriyle yapıyorlar evlerini. Mahallede toplam 530 hane bulunuyor ¹⁴. S  z konusu evlerin 40 – 50 yıllık bir geçmişi var. Karanfildk  yl  lerin aktardığı bilgilerde, 1990’dan sonra sadece bir a  ev yapıldığından s  z ediliyor. Mahallede yaşayanların farklı semtlerde ya da Őehirlerde bir başka evi bulunmuyor. Karanfildk  y’e ilk geldiklerinde kimi evlerinin arsalarını daha önce burayı  evirmış olan özel bir Őahıstan alıyor, kimiş

¹⁴ Mahalledeki 530 hane aynı zamanda 530 ev anlamına geliyor. Bu sayı 1996 – 2000 yılları arasında değişmiyor. Karanfildk  y Saha  alışması ise 207 hane ile yapılan g  r  şmelere dayanıyor. 530 hanenin t  m  yle bir çalışma yapılamaması araştırmanın s  re ve olanak kısıtları ile ilgili.

ise Hazine'nin arazisini çeviriyor. Konutların tapu meselesine bakıldığında, müstakil tapu sorunu yüzünden tapu tahsis belgesi sahipliği ile yetiniliyor. Mahallede bu belgeye sahip olmayanların oranı yüzde 37 civarında. Fakat onların elinde de emlak ve çevre temizlik vergisi makbuzları var. Karanfilköylü göçmenler arsalarını ilk aldıkları yıllarda hemen üzerine bir gecekonduyu yapıyorlar. Aralarında üzerindeki yapıyı kullanan da oluyor. Bu süreçte, gerek inşaat sırasında, gerekse de inşaat bittikten sonra yıkımla karşılaşanlar var¹⁵. Ya da en azından yıkım tehlikesi atlatıyorlar. Kimi resmi makamlar aracılığıyla, kimisi rüşvet yolunu deneyerek sorunun üstesinden geliyor ve evini yeniden yapıyor. Neden bu mahalleye gelip yerleştikleri konusu ise aile, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinde düğümleniyor. Karanfilköy'e ilk gelenlerin Rizeli üç – dört kardeş ve akraba olduğu düşünüldüğünde daha sonra göç edenlerin bu akrabalık, hemşehrilik ve yakınlık üzerinden buraya geldiği anlaşıyor. İşte tam da bu noktada Karanfilköy'ün mekândaki toplumsal ve fiziksel özelliklerine yakından bakmak gerekiyor.

Karanfilköy Mahallesi'nde Yaşam

Akatlar semtinden Karanfilköy'e doğru giderken, ilk olarak mahalle meydanı ve camisi göze çarpıyor. Caminin sağına ve soluna dağılmış, küçük, dar sokaklar mahallenin görüntüsünü ortaya koyuyor. Sokak adları oldukça dikkat çekici. Çiçek ve ağaç isimleri verilmiş birçok sokağa¹⁶. Mahallenin temel alt yapı gereksinimleri ve sosyal hizmetleri neredeyse tamamlanmış durumda. Karanfilköy sakinleri, kanalizasyon, elektrik, su gibi altyapı sorunlarını kendi imkânlarıyla çözmüşler ve hizmetlere ilişkin vergilerin hepsini de ödüyorlar. Mahallenin her iki yanından akan kanalizasyon derelerinin ıslahını da kendileri yapıyorlar¹⁷. Okul 1940'lı yıllarda inşa ediliyor. Caminin yapılışı ise 1947 yılına denk düşüyor. Sonraki yıllarda cami daha geniş bir alana taşınıyor. Şimdi altında iş yerleri var ve bu iş yerleri 140 kişiyi istihdam ediyor¹⁸. Karanfilköy

¹⁵ Bahsedilen yıkımlara ilişkin sayısal bir veri sunulamamaktadır. Bunun nedeni ilgili bilginin, saha çalışmasında sorulan "Bize buraya geliş hikâyenizi anlatır mısınız?" sorusuna verilen yanıtlardan derlenmesidir.

¹⁶ Karanfilköy Mahallesi'ndeki sokak adları: Akdinar, Canik, Çınar, Çimen, Deniz, Elif, Eliuygun, Elmas, Eren, Fenerli Hristo, Güven, Kaçar, Kardelen, Kiraz, Manolya, Meşe, Ören, Papatya, Sevgi, Söğüt, Sümbül, Umut, Yasemin, Zambak. Bir de Karanfilköy'e giden yol üzerinde bulunan Zeytinolu Caddesi var.

¹⁷ İnsan Yerleşimleri Derneği Cumhuriyet'in 75. Yılı etkinlikleri kapsamında "En İyi On Kentsel Uygulama Seçkisi" başlıklı bir proje gerçekleştirmiş ve bunun sonuçları *İstanbul Dergisi*'nin 1998 yılındaki 27. sayısında yayınlanmıştır. Karanfilköy Mahallesi, bu seçkiye, kentleşme açısından potansiyeller yaratmış ve yerel ölçekli çalışmalar geliştirmiş semt örgütlenmeleri kategorisinde girmeyi başarmıştır. Seçilme gerekçesi ise şöyle açıklanmıştır: Vahşi katı atık depolama alanı projelendirme verileri yöre halkı tarafından tespit edilmiş, kamuoyuna açıklanmış ve derenin eskisi gibi kullanma suyu olarak kullanılmasını sağlamak üzere çalışmalar yürütülmüştür (*İstanbul Dergisi*, İstanbul'un Sesi sayfaları, Güz 1998, Sayı: 27, s.124 – 126).

¹⁸ Bu bilgiler, Karanfilköy Halkının yıkımlar sonrasında hazırladıkları "Karanfilköy Kendini Anlatıyor" başlıklı metinden alınmıştır. Bkz. EKLER 1.2

halkı, zaman içerisinde mahallelinin gereksinim duyduğu diğer sosyal hizmetler konusunda da b6y6k çabalara g6steriyor. Park, spor tesisleri, Akatlar K6lt6r ve Dayanışma Derneği (AKDER), sağlık ocaėı¹⁹ bu abalann 6r6n6. Mahallede bakkal, kasap, kahvehaneler de var. Karanfildk6y'e Taksim ve Emin6n6'nden kalkan iki ayrı otob6s hattı bulunuyor.

¹⁹ Sağlık Ocağı, 1997 yılında yapılan saha çalışmaları sırasında hen6z yapım aşamasındaydı. Bug6n ise Karanfildk6y Camii'nin altında, mahalleye ve evre yerleşimlere hizmet verir durumda.

Mahallenin kurduğu Akatlar Kültür ve Dayanışma Derneği (AKDER) üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. Derneğin mahallede küçük, tek katlı bir binası var. Burada okuma masaları ve kütüphane yer alıyor. Dernek, okuma – yazma, İngilizce, matematik kursları düzenlemiş. Okuma – yazma kurslarına 70 kişi katılmış ve çoğu da öğrenmiş²⁰. AKDER, mahallede yaşanan yıkımlar sonrasında oluşan dayanışmada oldukça önemli bir yere sahip. Karanfilköy halkı yıkımlara çözüm aramak için bu dernek etrafında toplanıyor. 1996 yılının Eylül ayında yaşanan ikinci yıkımdan sonra, dernek etrafında örgütlenen dayanışma yoluyla kararlılığını ve haklılığını anlatabilmek amacıyla yasal yollara başvuruyor. Her hangi bir resmi bildirimde bulunulmadan yapılan bu yıkımdan doğan zararların telafi edilmesini talep ediyor. Bunun dışında bir basın bülteni hazırlanıyor. 29 Eylül 1996’da, Karanfilköy’ün kendi gerçeğini anlatmak ve bu meseleyi kamusal alana taşımak amacıyla 1. Dayanışma Şenliği düzenleniyor. Bu şenlikte mahallenin yaratıcılığından, dayanışmasından yola çıkan bir davette bulunuluyor. “Öteki türlü” bir yaşamın olabilirliğinin, betona karşı çıkmanın, bir mahalle yaratma ve kentsel kamusal yaşama katılmadaki kararlılığın altı çiziliyor. Şenlik boyunca meydanda yemekler pişiyor, yeniyor, müzikler çalınıyor, nakışlar sergileniyor. Karanfilköy, tüm İstanbul halkına kendine ait gerçekliği duyurma, dinletme çabasını gösteriyor. Ayrıca, bu şenlik ile birlikte İstanbul halkına seslenen bir dilekçe hazırlanıyor ve bu dilekçe çeşitli iletişim araçları zorlanarak çeşitli kişi, kurum ve kuruluşlara yollanıyor. Dilekçe metninde yeni yıkımlara göz yumulmamasının ve bu

²⁰ AKDER üyelerinden Ekrem Çiçek ile yapılan sohbetlerden elde edilen bilgiler.

konuda yapılacak her türlü girişimin öneminin vurgusu yapılıyor ²¹. Kültür Grubu'nun "Barınma Hakkı Dost Yaşam Hakkıdır" projesi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Kulübü'nün anket çalışması ve 5. Uluslararası İstanbul Bienali ²² kapsamında gerçekleştirilen Karanfildk y şenliği ve Forumu'nun arka planına bakıldığında AKDER'in sözü edilen çabalarını tüm bunların bir başlangıcı olarak kabul etmek gerekiyor.

Karanfildk y yeşil bir mahalle. Bahçelerde türlü türlü  i ek ve meyva yetiştiriliyor. Sardunyalar, hanımellleri, akasyalar. Kadınlar evlerinin önünde, bahçelerinde oturuyorlar. Pamuk, y n atanlar, meyva toplayanlar. "Yaz gecelerinde kadınlarımız ayışığı altında nakış işlerler" diyor *Mehmet Saritaş*. Karanfildk y'de komşuluk ilişkileri oldukça yakın. Neredeyse yaşamın her alanında bir mahalle dayanışması var. İlişkilerdeki bu yakınlık, yerleşimde de yansımasını buluyor. Sağlıklı ve yeşil bir yaşam mekânı oluşturmuşlar. Her ne kadar imar kısıtlamalarının etkisi olsa da bir anlamda ranta karşı bir direnç var. Mahalledeki konutların yapımında, konut kat ve büyüklüklerinde, konutların bahçe ve yollarla ilişkisinde kendi aralarında bir anlamda uzlaşarak saptadıkları enformel kurallara sadık kalıyorlar ve gecekondularını çok katlı beton yapılara dönüştüren komşularını hoş karşılamıyorlar ( zbek, 1997).

²¹ Burada aktarılan bilgiler Karanfildk y Basın Bülteni, "Karanfildk y Kendini Anlatıyor" başlıklı metin ve hazırlanan dilekçeden derlenmiştir. Bkz. EKLER 1

²² Kültür Grubu'nun "Barınma Hakkı Dost Yaşam Hakkıdır" Projesi ve 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nde Karanfildk y' n yer alma şekli üzerinde kapsamlı bilgi için Bkz. EKLER 3

Karanfilköy konutlarının hemen hepsi iki ve tek katlı. Yükseklikleri 6.5 metreyi geçmiyor. Evler bahçe içinde ve bu bahçelerde sebze – meyve ekimi yapılıyor. Mahallede kat sayısı üçü geçen sadece üç bina bulunuyor. Yıkım geçirmiş binalar dışında da iyileştirilmeyi bekleyen konutlar var. Bazı binaların altı işyeri (marangozhane, elektrikçi dükkânı, oto yıkama atölyesi gibi) olarak da kullanılıyor. Bahçelerde ticari amaçlı seracılık ve çiçekçilik de yapılıyor. Evlerin ısınma ve telefon sorunu çözülmüş durumda.

Karanfilköylüler zaman içerisinde, evlerinde çeşitli değişiklikler ve ilaveler yapmışlar. Bu değişiklikleri yaparken mahalledeki yaşamı, komşularının haklarını gözetmişler. Tuvalet – mutfak, oda ilavesi yapılmış. Depo, dükkân, çatı gibi eklemeler yapanlar da var. Yıllar geçtikçe evlerinin sıvalarını, iç döşemelerini, çatılarını, boyalarını düzeltmişler. Yıkılan evlerini onarmışlar. Hâlâ oda eklemeyi düşünenler de var. Kimisi de evlerinin dış görünümünü düzeltmek istiyor. Bunları ailelerine yetecek, yaşanır bir evde ve sorunsuz, yeşil, sağlıklı bir mahallede oturmak ve yaşamlarını geçirmek için düşünüyorlar. Evlerin çoğunda renkli televizyon, çamaşır makinası, elektrik süpürgesi, telefon, radyo, teyp bulunuyor. Isınma sorunlarını soba ile halletmeye çalışıyorlar. Her men her evde çocuklar için ayrı bir oda var. Ama bu yine de yeterli gelmiyor. Memleketten gelip kalanlar oluyor. Bir de çocuk sayısı artınca, üstelik çocuklar evlenip evde yaşamaya devam edince ve torunlar dünyaya geldikçe odalar az, evler küçük gelmeye başlıyor. Ama yine de kat çıkmayı düşünmüyorlar. Bu düşünce, hem aralarındaki uzlaşmaya, dayanışmaya olan saygılarına, hem de resmi kurumlarla sorun yaşamak istememelerine dayanıyor.

Ortalama hane halkı büyüklüğü 5 – 6 civarında Karanfilköy'de. Evli olmayan çocuklar genellikle aileyle birlikte oturuyorlar. Ortalama çocuk sayısı da 3 – 4 arasında değişiyor. Evlenmiş olanlar İstanbul'un başka semtlerine taşınmışlar. Ama bununla birlikte aileyle birlikte oturanlar ve Karanfilköy'de başka bir evde yaşayanlar da var. Mahalle sakinlerinin büyük bir kısmı okuma – yazma biliyor. İlkokul ve ortaokul mezunları ağırlıkta. Ama ikinci ve üçüncü kuşakta liseyi bitirenlerin sayısı artıyor. Hatta üniversiteye gidenler de var. Okul çağındaki çocukların ise hemen hepsi okula devam ediyor. Kadınlarda ise durum biraz farklı. İlk ve ikinci kuşakta okuma – yazma bilmeyenler var. Ama AKDEM'İN ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin kurslarına devam edenler olmuş ve okumayı öğrenmişler (85 kişi).

Karanfilköy sakinlerinin önemli bir kısmı nitelsiz hizmet işçisi. Bir diğer ağırlıklı grup da marjinal olarak adlandırılanlar. Bunun dışında mavi yakalı işçi ve esnaf olarak da hayatını kazananlar var²³. Tutulan işlerin niteliğine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Burada, hizmet işlerinde çalışanların ve tarım dışı üretim faaliyetlerinde bulunanların yoğunluğu göze çarpıyor²⁴. Bir de ticaret ve satış personeli olarak çalışanlar var. Hizmet işlerinde çalışanların içinde özellikle güvenlik görevlileri ve temizlikçiler dikkat çekiyor. Kadınlar, çevre sitelerdeki evlere gündeliğe gidiyor ya da kapıcılık yapıyor. Tarım dışı üretim faaliyetlerinde bulunanlarda ise oto sanayii çalışanları doğramacılar, tornacılar, fabrika işçileri ağırlıkta gözüküyor. Bunların büyük bir çoğunluğu

²³ Korkut Boratav 'garson, bekçi, odacı, tezgahtar, şoför' olarak çalışanları nitelsiz hizmet işçisi, 'doğrudan maddi üretimde çalışanlar' mavi yakalı işçi ve 'enformel işlerde çalışanlar' marjinal olarak nitelilemektedir (Boratav, 1995).

²⁴ Buradaki "Tutulan İş" sınıflaması Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 Yılı Nüfus Sayımı verilerinde yaptığı tasnife dayanmaktadır.

bir sosyal güvenlik sistemine sahip. Ama özellikle gündeliğe giden kadınların ve oto sanayide çalışan gençlerin sosyal güvenceye ilişkin sorunları bulunuyor. Göçmenler kente geldikleri ilk yıllarda iş bulma konusunda birçok problemle karşılaşmışlar. Şimdilerde ise aileleri, akrabaları aracılığıyla ve kendi çabalarıyla bu sorunu bir parça da olsa daha kolay çözümlüyorlar ve kendi kurdukları işleri de sürdürüyorlar. Tüm bunlara karşın geçim sıkıntısı hâlâ en büyük sorunlarından biri olarak duruyor. Mutfak ve sağlık giderleri bütçelerinde oldukça büyük yer tutuyor. Bu nedenle, alışverişler semt pazarından ve işportadan yapıyor.

Gündelik yaşam sıkıntılarını mahalleli komşuları ve akrabalarıyla sohbet ederek, piknik yaparak, deniz kenarına giderek, bahçeleriyle uğraşarak yok etmeye çalışan mahalle sakinleri dernekte, mahalle ortamında, evlerde gerçek komşuluk ilişkilerini, yakınlığını ve dayanışmasını yaşıyorlar. Soyut uzmanlık sistemlerinin gündelik yaşamı belirlediği, insanların dünyayı ve kendilerini algılayış biçimlerini geri dönüşsüz bir biçimde değiştirdiği büyük kentte toplumsal bir yaşam mekânı yeşertiyorlar. Göçmenleri kendi elleriyle yarattıkları mahallelerine bağlayan insan ilişkilerindeki sağlamlık, kendi köylerindeki gibi bir sakinlik ve buradaki yaşama alışkanlıkları. Köydeki geçim, eğitim, sağlık, güvenlik sorunları burada bir parça da olsa azalıyor, hatta kentin getirdiği olanaklardan yararlanılıyor. Ama bunların yanı sıra da kalabalık, yaşamın akış hızı, ulaşım sorunları, insanlara karşı güven duyamama gibi kentsel sorunların ve hepsinden daha da önemlisi yıkım korkusunun üstesinden gelinmeye çalışıyor.

Karanfild köy sakinlerinin en çok gereksinim duydukları hizmetler sırasıyla bir çocuk yuvası, minibüs hattı, sağlık evi, PTT, kütüphane ve spor tesisi. Mahalleliler Karanfild köy'de işyeri istemiyorlar, sadece çocukları, gençleri için halı, kilim, seramik gibi bazı ortak üretim atölyeleri arzuladıklarını söylüyorlar.

Geçmiş 1930'lu yıllara dayanan bu göçmen mahallesinin sakinleri kendi toplumsal kimliklerini ezilen, gecekondulu, emekçi, kent yoksulu olarak tanımlıyor ve Türkiye'nin en önemli sorunları arasına gecekondulu, gelir dağılımı ve işsizliği yerleştiriyor. Karanfild köylüleri, İstanbul içinde kendi kimliklerini ise çok büyük çoğunlukla "Karanfild köylüyüm" diye tanımlıyor. Kentin değişen yüzünde şimdilik tek korkuları var: Üzerinden zaman geçmiş olsa da yıkım. Mahalleye bir yabancı uğradığında, birisi fotoğraf çektiğinde hep bir tedirginlik duygusu yaşıyor.

Gecekondulu Yıkımlarının Medyada İfadeleştirilmesi

1995 yılının Mart ayında yaşanan Gazi olayları sonrasında, ekranlara, bir barikatın kâh önünden kâh arkasından etrafa saldıran bir grup insanın görüntüleri yansımıştı. Kimi yorumla, kimi yorumsuz olarak sunulan görüntülerin yapılması istenen yorumları ne olursa olsun -ki bu durumda, "bakın, nasıl saldırıyorlar" deniliyordu bir anlamda- bizler olan bitenin sadece bir

bölümünü görüyorduk. Kamera(man) ve elbette kamera(ma)nın çıktıklarından yayınlanmaya uygun görülenleri izlenmeye zorlanıyorduk. Olayın gerçekliğine dair edindiğimiz bilgi, aslında bir bütün içinden seçilen bir bölümün gerçekliği idi. Ve o bölüm özelinde pekala gerçektir de. Ancak bütünü gerçeği çok başkaydı belki de.

Bir başka örnek ise daha çok "görmek" ve "dokunmak" arasındaki ilişkiye dayanıyor, sihirbazlık oyunları gibi. Örnek Ömer Seyfettin'den. Yazarın ünlü "Perili Köşk" adlı hikâyesinde, uyanık aile babası Sermet Bey'in, yalanların ilk önce kulak, burun ve göz gibi boşluklara dolduğunu düşündüğü, ancak elle tutulan şeylere itimat ettiği anlatılır. Nitekim hikaye boyunca aileye musallat oluşu anlatılan hayaletin maskesi, Sermet Bey tarafından dokunulmak suretiyle düşürülür (hem gerçek, hem de mecazi anlamda). İşte bunlar, hakikat denilen bütünü nasıl her biri kendi gerçeğini barındıran gerçeklik (ya da "gerçekçik") parçacıklarına böldüğünü, bunlara tek başlarına, bağlamlarından koparılarak bakılmasının ne denli sakıncalı olabileceğini gösteriyor. Bütünü algılayışımızın bile bakış açımızla, durduğumuz yerle (yine hem gerçek, hem mecazi anlamda) ilgili olduğunu düşünersek, bir de böyle bir parçalama derin bir yanılsamayı beraberinde getiriyor.

Karanfilköy üzerine medyada yapılan yorumlar da böylesi bir yanılsamaya götürüyor. Kameraların karşısında evlerin yerle bir edilmesinin yanına eklenen yorumlar, gerçeği bağlamından koparılmış bir başka bağlama yerleştiriyor. Görüntüler ve söz, yıkım gerekçesinin toplumsal zeminini hazırlıyor. Gecekondu üzerine egemen ilk söylemde göçmen gecekondulular tüm kaçak yapılaşmanın ve haksız kazancın suçlusu olarak gösteriliyor. Gecekondulular kentin kıt olanaklarını hak etmeden tüketen, kentsel rantların peşinde olan, "asıl kentliler" in ve çocuklarının geleceğini tehdit eden insanlar olarak tanımlanıyor. Yağma, talan, spekülasyon gecekondu ile özdeşleştirilen sözcükler haline geliyor ve dolayısıyla, aslında "zengin" oldukları dile getiriliyor. İkincisi ise, göçmenlerin kültürel yozlaşmanın mimarları olduğuna ilişkin söylem. Bu söylemin içerisine gecekonduluların nasıl yaşadıkları, nasıl bir hayat sürdürdükleri de giriyor. Gecekondu sakinleri kentin davranış kalıplarına uyum sağlayamayan kesimler olarak değerlendiriliyor. Bunların yanına "çocuklarını öldürecek kadar cani", "hokkabaz", "hayvan", "geri zekâlı", "gözü dönmüş" gibi nitelermeler de ekleniyor. İşte bu noktada medya, yaşam ve kültür biçimlerini değersizleştirerek ifadelendiriyor. Popüler tanımlamalarla aşağılayıcı nitelermeler yapılıyor. Üçüncü söylem ise kent yoksullarının oturduğu semtleri kentsel şiddetin ve siyasi huzursuzluğun kaynağı olarak niteleyen, indirgemeci bir anlayışa dayanıyor. Söz konusu anlayış, Çulhaoğlu'nun verdiği Pinochet rejimi örneğini çağırıştırıyor. Pinochet rejimi, gecekondu radikalizminin yönelebileceği olası eylemlere karşı orta sınıflara korku salma politikası izliyor (Çulhaoğlu, 1996). Medyanın bu üç anlatı üzerinden ürettiği imgeler, göçmenlerin ve yaşadıkları yerin gerçeğini parçalıyor, merkezden bakmaya zorluyor, kentsel

sınıflar, gruplar arasındaki gerginliği arttırıyor ve göçmen mahallelerini planlamada temizlik harekâtının hedefi haline getiriyor.

Üç anlatının medyadaki ifadeniş biçimine hem Karanfilköy özelinden, hem de kentin diğer alanlarında yaşanan kentsel meseleler içerisinde bakmak gerekiyor.

Özel televizyon kanallarından birinin o zamanki yorumcularından Engin Ardıç, yıkımlar karşısında direnen Karanfilköy mahallesi sakinlerini nitelerken aşağılayıcı tanımlamalar kullanıyor²⁵. Bu yorumcu, mahallenin "mezbelelik" olduğunu, burada yaşayanların "gözleri rantla dönmüş bir avuç işgalci"den başka bir şey olmadığını, bu "gözü dönmüş hayvanların tanrılarının para olduğu"nu ve bunun uğrunda "öz çocuklarını bile öldürecek hayvanlar oldukları"nı, "çocuklarını dama çıkartıp kendilerine siper eden bu sersem"lerin, "İstanbul halkının, memurların, öğrencilerin haklarına el koyan, çalışmadan kolay yolla zengin olmayı düşleyen yaratıklar" olup yaptıkları gecekonduların birer "apartkondu"ya dönüştüğünü ve bu insanların bunun bedelini ödemesi gerektiğini vurguluyor.

1993 yılında yaşanan Ümraniye çöplük patlamasından sonra, *Sabah Gazetesi* yazarlarından Güngör Mengi'nin yaptığı yorumlar da buna benzer bir

²⁵ 3. nottaki açıklamalarımızı yineleyecek olursak: Engin Ardıç, o zamanki adıyla, İnterstar televizyonunda yaptığı günlük yorumda Karanfilköy sakinlerini bu sözcüklerle nitelemiştir. Bu yorumun tam metni için Bkz. EKLER 2.1

yaklaşımın izlerini taşıyor ²⁶. Burada, "göçün hayâsızca bir akına dönüştüğü", göçmenlerin "aç kalmaktan bile korkmayan işgalciler" oldukları, "işgal ettikleri topraklar nedeniyle zenginleştikleri", "yasalara saygılı vatandaşlar yıllarca eşek gibi çalışıp aldıkları emekli maaşı kuyruğunda ölürken bu insanların birer milyardere dönüştüğü" biçiminde bir vurgu yapılıyor.

Alibeyköy deresinin taşmasıyla evleri sular altında kalan göçmenler için dile getirilenler ise yukarıda sözü edilen üç anlatının en derinleşmiş, en acımasız, en korkunç veçhesini oluşturuyor. 9 Kasım 1995 tarihli *Akşam Gazetesi*'nde şöyle deniyor:

"Fakirmiş... Gecekonduya yaşıyormuş... Acımıyor muymuşuz kendilerini?... Haydi oradan maskaralar!.. Sizin neyinize acıyacaktım? Gelip; dere yatağına ev yapıyorsunuz. Sonra da başlıyorsunuz ağlaşmaya: Devlet nerede? Devlet yok mu? diye... Devlet mi çağırdı sizi oraya?.. Devlet mi tahrik etti sizi; dere yatağına ev yapın diye?.. Fakirmiş... Yalan. Hem de kuyruklu cinsinden... "Fakirim" diyen hokkabazın günlük geliri; devletin genel müdüründen çok daha fazla. Hele; memurunun, öğretmeninin, polisinin, subay, astsubayın üç dört misli. Benim; memurum, öğretmenim, polisim, subayım, astsubayım; işe her gün tıraş olmuş, ütülü pantolon temiz gömlekle gidecek. Öbür soytanı; kokuşmuş üst baş. Bir haftalık sakal ve belki de bir hafta hiç çıkarılmadan giyilmiş elbise ile dolaşacak. Hazinesin ya da özel şahsın arazisini işgal edip gecekondu diyecek. Sonra o gecekondu, görevliler tarafından yıkılmak istendiğinde; çatısına çıkacak iki-üç yaşındaki bebeyi de kolundan tutup, kurbanlık koyun gibi sallandıracak ve bağırarak: -Bu evi yıkarırsanız, bu çocuğu öldürürüm; diye... Öldürür tabii... Çünkü gecekondu, çocuktan daha önemli o pislik için... "Neden?.." diye sormayın lütfen. Geri zekalı sapık için, çocuk yapmaktan kolay ne var? Atar kanyı aşağıya. Çıkar horoz gibi üstüne. Beş dakikada Beşiktaş işi, yeni bir çocuk yapar. Ama ev yapmak kolay mı bir daha?.. Allah'ın geri zekalıları. Yok mu bir de "Fakirik, fukarayık" ayakları... Ve bunları savunan popülistler yok mu?.. Allah'ın melanet kulları..."²⁷

Yukarıdaki hayli kaba bir örnek olmakla birlikte, kentlinin, merkezdekinin gecekondu(lu)ya bakışında hakim olan anlayışa dair önemli ipuçları içeriyor. Seviyelerin, söylemin farklılaşabilmesi, kafalardaki aşağılama zemini olarak adlandırılabilir bir koşullanmanın olmadığını göstermiyor. Nitekim farklı düzeylerde de olsa, aşağılamaya, suçlamaya yönelik bir tutum varlığını sürdürüyor. Bu algılayış 'tarafsız' olmadığı gibi ideolojik bağlamından da soyutlanabilir değil.

²⁶ Güngör Mengli'nin ve Memduh Bayraktaroğlu'nun gazete yorumları Sema Erder'in yaptığı taramalardan aktarılmaktadır (Erder, 1997).

²⁷ 9 Kasım 1995 tarihli bu yazı Memduh Bayraktaroğlu tarafından kaleme alınmış ve *Akşam Gazetesi*'nde yayınlanmıştır. Bu gazete yazısı Sema Erder'in Kentsel Gerilim başlıklı çalışmasında yer almaktadır. İlgili yazıya gazeteden taranarak kıtaпта yer verilmiştir. Tüm noktalama işaretleri ve kalın karakterler köşe yazarının kendi vurgularıdır.

Gecekonduya Bakan Kent(İl)

".....Şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin
kaypak ilgilerin insanı, zarif ihanetlerin....."

İsmet ÖZEL (Üç Frenk Havası)

Dünyanın en fazla göç eden halklarından olan Arnavutların yazarı İsmail Kadare göçü "beşeri çatışmaların arketipi" olarak tanımlıyor. Göç, geride bırakılanların anısı ve izleriyle, gelinen yer ve "yerlilere" uyum sorunuyla ve yerlilerin gelenlere kem bakışıyla, sonuçta "yabancı"ların karşılaşmasının bir arketipi oluyor (Kadare, 1996).

1940'lı yıllar, Türkiye'de büyük kentlere göç yolculuğunun başladığı ve kentlilerin Anadolu'ya "yabancılarla" ilk tanıştıkları yıllara denk düşüyor. Göçmenler, bu yıllarda, üzerinde tarım yapılan mülkiyeti karışık kamu arazilerine yerleşmeye başlıyorlar ve özellikle de kentin ana giriş - çıkış eksenleri çevresindeki köy ya da bağımsız belediye alanlarını tercih ediyorlar. 1945 - 50 yılları dağınık bir "barakalaşma", yoğun ve yaygın bir "fakirlik" ve "sefalet" dönemi olarak niteleniyor. Sistemin sosyo-kültürel tepkisi gecekondu kentine yönelik oluyor. Gecekondu mahallelerinden "insana dehşet ve tiksinti veren" ²⁸ bölgeler olarak söz ediliyor. Ama yine de gecekondu bir geçiş sürecinin konutu olarak kabul görüyor. Eski yerleşik nüfus, bir müdahale ile bu sürecin çözümleneceğini düşünüyor (Şenyapılı, 1998).

1950'lere gelindiğinde, göçmenlerin barınakları yerleşik düzene yöneliyor ve mahalleleşme kente yerleşme döneminin belirleyicisi oluyor. Bu dönemde, eski kent halkı, yöneticiler, kamuoyu, medya tarafından; gecekonducuların kentlerin fizik ve sosyo-kültürel mekânlarını kirlettikleri sık sık dile getiriliyor ama göçmenlere ve barınaklarına karşı çıkılmıyor. O yıllar, kentlerin yeni kalkınmaya başladıkları, yeni kurulan sektörlerin hızla toparlanmaya çalıştıkları yıllara karşılık geliyor. Kente gelen göçmen emekçi gruplarının örgütsüz ve çok sayıda olmaları "kentleşmeyi ucuzlatarak"²⁹ büyük sermayenin kontrolündeki sermaye payını artırıyor ve emeğin yeniden üretimini dolayısıyla ücreti ucuzlatıyor ve büyük sermayenin denetlediği artı değeri çoğaltıyor (Tekeli,1988). Göçmenler az eğitilmiş, az deneyimli olduklarından hareketli bir yapıya sahipler ve her işi yapmaya pazarlıksız hazır durumdalar. İşte böylesi bir iktisadi ortamda göçmenlerin barınakları, izinsiz olarak Hazine arazilerine yapıldığından, bu da bireysel çıkarlara doğrudan ters düşmediğinden ve formal bir konut ve arsa piyasası olmadığından, yasal olmasa da, toplumsal olarak "meşru" bir çözüm olarak görülüyor (Aksoy, vd., 1996).

²⁸ Şenyapılı yazısında, yazar Metin Toker'in sözcüklerini alınırlar.

²⁹ "Kentleşmenin ucuzlaması" daha sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

1960 sonrasına ise ithal ikameci iktisadi model damgasını vuruyor. Göçmen nüfus kentle bütünleşebilme amacıyla tüketim talebini genişletiyor, kendisi üretim yaparak arz boşluklarını dolduruyor ve arzın talebe ulaşmasını sağlayarak iktisadi dengeleri korumaya yardımcı oluyor. Aynı dönem içinde ucuz emek sunumuna da devam ediyor. 1966 gecekondunun varlığının resmen kabul edildiği yıl oluyor. 80'li yıllara kadar göçmenler iktisadi mekânda önemli görevler üstleniyorlar ve göçmen mahalleleri daha fazla hizmet ve iyileştirme koşullarına kavuşuyor (Şenyapılı, 1998).

80'lere gelindiğinde iktisadi alandaki sorunlar artmaya başlıyor. Ayrıca, 80 öncesinde kent merkezinde artan sorunlar nedeniyle, orta sınıfın kent merkezi dışına çıkma eğilimleri güçleniyor (Erman, 1998). Gecekondular tarafından kapatılmış araziler değer kazanıyor. Öte yandan, kent içinde sıkışan üst gelir grupları da kentin dışına yerleşme ve "kapalı alanlar" yaratma eğilimi içine giriyor. Çepere yönelik bu eğilimler bir çatışma sürecinin başlangıç noktasını oluşturuyor. Daha önce eski kentlilerin "kendilerine buluşturmamayı" becerdikleri göçmenler ve barınakları "kangren" olarak görülmeye başlanıyor ve göçmene ilişkin söylem değişiyor. "Eski kentli" geleceğini tehdit altında görmeye başlıyor. "Yağma", "talan" gibi sözcükler göçmenler ile birlikte anılıyor, kentteki "köylüler" kültürel yozlaşmanın mimarı ve mevcut siyasal sistemin tehdit unsurları olarak görülüyor. Göçmene "mülkiyet düşkünü" deniyor ve gecekondu sakinleri "tüm çalışanlardan daha varlıklı" olarak tanımlanıyor. Bu tür ifadeler tam olarak dile getirilmeyen dışlanma olgusunun toplumsal temelini oluşturuyor. Hakim söyleme göre, gecekondu kamuya ait alanlara el koyuyor, kentin davranış kalıplarına uyum sağlayamıyor ve sistemi tehdit ediyor.

Oğuz Işık göçmenleri algılamadaki, anlamadaki bu değişikliği "yumuşak – bütünleştirici kentleşme" ve "gergin – dışlayıcı kentleşme" (Işık, 1999) ayrımı yaparak kavramsallaştırıyor. Bu kavramsallaştırmanın içeriği karşılığını mekânsal pratiklerde buluyor. Sözü edilen süreç, mekânsal pratiklerdeki bir çatışmaya işaret ediyor. Toplumsal yaşamın görünürdeki masum mekânsal pratiklerinin altında ise soyut iktidar ilişkileri gizleniyor (Işık, 1994). Gizliliğin kendisi de toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerini görmeyi engelliyor. O halde, bu güç ilişkilerinin örtük bir ifadesi olan mekânın hikâyesine daha yakından bakmak ve toplumsal mekânın politik, ideolojik niteliğini aralamak gerekiyor.

Sermaye Birikim Süreçleri ve Kentler: Dönüşen İktisadi Pratikler İçinden Kentsel Mekâna Bakış

"Sağda solda üretim, dağıtım, tüketim eksenli, insanoğlunun etkinliğinin yasalarını kuşatmaya, çözümlemeye, iyileştirmeye yönelik ne çok kuramsal çalışma yapılmıştı, bir ekonomi çöplüğünün ortaya çıkmış olduğunu pek az kişi fark etmiş, yeryüzünün giderek çöplüğe dönüşmesini önlemlerle göğüslemeye kalkanlar "reel" düzlemin dışına itilivermişti."

Enis BATUR

Foucault, zamanın "zenginlik, bereket, yaşam ve diyalektik" olarak ele alınırken, mekânın tam tersine "ölü, durağan, hareketsiz ve diyalektik olmayan" biçimde ele alındığını söylüyor. Oysa zaman ve mekân kavrayışları toplumdaki hâkimiyet ilişkilerinin anlaşılmasında önemli bir araç görevi görüyor. Kapitalizmin bugün geldiği aşama sadece iktisadi anlamda bir yeniden üretim sürecine değil, aynı zamanda zaman ve mekân kavrayışlarının zihinlerde de yeniden üretilmesi sürecine işaret ediyor.

Bugün birbiriyle çelişir görünen iki süreç eşzamanlı olarak yaşanıyor. Bir yandan, kapitalizm, tüm mekânsal engelleri yok eden yeni yayılma ve örgütlenme biçimleri geliştirip tüm dünyayı tek bir mekâna dönüştürüyor, diğer yandan da mekânsal farklılıklar sermayenin dolaşımında çok farklı roller oynuyor. Sermaye tüm mekânsal engelleri aşıp, yerküre üzerindeki tüm yöreleri birbirine bağlayan yeni ilişki biçimleri oluştururken, tek tek mekânları birbirinden ayıran özgül niteliklere de daha duyarlı hale geliyor. Böylelikle yeni mekânsal hareketlilik biçimleri ortaya çıkıyor ve mekânları birbirine bağlayan, birbirinden koparan yeni ilişki ve süreçler yaşanıyor. Mekânsal süreçler kapitalizmin yeniden yapılanmasında temel bir rol oynuyor ve mekân sermayenin mantığı çerçevesinde şekilleniyor.

Karanfildönüşüm meselesini anlamak için, günümüz kapitalizmine doğru işleyen sürecin, zaman ve mekân kavrayışlarının Türkiye ve İstanbul kenti özelinde ele alınması gerekiyor. Bu, mahallede yaşanan sürecin içinde örtük kalan iktidar ilişkilerinin somut bir örnek üzerinden anlaşılmasını sağlıyor.

1980 Öncesi Sermaye Birikimi ve Kentsel Gelişme İlişkileri

Yirminci yüzyılın ilk yarısına bağımsız ulus-devletler üzerinden bakarak başlamak gerekiyor. Bu dönemde ulus-devlet, sermayenin kendini değerlediği mekânsal sınırları tanımlayan öge olarak karşımıza çıkıyor. Sermaye, mekânsal kısıtlamalara tabi kalıyor, kentler ve kentleşme süreçleri açısından bakıldığında ise mal, hizmet, bilgi ve sermaye akışları ulus-devletler arasında gerçekleşiyor. Üretim merkezi olma işlevini sürdüren kentleri tanımlayan temel öge ise sanayi oluyor. Emekçi sınıfların sömürsüne ve sanayi sektörüne dayanan sermaye birikimi egemen sınıfların elinde toplanıyor ve bu sınıflar devlete ve ulusal burjuvaziye kaynak aktarımında bulunuyor.

Türkiye tarihinin siyasal meşruluk arayışlarının dönüm noktalarından olan 1923 yılı, aynı zamanda Türkiye'nin ulus-devlet olma ve modernleşme projesini hayata geçirme yolunda attığı adımların da başlangıcı kabul ediliyor. Ülkenin sermaye birikim süreçlerini ve bununla bitişik kentsel meselelerini tartışırken, o tarihten 80'li yıllara kadar geçen süreyi iki dönemde ele alıp, sorgulamak; dönüşümleri ve ayrışan dinamikleri anlamak açısından önem taşıyor. 80'li yıllar ise bunlardan ayrı bir kavramsallaştırma ile açıklanmayı gerektiriyor.

1923 – 55 Döneminde Sermaye Birikimi ve Kentler³⁰

Tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu ilk dönemde kentler özellikle görece fiyat hareketleri ile tarımsal birikimin üretken sektörlerle, diğer bir deyişle sanayiye aktarıldığı bir sermaye birikiminin dönüşüm alanı olarak ortaya çıkıyor (Eraydın, 1988). Dönem boyunca kentlerin ana işlevlerinin değişmemesine karşın sermaye birikim süreçleri ile kentsel alanların gelişmesi alt dönemlerde farklılık gösteriyor.

1920'ler Türkiye'nin dünya ekonomisine hammadde satıp, buna karşın tüketim malı aldığı, görece olarak liberal iktisadi düzenin sürdürülmeye çalışıldığı bir dönem olarak nitelendiriliyor. Ama sermaye birikim süreçleri açısından daha önceki dönemlerin izini taşıyan başka özellikler de bulunuyor. Sanayi sektörleri için kısıtlı korumacılığın uygulanması ve yabancı tekellere karşılık devlet tekellerinin oluşturulması bunların başında geliyor. Bu yıllar tarım sektörünün toparlanma dönemi olarak da tanımlanıyor. Tarımda aşarın kaldırılması, vergi yükünün kentsel kesime aktarılması ve görece fiyat hareketlerinin tarımsal ürünler açısından olumlu şekillenmesi birikimin yönünü belirliyor. Tarım lehine dönen iç ticaret hadleri kırsal kesime gelir aktarımı sağlıyor.

1929 yılında yaşanan iktisadi kriz, Türkiye'yi de etkileyerek iktisadi politikalarda değişikliğe yol açıyor ve ülke ekonomisi bir yapılanma süreci içine giriyor. Sermaye birikim süreçlerine müdahaleleri de içeren devletçilik politikası sonucu sanayinin gelişimi önemli boyutlara ulaşıyor. İç ticaret hadleri tarım aleyhine gelişmekle birlikte, tarımdaki üretim artışının sağladığı birikim sanayiye aktarılacak bu alandaki birikim hızlandırılıyor. Ara malı ve tüketim malı üreten bir sanayi gelişimi söz konusu oluyor. 30'lu yılların sonunda, ticari etkinliklerin önem kazandığı kentlerde büyüme hâlâ gözlenmiyor. Bunun nedenlerinden birini de birikim süreçlerine yapılan devlet müdahaleleri sonucunda ticaret gelirlerinin gelişmemesi oluşturuyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sarsıntıların yansımaları bulunduğu 1940 – 45 dönemi ise, kentlerin işlevleri ve gelişmeleri açısından farklı bir döneme işaret ediyor. Devletin yeni örgütlenmeler aracılığıyla tarımsal ürünlerin fiyatlarını yük-

³⁰ Sermaye birikim sürecinde kentler özetlenirken Ayda Eraydın'ın "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler" makalesinde tüm hatlarıyla anlattığı tarihsel gelişimden ve 1998 yılında ODTÜ Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilen Bilânço 98 başlıklı toplantıdan çıkarılan kişisel notlardan yararlanılmıştır

seltmesiyle tarımsal kesim lehine bir gelişme yaşanıyor. Bu durumdan sadece büyük çiftçiler yararlanıyor ve topraksız tarım işçileri ile geçimlik üretim yapanlar zor durumda kalıyor. Öte yandan, kentsel kesimde odaklanan işlevlerden sanayinin değil, ticaretin geliştiği izleniyor. Kentsel mekânda sanayinin gelişmemesi sonucunda reel ücretlerde bir gerileme söz konusu oluyor.

1946 yılından sonra, korumacı ve içe dönük politikalarda bir serbestleşme gözleniyor. Bu dönemde, sermaye birikimi dış yardımlar ve yabancı sermaye kanalıyla sağlanıyor. Tarıma, madencilığa ve altyapı - inşaat sektörüne önem veren bir yaklaşımdan söz etmek mümkün hale geliyor. Sanayi üretiminde de bir artış görülüyor. Zor durumda kalan topraksız aileler ve mülksüzleşmiş nüfus kente doğru kaymaya başlıyor ve kentleşme süreci hızlanıyor.

50'li yılların ortasına doğru yol alırken hızlı makineleşmenin, ekili alanların artışının ve gübre kullanımının yaygınlaşmasının yanına ulaşım sistemindeki gelişmeler de eklenince pazara dönük bir tarımsal yapı ortaya çıkıyor ve tarımdaki toplumsal yapı değişiklikler göstermeye başlıyor. Makineleşme sürecini tamamlamış büyük çiftçi karşısında küçük çiftçi zor durumda kalıyor. Öte yandan, tarım işçisi talebi düştüğünden topraksız tarım işçileri, ortakçılar ve küçük üreticiler göç yoluna düşüyor. Kentlerde gecekondulu alanlarının oluşmaya başlaması bu göçlerin ardından geliyor. Göçmenlerin emek piyasasında fiyatları aşağı çekmesiyle sanayi yeni bir dönemece giriyor. Dönemin sonları, sermayenin üretim döngüsünden ilk kaçışlarına sahne oluyor. Spekülatif amaçlara yönelik bu çıkış, sonraki dönemin dinamiklerinin habercisi olma özelliğini taşıyor.

Birinci dönemde, kentler sermaye birikiminin dönüşüm alanları olarak karşımıza çıkıyor. Tarım ve sanayi sektörleri arasındaki sermaye transferleri kentsel gelişmeyi açıklıyor. Buna karşın, tarımdaki büyük sermaye birikimi kentlerdeki gelişmeyi yavaşlatıyor. Ana çıkar çatışması tarım ile kent kökenli sermaye arasında gerçekleşiyor. Böylelikle, kentler tarım dışı birikim alanları olarak tanımlanıyor.

1955 – 80 Döneminde Sermaye Birikimi ve Kentler

Kent artık bir önceki dönemde olduğu gibi sermaye birikiminin dönüşüm alanı olarak tanımlanamıyor. Kentin kendisi birikim odağı haline geliyor ve tarım kesimindeki değişikliklerden daha az etkilenmeye başlıyor. İlk dönemde izlenen serbest dış ticaret politikası, dış açıklarda sorunlara neden oluyor. Çözüm amacıyla, devlet tekrar sanayi yatırımlarına başlıyor ve ithal ikameci politikalar ağırlık kazanıyor.

İlk yıllarda iç ticaret hadleri tarım lehine olmasına ve sanayide büyük bir değişim yaşanmamasına rağmen kent nüfusunda artış devam ediyor. Bunun temel nedenini, 1955 – 56 yıllarında başlatılan imar hareketleri ve kamu kesimi altyapı yatırımları oluşturuyor. Artan nüfus baskısı, konut ve arsa talebinin yüksek boyutlara varmasına neden oluyor. Bu, kentler için yeni kanallar gelişmesi anlamını taşıyor. Artık, kentsel rantlar üretim sektörleri ile birikimin

yönlmesi açısından rakip durumuna geliyor. Kentler, sermaye birikiminin oluştuğu ve aynı zamanda üretken sermaye döngüsünün kırıldığı alanlar olarak karşımıza çıkıyor. Konut ve özellikle arsa spekülasyonu sermaye birikim döngüsünü yavaşlatıyor. Göçmenler ise bu yavaşlamayı durduruyor. Kentin yapılanması küçük sermayeye ve ucuz emek üreten göç insanlarına bırakılıyor. Kentte sanayinin yarattığı artı değere büyük sermaye, kentin yapılaşmasından doğan değere ise toprak sahipleri ve yap-satçılar el koyuyor. Böylelikle kentleşme göçmen grupları aracılığıyla ucuzluyor. Kent içi hizmetler küçük girişimcilerin elinde bulunuyor. Zanaatkârlar, işportacılar, dolmuşçular, küçük tüccarlar kent yaşamının gerektirdiği hizmetleri üretiyor. Deneyimsiz, işsiz ve mülksüz göçmenler emeğin yeniden üretimini, dolayısıyla ücretleri ucuzlatarak, büyük sermayenin denetlediği artı değeri çoğaltıyor. Kısacası bu dönemde kentlerin fiziksel formları küçük sermayenin faaliyet ölçeğine göre belirleniyor (Tekeli, 1988). Kentsel arsa ve konut üretimi bu grubun elinde kalıyor ve büyük sermayenin birikim döngüsü ile bir çatışma yaşanmıyor.

Sermayenin Yeniden Yapılanma Sürecinde Kent Mekânı

1970'li yılların başına geldiğimizde kapitalizmin büyük krizi ile şekillenen süreçlerin her alana damgasını vurduğu görülmeye başlanıyor. Harvey, sermayenin üretim süreçlerinde artan oranda değer yitirmesi sürecini sermayenin birinci döngüsü olarak kavramsallaştırıyor. Kriz; kâr oranlarının düşüş eğilimi, eksik tüketim, devlet harcamalarında genişleme gibi tekil sorunların yanında, bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin tanımladığı iktisadi, politik, ideolojik ve kültürel süreçlerin tümünde açığa çıkan, süregelen toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmemesine dayanıyor (Ercan, 1996). Üretken sermaye içine girdiği değersizleşme sürecine karşı yeni birikim arayışlarına giriyor ve bulduğu yanıt esnek birikim tarzı oluyor. Bu, bir önceki dönemin yapısal kısıtlarına karşı iş sürecinin, emek piyasasının, üretim ve tüketim kalıplarının esnetilmesi anlamına geliyor. Esnek birikim tarzı sermayeyi ulus-devletin sınırlarından çıkarmayı ve dünya üzerinde dolanımını sağlamayı hedefliyor. Bu sermayenin uluslararasılaşması ve üzerinde hareket edeceği mekânlar bulması ya da üretmesi anlamına geliyor. Dünya kapitalizmi, uluslararası ölçekte mekânsal yeni işbölümüne gidiyor, sermaye birikimi dünya ölçeğinde gerçekleşiyor ve örgütleniyor. Esnek birikim sürecinin mekânsal boyutta açığa çıkması "dünya kentleri" kavramı ile anlatılıyor. Bu anlamda "dünya kentleri" bütünsel kapitalist ilişkilerin, güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak iktisadi, politik, ideolojik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olarak karşımıza çıkıyor (Ercan, 1996). Sermaye ve pazarın dünya ölçeğinde artan belirleyiciliği ve "dünya kentleri" yaklaşımı kentsel formların etkilenmesine yol açıyor. Değersizleşme sürecinden kaçan sermaye için kentsel topraklar önemli bir yatırım aracına dönüşüyor³¹. Sermaye

³¹ David Harvey, sermayenin birikim süreci olarak kentsel toprak ve konut alanına yönelmesini sermayenin ikinci döngüsü olarak tanımlar

ye üretime yatırım yerine yeni teknolojilere, kentsel topraklara ve yeni konut inşasına yöneliyor, özellikle lüks konut inşası önem kazanıyor. Kentsel yeniden yapılanma da diyebileceğimiz bu süreç kentsel alanların spekülâtif olarak aşırı değerlendirilmesine ve mekânsal yapı kullanımının farklılaşmasına neden oluyor. Böylesi bir yapıda finansal ilişkiler ön plana çıkıyor. Bunun nedeni de, bu ilişkilerin, üretim sürecinde varolan denetleme ve belirleyicilik ilişkisine göre çok daha etkin bir hiyerarşik sürece sahip olması ile açıklanıyor. Hiyerarşiyi belirleyen güç ilişkilerinin yoğunlaştığı mekânlar dünya ölçeğinde belirli kentlerde yoğunlaşıyor (Ercan, 1996).

Sermayenin akışkanlığı, ister bölge veya ulus isterse de kent düzeyinde olsun, "yerlemlerin" sosyo-ekonomik kaderini belirlemede ana faktör haline geliyor (Aksoy, 1996). 1980'li yıllarla birlikte, Türkiye, ihracata yönelik liberal büyüme politikalarını benimsiyor, bu süreçle birlikte İstanbul kentinin iktisadi tabanı imalat faaliyetlerinden finans ve tüketici hizmetlerine kaymaya ve İstanbul "küresel" dinamiklere açılmaya başlıyor. İstanbul'un henüz gelişmekte olan ekonomisi "küresel" ekonomik baskılara maruz kalıyor ve değişimin hızı ve doğası bakımından dengesiz gelişme çarpıcı hale geliyor.

İstanbul'da Mekân ve Konutun Yeniden Üretimi

1980'li yıllarla birlikte sanayisizleşme süreci hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hızla ilerliyor. İstanbul'da sanayisizleşme süreci ise arsa fiyatlarının hızla artması, İstanbul çevresindeki daha fakir bölgelere verilen teşviklerle fabrikaların bu alanlara taşınması, sanayiye yapılan yatırım miktarlarının azalması ve yatırımın ticarete konu olmayan sektörlerle kayması ile hızlanıyor. Devlet, bu dönemde kentsel taşınmazlara yatırım yaparak, inşaat sektörüne ve yerel yönetime kaynak aktarımında bulunuyor ve büyük sermaye de kentin yapılanmasından pay alma çabasının içine giriyor.

1980'lerde, İstanbul'daki yeni mekânsal gelişmeler "küreselleşme"nin etkisini -kentin dönüşümünü biçimlendiren ulusaşırı sermaye, mal, insan, bilgi ve simge akışlarının yoğunlaşmasını- yansıtıyor (Keyder, 1999). Bu yılların enflasyonist ortamında gayrimenkul, siyasi yolsuzluğun, kapitalist gelişmenin ve uluslararası finansın iç içe geçtiği İstanbul'da en yüksek kâr getiren sektör konumuna geliyor. Büyük holdingler bu süreçle birlikte yüksek kârlılıktaki taahhüt sektörüne girmeye başlıyor. 1980 sonrası dönemdeki "inşaatçılar" önceki dönemdeki küçük ölçekli rekabetçi müteahhit piyasasına kıyasla bütünüyle farklı bir ölçeğe sahip bulunuyor (Keyder, 1999). Uluslararası bankaların, otel zincirlerinin, "uluslararasılaşan" ekonomiye uygun ofis binalarının, alışveriş merkezlerinin ve danışmanlık firmalarının çevrelediği İstanbul kentinin ekonomisinin temeli üretimden hizmetlere ve daha da önemlisi spekülâtif, yüksek rant getirici alanlara kayıyor. Tüm bunlar sermaye birikim alanı olarak kentsel rantlara işaret ediyor. Böylesi bir ortamda, kentsel arsa ve konut üretimi temel mesele olarak karşımıza çıkıyor. Bu temel mesele, yalnızca gecekondu alanlarında değil, toplu konut, sanayi, turizm, havaalanı yer seçi-

mi gibi kentsel işlevlerin yerleşmesinde de belirleyici hale geliyor. Böylelikle kent topraklarının ve Hazine arazilerinin önemi artmaya başlıyor. Kentsel arsa ve konut üretimi sorunu kent hukuku dışında arsa ve konut üretimini sermaye sahipleri için oldukça kârlı bir duruma getiriyor. Günümüz kentsel meseleleri de işte buradan okunmayı ve kentsel rantların içeriğine biraz daha yakından bakmayı gerektiriyor.

İstanbul'da Kentsel Rant Savaşları

Değersizleşme sürecinden kaçan sermaye için kentsel toprakların önemli bir yatırım aracına dönüşmesi ve bununla birlikte kentsel alanların spekulatif olarak aşırı değerlenmesi İstanbul kentinin makroformunda ilginç gelişmelere neden oluyor. Eskiden tümüyle gecekondulu alanları olan kent çeperlerinde bir çatışma yaşanmaya başlıyor. Kent içinde sıkışan ve diğer kentsel sınıflarla, gruplarla aralarında giderek artan toplumsal mesafenin "olumsuzluklarından" kurtulmak isteyen üst gelir grupları "villa gettoları" kurmaya, kredi olanakları açılan orta sınıflar ise kooperatif örgütleri içinde çeperden pay isteme abalalarına giriyor (şenyapılı, 1998). Bunun sonucunda, göçmenler, üst ve orta gelir grupları hak paylaşımı savaşında karşı karşıya gelmeye başlıyor.

Savaşın bir başka boyutu daha bulunuyor. Birikimini kentsel rantlara yönlendiren büyük sermaye kentsel arsa sağlamak ve bu arsaların üzerine villa, yalı, lüks konut, iş ve alışveriş merkezi, otel yaparak, spekulatif kârlar sağlamak, arsa ve bina rantı elde etmek dürtüsüyle savaşa müdahil oluyor. Hatta atışmanın boyutunu Boğaziçi'ne, ormanlık alanlara ve temiz kalmış su havzası bölgelerine taşıyor. Önceleri, sermayenin maliyetlerini ucuzlatan ve kamu arazilerini işgal etmelerine örtük bir biçimde destek verilen göçmenler ve bannaklarının yer aldığı araziler çatışmanın ortasında kalıyor. Büyük sermaye, eski fabrika arsalarına gökdelenler dikerken ilk kuşak göçmenlerin mülkiyetinde kalmış arazilere yöneliyor (Sönmez, 1996). Bununla birlikte, Boğaziçi'ndeki ve orman alanlarındaki kamu arazilerini göçmenlerle paylaşmak istemiyor. Büyük şirketler "yasadışı" gecekondulu arazisi sahiplerinin elindeki "tapu tahsis belgeleri"ni satın alarak mülklerini pekiştirme yoluna giriyor. Daha az değerli araziler ise orta sınıf kooperatiflerine satılıyor.

Kentin metropoliten büyüme sürecinde ortaya çıkan arsa talebi çeşitliliği karşısında belli çıkar gruplarının yönlendirdiği arsa sürümü mekanizmaları oluşuyor. Plansız ve ruhsatsız imar faaliyetleri; barınma ve meşrulaşma mücadelesi veren, yoksul ve çaresiz göçmenleri değil, varıl ve olanakları geniş olan kesimlerin olağan iş ve yatırım alanına dönüşüyor (Ekinci, 1998). Bugün birçok büyük şirketin hem kendi hizmet binaları hem de lüks konut piyasasına sundukları proje ve uygulamaları kaçak ya da imar hukukuna ve planlama ilkelere aykırı imar kararları ve izinleriyle gerçekleşiyor. Yasal ve yasadışı arsa ve emlak pazarlarında rant paylaşımının, ifte standartlar ile "yasa-yasal" kavramları içeriği ve etiği ile ters orantılı ortamda gerçekleşmesi, kentsel sınıflar, gruplar arasındaki eşitsizliği ve gerginliği arttırıyor (şenyapılı, 1998).

Kentsel Mekânda Ayrımcılık

"Okullarımızdan çok camilerimiz ve kahvehanelerimiz vardır birkaç metre arayla... Mahallemizin çoğunluğu çocuklardır. Genelde fabrika ve benzeri işyerlerinde çalışılır, alınan ücretler karın dahi doyurmazken, her yıl doğuran kadınların sayısı oldukça fazladır. Doğumlardan birkaç yıl sonra, dengesiz beslenme nedeniyle, uçuk benizli, şiş karınlı, çelimsiz eğri bacaklı çocuklar, sahipsizce salınır durur sokaklarda. Oyuncaksızlık, meyvesizlik bazen de ekmeksizliğin verdiği yokluk duygusuyla ne bulurlarsa toplarlar yerden. İlk öğrendikleri yokluktur. Ardından dayak ve korku."

Nalan TÜRKEİ (1996)

İstanbul'daki yeni mekânsal gelişmeler sermayenin değersizleşme sürecinden kaçarken izlediği yolu yansıtırken bu yolun beraberinde getirdiği dinamikler kent içinde toplumsal sınıfların ayrışması sürecini daha da belirgin kılmaya başlıyor. Bir yandan süreç ile ortaya çıkan yeni ilişkilere eklenenebilen sınıflar hızla "yükselip" yeni bir yaşam tarzı ve dünya görüşünün temsilcisi olurken, bu ilişkilerin dışında kalan, yeni toplumsal ilişkilene biçimlerinin sunduğu olanaklardan yararlanamayan sınıflar da toplumda ortaya çıkan yeni eşitsizlik kaynaklarının kendileri açısından yarattığı belirsizliklere karşı bir dizi strateji geliştirmek durumunda kalıyor.

Bir yanda göçmenlerin, üst ve orta sınıfların kentsel mekânda hak paylaşımı savaşı, öte yanda "küreselleşme" dinamikleri ile belirginleşen, toplumsal sınıfların yeni ilişkilere eklenene çabaları, kent içindeki ayrışmalara zemin oluşturuyor. Bu ayrışmalar, İstanbul'un mekânsal matrisini, emek kullanım biçimlerini, kültürel konumlarını ve kentsel arazi kullanımını önemli ölçüde etkiliyor (Işık, 1996 - Akt.: Ercan, 1996). İşte bu noktada, 1980 sonrası dönemde, İstanbul kentinin en belirgin özelliklerinden biri konut alanlarında görülen ayrışma oluyor. Bu, toplumsal ayrışmayı destekleyen, kimi durumlarda onun önüne geçen bir hal alıyor. Giderek birbirinden kopan ve gettolaşma eğilimi gösteren farklı bölgeleriyle bugünün İstanbul'u Murat Belge'nin deyimiyle "yanyana yabancılar" kenti görünümünü alıyor. Kent, yapısal dönüşümün etkisiyle kozmopolitliğini yitirmeye başlıyor. Kentte zenginin mekânsal olarak kendini tecrit edişiyle özdeşleşen gösterişi lüks tüketimi yeni düzenin en görünür ve en tartışmalı veçhesini oluşturuyor. Daha on yıl önce boş arazi ya da gecekondu bölgesi olarak görülen yerlere "steril" komplekslerin sızışı çok hızlı gerçekleşiyor (Keyder, 1999). 90'lı yıllar, geleneksel İstanbul kültüründeki "mutena semt" (Şişli, Beşiktaş, Kadıköy gibi) kavramının değişmesine tanık oluyor. Artık zenginler "çok zengin" oluyor ve "mutena semtleri" bırakıp civarlardaki korunaklı sitelere yerleşiyor. Kentin alt sınıflarıyla, göçmenlerle hiçbir şekilde karşılaşmamak isteyenler ise Bahçeşehir, Kemer Country, Alkent 2000, Beykoz Konakları gibi iyice şehrin dışında ve "elit" insanların oturduğu "steril cennetler"de

yaşamaya başlıyor. Aslında bu yerleşimler, belirli bir mekâna ve tarihi birliğe bağlı olmayan sentetik, farklı kimliklerin birbirlerine sırtlarını döndükleri yaşam biçimlerinin görüntüsünü oluşturuyor. Mekânsal ayrışmanın yoğunlaşması ile kentsel dokunun artan ölçüde kırılganlaşması, alt sınıfların, düşük gelirli kesimlerin kentin sınırlı bir alanında yoğunlaşmasına neden olurken kentin "cennetinde" yaşayanları sahip oldukları lüks yaşam biçimini korumak için güvenlik harcamalarını artırmaya yöneltiyor (Ercan, 1996).

Kentlerde konut alanlarının ve dolayısıyla toplumsal sınıfların kentsel mekândaki ilişkilenebilirliklerinin ayrışması, bu sınıfları sadece mekânsal olarak birbirinden ayırmakla kalmıyor, aralarındaki farkları ve eşitsizlikleri bir yandan gizliyor, bir yandan da pekiştiriyor. Farklılık sistemleri mekân üzerinde oluşuyor ve varlığını sürdürüyor (Işık, 1994). O halde, toplumsal sınıfları, grupları homojen adacıklara bölen ve onların arasındaki etkileşimi yok eden, Caldeira'nın deyimiyle yeni bir kamusal alan türünün temelini oluşturan mekânsal ayrışma yaşamlarımızın niteliğini bozuyor. Çünkü bu ortak yaşama bilincinin ve renkliliğinin, çeşitliliğin, komşuluğun yok sayıldığı bir yaşama biçimi öngörüyor.

Kentsel yaşamın artan maliyeti karşısında yaşam niteliğinin düşmesi, kentin büyük bir kesiminin ayakta kalma mücadelesinin artması, kentsel nüfusun bir kısmının sınırlı alanlarda yaşamlarını sürdürmeleri, mekânsal ayrışma ile sınıfların izole edilemsi, kent zenginlerinin steril mekânlarda yaşamaya başlaması ve göçmenlerin böylesi bir ortamda yasadışı yaşamaya mahkum edilmesi; kentsel sınıfların yaşamlarını geçirdikleri mekânlardan gerilimin artmasına neden oluyor. Göçmenin fiziksel olanın yanı sıra iktisadi ve toplumsal mekânın da marjinde kalması, kentsel toplumsal yaşamdaki gerilimlerin nüvesini oluşturuyor.

İstanbul Göçmenlerinin Sınırdaki Yaşama Tecrübesi

İçinde yaşadığımız ama içine girdiği mecradan korkuya kapıldığımız kentler, şimdilerde, soluk alacağımız alanları daraltan, komşuluğu, biraradalığı silen, çeşitlilik ve özgürlüğün varolduğu kamusal alanlara kendini kapayan, insanca yaşama ve barınma hakkını savunmanın uzağında duran bir veçheye bürünüyor. İstanbul kenti de geçirdiği dönüşümler ve bu dönüşümlerin getirdiği mekânsal düzenlemeler ile bundan nasibini alıyor. Bu görüntüyü en içinden yaşayanlar ise daha iyi bir yaşam umuduyla emeklerini, biriktirdiklerini, topraklarını, anılarını bırakıp büyük kentin kenarlarına yerleşen milyonlarca göçmen belki de. Kent hukuku dışında ve eksik sosyal altyapılar nedeniyle büyük oranda kamusal örgütlenmenin dışında hareket etmek zorunda kalan göçmen, mekânın her boyutunda kısıtlı, dar alanda yaşamak durumunda kalıyor. Yerlerinden, yurtlarından ayrılarak büyük kente gelen bu insanlar geldikleri yerlerde yeni bir yaşamı kurma o yaşama tutunma çabası içerisinde, bir anlamda sınırdaki yaşamın üstesinden gelmeye çalışıyor ve sözünü

ettiğimiz fiziksel mekânın sınırına yerleşmenin yanı sıra iktisadi ve toplumsal mekânda da aynı sıkıntılarla baş etmek durumuyla karşı karşıya kalıyor³².

1940'lı yıllarda, Türkiye'de büyük kentlere göç yolculuğunun başlamasıyla kentliler yabancılarla tanışıyor, gecekondulu mahallelerini insana dehşet ve tiksinti veren bölgeler olarak görüyor ve gecekondulu göçmeni sosyo-kültürel tepki olarak toplumsal ilişki ağları içinde kabul etmiyor. Bu reddediş aradan geçen yıllarda bir kabule dönüşmüyor, hatta daha önce kendilerine bulaştırmamayı becerdikleri göçmenlerin politik ve kültürel alanda hakimiyet kurmaya başlamasıyla göçmene ilişkin söylem değişiyor. Yağma, talan gibi sözcükler göçmenler ile birlikte anılıyor, kentteki köylüler kültürel yozlaşmanın mimarı ve mevcut siyasal sistemin tehdit unsurları olarak görülüyor. Göçmenin mülkiyet düşkünü ve aslında varlıklı olduğu biçimindeki ifade, dışlanma olgusunun toplumsal temelini oluşturuyor.

Bir de göçmenlerin, Türkiye'nin iktisadi gelişme yolculuğu içindeki konumundan söz etmek gerekiyor. Elli yıllık gecekondulu tarihi içinde, kentliler tarafından işgücü bağlamında kabul edilen göçmenler, kentin, iktisadi süreçlerin baskısı altına girmesiyle, emek piyasasında talep sınırlılığı nedeniyle, esnek çalışma biçimlerine yöneliyor. Bunun anlamı istikrarsız istihdam zemininde kayıt-dışı çalışmanın belirleyici olduğu küçük ve orta ölçekli imalat ve hizmet faaliyetlerinde çalışmak oluyor." İktisadi olarak faal olmayan nüfus", yani kadınlar ve çocuklar giderek daha çok kayıt-dışı alanda yer almaya başlıyor³³. Seyyar satıcılık, konfeksiyon atölyeleri, oto sanayi siteleri göçmenlerin ayakta kalma mücadelesi sürecinde, zenginlikle yoksulluğun, israfı açlığın birarada yaşandığı büyük kentlerde tutunma çabasının bir ifadesi oluyor.

Göçmenlerin kent yaşamının tüm alanlarındaki; fiziksel, iktisadi, toplumsal ve kültürel mekândaki tüm yaratımlarının "İstanbulcular"ın "modern"le özdeşleştirdikleri şeylerle "uyumsuzluğu" giderek derinleşiyor (Keyder, 1999). Bu derinleşme meselesi ise aslında bir algılama ve anlama biçimine denk düşüyor. Tüm bu sınırdaki kalma tecrübelerinin ötesinde, aslında atlanılmaması gereken önemli bir nokta daha bulunuyor. Bu, büyük kentte yaşamının başlangıç ve tanımlayıcı ögesi olan konut deneyiminde göçmenlerin yasallık-yasadışılık tartışmasında devletle karşı karşıya kalmış olması gerçeğinde yattığını buluyor. Kültürel tecrit olmuşluğun ve İstanbul yerlilerinin öfkesinin yanına yasaların dışında yaşama konumu da ekleniyor (Keyder, 1999). İşte bu noktada, Türkiye'deki popülist konut politikasına ilişkin gelişmelerin, yaklaşımların büyüteç altına alınması ve ülke ekonomi politiği içinden yeniden okunması gerekiyor³⁴.

³² Göçmenin sınırdaki yaşama tecrübesini anlatırken farklı bölümlerde değinilen meseleler kısaca tekrar toparlanarak metne aktarılmıştır.

³³ İstanbul'da emek piyasasına ilişkin daha detaylı bilgi için Bkz. (Aksoy, 1996)

³⁴ Popülist konut politikasına ilişkin gelişmeler Çağlar Keyder'in "Konut Piyasası: İnformelden Küresele" başlıklı makalesinden derlenerek aktarılmıştır.

1950'lerin öncelerine bakıldığında, kentin meskûn bölgelerini çevreleyen devlet arazisini ele geçirmeye yönelik bir baskı görülmüyor. İstanbul'da 1950 başlarında yaşanan nüfus patlamasıyla, yasalara aykırı işgal edilerek yapılan derme çatma gecekonduyla doldurulan ilk yerler, kentin içinde oturulan kesimindeki boş mekânlar oluyor. Fakat bu kent içi toprağın potansiyel arzı dev göçmen dalgasının ihtiyaçlarını tatmin etmekten çok uzak gözüküyor. Böyle olunca, doğal genişleme mekânı yerleşim bölgesinin hemen çevresinde yer alan kamuya ait, bir başka deyişle, fiili anlamda sahibi olmayan topraklar oluyor. Böylelikle yerleşim örüntüsü dünyadaki en dağınık ve düşük yoğunluklu ikâmet yapılanmalarından birini doğuruyor. Bu gelişmeyi sağlayan başlıca etmen devletin bir kapitalist mülkiyet ilişkileri rejimi kurma konusundaki aczi ve isteksizliği oluyor. Kamu otoritesi ataletle boyun eğerek ve aktif bir politika benimsemeyerek kentin kaotik gelişmesine ve yasal - yasadışı şeklinde bir bölünmenin ortaya çıkmasına katkıda bulunuyor. Sonuçta benimsenen politika popülist klientelizme denk düşüyor ve bu da kentsel sınıfları, böylesi bir ortamda, kamu arazisini potansiyel özel mülk olarak değerlendirmeye götürüyor. Yasal - yasadışı bölünmesi İstanbul kentinin yeni görüntüsünü oluşturuyor. Fakat bu yasadışılık göçmenleri devletle karşı karşıya getiriyor. Gecekondu sakinleri toprağı edindikleri ve uzatmalı inşaat sürecini başlattıkları andan itibaren yasadışı tanımıyla ifade ediliyor. Devletin temsil ettiği ve gayrimenkulle ilgili yasa ve yönetmeliklerde somut yansımaları bulan hukuki düzen ve devlet politikasından kaynaklanan yasallaşma sürecindeki engeller göçmenleri çatışmacı bir ideolojiye doğru evriltiyor ve göçmen devletle de karşı karşıya geliyor. Fakat bu süreçte yasadışı inşaatlara karşı resmi girişimde bulunulmasının pek de örneğı bulunmuyor. Oysa 1980'li yıllarla birlikte, İstanbul'daki mekânsal gelişmeler dönüşen iktisadi sürecin etkisi altına giriyor ve bu süreci ("küreselleşme") oluşturan akışların tam olarak gerçekleşmesi bu alanda bir piyasa oluşumunu gerekli kılıyor. Mekân yaratımı alanında bu koşul, arazilerin yasal gelişmeye müsait hale getirilmesine tercüme ediliyor ve bu gelişme de konut alanında kapitalist işletmelerin etkisinin artmasına ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde inşaat firmalarının ortaya çıkmasına olanak tanıyor. Arazi temini toprak kullanımına ilişkin kimi yasaların gevşetilmesiyle kolaylaştırılıyor. 1980'lerin enflasyonist ortamında artık gayrimenkul, siyasi yolsuzluğun, kapitalist gelişmenin ve uluslararası finansın iç içe geçtiğı İstanbul'da en yüksek kâr getiren sektör durumuna geliyor. Kapitalizmin bugünkü işleyiş biçiminde, konut piyasasının ve buradan elde edilen rantların sermayenin kendini değerlemesinin dinamosu haline gelmesi göçmenlerin konut alanlarındaki yasadışılık durumunu başka bir görüntüyle karşımıza çıkarıyor ve resmi yıkımların, yerinden edilmelerin senaryoları hazırlanarak göçmenler yıkım gibi oldukça sarsıcı bir deneyim ile tanışıyor.

İstanbul'a Atılan "Neşterler"

İstanbul'da son bir yıldır, özellikle de son altı aydır yaşanan yıkımlar, istimlakler, yerel yöneticilerin dilinden düşmeyen "Kentsel Dönüşüm Projeleri", "Sosyal Rehabilitasyon" çalışmaları, kentlere vurulması düşünülen "neşter" ister istemez bellek meselesine geri dönmemizi şart koşuyor. Karanfilköy mahallesinin hikâyesinin, sermayenin yeniden yapılanma sürecinde, dünya kapitalizmine eklemlenme çabalarının içerisinde giren İstanbul kentinin geçirdiği dönüşümlerin, bu dönüşümlerin kenti biçimlendirmesinin, güç ve iktidarın merkez - çevre ilişkisini yeniden kurgulamalarının ve konut alanlarında yansımaları bulan ayrımcılığın, kentsel eşitsizliklerin bir izdüşümü olarak düşünülmesi gerekiyor. İşte tam da bu noktada, yıkımı, rehabilite edilmesi düşünülen mekânların İstanbul kentinin neresinde durduğu, hangi süreçlerin ve dinamiklerin etkisinde kaldığı, neden dönüşüme uğratıldıkları, buralarda kimlerin ve nasıl yaşadıkları gibi soruları ardı ardına sıralamamız şart oluyor. 19 Ağustos 2004 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın çeşitli ilçelerdeki belediye başkanlarıyla yaptığı toplantıda alınan koordinasyon kararlarında yer alan "problem teşkil eden yerleşim birimlerindeki yanlış yapıların kaldırılması" maddesindeki "problem" ve "yanlış yapı" ile neyin, nerelerin kast edildiği aklımızı kurcalıyor. Plansız ve ruhsatsız imar faaliyetlerinin varsıl ve olanakları geniş olan kesimlerin olağan iş ve yatırım alanına dönüştüğü bir süreçte tüm bu olanları okumak güçleşiyor. Pendik, Alibeyköy, Feriköy yıkım ve istimlakleri, Küçükarmutlu, Baltalıman, Reşitpaşa mahallelerini içine alan Teknokent Projesi, Küçükçekmece ve Bahçelievler'de başlayan pilot kentsel dönüşüm çalışmaları, Büyükşehir Belediye Başkanı'nın sürekli yinelediği "İstanbul en büyük şantiye olacak", "İstanbul'un tamamında kentsel dönüşüm yapacağız", "Kentlere neşter vuracağız" cümleleri³⁵ sermaye birikiminin kentsel arazi ve konut üretimine dayandığı bir süreçte yeni sorular sormamızı gerekli kılıyor. Kentsel mekândaki her yıkım, her istimlâk kararı, her yeni proje bir diğerini açıklamasa da, gerekçeleri, haklılık derecesi ve sonuçları farklılaşsa da şunun altını tekrar çizmek gerekiyor: Her şeyin mekânda bir yeri olduğuna ve toplumsal hayatımıza dair her şey orada yazılı olduğuna göre kentsel gerçekliğe her biri kendi gerçeğini barındıran gerçeklik parçacıkları (ya da gerçekçik) ile bakmamak gerekiyor. Bütünü algılamaya, anlamaya çalışırken geçmişte yaşananı, bunun gerekçelerini, algılanış biçimlerini, sonuçlarını hep akılda tutmak gerekiyor.

Sonuç

Karanfilköy meselesi, kapitalizmin bizlere dayattığı zamana ve mekâna ilişkin kavrayışların sorgulanmasını gündeme getirerek kentsel yaşama dair önemli sorular sormayı, kentsel yaşamda olması ve yapılması gerekenleri

³⁵ Sözü edilen yıkım ve istimlâk kararları, Kadir Topbaş'ın demeçleri *Cumhuriyet*, *Radikal*, *Zaman*, *Milliyet* gazetelerinde yer alan haberlerden derlenmiştir.

tartışmaya açmayı gerektiriyor. İşte burada, sermaye birikim süreçlerinin izlerini taşıyan kentlerde ortaya çıkan sorunlar nasıl çözümlenebilir? Kentte nasıl yan yana yaşanır ve farklı kimlikler nasıl birarada tutulur? Kent yaşamı farklılığı dışlamayan bir sosyal örüntü olmayı nasıl başarır? Farklı sınıflar, gruplar kentin mekânlarını nasıl paylaşır? Kentte demokratik bir yerleşimi tasarlayan yaklaşımlar ve haklar nasıl hayata geçirilir? soruları ardı ardına diziliyor. Barınma meselesinde toplumsal adalet ilkesinin gözetilmesi, kentsel hizmetlere ulaşmada herkesin eşit haklara sahip olması, kent yaşamının komşuluğu, biraradılığı, renkliliği, çeşitliliği barındırması ise adil kentsel kamusal yaşamın gerekleri olarak karşımızda duruyor. Bu noktalardan hareketle çıkar gruplarının yönlendirdiği arsa sürümü mekanizmalarına karşı kamu arazilerinin kullanımına dair yeni yöntemler geliştirilmesi; her insanın güvenli, sağlam, sağlıklı ve mahremiyeti olan konut kullanmasını sağlayan politikaların üretilmesi; konutta seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliğin artırılmasının yollarının aranması, kentsel hizmetlere ulaşmada adil bir kentsel hukuk sisteminin ortaya konması ve kentsel toplulukların sahiplenici sorumluluğunun olduğu, adil bir karar sürecinin ürünü olan, demokratik iyileştirme ve yeniden yerleştirme projelerinin hayata geçirilmesi konuları hayati önem taşıyor.

Kentsel örgütlenmenin yalnızca mekânsal formların basit bir şekilde düzene sokulmasını değil aynı zamanda her alandaki eşitsizliğin giderildiği, barınma ve insanca yaşama hakkının tüm insanlara sağlandığı bir düzenlemeyi içerdiğinin altının çizilmesi gerekiyor.

Kaynakça

- Aksoy, A. (1996) *Küreselleşme ve İstanbul'da İstihdam*, Friedrich Ebert Vakfı: İstanbul
- Aksoy, A. – Aksoy, V. – Akşit, B. – vd. (1996) *Türkiye'de Gecekonduunun 50. Yılı*, Friedrich Ebert Vakfı: İstanbul
- Bermann, M. (1994) *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim
- Boratav, K. (1995) *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, İstanbul: Tarih Vakfı
- Caldeira, T. (1999) "Duvarlar İnşa Etmek", *Birikim*, 123, Temmuz: 87 - 96
- Çulhaoğlu, M. (1996) "Varoşlar ve Kent Yoksulluğu: Sınıf Mücadelesinde Mekân ve Bütünlük Sorunları", *Sosyalist Politika*, 10, Eylül: 83 - 119
- Ekinci, O. (1994) "Boğaziçi Yasası", *İstanbul Ansiklopedisi*, 2/14: 191 - 198
- Ekinci, O. (1998) "Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 191 - 198
- Eraydın, A. (1988) "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", *Defter*, 5, Eylül: 133 -153
- Ercan, F. (1996) "Dünya Kentleri ve İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71, Kış: 61 - 96
- Erder, S. (1997) *Kentsel Gerilim*, Ankara: um:ag
- Erman, T. (1998) "Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 317 - 324
- Gül, B. (1998) "Kent, Rant, Sanat ve Saha Çalışması Olarak Karanfildöy", *Asosyoloji*, 2: 22 - 26

- Harvey, D. (1997) *Postmodernliğin Durumu*, İstanbul: Metis
- Işık, O. (1994) "Değişen Toplum / Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", *Toplum ve Bilim*, 64/65, Güz - Kış: 7 - 38
- Işık, O. (1999) "1980'lerden 2000'lere Türkiye'de Kentsel Gelişme: Yeni Dengeler Yeni Sorunlar", Sivil Toplum İçin "Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı: 279 - 292
- Kadare, İ. (1996) "Göç: Normal Bir Travma", *Birikim*, 86/97, Haziran - Temmuz: 152
- Keyder, Ç. (1999) "Konut Piyasası: Informelden Küresele", *Değer*, 35, Kış: 73-93
- Özbek, M. (1997) "Karanfilköy", *İstanbul Dergisi*, 23, Güz: 106 - 109
- Sönmez, M. (1996) *İstanbul'un İki Yüzü*, Ankara: Arkadaş
- Şenyapılı, T. (1998) "Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondu'nun 50. Yılı", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 345 - 354
- Tekeli, İ. (1988) "Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları", *Değer*, 5, Eylül: 130 - 132
- Tekeli, İ. (1994) "Gecekondu Öleme Bölgeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, 3/25: 385
- Tekin, L. (1992) "Gecekondu", *İstanbul Dergisi*, 1, Bahar: 37
- Türkeli, N. (1996) *Varoşta Kadın Olmak*, İstanbul: Gökkuşluğu

Diğer Kaynaklar

Gazete Pazar, 5 Ekim 1997

Radikal Gazetesi, 21 Şubat 1998

Engin Ardıç'ın Interstar Televizyonu'nda yaptığı günlük yorumun metni

5. Uluslararası İstanbul Bienali kitapçıları

Karanfilköy mahallesi sakinlerinden ve AKDER üyelerinden Ekrem Çiçek ile yapılan mülakat

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Kulübü'nün yaptığı anket çalışması sonuçları

DİE 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları

Karanfilköy halkının yıkım sonrasında hazırladığı dilekçeler ve metinler:

Karanfilköy Basın Bülteni

Karanfilköy Kendini Anlatıyor

Karanfilköy halkının hazırladığı dilekçe

Ekler

Ek 1: Karanfilköy halkının yıkım sonrasında hazırladığı dilekçeler ve metinler:

1. Karanfilköy Basın Bülteni
2. Karanfilköy Kendini Anlatıyor
3. Karanfilköy Halkının hazırladığı dilekçe

Ek 2: Medyada Karanfilköy

1. Engin Ardıç'ın Interstar Televizyonu'nda yaptığı günlük yorumun metni
2. *Gazete Pazar* - 5 Ekim 1997
3. *Radikal* Gazetesi - 21 Şubat 1998

Ek 3: 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nde Karanfilköy

Ek 1: Karanfildk y halkının yıkım sonrasında hazırladığı dilek çeler ve metinler:

1.1. Karanfildk y Basın Bülteni

KARANFİLKÖY

BASIN BÜLTENİ

11 Temmuz - 11 Eylül 1996

Karanfildk y Yıkımları Sonrası

Yazılı ve görsel basının  ne çıkardığı, bazılarının çarpıtarak, bazılarının objekt  ölçüler içerisinde Türkiye kamuoyuna sunduğu gecekondü yıkımlarının en acımasız Kananfildk y'de yapılmıştır.

Dünya ve ülkemiz tarihinde eşi görülmemiş bir şekilde katliamları anımsatan yıkımların arkasındaki gerçek neydi?

Gecekondulaşma aslında bir amaç değil, sonuçtur.

Sosyal Devletin asli görevi yurttaşların sağlık, eğitim, can güvenliği, iş bulma, barınma gibi temel insani ihtiyaçlarını gidermektir. Devlet olarak göçü oluşturan nedenler g   n oluştuğu ve geldiği yörelerde giderilmediğinden göçü atmak zorunda kalan insanlar iş ve konut ihtiyaçlarını kendi olanaklarıyla     meye çalışmışlardır. Bu konularda asıl görevini yapmayan devlet, aslında bu sorunların     m ne harcayacağı olanaklarını ve kredileri bazı rant çevrelerine sunmuştur. Dar gelirliilere     elik olması gereken bu krediler herkesin çok iyi bildiği gibi Emlak Bankası aracılığıyla Sarı Konaklar, Bah   ehir gibi l  ks konutlara y   lendirilmiş ve hedefinden saptırılmıştır.

B   n bu nedenlerle bugün ülkemizin büyük kentlerin varoşlarında sayıları milyonları bulan gecekondü gerçeği ile yüzyüze bulunmaktayız.

Artık gecekondü sorununu, polis ve zabıta zoruyla       lenebilecek bir sorun olmaktan çok uzaktır. Sadece İstanbul'un yıllık konut ihtiyacı yaklaşık 100.000 adettir. Buna karşın *B y   ehir Belediyesi'si'nin     bildiği konut sayısı*

ise 2.5 yılda sadece 1.500 konuttur. Diğer özel ve kamu kuruluşlarının ürettiği konutları da eklessek bile bu sayı yıllık olarak yaklaşık 3 bin - 4 bin'i geçmez.

Kaldırılan bir gecekondunun enkaz bedelinin maksimum 300 milyon lira olduğu göz önüne alınırsa maliyetine satıldığı söylenen ve İstanbul'un dışında en az 3 milyarlık Belediye konutlarının gecekonducular tarafından nasıl satın alınacağı merak konusudur.

Mahallemiz Karanfilköy 60 yıllık geçmiş, yasalara, devlete, insana ve çevreye saygısıyla ender görülebilecek insanların yaşadığı şirin ve yeşil bir yerdir.

Mahallemiz kurulduğu günden beri yolunu, kanalizasyonunu, elektriğini, suyunu vb. çalışmalarının tümünü kendi imkanlarıyla devletten ve belediyeden herhangi bir yardım görmeden zamanla oluşturmuştur.

Alt yapısının yanı sıra, okulunu, camisini, parklarını, spor tesislerini ve örneklerini kurarak kendine özgü küçük bir kent görünümünü almıştır. Böylelikle burası tek katlı binalarıyla ağaçlar içinde yeşilin korunduğu yaşanabilir bir alan haline gelmiştir.

Mahallemizin tek suçu, İstanbul'un bütün gecekondu mahalleleri beton yığınlarına dönerken devlete, yasalara ve geçmişteki Levent gibi yaşanabilir alanlara saygılı kalmasıdır.

Kurulduğu zaman İstanbul'un dışında karanfil seralarının yer aldığı bu mahallenin etrafında zamanla büyük siteler ve iş merkezleri olmuştur. Bugün mahallemizin TEM karayolu, Akmerkez, Sarı Konaklar, Maya Sitesi gibi rant yaratan, ama çevreyi yok eden merkezlerin ortasında kalmıştır.

İşte bu nedenlerle, 1994 yerel seçimleri sonrası "Adil Düzen" sloganlarıyla iş başına gelen ve mahallemizden de azımsanmayacak oy toplayan şu andaki *Büyükşehir Belediyesi* mahallemizin yok edilerek bu çevrelere sunma çalışmalarına başlamıştır.

İstanbul'un Beykoz ormanları, su havzaları, Boğaz'ın kıyı şeritleri rantçı çeteler tarafından gasp edilirken ya da Sultanbeyli, Ümraniye vb. gibi bazı yörelerde yaptırılan kaçak yapı ve gecekondulara göz yumulurken Karanfilköy'ün hedef alınması rastgele bir uygulama değildir.

Mahallenin kaldırılmasını ve yapılacak yıkımı meşru göstermek için mahallenin yapılaşmasına geçici bir süre göz yumuldu ve yıkım koşullarının olgunlaşması sağlandı.

Belli bir süre gösterilen mûsamaha sonucu gecekondu tek veya çift katlı daha sağlıklı yapılara dönüşmeye başladı.

Diğer yandan mahallenin tümünü yok sayan projeler *Büyükşehir Belediyesi* tarafından hızla hazırlamaktaydı.

Gerekli koşulların sağlandığı gören *Büyükşehir Belediyesi* basının belli bir kesiminin de desteğini alarak acımasız yıkımlarını yapmaya başladı.

Mahallemizin yıkımlarında dilimize ilk kez Belediye ve Medya tarafından sokulan "Apartkondu" tabiri kullanılmıştır. Bunlara göre apartkondu deyimi çok katlı rant için yapılan binaları içermektedir. Oysa mahallemizde yapılan ve yıkılan tümüne yakın binaların hepsi ihtiyaçtan kaynaklanan bir ya da iki katlı binalardan oluştuğu apaçık bir gerçektir. Bunun dışında kalan yüksek bina sayısı mahallemizde üç tanedir ki onlarda, eskide yapılmıştır.

Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Medya aracılığıyla yapmış olduğu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi mahallemizin tümünden kaldırılması hedeflenmektedir. Eğer söyledikleri gibi hedefleri apartkonduları yıkmak ise tek ve çift katlı yıllarca içerisinde oturan Tapu-Tahsis belgeli binaları yıkımlarını neyle açıklayabilirler?

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gecekondu - Mesken Müdürü'nün odasında sadece ve sadece mahallemize uygulamayı düşündükleri ve *mahallemizdeki evleri ve yeşili yok sayan bir maketin* bulunması tesadüfi değildir. Bu bile mahallemize *Büyükşehir Belediyesi*'nin nasıl baktığını açıkça göstermektedir.

Mahallemize sekiz aydan bu yana cehennem azabı çektiren, insanları diken üzerinde oturtan, yıkım korkusuyla iç içe yaşatan *Büyükşehir Belediyesi*'ne ve çıkar çevrelerinin bu ortak girişimlerine mahalle sakinlerimiz elinden geldiğince sağ duyulu bir şekilde yaklaşmıştır.

Mahalle heyetimiz tarafından 11 Temmuz 1996 tarihinde yapılan 27. evi içeren birinci yıkımdan sonra *14 kez üst düzey İstanbul Büyükşehir Belediyesi* yetkilileriyle görüşülerek çözüm arayışlarına girilmesine rağmen ikinci yıkım engellenememiştir.

Ne var ki bu iyi niyetli girişimler her dafasında katliam derecesine *vardırılan* yıkımlarla yok edilmiştir.

Yıkımlara 3.000 polis, 1.000 zabıta, çok sayıda dozer, kepçe ve panzerlerle mahallenin etrafı çevrilip, giriş çıkışlar yasaklanarak savaş hareketini anımsatır tarzda başlanmıştır. Yıkım sırasında elektrik, su, doğalgaz ve telefonlar kesilerek mahallenin dış dünyayla bağlantısı koparılmıştır.

Ön hazırlığı bu şekilde yapılan yıkım hiç bir tebligata gerek duyulmaksızın insanların eşyalarını taşımalarına bile fırsat verilmeden yapılmıştır.

Tapu-tahsis belgesi olan ve imar aflarından yararlanan bu evlerin ciddi hiç bir tespit yapılmadan yıkılması ve yıkımı haklı gösterecek bir gerekçe olmadan bu yıkımın oluşturulması *İstanbul Büyükşehir Belediyesi*'nin gerçek yüzünü ortaya koymaktadır.

Bu yıkımlar bir kez daha göstermiştir ki, bu ülkeye Yugoslavya, Afganistan, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerimize, ülkemizin en güzel yerlerini verme inceliğini gösteren, arazi mafyası ve işbirlikçilerinin ormanları ve yeşil alanları katl etmelerine göz yumma yumuşaklığını gösterenler, yaşadığımız ve zaten üzerinde *Karanfilköy* yaptığımız mahallemizi bize çok görmektedirler.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan şunu iyi bilsin ki, *Karanfilköy*'ü kaldırmaya ne gücü ne de politik ömrü yetecektir. *Karanfilköy* *Karanfilköylü*lerindir ve olmaya devam edecektir.

Karanfilköy bizimdir, bizim kalacak.

KARANFİLKÖY KENDİNİ ANLATIYOR.

1920'li yıllarda, bugün Karanfilköy diye tanınmadığımız bölgede çilek ve çiçek üretimi yapıldı. Bölgenin adı da yoğun karanfil üretiminden kaldı zaten.

1940'larda Anadolu'nun çeşitli yörelerinden büyük şehirlere göç başladığında bu küçük çiçekçi köy de yerleşim alanı haline dönüştü. Karanfilköy halkı, 1940'lı yıllarda kimselerin yardımını almadan, kendi olanaklarıyla önce okulunu yaptı, 1947 yılında da camiini ibadete açtı. Zamanla cami daha geniş bir alana taşındı. Şu anda altında bulunan işyerlerinde 140 kişinin iş olanağı bulduğu bir kompleks haline dönüşmüş durumda. Mahalle halkı süreç içerisinde yollarını, su ve kanalizasyon şebekesini gerçekleştirdi. Karanfilköy'de telefonlu ve doğalgazlı evler çoğunlukta.

Burası, İstanbul'daki diğer gecekondu bölgelerinden farklı. Çünkü sakinlerinin ortak kültür ve çevre bilinciyle betonlaşmayı engellemeleri, yeşile önem vermeleri, hava kirliliği konusundaki duyarlılıkları Karanfilköy'ü bulunduğu bölgenin "akciğeri" haline dönüştürmüş durumda.

Karanfilköy halkı, İstanbul'a bir örnek sunmak istiyor... Akatlar spor klübünü, Akatlar Kültür ve Dayanışma Derneğini, herkesin yararına açık kütüphanesini, dinsel alanda faaliyet gösteren Cami derneğini, park alanlarını bu nedenle oluşturdu. İnsana, çevreye doğaya saygılı bir kent istiyor çünkü. Bu yüzden Karanfilköy halkı, kendi emekleriyle oluşturduğu mahallesinin "gecekondu"lardan değil, "yeşilkondu"lardan oluştuğunu söylüyor ısrarla.

Ama birileri, Sabancı Center'ların, Ak Merkezlerin, Yapı Kredi Plazaların arasında sıkışmış bölgenin akciğerini "mezbelelelik" diye tanımlıyor.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Temmuz ve Eylül aylarında iki kez 4000 polis, 500 zabıta, panzer, kepçe ve daha bir çok "teçhizat" la savaşa gider gibi Karanfilköy'e saldırdı. "Aparımankondu yıkıım" diyerek meşru bir zemine oturtmaya çalıştığı bu faaliyet aslında vahşi bir "yoketme" eylemi.

1. yıkımda 28, 2. yıkımda 25 tane konduyu yerle bir etti yoketme ekipleri. Üstelik bir süre önce bu binaların yenilenmesine "gözyumacağını" da açıklamıştı. Şimdi Karanfilköy, sanki bir deprem geçirmiş gibi. 17 komşumuz eşyalarıyla komşularına sığındı, sığınamayanlar da çadırlarda yaşıyor ve kış kapıda.

Mahalle halkı, 2. yıkım sonrası kararlılığını ve hukukun üstünlüğüne olan inancını göstermek için yasal yollara başvurdu. Herhangi bir resmi bildirimde bulunulmadan yapılan bu yıkımdan doğan zararlarının telifi edilmesini talep ediyor.

Ve biz bir süredir düşünüyoruz... Neden betonlaşmaya karşı çıkmamanın bedeli ödetiliyor bize? Neden kent toprağı işgalcisi olduk, neden bizimle hiç konuşulmuyor, neden bizi dinleyen yok?

Sonra birden aklımıza geliyor, Büyükşehir Belediye Meclisi 1996'nın Haziran ayında bölgemizdeki 6.50 irtifayı 15.50'ye çıkartıvermişti ve bu hiç de tesadüfî bir karar değildi. Mahallenin geleceğini karartan, gerçek rantçıların iştahını kabartan işte bu karardı.

Ve Karanfilköylü'ler, diğer gecekondü bölgelerindeki gibi çok katlı beton yığınlarını tercih etmeyip, bölgeye nefes aldırın bir akciğer olmanın bedelini ödeyeceklerdi. Center'ların, Plaza'ların, Merkezlerin, Hillside'ların, Konak tanımına küfüreder gibi adına Konak eklenen sıkışık beton cangıllarının arasında ağaçtan, çiçekten, çocuk gülüşlerinden yana olmanın cezasını elbette birileri kesecekti.

Bugün Karanfilköy halkı, bütün yıkım tehditlerine rağmen 1. Dayanışma Şenliğinde kendisini anlatacak size. Bizi dinleyin. Çözüm önerilerimizden, mahallemizin yaratıcılığından, artık neredeyse ninelerimizin masallarına girmek üzere olan mahalle dayanışmasından söz edeceğiz size. Hiç de o kadar çaresiz olmadığımızı, kentin içinde "öteki türlü" bir yaşam da olabileceğini, betonun kader olmadığını, yaratabildiğimiz ve katılabildiğimizi anlatacağız. Katılmaktaki inadımızı anlatacağız. İnsanların gözyaşları üzerine politika yapanları ve insanı yok sayanlara vereceğimiz en büyük cevap kıramayacakları umudumuz ve neşemiz. Onlarıysa tarih elbette yargılayacak.

Karanfilköy Halkı

1.3. Karanfilköy Halkının hazırladığı dilekçe

Sayın.....

Biz Karanfilköylüler sorunlarımızı sizlere aktarmakta büyük güçlükler çekmeye başladık.Çünkü bizler,kamuoyuna basın ve yayın kuruluşlarına, devlet arazilerini işgal eden rant peşinde koşan bir kısım işgalci gibi gösterildik.

Bu gerçektışı tanıtılmanın bedelini ise 40-50 yıldır içinde yaşadığımız evlerimizin başımıza yıkılması ile ödüyoruz.Karanfilköylülerin kamuoyuna ve basına kendi gerçeklerini doğrudan aktaracak ne olanakları, ne de siyasi kariyerleri var.Bu nedenle Karanfilköy gerçeğini duymanız ,öğrenmeniz için sizlere mektubumuzu fax çekerek ulaşmaya çalışıyoruz.

Karanfilköy çevresindeki Akadlar,Levent ve Etiler olmadan önce kurulmuş 50 yıllık geçmişi olan , çeşitli kültürlerin bulunduğu ve kaynaştığı bir mahalledir. Karanfilköy halkı kendi olanakları ile 1940 yıllarda okulunu, camisini ve daha sonraki yıllarda yollarını , elektrik, su şebekelerini gerçekleştirmiş, telefonlarını almış ve çocuk parkını yapmıştır.Mahallemiz kurmuş olduğu camii derneği ile dinsel alanda spor kulübü ile spor alanında,kültür ve dayanışma derneği ile kültürel alanda faaliyet gösteren kendine özgü yerleşim alanıdır.mahalle halkının büyük bir özenle koruduğu, Karanfilköy'ün yeşilliği çevremizi saran yüksek ve beton yığını binaların ve hatta bu bölgenin akciğeri konumundadır.

Bizler Kamuoyuna aktarıldığı gibi rant peşinde koşanlar değiliz. Aksine yıllardır yaşadığımız, kendimize özgü bir kültür ve çevre oluşturduğumuz mahallemizden kopmadan şehrin dokusunu ve Karanfilköy'ün yeşilliğini bozmadan burada yaşayan insanlara sağlıklı konutlar sağlayacak olan bir projenin peşindeyiz.

Bizce Devlet'ede ,Belediye'yede düşen yasalarcada konut alanı olan mahallemizde yaşayan insanları yerinden, yuvasından koparıp atmak olmamalı.Sağlıklı bir çevre ve sağlıklı birer konut edinme çabasına destek vermeli, dahası teşvik etmelidir. Zaten yasalarımızda böyle öngörüyor diye biliyoruz. Kaldiki bizler Karanfilköy'ün sağlıklı yapılaşması ile ilgili olarak yerlerimizin bizlere satılması ikibuçuk katı geçmeyen, mahallemizin yeşil dokusunu bozmayan konutlarını oluşturacak bir proje yönündeki teklifimizi Büyükşehir Belediyesi'ne götürdük.Bu teklifle de Devlete yük değil,yardımcı olmaya ve örnek bir çözüm oluşturmaya çalıştık.

Sizlerden dileğimiziz; istanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Karanfilköy'deki insanı yok sayan yıkımlarını engellememiz, insanların kış önü bir yıkım korkusu ve ızdırabı çekmesine izin vermemenizdir.

Biz Karanfilköylüler, yapacağınız her olumlu girişim için şimdiden sizlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

SAYGILARIMIZLA
KARANFİLKÖY HALKI

Engin Arda'nın 12 Eylül 1996 günü saat:20'de Interstar Televizyonunda yaptığı yorum

İyi akşamlar efendim.

Dünkü haber bültenimizi seyredenler İstanbul'da Karanfilköy adı verilen mezbelelikte yaşanan dramı ağızları hayret ve dehşetten bir karşı açık izlemişlerdir.

Haber o kadar çarpıcı, olay o kadar dehşet vericiydi ki sizlerden gelen telefon sağanağı ve kitlenen santral bizi görüntüleri tekrar yayınlamaya yöneltti. Zaten az öncede olayın ve kahramanlarının diğer ayrıntılarını, bugünkü durumlarını izlediniz.

Kadının biri kaçak apartmanı yıkılmasın diye çocuğunu benzin döküp yakmaya kalktı. Uğrunca öz evlat feda edilen apartmanda dairelerin herbirinin 8-10 milyar liraya gittiği de muhabir arkadaşın gerçekten başanlı araştırmasıyla ortaya çıktı, bu arada.

Bu olayın bir kaç açıdan çok büyük önemi var. En hafifinden başlayıp en ağırına doğru gidelim:

1- Solcu geçinen bir takım dangalakların yıllarca "Gariban, aç, perişan, eziliyor, sömürülüyor" diye söz ettikleri Lumpen'lerin, o solcuların çalıştıkları gazeteden 20 yılda alamayacakları parayı bir çırpıda kazandıkları meydana çıktı. "Zavallı, aç, sefil" sandıkları Lumpen, hazine arsasını kapatıp parselleyen ve hangi vilayetten olduğunu herkesin çok iyi bildiği Mafya mensuplarına münasip bir miktar toka ediyor; bu para da köydeki epeğin ve tarlanın satışından ya da kadınların "beşi-biryerde"lerinden geliyor, genellikle. Topu topu beşyüz milyon lira harcayıp (dün söylendi bu bülte) çıkabildiği kadar kat çıkıyor, beşyüz milyona.

Sıvasız, çirkin, çirkinlikten de öte iğrenç birer beton ve tuğla yığını bu rezil apartmanlar, uzaktan bakınca kızıl birer cehennem andırıyor. Çatıları yok, beton kolonların içinden çıkan demirlerin ucu açıkta, çünkü ilk fırsatta bir kaç kat daha çıkılacak. Dairelerin her biri kaç milyara gidiyorsa, bizim akıllı solcuların "aç, sefil" sandıkları lumpenler, bir kaç ay içinde zengin olup köşe dönüyorlar. Bunlara kimin çanak tuttuğu, kimin arka çıktığı, hemşerilik ve solculuk

gayretiyle kimin destek verdiği de herkes tarafından biliniyor: Belediye parasından çöplenen ve gene solcu geçinenler.

2- Artık "Açız, garibanız, bize felek vurmuş bir de sen vurma polis abi" numarasını kimse yutmuyor. Artık öyle dama çıkmaları "Atların aşağı" tehditlerini, şalvarlı köylü karıların grayder önüne serilip yatmalarını falan solcu geçinenler bile savunamıyorlar.

3- Gerek bu lumpenlerin, gerekse onları savunan ahmakların, vergisini veren, namuslu ve kanunî inşaat yapan, ev alan, ev satan herkesi aptal yerine koydukları anlaşıldı.

4- Bilmem kaç milyar lira kazanacağım diye öz evladını öldürmekten çekinmeyen vahşi ve barbar bir yaratık tipi (insan diyemiyorum) bir yaratık tipi. Türkiye'de ortaya çıkıp yavaş yavaş da toplumu ele geçirmeye, çoğunluğu elde etmeye başladı...

O üç yaşındaki zavallı bebeğin geçirdiği bu deneyimle bilince altına yerleşecek tortularla büyüyünce ne olacağı belli: Tabi ki örgüt militanı. Fakat ana geçinen dişi yaratığın davranış ekmeğini, aşını, içini korumak amacıyla değil.

Öz evladının hayatını tehlikeye atmakta amaç köşe dönmek. Kedi bile enciğini ancak onu besleyemeyeceğini anlayınca öldürür. Bunlar evlatlarını, öz evlatlarını para kazanmak için öldürmeye hazır.

5. ve sonuncusu da şu: Toplumda çok tehlikeli hiçimde çoğalan, her türlü ahlak, her türlü insanlık değerini yitirmiş, Allah'ı otomobil ve apartman katı olmuş bu yaratıklarla bu ülkenin nereye gideceği?

Türkiye'de sistem çürüdü, müesseseler çürüdü, devlet çürüdü. Hepsinden kötüsü insanlar çürüdü. Başımıza gelecek büyük helaları çoktan hak ettik galiba.

Gerektiğinde insan bir zavallı kediyi, bir zavallı köpeği kırmamak için kendi hayatını tehlikeye atabilir. Ama Güneydoğu dağlarında ölen ve öldüren Onbaşı Memet kardeşim, hiçbir hayvanat bahçesinde rastlanmayacak bir takım yaratıkları korumak-savunmak için mi savaşıyorsun sen? İlanet olsun eğer bu tür yaratıklar bu ülkeye hakim olacaksa Türkiye batsın o zaman.

Hoşça kalın.

'BARINMA HAKKI DOST YAŞAM HAKKIDIR'

Karanfilköy'den açık davet

İstanbul'un gecekondular yıkım ekipleriyle karşı karşıya kalan mahallelerinden Karanfilköy, İstanbul'da yaşayanları ve kente yeni gelenleri bugün saat 12'den itibaren şenliğe, gece ise İstanbul'da benzer kentsel sorunlar yaşayan mahalle halkları, sivil örgüt ve parti temsilcilerinin katılacağı, mevcut kentsel kamusal yaşam sorunları, kentli hakları ve alternatif kentsel yaşam ve yapılanma sorunu ve projelerin tartışılacağı foruma çağırıyor.

İstanbul'un gecekondular bölgelerinden Karanfilköy'ün adı yoğun olarak geçtiğimiz yıl ortalarında andırıldı. Büyükşehir Belediyesi İstanbul'un en gözde semtlerinden Akatlar'da olan Karanfilköy'deki 500 gecekondudan önce 28'ini, ikinci etapta da 53'ünü yıktı. Ancak diğer gecekondular mahallelerinde olduğu gibi, Karanfilköy'de de yıkım kararı mahalle sakinlerinin birleşmesine neden oldu.

Yükünün üzerinden bir yıl geçtiikten sonra yine gündemde Karanfilköy, ama bu kez oldukça farklı bir biçimde. Karanfilköy'de bugün (5 Ekim Pazar) bir şenlik ve forum var; ayrıca bir ay boyunca Uluslararası İstanbul Bienali'nde sergilenen bir projeye gündemde olacak Karanfilköy, Şenlik ve Bienali'de (Darphane'de) sergilenen Karanfilköy Projesi 'Barınma Hakkı Dost Yaşam Hakkıdır' başlığını taşıyor. Meral Özbe, Şeyma Reisoglu Nalça, Tül Akbal Süalp, Ursula Biemann ve Yase-min Baydar Demir'den oluşan Kültür Grubu tarafından hazırlanmış proje. Kültür Grubu, 1996 yı-

lunda da daha geniş bir kadroyla, 'Kültür: İstanbul'dan Bir Cinsiyet Projesi' adıyla İsviçre'de Shedhalle Kültür Kurumu'nda bir proje sergilemiş.

Proje Karanfilköy özelinden kalkarak, kentsel mekânın bilginin toplumsallaşması, demokratik bir kentsel kamusal yaşamın kurulması, kentsel rantın kamu yararına adilce paylaşılması, kentsel mekân ve yaşamın üretiminde kentsel toplulukların sahiplenici sorumluluğu ve farklı taraflar arasında diyalog gibi ana kavram ve sorunlar etrafında doluyor. Projenin amacı, Karanfilköylülerin ve burada çalışanların bugün (5 Ekim Pazar) gerçekleştirecekleri Karanfilköy Şenliği ve Forum'u'na (şaret etmek. Proje grubu, Darphane'deki sergi salonuna ve İstanbul'un belli başlı mekânlarına yerleştirilecek olan çay ve ilişkilendirme elemanları üretmek. Bienal katılımcıları dahil İstanbul halkını Karanfilköy'e davet ediyor ve kentsel Karanfilköy'deki etkinliklere sanatsal ve kültürel pratikler aracılığıyla tercüme etmeye çalışıyor.

Karanfilköy Şenliği 5 Ekim Pazar günü saat 12'de başlayacak. Şenlikte mahalle sakinlerinin el işi sergileri, yemekleri, sokak tiyatrosu, sokak müziği, filmler, çeşitli sergiler ve etkinlikler var. Saydıklarımızın dışında ayrıca Kültür Grubu'nun etkinlikleri de saat 12'den itibaren izlenebilir.

Aynı günün akşamı saat 20.30-24 arasında açıkavada yapılacak Forum'a ise, Karanfilköy halkı ve İstanbul'da benzer kentsel sorunlar yaşayan mahalle halkları, sivil örgüt ve parti temsilcileri katılacak. Forum'da mevcut kentsel kamusal yaşam sorunları, kentli hakları ve alternatif kentsel yaşam ve yapılanma sorunu ve projelerin tartışılacak.

'ÖTEKİ' KİM?

'Barınma Hakkı Dost Yaşam hakkıdır' projesini geliştiren Kültür Grubu'nun "Kültür kendini Karanfilköy'deki kentsel kamusal yaşama nasıl tercüme ediyor?" sorusuna cevabı ise şöyle:

"Sanat aynı zamanda toplumsal mekânın ve ilişkilerinin ifade edilmesi ise; toplumsal mekân aynı zamanda kendimizi 'öteki'nde bulabildiğimiz, tanıyabildiğimiz alan ise; kamusal alan aynı zamanda ifadelerimizin ortak üretimi ve deneyimlerimizin söyleşi alanı ise; en iyi niyetli temsil bile bir tercüme ilişkisi, bir düzeltme, bir 'uygunlaştırma' fiili ise... Bu proje, karşılaştırmalar, tanışıp tanımalar, tercüme/tercümeleşme söyleşiler, temsilsiz temsiller ve işaret eden sanat, toplumsal mekân ve deneyim üzerine bir deneme sayılabilir. (...)

"Yapmaya çalıştığımız, kentin farklı köşelerini Karanfilköy'e davet eden, söyleşmeyi, tercüme/tercümeleşme diyalogları (temsilsiz temsil hakkını), arabulucusuz tanışmaları (kendini medyanı oluşturma hakkını) ve kente verişim, barınma hakkı, alternatif yaşam projeleri üzerine düşünmeyi ve tartışmayı amaçlarken, kolektif üretim veya alternatif bir kamusal alan oluşturmaya yen bir proje."

Ek 3: 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nde Karanfilköy

XXX5

5th INTERNATIONAL
ISTANBUL
BIENNIAL

5. ULUSLARARASI
İSTANBUL
BIENALİ

ISTANBUL
FOUNDATION
FOR CULTURE
AND ARTS

BIENAL

OCTOBER 5 EKİM - NOVEMBER 9 KASIM 1997

ISTANBUL
FOUNDATION
FOR CULTURE
AND ARTS

ISTANBUL
FOUNDATION
FOR CULTURE
AND ARTS

BIENNIAL 5+

yaşam, güzellik, çeviriler/aktarımlar ve diğer güçlükler üstüne
on life, beauty, translations and other difficulties

İçindekiler | Contents

Mekanlara göre yapıtlar | Works by venues:

16-21	44
16-21	44
26-31	46
26-31	46
32-37	48
32-37	48
38	50-123
38	50-123
40	124-173
40	124-173
42	174-189
42	174-189

22-25	239
22-25	239
190-229	240
190-229	240
230-235	241
230-235	241
236	243
236	243
243	244
243	244

Yokluk olarak yanatılan düşünce Thought experienced as a journey	5. Uluslararası İstanbul Biennial EXBI 5th International Istanbul Biennial, The Team
Paneller Panel Discussions	Asistanlar Assistants
Sergilenen Yapıtlar Works Exhibited	Teşekkürler Acknowledgements
İstanbul KÜLTÜR ve Sanat Vakfı İstanbul Foundation for Culture and Arts, Board and Staff	Koordinatörler Coordinators
	Ediörler Editors
	Sponsorlar Sponsors

ABASIN

"Küçük bir köy
büyük bir dünya"
güçtür?

Kentel mäsələrin bi
kətibə yaşayışları və bu
konularda kəfə yoralar
arasında bilgi və deneyi
min paylaşılması bilgi
nin toplumallaştırıl
ması için önemlidir.
Yaşamı
mak
gişim
nin
liğindeki "soyut mekân"
üretimi yerine, kullanımı
değerinin öne çıktığı,

Yaşam hakkıdır

Sweller is a
univial space

Baskasın
Fgünesini
kapanmamak

Living the air,
water and sun
for all of us

nekimiz için
oksijen, su ve
güneş

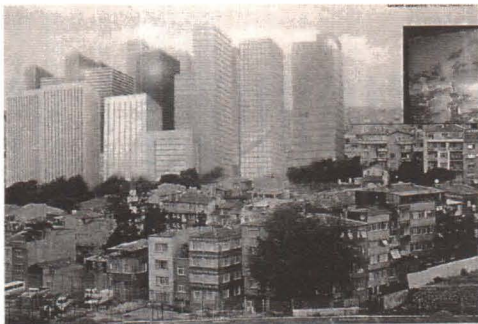
çok kızıya bir
almamızı, bir çok
öğrenimizi gelişt
Geçeköndü topladığı

kendi aramızdaki korusu
kullanıcı olarak

çok kızıya bir
almamızı, bir çok
öğrenimizi gelişt
Geçeköndü topladığı

kendi aramızdaki korusu
kullanıcı olarak

The Location

Karanfilköy is an old squatter neighborhood (gecekondu) built over night) in Akatlar, Istanbul. Surrounded by business and financial centers and luxurious highrise residences, this area distinguishes itself through a communitarian lifestyle, a village-like architecture and a green environment. Its history going back to the 1930's, this migrant settlement at the outskirts of the city developed its infrastructure and social services through their own initiative and labor. Embedded in the larger scenario to make Istanbul a global city, the second highway belt was built in 1989, integrating this peripheral community into the inner city, thus submitting it to plans for a high financial district. Being now exposed to land speculation, Karanfilköy sees itself under the threat of destruction and displacement. The community's interest, however, is to protect the green village quality, communal culture and the labour invested in building the neighborhood while developing the housing quality. The Right to Shelter is the Right for Convivial Space.

A city project in the international art context

Istanbul is undergoing major changes for the last few years, giving raise to questions of intertextualities and displacement in contemporary metropolis at this year's Biennial. How do we understand the meaning of and the dynamics behind migrancy, the changes in the cultural topography, the erasure of the distinction between cultures and places? And how can we, as cultural producers, make sense of the drastic transformations or even intervene in the processes? From the outset it was clear, that we wouldn't think intertextuality and displacement only as a philosophical or discursive subject but understand them also as a result of financial, political and military decisions which become apparent in the way cities are transforming. The speedy reorganisation and segmentation of social

triplex

post-urban
lifestyle

shelter

For them, this is
the only shelter
in the city

groups in terms of function and status is one of the visible marks made on the urban fabric in recent years. Particularly striking is that the majority of people now living in Istanbul lead a village type life and don't even attempt to integrate in the cosmopolitan idea anymore. In turn, new conglomerations of lifestyles emerge, communities consolidate both among the migrant settlers in gecekondu as well as among the affluent cosmopolitans who leave the inner city to move into newly built American country-style high

This city project made us move in many spaces, addressing many publics, taking multiple positions, speaking many languages and learning new ones. We travelled the distance between the public space of the Forum on Urban Politics in Karanfilköy and the public space of International Art at Darphane as many times as we engaged in conversations with the gecekondu community, in conversations among ourselves, when reading theoretical texts, when listening to the migrant settlers, when writing our proposals and articulations, when participating in organizations and in political meetings, when tracing the conviviality and simultaneity of all these activities.

To travel these different venues connects the ambiguous sites of globalisation and places us within it. Our participation in this exhibit means to include the voice of a marginalized „gecekondu“ site but also to take a part in enhancing Istanbul's image and reputation. Both are the contradictory outcomes of the same global city dream.

security suburban areas. The model of interweaving cultures and dissolving cultural differences may be appealing but in view of these developments, they tend to be overly optimistic and culturalist and don't advance us much in understanding the larger scenario. And the larger scenario is, of course, the plan to turn Istanbul into a global city. Art and culture, especially when detached from local conditions, lend themselves outstandingly well to upgrading the image of a city and promoting the objective of becoming internationally attractive for trade and finance. That's the practice we are involved in when exhibiting aesthetic productions in art defined spaces, when engaging in the art discourse at panels and symposiums, and particularly, when disseminating them internationally through the daily press, art magazines and Biennial catalogues. It may be no coincidence, that the Istanbul Biennial was founded simultaneously to the globalisation trend, as were many large scale art exhibitions and festivals in other ambitious cities at that time. Anything that supports the aim of enhancing and increasing the

value of the city would be granted a representational status. By contrast, anything that doesn't pursue this aim, would be denied representation or be devalorized through representation.

So in fact, representation plays a crucial part in the valorization or devalorization of social categories which are imbedded in the demographic changes of the recent years. Migrant settlements, then, as they clearly don't correspond to an ideal vision of the global city, get under pressure. There is a real conflict of interest over urban territory which is carried out on two fronts: in representation and in the urban territory. A critical art practice could consist therefore in making visible the links between these two discourses, i.e. the public space of (symbolic) representation of international art and media, and the public space of communities like Karanfilköy, where the urban struggle takes place. These two sites are tightly connected, feeding each other. And Kültür locates itself in both of them, which has not been without conflict since the two sites operate according to their own politics and priorities.

In Karanfilköy, where the police force bulldozed over fifty self-built houses to clear the way for a financial district, the globalisation scenario has an incisive effect on real people's lives. To open a public space, a forum of self-representation, is therefore a valid cultural strategy against privatization and dislocation. We want to present a view that acknowledges the value of the active participation of audiences in the creation of meanings. Yet the point of this project in the art exhibition, may not be so much to draw the attention to the existential struggle of several million city inhabitants, but rather to understand how international art is not just in line with certain global changes but actually constitutes those very relations within which it operates. Modern/postmodern art rhetoric and concept have consistently contributed to the deterritorialization of cultural process. So maybe what needs to be done now is bringing the identity politics of the 80ies - which sought to deal with cultural difference either by emphasizing multiple identities or by showing the constructedness of national identity - into the context of wider transformations of the public sphere that has been created by the new cosmopolitanism.

Ursula Biemann

Kültür in Karanfilköy:

öffentliches Gece-Forum, tv-street mit Dokumentarfilm Programm, audio-visuelle Projektion Voices of the Demolished Houses, Kültür in Darphane, Biennale: fahrende Informationswand mit Video Kültür - a convivial space.

“GECEKONDU”DAN “VAROŞ”A: GÜLSUYU MAHALLESİ

Serpil BOZKULAK

Giriş

Türkiye’de gecekonduluların meselesi ya fiziksel mekân üzerinden tartışılmış ya da bir toplumsal olgu olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Oysa işin içinde göz ardı edilen bir başka boyut daha bulunmaktadır. Bu da gecekonduluların ve gecekondulularla ilişkin söylemin, imgenin üretilmesi ve yeniden üretilerek dönüştürülmesi ile ilgilidir. Söylemin ve imgenin üretilmesi meselesi ise Türkiye’nin kentleşme deneyiminden ve bu deneyime ilişkin söylemden ayrı düşünülmemelidir. Gecekondunun yirminci yüzyılın ilk yarısında başlayan öyküsü zaman içinde bu kentleşme deneyimi içinde farklılaşmış ve içerik değiştirmiştir. Değişimin doğası hâkim iktidar ilişkilerinin izlerini taşımaktadır. İktidarı kuran ilişkiler tüm kentsel, toplumsal meselelerde olduğu gibi gecekonduluların meselesine dair olan söylemi ve üretilen imgeyi de yeniden üretmiştir.

Türkiye’de kent meselesi, kentleşme deneyimi 4 ayrı dönemde ele alınabilir. Osmanlı dönemine baktığımızda modern kentleşme, 19. yy. ortalarında başlayan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Geleneksel Osmanlı kentlerinde varolan etnik ve dinsel temelli yerleşim, bu tarihten sonra kapitalist ülkelere eklenme çabalarının başlamasıyla, ekonomik temelde şekillenme sürecine girmiştir. Yine o dönemde, kent toprakları üzerinde varsıllarla yoksulların bulunduğu farklı mahalleler oluşmaya başlamıştır. 1923’te Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber ise, kentlerde yeni sınıfların ortaya çıktığı görülür. Bu dönemin toprak mülkiyetinin yapısı ilerleyen dönemlerde kentlerin yapısında belirleyici olacaktır. Devletin elinde büyük bir arazi

stoku bulunmaktadır. Bu dönemde devlet bu arazileri planlı kentler kurmak yerine satarak gelir elde etmeyi tercih etmiştir. Devletin toprak politikası, ilgili dönemde sermaye birikiminin ana kaynağının toprak geliri olması ile şekillenmiştir. Bu dönemde devletin konut politikası ise sadece devlet bürokratlarının konut politikaları ile sınırlı kalmıştır. Devletin bu dönemde dar gelirli ev sahibi yapma amaçlı yeniden dağıtım politikası da memura ucuz konut sağlamak için kurulan Emlak Kredi Bankası ve Sosyal Sigortalar Fonu'ndan kredi kullanımıyla sınırlı kalmıştır. Ama bu araziler ve kredilerin daha çok orta ve üst sınıf konut projeleri için kullanılmış olması çeşitli eleştirilere uğramıştır (Buğra, 2000). 1950'li yıllarla beraber, Marshall Yardımları'yla başlayan tarımın modernleşmesi projesi ile kentlere büyük bir göç başlamıştır ve bu göçün nedeni de sanayileşmenin başlaması değil tarımdaki çözülmedir. Küçülen tarım topraklarının makineleşmiş olması, küçük köylünün topraktan kopması-na neden olmuştur. 1950'lerle kentlere doğru başlayan iç göçte göç eden kesimin barınma ihtiyacı için kamu arazileri potansiyel yerleşim yerleri olarak görülmüştür. Artık kentleşme süreci devletin belirlediği bir olgu olmaktan çıkarak kırdan göçenlerin belirlediği bir olgu haline gelmiştir. Kurtuluş, bu duruma kendiliğinden meydana gelen, müdahale edilemeyen "kendiliğinden kentleşme" süreci demektedir. Göç ile birlikte konut yeri seçimi, konut yapımı, daha sonraki kentsel hizmetlerin oluşumu, vb. şeylerin tamamı bu "kendiliğinden" süreçte gerçekleşmiştir (Kurtuluş, 2004). Bu yıllarda ortaya çıkan arazi talebinin niteliği ve bunu karşılama biçiminde devletin oynadığı rol kentlerin biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Türkiye'de gecekondu mahallelerinin öyküsü de bu süreçte başlamış ve yeni boyutlar kazanarak günümüze kadar gelmiştir.

1950'lerde oluşmaya başlayan gecekondu mahalleleri barınma ihtiyacından doğmuş, mecburi barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla yapılan konutlardan oluşmuştur. Bu dönemde gecekonducularla ve gecekonducularla mevcut yapılar arasında dışsal ve gerilimli bir ilişki söz konusu olmuştur. 1960'larda ise gecekonducular ticarileşerek alışveriş nesnesi konumuna gelmiştir. İthal ikameci sanayileşme modelinin de etkisi ve gecekonducuların iktisadi yapı içindeki değer yaratan katkısı nedeniyle gecekonducular ile mevcut yapı arasındaki ilişki, yumuşamış patronaj ilişkileriyle de siyasal sisteme eklemlenmiştir. İlişkinin doğası yasallaşma ve altyapı hizmetlerinden faydalanma sürecini beraberinde getirmiştir. 1970'lerle birlikte işin yönü değişmiş ve ikinci nesil gecekonducular radikal hareketlerin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Öte yandan göç sürecinin barınma amaçlı bu yerleşimleri giderek bir "alışveriş" in nesnesi konumuna gelmiştir. Devletin gecekonduculara karşı olumsuzlukla kayıtsızlık arasındaki tavrı bu yıllarla beraber değişmeye başlamış, yer yer yıkımlar ve yasaklamalar sürse de kentin yeni sakinlerine karşı daha "olumlu" bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi de sorunun artık inkâr edilemeyecek boyutlara ulaşmış olmasıdır (Şengül, 2001). Kent

merkezlerinin genişlemesi ve araba sahipliğinin artışı ile birlikte orta sınıfın özellikle de yüksek gelir grubunun kent dışına kaçma isteği belirginleşmiş ve böylelikle gecekondu mahallelerinin müteahhitler tarafından ele alınması gündeme gelmiştir. Merkeze yakın yerler orta sınıf için toplu konutlar ve tek tek apartmanlara dönüşmeye başlamıştır. Böylece 1970'lerde merkeze yakın yerlerin çok katlı apartmanlara dönüştüğü görülmüştür (Şenyapılı, 1981).

1970'lerin sonuna kadar gecekondu köyden göç etmiş yoksul insanların barınma ihtiyaçlarını karşılayan bir konutu ifade etmiştir. Bu dönemde gecekondu göreceli olarak kentsel ranttan payını alan göçmen alt sınıflardır. Kentleşme sürecinde 1980, iki önemli dönüşümün yaşandığı yıl olmuştur. Askeri darbe ile kentlerde yükselen toplumsal muhalefet bastırılmış, 24 Ocak kararları ile uygulanmakta olan ithal ikameci rejim terk edilip ihracatın teşvik edildiği bir iktisadi modele geçilmiştir. Bu yeni iktisadi modelde işçi sınıfı ve çalışanlar, politik denklemin bir parçası değillerdir. Toplumun yeni güç dengesi bunların dışlanması esasına dayanmaktadır (Işık - Pınarcıoğlu, 2001). İthal ikameci rejimin yerine neoliberal politikalar uygulamaya konulmuş, bu politikaların olanaklarıyla kent mekânının yapılanması büyük sermaye gruplarının inisiyatifine geçmiştir. Kentsel rantlar sermaye birikimi için önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Alt sınıf, orta sınıf ve üst sınıfın konut ihtiyaçlarının değişmesi ile bu sınıflar birbirinden ayrılmış, buna bağlı olarak konut talebi de çeşitlenmiştir. 1980'lerde başlayan "dünya kenti" olma projesi ile İstanbul "küçük sermaye kentinden büyük sermaye kenti" konumuna gelmiş, kentsel rantlar artmış, bunun sonucunda oluşan ayrımlar ve kutuplaşmaların görünümü ise daha önce böylesine radikal bir biçimde birbirinden ayrılmamış olan bu sınıfların arasına giren yüksek duvarlar olmuştur. Gecekondu da bu ranttan paylarını alarak hızla dönüşmeye ve değişmeye başlamıştır. Ama bu dönemin iktisadi politikaları, sosyal devletin ortadan kaldırılmasına ilişkin yaklaşımlar, özelleştirmeler; tüm bunların getirdiği işsizlik, gelir dağılımının bozulması gecekondu nüfusunun büyük bölümünün aleyhine işlemiştir ve bu dönemde gecekondu 70'lerden farklı olarak dağınıklaşmış, bölünmüş ve çeşitlenmiştir. Bu dönemde sınıf temelli değil Alevilik, Sünnilik ve Kürtlük gibi etnik kimlik temelli bir siyasal anlayışa yönelme gözlenmiştir. Özal döneminde çıkarılan gecekondu afları ve bu aflarla apartmanlaşan gecekondu artık formel konut piyasasında yer almaya başlamıştır. Bu dönemin en önemli özelliği liberal politikaların eşitsizliği artırması olmuştur. Gecekondu bu dönemde kendi içlerinde bir taraftan ranttan faydalanıp bu yoksulluktan çıkarılanlar diğer taraftan ise iyice yoksullaşanlar olmak üzere kutuplaşma, ayrışma noktasına gelmişlerdir. Ekonomik kutuplaşmanın artması siyasal anlayışa ve kültüre de damgasını vurmuştur.

1980 sonrası iktidara gelen ANAP iktidarı gecekonduya gecekondu değişim değeri olduğunun, diğer bir anlatımla gecekondu mahallelerinin kentin gelişme alanları olma potansiyeli taşıdığının ipuçlarını vermiştir (Şengül,

2001). 1985’de çıkarılan gecekondu affı ise gecekondu alanlarının iyileştirilmesi için değil apartmanlaşması için getirilmiştir. Şengül, “gecekondu alanlarını apartmanlaştırmanın öneminin gecekondu yaşayanları arsa piyasasına arsa sahipleri olarak getirmek yoluyla, bu grupları kentleşmede sermayenin izlediği mantık ile bütünleştirme girişiminde yatmaktadır” der. Gecekonduların imarlı gelişmeye açılması doğal olarak gecekondu kesimlerin desteğini kazanmıştır. Fakat dönüşüm, gecekondu kesimin kent merkezine yakınlığı ölçüsünde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gecekonduların en temel özelliklerinden biri de etnik ve dini faktörlere göre ayrılmaya başlamalarıdır.

Dönemin ekonomik politikaları da gecekonduların büyük bir bölümünün aleyhine işleyen bir süreç olmuştur. Bu durum büyük kentlerde daha görülür bir hal almıştır. Mustafa Sönmez’in 1998 yılında yaptığı araştırmaya göre, İstanbul’da 1990’lı yılların başında kent nüfusunun en varlıklı kesimini oluşturan %20’lik bir kesim kentte elde edilen gelirin %57,6’sına el koymuşken en yoksul %20’lik kesim söz konusu gelirin %4,6’lık kısmını almıştır. Bu kutuplaşma kent mekânın mülkiyet ilişkilerinde de görülmektedir. İstanbul’da kentin %44’e ulaşan bir kesimi kiracıdır (Sönmez, 1998). Bu süreçte kent yoksullarının bir kısmı yeni durumla başedebilmeye yönelik stratejiler geliştirirken, bir kısmı ise mevcut konumlarından daha da kötü koşullara sürüklenmiştir.

Bu dönemde gecekondu da, eski gecekondu anlayışından uzaklaşarak rant kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Gecekonduların niteliği değişmiştir. Artık mevcut arsaları işgal yoluyla elde eden bir kesimden söz etme durumu ortadan kalkmış, gecekondu, barınma amaçlı arsa işgali sonucunda bir gecede yapılan derme çatma yapı olma özelliğini yitirmiştir¹. Gecekondu artık sadece barınma amaçlı masum-kaçak yerleşmeler değil, konut piyasasında yeni bir sunum biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 sonrasında gecekondu alanlarında el değiştirme ve kiracılık oranlarının ruhsatlı kesime yaklaştığı görülmüştür.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri kentlerin hızla büyümesi sonucunda gecekondu mahallelerinin kent içinde kalmalarıdır. Bu durum gecekondu arsasının değerinde büyük artışlar yaratmıştır. Bu değer artışı gecekonduyun yapısını da hızla değiştirmiştir. Gecekondu büyüme, apartmanlaşmaya başlamıştır. Bu durum barınma meselesinden tamamen uzaklaşan bir gecekondu ve gecekondu oluşumunu ortaya çıkartmıştır. 1980 sonrasında gecekondu için kentte tutunmanın neredeyse tek yolu kentsel rantlar olarak algılanmıştır. Bu algılamının kökeni ise yasalaşma sürecini getiren gecekondu aflarına dayalıdır². Çıkarılan aflarla gecekondu yasallaşmaya

¹ Alpar ve Yener’in 1991’de yaptığı bir araştırmada arsa işgaliyle elde edilen arsa oranı şu şekildedir: İstanbul %20, Ankara %36, İzmir %33 (Alpar - Yener, 1993).

² Çıkarılan aflar: Mart 1983 tarihli 2805, Mart 1984 tarihli 2981, Aralık 1984 tarihli 3086, Mayıs 1986 tarihli 3290 ve Mayıs 1987 tarihli 3366 sayılı yasalar.

başlamış ve 1984'de çıkarılan yasayla gecekonduhara dört kata kadar yapılaşma izni verilmiştir.

1990'dan sonra yeni ve yoğun bir göç dalgası daha söz konusu olmuştur. Bu göç dalgasının en büyük nedeni ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan etnik kökenli çatışma ortamı nedeniyle burada yaşayan halkın yaşamlarını devam ettirebilmek için köylerini ve mezralarını terk etmeye başlamasıdır. Bu dönemdeki yeni göçmen nüfusun büyük bir bölümü bu terk süreciyle gelenlerdir³. Literatürde zorunlu göç olarak tanımlanan bu süreçten 3.500.000 kişi etkilenmiştir. Sema Erder, bu göçü daha önceki göçlerden ayıranın, eski göç dalgasının "tedrici" ve "gönüllü" olmasına rağmen, "birdenbire", "kitlese" ve "zorunlu" olmasının getirdiği travmatik farklılıklar olduğunu belirtir (Erder, 1998). Bu göçün kitlesi "kendi isteği" ile değil bir zorunluluk sonucu üstelik kentle tanışmaya henüz hazır değilken gelmiştir. Daha önceden gelen göç dalgalarında da devlet gelen göçmenlere kayıtsız kalmıştır, ama daha önceki göçmenlerin köyle bağlantı kurabilme ve köylerine ulaşma olanakları söz konusu olabilmıştır. Bu göçte ise köy sığınabilececek bir kale olmaktan çıkmış ve göçmen tamamen savunmasız olarak kente gelmiştir. Eskiden aşamalı göçe imkân sağlayan köyün ulaşılabilirliği, aynı zamanda göçmenin aynı yardım imkânının sağlandığı yerler, kimi zaman da yaşlısının ve çocuğunun -bağımlı nüfusunun- yaşadığı mekânlar olmuştur. Göçmen için köyünün varlığı hem psikolojik hem de ekonomik olarak bir kalenin varlığına işaret etmiştir. Ama zorunlu göç süreci ile gelen göçmen bu imkânların hepsinden dışlanmış durumdadır. Yeni göçmen bu zorunlu göç sürecine kimi zaman "kendi isteğiyle" katılırken, kimi zamanda zorunlu olarak göç etmiştir. Bu zorunluluk yeni göçmenin hazırlıksız bir şekilde kentle karşılaşmasına neden olmuş, üstelik sadece kendinin değil bağımlı nüfusunun da bu sürece zorunlu olarak katılmasına neden olmuştur. Bu nüfus işsizlik gibi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Aniden ve kendi istekleri dışında kente gelen bu kesim kendilerinden daha önce gelenlerle kurduğu ilişkilerden yoksun olarak kentle karşılaşmış ve geçinme stratejileri de diğerlerine göre daha kısıtlı kalmıştır. Diğer kent yoksullarına göre daha acımasız şekilde bu ilişkilerin içine girmiştir. Zorunlu göçlerle kentte "en yoksul" kesim kategorisi oluşmuştur (Ersoy - Şengül, 2002).

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'ne geçişten sonra kentsel arazi üretimi, mülkiyeti ve bunlara ilişkin kamusal hukukun oluşumunda yaşanan sorunlar, 1980'lerle birlikte katlanarak artmıştır. İstanbul, "küçük sermaye kentinden büyük sermaye kentine" dönüşmeye başlamıştır. Bu geçiş sürecinde İstanbul'un gerek kendisine gerekse Türkiye geneline kaynak yaratması için, ulus-

³ 1995 yılında İzmir'e yerleşen nüfusun %20'lik kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç eden ailelerdir Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun 1997 yılında yaptığı araştırmaya göre göç hareketlerin nedeni olarak terör; 1993 yılından önce %7, 1983-90 yılları arasında %64,5, 1991'de %83,8, 1992'de %81,4, 1993'de %83,4,, 1994'de %62,7, 1995'de %51,2, 1996'da %41,6, 1997'de %28 olmuştur (Ersoy - Şengül, 2002).

lararası sermayeyi davet edebilecek özelliklere sahip bir "dünya kenti" olması yönünde fikirler, girişimler ve politikalar üretilmiş ve uygulamaya çalışılmıştır. Bu dönemde kentlerde, özellikle de İstanbul'daki farklılaşma dört çeşit mekânsal ayrışmaya işaret etmektedir: Birincisi kentin çeperinde, alt sınıf ve sınıf altı olarak adlandırılan kent yoksullarının yaşadığı "varoşlar"; ikincisi, otomobil sahibi orta ve üst sınıfların otoyol bağlantılı hijyenik alt kentleri ve lüks konut siteleri; üçüncüsü, yeni zenginleşen ve daha zenginleşen sınıfların zenginlik ve politik elitile kayırmacılık ilişkilerine göre farklılaşan, kamu gözünden uzak, farklı refah adacıkları ve dördüncüsü ise soylulaştırılarak, belli bir kentsel kimliğin, yeni kültür sanat piyasasındaki ranttan pay alabilen popüler yazar, medya mensubu, sanatçı, mimar gibi entelektüelin tüketimine sunulan kentin eski tarih dokusu içindeki çöküntü alanlarıdır (Kurtuluş, 2003). 1980 Sonrasında ekonomik kutuplaşma beraberinde sosyal ve kültürel kutuplaşmayı da getirmiştir. 1980'lerin iktisadi politikaları bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir işsizler sınıfı -sınıfaltı- yaratmaya başlamıştır. Bu işsizler sınıfı, 1980 öncesi refah devleti anlayışının bitmesi ve uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu dışlanmışlar sınıfının yeni anlatımı aslında var olan ama artık farklı anlamlar içererek dilimize tekrar dolanan yeni bir anlamla kullanılmaya başlanan VAROŞ sözcüğünde karşılığını bulmaya başlamıştır. Bu sınıfın mekânı olarak "varoş" gündelik dilin içine yerleşmiştir.

Her dilin anlatımında gösteren ve gösterilen vardır ve dilin tarafsız olabilmesi için gösteren ve gösterilen özdeşliği gerekmektedir. Dil ise böyle bir şey değildir, gösterilen tarafından anlam atfedilerek tanımlamalar kullanılır, aynen 1990 sonrası "varoş" kavramına basın tarafından yüklenen anlamla dilimize tekrar girmesinin sağlanmış olması gibi. 1990'lı yıllarda toplumsal ayrışma, parçalanma ve kutuplaşmanın yaşanmasıyla beraber toplumda yeniden kodlanan kesimler oluşmuştur. Bu kimliklerin oluşması yeni ortaya çıkan kentsel yerleşme örüntüsünün bir sonucu olarak da okunabilir.

"Sınıfsal, etnik, ırksal ve dinsel kimlikleri belli bir ölçüde içinde barındıran ama bu kimliklerin üstüne çıkan, yeni kentsel kimlikler ortaya çıktı. Bu kimliklerin biri de gecekonduda yaşayan nüfusu anlatan "varoş" kimliğidir. Varoş kimliği bir başka kentli kimliği karşısında anlam kazanmaktadır. Bu kimlik iş ve barınma güvencesi kazanmış, kentin göreceli olarak eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanan orta sınıf kimliğidir." (Kurtuluş, 2003).

Varoş olarak adlandırılan kent bölgeleri, kentin bir parçası olarak değil de kentin dışında kalan ve kenti dışardan izleyen kitleyi temsil eden bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Işık - Pınarcıoğlu, 2001). "Varoş", kenti kent yapan öğelerin, kent kültürünün bir karşıtı olarak kurgulanması, kentin çoktandır gecekondular olarak bildiğimiz bölgelerinde yaşayan kitlelerinin, 1 Mayıs 1996 ve Gazi Mahallesi olayları sonrasında gelişen olaylarda kentliliğin karşı-

sında, bir anlamda düşmanı olarak görülmeye başlanmasıyla anlam kazanmıştır. Buralar, artık köylü göçmenin yaşadığı yerler olarak görülmeyip, yeni bir kentli kültürünün oluştuğu yerler olarak algılanmaya başlamıştır. Bu yerlerin yeni bir kültürü temsil ettiği ima edilir olmuştur. Daha önceden konut dokusu üzerinden bir adlandırmaya denk düşen "varoş" sözcüğü artık bir kültürü anlatmanın da yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Varoş söylemi biraz da, kentliliğin kriterlerinin kültür üzerinden ifade edilmesi haline gelmiştir.

Varoş Sözcüğünün Medyada Kullanımı

Varoş kavramı daha önceden de sınırlı olarak kullanılmış ancak yaygınlaşması 1990'ların ortalarında gerçekleşmiştir. Sözü edilen dönemin gazetelerinde kullanılmaya başlayan bu kavram daha önceki anlamından farklı bir içerik kazanmıştır. Bu kavram bir şekilde gecekondu tanımının artık karşılayamadığı bazı eski ya da yeni mekânların tanımlanması için kullanılmaya başlanmıştır.

Dönemin gecekondulusu köyden gelen ya da kendini köylü hisseden veya kentli tarafından köylü diye addedilen olarak algılanmamış, kentin içinde kent kültürüyle oluşan ama klasik Etiler, Bağdat Caddesi, Nişantaşı kültüründen farklı bir kent kültürünün parçası olarak görülmüştür.

"Gülhane Parkı 9 yıldır düzenlenen şenliklerle, artık "bir türlü kentlileşememe" kültürünün, bozulmuş gelir dağılımının nasıl farklı kültürler yarattığının çok parlak bir aynası durumunda. Gülhane Parkı artık Anadolu'nun bağrından kopup İstanbul'a gelen varoşlarda yaşama mücadelesi veren insanların, Refahlı Belediyenin de etkisiyle, kendilerini evlerinde saydıkları bir mekân. Kültürsüzlüğün kültür parka egemen.... Anadolu kültürü özgün ve değerli kimliği ile değil, bozulmuş dejenere olmuş ve İstanbul'a uyarlanmış haliyle".

("Gülhane'de Şenlik Var", *Yeni Yüzyıl*, 26 Temmuz 1995)

Farklı bir kent kültürünün ortaya çıkması, gecekonduların artık 1950'lerdeki gibi bir gecede yapılan ve barınma ihtiyacını karşılayan bir konut tipi olarak görülmemesi, gecekonduların yasadışı konumunun aflarla yasal bir zemine oturması gibi nedenlerle gecekondu söylemi 1980 sonrası değişime uğramış, hatta değişimin de ötesine geçerek dönüşmüş ve böylelikle "varoş" kelimesi sözcük dağarcığına eklenerek bir kültürü ve bu kültürün konut alanlarını anlatan bir kavram olarak yerini almıştır. 1990'ların ortalarında özellikle Gazi Mahallesi ve 1 Mayıs olaylarıyla gündeme giren sözcük Macarca "şehir surları dışındaki mahalleler, çevre mahalleler" olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, 1990 ortalarında daha çok şiddeti kanunsuzluğu, yasadışı olmayı, sistem karşıtlığını tanımlamış ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sadece kente ya da kentliye değil topluma ve sisteme karşı da bir tehdit olarak görülen "varoşlar" radikal sol ve radikal İslami hareketin yerleştiği

mekânları anlatmanın bir yolu haline gelmiştir. Varoşla, gecekondu mahallesinde olduğu gibi kırdan gelenlerin barınma ihtiyacını karşılayan konut dokuları değil kentin içinde kentin kültürüyle yetişmiş bir ötekinin yerleşim alanı anlatılmaya çalışılmıştır.

1 Mayıs 1996 sonrası çıkan gazete haberlerine daha çok bir tehdit, bir kuşatılmışlık duygusu yaşayan kentli söylem hakim olmuştur.

"Taş, Talan, Zevk: İstanbul'un banliyölerinden gelen gençler, işçiler, memurlar hiçbir zaman alamayacakları eşyalarla dolu vitrinleri büyük bir kinle yerle bir ederken bir taraftan da polisleri taş yağmuruna tuttular"

(*"Varoşlar Şehre İndi", Yeni Yüzyıl, 2 Mayıs 1996*)

Varoş, Türkiye kentlerindeki bir yerleşim alanı için ilk kullanılımasından bu yana hep şiddeti ve şiddetin kaynağını açıklayan bir sözcük, bir yeni kavram olarak karşımıza çıkmıştır. "Kentleri kuşatan varoş", "kentlere inen varoş" tanımlamalarıyla tehdit unsuru dilin kendi içinde barınmaktadır. Kenti çevreleyen yerine kenti kuşatan olması bir "savaş" halini anlatmaktadır. Bu dönem gazeteleri incelendiğinde varoş, şiddetin ve öteki olmanın mekânı olarak, kentte yaşayan ama bu yaşamın nimetlerine ulaşma şansı olmayan kesimlerin isyanının filizlenme yeridir.

Varoş, bir başka bakış açısına göre tüketim yapamayanların mekânı olmuştur. Tüketememenin verdiği öfke ve şiddet duygusu ile hareket eden "yeni" bir kesim söz konusudur. Kentin "çevresinde" yaşayan bu insanlar "kentli yaşamın bir parçası" olabilmişler ama kentin olanaklarından yararlanamamışlardır. Sadece malları değil kentin diğer nimetlerini de tüketememişlerdir. Kentli insanın yararlandığı en basit hizmetler bile burada yaşayan insanlar için lüks kategorisine girmiştir. Nimetlerden yararlanamadıkları için kendilerini ezik ve kaybeden olarak hisseden bu insanlar sisteme ve topluma tepki duymuştur. Ve göreceli olarak hep kaybetmeye mahkûmdur. Belki geldiği köyden daha iyi koşullara sahiptir, ama 10 dakika ileride yaşayan orta sınıf bir ailenin yaşam koşulları onun için bir hayalden ibarettir. Ve bu durumda, varoşun insanları, bu uçurumun kaynağını kimi zaman devlet olarak görüp devlete saldırmayı kimi zaman kentli olarak görüp kentliye saldırmayı, kimi zaman da kentin kendisi olarak görerek kente zarar vermeyi düşünür hale gelmişlerdir. Bazen Televole gibi programlardaki zengin yaşamları izleyen bu insanlar "komünist" olabilme tehlikesini taşır. Bazen içerisine bile giremedikleri mağazaların camları kırılır, bazen de kentin çiçeklerine, trafik ışıklarına saldırılır. Ve en önemlisi de bu sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir, dünyanın her yerinde tüketemeyen, eksik tüketici olarak bilinen bir kesim vardır. Bunlar tepkilerini şiddet ile göstermektedirler.

"...tüketim toplumuna kentin allı pullu yaşamına bir el mesafesinde durup da ona ulaşma imkânı bütünüyle kırılmış olan ve büyük ölçüde genç nüfustan oluşan bu kent yoksullarının tepkilerini tahmin etmek için başka ülkelere, Buenos Aires'e, Caracas', Tunus'a ve Los Angeles'a bakmak yeterliydi....Bu bölgelerdeki verem oranına, sakat doğan çocuk oranına, 13-14 yaşında çalışmaya başlayan çocukların çalışma ve yaşam koşullarına hiç dikkat ettiniz mi?"

(Ahmet İnel, "Bay Provokasyon", Yeni Yüzyıl, 19 Mart 1995)

Bu insanlar sadece malları değil aynı zamanda kentli olanaklarını tüketememişlerdir. Kentliler için en doğal olan ihtiyaçlar onların yaşadığı mekânlar için olmayan şeylerdir. Okulları yoktur; kimi zaman İstanbul'un göbeğinde okula giderken ilkokul çocukları donarak ölmektedir.

"1 Mayıs günü Kadıköy'ün altını üstüne getiren, yakıp yıkan grupların İstanbul'un varoşlarında beslendiği görüşü hâkim oldu. Yaşamında hiç banka otomatlarından para çekmemiş, Beymen mağazasının kapısından içeri adım atmamış insanların buralara nasıl hınçla saldırdıklarını gördük"

("Taksimî Görmeden İstanbul'u Yaşamak", Yeni Yüzyıl, 8 Mayıs 1996)

Bakış açılarından biri de varoş olgusunu ekonomik temelli değerlendiren ve varoşlaşmanın nedeni olarak yoksulluğu gören yaklaşımdır. Bu bakış açısına göre buralarda artık işçiler değil, sistem dışı bırakılan işsizler ve en altta kalan işçiler yaşamaktadır. Küreselleşme sürecinin yeni sınıflarından birini "sınıfaltı"⁴ olarak adlandırılan yeni bir işsiz ve kaybeden nüfus kesimi oluşturmuştur. Bu kesim dünyada ve Türkiye'de hızla büyüyen işsizlerin oluşturduğu bir grubu anlatmaktadır. Bunlar artık post-fordist üretim aşamasına geçişle emeğine ihtiyaç duyulmayan ve bu yüzden de dışlanan bir grubu temsil etmektedir. Bu grup genelde eski sanayi işçilerinin oluşturduğu gruptur. Bu yeni işsizler sınıfı -sınıfaltı- ise gecekondularda yani aslında "varoşlarda" yaşamaktadır.

1990'larda hızla bozulan gelir adaletsizliğinin yarattığı bir yoksullaşma ve kutuplaşmadan söz etmek mümkündür. Ve Türkiye hızla en yoksulla en zengin kesim arasındaki farkın açıldığı bir ülke konumuna gelmeye başlamıştır. Bu yoksullaşma sürecini en acımasız yaşayan kesim ise gecekondu rantından yararlanamayan bir kısım gecekondulular olmaktadır. 1970'lerin gecekondualarının sınıfa dayalı işçi hareketlerinin yerini 1990'larda, gecekondualarda yaşayan sınıfaltı (under-class), işsiz nüfusun isyanı almıştır.

⁴ Sınıfaltını Herbert J. Gans şöyle tanımlar, "bu davranışsal tanım okulu terk etmiş, çalışmayan insanları ve evlilik dışı çocuğu olup devlet yardımı almaya devam eden insanları, genç kadınları adlandırır. Davranışsal sınıfdışı ayrıca evsiz, dilenci, alkol ya da ilaç bağımlısı olanları ve sokaktaki suçluyu da kapsar. Terim esnek olduğu için sosyal konularda yaşayanları, yasadışı göçmenler ve genç çete üyeleri de genellikle bu sınıfa dâhil edilir. Gerçekte, mevcut tutumları ne olursa olsun yoksulları, damgalamakta kullanılan bir etiket olmaya elverişli olan bir terim olması, davranışsal tanımın bu esnekliğinden kaynaklanır." (Bauman, 1999)

"Sanayi işçilerinin oranından bahseden ve düşen bir işçi sınıfı olduğunu söyleyen Peter Drucker, bu oranın gittikçe düştüğünü ve bu düşüşün 2000'li yıllarda %10 gibi bir sanayi işçisi oranını bulacağını ve artık "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi sınıfının" değiştiğini anlatmakta. Eskiden büyük şehirlerin varoşlarında oluşan tipik işçi mahalleleri artık yok. İşçi argosu, işçi küfürleri, işçilere özgü şakalar duyulmuyor. İşçi örgütlerinin sosyalist ya da sosyal demokrat partilerle bağlarının büyük ölçüde koptuğuna tanık oluyoruz. Çünkü günümüzde emekçi kitlesini yönlendirici ütopya artık emekçi iktidarı değil, emekçi olmaktan çıkma imkânı."

(Gülây Göktürk, "Sendikalar Nereye", *Yeni Yüzyıl*, 14 Haziran 1995)

Varoş meselesinde öne çıkan bir diğer yaklaşımda buraların zorunlu göçün mekânı olarak tanımlanmasıdır. 1990 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen çok sayıda göçmen büyük kentlerin çevresindeki alanlara yerleşmiştir (yerleştirilmiştir). Bu mekânların sadece birkaç şehirde varoş olarak nitelendirilmesi ise ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Varoş sözcüğü zorunlu göç süreci sonrasında daha yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve varoş olarak nitelendirilen yerler, daha çok, zorunlu göç alan kentlerin yoksul mahalleleri olmuştur. Daha önce de vurguladığımız gibi bu sözcük; şiddet, tehlike ve suç ile örtüşen bir anlam taşımıştır. Varoшта yaşayanlar geldikleri yerlerde şiddeti, baskıyı bilip bununla yaşamak zorunda kalmış insanlar olduklarından potansiyel olarak şiddet, suç, tehlike unsuru olarak görülmüşlerdir.

Varoş tanımının kullanılmaya başladığı döneme daha yakından bakıldığında bunun Güneydoğu'dan büyük kentlere zorunlu göç dönemiyle örtüştüğü görülmektedir. Aynı dönemin gazeteleri taranıp incelendiğinde bu mesele daha da iyi anlaşılır hale gelir. Basının genellikle varoş olarak nitelendirdiği yerlere bakıldığında zorunlu göçten etkilenmiş illerin gecekondu mahalleleriyle karşılaşılmaktadır. Diyarbakır, Adana, İzmir, İstanbul ve Mersin'in gecekondu bölgeleri varoş olarak nitelenmektedir.

"Büyük şehir varoşlarında patlak veren öfkede gördük savaş izlerini. 1 Mayıs'ta Kadıköy'de, Gazi Mahallesi'nde, Ümraniye'de gördük. Köyleri yakılan, evlerinden baskılarından koparılan, göç dalgalarıyla büyük şehirdeki çadır kentlere savrulan yaşlıların, bebelerin cephede savaşmaktan beter yaşamlarını gözlerimiz yaşarak izledik."

(Gülây Göktürk, "1996'da Fonda Hep Savaş Vardı", *Yeni Yüzyıl*, 26 Aralık 1996)

Yeniden vurgularsak varoş zorunlu göç ile neredeyse iç içe geçmiş bir anlam taşımaktadır. Zorunlu göç fakirliği beraberinde getirmiş ve bu fakirlik

şiddeti beslemiştir. Dolayısıyla, varoşlarda yaşayanlar sistemin ya da "vatan-daşın" karşısında bir tehlike olarak durmaktadır.

"Kent merkezini çevreleyen varoşlardan biri olan Yeniköy Mahallesi'nin bataklığı andıran çamurlu yolları, yoksulluğun ilk sinyallerini veriyor. Yoksulluğun bir sonraki aşaması ise açlık..."

(*"Açlığın Sınırındaki Yaşam: Göçe Zorlanan Diyarbakır'ın Varoşları İşsizlik-ten Kırılıyor"*, *Yeni Yüzyıl*, 24 Şubat 1997)

Yukarıdaki alıntıya bakıldığında, "varoş" kent çevresindeki mahalleler anlamında kullanılmıştır. Ama aslında anlatılmak istenen şey başkadır. Burada coğrafi bir konumdan çok zorunlu göç ile gelenlerin altyapısı olmayan ve yoksulluğun tüm veçhelerinin görüldüğü yaşam mekânları söz konusu olmaktadır.

"Kentleri kaybettik. Akli başında insanlar "güvenli kırsal alanlar yaratacağız diye, güvensiz kentler yaratıyorsunuz. N'olur kırı boşaltmayın" diye yakardılar. Kentler uyuyan terör örgütlerine insan malzemesi oldu.

Gecekondulaşma artık gettolaşmaya dönüştü. Gecekondulaşma dinamikti. Kent yaşamına entegrasyonun bir sıçrama tahtasıydı. Bugün gettolar değil. Kentin kenarında yaşayan ama kentlileşemeyen mutsuz, köksüz, kızgın kitlelerin kendi içlerine kapandığı mekânlar bunlar. Dünyaya korkuyla kavgayla bakılıyor. Korumak için de şiddet araçlarını ediniyor."

(Doğu Ergil- Neşe Düzel Röportajı, *Yeni Yüzyıl*, 15 Ocak 1996)

Bir başka bakış açısıyla varoş, sistem dışı bırakılan ve her şekilde kaybeden insanların yaşadığı yerdir. Ve bir anlamda da kentin karşıtıdır. Karşıtı olduğu ve dışında bırakıldığı için şiddet buranın doğasında vardır. Varoşun yaşam koşulları bir kaybetme öyküsü olduğundan buradaki insanların şiddet eğiliminde olması kaçınılmazdır.

"... Çocukları 'elenenler' arasında bırakmaya gönüllü razı olmayan bir grup veli de yemeyip içmeyip çocuğunu özel okullara yollayınca, devlet liseleri milli eğitimin varoşları haline dönüştü. Şimdi bu varoşlarda öfke ve şiddet, kabadayılık ve cehalet kol geziyor ve bunda şaşıracak bir şey yok. 14-15 yaşındaki bir gencin bu vahşi elemeyi kabullenip kalburun altında kalmayı olgunlukla karşılamasını; daha 16 yaşında 'kaybedenler' sınıfına kaydedilişini sineye çekmesini bekleyemezsiniz."

(Gülay Göktürk, *"Eğitimin Varoşları"*, *Yeni Yüzyıl*, 9 Eylül 1996)

Gülay Göktürk bu yazısında eğitim sistemi aracılığıyla varoşa nasıl baktığını, onu nasıl tanımladığını gözler önüne sermiştir. Okul ya da mahalle... Kaybedilmiş, kaybedenin yaşadığı, gündelik hayatını sürdürdüğü yer "varoş"tur. Kaybedilmişliğin şiddeti bu mekânda yeşermiştir.

Basında varoş, hangi kategoriye konularak anlatılırsa anlatılsın temel vurgu şiddet barındıran bir mekân olmasına ilişkindir. Şiddet ise bir şekilde dışlanmış olmakla ilintilidir.

Bu dışlanmışlık kimilerine göre ekonomik nedenlerden kaynaklanmakta, kimilerine göre ise tüketime ilişkin bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketmek kimi zaman bireysel tüketime işaret ederken kimi zaman da kentliliği tüketmek, kentin imkânlarını tüketebilmek ile ilgilidir. Bu tüketim kimine göre de kentin kültürünü tüketmek noktasına denk düşmektedir. Kentin kültürünü tüketemeyen bir kesim kentin kültürünü kendi kültürü ile yok etmeyi seçmekte ve bu da onun kültürel tecridine neden olmaktadır. İşte yine dışlanmışlık üzerinden varoş sözcüğü ile damgalanmaktadır. Zorunlu göç ise bu dışlanmışlığın bir başka yüzünü ortaya koyuyor. Göçle gelenler kaybedenler hanesine en alttan eklenerek varoşun, varoшта yaşamının simgesi olarak görülüyor.

Gülsuyu Mahallesi: Eski Gecekondu Mahallesinin Yeni "Kimliği"

Varoş olarak tanımlanan eski gecekondu alanlarından bir tanesi de Gülsuyu Mahallesi'dir. Mahallenin coğrafi olarak konumuna bakıldığında İstanbul Anadolu yakası Maltepe ilçesinde E-5'in üst kısmında Gülen-su, Zümrütevler ve Esenkent Mahallelerinin arasında bulunmaktadır. Eski adı Horozköy olan mahalle, 1950'den önce hazine arazisi olup Kartal - Soğanlık Mahallesi'nin merası ve Maltepe'nin av alanı olarak kullanılmaktadır.

1950'lerde başlayan kentlere göç sürecinde hazine arazilerinin potansiyel yerleşim yerleri olarak görülmesi nedeniyle her hazine arazisi gibi Horozköy'de yerleşim yeri olmaya aday durumundadır. Ve burası Kartal'daki ve Tuzla'daki fabrikalara yakınlığı nedeniyle, işlerin konut ihtiyacına uygun bir yerleşim yeri olarak Anadolu yakasının ilk yerleşime açılan hazine arazilerinden biri olur.

Mahallede yaşayan en eski göçmenlerle yapılan görüşmelere göre, buraya ilk gelenler Bayburtlulardır ve mahalleye 1953 - 1954 yıllarında yerleşmişlerdir. Onları ise Erzincanlılar izlemiştir. Ardından da hızlı bir gecekondulaşma dönemi başlamıştır.

Mahalle, 1955 yılında muhtarlık statüsü kazanır ve 1956 yılında muhtarlık olur. İsmi ise mahallenin üst tarafındaki su kaynağından alır ve Gülsuyu Mahallesi olarak anılır.

"1956 yılında evlenip, Maltepe'den Gülsuyu'na geldim. O zaman burada 15 tane ev vardı. Muhtar Ziya vardı. Erzincanlıydı. Erzincanlılar çoktu o

zamanlar. Karadenizli yoktu. Zamanla 80 hane olduk. Buralar Soğanlık'ın merasıydı, Soğanlık muhtarına gittim, "buralara biz yerleşiyoruz" dedim "baştan mani olunmadığına göre sonradan sorun çıkarmayız, Soğanlık'ın merası boş durduğuna göre ev yapın oturun" dedi."

(Fatma Dönmez, şimdi meydan Fatma Hanım Mahallesi olarak anılıyor, buraya ilk gelenlerden, hiç muhtarlık yapmamış ama Maltepe Belediyesi'nin kayıtlarında da dâhil olmak üzere herkes ilk muhtar olarak biliyor. 1927 doğumlu, Gülsuyu'nda emlakçılık ve suculuk yapmış. Bu dönemde yerleşim yasadışı yollarla yapılmıştı)

1956 yılına kadar 10-15 haneye ulaşan mahalle, 1960 yılına kadar hemşehrilik ve işçi dayanışması ile 60 haneye ulaşır. İlk yerleşenlerle yapılan mülakatlarda burayı tercih etme nedenleri olarak çevre fabrikalarda çalışmaları, buranın havasının suyunun güzelliği ve köylerine benzemesi gösterilmektedir. Mahalle çevre fabrikalarda çalışanların dayanışmaları ve hemşehrilik faktörüyle hızla büyümeye başlamıştır.

"1961'de gecekondu yaptım buraya. O zaman burada 50-60 hane vardı. Daha önceden Cevizli'de oturuyordum, hazine yeriye gelip oturdum. Hemşehrilerim buradaydı, onlar aracılığıyla geldim. Tekel'de çalışıyordum. İşe yakındı buralar. İnşaat malzemeleri Gülsuyu'nun girişinde satılıyordu."

(C.K, 77, işçi emeklisi)

1970'lerle beraber mahalle hızla göç almaya başlar. Ve artık suyu, elektriği olan zorunlu ihtiyaçları karşılanmış bir işçi mahallesi olarak Anadolu'dan gelen insanların yerleşim yeri olur.

"1970'lerden sonra Gülsuyu'na müthiş bir göç başladı, gecede 10-15 ev yapılıyordu."

(Z.Ü., 45, eski muhtar)

Aynı yıllarda hızlı göç sonucu hızlı bir gecekondulaşma sürecine de girilir. Bu tarihlerde mahallede başlatılan gecekondu yıkımlarına karşı örgütsüz bir direniş başlar. Görüşmelerde bu yıkımları yaşayan kişilerin ifade ettiği şey, bu tarihte mahalleye henüz politik hareketlerin hakim olmadığı yönündedir. Direnişin tek nedeni vardır. O da yıkımlara karşı barınakları koruma isteğidir.

"Örgütsüz bir direniş vardı, 70 ya da 71 'de yıkım yapıldı. Bu yıkıma karşı mahalle halkının direnişi vardı, ama henüz siyasi bir ortam yoktu."

(Y.Y., 50, eski muhtar.)

Mahalleye mafya, toprağın parçalanması ve satılması gibi aşamalarda hiçbir zaman için girmeyi başaramaz ama burada görev yapan bir bekçinin 1970'lerde burada birçok yeri parselleyip sattığı anlatılmaktadır. Buranın toprağı ilk gelenler tarafından çevrilir ve çok büyük topraklar olarak değil sadece birkaç parselle ayrılarak hemşehrilerine ya da işçi arkadaşlarına satılarak el değiştirir. Ama bu hiçbir zaman birilerinin bu işten zenginleşmesini sağlayabilecek kadar büyük çaplı olmaz.

"A.B. isimli devlet görevlisi, 1970'lerde buraları rüşvet karşılığında satıyordu."
(C.K., 77, emekli)

1972 tarihinden itibaren mahalle politik bir kimlik edinmeye başlar ve mahalleye siyaset girer. Görüştüğümüz kişilerden eski muhtar mahalleye siyasetin girmesini o zaman üniversitede okuyan 3 öğrencinin mahalle gençliğinin nabzını çok iyi yakalamasına ve 15-16 Haziran işçi hareketinin mahalle halkını çok etkilemesine başlar.

"1972'de siyaset girmeye başladı mahalleye, o dönemde üniversitede okuyan üç Gülsuyulu öğrenci vardı, bu gençler mahalledeki gençlik potansiyelini çok iyi yakalayıp buranın gençliğinin sol siyasete kaymasını sağladılar. 15-16 Haziran işçi hareketi de çok etkili oldu, yürüyüş sırasında mahallenin ön tarafından geçen eylemcilere mahalle halkı destek vermişti, bir de memurların yerleşim yeri olan Esentepe'nin varlığı buranın sola kaymasında etkili olmuştu."

(Y.Y., eski muhtar).

Buranın bir işçi mahallesi ve çok fazla sayıda Alevi nüfusu barındırıyor olması mahallenin politik bir kimlik kazanmasında önemli bir rol oynar. Daha önceleri yıkımlara karşı halkın gösterdiği örgütsüz direniş, dönemin Türkiye'sinin politik ortamından da etkilenecek birçok gecekondu mahallesinde olduğu gibi politik bir direnişe doğru evrilir.

Örgütlenen mahalle 1970'lerde artık politik bir kimlik ile anılmaya başlar ve birçok çatışma, yıkım ve olaya sahne olur. Bu dönemde, Gülsuyu, birkaç gecekondu mahallesinde de hayata geçirilmeye çalışılan bir "ütopya"nın mekânı olur.

Ve mahallede boş alan olan mezarlığın üstündeki alan birkaç örgüt tarafından 1978-1980 yılları arasında yaklaşık bin parselle bölünerek evi ya da arsası bulunmayan halka dağıtılır. Bu arazi üzerinde konut alanları belirlenip yolları, park alanları, yeşil sahası, oyun alanları olan bir mahalle planı İTÜ'lü bir grup öğrenci tarafından çizilir ve buralarda yerleşim bu plan dahilinde gelişir. Mahallede sadece barınma ihtiyacını sağlayacak evlerin yapımına değil yaşanabilir bir mekânın yapımına dönük bir proje uygulanmıştır. Gülsuyu'nda

şimdiki mezarlığın üst kısmında kalan alan; parkları, yeşil alanları, okulu, sosyal alanları düşünülerek planlanmış ve arsaların dağıtımında da bu plan dâhilinde hareket edilmiştir. Yapılanmanın ilk döneminde bu plana uyulmuştur. Bu işte çalışan insanlara ise hiçbir ücret ödenmemiştir.

"Bize o zaman vermemişlerdi. Öyle bir problem çıkmıştı. Bizim, Kartal'da kardeşlere ait bir ev vardı. Evi olanlara vermek istemediler. Barınma sorunu olanlara veriyorlardı. Ondan sonra konuşuldu edildi. Araya birileri girdi, verildi. Parsellerle ilgili sorunlar oldu burada, arsalar küçüktü, biraz sorun çıktı. Öbür taraftaki evin bizim olmadığı, kardeşlere verildiği ispat edildi, sonra da burada kaldık. Bir para falan ödenmedi, zaten biliyorsunuz, buranın geçmişi öyle bir şey olmadı, çoğu gecekondu olan durum burada yok."

(D.A., 30, öğretmen)

Bu ve benzeri yerlerdeki yeni bir hayat, yeni bir mekân anlayışı 1980'de askeri darbe ile son bulur. Türkiye'de her şeyin dönüm noktası olan bu tarih Gülsuyu için de bir dönüm noktası olur. Bu tarih hem diğer gecekonduar hem de "kurtarılmış bölge" gecekonduarı için her şeyin yeniden yazıldığı bir dönemin başlangıcına denk düşer. Buralar bir anda kendilerini karşı çıktıkları piyasa mekanizmasının içinde bulmuşlardır. Ve bu mekânlar hızla el değiştirmeye apartmanlaşmaya başlamıştır. Bu bölgede görüşme yaptığımız kişiler, buraların çok değiştiğini, artık eskisi gibi olmadığını söylemekte bunun nede-ninin de eski sahiplerinin buralardan gitmesi olduğunu anlatmaktadırlar.

"Eski insanlar gitti, gurbetçilerin bir kısmı buraya geldi, göçle gelen insanlar buralarda aldıkları yerleri apartmanlara çevirdi. Eski ilişkiler koptu, komşuluk ilişkileri hâlâ devam ediyor ama eskisi gibi değil."

(A.Y., 45, memur)

Mahalle bu yıllardan sonra denetimden çıkar. Artık, mahallenin yapım aşamasındaki ilk koşullardan olan konut sahibinin mahallede oturması zorunluluk değildir. Her şey piyasa mekanizmasının bir parçası haline gelmiştir.

"Ben burayı 1980'de parayla satın aldım. 1980'de buraya 35.000 TL. verdim. Satan adam kâr etmek için satmıyordu, o da buraya yapmış olduğu masrafı çıkartacak fiyatı istedi."

(A.Y., 45, memur)

1980 öncesinde, sadece E-5 kenarındaki birkaç gecekonduarın Almanya'da çalışmakta olan mahalleliler tarafından apartmana dönüştürüldüğüne tanık olunur. 1980-1983 tarihleri arasında gecekondu yapımı durur. 1983

tarihinden itibaren de varolan gecekondular yeminli büroların açılmasıyla resmiyet kazanır.

1984'de Kartal Belediyesi ile Yıldız Teknik Üniversitesi mahalleye ilişkin bir ıslah planı çalışması başlatılır ve tapu tahsis belgeleri dağıtımı sürecine girilir. ıslah planı çalışmaları ve tapu tahsis belgeleri ile mahallenin rantı hızla artar ve bu durum hızla mahalle dokusunun değişmesine neden olur. 1985'den itibaren mahalle hızla apartmanlaşmaya başlar. Aynı yıl Esenkent Mahallesi Gülsuyu Mahallesi'nden ayrılır. 1986 yılında ıslah planı tamamlanır, ama mahalle yapısı tamamen değiştiği için tekrar bir plan yapımı söz konusu olur.

"Buradaki insanın yapısı çok farklı. Gülsuyu önceleri solun kalesiydi. Bu doğudan gelen insanların buralarda tutunabilmeleri için oluşturulan bir gruptu. 1989 seçimlerinden sonra, SHP'nin Kartal'ı alması, meclisin TSE'li (Tunceli, Sivas, Erzincan) olması Gülsuyu'na korkunç bir yatırımın yapılmasına neden oldu. O dönemde mecliste iki Gülsuyulu üye vardı. Buralara 1989 öncesinde de birkaç şey yapıldı, ama asıl 1989 sonrasında belediye başkanı yüksek oranlı bir yatırıma gitti. Dezavantajlı arsalar/araziler değerlendirildi, tapuları oldu. İlk başlarda arazi kavgaları oldu, 30 cm için adam öldürülüyordu."

(Gülşen Tekin, Maltepe Belediyesi planlama müdürü, ıslah planı çıkarıldığı dönemde YTÜ öğrencisi olarak Gülsuyu'nda çalışmış.)

1989 yılında Gülsuyu ile Güleusu mahalleleri iki ayrı mahalle olarak ayrılır ve yeniden hazırlanan ıslah planı 1989'da onaylanır. Onaylanan yeni ıslah planından sonra İmar Planı çıkarılır ve SHP'li Belediye Başkanı Mehmet Ali Büklü döneminde tapular dağıtılmaya başlanır.

1980-1990 döneminde, Gülsuyu'nda, tıpkı Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi, mekânsal örüntünün ve kültürel anlayışın değişimine, dönüşümüne tanık olunur. Artık buralar, 1950'lerde kentlere göçün bir sonucu olan masum barınma alanları ya da 1970 sonlarında bir grup üniversite öğrencisinin evsizleri ev sahibi yaptıkları mekânlar değil, apartmanlaşma ile eski gecekonduların 3-5 daire sahibi oldukları bir mahalle haline gelir. Muhtardan alınan bilgilere göre, şimdi bu mahallenin halkının neredeyse %40'ı kiracı durumundadır.

Mahallenin 1980 öncesine kadar nüfusunu Anadolu'dan gelen göçmenler oluştururken, 1980 sonrasında İstanbul'un farklı yerlerinden kiracı olarak gelen insanlar oluşturur. Bu kiracılar daha önceden gecekonduları yapamayan ve gecekondular yapma şansı artık kalmayan yoksul kesimdir. Ama bu kiracı grubun dışında bir önemli kesim daha bulunur. Bunlar, 1990 sonrasında Güneydoğu'dan zorunlu olarak göçenlerdir. Yeni yoksul göçmenler de buraya kiracı olarak yerleşir. Bu göçten özellikle Güleusu Mahallesi etkilenir.

1990'larla beraber mahallede daha önceki yıllarda hiçbir şekilde söz sahibi olamayan mafya buralara girmeye başlar. Adı suç oranları hızla artar. 1990'lı yıllar artık gecekondu mahallelerinin tehlikeli olarak kabul edildiği yıllar olarak anılmaya başlanır. Mafyanın 1990'lara kadar mahallede fazla bir şansı olmaz. Bunun nedeni 1970'lerde arazinin parsellere ayrılıp tamamen dolmasıdır. Ortada parsellenecek, parçalanacak arazi kalmamıştır.

1990'lı yıllarla beraber, gecekondulaşma sırasında hiçbir şekilde mafyayı içine almayan bu yerleşim yeri artık mafyası ile anılan bir yer olmaya başlamıştır. Burada görüşme yaptığımız hemen hemen herkesin ortak fikri mafyanın Gülsuyu'nda olduğu ve buranın gençlerinin birçoğunun mafya için çalışmakta olduğudur. Mafya, 1989'dan itibaren buraya el atmaya başlamış ama asıl işin içine girişi 1993 yılından sonra olmuştur.

"Gülsuyu 1980 sonrasında bu ekonomik sorunları aşmak için birçok çözüm denedi. İnsanlar kendi başlarına bireysel olarak çözmek için sorunların kaynağında da bu yatıyor gibi. Görüyorsunuz ki o sorunları aşamayınca o sorunların yerine birçok şey geliyor. Bütün bu popüler siyasi akımlar çözüm oluyor. O kaynaşmalar birliktelikler umut oluyor. Onun için mafya bu kadar artıyor. Buradan çocuklar çıkmadı mı? Gidip bilmem kimi vurmadılar mı? Yani tetiği sıkmasının nedeni karşısındaki adamı çok sevmemesi değil ki, o işler hep para içindir. Uyuşturucudan bahsediyorlar, niye insanlar uyuşturucu satıyor? Sonuçta ekonomik problemler."

(D.A., 30, öğretmen)

"Yok, burada mafya yok ama mafyanın 'eli' var. Mafya buraya giremiyor ama mafyanın 'ayakları' var. Burada mafyanın kendisi yok adamları var. Özellikle gençler bilirsiniz gençlik kendini bir yere ait olmak ister, güçlü olmak ister."

(C.C., 29, kırtasiyeci).

Görüşmelerde ifade edilen bir başka şey ise buranın gençlerinin çok büyük bir bölümünün uyuşturucu kullanmakta olduğudur. Uyuşturucu kullanımının son 10 yılda artmış olduğu anlatılmaktadır.

"Buradaki gençlerin hepsi uyuşturucuya muhtaç durumda yani uyuşturucu ile beyinlerini yıkıyorlar. Onları düşündürmemeye çalışıyorlar yani düşünüyorlar ama amaçlarını yerine getiremiyorlar. Buradaki gençlerin %88-89'u uyuşturucu kullanıyordur. Esrar ve ot, para kazanmak isteyen insan satıyor alan memnun satan memnun gibi bir şey. Buradan insanlar satıyor dışardan insanlar satıyor. Sadece Gülsuyu'nda değil her yerde bu var. Burada uyuşturucu içtiği zaman saldırmayacak sakın olacak oturacak uyuyacak, ses çıkarmıyorlar, göz yumuyorlar. Biliyorlar alanı da satanı da. Benim arkadaşlarım var hepsi içiyor. Genelde büyük insanlar. Uyuşturucuda

esrardan geçti artık hap atıyorlar. Hap ta saldırganlaştırıyor. Ex ve daha değişik haplar var. Adamlar artık hapi kendi evlerinde bile imal ediyorlar. Kendileri temin edip satabiliyorlar. Bir hanede dört kişi varsa o hanede bir kişi muhakkak gayri meşru koşturuyordur. Uyuşturucu eskiden yoktu. Esrar içen sayılı sayıda insan vardı. Şimdi burada 14-15 yaşında çocuklar esrar içiyor.

— Uyuşturucu buraya ne zamandan sonra girdi?

— Uyuşturucu burada her zaman vardı da yaygınlaşması 1990'dan sonra. O zaman 3-5 kişi içiyordu şimdi içmeyen yok yani."

(A.T., 30, Camcı)

Mahallede suç oranlarının 1990'lı yıllarla birlikte iyice arttığı söyleniyor. Bu mahalleli ile yapılan mülakatlarda iyice belirginleşiyor. Ayrıca, Maltepe Çocuk Şubesi polis memurları ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiye göre, Maltepe'de 2004 yılının ilk altı ayında şubeye getirilen 18 yaş altı çocukların %50'sini Gülsuyu'ndan gelen çocuklar oluşturuyor.

Burada insanların değiştiği bir başka şey ise fuhuş meselesi. Son yıllarda birçok kadının bu mahallede ya da başka yerlerde fuhuş yaptığına dair görüş mahalle halkı ve Maltepe'de görüştüğümüz birçok kişi tarafından dile getiriliyor.

"Yoğun kişisel ufak tefek söylentiler, bir parçalanmışlık yok olsaydı ayyuka çıkar. Burada yapılmaz ama daha çok aşağıda -Maltepe sahilinde- yapıyorlar."

(H.İ., 26, esnaf)

On yıl önce mafyaya karşı direnen ve mafyayı aralarına sokmamak için "mafyaya hayır" kampanyaları düzenleyebilecek kadar mahallesine sahip çıkabilen bir halk on yıl içinde birçok açıdan değişime uğruyor ve mafyanın bir parçası haline geliyor. Görüştüğümüz kişilerden birinin dediği gibi mafyanın "elleri, ayakları" buralarda doluyor.

Bu mahalle özellikle, çevredeki mahalleler tarafından tehlike olarak görülme başlanıyor. Ve Maltepe Belediyesi yetkilileri ile yapılan görüşmelerde belediye çalışanlarından biri tarafından "Maltepe'nin baş belası" olarak nitelendiriliyor. Bu mahalle özellikle Maltepe halkı tarafından ilçenin suç kaynağı ve uzak durulması gereken kesimi olarak anlatılıyor. Mahallenin sakinleri de bunun farkındalar ve rahatsızlıklarını devamlı dile getiriyorlar. Mahalleye hava karadıktan sonra taksiler girmiyor. Buranın gençliği Maltepe'de ya da başka bir yerde işe girerken Gülsuyulu olmanın ağırlığını yaşıyor.

"Akşam iş çıkışı taksi şoförleri çıkmıyor, patronları izin vermiyor. Yokuş nedeniyle çıkmadıklarını söylüyorlar."

(Z.K., 30, hemşire).

Konuştuğumuz kişilerin birçoğu buranın sorununun işsizlik olduğunu, insanların parasızlık nedeniyle mafyaya ve kötü yollara bulaştığını söylüyorlar. 1980 öncesinde gençlerin neler yaptığına dair pek bir bilgi elde edememize rağmen ki 1990 sonrasında yasadışı yaşamının yaygın olduğu gözleniyor. Görüştüğümüz kişilerin neredeyse tamamı buradaki insanların özellikle gençlerin işsiz olduğunu ve bu yüzden hırsızlık, gasp ve mafyaya tetikçilik gibi işlerde "çalıştıklarını" belirtiyorlar. Çalışanların büyük çoğunluğu da inşaat işçiliği gibi işlerde çalışıyorlar.

Gülsuyu Sakinlerinin "Varoş" Algıları

Gülsuyu mahallesi sakinleri ile yapılan derinlemesine mülakat ile "varoş" kelimesinden ne algılamakta oldukları öğrenilmeye çalışılmıştır. Basında bir tehdit, suç ve tehlike unsuru olarak gösterilen gecekondu bölgeleri "varoş" sözcüğüyle nitelendirilmektedir. Basında ortaya çıkarılan bu ifadenin taşıdığı anlama bakılmıştır, bu anlam kentlinin bakışını yansıtmaktadır. Bu durumda sorulması gereken soru şudur: "Varoş olarak adlandırılan yerlerde yaşayanlar, "varoş"u ve yaşadıkları yerleri nasıl yorumluyorlar ve bu tanımlamadan ne anlıyorlardır?" Bunun için, medyada kimi zaman geçmişi kimi zaman bugünü nedeniyle, hem sistem hem de kent ve kentli için tehlikeli olarak gösterilen bir mahallede çalışma yapılarak onların kendilerini nasıl gördüklerine bakılmıştır.

Gülsuyu halkının varoş algısına bakıldığı zaman varoşu çeşitli kategorilerle açıkladıkları görülmektedir.

Mülakat yapılan 26 kişiden 9'u varoş kavramını iktisadi yoksunlukla açıklamaktadır. Ve bu 9 kişinin 4'ü bu sözcüğün kendilerini anlattığını söylemişlerdir. Varoş onlar için yoksulluğun ta kendisidir. Varoş "fakir yerdir". Yoksulluk; o yerin kültürünü, eğitimini, sosyal durumunu belirlemektedir.

"Şehrin içinde az gelişmiş hatta gelişmemiş, ekonomik olarak problemleri olan ailelerin, tabi ekonomik problem demek, aynı zamanda sosyal problem de demek, aynı zamanda eğitim problemi de demek. Çünkü karnınız aç olunca bunların hiç birini yapamıyorsunuz, bunları yapamayınca da yerine başka şeyler geliyor. Uyuşturucu geliyor. Bir filmde "her şeyin sorumlusu fakirlik" diyordu. Fakirlik çözülmedikçe insanların o problemleri; varoluş problemleri çözülmez. Varoş kimlik biraz da karmaşa anlatır. Ağır ekonomik problem varsa zaten bunların hepsi kaçınılmaz olarak geliyor. Yani eğitimden beklentiniz kalmıyor, kültüre önem verme şansınız kalmıyor."

(D.A., 30, öğretmen)

"Varoş işte biz varoшта yaşıyoruz. Köyden gelip de kendisine bir gecekondu yapıp karnını doyurabilen, bir ekmek parası bulan varoшта yaşayan bunlar. Bir ekmek parasını zor buluyorsa benim için varoştur."

(H.D., 45, ev hanımı)

Varoş olmayı ekonomik nedenlerle açıklayan 9 kişiden 6'sı "Gülsuyu varoştur" derken, 2 kişi "varoş değildir" cevabını vermiştir. Bu iki kişiden biri Gülsuyu'nda yaşayan insanların ekonomik durumunun çevre mahallelere göre daha iyi olması nedeniyle varoş olamayacağını söylerken, diğer görüşmeci varoşun negatif anlamı nedeniyle duygusal olarak bunu söyleyemediğini belirtmiştir.

"Ben kendi adıma buraları varoş olarak kabul etmiyorum. Bir yerin varoş olması için gelişmemiş, çok gelişmemiş olması gerekiyor. Gelir düzeyinin düşük olması lazım. Polisin girmemesi lazım oraya. Keşmekeşin yaşandığı bir yer herhalde varoş. Benim böyle bildiğim bir yer. Mavievler var. Hiç kimse giremiyor oraya. Çingenelerin olduğu yer. Su faturası vermezler, elektrik faturası vermezler. Girse bir asker girer oraya. Bir tek asker girer. O da ciddi güç halinde girer. Varoş belki orasıdır. Hâlâ at arabaları var. Sabah erkenden çıkar kadınlar evden."

(H.İ., 26, esnaf)

"Sanki buralara varoş demek kendime kötü bir şey söylemek gibi geliyor bu yüzden demiyorum. Bu duygusal bir durumdur. Gülsuyu 80'lerden sonra bu ekonomik sorunları aşmak için birçok çözüm denedi. İnsanlar kendi başlarına bireysel olarak çözmek için, sorunların kaynağında da bu yatıyor gibi"

(D.A., 30, Öğretmen)

Varoş olmayı ekonomik nedenlere bağlayanlardan ve "Gülsuyu varoştur" diyen 6 görüşmeciden 4'ü varoş için "bizim gibilerin yeri" yorumunu yapmışlardır. Gülsuyu'nun ilk kurulduğu döneme göre geliştiği ama burada yaşayan insanların henüz kentli olamadığına dair yorumlar da yapılmıştır.

"Gülsuyu gelişti. İnsanların beyni gelişmedi. Çoğu yerden önce kuruldu. Mesela Yakacık buradan sonra kuruldu daha güzel şehir oldu. Mesela Heykelin olduğu yakındaki mahalle buradan daha gelişmiş durumda. Yaşayan insanlar varoştan çıkar ya da çıkamaz."

(A.T., 30, camcı)

Mahallelilerin bir kısmı ise varoş olmayı belirleyen şeyin merkeze yakınlık-uzaklık ve kırsallık ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir. 26 görüşmecinin 6'sı mekânın bulunduğu yerin belirleyiciliği üzerinden varoşlaşmayı açıklamıştır. Merkezden uzak olmak, merkezin faydalandığı imkânlardan uzak olmayı ve bunlardan faydalanamamayı getirmektedir; "fatura yatırmak için bile Maltepe'ye iniyoruz. Bankamız hatta bankamatiğimiz bile yok" yorumları görüşme-

cilerin birçoğu tarafından dile getirilmiştir. Ulaşım imkânlarından yararlanamamak, kendi mahallelerinde zaten bulunmayan merkezdeki sosyal donatılara ulaşamamayı beraberinde getirmektedir. Bunların hepsinden uzak olmak merkezden giderek kopmak anlamına gelmektedir. Merkezdekiler ile kültürel, sosyal farklılıklar böylelikle daha da artmaktadır. Hepsinden de önemlisi uzaklık nedeniyle merkezdeki iş imkânlarından da uzaklaşmaktadır. Ve okullaşma oranları zaten kısıtlı olan bu yerlerin merkezden uzaklığı buradaki çocukların merkezdeki okullardan faydalanmasını da engellemektedir. Bu imkânlardan az sayıdaki servis ücretlerini karşılayabilen aileler faydalanmaktadır.

"Şehirden biraz uzak kalmak, ulaşım sorun olmak ve kültürsüz cahil insan olmak."

(A.Y., 40, ev hanımı)

"Merkezden uzak, yaşamdan uzak bir yer"

(C.C., 29, esnaf)

"Şehir planı dışında kalıp şehir hizmetlerinden pay alamayan fukara bölge."

(Y.Y., 50, eski muhtar)

Merkeze yakınlık-uzaklık vurgusu yapan 6 görüşmeciden 2'si varoşu kırsal yerleşim olmak üzerinden açıklamışlardır.

"Kırsal kesim, kenar anlamında, sonradan gelen kısma denir."

(A.Y., 45, memur)

Varoşlaşmayı merkeze yakınlık - uzaklık üzerinden açıklayan 6 kişiden 5'i ise "Gülsuyu varoştur" demektedir. Bir kişi ise buraların varoş olarak gösterilmesinin nedeni olarak burada yaşayan insanların dışlanmasını göstermektedir. Buralara varoş denilerek burada yaşayan insanlar kentin diğer yerlerinde yaşayan insanlardan farklılaştırılmaktadır.

"Bence Gülsuyu varoş değil ama bir kültür karmaşası var. Birileri kendilerini bir adım ilerde hissetmek için bir yerlere varoş diyorlar."

(A.Y., 45, memur)

Varoşlaşmayı açıklamakta kullanılan bir diğer kategori ise burada yaşayan insanların geldikleri yere, etnik kökenlerine dayanmaktadır. Görüşülen kişilerden 2'si varoşlaşmayı doğu kökenli insanların yaşadığı yer olarak açıklamışlardır.

"Varoş doğudan gelip de gelir düzeyi düşük olan. Gelir, kültür, okuma düzeyi düşük olan insanların yoğun olduğu bir bölgedir."

(A.K., 44, muhtar)

"Mahsun Kırmızıgül geliyor aklıma. Doğu kökenli köylü olarak düşünüyorum. Doğu insanı olarak düşünüyorum."

(G.Ü., 20, muhtarlık çalışanı)

Varoşlaşmayı etnik kimlikle açıklayan görüşmecilerden bir kişi Gülsuyu'nun varoş olması konusunda cevap vermezken, diğer görüşmeci varoş olarak değerlendirmemektedir. Gülsuyu'nun varoş olmaması nedeni olarak da buranın gelişmiş bir yer olması gösterilmektedir.

"Gelişmiş bir yer. Daha alt seviyede olması gerekir buranın yarısı böyle"

(G.Ü., 20, muhtarlık çalışanı)

Varoşlaşma tüm bunların dışında bir de kültür üzerinden açıklanmaktadır. 26 görüşmeciden sadece bir tanesi varoşu kültürel olarak açıklamıştır. Ekonomik olarak gelişse de kültürel olarak gelişemeyen yer tanımı üzerinden gidilmektedir.

"Kısa zamanda, ucuz zamanda sığıntı gibi yer arayan sonra mülkiyet hırsıyla büyüyen, ekonomik olarak kısmen büyüse de beyin olarak hiç büyümeyen bir yer demek. Kısa zamanda yer, mekân sahibi olan ama daha sonra mülkiyet hırsı olan"

(Ö.D., 35, ev hanımı)

Kültür üzerinden varoşu açıklayan görüşmeci Gülsuyu'nu varoş olarak görmemekte, varoşlarda ahlaklı insanların yaşadığını Gülsuyu'nda ise bunun olmadığını söylemektedir.

Bir diğer bakış açısına göre ise varoş basitçe gecekondu mahallesi anlamına gelmektedir. Görüşülen 26 kişiden 2'si varoşu gecekondu tanımını vererek anlatmışlardır.

"Çeşitli bölgelerden insanların kopup geldiği, her sınıftan insanın yaşadığı gecekondu yeri"

(A.A., 36, kahveci)

"Gecekonduların olduğu yer demek"

(ismini vermedi, 22, işsiz)

Varoşu gecekondu üzerinden açıklayan her iki görüşmeci de Gülsuyu'nu varoş olarak görmektedir. Gülsuyu'nda bir kimlik sorunu olduğunu söylemektedirler.

"Gülsuyu, toplum olarak kimliğini bulamadı. Gecekondü sistemi olmalı, çeşitli kültürler olmalı, yoksul olmalı, kendi kültürlerini taşımalı"

(A.A., 36, kahveci)

Varoşlaşmayı açıklayan bir diğer görüş ise bunun bir dışlama politikası olduğuna ilişkindir. Görüşmecilerden 2 kişi varoş kavramının iktidara ait olduğunu ve dışlanması gereken kesimi anlatmak için yine iktidar tarafından kullanıldığını belirtmişlerdir. Varoş kaybeden/dışlanan kesimi anlatmak için kullanılmaktadır. Bir öteki kurgusu olarak ortaya çıkmıştır.

"Böyle bir kavram yok bence, isimlendiriyorlar. Küçümsüyorlar. Bunlar, gelişmiş, görmemiş yaşamamış diyorlar. Yukardan bakıyorlar."

(Y.A., 30, Garson)

"Zengin ve fakir arasındaki yerler için konmuş bir isim. Alt tabakaya varoş deniliyor. Genelde E-5 üstü varoş kesimler denilen yerler. Varoş içkici anlamına geliyor"

(Y.İ., 27, esnaf)

Varoşu bir isimlendirme olarak nitelendiren her iki görüşmeci de Gülsuyu'nu varoş olarak görmemektedirler. Ve yine her iki görüşmecinin de "Niye Gülsuyu varoş değildir?" sorusuna verilen cevapları iktisadi meselelere dayanmaktadır.

"Buradaki insanların hepsinin bankada parası var. Hepsinin altında araba var. Zengin dediğin yerde insanların altında Opel varsa burada da Opel var. Herkesin evinde TV, buzdolabı var, durumları çok iyi. Yani insanlar Bostancı'da Suadiye'de kirada oturuyor ama burada ki insanların hepsi kendi ev sahibi. %60-70 ev sahibi ve 3-4 katlı evleri var."

(Y.İ., 27, esnaf)

"300 milyarlık BMW ile gezenler var."

(Y.A., 30, Garson)

"Sizce varoş ne demektir?" sorusuna 26 kişiden 4 kişi "bilmiyoruz" yanıtını vermişlerdir⁵.

⁵ Bu kişilerden biri ve isimlendiriliyor diyenlerden bir kişi varoşun "içkici" anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Varoş olarak nitelendirilen mekânın yaşayanları varoş tanımının içerisine şiddet, tehdit ve suç koymamaktadırlar. Ama yapılan görüşmelerde birçok görüşmeci gece hava karardıktan sonra sokağa çıkmadıklarını belirtmişlerdir. Varoşluların varoş değerlendirmeleri, her ne kadar farklı kategoriler içinde olsa da, daha çok iktisadi zorluklara ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu mekânların varoş olmasının nedeni yoksulluk olarak görülmektedir.

Sonuç Yerine

Gecekondu olarak adlandırılan yasadışı konutun algılanma ve ifade biçimi zaman içinde dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün bir nedeni de bu konutların fiziksel özelliklerinin ve kullanılma biçimlerinin zaman içinde değişim geçirmesidir. 1980 sonrasında gecekondu artık barınma amaçlı bir konut olarak algılanmamaktadır. Öte yandan buraların ticarileşmenin ötesine geçerek önemli bir kentsel rant merkezi olduğu düşünülmektedir.

1950'lerde, gecekondu yasadışı olmalarına rağmen barınma amacıyla yapıldıklarından etik bir meşruluğa sahiptirler. Bu dönemde kentli orta sınıf buralara karşı çıkmaktadır. Gecekondu kentli kirlenmektedir ve burada yaşayan insanlar köylerine geri gönderilmelidir. Devlet ise bu insanları görmezden gelmektedir. Bu dönemde toplumbilimciler Modernleşme Okulunun da etkisiyle buraları geçici bir sorun alanı olarak nitelendirmektedir. 1970'lerden itibaren ise buralar kentli orta sınıf için hâlâ kentleri kirlüten bir sorundur ve kent giderek daha da köylüleşiyordur. Ama gecekondu, devlet için ithal ikameci rejimin motorudur ve ucuz işgücü anlamına gelmektedir. Üstelik tüketim de onlar aracılığıyla artmaktadır. O yıllarda toplumbilimciler ise Bağımlılık Okulunun etkisi altındadır ve gecekondu artık sorunun kaynağı olan değil bizzat sistemin sorunlarını yüklenen kesimdir.

1980'lerle beraber ise gecekondu mahalleleri hızla apartmanlaşmıştır. Bu apartmanlar artık kentin formel konut piyasası içindedir ve kentin merkezinin yakınındadır. Buralarda artık kentli orta sınıf da yaşamaya başlamıştır. Ancak bu durum bütün gecekondu mahalleleri için geçerli bir süreç değildir. Buralara yerleşenler de artık daha çok kentin merkezi yerlerinde ya da kentin eski mahallelerinde yaşamının maliyetini karşılayamayan kentliler ve kente yeni gelen ama gecekondu yapma şansını kaybeden göçmenlerdir. Bu konutlar kente gelen ve kentli olmaya çalışan bir kesimi değil tam tersi kentin içinde yetişen ve kentin içine almadığı bir kesimi ifade etmekte kullanılmaya başlamıştır.

1980 süreciyle beraber, neoliberal politikaların etkisiyle gelir dağılımı bozulmuş ve sınıflararası kutuplaşma dönemine girilmiştir. Bu politikaların getirdiği en önemli sonuçlardan biri işsizlik olmuş ve hem Türkiye'de hem de dünyada yeni bir sınıfın; sınıftağının ortaya çıkmasına tanık olunmuştur. Bu kutup-

laşma kendini sadece ekonomik alanda değil kültürel ve sosyal alanlarda da göstermiştir. Bunun kentsel mekândaki fiziksel görüntüsünü de daha önce radikal kopuşlar yaşamayan sınıfların arasına giren yüksek duvarlar oluşturmuştur. Yüksek duvarların inşası toplumsal sınıfların birbirini tehlikeli olarak görmeye başlamasıyla ilişkilidir. Şiddete, suça ve tehlikeye karşı kendine "yüksek duvarlar" ören kesimin söyleminin merkezine "varoş" kelimesi oturmaktadır. Varoş yüksek duvarı meşru kılan şiddet dolu, tehlike dolu bir mekândır.

Varoş, içinde barındırdığı tehdit anlamı ile "gecekondu mahallesi"nin karşılayamadığı bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Varoş, sözcük olarak yaygın kullanımının başladığı 1990 ortalarında daha çok şiddetin kanunsuzluğun, yasadışı olmanın, sistem karşıtlığının kaynağı olarak görülmektedir. Buralar artık sadece kente ya da kentliye değil topluma ve sisteme de bir tehdit olarak durmaktadır. Radikal sol ve radikal sağın beşiği varoşun kendisidir ya da şeraitçi İslami hareketler de göstermektedir. Varoş kavramlaştırmasıyla, gecekondu olduğı gibi kırdan gelenlerin yaşadığı mekânlar tanımlanmakta, sözcük, kentin içinde kentin kültürüyle yetişmiş "ötekini" anlatmakta kullanılmaktadır.

1 Mayıs 1996 sonrası çıkan gazete haberlerinde daha çok bir tehdit, bir kuşatılmışlık duygusu yaşayan kentli söylem görülmekte ve "kenti çevreleyen varoş" yerine "kentleri kuşatan varoş", "kentlere inen varoş" tanımlamalarıyla olası bir çatışma hali resmedilmektedir.

Varoşun ortaya çıkış sürecine ve basında varoş olarak nitelendirilen yerlere baktığımız zaman, karşımıza ilk olarak "ikinci kuşak gecekondulular" çıkmaktadır. İkinci kuşak gecekondu kesim "tehlikelidir" ve "varoşlular"ın çoğunluğu Alevi kökenli gençlerdir. Bu gençlerin daha çok radikal sol hareketler içinde kendini gösterdiği ve bu hareketlerin beslendiğı yerlerin de Alevi nüfus ağırlıklı eski gecekondu mahalleleri olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu kesim daha çok basında gösteri ve olaylar ile öne çıkarılmakta ve tehlikenin kaynağı olarak anlatılmaktadır. Bu kesimin şiddetinin nedeni olarak da diğer kentlilerin sahip olduğu tüketim olanaklarından yoksun olmak gösterilmektedir. Bu gençlerin tamamı kent doğumludur, bu yüzden babaları ya da dedeleri gibi kendilerini köylü olarak görmemektedirler. Ama kent doğumlu olmaları kentli nüfusun onları kentli olarak kabul etmeleri anlamına gelmemektedir ve bazı durumlarda Gazi Mahallesi'nde oturmak işe girememe nedenidir. Bu durum da, burada yaşayan gençlerin şiddet meyilli olmaları doğaldır. Dışlanmış olmak beraberinde dışlanmayı kabul ederek geri çekilmeyi getirmemekte, şiddet söylemi şiddetin kendisini de yeniden üretir hale gelmektedir.

Gazete taramalarından ikinci olarak karşımıza çıkan sonuç İslami hareketlerin yükseldiğı gecekondu mahallelerinin varoş olarak tanımlanmasıdır. Sultanbeyli bunun en önemli örneğidir, varoş söylemi içinde bütün sistemi temellerinden sarsabilecek bir düşman olarak gösterilmektedir.

Üçüncü olarak karşımıza zorunlu göç sürecinde kentle tanışan göçmenler çıkar. Gazete taramalarında karşımıza çıkan en dikkat çekici varoş söylemi,

zorunlu göçle nüfusu artmış olan Adana, İzmir, Diyarbakır, Mersin ve İstanbul'un gecekondu mahallelerinin varoş olarak nitelendirilmesi olmaktadır. Burada yaşayan nüfus kente bütün savunmasızlığı ile gelmiş ve kentin bütün saldırılarına karşı dirençsiz kalmıştır. Kentin en altta kalan kesimi bu göç sürecinde gelenlerdir. Bu göçün varoş tanımı üzerindeki en büyük etkisi ise şudur: Varoş sadece kentin çeperindeki yer değildir. Kentin en eski mahalleleri birer çöküntü alanına dönüşmüş ve "varoşlaşmış"tır. Zorunlu olarak gelen göçmenlerin barınakları da işte buralardır. Tarla başı, İstanbul'da bunun en önemli örneği olmaktadır.

Bu göçmen grubu daha önceden şiddetle tanışmıştır ve geldiği yerlerin şiddetini buralara taşıyacaktır. Ya da en azından buna meyillidir. Bu da belki en iyi şekilde Gülsuyu Mahallesi'nde görülmektedir. Mahallenin ilk kurulduğu yer olan Ankara Asfaltın üst kısmı şu anda İslami hareketlerin yüksek olduğu ve kaçak kuran kurslarının, farklı tarikatlara ait camilerin bulunduğu bir bölgedir. Burası, aynı zamanda, mahallenin metrekare birim fiyatı başına arsa bedelinin en yüksek olan yeri, yani rant artışı en yüksek olan yeridir. Biraz yukarılara doğru çıkıldığında, mahallenin orta kısmı genel olarak Alevilerin yaşadığı bir yerdir. Mahallede "heykel" diye bilinen bu bölgeye akşam hava karadıktan sonra taksicilerin çıkmadığı söylenmektedir. Ve mahallede bu kısma akşam saat 6'dan sonra gezici karakollar, akrep olarak tabir edilen araçlar gelmektedir. Mahallenin bu bölgesi aynı zamanda 70'li yılların eski "kurtarılmış mahalle"sidir. Mahallenin en üst kısımlarına doğru çıkıldığında zorunlu olarak gelen göçmenlerin yaşadıkları yerler ile karşılaşılır. Muhtarla yapılan görüşmelerden, buraya bazı günlerde 10-15 ailenin geldiği anlaşılmaktadır. Burada yaşayan insanlar Maltepe Belediyesi ve Kaymakamlığı'ndan en fazla yardım alanlardır. Yaptığımız görüşmelerde, mahallenin sözü edilen bu en üst bölgesinde suç oranının yüksekliğine dikkat çekilmekte ve özellikle gasp ve hırsızlığın burada çok yaygın olduğu dile getirilmektedir.

Bir işçi mahallesi olarak kurulan, çevre fabrikalarda çalışan işçilerin kurduğu Gülsuyu'nda, şu anda sigortalı işçi olarak çalışanların oranı oldukça düşüktür. Küçük bir oran vardır. Genel olarak erkekler inşaat işçiliği yapmakta, kadınlar ise evlere gündelikçilik ve merdivencilik denilen günlük işler için çalışmaya gitmektedirler. Bu durum özellikle mahallenin üst bölgesi için geçerlidir. İşsiz nüfusunun çok olduğu ise görüşmecilerin birçoğu tarafından dile getirilmiştir.

1970'lerdeki politik kimliği, "kurtarılmış bir mahalle" olması, bu mahallenin hâlâ tehlikeli olarak görülmesine neden olmaktadır. Hâlâ hava karadıktan sonra polisin buraya sokulmadığı gibi şehir efsaneleri dolaşmaktadır. Eskinin siyasi suçlarının yerini bugünün adi suçları almıştır. Polisle ve mahalle halkıyla yapılan görüşmelerde en çok söylenen uyuşturucunun, fuhuşun, gasp ve hırsızlığın buralarda çok arttığı ve yakın çevrede işlenen bu suçların %50'sinin mahalle halkı tarafından işlendiğidir.

Burada yaşayan insanların bir kısmı kendilerini Gülsuyulu ya da İstanbullu olarak kabul ederken kentin içinde kentin imkânlarıyla yaşayan insanlar bunları kendilerinden biri olarak görmemektedirler. Maltepe sakinleri için, Gülsuyulu potansiyel tehlike olmaktadır. Bu Maltepe Belediyesi'nde yaptığımız görüşmelerde belediye çalışanları tarafından "Gülsuyu Maltepe'nin başının belasıdır" diyerek dile getirilmektedir.

Varoş, gecekonduyun dönüşen ifadesi haline gelmiş ancak gecekonduya daha farklı bir durumu ifade eder olmuştur. Buralar artık, kentlerde istemediğimiz suç, şiddet, yoksulluk vb. bir yığın şeyi barındırmakta ve buranın insanı kentin bütün kötülüklerinin kaynağı olarak görülmektedir. Gülsuyu da bu tanımla örtüşmektedir.

1980'li yıllarla birlikte ihracata yönelik büyüme politikalarıyla tanışan Türkiye'de, bu politikaların da etkisiyle toplumsal yapı ve ilişkilerde çözümler ve dönüşümler olmuştur. Sermaye birikimi sürecinin eşitsiz doğası mekânsal süreçlerde de kendini göstermiştir. Mekânsal yapılar, örüntüler dönüşmüş ve bu örüntünün bir parçası olan gecekondu mahalleleri de bundan nasibini almıştır. Dönüşüm bu mahallelere ilişkin algıyı, söylemi parçalamış ve tıpkı Gülsuyu örneğinde olduğu gibi rant, çatışma, gerilim, tehlike, şiddet, suç gibi sözcükler buraları açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır. "Varoş" kelimesi tüm bu sözcükleri görünür kılan, anlatan bir içerik kazanarak "kentli"nin hakim söyleminin ortasına bir dışlama mekanizması olarak oturmuştur.

Kaynakça

- Alpar, İstiklal – Yener, S. (1993). *Gecekondu Araştırması*, Ankara: DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü
- Bauman, Zygmunt (1999). *Çalışma Tüketiciilik Ve Yeni Yoksulluk*, (Çev.) Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Buğra, Ayşe. (2000). *Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Erder, Sema (1998). "Köysüz Köylü Göçü" *Görüş*, s. 25
- Ersoy, Melih – Şengül, Tanık (2002). *Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği*, Ankara: ODTÜ
- İşık, Oğuz – Pınarcıoğlu, Melih (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk - Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kurtuluş, Hatice (2003). "Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları", *Doğu-Batı*, Sayı 23, s. 75 – 96,
- Kurtuluş, Hatice (2004). "Social and Spatial Transformation in Turkey", London School of Economics'de Sunulan Bildiri, 20 Mayıs 2004
- Sönmez, Mustafa (1998). *Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye'de Doğu – Batı Uçurumu*, İstanbul: Alan Yayınları

- Şengül, Tarık (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, 1. Basım, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, WALD
- Şenyalpılı, Tansı (1981). *Gecekondu "Çevre" İşçileri Mekânı*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Diğer Kaynaklar

- Yeni Yüzyıl*, 19 Mart 1995, s. 7
- Yeni Yüzyıl*, 14 Haziran 1995, s. 3
- Yeni Yüzyıl*, 26 Temmuz 1995, s.22
- Yeni Yüzyıl*, 15 Ocak 1996, s.5
- Yeni Yüzyıl*, 2 Mayıs 1996
- Yeni Yüzyıl*, 8 Mayıs 1996, s.8
- Yeni Yüzyıl*, 9 Eylül 1996, s.3
- Yeni Yüzyıl*, 26 Aralık 1996, s.3
- Yeni Yüzyıl*, 24 Şubat 1997, s.7-10

- Gülsuyu Mahallesi sakinleri ile yapılan görüşmeler, 2003 – 2004
- Belediye çalışanları ile yapılan görüşmeler, 2003
- Polis memuru ile yapılan görüşme, 2004

1970'Lİ YILLARDA İSTANBUL'DA KATILIMCILIĞIN ÖRNEĞİ BİR YEREL KENT DENEYİMİ; 1 MAYIS MAHALLESİ

Şükrü ASLAN

Giriş

Katılım, modern toplumlardaki temsil sisteminin kriziyle birlikte aktüel önem kazanan ve tartışma gündemine oturan bir kavram gibi gözüküyor. Çoğunlukla küreselleşme ve "ulus devletin aşınması" süreciyle ilişkilendirilen ama aslında küreselleşme öncesinde de modern sistemlerdeki demokrasi uygulamaları açısından sorun olan ve temelde seçim esasına dayanan geleneksel temsil biçiminin kriz içerisinde olduğu artık genel kabul görmektedir.

Bilindiği gibi liberal demokrasinin öngördüğü temsil kurumu temelde üç değişik sürecin birbirini izlemesi biçiminde gerçekleşmektedir. Bunların başında çoğunlukla yasayla düzenlenmiş olan ve belirli aralıklarla yapılan seçimler gelir. İkincisi, "seçimle" belirlenen temsilcilerin, temsil edilenleri temsil etme yetenek ve yetkisine sahip oldukları varsayılır. Üçüncü süreçte öngörülen durum ise, seçilenlerin "seçmenlere" hesap verme durumunda olmalarıdır. Böylece ortaya çıkan temsil kurumu aracılığıyla, toplumun tüm kesimlerinin ortak iradesinin örgütlendiği varsayılır. Özetle modern toplumlarda liberal demokrasilerin temsil biçimi burada tanımlandığı gibi temelde seçmen iradesine dayanma ve onu temsil etme yetkisini almış olan bir grup tarafından temsil edilme ilkesine dayanmaktadır. Bu mekanizma, temsil edenlerin, seçim yoluyla görevlendirilmelerini ve temsil etme yeteneklerinin ortadan kalktığı durumlarda, yeni temsil gruplarının oluşumuna olanak tanıdığı için bir ölçüde meşru kabul edilmektedir.

20. yüzyıl boyunca modern toplumların siyasal ve toplumsal deneyimleri göstermiştir ki bu toplumların demokrasisi genellikle biçimsel olarak çoğunluğun iradesine dayanmakta ama aslında çoğunluğun, "azınlık" üzerindeki egemenliğini pekiştirmeye dönük ve genel olarak diktatörlüğe dönüşme potansiyelini içinde taşıyan sonuçlar üretmektedir. Gerçi yerel ya da merkezi düzeyde gerçekleşen bu egemenlik biçiminin hukuksal bir çerçeveye dayanmış olması ona kağıt üzerinde yasallık sağlamıştır ama yine de söz konusu egemenlik biçimlerinin kamu vicdanında sorgulandığı açıktır. Çünkü bu tür temsiliyet biçiminde hükmedilenlerin katılımı da, rızası da etken bir faktör değildir. Üstelik kadınlar, işçiler, göçmenler gibi pek çok toplumsal grubun kendi kimlikleriyle temsil kurumunda yer almadıkları da bir gerçektir. Bundan dolayıdır ki sözü edilen sistemlerin/modellerin meşruiyeti tartışmalı hale gelmektedir.

Bunun sonucunda gözlemlediğimiz gibi ilk olarak mevcut temsil mekanizmalarının sistemle çelişkiye düştüğü yerde yeni arayışlar içine girilmektedir. İkinci olarak temsil edileceklerin, temsil edenleri belirleme süreçlerine katılımı giderek zayıflamaktadır. Seçimlere katılma oranlarında son yıllarda gördüğümüz düşük düzey bunu göstermektedir. Üçüncü olarak, temsil edilenlerin, süreçte katılımları en iyi halde temsil edenleri belirleme aşamasında kalmaktadır.

Özetle, seçim, oy, temsil gibi anlayışlar bugün artık eksikli bir demokrasi-nin simgeleri olarak görülmektedir. Bunun yerine yatay etkileşimi temel alan ve demokrasinin içeriğini temsil kavramından çok doğrudanlık kavramı ile doldurmak gerektiği yönündeki düşünceler destek bulabilmektedir. Diğer bir deyişle bugün artık kendisi de sorun haline gelen temsili demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçiş sürecinden söz etmek gerekmektedir.

Bununla birlikte yerel ve merkezi yönetimler arasında gündelik yaşamda demokrasi uygulamaları açısından belirli farklılıkların olduğu vurgulanabilir. Zira yerel yönetimlerde yönetenlerle yönetilenler arasındaki coğrafi uzaklık daha az olduğundan temsil edilenlerle edenler arasındaki ilişkiler doğrudan kurulabilmektedir. Bu da karar süreçlerine temsil edilenlerin daha fazla katılmalarını mümkün kılan bir durum olarak kabul edilebilir. Bütün dünyada yerel yönetimlerin demokratikliğine daha sık vurgu yapılmasında sözü edilen faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak yine de yerel yönetimler içinde en fazla demokratik nitelik kazanması mümkün sayılan belediyelerde bile, gerçekten demokratik temsiliyet sürecinin işlemediğini gösteren pek çok örnek saymak mümkündür. Her şeyden önce yerel seçimlere katılım oranı, genel olarak düşüktür. Örneğin 1984'den bu yana yapılan belediye başkanlığı seçimlerinde katılım oranı % 80'lerde kalmaktadır. Hatta 1989 yerel seçiminde %78'e kadar düşmüştür. Aynı şey büyükşehir belediye başkanlığı seçimleri için de geçerlidir. Milletvekili genel seçimlerindeki katılım oranı da bununla paralellik göstermektedir. Örneğin 1987 yılında yapılan genel seçimde %96 olan katılım oranı 2002

genel seçimlerinde %78'e kadar düşmüştür.¹ Son yerel seçimlerde (26 Mart 2004) tüm siyasi partilerin ısrarla seçmenlerini sandık başına gitmeye çağırmaları; başarısız partilerin en çok seçmenlerin sandık başına gitmemesinden yakınmaları anlamlıdır. Zira söz konusu seçimde de, seçmenlerin %23.7'si sandık başına gitmemiştir.

Türkiye'de yerel seçimlere ilişkin araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlardan birisi de, belediye başkanlığı ve meclis üyeliği seçimlerinde aday seçilenlerin genellikle müteahhit ya da ticaretle ilgilenen kişiler olmasıdır. Bunun dışında kadın temsilcilerin oranının son derece düşük olması da dikkat çekici bir durumdur. 26 Mart 2004 yerel seçimlerinde 81 ilin sadece birinde; Tunceli'de kadın aday belediye başkanı seçilebilmiştir. Bilinen bir başka gerçek şudur ki, belediye başkanlığına seçilenler, görevlerini yaparken kendi meclis üyelerinden çok danışmanlarına danışmakta, meclis üyelerine ancak yasal prosedüre uygun hareket etme kaygısı nedeniyle başvurumaktadırlar.

Gerçi çeşitli ilçe ve beldelerde belediye başkanlarının "halk günü" düzenleyerek, seçmenlerine doğrudan görüş belirtme fırsatı tanıdıkları gözlenmektedir. Kimi belediye başkanlarının, temsil edilenlere yakın olduğunu vurgulamak adına kapısına "beklemeden giriniz" diye bir hatırlatma yazısı yazdıkları da gözlenmektedir. Ancak tüm bunlara karşın temsil edilenlerin doğrudan katılımını olanaklı kılacak mekanizmaların sürekli ve sistemli işlediğini söylemek zordur. Temsil edilenlerle edenler arasındaki bağ fiziksel yakınlığa karşın aslında toplumsal uzaklığı pekiştiren ve kararların "yukarıdan" verildiği resmi ilişkiler üzerine kuruludur.

Türkiye'de seçmenin seçimlere katılım oranlarındaki düşüklüğe, sık yapılan seçimlere karşın istikrarlı siyasal yönetim mekanizmalarının kurulamamasına, en istikrarlı ve güçlü partilerin bile ancak iki-üç seçimlik ömürleri olduğuna vb. baktığımızda gerçekten demokratik bir temsil mekanizmasının kurulamamış olduğunu söylememiz mümkündür. Yani sistem temsil edilenlerin ortak iradesine dayanmamaktadır.

Katılım kavramını önemli kılan durum, bütün bu süreçte anlatılan modern sistemlerdeki temsiliyet krizinin aşılmasında demokrasi kavramı çerçevesinde alternatif bir arayışın ürünü olmasıdır. Katılım, şimdiye kadar liberal sistemlerde temsil edildikleri varsayılanların ya da başka bir ifadeyle yalnızca seçim sürecine dâhil edilerek aslında dışlananların, sürecin bütün boyutlarına nasıl dâhil edilebileceklerine yönelik arayışın ürünü olan önemli bir argümandır. Sistemi savunan ya da karşı çıkan tüm siyasal örgütlenmelerin "benimsediği" ve her seçimde propagandasının merkezine yerleştirdiği bir kavramdır. Katılımı bu anlamda sürece dâhil olanların/edilenlerin, sürecin tüm aşamalarında değişik biçimlerde bulunmaları, etkileşimi ve ortaklığını anlatan bir kavram olarak tanımlamak yanlış olmaz. Ayrıca bugün için demokratik olma iddiasının bir ögesi, belki de temel bir ögesi olarak da düşünülebilir

¹ DİE Mahalli İdareler Seçimleri ve Sonuçları - Milletvekili Genel Seçimi ve Sonuçları İlgili Yıllar.

Katılım, modern sistemlerde temsil edildiği varsayılan bireyler arasındaki diyalogun sistematik bir özellik kazandığı, üretici, sorgulayıcı, denetleyici ve uygulayıcı olmayı gerektiren bir süreçtir. Bu nedenle "katılım" anlayışı çerçevesinde yerel yönetimlere bakmak, yönetim ve hizmetlerle ilgili karar alma süreçlerini bireylerin etkin katılımını içerecek şekilde örgütlemek gereklidir.

Bütün bunların ötesinde asıl sorunun pratikte temsiliyet sürecinin nasıl işlediği, temsil edilenlerin sürece katılımının nasıl başlamakta ve sürmekte olduğu; diğer bir deyişle katılımın nasıl sağlanacağı olduğunu söylemek mümkündür. Katılım, tam da bu noktada özel anlamı olan bir siyasal etkinliği ifade etmektedir. Çoğunluğun eğilimlerinin yansıtılması yerine doğrudanlık; özne olarak bireyin doğrudan sürece katılmasını gerektirir. Temsil edilen bireylerin, kamu politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde yer almasıdır. Sözü edilen süreçlerde yer alış biçiminin kurumsal olarak örgütlenmesi ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bireylerin formel katılım süreçleri söz konusu kurumsal yapı ve ilişkiler sistemi içinde sürecektir. Katılma, katılacak olanın ilgisi ve isteğine bağlı olarak çok daha geniş ya da dar bir kesimi kapsayabilir. Ancak mekanizma en geniş katılımı ya da daha doğru ifadeyle temsil edilecek olan her bireyin katılımını olanaklı kılacak şekilde örgütlenmelidir. Bunun için örneğin halk toplantıları, mahalle meclisleri, sivil toplum örgütlerinden danışma meclisleri oluşturma, yurttaş girişimlerinin kurumsallaştırılması, yerel düzeyde referandumlar, yerel meclis üyelerinin seçimle geri alınması vb. yerel yönetimi de bir anlamda yerelleştiren bir dizi yeni ilişki ve örgütlülük alanları düzenlenebilir.

Katılım, onu bir siyasal pratik olarak örgütleyenlerin, kendi deneyimlerini aktarırken vurguladıkları gibi aynı zamanda özerk halk iktidarını teşvik etmesiyle, devletin kaynaklarını kendilerine tahsis edip onu araçsallaştıran egemen sınıflar tarafından devletin özelleştirilmesine karşı mücadele etmek için kullanılacak güçlü bir araçtır. Böylece yurttaşlar egemenliklerini daha iyi kullanmayı öğrenirler Devleti ve kamusal alanı kontrol edebilirler ve yeni bir denge oluşturulması işlevini yerine getirebilirler (Gret, Sintomer; 2002).

Öte yandan katılım, siyasal ve toplumsal örgütlenme ve yönetimin temel ilkesi olması gereken toplumsal adalete yönelik uygulamalara da zemin hazırlayan, onun önceli olan bir süreçtir. Heterojen kentte Harvey'in vurguladığı gibi *ortak yarara katkı, liyakat ve ihtiyaç* (Harvey, 1973) gibi temel ilkelerden hareketle toplumsal adalete uygun siyasal ve toplumsal pratikler geliştirilebilir. Bunun için kentte yerel düzeyde değişik toplumsal grupların üyesi olan bireylerin, sürecin etkin birer unsuru haline getirilmeleri son derece önemlidir.

Katılım Uygulamaları ve Demokrasi Deneyimleri

Türkiye'de temsili demokrasinin krizini aşmaya yönelik arayışlar içinde şekillenen çoğulculuk ve katılımcılık kavramlarının yaygınlaşması 1970'li yılların ikinci yarısında olmuştur (Tekeli; 2001). Aslında dünyada da özellikle mimari-

de katılım kavramına başka bir deyişle "kent sakinlerinin sesine kulak verme"nin tarihi yaklaşık olarak bizdekiyle aynıdır yani 1960'lı yıllardır (Bumin; 1998). Ötekiler adına karar vermek yerine onları dinlemek, onların kendi tercihlerine göre katılacakları karar süreçleri ve uygulama alanları oluşturmak düşüncesi hem dünyada hem de ülkemizde sözü edilen yıllarda gelişme olanı bulmuştur. Söz konusu yeni düşünme biçimine bağlı olarak Bolonya² ve Porto Alegre (Gret, Sintomer; 2002) örneklerinde gördüğümüz gibi değişik coğrafyalarda katılıma dayalı yerel kent deneyimleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Porto Alegre sadece Brezilya'da değil, bütün dünyada bir katılım modeli olarak tartışılması ve BM tarafından en dikkate değer 40 kent deneyiminden biri olarak belirlenmesi açısından çok önemlidir (Gret, Sintomer; 2002).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yerel yönetimlerde, daha doğru bir ifadeyle yöneticileri atamayla değil de seçimle işbaşına gelen belediyelerde siyasal tercihlere bağlı olarak özgün katılım süreçleri oluşturan ve uygulayan örnekler vardır. Yasal anlamda bunun en önemli örneklerinden biri 1979 yılı Fatsa deneyimidir. (Aksakal; 1989) Diğer bir önemli örnek ise bu makaleye konu olan 1 Mayıs Mahallesi deneyimidir.

1970'li yılların ikinci yarısında İstanbul'da Üsküdar ilçesi sınırlarında gerçekleşen 1 Mayıs Mahallesi deneyiminin Fatsa örneğinden farkı, yasal olmayan bir şekilde gerçekleşmiş bir kent deneyimi olmasıdır. Yasal olmamasına karşın söz konusu deneyim, 1970'li yıllarda, sosyalist hareketin, kentte konut sorununu çözme iddiasıyla gerçekleştirdiği projelerden biri ve ilkidir. Bu özelliğin yanı sıra kısa süre içerisinde kentlerdeki gecekondu hareketi için bir model haline gelmesi nedeniyle de son derece önemli bir deneyimdir.

Diğer yandan toplumsal dayanışmanın zor koşullardaki özel biçimlerini üreten; planlamadan yıkıma karşı direnmeye kadar her aşamada neredeyse tüm konut sahiplerinin doğrudan katılım ve katkısının ürünü olması nedeniyle de dikkatle incelenmesi gereken bir deneyimdir.

1 Mayıs Mahallesi deneyimiyle ilgili bu makalede kullanılan bilgiler esas olarak sözlü tarih çalışması ve söz konusu dönemde günlük basın ve süreli sosyalist dergilerin taranmasıyla elde edilmiştir. Mahallenin kuruluş ve yasallaşma sürecinde (1976-1980) bulunmuş ve aktif rol almış olan çok sayıda kişiyle yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler yapılmış; bunlardan, süreci ayrıntılı bir şekilde anlatan dört kişinin verdiği bilgiler kullanılmıştır. Görüşülen kişiler ve taranan gazete ve dergilerle ilgili bilgiler makalenin sonunda verilmiştir.

² Bolonya, Demokratik Bir Şehircilik Anlayışının Yanıtı, L 'Architecture D'Aujourd'hui No: 180, Temmuz/Ağustos 1975 (Çev: Sedvan Teber), *Mimarlık* dergisi Sayı 159, 1979

1 Mayıs Mahallesinde İlk Gecekondu Etkinlikleri

Bugün İstanbul'un Ümraniye İlçesinde, Namık Kemal, İstiklal ve Örnek Mahalleleri arasında yer alan ve Mustafa Kemal Mahallesi olarak bilinen yerleşim bölgesinde 1970'li yılların ortalarında birkaç mandıra ve buralarda çalışan kişilere ait toplam 8-10 gecekondu bulunmaktadır. Ancak aynı zamanda "mafya" olarak tanımlanan bir grup tarafından enformel konut ticareti de yapılmaktadır. Üstelik bu ticaret, yerel yönetimin ve güvenlik kuvvetlerinin bilgisi dâhilinde sürmekte ama diğer yörelerde olduğu gibi müdahale edilmemektedir. Bölgeye ticari ilişki üzerinden giden ve orada kendilerine bir yer satın alıp gecekondu yapmak isteyenler bir süre sonra kendi aralarında, hemşehrilik ve siyasal görüşlerindeki yakınlıklar üzerinden dayanışma ağı oluşturlar. Gecekondu bölgesindeki bu dayanışma, bir yıkımın ardından bir bölüm gecekonducunun Belediye Başkanıyla görüşmek için Ümraniye Belediyesine gitmesi ama başkanla görüşmelerinin engellenmesi sonucu kendi aralarında ortak hareket etme ön kararıyla kısa sürede etkisini gösterir. Mahalleye dönen grup kendi içinde daha geniş bir değerlendirme yapar ve örgütlü mücadele etme kararı alır. Sözü edilen grup konut yapım etkinliğini ihtiyaç, dayanışma, demokrasi gibi yeni kavramlar çerçevesinde örgütlenmeye ve yerel yöneticilerle işbirliği yaparak değil, onlara karşı; gerekiyorsa mücadele ederek konut hareketini geliştirmeye karar verir.

Alternatif Projenin İlk adımı: Halk Komitesinin Oluşumu

Ancak mahallede farklı bir örgütlenme arayışı ve mücadele anlayışının ortaya çıkması sonucu 1977 yılının ilk aylarında konut yapımcılar arasında bir tür yönetim sorunu ortaya çıkmış; bu da sürmekte olan gecekondu yapımında istikrarsız bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Her ne kadar, fiziki güce ve yerel yöneticilerin belki de bir kısmıyla kurulmuş olan dolaylı desteğe dayanarak ticari bir şekilde bir grup tarafından bu girişimler yönetiliyor olsa da, sosyalist grupların giderek gelişmesi ve bu tür yönetim tarzına müdahale etmesi, kurucuların ifadesiyle "iki başlı yönetim" gibi istikrarsız durumunun doğmasına yol açmıştır.

Mahallede giderek daha fazla destek bulan sosyalist gruplar, bu mücadelenin amaçları ve hareket tarzı belirlenmiş şekilde örgütlü ve yeni bir nitelik kazanmasını istemektedirler. Bu grupların görüşüne göre öteki alanlarda olduğu gibi gecekondu alanında da gerçekleştirilecek eylem ve girişimlerin başarısı örgütlü olmasına bağlıdır. Özellikle örgütlü olmanın, kalıcı başarılar elde etmede belirleyici olduğuna ilişkin inancın, sözü edilen dönemde yayınlanan sosyalist dergilerde yoğun biçimde işlendiği gözlenmektedir.³

³ 1970'li yılların ikinci yarısında yayınlanan sosyalist dergilerden inceleme olanağı bulabildiğimiz Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Mücadele, Partizan, Halkın Sesi, Halkın Birliği, Birlik gibi pek çok dergi okuyucularına ve taraftarlarına "hayatın her alanında örgütlenmeleri" çağırısı yapmakta ve gecekondu alanlarını da temel mücadele alanları içinde saymaktadır. Özellikle

İstanbul'da kentin değişik yerleri ve kırsal alandan akrabalık, hemşehrilik vb. ilişkiler üzerinden mahalleye gecekondur yapmak için gelenler, bu dönemde bir yandan arsaları parselleyip satan grupla muhatap olmakta ve para vererek arsa almaktadırlar ama öte yandan mahalledeki sosyalist gruplarla ilişki kurmakta ve para ödemeyi gerektiren bu ticari ilişkinin ortadan kalkması yönünde istekte bulunmaktadır. Zira gecekondur yapma maliyeti minimum düzeye ineceği için bunun kendileri açısından daha avantajlı olacağı açıktır. Bu durum, mahalledeki sosyalist grupların giderek daha fazla taraftar bulması ve toplumsal desteğinin gelişmesine yol açmaktadır.

Diğer yandan gecekondulaşma etkinliklerinde ortaya çıkan yeni gereksinimler zaten yeni bir örgütsel aracın üretilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü bir yandan gecekondur yapma faaliyetini ilk organize edenler kendi kurallarını uygularken, diğer yandan sosyalist gruplar yeni prensipler ışığında ayrıntılı bir uygulama tarzı getirmeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden bir komite oluşturmak ideal bir fikir olarak görünür. *Halk Komitesinin* oluşması, "iki başlı yönetim" dönemi olarak adlandırılan böyle bir dönemde gerçekleşir.

Mahallenin kendine özgü bir özelliği, tüm sorun ve arayışların kamusal bir ortamda tartışılmasını mümkün kılacak niteliktedir. Zira gecekonduların yapıldığı ilk günden beri, "dernek" olarak tanımlanan kamusal bir mekân oluşturulmuş ve burada sık sık toplantılar yapılmaktadır. Bu toplantılarda gecekondur yapımı, arsa dağıtımı gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkan sorunların tartışılması gibi bir "gelenek" oluşmuştur. Bu "gelenek", sol grupların kendi eleştirisi ve önerilerini açıkça dile getirmelerine olanak sağladığı gibi zamanla daha güçlü bir kitle desteği almalarına da elverişli zemin oluşturmuştur. Dolayısıyla bu yöntemin, mahallelinin kendi sorunlarını çözmek için yeni örgütlü mekanizmalar yaratması amacıyla da kullanılabileceği düşünülmüştür. Nitekim süreç öngörüldüğü gibi gelişmiş komitenin oluşumu bu tartışmalar sonunda seçim yöntemiyle gerçekleşmiştir.

Kurucuların verdikleri bilgiye göre 1977 yılı Mayıs ayında mahallede yapılan böyle bir toplantıda yörenin sorunları ve karşıt grupların bu konudaki görüşleri üzerine bir tartışma yapılır. Toplantıda, gecekondur sahipleri kimi istiyorlarsa onlar tarafından temsil edilmeleri; çalışmaların, temsil görevi verilmiş bu kişiler tarafından yürütülmesi eğilimi benimsenir. Bu eğilimin benimsenmesinde sosyalist gruplar, kendi görüşlerinin haklılığına ve gecekondur sahiplerinin çıkarlarını korumasına, ilk gecekondurcu grup ise kurulu ilişkilere güvenmektedir. Sonuç olarak toplantıda benimsenen eğilime uygun olarak seçime gidilir ve adaylar tek tek oylanır. En çok oy alan sekiz adayın belirlenmesi ile mahalledeki arsa dağıtımı, gecekondur yapımı ve bunlara bağlı olarak yürütülecek tüm etkinlikleri organize edecek olan Halk Komitesi seçilir.

2 Eylül 1977 tarihinde gerçekleşecek olan gecekondur yıkımından sonra söz konusu yayınlar da konut sorununa ilişkin kuramsal görüşler geliştirilmemiş olmakla birlikte, gecekondur alanlarındaki örgütlenme ve mücadeleye daha yoğun vurgu yapıldığı gözlenmektedir.

Seçimin sonucu yörede örgütlenmeye çalışan sosyalist grupların konumunu en azından önceki döneme göre sağlamlaştıracak niteliktedir. Oylama sonucunda Halk Komitesi'ne seçilen adaylardan üçü, mahallede sosyalist gruplar tarafından "şebeke" veya "çete" olarak tanınan grubun üyesidirler. Komitenin diğer üyeleri ise muhalefet grubuna; yani sosyalist sol grupları destekleyen ya da bu grupların üyesi olan kişilerdir. Halk Komitesi seçim sonrası kendi içinde başkanlık seçimi yapar ve en çok oy alan Kazım Bayboğa başkan seçilir. En çok oy alan ikinci kişi, Sabri Koçyiğit başkan yardımcılığına seçilir. Böylece aslında mahallede bir süredir açık ya da örtük olarak devam eden iki kesim arasındaki egemenlik mücadelesinde sol grupların ağırlığı bir bakıma ilan edilmiş olur.

Komitenin bu bileşimi bir çeşit koalisyon gibidir. Ancak koalisyonun ağırlığı sosyalist gruplar tarafından oluşturulmaktadır. Bu durum sözü edilen grupların yeni bir bakış açısıyla ve uzun vadeli düşünerek örgütlenmelerine ve karar süreçlerinde daha rahat hareket etmesine yol açar. Komitenin sosyalist gruplara dâhil olmayan üyeleri bu süreçte etkisiz kalırlar. Giderek mahallede yükselen sosyalist dalga sol grupların taraftarı olmayan komitenin üç üyesini iyice etkileyince bunlardan ikisi daha fazla direnemez ve hem komiteden istifa eder hem de mahalleden ayrılırlar.

Halk Komitesinin oluşturulmasına ilişkin ilk komite başkanı Kazım Bayboğa sürece ilişkin şu bilgiyi vermektedir:

"Bizden önce gecekondlu ticareti yapan grupla ilişkilerimizdeki gerilim artmıştı ama artık biz de güçlenmiştik. Bizim kararlılığımız ve dayanışmamız insanları etkilemişti. İşte bu süreçte bir halk toplantısında seçim oldu. Seçimde biz, hem kendi adaylarımızı gösterdik ama diğer gruptan bazı kişileri de aramıza almak istiyorduk. Çünkü hem yaşlılardı hem de çeşitli kurumlarla ilişkileri vardı. Bu konuda tecrübeleri vardı. Biz daha gençtik. Ben o zaman 27 yaşındaydım. O yüzden aslında onlara ihtiyacımız da vardı. İlk komite seçiminde en fazla oyu ben aldığım için komite başkanı seçilmiştim. İlk seçim açık bir şekilde yapılmıştı. Evet, demokratikti ama bizim çok da hazırlıklı olarak örgütlediğimiz bir süreçte gerçekleşmemişti. Oysa ikinci seçimin her türlü hazırlığı yapılmıştı. Gerçek anlamda demokratik bir seçim olmuştu. Seçim sandığımız vardı. Sandık görevlileri vardı. Oy pusulları hazırlanmıştı. Adayların isimleri bir listeye yazılarak sandık bölgesine asılmıştı. Kimlerin oy kullanacağı de belirlenmişti. Zira mahallede kimlerin konut yaptığına ilişkin bilgiler bizdeydi. Orada konutu olmayanların oy kullanma hakları yoktu. Sonuç olarak gizli seçim, açık oylama yapıldı. Bu seçimde benim önerdiğim tüm adaylar seçimi kazandılar. Komitenin yedi asil, üç yedek üyesi vardı.

Komite olarak bizim bir defterimiz vardı. Toplantılarda aldığımız kararlar oraya yazılırdı. Her gün görüşmemize ve birlikte çalışmamıza karşın her hafta kararlar alırdık. Kararlarımız deftere yazılırdı. Kararlara katılmayan

komite üyeleri şerh koyarlardı. Mahalledeki tüm konut yerleri ve bunların kimlere ait olduğu bu defterde yazılıydı. Bu yüzden bilgimiz dışında bir gelişme olamazdı. Hemen müdahale ederdik. Aynı şekilde konut sahiplerinin kendi aralarında da ihtilaflar olduğunda biz devreye girerdik. Sorun çözüldü. Çünkü bizim bilgilerimiz doğru ve kayıtlıydı. Ayrıca günlük gelişmeleri de not ederdik."

"Sözü edilen yıllarda mahallede yaşayanlar için Halk Komitesi ne ifade ediyordu" sorusuna somut bir yanıt, aynı yıllarda bazı günlük gazetelerde haber olan mahallelilerin şu sözlerinde izlenebilir:

"Halk Komitesi olarak seçtiğimiz kişiler, dışarıdan kimseler değiller. Onlar da buranın halkıdır. Halk komitesinde bir üst komite vardır. Bu komite 7 kişiden ve yaşlılardan oluşur. Bir yerde 'İhtiyar Heyeti'nin görevini yapar. Üst komiteye bağlı beş alt komite vardır. Alt komiteler briket, sağlık, yardım ve güvenlik gibi görevlerin yapılmasında yardımcı olmaları için seçtik. Eğer komiteler olmasaydı kavga çıkardı aramızda. Komiteleri oluşturan kişiler, halkın yardımına koşan, dertlerini içlerinde hissedenden kişilerdir. İşinden kovulan, parasız kalanlara yardım ederler. Onların dertlerini üzerine almışlardır. Bu komiteden beş arkadaşımız şimdi gözaltına alınmış, işkence yapılmaktadır. Komite, hiçbir maddi karşılık beklemeden sorunlarımızın çözümlenmesine yardımcı olmaktadır. Gerekirse fiilen gecekondu yapımında çalışmaktadırlar. 1 Mayıs Mahallesinde 2 Eylül'de yapılan yıkımdan sonra, komite üyeleri sayesinde ruhsatlı ev yapar gibi ev yaptık, burada düzenimizi sağladılar."⁴

Burada Halk Komitesine ilişkin kısaca şu saptama yapılabilir. Mahallenin henüz yerleşim yeri niteliği kazanmadığı dönemdeki adıyla Kapanağılı Mevkiinden Mustafa Kemal Mahallesinin oluşumuna kadar gelen sürecin en önemli adımlarından biridir. Mahallede kurulan Halk Komitesi, İstanbul'da halkın kendi konut sorununu çözme perspektifi açısından bir ilktir. Kente gelen evsiz barksızlar, konut sorununu bu tür örgütlenme ve mücadeleyle kazanabileceklerini düşünmüş ve bu sürece katılmışlardır. Her hafta yapılan ve gecekondu halkının katıldığı toplantılarda kararlar doğrudan tartışma ile alınmış; sorunlar ve çözümleri yine aynı şekilde halkın katıldığı toplantılarda sonuçlandırılmıştır. Hem kuruluş biçimi hem de sonraki süreçte oynadığı rol ve egemen olduğu alanda olabilecek en geniş kitle desteğine sahip olması komiteye çok önemli özelliklerin atfedilmesine yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki giderek İstanbul'un diğer bazı bölgelerinde de yeni konut mekânlarının yaratılması mücadelesinde model olarak benimsenmesine yol açmıştır. Sözü edilen yıllarda kentlerde

⁴ Milliyet Gazetesi, 24 Mart 1978

örgütlenen sol grupların konut sorununa ilişkin görüşleri içinde Halk Komitesi uygulaması referans olarak gösterilmiştir.⁵

Mahallenin Adı Ortak Kararla Belirleniyor

Halk Komitesinin oluşturulduğu dönemde mahallede gecekondulu sayısı ve nüfusunda hızlı bir artış yaşanmaktadır. Bu durum, mahalleye bir isim belirlemeyi gerekli kılar. Gerçi bölge, içindeki mandıralardan dolayı *Kapanağılı* diye anılmaktadır. Ancak bu isim, çoğunluğu politik ilişkiler üzerinden gelen mahallenin yeni yerleşenleri için anlamlı değildir. Nitekim çoğu mahallenin "Kapanağılı" olarak anıldığını sonradan öğrenmişlerdir. İnsanlar, gündelik konuşmalarında, konut yapmaya çalıştıkları bu alanı "mahalle" olarak telaffuz etmektedirler. Ayrıca basında da, mahalleyi konu edinen haberlerde, "Ümraniye yakınları", "Örnek Mahallesi yakınları" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Üstelik mahalle konut sayısı ve denetlenen alan bakımından Kapanağılı sınırlarının çok fazla dışına taşmıştır. Bu yüzden mahallenin yeni durumu ve politik kimliğine uygun bir adla anılması gerektiği yönünde tartışmalar yapılır.

Benzer tartışmalarda olduğu gibi komite'nin çağrısı ve halkın katılımıyla bir toplantı yapılır. Gündemi mahallenin adını belirlemektir. Tartışma, bir bölüm için güvenlik kaygısının çok önemsendiğini gösterir. Bu grupta yer alan kişilere göre önemli olan mahallenin politik kimliğine uygun değil, olası yıkımdan korumaya katkısı olabilecek isim bulmaktır. Bu amaçla dönemin politik liderlerinin isimleri önerilir. Ecevit Mahallesi, Demirel Mahallesi gibi.

Ancak bu tür klasik savunma önerileri çoğunluk tarafından kabul görmez. Gecekondulu yıkımlarını engellemek için çokça başvurulan ulusal duygulara hitap etme ve yıkım güçleriyle ortak bir payda yaratma girişimlerini savunan görüşler reddedilir. Mahalledeki sosyalist grupların etkinliği bu konuda da kendisini gösterir ve mahallenin yeni politik kimliğine uygun isimler üzerinde tartışılır. Tarih 1977 yılı yaz dönemi, Ağustos ortalarıdır. 1 Mayıs 1977'de Taksim katliamının üzerinden henüz kısa bir süre geçmiş ve katliamın şoku sürmektedir. Komite üyeleri ve halkın önemli bir bölümü, resmi ya da resmi olmayan çeşitli kesimleri kızdırmak pahasına, Taksim'de öldürülen işçileri anmak amacıyla mahalleye 1 Mayıs adının verilmesini önerirler. Dönemin koşulları içinde bu isim bazı kesimler tarafından tepki ile karşılansa da mahallenin politik bileşimi içinde gerekli desteği bulur.

Bu tartışma sonucundaki kararın, artık yerleşik bir yöntem haline gelen seçimle gerçekleştiğini vurgulamak katılım açısından önemlidir. Nitekim sonuçta oylama yapılır ve öneri demokratik bir yöntemle benimsenir. İşte sözü edilen toplantıdan itibaren -ki o dönemde yayınlanan bir yazıda bu toplantının

⁵ Bunun bir örneği Alibeyköy/Nişantaşlar Mahallesiindeki gecekondulaşma faaliyetidir. Sosyalist basından izlediğimiz kadanyla adı geçen mahallede 1977 yılında gecekondulu yapma faaliyetini sürdürenler, 1 Mayıs Mahallesi deneyiminden yararlanarak örgütlü bir güç yarattıkları ve karar süreçlerinde halkın doğrudan katılımını sağladıkları için yıkımları engelleyebildiklerini ve başarılı olduklarını belirtiyorlar. (Bkz. *Halkın Yolu* Dergisi, Aralık 1977)

14 Ağustos 1977 Pazar günü yapıldığı belirtilmektedir⁶- mahallenin adı artık 1 Mayıs Mahallesidir. Bu isim, kısa bir sürede İstanbul'un ötekali semtlerinde, özellikle gecekondulu mahallelerinde ve sosyalist grupların etkin olduğu her yerde yaygınlaşır ve çabuk benimsenir. Zaten her vesileyle basına konu olan mahalle, yeni ismini sadece sosyalist kesimlere değil, tüm toplumsal kesimlere duyurmakta zorlanmaz. Sonuç olarak komite, çalışmalarında çok önemli bir adım daha atmış mahallelilerin ortak iradesiyle ve çeşitli çevrelerin tepkisine karşın yöreyi politik kimliğine uygun isme kavuşturmuştur.

Maddi Harcamalar İçin Bütçe oluşturuluyor

Demokratik davranma ve temsil ettiği kitlenin denetimine açık olmaya özen gösterdiği gözlenen kurucu üyelerin bu tutumu, akla parasal konulardaki uygulamaları getirmektedir. Zira bu ölçüde geniş çaplı gecekondulaşma etkinliğinde giderler için bir bütçe oluşturulması gerekir. Komite, gelir-gider hesaplarını düzenli tutmakta ve bu konuda mahalle halkına bilgiler vermektedir. Kazım Bayboğa bu konuda sorduğumuz soruya şu yanıtı vermektedir:

"Komitenin bir bütçesi vardı, yardımlar yapılıyordu ve bütçemiz bu tür yardımlardan oluşuyordu. Bunları düzenli olarak yazıyorduk. Kimler bize ne kadar yardım yapmış. Ne kadar paramız var, nerelere harcamışız, ne kadar harcamışız. Kısaca gelir ve giderlerimizi düzenli olarak yazılı hale getirip Halk Odasına asıyorduk. Böylece tüm mahalle halkı hesapları kontrol edebiliyordu. Ayrıca komitenin parasını da Ziraat Bankası Ümraniye Şubesinde Hayriye Ateş adına açtığımız hesapta tutuyorduk. Hatırladığım kadarıyla o zaman 14-15 bin lira paramız vardı. (Bu paraya da sonraki yargılanma dönemlerinde el konulacaktı.) Bunu da duyuruyorduk. Adına hesap açtığımız ve şimdilerde 70 yaşlarında olan Hayriye Ateş bu yüzden çok çile çekti."

Kuruculara göre, Halk Komitesi'nin kurulmasıyla öncelikle gecekondulu mafyacı, arsa spekülâtörlüğü dönemi kapanmıştır. Diğer yandan hem karar verici hem de seçici olarak, kendi kendilerini yönetici ilan edenlerin yerine mahalleli tarafından seçilen ve her aşamada denetlenen kişilerle gerçek bir temsil yeteneği ortaya çıkmıştır. Ayrıca komite, öncekilere farklı olarak yaptığı çalışmalar ve yapılması planlanan işlerle ilgili toplantılarda halka düzenli olarak bilgi vermiş; toplanan ve harcanan paraların hesabını mahallelinin denetimine tabi tutmuştur. Her hafta yapılan toplantılarla komite ve mahalle halkı tartışma olanağı bulmuş; gecekondusu olan herkesin sürece doğrudan katılmaları olanaklı kılınmıştır.

Mahallede giderek yerleşik bir yaşamın örgütlenmesi üzerine komite üyeleri çalışmalarını yasal bir zeminde sürdürmek istemektedirler. Çünkü katılım

⁶ Güney dergisi, Sayı 1, Ocak 1978 s. 20

ve denetimin yasal zeminde daha az sorunlu uygulanabileceğini düşünmektedirler. Bunun için çeşitli girişimlerde bulunuyorlar. Ne var ki kısa sürede gelişen mahalle yasal kabul görmediği için, bu yöndeki girişimlerinden olumlu bir sonuç alamamışlardır. Komite başkanı Kazım Bayboğa bu konuda şunu ifade etmektedir; *"1977 yılı sonlarında komite üyeleri olarak '1 Mayıs Mahallesi Sosyal Dayanışma Derneği' kurmak için Üsküdar Kaymakamlığına başvurduk. Üyelerin tümü başvuruda bulundu. Adres olarak 1 Mayıs Mahallesini yazmıştık. Böylece aslında komiteyi yasallaştırmak istiyorduk. Ancak başvurumuz, kaymakamlık tarafından "böyle bir mahalle yoktur" gerekçesiyle kabul edilmedi. Epey uğraştık, gidip-geldik, görüştük ama sonuç alamadık. Dilekçemiz işleme konulmadı."* Yasal girişimler başarısızlığa uğramakla birlikte komite kendi belirlediği çerçevede çalışmalarını sürdürecektir.

Komitenin Öncelikleri ve İlkeleri

Komitenin önceliklerinden birisi, arsa dağıtımında ihtiyaç ölçütüne göre hareket etmektir. Halk Komitesinin kuruluşundan önceki dönemde mahallede arsa dağıtımı bir grubun para kazanması amacına yönelik ticari ilişki olarak sürdürüldüğünden kime arsa verileceği ya da arsaların alan olarak büyüklüğü, diğer bazı faktörlerin yanı sıra esas olarak arsaları alacak olan kişilerin ekonomik durumlarına, parasal olanaklarına bağlı olarak değişmektedir. Bu yüzden daha çok para verebilenler, daha büyük arsalar elde etmektedirler. Bunun sonucunda kaçınılmaz olarak arsa sahipleri arasında en baştan eşit olmayan mülkiyet ilişkileri ve bundan kaynaklanan sorunların doğduğu anlaşılmaktadır.

Kurucularından Sabri Koçyiğit'e göre bu konuda komitenin yaklaşımı özetle şöyledir:

"Komite, gecekondyu yapımına ilişkin bir kural getirmeye çalıştı. Gerçekten gecekondyuya gereksinimi olan insanlara yardımcı olmak ve onları yerleştirmek. Bunun iki sebebi vardı: Birincisi, konut ihtiyacı olup da yapamayanlara yardımcı olmak yani öncelik vermek. İkincisi, gecekondyu yapımının gerçekleştirilmesi için gerçekten bunu sağlayabilecek insanların yapmasını teşvik etmek. Ticari amaçla gelip gecekondyu yapanlar, buna kâr amacıyla baktıkları için gerekli duyarlılığı göstermiyorlardı. Halbuki burada kesin bir bedel ödenmesi gerekiyordu. Burada gecekondular zorla yapılacaktı ve bunun bir faturası vardı. Ticari amaçla gelen kişilerin bu faturayı üstlenmeyecekleri düşüncesi berraklaştı. Bu nedenle Halk Komitesi'nde, bir kişiye birden fazla yer verilmemesi prensip edinilmişti."

Bu yaklaşımda dikkati çeken en önemli nokta, soruna kısa vadeli bakılmaması; konut yapımının resmi kurumların şiddeti de içerecek şekilde engellemesiyle karşılaşabileceğinin hesaba katılmasıdır. Zaten söylem düzeyinde en baştan itibaren gecekondyu yapımının uzun süreli ve fiziki bir mücadeleyle

mümkün olabileceği ileri sürülmektedir. Böyle bir durumda direnebilecek, konutunu yıkıma karşı savunabilecek örgütlü bir kitlenin yaratılması amaçlanmaktadır. Başarıya ulaşabilmek için bu en önemli koşuldur. Oysa sadece arsa kazanmak için gelen ve "orada da bir arsam olsun" diye gecekonduyu yapanların, gerçekte ciddi engelle karşılaştıklarında direnmeyecekleri ve mahalleyi terk edecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla kişinin mahalleye hangi amaçla geldiği çok büyük önem taşımaktadır.

Burada şu sorular akla gelmektedir: gecekonduyu yapmak amacıyla gelen bireylerin gerçekten konut gereksinmesi olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Mahalledeki nüfusun her türlü kent içi ve dışı göçlere açık olduğu bir dönemde bu kişilerin, rant elde etmek amacıyla mı yoksa gerçekten başını sokacak bir konut ihtiyacıyla mı geldikleri nasıl ayırt edilecektir?

Kurucuların bununla ilgili olarak yaptığı araştırmalar ilk bakışta sanki el yordamıyla yapılan basit araştırmalar gibi görünse de aslında gizli bir denetimin yapıldığı izlenimi bırakmaktadır. Gecekonduyu yapma talebiyle gelen kişileri doğrudan tanımanın yanı sıra, dolaylı bir araştırma da yapılmaktadır. Bu dolaylı denetimin yapılmasında bir anlamda mahalledeki sosyalist grupların, diğer kent ve bölgelerdeki ilişkilerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca geleneksel hemşehri ilişkilerinin arka planında bulunan politik ilişkilerden de yararlanıldığı görülmektedir. Kuruculara göre gecekonduyu için gelenlere öncelikle kim ve nereli oldukları, nereden geldikleri vb. sorular soruluyor. Verilen cevaplar araştırılıyor. Araştırma sonucunda kişinin verdiği bilgiler doğruysa kendisine yer gösteriliyor ve konutunu yapması sağlanıyor.

Bu arada komite üyelerinin de mahallede gecekonduyu yapmak için gelenlere referans verdiğini vurgulamalıyız. Mahallede daha homojen bir kitle yaratma amacına uygun olan bu girişimin sonucunda üyelerin geleneksel çevresi ve politik ilişkileri kanalıyla gelip konut yapanların yoğun olduğu gözlenmektedir. Mahalleye gelmeden önce komite üyeleri kanalıyla referans alarak gelen bu kişilerin fazla bir sorunla karşılaşmadıklarını da belirtmek gerekir. Yine de bu şekilde gelenlerin büyük çoğunlukla siyasal düşünce birliği üzerinden geldiklerini veya getirildiklerini anlamak mümkündür. Bunun dışında akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri de mahallenin kuruluş sürecinde belirli bir rol oynuyor.⁷

Kuruculardan Sabri Koçyiğit'e göre hangi ilişki kanalıyla gelmiş olursa olsun konut yapma amacıyla arsa dağıtımında olabildiğince eşit davranılmaya özen gösterilmiştir. Üstelik yer dağıtımında çıkabilecek olan eleştiri ve geri-

⁷ Mahallenin kuruluş sürecinde yöreye gelerek gecekonduyu yapmak isteyen kişilerin bu hareketi sonuç olarak "göç" kavramı içinde tanımlanabilir. Ancak klasik göç kavramına fazla uymayan boyutları olduğu da açıktır. Bu "göçler" ya da mahalleye gecekonduyu yapmak amacıyla gerçekleşen gelişler, ağırlıklı olarak kırdan kente değil, kentten kente ya da kent içinde meydana gelmiştir. Gelişlerde rol oynayan en önemli ilişki biçimi ise siyasal bağlardır. Zira örgütlü bir mücadele ve bu mücadele üzerinden konut sorununu çözmek gibi siyasal bir anlayış savunulmuştur. Nitekim 1975-80 arasında, mahallede bulunmuş olan ve kendileriyle görüştüğümüz kişilerin neredeyse tamamının önceden de İstanbul'da ikamet ettikleri ve değişik semtlerden geldikleri anlaşılmaktadır.

limler genelde uzlaşma yolu kullanılarak çözülmüştür. Önceki dönemin uygulamalarında ortaya çıkan eşit olmayan durumlar bile bir ölçüde bu uzlaşma süreci içinde çözülmeye çalışılmıştır. Komite, böylece gönüllü olarak konutunu yapmaya, onu korumaya çalışan örgütlü bir gücün oluşmaya başlamasını sağlamıştır ki, böyle olduğu yıkımlara karşı gerçekleşen kitlesel direnişlerde ortaya çıkmıştır. Öyle ki konut sahipleri konutlarını koruyabilmek için her türlü basit araçlarla yıkıma karşı direnmiş; yıkımdan sonra konutlarını yeniden yapmışlardır. Siyasal birlikteliklere dayalı, örgütlü ilişkiler üzerinden gerçekleşmiş bu tercihler olmasaydı, yıkımdan sadece bir gün sonra, daha büyük kitle desteğiyle, hızla ve yeniden gecekonduların yapımının başlaması zor olurdu.⁸

Bu arada konut yapma alanında kendilerine arsa gösterilen kişiler arasında çeşitli zamanlarda gerilimlerin oluştuğunu, eşitsizlik, haksızlık gibi durumların yaşandığını, çeşitli koşullardan dolayı kendilerine verilen arsaya sahip çıkmayanların yerlerine başka bazı kişiler tarafından el konulduğunu, buradan kaynaklanan bazı sorunlar yaşandığını gördüğümüz ve bir kısmı bu tür sorunları yaşamış olan kişilerden öğreniyoruz. Komite böyle durumlara da müdahalede bulunuyor ve mahallede kimseye haksızlık yapılmamasını sağlamak adına araştırmalar yapıyor, sonuçta yine ortak iradeye dayanarak karar veriyor. Görüşmecilerden öğrendiğimiz bilgilere göre böyle durumlarda karar verildikten sonra artık tartışma bitiriliyor ve kararlar ilgili kişiler tarafından uygulanıyor. Bu durum, Halk Komitesi kararlarının ne ölçüde etkili olduğunu göstermektedir.

Arsa Dağıtımında Eşitlik Kaygısı

Komitenin belirlediği ilkelerden birisi konut yapacak kişilere, arsa dağıtımında adil bir uygulamaya gitmek; önceki dönemden yapılagelen eşitsiz arsa dağıtımına bir son vermektir. Zaten bu konu mahalledeki sosyalist grupların, arsa spekülatoörlüğüne ve mafyacılığa karşı muhalefet etmesinin temel nedenlerinden birisidir. Kurucuların ifade ettiklerine göre, arsa dağıtımının ticari bir ilişki olarak görüldüğü ve buna uygun bir rant alışverişinin yapıldığı sıralarda, gelen kişiler parasal güçlerine göre arsa ya da arsalar alıyordu. Bazı durumlarda tek bir arsa verilmesine karşın, gerçekte bu arsalar, yanındaki arsaların iki mislinden daha büyük olabiliyordu. Eşitsizliğe neden olan bu durum kuşkusuz gecekonduların yapmanın ticari bir ilişki olarak örgütlenmesinden ileri geliyordu.

Bu sorunu aşmak üzere izlenen yöntemin ilkel de olsa "eşitlik" kaygısının ürünü olduğu anlaşılıyor. Komitenin, kendi içinde ve halkla birlikte gerçekleştirdiği tartışma sonucunda aldığı kararlara göre, her bir konut için ortalama olarak 200 m² arsa ayrılması benimseniyor. İlke olarak buna uygun hareket edilmesi kararı alınıyor. Burada kullanılan ölçü biçimi gerçekten ilginç; teknik

⁸ Yıkımdan iki gün sonra, 5 Eylül 1977 Tarihli *Milliyet Gazetesi*, yıkılan gecekonduların yeniden yapıldığını ve güvenlik kuvvetlerinin müdahalede bulunmadığını yazmaktadır.

bilgiden çok genellikle adım ölçüsü kullanılıyor. Kuruculara göre çoğu kez "10 adım genişliğinde, 15 adım uzunluğunda yerler belirlenip ilgili kişilere veriliyor." Konut yapıcılara genel olarak aynı büyüklükte arsalar verildiği için bu durum o gün için herhangi bir sorun ya da ciddi bir anlaşmazlık doğurmuyor.

Ancak bu konuda yine de komitenin üstesinden gelmek durumunda olduğu başka bazı sorunların olduğunu da belirtmeliyiz. Bunlar özellikle önceki dönemde arsa dağıtımında yapılan eşitsiz uygulamalardan kaynaklanan mülkiyet farklılıklarıdır. Arsa dağılımında her ne kadar 200 m² ölçüsü belirlenmiş olsa da bazı kişilerin bir önceki dönemde 500-600 m² yer almış olmaları eşitsizlik yaratıyor. Kuruculara göre normal koşullarda bu durumun kabul edilmesi olanaksızdır. Çünkü bu durum, toplantılarda dile getirilen eşitlik, hak, adalet gibi söylemlerle bağdaşmayan bir durumdur. Bu yüzden gerekiyorsa şiddet kullanılarak bu sorunu çözmek; mülkiyet ilişkilerinde uçurumların oluşmasını önlemek gerektiği düşünülüyor. Ancak, mahalleye ticari ilişki kanalıyla gelen bu kişiler o günlerde hâlâ güçlü bir gruptur ve bunlarla çatışmak ciddi sonuçlar doğuracak bir eylem olarak algılanmaktadır. O yüzden bu kişilerle çatışmak yerine kendilerini ikna ederek 500-600 m² gibi alanlardan vazgeçmelerini sağlamak daha uygun bir yöntem olarak benimseniyor ve pratikte buna uygun davranılıyor. Böylece "büyük arsalarla sahip olan"ların sağında ve solundaki komşularına en azından rahat hareket etme olanağı sağlandığı gibi başka kişiler için yeni arsalar da oluşturuluyor.

İkinci seçimden sonra komite başkanı seçilen Sabri Koçyiğit, bununla ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

"Biz, yer dağıtımında mümkün olduğunca daha fazla ihtiyaç sahibini yerleştirmeye çalışıyorduk. Talebi karşılamak için varolan arsayı rasyonel şekilde değerlendirmeye çalışıyorduk. Ben biliyorum mesela, bizden 2-3 ay önce başlamış olan işgal söz konusu. Vatandaş gelmiş orada çevirmiş 500 m²' arsayı sahiplenmiş. Biz ise ortalama 200 m² yer veriyoruz. Ha, bu 250 olabilir, 150 olabilir, 300 olabilir ama ortalama 200 m²'dir büyüklüğü. Ama daha önce gelmiş 500 m²' yer çevirmiş biriyle kavga ederek onun yerini almak gibi bir tavrımız yoktu. İkna yoluyla mesela 500 m²' olmasın da 400-450 m²' olsun diyerek ikna çabalarımız oldu."

Bu şekilde kurucuların, kendi belirledikleri eşitlik kaygısına uygun hareket etmeye ve yerleşecek olanlar arasında yeni eşitsizliklerin oluşmasını engellemeye çalıştıkları izlenimi edinilmektedir. Bu konuda konut yapıcılarının ortak iradesine uygun hareket etmeye; gerilim ve çatışma ortamı doğurmamaya özen gösterdikleri anlaşılıyor.

Gecekondu Mahallesinde "Planlama" ve Katılım

Kurucular, bir yandan kent yoksularının konut sorununu kendi öz güçlerine dayanarak çözmek ve bu mücadeleyi engellemeye yönelik olası müdahalelere karşı direnmek gerektiğini savunurlarken, aynı zamanda kentin diğer yapıları bölümlerinden daha farklı, iç dayanışması güçlü, geleneksel dayanışma duygusunu kentli ortamda yeniden ve "kentsel" bir şekilde kuran, bir anlamda yeni bir kent yaratmayı da hedefliyorlar. Bir başka deyişle sadece meşruiyeti ve hatta tapusu olan arsalar elde etmek değil, aynı zamanda diğer gecekondu mahallelerinden farklı bir kent inşa etmek gerektiği de düşünülmektedir. Bu yeni kent, sadece herkesin bir eve sahip olduğu bir yerleşim değil, aynı zamanda kendi içinde bir örgütlü grubun toplumsal dayanışmanın da bir örneği olacaktır. O halde bu kent, söz konusu özellikleri yansıtacak biçimde inşa edilmelidir. Arsa büyüklüğü, konut yapıcılarının bir anlamda seçilerek belirlenmesi, eşitlik kaygısı, toplumsal adalet duygusu, kararlara maksimum katılımı sağlayacak araçların oluşturulması, hemen her hafta mahalle halkıyla danışma toplantılarının düzenlenmesi gibi ilke ve pratiklere gösterilen özen bu durumun bir sonucudur.

Bu anlamda mahalleyi planlamak da kurucuların en temel görevleri içinde yer alıyor. Siyasal ve toplumsal alanda belirlenen anlayışlara uygun olarak mahallenin mimari alandaki planlaması da katılımın sağlanması ve örgütlenme biçimi yönünden ona, diğer gecekondu mahallelerinde tanık olunan karmaşaya benzemeyen, çok farklı ve kendine özgü özellikleri kazandırdığı gözlenebilmektedir. Kuruluş sürecinde yer alanlardan Arif Bilgin, mahallenin nasıl ve hangi süreçte planlandığına ilişkin sorduğumuz sorulara karşılık şu bilgileri ve değerlendirmeyi aktarıyor:

"Başlangıçta bir planın ve planlamanın olamayacağı açıktı. Ancak devrimci grupların işe el atmasından sonra böyle bir tasarım ve planlama uygulanmaya çalışıldı. Ne var ki, bunu engelleyen dört önemli etken vardı: Birincisi; yerleşimin gelişigüzel başlaması ve hayli ilerlemesi nedeniyle planı ak-satan kaotik bölümleri düzeltme imkânı kalmamıştı, bu yüzden planı fiili duruma uydurmak gerekiyordu. İkincisi; buranın yeni sakini kitlelerin yeterli kentleşme bilincinin olmaması ve salt daha fazla yer işgal etmek ve akrabalarını yanına almak gibi düşünceler zorluklar çıkartmaya devam etti. Üçüncüsü; farklı siyasal grupların olumsuz rekabeti planın uygulanmasını zorlaştırıyordu. Dördüncüsü; devletin sürüp giden "yıkım" tasarısı, doğal olarak işbirliğini imkânsız hale getirdiği gibi ek olarak da planlama otoritesine caydırıcı etki yapıyordu. Zaten Eylül 1977'de dokuz kişinin can vermesine yüzlerce yaralanmaya yol açan büyük bir yıkım yaşanmıştı. Ancak bu yıkım aynı zamanda doğru bir planın uygulanabilmesini de epeyce kolaylaştırdı. Yıkımdan sonra, yukarıda belirttiğim zorluklara rağmen bilinçli bir kent planı üzerinde çalışma başlatıldı. TMMOB İstanbul şubesine başvurularak bu yönde yardımları istendi. Ayrıca öngörülen ağaçlandırma

ve bir dizi yapılaşma formları için de ilgili kuruluşlarla temaslar kuruldu. İstanbul Belediyesi ve kentin ilgili resmi daireleri, devletin, mahallenin varlığına onay vermemesi nedeniyle ilgilenmediler. Sonuçta TMMOB'nin görevlendirdiği bir grup mühendis, bazı ilgili sivil toplum kuruluşları ile mahallenin yapılanmasına öncülük eden komiteler işi yürütmek zorunda kaldı. TMMOB temsilcileriyle uzun süre plan çalışmaları yapıldı. Bunun için mahallede birkaç toplantı düzenlendi. Bu plan çalışmaları döneminde ilginç bir tartışmayı anımsatmak gerekir. Toplantılara katılan bazı mimar ve mühendisler "özel mülkiyet arzusunu güçlendirdiği ve işçileri yozlaştırdığı" gerekçesiyle gecekondü hareketini eleştiriyorlardı. O yüzden TMMOB'nin desteği aslında tam bir inanç ve gönüllülük taşııyordu. Ancak yine de ilgilenmişlerdi ve hatırladığım kadarıyla onların plan ekisizlerinden yararlanıldı.

Yıkımlarla toplumsal bir ihtiyacın giderilemeyeceğini geç de olsa anlayan resmi kurumlar yavaş yavaş ilgilenmek durumunda kaldılar. Belediye ve ilgili bakanlıklar altyapı çalışmaları için girişimler başlattı, öngörülen plan dâhilinde yol, su kanalizasyon, sağlık evi ve okullar için çalışmalar başladı. Sanırım gecekondü alanlarında bu türden şehircilik ve plan bilinci ilktir.⁹

Mahallenin planlanmasına ilişkin bu durumu, 1983 yılında muhtar olarak atanan Hatem Akbulut'un verdiği bilgiyle bitirmek ilgi çekici olacaktır;

"Mahallede o dönemlerde (sözü edilen dönem mahallenin artık yasallaştığı 1980'li yılların ortalarıdır) yapılan en önemli işlerden birisi islah imar planıydı. Bu çalışma 1986 yılında Üsküdar Belediyesi tarafından yapıldı. Bunun için İTÜ'den gelen bir hoca ve 15 öğrencisi mahallede çalıştılar. Ben de onlarla birlikte mahalleyi sürekli gezdim. Mahallenin kuruluş döneminde devrimci gençler tarafından yapılan plana genelde bağlı kalınarak imar planı yapıldı. Hatta İTÜ'den gelen hoca, zamanında mahalleyi planlayan

⁹ Arif Bilgin, mahallenin planlanma sürecine ilişkin kişisel düşünceleri ve sonradan karşılaştığı tablo hakkındaki izlenimlerini de şöyle aktarıyor: "O dönemde bu konuyla ilgili bir toplantıda mahallelilere şöyle bir konuşma yaptığımı anımsıyorum: "Arkadaşlar, öngörülen yapılaşma planını mülkiyet bencilliği ile zorlayıp bozmayın. Unutmayın ki bu dünyada herkes az çok başını koyabilecek bir ev bulabilir, nitekim dışarıda yatan insan yok denecek kadar önemsizdir. Oysa önemli olan insan onuruna uygun, sağlıklı, huzur içinde yaşanan bir konuttur. Normalde her devlet yurttaşların konut ihtiyacını bir biçimde karşılamak zorundadır. Siz şimdi devletin yapması gereken bir işi kendiniz yapıyorsunuz. Yalnızca konut değil, sağlıklı, emniyetli, altyapı ve kültür hizmetleri sağlanmış konutlardır sizin hakkınız, burayı nefessiz, tıksık tıksık, park ve kültür alanları olmayan bir yer haline getirmeyin, diğer bilinçsiz gecekondü yerleşimine benzetmeyelim burayı." Sonuçta birkaç önemsiz istisnaya karşın halk genellikle plana uydu. Ne var ki bu iyi niyetli "güzel ve örnek bir kent alanı yaratma" gayreti 12 Eylül 1980 müdahalesiyle kesintiliye uğradı, kasıtlı bozma ve politik istisnalar büyük tahribatlar yarattı. Bu planı yürürlüğe koyan ve denetleyen komitelerin tasfiye edilmesi, bunların yerine gerici bir otoritenin devreye girmesi her şeyi altüst etti. On yıl aradan sonra 1991'de mahalleye döndüğümde genel İstanbul kentleşme formunun buraya da hakim olduğunu gördüm ve üzüldüm. Ama gene de bir takım farklılıkların kaldığını düşünüyorum."

gençler için; "ellerine sağlık, gerçekten çok iyi planlamışlar. Biz sadece bu planı detaylandırıyoruz" demişti".

Mahallelilerle yaptığımız görüşmelerde, arsayı inşaat amacıyla kullanımın tümüyle serbest bırakıldığı 1989 yılına kadar mahallede tek katlı bahçeli konutların olduğu, çıkmaz sokaklarını bulunmadığını öğreniyoruz. Bu durum 1989 yılında Ümraniye belediyesinin, mahallelilere yönelik "iyi niyetin" bir ürünü olan inşaat serbestisine kadar devam etmekle birlikte, ondan sonra yeni rant arayışları nedeniyle hızla değişir. Bununla birlikte yine de geniş caddeleri ve çıkmaz sokakları olmayan bir mahalle olarak Mustafa Kemal Mahallesi bir ölçüde kuruluş yıllarının izlerini taşıyor.

Komitenin Diğer Uygulamaları ve Birkaç Söz

Şimdiye kadar vurguladığımız temel ilke ve uygulamaların dışında da vurgulamamız gereken birkaç nokta daha vardır. Bunları belirtmek, süreçteki katılımı ve örgütlenme biçimini doğru anlayabilmek açısından önemlidir.

Kurucuların ifadesine göre, özellikle hafta sonları, komite halk toplantıları düzenlemiş, çalışmalar hakkında bilgi vermiş; gelen öneriler gibi eleştirileri de dinlemiş aynı yöntemle yanıtlamıştır. Bu durum, mahallede önemli sayılan her bir sorunun halka duyurulması ve doğrudan görüş, öneri ve eleştiri alınması açısından önemsenmiştir.

Komitenin bileşiminin heterojen olması; sosyalist kimlik içinde tanımlanmakla birlikte farklı siyasal yaklaşımları benimseyen üyelerinin bir arada bulunması, komitede iç denetimin gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Değişik siyasal yaklaşımları benimseyen üyeler aynı zamanda kendileriyle aynı yaklaşım savunan gruplarla, komite arasında bir aracı/temsilci rolü oynamışlardır.¹⁰ Bu durum, komitenin değişik kanallardan denetime tabi tutulmasına olanak sağlamıştır. Kendi içinde görev bölüşümü yapan komite bu özellikleriyle mahallenin oluşum sürecinin en önemli kurumsal örgütü gibi gözükmektedir. Dönemin sosyalist basınında bu konuda yer almış birçok yazıya rastlamak mümkündür."¹¹

Gecekondu yapım sürecinde alınan kararlardan birisi de gösteriyor ki konut çabasının sonuca ulaşabilmesi için iki temel koşula özen gösterilmiştir. Bunlardan birincisi, her konutta konut sahiplerinin ikamet etmesi zorunluluğudur. Konutta ikamet, onun bir ihtiyacın ürünü olduğunu gösterir ve ona meşruiyet sağlar. Yaptığı konutta ikamet etme zorunluluğuna uymayanlara yönelik olarak önce uyarıda bulunulmuş; uyarının sonuç vermediği durumlar-

¹⁰ Kuruluş sürecinde yer alan kişilerin verdiği bilgilere göre, dönemin sosyalist gruplarından *Halkın Yolu*, *Partizan*, *Halkın Kurtuluşu* ve *Halkın Birliği* dergi çevreleri başta ve etkin olmak üzere hemen tüm sosyalist gruplar, bir ölçüde süreçte rol oynamışlardır.

¹¹ *Halkın Birliği* Dergisi Eylül 1978 Sayısı, *Halkın Kurtuluşu* dergisi Eylül 1977 sayısı, *Partizan* Dergisi Eylül 1977 Özel Sayısı, *Halkın Yolu*, Eylül 1977-1978 sayıları vb.

da verilen konut yeri geri alınmıştır. İkincisi, yıkım için gelebilecek güvenlik görevlileri ve yetkililere karşı ortak direnme kararı alınmıştır. Bu anlamda konutta ikamet etmek aynı zamanda dayanışma ve kararlılığın da bir ifadesi olarak algılanmıştır.

Mahallenin bir kent sistemine uygun olarak planlanması için TMMOB ve o dönemde şehircilik bölümlerinde okuyan öğrencilerden destek alınmış; gerçekten de çıkmazı olmayan, caddeleri geniş, bahçe içinde konutlar inşa edilmiştir. Yapılan mahalle planı içinde okullara, sağlık kurumlarına, çocuk oyun parklarına yer verilmiş olması ilgi çekicidir. Kuruculara göre bu işlerde çalışan mühendislere ve şehircilik bölümü öğrencilerine hiçbir maddi karşılık verilmemiştir. Çalışma tümüyle gönüllülük esasına dayalıdır.

2 Eylül 1977 günü bütün mahalle yıkılmış ve 9 kişi yaşamını yitirmiş olduğu halde, izleyen hafta içinde mahalledeki tüm konutlar yeniden yapılmıştır. Bu hızlı inşa sürecinde, İstanbul'un değişik semtlerinden ve üniversitelerinden yüzlerce genç gelmiş ve karşılıksız çalışmışlardır. Araştırmamız sırasında akademiden dünyasından bazı kişilerin de o dönem "halkla dayanışma adına gecekondu yapımına katıldıklarını" öğrenmemiz ilgi çekici bir durumdu.

Yasallaşma sürecini hızlandırmak için, kamu kuruluşlarında kabul görebilecek yaşlı kişiler seçilmiş ve bunlardan bir "Yaşlılar Komitesi" oluşturulmuştur. Kuruculara göre resmi iş ve görüşmeleri yürütmekle görevli bu komitede "yaşlıların" yer alması, o yıllarda mahalleli gençlerin potansiyel olarak "anarşist" ve "yıkıcı" görülebilecekleri kaygısıdır. Komite üyeleri, mahallenin resmi kimlik kazanması için yoğun uğraş vermiş ve bu çalışmaları hakkında da mahalle halkına belli aralıklarla bilgi vermişlerdir. Onlar da bir ölçüde Halk Komitesi geleneğine uygun hareket etmişlerdir.

Sonuç olarak Sosyalist hareketin, kullanım değerli bir kent projesi olarak geliştirdiği 1 Mayıs Mahallesi hareketi kullanıcıların doğrudan yönetim ve üretim sürecine katıldıkları bir çabanın sonucu olarak, birkaç kez gerçekleşen yıkımlara karşın gelişmiştir. 1 Mayıs Mahallesi bütün bu özellikleriyle katılımcılığın özgün bir örneğidir.

Kaynaklar

Aksakal, P. (1989), *Bir Yerel Yönetim Deneyi*, Simge Yayınevi, İstanbul.

Bumin, K. (1998), *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Çev: Azer Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul.

DİE, 2002 Milletvekili Genel Seçimi ve Sonuçları

DİE, Mahalli İdareler Seçimleri ve Sonuçları 1984-1989-1994-1999

Gret, Marion – Sintomer, Yves; (2002) *Porto Allegre; Farklı Bir Demokrasi Umudu*

Harvey, D. (1973), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

- Teber, Ş. (1979) Bolonya, Demokratik Bir Şehircilik Anlayışının Yanıtı, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 159.
- Tekeli, İ. (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Gazete ve Dergiler

- Milliyet Gazetesi, 5 Eylül 1977
- Milliyet Gazetesi, 24 Mart 1978
- Halkın Yolu Dergisi Eylül 1977 - Aralık 1977
- Güney Dergisi, Sayı 1, Ocak 1978
- Halkın Birliği Dergisi, Eylül 1978
- Halkın Kurtuluşu Eylül 1977,
- Partizan Dergisi, 2 Eylül 1977

Kişisel Görüşme Metinleri

- Sabri Koçyiğit (Mart- 2003)
- Hatem Akbulut (Temmuz-2003)
- Arif Bilgin (Ağustos- 2003)
- Kazım Bayboğa (Eylül-2003)

BİR BAĞLAMLANDIRMA DENEMESİ: ELMADAĞ'DA GÖÇMENLİK DENEYİMLERİ *

Didem DANIŞ - Ebru KAYAALP

Giriş

Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenindeki önemli bir bölgenin kavşak noktası olan İstanbul, dünya çapındaki diğer büyük metropollere benzer şekilde, ciddi bir göçmen nüfusa ev sahipliği yapmaktadır.

1990'daki nüfus sayımına göre İstanbul'da yaşayanların %60'ı başka yerlerde doğmuş kişilerden oluşmaktadır. Bunlara bir de çoğunluğu yasal ikamet izni olmadan İstanbul'da bulunan uluslararası göçmenleri eklediğimizde İstanbul'un çok yönlü nüfus akışları açısından önemi açıkça görülür. İstanbul'da ikamet eden nüfusun çeşitliliği, Martin Stokes'un (2000) bahsettiği şehrin Asya ile Avrupa arasındaki şizofrenik yersizlik (*placelessness*) durumu ile düşünüldüğünde İstanbul karşımıza çok parçalı bir kent olarak çıkar. Kent mekânında yerleşiklik ve hareketlilik arasındaki ilişkinin altüst oluşundan beslenen bu parçalanmışlığı anlamaya çalışırken parçalar üzerinden gitmenin anlamlı olacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda, bu yazıda yapmaya çalışacağımız, İstanbul'un merkezi alanlarından birinde yer alan Elmadağ semtinin mikro ölçeğinde gözlemlediğimiz çeşitli göçmenlik hallerini makro süreçler ışığında incelemektir. Amacımız, kentte yaşanan çok yönlü göç hareketlerinin birbirinden bağımsız ve özerk süreçler olarak gerçekleşmediğini ispatlamak ve bu nüfus değişimlerinin birbirlerini etkileme şekillerini göstermektir.

* Bu araştırmayı yapmamızı sağlayan IFEA-İstanbul (Institut Français d'Etudes Anatoliennes-İstanbul)'a teşekkür ederiz. Araştırmanın bütünü için bkz. Danış ve Kayaalp (2004).

Göçmenlik zaman ve mekânla derinden bağlantılı bir kavram olmasına rağmen, göçmenlik üzerine yapılan çalışmaların çoğunda homojen boş bir zaman üzerinden soyut bir göçmenlik kimliği kurgulanıyor. Bu zamansızlık ve mekânsızlık, kısacası tarihsizlik, göçmenleri yaşadıkları gerçekliklerden koparıp soyut gruplara indiriyor. Bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan tabloda göçmenler zaman içinde dondurulmuş, özelleştirilmiş gruplar olarak sabitlemiyorlar. Farklı nedenlerle göç eden grupları birbirinden ayırtıran Nancie Gonzales (1961) ile göçmenliği şehir/kasaba ve modern/geleneksel modeller üzerinden açıklayan Robert Redfield'in (1941) çalışmaları bu yaklaşımların öncülleri sayılabilir. Bu tip kategoriler her ne kadar farklı göçmenlik hallerine işaret etseler de, inceleme nesnelerini bireylerden gruplara kaydırarak homojenleştirici bir yaklaşımla göçmenlik hallerini tektipleştiriyorlar. Biz bu çalışmaların önemini yadsınamamakla birlikte, göçmenliğin günümüzde çok daha karmaşık ve girift bir yapı içinde şekillendiğini ve tektip tipolojilerin içine sığdırılamayacağını savunuyoruz.

Son yıllardaki göç çalışmaları, göçmenliği daha çok iyi/kötü, etken/edilgen, imtiyazlı/mazlum ikilikleri içinde açıklıyorlar. Özellikle Andre Gunder Frank (1967) ve Immanuel Wallerstein'in (1974) çalışmalarından esinlenen bu yaklaşımlar, göçmenleri merkez-çevre ilişkisi üzerinden tanımlayıp, kapitalist dünya sistemi içinde kaybolmuş köksüz ve pasif bireyler olarak betimliyorlar. Bu bakış açısına en ciddi eleştiri, göçmenliği ulusötesi (*transnational*) bir çerçevede inceleyen yaklaşımlardan geldi. Değişik coğrafyalarda, farklı kültürler arasında gelip giden göçmenlerin artık kapalı, sabit ve belirlenmiş sınırlarla açıklanamayacağını savunan bu yeni bakış açısı, özellikle Arjun Appadurai (1991) ve Ulf Hannerz'in (1996) küreselleşme üzerine yazdıklarından beslenmekte. Göçmenliği çok yönlü akışlarla açıklayan bu çalışmalar, göçmenliğin daha çok olumlu özelliklerine vurgu yaparak, göçmen melez kimliklerinin sistemin yerleşik normlarını altüst ettiklerini ve göçmenlerin küresel dünyanın yeni kozmopolitleri olduklarını savunuyorlar.

Bizim için her iki tanımın da sorunlu yanı, çeşitli göçmenlik deneyimlerinin göz ardı edilip, güç ilişkilerinden azade bir boşlukta eritilmesi ve hepsinin düleştirilip tek bir öyküye indirgenmesi. Oysa tarihten ve mekândan bağımsız bir göçmenlik hali düşünmek mümkün değil; sadece bir yerden bir yere göç etmiş olmak bizzatıhi göçmenliği açıklamıyor. Bunun yerine neden, nasıl, ne zaman göç edildiği, gelindiğinde içine girilen yeni mekânsal ve toplumsal çevrenin özelliklerinin dikkate alınması gerekiyor. Göçmenliğin karışık ve çok katmanlı yapısını ne indirgemeci merkez-çevre ilişkileri içinde anlamak mümkün, ne de göçmenliğe tümüyle özgürleştirici bir içkinlik atfeden yaklaşımlarla¹.

¹ Özellikle göçmenliğe atfedilen bu özgürleştirici etkinin eleştirisi için bkz. Aihwa Ong (1999). Ong, Appadurai'nin çalışmasının ulusötesilik (transnationalism) içinde herkesin aynı şartlara sahip olabileceği gibi yanıltıcı bir varsayım içerdiğini öne sürer. Ong'a göre ne ulus-devlet sahneyi terk etmiştir, ne de iktidar ilişkilerinden azade bir göçmenlik hali vardır.

Bizim bu çalışmadaki derdimiz, göçmenliğin bu makro ve soyut tarifinin ötesinde, gerçekte nasıl tecrübe edildiği. Bu yaklaşımla hem birçok çalışmanın öne sürdüğü kuramların 'geçerliliğinin' test edilebileceğini, hem de bu çalışmalarda iki ayrı uca yerleştirilen kuramla pratiğin arasını doldurarak yeni açılımlar sağlanabileceğini düşünüyoruz. Johannes Fabian'ın (2002) eleştirdiği gibi, sosyal bilimlerde son yıllarda yapılan birçok çalışma küreselleşme, göçmenlik, çokkültürlülük gibi büyük temaları hiçbir etnografik örnek ve kanıt sunmadan tepeden bir bakışla açıklamaya çalışmakta. Ancak gene Fabian'ın belirttiği gibi, bu makro dinamiklerin aslında gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğini görmek ve göstermek de çok önemli. İşte bizim de bu çalışmada amaçladığımız, İstanbul genelinde ve Elmadağ özelinde, karmaşık ve çok katmanlı göç hareketlerinin mikro düzeyde nasıl yaşandıklarının haritasını çikarabilmek².

Elmadağ'daki araştırmamız sırasında farklı dönemlerde değişik toplumsal nedenlerle bu mahalleye gelenlerin çok farklı göçmenlik halleri ortaya koyduklarını gözlemledik. Ancak, Elmadağ'daki bu çok parçalı yapının kendi içine kapalı homojen adacıklardan (*enclave*) müteşekkil olduğunu söylemek yanlış olur. Zira bu gruplar tektip monolitik bir bütün olmaktan çok, değişik tarihi ve toplumsal süreçlerin etkisiyle biçimlenen ve şekil değiştiren yapılardan oluşuyor. Örneğin, aynı dönemde benzer saiklerle göç etmiş bir grup içinde ekonomik ve siyasi farklılaşmalar olabiliyor.

Taksim, Dolapdere, Kurtuluş ve Harbiye arasında yer alan Elmadağ çok renkli toplumsal panoraması ile İstanbul denen dev yapbozun ilginç parçalarından biri³. Dışarıdan bakan birine durağan görünebilecek semt aslında toplumsal ve kültürel özellikleri bakımından hayli dinamik bir yapı sergiliyor. Farklı dönemlerde gerçekleşen göç akımlarına bağlı olarak Elmadağ sürekli değişim içinde bir mahalle görünümünü sergiliyor. Semt bugüne kadar üç ana göç akımına maruz kalmıştır: 1950'lerde köyden kente göçedenler, 1980'lerin ortalarında gelmeye başlayan Kürtler ve 1990'larda İstanbul'a gelen Iraklı transit göçmenler. Bunların hepsinin göçmenlik deneyimlerini farklı yaşadıklarını ve mahallenin toplumsal dönüşümü üzerinde farklı sonuçlar yarattıklarını gözlemledik. Bu göç hareketlerine değinmeden önce 19. yüzyılın ikinci yarısında Elmadağ'ın Katolik bir semt olarak ortaya çıkışını ve Elmadağ'ın en eski sakinleri olan gayrimüslimlerin semtten ayrılmasını ele alalım.

² Göçmenlik deneyimlerine kaybettikleri mekânsal ve zamansal boyutu geri kazandırmak ve içine hapsedildikleri dondurulmuşluğu çözebilmek için en kullanışlı araçlardan birinin etnografik olduğunu düşünüyoruz. Göçmenlerin farklı kuruluş, kurgulanış ve deneyimlenme şekillerini incelemeye çalıştığımız bu çalışmada teorinin ayaklarını yere basmasını sağlayan etnografik yöntemini benimsedik. Bu çerçevede, 2002 yılında Elmadağ mahallesinin eski ve yeni sakinlerinden 44 kişiyle derinlemesine görüşmeler yaptık.

³ Elmadağ, sakinlerinin kullandığı bir ad olmasına rağmen idari olarak var olmayan bir yer. Bizim Elmadağ olarak tanımladığımız alan, Şişli ilçesinin Beyoğlu sınırında yer alan İnönü ve Ergenekon mahallelerini kapsıyor. Elmadağ'ın doğusunda Cumhuriyet, batısında Dolapdere ve güneyinde Yedikuyular Caddeleri bulunuyor.

Elmadağ: Katolik Bir Semt

Elmadağ'ın gelişimi, 19. yüzyılda Batılılaşma akımının etkisinde kentsel mekânın yeniden düzenlenmesiyle paralel ilerledi. Sarayın Topkapı'dan Dolmabahçe'ye taşınması ve Batılı yaşam tarzını simgeleyen Pera ve Beyoğlu'nun yıldızının parlamasıyla tarihi yarımada eski albenisini kaybetti. Beyoğlu'nun hızla dolması ve yerleşim alanlarının kuzeydeki boş alanlara yayılması 19. yüzyıl sonunda Nişantaşı, Teşvikiye gibi semtlerle beraber, o dönemde Pangaltı'nın bir parçası olarak anılan Elmadağ'da da imar sürecini başlattı.

19. yüzyıl ortalarında bugün Elmadağ olarak anılan ve Taksim'den Pangaltı'ya uzanan alanda hiçbir bina yoktu. Hristiyan kurumların inşa ettirdiği yapılar semtte yerleşim sürecinin yolunu açtı. Surp Agop Ermeni Katolik Hastanesi (1837), Artigiana yaşlılar yurdu (1838), Saint-Esprit Katedrali (1846) ve Notre Dame de Sion Okulu (1856) bu erken dönemin dikkat çeken yapıları arasında yer alır. Ayrıca, bağlı bulundukları kurumlara gelir getirmek ve cemaatlerindeki ihtiyaç sahiplerine hizmet amacıyla inşa edilen Surp Agop hastanesine ait sıraevler (1884-1888) ile Saint-Esprit kilisesine ait sıraevler İstanbul'un o dönemdeki konut stokunda bir yenilik olarak ortaya çıktılar (Tekeli 1992). Elmadağ'da bulunan bu çeşitli Katolik kurumlar sundukları sosyal hizmetlerle bütünleşmiş bir mahalle dokusu yaratılmasında büyük katkıda bulundular⁴.

Bölgeye yerleşim, 1881'de Taksim ve Pangaltı arasında atların çektiği tramvay hattının açılmasına bağlı olarak hız kazandı. Bu hat 1913'de elektrikli tramvay hattına dönüştürüldü. 20. yüzyılın başlarında Elmadağ, Ermeni, Rum ve Yahudilerin oluşturduğu bir gayrimüslim semt olmasına rağmen birkaç Müslüman aileyi de barındırıyordu. Bunlar arasında Avrupalı tarz yaşam biçimini benimsemiş üst düzey Müslüman bürokratların aileleri vardı. Bu anlamda, Elmadağ'daki 'Arif Paşa Apartmanı' ve 'Şakir Paşa Apartmanı' bu yeni Batılı yaşam tarzının Müslüman üst sınıflar arasında yaygınlaşmasını temsil etmekteydi⁵.

⁴ Bu noktada küçük bir not düşmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Batılılaşmacı perspektifle yapılmış çalışmalarda sık sık karşılaşılan "azınlıklar Batı'ya dönük yüzümüzü, onlar modern kent yaşamının en rafine unsurlarıydı. Eskiden Beyoğlu'na çıktığınızda..." benzeri nostaljik bir yaklaşım benimseyerek Elmadağ'ın gayrimüslim geçmişini yücelttiğimiz düşünülmemeli. Bizim vurgulamak istediğimiz nokta, bugünün Elmadağ'ına kıyasla o dönemde hastane, okul, ibadet yeri ve sosyal konutlarıyla bu semtte kent altyapısının ciddi anlamda sağlanmış olduğu. Ne yazık ki, gayrimüslimlerin gidişleriyle doğan boşluğu ne yeni semt sakinleri ne de devlet veya yerel yönetimler doldurabilmiş gözüküyor: Semtteki tek caminin bir apartmanın tepesine yerleştirilmiş alüminyum bir minareden ibaret olması sosyal dokunun yeniden yaratılması çabalarının ne kadar güdük kaldığını bir örnekli sayılabilir.

⁵ Sarıcazade ailesinin bir üyesi ve yüzyılın sonunda Osmanlı yönetiminde üst düzey bürokrat olan Arif Paşa, İmparatorluğun Batı düşünceli üst düzey bürokratlarının tipik bir örneğini sergiler. Mimar Pappa'ya 1902'de modern bir apartman ismarlamıştır (Öğrenci, 2001, 27). Arif Paşa binası halen Elmadağ Sokağı'nda yerini korumakta ve sanatçılar ile entelektüelleri

Kısacası, Elmadağ 19. yüzyıl sonlarında çoğunluğu Avrupa elçilikleri ve şirketleriyle yakın ilişkisi olan Levantenler, Katolik Ermeniler, Yahudiler ve Rumların oluşturduğu gayrimüslim bir mahalle idi. Katolik kurumlar ve Avrupalı tarzda tasarlanmış ve dekore edilmiş şık apartmanlar Elmadağ'ın alafanğa yüzünü temsil ediyordu. Mahallenin erken dönemlerindeki gayrimüslim karakteri Osmanlı İstanbul'unun millet sistemine dayanan mekânsal ayrışmasını yansıtmaktaydı. Böylece Elmadağ'ın civarında bulunan, Teşvikiye Müslüman bürokratların, Cihangir Levantenlerin ve Tatavla Rumların mahallesiyken, Elmadağ Katolikliğiyle öne çıkıyordu.

Ancak Ermeni ve Latin Katolik cemaatin etkin olduğu bu gayrimüslim adacığın nispeten homojen yapısı çok uzun ömürlü olmadı. Katolik kurumların zayıflaması ve cemaatin çözülmesi el ele gerçekleşti. Cumhuriyet döneminde bu kurumlar etkinliklerini kaybederken gayrimüslimler de diğer mahallelere ve ülkelere göç etmeye başladılar. Bu da Elmadağ'ın kuruluş dönemindeki toplumsal ve kültürel dokusunun dönüşümüne neden oldu. Çok etnikli Osmanlı İmparatorluğunun ardından kurulan cumhuriyetin ulus-devlet oluşturma sürecinde 'öteki' ilan edilen ve ayrımcılığa maruz kalan gayrimüslimler özellikle 1942'de Varlık Vergisi, 1955'de 6-7 Eylül olayları ve 1960'larda yaşanan Kıbrıs İhtilafıyla ülkeden, dolayısıyla semtten ayrıldılar (Aktar 2000; Akar 2000). Elmadağ'ın boşalan ev ve sokakları artık yeni sahiplerini ağırlamaya hazırdı.

Elmadağ: Kazanç Kapısı

Türkiye'de köyden kente göç konusunda yapılan araştırmalar çoğunlukla gecekondu üzerine odaklanıyor⁶. Oysa Anadolu'dan gelen ilk göçmenler gecekonduardan önce kent merkezinde gayrimüslimlerin terk ettiği semtlere yerleştiler. 1950 ve 60'lı yıllarda Elmadağ da kitlesel göçten payını alan mahallelerden biri oldu. Elmadağ'da yürütmüş olduğumuz saha çalışmasının bulguları, ilk kitlesel göç dalgasıyla gelen 'öncü göçmenlerin' mahallede belirgin bir grup oluşturduğunu ortaya koydu.

Anadolu'dan Elmadağ'a 1940 ve 1960'lı yıllar arasında gelen ilk göçmenler, büyük şehrin vaat ettiği imkânların cazibesine kapılan 15 ila 20 yaş arası, bekar erkeklerdi. İstanbul genelindeki Karadeniz kökenli büyük göçmen grubundan farklı olarak (Özbay 1997), Elmadağ'daki öncü göçmenlerin çoğunluğu Erzincan ve Sivas kökenliydi. Bu öncü göçmenler için Elmadağ İstanbul'daki ilk durak değildi; İstanbul'a genellikle eğitim, beceri veya para gibi herhangi bir sermayeleri olmaksızın gelen genç erkekler ilk 'melayı' Taksim ve Tarla başı civarındaki bekar odalarında veriyorlardı. Elmadağ'a ancak daha

barındırmaktadır. Şakir Paşa konağı ise yıkılıp yeniden yapılmış ve çok katlı çirkin bir ofis binasına dönüştürülmüştür.

⁶ Türkiye'deki zengin gecekondu literatüründen bir kaç örnek için bkz. Erder (1996), Şenyapılı (1998), Kazgan (1999).

iyi bir semtte yaşayacak kadar para biriktirdikten ve ailelerinin geri kalanını İstanbul'a getirdikten sonra yerleşebildiler. Bu grup için Elmadağ'a taşınma, hem sermaye birikimi hem de statü farklılaşması bakımından yukarı hareketliliğin ilk basamağını ifade ediyordu⁷. Bu öncü göçmenler arasından bazıları ilerleyen yıllarda sosyo-ekonomik merdivenin basamaklarını tırmanmaya devam ederek, İstanbul'daki yolculuklarını Şişli ve Gayrettepe gibi daha 'ne-zih' semtlerde sürdürdüler.

Elmadağ'a yerleşmiş Anadolu göçmenlerini erken ve geç gelenler olarak iki kategoriye ayırmak mümkün. Öncü göçmenler şehirde uzun yıllar süren zorlu bir mücadele sonrasında kayda değer bir yukarı hareketlilik sağladıkları için onları 'kitlesele göçün kazananları' olarak adlandırmayı tercih ettik⁸. 1950'li yılların başlarında elinde az çok bir sermayeyle Elmadağ'a gelmiş olan 'kitlesele göçün kazananları' 1950 ve 60'larda şehre ilk geldiklerinde çoğunlukla şoför olarak çalıştılar; herhangi bir eğitim veya sermaye gerektirmeyen bu iş, Demokrat Parti dönemindeki iktisadi büyüme dalgasının da yardımıyla hızla zenginleşmelerini sağladı. Özellikle Menderes zamanında yeni yolların açılması ve otomobillerin şehir içi ulaşımına katılmasıyla birlikte ulaşım sektörü büyüme göstermişti. Genç ve çalışkan göçmenler savaş sonrası iktisadi büyüme döneminde kazançlarını arttırmak konusunda fazla gecikmediler. Çoğu birkaç yıl şoför olarak çalıştıktan sonra kendi arabalarını satın aldı, sonra daha çok para biriktirip Elmadağ'da kasap, bakkal ve benzeri dükkanlar işletmeye başladılar. Aralarından bir kısmı sermayelerini daha da arttırıp yollarına müteahhitlik ve emlakçılık yaparak devam ettiler. Böylece 'taşı toprağı altın İstanbul' hayalini en çabuk gerçekleştirenler onlar oldu.

⁷ Öncü göçmenlerin yukarı hareketliliğini mümkün kılan önemli faktörlerden biri de gayrimüslimler ile kır kökenli göçmenler arasında gerçekleşen refah transferi oldu. Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olayları sonrasında, gayrimüslimler, şehrin diğer semtlerinde olduğu gibi Elmadağ'da da sahip oldukları pek çok gayrimenkulü gerçek değerlerinin altında elden çıkarmak durumunda kaldılar. Bu durum, mahallenin yeni Anadolulu sakinlerinin nispeten düşük fiyatlara mülk sahibi olmalarını sağladı. 1950 ve 1960'lı yıllarda Anadolu'dan göç etmiş olan görüşmelerimizin hemen hemen hepsi evlerini gayrimüslimlerden satın aldıklarını belirttiler. Bunun sonucu olarak, bir emlakçının da belirttiği gibi bugün artık "mülk sahipleri çoğunlukla Müslüman; oysa eskiden gayrimüslimdi".

⁸ Bu kavramı Sema Köksal ve Nihal Kara (1990) tarafından önerilen 'kitlesele göçün elitleri' ifadesini irdelerken düşündük. Bu iki yazar, 'kitlesele göçün elitlerini' ailelerinin kökeni, ekonomik ve toplumsal konumu ve memleketlerinden gelenler arasındaki öncü rolleriyle tanımlıyorlar. Aynı zamanda bu elitleri babalarının mesleği, doğum yerleri ve kendi meslekleri ile ayırt ediyorlar. Elmadağ'ın öncü göçmenlerinin göç sırasında aile, eğitim veya ekonomik açıdan üstünlükleri olmasa da, bugün mahallenin elitleri konumunda oldukları yadsınamaz. Erken gelenlerin mahallede pek çok mülkü var; sonradan gelenlerin oturduğu evlerin çoğunun sahibi onlar. 1950'ler ve 1960'ların başlarındaki ekonomik canlılık döneminin bu kırsal kökenli girişimciler için yukarı hareketlilik bakımından önemli bir etken olduğunu da belirtmek gerekiyor. Zaten, kitlesele göçün galipleri de özellikle iki dönemi, 1950'ler ve 1960'ların başı ile 1980'li yılları 'altın dönem' olarak hatırlıyor ve Menderes ve Özal'ı Türkiye'nin iki 'kutsal' figürü olarak anıyorlar.

1970'li yıllarda kitlesel göçün devam etmesi ve konut ihtiyacının artmasına paralel olarak, inşaat işleri o dönemde yeterli sermayeyi biriktirmiş ve gerekli sosyal bağlantıları kurmuş öncü göçmenler için en gözde ekonomik faaliyet haline geldi. Elmadağ'da yaygın mimari form tek bir aile için düşünülmüş 40-60 metre kare tabanlı üç katlı binalardan oluşmaktaydı. Müteahhitler yaşanabilir bir yapı inşa edebilmek için bu binalardan en az ikisini satın almak zorundaydı. 1960 ve 1980 yılları arasındaki en yaygın konut inşa tarzı, müteahhidin arazi karşılığında yeni inşa edeceği binadan daire verdiği yap-satçılık denilen değiş tokuş sistemiydi (Tanyeli, 1998: 111). Işık ve Pınarcıoğlu, bu sistemin orta sınıf arazi sahipleri için genelde avantajlı olduğunu iddia ederler (Işık ve Pınarcıoğlu 2001: 104-110). Ancak Elmadağ'da durum tersine işlemiştir: Mülk sahiplerinin çoğunluğunu oluşturan gayrimüslimlerin binalarını bir an evvel satmak zorunda olmaları –hatta pek çok binanın sahipsiz ortada kalması- Elmadağ'daki küçük çaplı müteahhitlerin lehine olmuş ve daha da zenginleşmelerine katkıda bulunmuştur⁹.

Kitlesel göçün galiplerinin aksine, daha sonraki yıllarda Anadolu'dan göç edenler Elmadağ'da çok da başarılı olamadılar. Bunun iki önemli nedeni, İstanbul'a geldiklerinde toplumsal veya ekonomik anlamda hiç sermayeleri olmaması ve daha önce gelenler tarafından faydalanılan imkânların artık tükenmiş olmasıydı. On yıl geç ve hiç birikimsiz göç etmeleri şehirde tutunabilmelerini, yeni bir başarı hikayesi yazmalarını engelledi. Sonradan gelenler veya başka bir deyişle 'göçün kaybedenleri', halen Elmadağ'da yukarı hareketliliğe imkân tanımayan kapıcılık gibi düşük gelirli işlerde çalışıyorlar.

Bu iki grup arasındaki fark şehirdeki göçmenlik deneyimlerini belirleyen makro etkilerin rolüne dikkat çekiyor. Zira, bu iki göçmen grup köken ve göç nedenleri açısından birbirlerine çok benzeseler de, geliş dönemlerindeki farklılık ve ellerinde belli bir sermaye veya vasıf olmadan gelmeleri aralarında ciddi bir farklılaşmaya neden oluyor. Sonuç olarak, bugün kitlesel göçün kazananları mahallede emlakçılık gibi işler yaparken, diğerleri düşük gelirli, vasıfsız işlerde çalışıyorlar.

1960 sonlarından itibaren Elmadağ'a yerleşen ve rahatlıkla 'göçün kaybedenleri' grubuna eklenebilecek bir diğer topluluk, Anadolu'nun değişik yörelerinden gelen Ermeniler. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'deki gayrimüslim nüfusun belirgin bir şekilde azalmasına karşın, İstanbul'daki Ermeni ve Yahudilerin sayısı istisnai bir şekilde arttı (Akar 2000: 204). Hem Anadolu'daki Türkleştirme politikaları hem de genel anlamda kırdan kente göç, takip eden yıllarda hatırı sayılır sayıda gayrimüslimin Anadolu'dan İstanbul'a akmasına neden oldu. Yervant Özuzun, bu süreçte İstanbul'daki eğitimli Ermeni

⁹ Yap-sat faaliyetleri sırasında eski evlerin yıkılıp yerine yeni çirkin binaların yapılması mahal-
lenin fiziki dokusunu ciddi şekilde tahrip etmiştir. Tarihi evlerle yeni biçimsiz evlerin yan-
na yer aldığı bu yamalı mimari doku, Cihangir ve Galata'da yaşanan 'soylulaştırma' (*gentri-
fication*) benzeri bir değer kazanma sürecinin Elmadağ'da gerçekleşmesini zorlaştıran faktör-
lerden biri.

burjuva kesimin yerini Anadolu'dan gelen kırsal kökenli Ermenilerin aldığına işaret ediyor: "Beş yüz yılda meydana gelen Ermeni burjuvazisi ve bu burjuvazinin bir parçası olan aydın sınıfı yok oldu. Ana dili Ermenice olan, iyi eğitim görmüş, birkaç yabancı dil bilen, güzel sanatların her dalıyla ilgili bir sınıf her şeyiyle yok edildi. Bu aydınların, bu kuşağın yerini Anadolu'dan göçen, eğitim olanağı bulamamış, kültür değerlerinden habersiz, feodal yapıdan gelen insanlarımız aldı."¹⁰

Elmadağ'da da benzer bir nüfus değişimi yaşandı; İstanbul doğumlu gayrimüslimler yurtdışına giderken, köylerden gelen düşük sosyo-ekonomik statüye sahip Ermeniler, Elmadağ'daki orta sınıf kent kökenli gayrimüslimlerin yerini aldılar. Elmadağ'a gelenler arasında özellikle Ankara ve Sivas'tan göçen Katolik Ermeniler önemli bir yer tutmaktaydı. Sivas doğumlu 54 yaşındaki bir kadın: "70'lerde Elmadağ'da genelde Anadolu doğumlu Ermeniler vardı. Ancak bir-iki aile İstanbul doğumluydu. Yozgat, Sivas, Kayseri'den gelme, 20-30 senelik buralı aileler vardı" dedi. Ankara'dan 1920'li yılların sonlarında gelmiş olan 76 yaşındaki bir Katolik Ermeni 1950'li ve 1960'lı yıllardaki Ermeni göçünden bahsederken İstanbul'daki Ermeni kurumların rolüne değindi: "Anadolu Ermenileri buraya akın ettiler. Şişli'deki Ermeni okulu bu gelenlere kapılarını açtı, bu gelenlerin çocukları burada okudular."

Ermeni göçüne yol açan sebepler arasında taşradaki imkânların yetersizliği de sayıldı. 1928 yılında doğmuş ve 1960'lı yıllarda İstanbul'a göçmüş olan bir kadın görüşmeci memleketindeki eksikliklerden dolayı göç etme kararı verdiğini söyledi: "Elazığ'da kilise, okul yoktu. Çocuklar okusun, bizim gibi kalmayın diye isteyerek İstanbul'a göç ettik." Ancak "memleket, doğduğun değil, doğduğun yerdir" diyen gayrimüslimlerden birçoğu, İstanbul'da umdukları yaşam standardını elde edemeyince, yurtdışına gitme kararı verdiler. Daha çok ekonomik sebeplerin etkili olduğu bu süreçte yurtdışındaki akrabaların desteği Ermeniler için önemli bir kolaylaştırıcı imkân oldu. Anadolu'dan İstanbul'a, oradan da yurtdışına giden Ermeniler çoğunlukla ABD, Kanada veya Fransa'ya yöneldiler.

Yurtdışına göçlerden sonra Elmadağ'da kalan gayrimüslimler arasında bir ayrışma yaşandı. Büyük bir kısım İstanbul'un Kurtuluş, Şişli gibi daha 'modern' muhitlerine taşınmayı tercih ettiler. Bu semt değişikliğinin ardında hem gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu mahallelerde yaşama, hem de daha nezih bir semte taşınarak statü yükseltme arayışı vardı¹¹. Bu anlamda, mekânsal hareketlilikle toplumsal hareketliliğin çakıştığını söylemek yanlış

¹⁰ Agos, 13.11.1998, aktaran Akar 1999: 217.

¹¹ Riva Kastaryano, İstanbul'daki Yahudi cemaatinde de benzer bir durum olduğundan bahseder ve yeni bir mahalleye taşınarak daha yüksek bir toplumsal statü kazanma konusunda zamanlamanın önemine işaret eder. 1920'lerde Şişhane-Kuledibi'ne, 1940'larda Pera-Taksim'e ve 1950'lerde Şişli-Nişantaşı'na taşınmayanlar diğerleri tarafından 'geleneksel' görülecektir. Bu hareketlilik daha sonraki yıllarda Etiler ve Boğaz kıyılarına doğru devam etmiştir (Kastaryano, 1991).

olmaz. 1970'lerin sonlarında Elmadağ'dan Pangaltı'ya taşınmış bir kişi bu durumu açıkça ifade etti: "Çok zengin aileler yoktu bu sokakta, orta kesim vardı. Burası bozulmaya başlayınca hali vakti yerinde olanlar taşınmaya başladılar. 70'lerin sonunda eski tanıdıklar yok oldu. [...] İmkânları olanlar gitti, olamayanlar gidemedi. İyi olanlar ya yurtdışına ya da daha iyi bir muhite gittiler."

Bugün artık Elmadağ'da azınlıklar arasından sadece yaşlı ve dar gelirli Ermenilerin kaldığını söyleyebiliriz. Ermeni cemaatinin bazı üyeleri Şişli gibi "daha iyi muhitlere terfi ederken", bir Ermeni gazetecinin belirttiği gibi, Elmadağ sosyo-ekonomik anlamda kaybeden, "tutunamamış Ermenilerin semti" haline geldi. Görüştüklerimizin çoğu "Ermeniler hâlâ var, ama maddi durumu kötü olanlar kaldı, ileri gelenleri gitti" dediler. Mahalledeki bir emlakçı da bu dönüşümden benzer şekilde bahsetti: "Eski ekalliyet, Kapalıçarşı'da kuyumcu, Sultanhamam'da tüccar, toptancı, Perşembe Pazarı'nda yedek parçacıydılar. Bugün kalanlar dar gelirli, çoğu kirada oturuyor."

Biz bu toplumsal hiyerarşideki aşağı kayışın bireysel yetersizliklerden ziyade etnik azınlık olma koşullarıyla alakalı olduğunu savunuyoruz. Bu iddiamızı destekleyen gözlemlerimizden biri Ermenilerin Elmadağ'daki toplumsal hayat içerisinde görünmez olma çabaları. Gayrimüslimlere karşı yürütülen ulusal devlet politikaları kadar mikro düzeydeki ayrımcılıkların da bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Elmadağ'daki Ermeniler ekonomik başarı için şevk ve hırs göstermekten çekinirken, 1950'lerden itibaren Anadolu'dan göç eden Müslümanlar azimleri, çalışkanlıkları ve iyi değerlendirdikleri imkânlar sayesinde hızla 'kitlesel göçün kazananları' oldular.

Ancak Anadolu'dan gelen göçmenler gündelik hayatlarında sık sık maruz kaldıkları kentli-köylü ayrımına ek olarak, Elmadağ'daki gayrimüslim hakimiyetinden dolayı kültürel yabancılaşma sorunu da yaşadılar. Öncü göçmenlerin tümü ilk geldiklerinde mahallede sadece birkaç Türk ailenin yaşadığını ve Elmadağ'da geçirdikleri ilk yıllarda hissettikleri rahatsızlık ve yabancılaşmayı dile getirdiler: "Kemaliye'de konaktan gelip, burada eski döküntü bir eve yerleştik. [Gayrimüslimler] kiralık ev vermediler, 18 sene selamlaşmadılar. Sonradan açıldılar."

Öncü göçmenlerin ilk dönemde maruz kaldıkları bu kültürel dışlanma, ekonomik başarı elde etme yolunda hırslarını ateşlemişe benziyor. 12 yaşında Rize'den göç edip, uzun yıllar sonunda oldukça varlıklı bir kişi haline gelen Elmadağlılardan biri kendini ait hissedemediği bu şehirde yaşadığı zorluklara katlanmasının tek bir nedeni olduğunu açıklarken: "Hedefim hep para kazanıp bir yerlere varmaktı: Para kazanmak, iş sahibi olmak" dedi. Kırsal kökenli göçmenler için şehir ve 'sahipleri' onları kabul etmemek için direniyordu. Onlardan biri olmaya çalışmanın en iyi yolu paranın gücünden destek almaktı. Ekonomik başarı amacıyla girişilen hırslı mücadele, çoğu için yabancı bir şey gibi algılanan şehir 'fethetme'nin tek yoluydu. Sonuçta, Anadolu kökenli öncü göçmenlerin hemen hemen hepsi bize insanı hayrete düşüren, azim dolu başarı hikâyeleri anlattılar.

Bütün bu parlak servet oluşturma hikâyelerine rağmen çoğu görüşmecimiz sahip oldukları düşük eğitim seviyelerinden duydukları sıkıntıyı ima ettiler. Toplumsal statülerini yükseltme konusunda vurguladıkları iki nokta çocukları okutmak ve daha iyi mahallelere taşınmaktı. Elmadağ'dan değişik dönemlerde ayrılmış başka semtlere taşınanları göz önüne aldığımızda (gayrimüslimler de dahil olmak üzere) ikamet yeri ve sosyo-ekonomik hareketlilik arasında sıkı bir paralellik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Elmadağ'da kitlesel göçün kazananlarına dair dikkatimizi çeken noktalardan biri de, kendilerinden sonra gelenlerden kültürel açıdan üstün olduklarını vurgulayarak kendilerini farklılaştırma çabaları oldu: "Eskiden Beyoğlu'na çıktığımızda hürmet vardı, şimdikilerin hürmeti yok. Eskiden sokağa fötr şapkaıyla çıkılırdı. Şimdi gelenler bizim gibi tahsilsiz okul yüzü görmemiş, 20-30 tane çocuğu var. [...] Kürtler geldi, buralar bozuldu. Sokakta yürümeyi bile bilmiyorlar". Şehirli orta sınıf söylemini benimsemiş Anadolu öncü göçmenler statü yükseltmenin önemli yollarından biri olarak kendilerini diğerlerinden kültürel olarak ayırtırmayı benimsemişe benziyorlar.

Çok benzer bir farklılaşma, farkını ortaya koyma çabası gayrimüslimler tarafından da dile getirildi; ifade tarzı benzer olsa da bu sefer kendilerini ayırtırmaya çalıştıkları Anadolu'dan gelen göçmenlerdi. İstanbul doğumlu gayrimüslimlerin 'eski güzel günlerin' kayboluşuna dair nostalji dolu sözlerinin, Anadolu'dan gelen -Müslüman veya Ermeni- göçmenlerden farklarını vurgulamak amacıyla, ekonomik ve kültürel olarak ayrıcalıklı oldukları bir döneme dair özelemleri ifade ettiğini düşünüyoruz. Eski iyi günlerin arkasından hayıflanmak, *déclassé* orta sınıfın 'ötekiler'den farkını koruma çabasının bir yansıması. Şehir kökenli olmanın vurgulanması, şehirli bir hayat tarzını benimseme ve derinlerde kökü olan bir İstanbulluluğa atıfta bulunma Elmadağ'daki Ermeniler arasındaki temel farklılaşmaya da işaret ediyor. Elmadağ'daki Ermenilerin, kitlesel göçle Anadolu'dan gelen dindaşlarını hor gördüğünü söylemek de yanlış olmaz. Örneğin, görüştüğümüz İstanbul doğumlu Ermenilerden biri, kırsal kökenli Ermenilerin 'geri kalmışlığına' vurgu yaptı: "Gelenler Ermeniceyi pek iyi bilmezler, zaten konuştukları dil de İstanbul Ermenicesine pek benzer. [...] Gelenlerin durumları pek iyi değildi, geldikleri yerde köylülük yapıyorlardı. Burada da Park Otel, Pera Palas gibi yerlerde çalışıyorlardı, garsonluk, bulaşıkçılık, işçilik yapıyorlardı". Aynı kişi bu iki grup arasındaki eğitim farklarını vurgulayarak sözlerine devam etti: "Buradakilerin çoğu asil, kültürlü tahsilli insanlardı. Daha sonra 48-50'den itibaren gelen kişiler okul görmemiş, geri kalmış, cahil kişiler. Burada Ermeni okullarına gittiler."

Özetlemek gerekirse, 1940ların sonunda başlayıp 1970lere dek süren bu ilk dönem göçler sırasında etnik veya dinî nedenlerden beslenen bir dayanışma olmadığını, aksine daha çok sınıfsal ve kökensel farklılaşmaya dayanan bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. 1980lerde Elmadağ'a gelmeye başlayan Kürtlerde grup-içi dayanışma daha kuvvetli olsa da, onların da başka eksenlerde ayrıştığını ifade etmek yanlış olmaz.

Elmadağ: Yeni Bir Yuva

1960'lerden sonra hızını kaybeden iç göç, Güneydoğu Anadolu'da yaşanan siyasi ve ekonomik sorunların derinleşmesiyle 1980'lerin ortalarında tekrar hız kazandı ve Kürtlerin kitlesel olarak İstanbul'a göç etmesiyle sonuçlandı. Son yirmi yıl içerisinde İstanbul'a göç eden Kürtlerin yerleştiği semtlerden biri de Elmadağ oldu. Bu dönemde İstanbul'a gelen pek çok Kürt gibi, Elmadağ'daki Kürtler de çoğunlukla siyasi nedenlerle göç etmişlerdi. Görüştüğümüz kişiler sık sık Türk Silahlı Kuvvetleri ve PKK arasında sıkışıp kalmanın rahatsızlığını dile getirdi: "Ya devlet tarafına geçecektik, ya da dağa gidecektik. Dağa çıkanlar çok oldu ama dağa çıkmak da çözüm değil. Hizbullah da başlayınca, katliamlar başladı, mecbur kaldık, geldik." Bu anlamda Elmadağ'a gelen Kürt göçmenler, siyasi nedenlerle memleketlerini terk etmelerinden dolayı 1950'li yıllarda ekonomik sebeplerle semte yerleşen Anadolu göçmenlerinden farklı bir görünüm sergilemekte.

Elmadağ'daki Kürtlerin çoğu İstanbul'a 1990'dan sonra Batman, Diyarbakır, Siirt ve Tunceli'den zincirleme göç şeklinde geldiler. Görüşmelerimizin çoğunda ailenin en büyük erkek çocuğunun iş ve ev bulduktan ve maddi durumunu biraz düzelttikten sonra ailenin diğer fertlerini yanına aldığını öğrendik. Kürtler arasında kurulmuş olan güçlü toplumsal ağlar sayesinde, yeni gelenler için iş, ev ve yeni bir çevre kurmakta önemli bir destek sağlandığını gözledik. Buna rağmen, Elmadağ'daki Kürtleri aynı siyasi düşünceleri paylaşan homojen etnik bir grup olarak tanımlamanın yanlış olacağı kanaatindeyiz. Her ne kadar Elmadağ'da yaşayan öteki sakinler, özselci bir yaklaşımla Kürtleri homojen bir grup olarak tanımlayıp, kendilerini buna göre konumlandırırsalar da, Elmadağ'daki Kürtler kendi içlerinde özellikle siyasi çerçeveden bakıldığında çeşitlilik sergiliyorlar. Elmadağ'da görüştüğümüz Kürtlerin çoğu oldukça politik bir tutum sergilemekte ve farklı siyasi düşüncede olan ya da siyasetle ilgilenmeyen öteki Kürtleri Türk toplumuna asimile olmakla eleştirmekteydi. Etnik kökene bağlı olarak birbirlerini koşulsuzca desteklemek yerine aynı siyasi düşünceleri paylaştıklarını düşündükleri Kürtlerle daha fazla dayanışma içindeydiler. Dolayısıyla Elmadağ'da görüştüğümüz Kürtler arasındaki sosyal ilişkilerin ve dayanışma ağlarının gitgide daralan bir çerçevede ilk önce etnik kimlik, daha sonra aynı siyasi duruş üzerinden kurulmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Görüştüğümüz Kürtlerin hemen hemen hepsi köylerine dönmeyi düşündüklerini söyledi. Bu kişilerden biri sıra özlemini şöyle dile getiriyordu: "Hâlâ rüyamda memleketi görüyorum. Arkadaşlarla top oynuyoruz. Koşuyoruz toz toprak içinde. Burayla ilgili gördüğüm rüyalar hep sıkıntılı". Ancak köye dönüş düşlerinin kurulması illa ki bu hayalin gerçekleşeceği anlamına gelmemekte; geri dönme isteği, ne gerçekleştirebildikleri ne de vazgeçebildikleri imkânsız bir düş gibi. Görüştüğümüz kişilerden biri İstanbul'da yaşamayı hiçbir zaman sevmediğini dile getirirse de, değişik yaş gruplarından altı çocuğu, babalarının

geri dönmekle ilgili ileriye dönük planlarını paylaşmıyordu. Özellikle İstanbul'da doğmuş çocuklar, İstanbul'daki yaşama daha kolay uyum sağlamış görünüyorlar. Ancak ebeveynler evlerinde konuşulan dilin Kürtçe olmasında hassaslar. Kürtçe konuşmanın ve çocuklarına Kürtçe öğretmenin, Kürt kimliğini ve kültürünü korumak ve canlı tutmak açısından büyük önem taşıdığını düşünüyorlar: "Annem Türkçe bilmiyor. Evin içinde Kürtçe konuşuluyor. Ufaklar, İstanbul'da büyüyenler bile Kürtçe biliyor. Hatta Diyarbakır'dakinden daha iyi biliyor". Bizzatihi Kürtçe konuşmak, bu kişilerin kendilerini 'hayali bir cemaatin' (Anderson 1983) parçası olarak kurgulamalarını sağlayan bir eylem haline gelmiş durumda.

Elmadağ'ın bazı sakinleri, doğrudan duygularını ortaya koymasalar da, Kürtlerle beraber yaşamaktan memnun olmadıklarını bize verdikleri örneklerle ima ettiler. Mesela, 1940'lı yıllarda İstanbul'a Sivas'tan göç etmiş bir adamın, "Bu İstanbul'un esas biçimini bozan Siirt, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Hakkari'den gelenler. Oraların insanları buraya dolunca buranın tadı kaçtı" demesi oldukça ilginçti. İstanbul'a ilk göç dalgasıyla gelmiş olan ve bu sayede 'kazanmış' olan öncü göçmenler, daha sonradan gelenlere göre şehir üstünde daha fazla hak iddia edebileceklerini düşünüyorlar. İstanbul'a önceden göç etmiş olan bu kişiler, semte yeni yeni yerleşmeye başlayanların varlığıyla, kendilerine 'şehrin gerçek sahipleri' kimliğini biçiyor ve kendilerini egemen güçlerin söylemiyle donatıp üstünlüklerini ilan ediyorlar. Benzer şekilde, görüştüğümüz diğer bir semt sakini de düşüncelerini, "Anadolu'dan Kürtler, serseriler, çingeneler geldi. Buralar hep kültürlüydü. Bakkala, kapıcıya seslenmesini bilirlerdi. Bambaşkaydı hayat!" şeklinde ifade etti. Aynı kişi daha sonra, Kürtlerin politik nedenlerle çok çocuk sahibi olduklarını söyledi: "Kürtler ... çok çocuk yaparlar, amaçları hükümete girmek. Bizim Türkler bir az, ikisi çok diyorlar, denge bozuluyor".

Öte yandan, Kürtlere Elmadağ'da herhangi bir ayrıma maruz kalıp kalmadıklarını sorduğumuzda kültürel dışlamaya örnek olabilecek 'kıro' ve benzeri deyimlerle kategorize edildiklerinden bahsettiler. Ancak Kürtler Elmadağ'da beraber yaşadıkları diğer insanların tutumlarından çok, Türk devletinin politikalarından şikayetçiydiler. Onlara göre, Türk devleti "Kürtleri insan yerine, adam yerine koymuyor. Saygı göstermiyor"du. Elmadağ'daki Kürtler'in Ermenilerle ve Iraklılarla, semtteki diğer gruplara nispeten daha iyi geçindiklerini söyleyebiliriz. Sadece Doğulu olmaktan ziyade aynı zamanda azınlık olarak benzer deneyimleri paylaşmış olmak da bu yakınlığın temel gerekçesini oluşturuyor. Devlet tarafından baskı görmüş ve sonrasında çeşitli yollarla göçe zorlanmış olmanın bu toplulukları birbirine yaklaştırdığını söylemek mümkün.

Dışta bırakılma eylemlerinin ortak ve daimi öznesi olma halinin doğal bir sonucu olarak, Kürtler kendi kaderlerini en azından ekonomik olarak tayin etmenin yollarını bulmaya çalışmışlar Elmadağ'da. Konuştuğumuz Kürtler için şehre bir yerinden bir şekilde tutunabilmenin çözümü çok çalışmakla eş anlamlı. Bu yüzden, birçok Kürtün 'çok zor bir iş' olarak tanımlanan bakkal dük-

kanı işletmesinin çok da tesadüfi olmadığını düşünüyoruz. Birçok Elmadağ sakini, zor şartlara alışkın olmaları ve hiç bir sosyal yaşamlarının olmamasından dolayı sadece Kürtlerin bu işi yapabileceğini düşünüyordu. Görüştüğümüz Kürtlerden biri de bakkallık işinin çoklukla Kürtler tarafından yapılmasını şöyle açıklıyordu: "Oradan [Doğudan] gelenler işe asılıyor. Orada çekeceğini çekmiş, burada işe asılıyor, kurtulmak istiyor [...] Adam orada her şeyi görmüş, açlık, işkence [...] Kendimize bir şey beklemiyoruz. Ama çocuklarımız görecektir [...] Bir şeye inandığı zaman insan o umudu kaybetmemeli, hep yapacağım demeli".

Elmadağ'daki Kürt göçmenlerin çoğunun bir bakkal sahibi olduğunu göz önüne alırsak, şehirde ekonomik olarak az çok başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Bu anlamda, Elmadağ'daki Kürtler, Tarlabası'nda ölüm kalım savaşı veren Kürtlerden genel olarak daha iyi konumdalar. İstanbul'a göç edip Tarlabası'na yerleşen Kürtler en fakir ve en güç şartlarda yaşayanlar oldular hep. Elmadağ'da yaşayanların çoğuysa, buraya köylerinden ellerinde bir miktar parayla gelebildikleri için daha iyi ekonomik şartlara sahip oldular. Tarlabası'ndaki Kürtlerden durumu iyileşenler de Elmadağ'a taşındı. Mesela, görüştüğümüz kişilerden Elmadağ'da yaşayan biri, Tarlabası'ndaki günlerini sıkıntıyla hatırlıyor: "Önce büyük abiler 1982'de geldi Tarlabası'na. Eskiden orada çingene olayı vardı, hırsızlık vardı, ailenin oturmasına müsait bir ortam yoktu. Pisti, berduşlar vardı. Ama mecburduk oturmaya orada, maddi durumumuz yoktu". Benzer şekilde, Elmadağ'ın aşağı sokaklarında, Dolapdere sınırında yaşayan Kürtler de, ekonomik durumları düzeldikçe, semtin yukarı kısımlarına taşınıyorlar.

Kürtlerin göçü, 1950'li yıllarda Anadolu'dan göç edenlere kıyasla çok daha farklı yaşanıyor Türkiye'de. İki grubun göç sebeplerinin farklı olması ve değişik zaman dilimlerinde farklı makro dinamikler altında gerçekleşmesi, iki göçmen grubun şehre ve semte farklı yollarla eklenmesine ve farklı göçmenlik serüvenlerinin yazılmasına yol açmış. Ancak önceden de belirttiğimiz gibi, göçmenler kendi içlerinde de, ne yekpare ne de homojen bir grup oluşturuyor. Onların hikâyelerini ortak bir paydada birleştiren bizi taşıyan bu süreç. Etnik bir gruba mensup olmanın toplumsallıkla kurulmuş olduğu göz önüne alındığında, yaşanan ortak tarihin aslında bütün aidiyetlerin hamuru olduğunu söyleyebiliriz. Mesela çalışmalarımız sırasında, 1980'lerin ortalarından sonra Türkiye'nin doğusundan Kürtlerle beraber Elmadağ'a göç etmiş Ermenilere de rastladık. Ermeni bir dükkan sahibi şu anda Elmadağ'da yaşayan yirmi akrabasının, İstanbul'a 1986 yılında, Siirt yakınlarındaki, geçmişte Ermeni köyü olarak bilinen bir köyden göç ettiklerini söyledi. Zaman içinde Kürtlerin kendi köylerine yerleştiklerini ve farklı etnik gruplar arasında herhangi bir anlaşmazlığın çıkmadığını belirtti. 1980'lerden sonra, artan çatışmalarla bölgede güvenliğin azalmasının, onları köylerini hep beraber terk etmek zorunda bıraktığını dile getirdi. Bu hikayenin ilginç olan yanı ise, konuştuğumuz kişinin babasının ve amcasının kendilerini Kürt olarak tanımlamaları, ev

içinde Kürtçe konuştuklarını söylemeleri ve bu sebeple Elmadağ'da Kürt olarak bilinmeliydi.

Bir kez daha yinelemek gerekirse, zaman içinde dondurulmuş kimliklerden ziyade, yaşanmışlıklar üzerinden tanımlanan göçmenlik durumlarının, göçü ve göçmeni anlamakta çok daha anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Elmadağ'a göç eden Iraklıların hikâyelerini anlamanın da ancak böyle bir tarihselleştirmeyle mümkün olduğuna inanmaktayız.

Elmadağ: Mola Yeri

Elmadağ'da yaşayan gruplardan biri de Irak'tan gelen Hristiyanlar. Büyük çoğunluğu Keldani Katolik kilisesine mensup olan Iraklı aileler Avustralya ve Kanada başta olmak üzere çeşitli Batı ülkelerine göç etmeye çalışırken bir ara durak olarak İstanbul'da bulunuyorlar. Görüştüğümüz Iraklı Hristiyan aileler göç nedenlerini sorduğumuzda ülkelerindeki savaş ortamı nedeniyle zorlaşan yaşam koşulları ve güvenlik sorunlarını dile getirdiler. Çoğunluğu Avustralya ve Kanada elçiliklerine, bir kısmı da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine başvuruda bulunan bu kişiler 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Irak'tan ayrılıp Batı'ya göç etmiş aile fertlerinin yanına yerleşmek üzere göç kararı almışlar. Iraklı transit göçmenler arasında Türkiye'de 2-3 sene kalanlar çoğunlukta olmasına rağmen, başvurularına olumlu cevap alamadıkları için 7-8 senedir İstanbul'da bekleyenler de var.

Türkiye'de bulunan uluslararası göçmenleri göç nedenleri ve şekillerini esas alarak gruplandıran Sema Erder 'transit göçmenler' kategorisinde üçüncü bir ülkeye geçmek için yasal olmayan yollar kullananlardan bahsediyor (Erder 2000). Ayrıca, Türkiye'ye siyasi nedenlerle kitlesel olarak göç eden 'mülteciler'i de bir diğer kategoride ele alıyor. Elmadağ'daki Keldanilerin bu iki gruba da tam olarak uymadıklarını söyleyebiliriz. Bizce daha çok bu ikisinin içiçe geçtiği bir durum söz konusu. Bugün artık Batılı ülkelerin göçmenlere ve mültecilere kapılarını kapadığı bir dönemde siyasi veya ekonomik veya çoğu zaman ikisi birden nedenlerle göç yollarına koyulanlar için kademeli göç kaçınılmaz bir zorunluluk. Bu anlamda İstanbul Doğu-Batı ve Kuzey-Güney arasındaki coğrafi ve kültürel pozisyonunun da etkisiyle, göçmenler için önemli bir mola yeri, bir ara durak oluşturuyor (Danış 2004). Sonuçta Iraklı Keldaniler siyasi ve ekonomik faktörlerin içiçe geçtiği saiklerle yola çıkıyorlar; Türkiye'ye girişleri çoğunlukla usulsüz olsa da, Türkiye'den çıkışları BMMYK veya konsolosluklar aracılığıyla aldıkları yasal kabuller çerçevesinde gerçekleşiyor. Kısacası, Elmadağ'daki Iraklı Hristiyanların durumu, doğasında 'transit' olmasına rağmen ne tamamen yasadışı ne de kitlesel bir göç tipini işaret ediyor. İstanbul'daki Iraklı Hristiyanlar, akrabalarının izlediği yolu takip ederek üçüncü ülkelere gitme hedefiyle İstanbul'a geliyor ve böylece tipik bir zincirleme göç süreci sergiliyorlar.

Elmadağ'daki Iraklı göçmenler İstanbul'da bulundukları dönemde çok zor koşullarda, iki üç aile aynı daireyi paylaşarak yaşıyorlar. Genellikle Batı'ya ulaşmış akrabalarının gönderdiği maddi destek önemli bir katkı. Türkiye'de geçirilecek zamanın belli olmaması onları geçicilik hissine hapsetmiş durumda. Fakat öznel bir gözlemlerle, en az birkaç yıl süren bu zorlu dönemde bu geçicilik hissi ile baş edebilmeyi öğrenmiş olduklarını söyleyebiliriz. Gelecek için umutları karşı karşıya oldukları zorluklar ile baş edebilmelerini kolaylaştırıyor.

İstanbul'daki Iraklıların çoğu Tarlabası, Kurtuluş ve Elmadağ'da yaşamayı tercih ediyorlar¹². Bu üç mahalleyi seçmiş olmaları bir tesadüf değil. Katolik bir insani yardım örgütü olan Caritas'ın Elmadağ'da yer alıyor olması ve civardaki kiliseler Iraklı Hristiyanları buraya çeken en büyük etken. Caritas İstanbul'daki Iraklı Keldani göçmenlere temel ihtiyaçları konusunda destek oluyor¹³. Sunduğu en önemli hizmet Iraklı Keldanilerin dosyalarını takip ederek mülteciler, BMMYK ve elçilikler arasında bağlantı kurması. Örneğin 2000 yılında Türkiye'deki Caritas Ofisi 745 Iraklı mültecinin dosyasını takip etmiş¹⁴. Caritas, hukuki yardımın yanı sıra, ihtiyacı olan göçmenlere yiyecek, giyecek ve ilaç yardımı da yapıyor. Ayrıca, 9 ila 15 yaşları arasındaki çocuklar için temel eğitim dersleri düzenliyor. Kısacası, Elmadağ'daki Caritas ofisinin Iraklı göçmenlerin günlük hayatlarında önemli bir rolü var.

Iraklı Katolik Keldanilerin İstanbul'daki geçici ikametlerinde Caritas kadar belirgin bir diğer öge kilise. Din, Iraklı göçmenlerin günlük hayatlarında çok temel bir unsur: Pazar ayinleri onlar için önemli bir buluşma noktası oluşturuyor. İstanbul'da zor şartlarda yaşayan göçmenlerin birbiriyle bağlantıda olmasını, grup dayanışması ve grup-içi sosyal uyumun sürekliliğini sağlıyor. Bu bağlamda, Elmadağ'da toplumsal anlamda adacık oluşturan tek grubun Iraklılar olduğunu söylemek abartılı olmaz. Caritas ve kilise gibi sosyal kurumların etkisiyle, Iraklı mülteciler Elmadağ'da üyelerinin birbirleriyle iletişim içinde olduğu izole bir adacık oluşturuyorlar.

Elmadağ'da Iraklıların yanı sıra, onlardan çok daha az sayıda, çeşitli Afrika ülkelerinden gelen göçmenler de yaşıyor. Türkiye'deki birçok kişi onları 'Zencî', 'Afrikalı' veya 'Arap' gibi başlıklar altında tek bir grup olarak değerlendirildiği için Afrikalı göçmenlerin hangi ülkelerden geldiklerini belirlemek zor. Çoğunluğu ülkeye usulsüz yollarla girmiş olan Afrika kökenliler İnönü muhtarının belirttiği gibi semtte fazla uzun kalmıyorlar: "Onlar çok kalmaz. Bir hafta

¹² Elmadağ'da kiralının ana bulvara yakın kısımlarına göre daha düşük olduğu, Dolapdere'ye yakın aşağı sokaklarında yaşıyorlar.

¹³ Caritas Internationalis 198 ülkede bulunan, Katolik kalkınma ve sosyal hizmet örgütlerinin oluşturduğu bir konfederasyondur. İlk Caritas örgütü 1896'da Almanya'da kurulmuş ve tüm ulusal Caritas örgütleri dünya çapında Caritas Internationalis adlı merkezi Roma'da bulunan konfederasyonda birleşmişlerdir. Türkiye Caritas 1950'lerde İstanbul'daki Rum Katolik cemaatinin idarecisi olan Domenico Caloveras tarafından kurulmuştur. 1985'te İstanbul'daki Latin Katolik Papazı Pierre Dubois şu an Elmadağ'da bulunan ofisi açmıştır. (*Caritas Türkiye* broşürü, 8)

¹⁴ Caritas Türkiye broşürü, 29.

on gün kalırlar, sonra diğer posta gelir”. Elmadağ’da yaşayan Afrikalıların sayısı Iraklı göçmenlerin nüfusuna nazaran oldukça düşük. Görüştüğümüz herkes bugün mahallede 4-5 sene öncesine göre çok daha az Afrikalı olduğu konusunda hemfikir. Son yıllarda hem Elmadağ’da kiralara yükselmesi, hem de yasadışı göçmenleri sınır dışı etmek üzere düzenlenen polis baskınları sonucunda, Elmadağ’daki Afrikalı sayısı daha da azaldı. Bugün Afrikalılar daha çok Tarlaabaşı ve civarındaki ucuz kira imkânı olan semtlerde yaşıyorlar.

Elmadağ sakinleri mahallede Afrikalıların olmasından duydukları rahatsızlığı açıkça dile getiriyor ve daha yüksek kira geliri elde etmek için evlerini Afrikalılara kiralayan ev sahiplerine kızıyorlar. Mahallede herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmayan Iraklı göçmenlerin aksine Afrikalılar Elmadağ sakinleri tarafından hor görülüyor. Görüşme yaptığımız kişilerin çoğu Elmadağ’da Afrikalıların varlığının mahallenin değerini azaltan bir unsur olduğunu belirttiler. Afrikalılar hakkında olumsuz hisler taşıyan mahalle sakinleri onları mahallenin güvenliğini ve rahatını tehdit etmekle suçluyorlar: “Buralarda çok dolaşıyorlar. Ne iş yapıyorlar bilmiyoruz, pis işlere mi bulaşıyorlar bilmiyoruz, hap, esrar falan”. Türkiye’de Afrikalılar hakkında yaygın olan önyargının bir ifadesi olarak, Elmadağ’daki siyah göçmenler de uyuşturucu satıcısı, dolandırıcı veya hırsız olmakla suçlanıyorlar. Kısacası, Afrikalı göçmenler bu mahallede en çok dışlanan grubu oluşturuyorlar. Mahalle sakinleri onlardan gelen herhangi bir kötü davranışla karşılaşmamış olmalarına rağmen, siyahlara yönelik önyargı çok güçlü görünüyor ve pek kolay değişeceğe de benzemiyor.

Yaklaşık aynı dönemlerde, 1990 sonlarında, Elmadağ’a gelen bu iki yabancı göçmen grubun böyle farklı deneyimler yaşamasının nedeni ne olabilir? Bizce, Iraklı Hristiyanların bu semti seçmesinde ve buraya yerleşmesinde en önemli etken 1985’te Elmadağ’a taşınan Caritas ofisi. Katolik bir yardım örgütü olan Caritas’ın yeni ofisinin Elmadağ’da yer alan Vatikan temsilciliğinin arka bahçesinde kurulmuş olması da bir tesadüf değil elbette. Sonuçta, Iraklı Katolik Keldanilerin transit göç sürecinde Elmadağ’a yerleşmeleri, semtin Katolik bir yerleşim yeri olarak kurulmasından bugün hâlâ tüm zorluklara rağmen hizmet sunmaya devam eden bir iki Katolik kurumun varlığına dek çeşitli tarihi ve toplumsal nedenlere bağlı. Iraklı Hristiyanların aksine din veya ırk benzerliği esaslı sosyal ağlara sahip olmayan Afrikalıların durumu çok daha zor, ki zaten bugün Elmadağ’daki Afrikalıların sayısı bayağı azalmış durumda.

Sonuç

İstanbul’un merkezinde yer alan Elmadağ semtinde yaptığımız bu çalışma sırasında birçok göç ve göçmenlik hikayesine tanık olduk. Tarihsel olarak özetlersek, gayrimüslimlerin öteki semtlere ve hatta yurtdışına göçü, Anadolu’dan gelenlerin onların yerlerini alışı, Kürtlerin 1990larda Elmadağ’a yerleşmesi, Iraklı Hristiyanların transit göçmen olarak semte gelişi. Elmadağ’daki bu çok yönlü hareketlilik birbirinden bağımsız ve özerk süreçler olarak ger-

çekleşmiyor. Aksine bu akışların birbirlerini kesen, bazen kolaylaştıran, bazen engelleyen göçler olduğunu söyleyebiliriz.

Elmadag'da, 1950'lerden sonra Anadolu'dan gelen göçün farklı tezahürleriyle karşılaştığımızı belirtmiştik. Bu dönemde, şehre tutunma yarışında bazıları 'kazanırken', bazıları 'kaybetmişti'. 'Kazananlar' Elmadag'ı bir rant kapısı olarak görüp, sonradan gelenlerin üstüne basıp yükseldiler. 'Kaybedenler' ise Elmadag'ın kendine özgü hiyerarşisinde alt sıralardaki yerlerini aldılar. Öte yandan, Anadolu'dan gelen Ermeniler aynı dönemlerde göç eden Türklere kıyasla, etnik kimlikleri yüzünden daha da zor bir süreç yaşadılar. Feminist teorinin üçüncü dünya kadınlarının durumunu açıklamak için kullandığı 'üçlü yük' (triple burden) kavramı, köy kökenli, yoksul ve azınlık oldukları için İstanbul'a göç etmiş Ermeniler için de geçerli. Anadolu'dan gelen bu göçmenler, İstanbul'daki kentsoylu Ermeniler tarafından sınıfsal ve kültürel farklarından dolayı sahiplenilmediler.

Elmadag'daki Ermenilerin köy-kent ayırımına dayanan ayrışmasına benzer bir şekilde, Kürtler de siyasi konumlarına göre kendi içlerinde gruplaşıyorlar. Elmadag'daki Kürtler, Türkiye'de son 20 seneye damgasını vurmuş etnik çatışmaya dair tutumları açısından ayrışırken, bu konuda daha politik olanlar diğerlerini kimliklerini kaybetmekle suçlayarak onlardan farklı bir sosyal çevre içinde yer alıyorlar. Tüm bu ayrışmaya rağmen, Kürtlerin daha dayanışmacı bir ruha sahip olduklarını ve hemşehrilerini kolladıklarını söyleyebiliriz: Kürtlerin daha önce Anadolu'dan göç edenlerden farklı olarak İstanbul'a zorunlu olarak göç etmiş olmaları bu dayanışma ruhunu besleyen bir neden. Bu açıdan bakıldığında, yekpare bir göçmenlik tanımıyla birbirine iştirilen göçmenlerin aynı etnik zemini paylaşsalar da bazen ekonomik ve siyasi çizgilerle ayrışabildiklerini gözlemledik.

Makro süreçler ile grupların kendilerine özgü dinamiklerinin birbirine eklenmesi grupların hareketliliklerini ve seçtikleri güzergahları belirliyor. Bunun örneklerinden biri de Batı'ya göçlerinde ara durak olarak Elmadag'da bulunan Iraklı Keldani Katolikler. Katolik bir semt olarak kurulan Elmadag'a bugün Keldanilerin yerleşmesi bir tesadüf olarak değerlendirilemez. Irak'taki savaş ortamından dolayı ülkelerinden ayrılıp Batı'ya gitmeye çalışan Iraklı Hristiyanlar İstanbul'daki geçici ikamet dönemlerinde kendilerine hukuki ve diğer alanlarda hizmet sunan Caritas'ın bulunduğu Elmadag'ı tercih ediyorlar.

Bugünün dünyasında göçmenliğin bütün hallerini üst üste toplayıp edilgen veya etken, boyun eğen veya hükmeden, sistemin içinde veya sisteme muhalif diye kategorize edip genel çıkarımlarda bulunmak yaşananların 'gerçekliğini' ve çeşitliliğini basite indiriyor. Biz bu çalışmada göçmenleri ne tümüyle edilgen ne de tümüyle kendi tarihini yazabilen muktadir özneler olarak kavramsallaştırdık. Göçmenlik tanımımızı daha ziyade, tarih içinde farklı güç ilişkileriyle şekillenen ancak göçmenlerin öznel deneyimlerini de gözönüne alan bir yaklaşımla biçimlendirdik.

Elmadağ özeline dönersek, göçmenliğin illa çokkültürlü bir karnaval ortamı yaratacağına inananlar Elmadağ'da bu ideal resimle karşılaşamayacaklardır. Farklı göçmenlik hallerinin yaşandığı Elmadağ'da, bu çeşitlilik ve yoğunluk ortak toplumsal bir mekân yaratılmasını engelliyor. Birakın yakın komşuluk ilişkileri ve dayanışmayı, çoğu zaman Elmadağ sakinleri birbirlerini tanımıyorlar bile. Ortak bir mekânsal aidiyet duygusu veya mahallelik ruhu oluşmasına ket vuran sadece bu göçmenlik hallerindeki çeşitlilik değil; devletin veya yerel yönetimlerin, şehrin diğer semtlerinde olduğu gibi Elmadağ'da da ortak bir kamusal alan oluşturmada insiyatif almaması da bu sonuçta etkili oluyor.

Elmadağ'da sıkı bir mahallelilik bağı veya güçlü bir sosyal ilişkiler ağının oluşmamasında toplumsal ve kültürel bir süreklilik olmayışı da etkili. Her zaman ayrılanlar ve yeni gelenlerin olduğu bu semtte grupların birbirinin yerini alma hızı, oturmuş bir toplumsal doku oluşma ihtimalini zayıflatıyor. Bizim en çok ilgimizi çeken noktalardan biri yüzyıl önce hemen hemen tüm kentsel kurumlarıyla kendine has bir mahalle işleyişi yaratabilmiş gayri-Müslim topluluğun, Cumhuriyet döneminde mahalleden (ve aslında ülkeden) ayrılışından sonra onların yerlerini alan toplulukların hiçbirinin eskisi kadar gelişmiş ve oturmuş bir mahalle dokusu yaratamaması oldu. Bunda İstanbul'un son yarım asırda yaşadığı yoğun kırdan kente göç sonucunda hızlı ve sindirilmemiş dönüşüm önemli bir etkiye sahip. Gecekondu bölgelerinin aksine Elmadağ gibi merkezi semtlerdeki kırsal kökenli grupların devraldıkları semtleri sahiplenmeleri, bağlılık geliştirmeleri çok daha zor olmuşa benziyor. Kentte yeni bir toplumsallık yaratamayan bu gruplar, kendilerinden önce başka grupların biçimlendirdiği semtlere yerleşince, gecekondu mahallelerinde yoktan yeni bir yaşam var eden muadillerine kıyasla çok daha fazla yabancılaşma yaşıyorlar. Bu da kendilerini yaşadıkları semtlere ait hissetmemelerine, dolayısıyla buralarda ortak değerler ve normlar geliştirememelerine neden oluyor. Sonuçta Elmadağ'ın daimi devinimi hem yeni bir toplumsallık yaratılamamasından besleniyor, hem de ortak toplumsal değerlerin ortaya çıkamamasına neden oluyor.

Kaynakça

- Akar, R. (2000) *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Aktar, A. (2000) *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso.
- Appadurai, A. (1991) "Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology", *Recapturing Anthropology*, Ed: Fox, R., Santa Fe, N.M.: School of American Research Press.
- Danış D. (2004). "Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye", *Birikim*, Sayı.184.

- Danış D. & Kayaalp E. (2004), *Elmadağ: A neighbourhood in flux*, les dossiers de l'ITFEA, no.18, İstanbul: IFEA Yayınları.
- Erder, S. (1996) *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2000) "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' Ülke mi?", *Mübeccel Kiray İçin Yazılar*, Ed: Atacan, F., Ercan, F., Türkay, M., ve Kurtuluş, H., İstanbul: Bağlam, ss. 235-259.
- Fabian, J. (2002) "Virtual Archives and Ethnographic Writing", *Current Anthropology*, 43: 5.
- Frank, A.G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Gonzales, N. (1961) "Family Organization in Five Types of Migratory Wage Labor", *American Anthropologist*, 63.
- Hannerz, U. (1996) *Transnational Connections: Culture, People, Places*, New York: Routledge.
- İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları, Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kastaryano, R. (1991) "Passage par Galata: mobilité sociale des Juifs d'Istanbul" *Varia Turcica*, no.13. İstanbul- Paris: ISIS.
- Kazgan, G. (1999) *Kuştepe Araştırması 1999*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Köksal, S. & Kara, N. (1990). "1980 sonrasında yerel siyasetin örgütlenmesi ve belediyeler", *Toplum ve Bilim*, cilt.48-49, ss.117-128.
- Öğrenci, P. (2001) 'Mimar Constantin P. Pappa', *İstanbul*, No.36, ss.25-32.
- Özbay, F. (1997) "Migration and Intra-provincial movements in İstanbul between 1985-1990", *Boğaziçi Journal*, cilt.11, No.1-2, ss.115-150.
- Ong, A. (1999) *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*, Durham and London: Duke Press.
- Redfield, R. (1941) *The Folk Culture of Yucatan*, Chicago: University of Chicago.
- Stokes, M. (2000) "Beloved İstanbul: Realism and the Transnational Imaginary in Turkish Popular Culture", *Mass Mediations: New Approaches to popular Culture in the Middle East and Beyond*, Ed: Walter Armbrust, Berkeley: University of California.
- Şenyapılı, T. (1998) "Cumhuriyetin 75. yılı, gecekonduyun 50. yılı", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Ed: Sey, Y. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 301-316.
- Tanyeli, U. (1998) "Yıkarak Yapmak" ve "Yeni Topluma Yeni Konut", *Üç Kuşak Cumhuriyet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 111-114 ve 139-145.
- Tekeli, İ. (1992) "Development of Urban Administration and Planning in the Formation of İstanbul Metropolitan Area", *Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve IULA-EMME ortak baskısı, ss. 3-111.
- Wallerstein, I. (1974) *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.

YAZARLAR HAKKINDA

Asuman TÜRKÜN: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

Besime ŞEN: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

Binnur ÖKTEM: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

Didem DANIŞ: Galatasaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

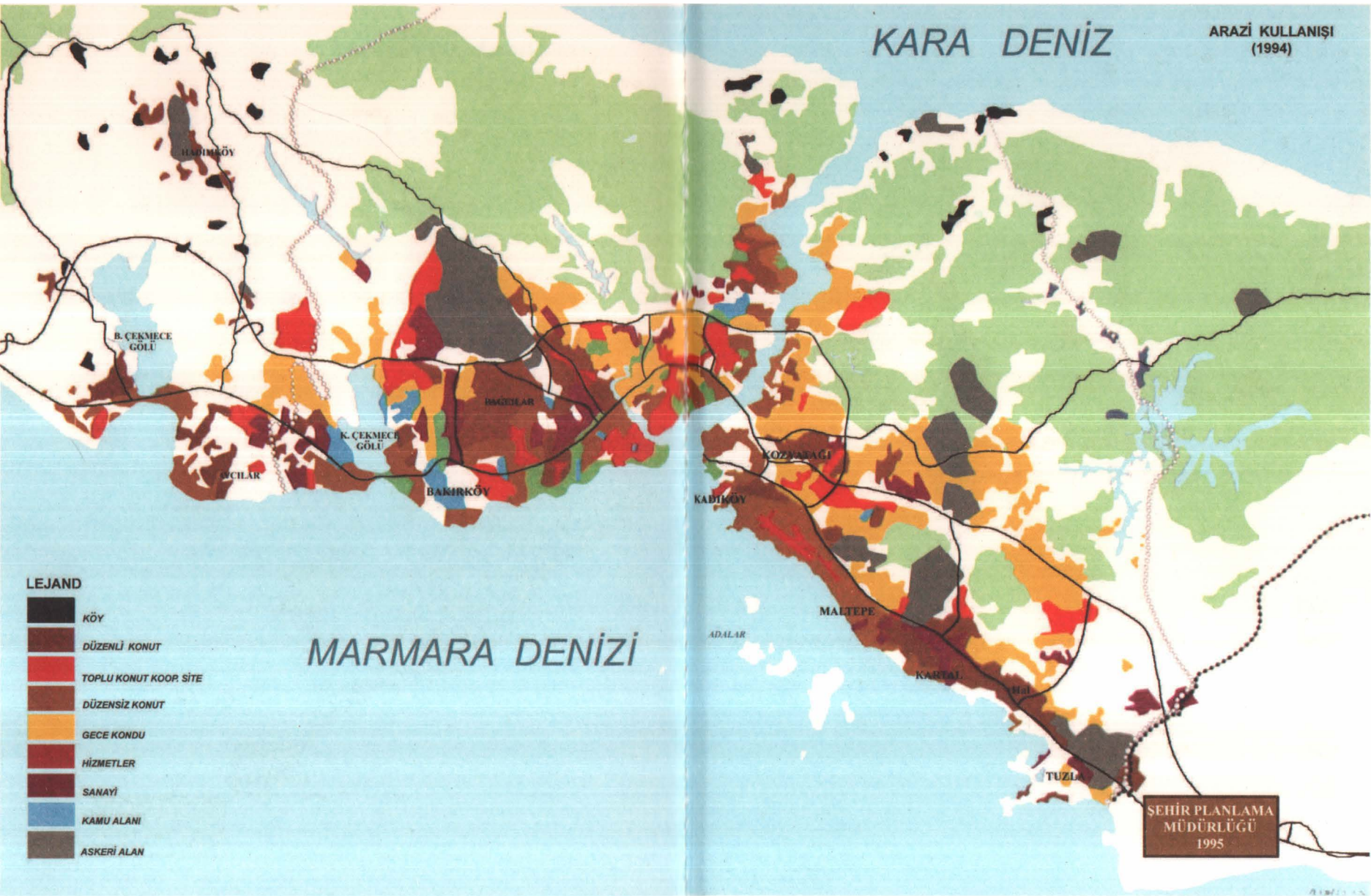
Ebru KAYAALP: İstanbul Şehir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü Öğretim Üyesi

Hatice KURTULUŞ: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Maya Arıkanlı ÖZDEMİR: Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kalkınma İktisadı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Serpil BOZKULAK: Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kalkınma İktisadı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Şükrü ASLAN: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

İSTANBUL'DA KENTSEL AYRIŞMA

Yayına Hazırlayan: **HATİCE KURTULUŞ**

İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren süregelen mekânsal dönüşüm süreci, farklı etmenlere bağlı olarak, değişen hız ve nitelikte gerçekleşmektedir. Bu dinamikler arasında, toplumsal yapıda radikal değişimler yaratan ekonomi politikalarının başat rol oynadığı, dünyanın pek çok metropoliten alanında olduğu gibi İstanbul'da da açıkça izlenmektedir. Bu mekânsal dönüşüm süreçleri, ulusal kalkınma stratejileri/politikaları ve mekânın bu öncelikler çerçevesinde edindiği rollere bağlı olduğu kadar, kentin tarihsel olarak hem ulusal hem uluslararası düzlemde yüklendiği rollere, sivil ya da kamusal aktörlerin farklı dönemlerdeki tercihleri, güçleri ve olanaklarına da bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Farklı ölçeklerde ortaya çıkan bu dinamikler yerel ölçekte varolan ya da yaratılan potansiyellerle harmanlanarak kentsel mekânı dönüştürmekte ve yeni makro-formu ortaya çıkarmaktadır.

HATİCE KURTULUŞ

 BAĞLAM

ISBN 978-975-8803-39-2

9 789758 803392